

kapitalizmden sosyalizme geçiş çağına ne oldu

Mehmet Yılmazer

alaz yayıncılık

Mehmet Yılmazer

Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Çağına Ne Oldu?

alaz basım yayın dağıtım ltd.şti.

içindekiler

önsöz 7

I. Bölüm

Stalin'den Gorbaçov'a 19
Yeni Düşünce ya da
Sovyetler'in Dünya Devrimci Sürecine Yaklaşımı 63
Dünya Komünist Hareketinde Sancılar 119
Sosyalizmin Ortaçağı Kapanıyor mu? 145

II. Bölüm

Sosyalizm: Ütopya mı, Hala Gerçeklik mi? 179
Değişen Dünya Dengesi ve Devrim Sorunu 225
Kapitalizm ve Sosyalizm Üzerine 255

III. Bölüm

Çöküşün Işığında Sosyalizmin Teorik Sorunları 297
Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Çağına Ne Oldu? 421

ÖNSÖZ

Sosyalizm üzerine yapılan tartışmalar son yıllarda oldukça geri plana düştü. Bu, konunun öneminin azaldığından değil, insanlık bilincinin sosyalizm alanında bugüne kadar gelen seviyeyi aşamamasından kaynaklanıyor. Sosyalist sistemin yıkılışının ardından yapılan heyecanlı tartışmalar, daha sonra o güne kadar şekillenmiş düşünce akımlarının kendi aralarında "haklılıklarını" kanıtlamak için polemiklere dönüştü. O andan itibaren de bütün ilginçliğini kaybetti.

Sosyalizmin mücadele tarihine baktığımızda, teorik ve temel siyasal sorunların tartışılması daima büyük pratik olaylarla birlikte yaşanmıştır. Bizzat marksizmin doğuş yıllarında tüm Avrupa kıtasını işçi hareketleri kasıp kavurmaktaydı. Elbette sadece bu yetemezdi. İnsanlığın düşünce sisteminde de bir olgunlaşma ve sıçramanın bütün doğum

sancıları yaşanıyor olmalıydı. Hegel'le ulaşılan düşüncenin en pırıltılı zirveleri olaylarca aşılmaya zorlanınca sosyalizmin felsefi düşünce temelleri zorlu doğum sancılarıyla kendini ortaya koydu.

Sonraki gelişmeler daha çok yaşanan olaylara bağlı olarak sosyalizmin siyasal sorunları alanında oldu. Paris Komünü deneyi devlet ve iktidar konusunda söyleneceklerin yolunu döşedi. Rus deneyi ve 1905 Devrimi komünist partilerin program, tüzük ve ana taktik ("iki taktik") sorunlarında yeni alanlar açtı ve derinleşmeler yarattı. II. Enternasyonal'in çöküşü, o güne kadar sosyalistlerin temel stratejik yönelişi olan "kıtada topyekün devrim" stratejisinin büyük bir yara alması, daha sonra bunun terkedilerek yeni bir stratejik yönelişe girilmesinin sarsıntılarını yarattı. Kautsky'nin "yeni dünya düzeni" "süper emperyalizmin egemenliğini" öngörürken, Lenin'in "yeni dünya düzeni"nde "tek ülkede devrim" olasılığı bir yıldız gibi düşünce ufuklarında parlamaya başladı.

Sovyet Devrimi, Doğu Avrupa devrimleri, Uzak Doğu'da Çin, Küba, Vietnam devrimleri özellikle stratejik mücadele yolları için zengin ve derin deney birikimleri yarattı. Ancak iki sistem arasındaki uzun bir dönemi kapsayan "denge", hem pratikte hem de düşünce sistemlerinde kireçlenmeler yarattı.

Sosyalizmin çöküş olgusunun düşüncelerde büyük fırtınalar yaratmasında, bir elli yıl biriken kireçlenmelerde çarpıcı kırılmaların ortaya çıkmasında şaşırtıcı hiçbir şey yoktur. Şaşırtıcı olan bu fırtınaların çok çabuk durulması ve elle tutulur bir siyasal sonuç yaratmamasıdır. Sosyalizm sorunlarının önceki tartışmalarında hemen daima iki temel olagelmiştir. Büyük bir dönüşü başlatan olayların birikimi ve yaşanması sırasında insan düşüncesi de en yaratıcı sürecini yaşıyor. Ancak sadece bu yetmiyor. Paris Komünü ya da 1905 Devrimi veya II. Enternasyonal'in çöküşü düşüncelerde büyük değişimler yarattı. Ancak hepsinden sonra pratik mücadele oldukça canlı

süreçlerle akmaya devam etti. Büyük olaylardan çıkartılan dersler ardından gelen canlı mücadele süreçlerinde yeniden sınandı. Böylece sosyalizmin teorik temelleri sürekli zenginleşti. Sovyet sisteminin çöküşü de büyük tarihsel bir olaydır. Düşünceleri alt üst etti. Bu büyük olaydan mücadele için dersler çıkmalıydı. Ancak burada tarih, önceki süreçlere göre çok farklı yollardan aktı. Sosyalizmin çöküşünden mücadelenin geleceği için büyük dersler çıkartılmalıydı. Başlarda böyle çabalar yaşandı. Fakat dünyada sosyalizm adına pratik bir mücadele akmadığı, çöküşle birlikte neredeyse sınıf mücadelesi buharlaşıp "yokolduğu" için, sosyalizm tartışmaları bir dönem sonra canlılığını ve yaratıcılığını kaybetti. Sosyalist siyasal çizgilerin kötü ve kısır polemiğine dönüştü. En fazlası sosyalist düşüncenin postmodernizme karşı kaba savunulması seviyesinde kaldı.

Koca II. Enternasyonal çökmüş; kafalar ve ruhlar alt üst olmuştu; ancak yaklaşan Rus Devrimi düşüncelerin ve ruhların üzerindeki sıkıntılı ve tıkayıcı engellerin bir **yığınak yapmasına** fırsat vermedi. Bugünün dünyası bambaşka yollardan akıyor. Sosyalizmin çöküşünden çıkartılan "dersler" mücadelenin gelecek yollarını döşemek yerine bizzat bu hedefin terkedilmesi sonucunu doğurdu. Daha doğrusu mücadelenin pratik yanının zayıflığı, çıkartılan derslerin sığ kalmasına neden oldu. Üstelik yıkılışın derinliği ile kıyaslandığında sosyalizm mücadelesi adına çıkartılan dersler umut kırıcı ölçüde sığ, bilinç ve moral derinliğinden yoksun, "teoriye bağlılık" adı altında eski doğruların bıktırıcı tekrarına dönüştü.

Sosyalist sistemin yıkılışı, etkiler bakımından, elbette II. Enternasyonal'in çöküşü ile kıyaslanamaz. Sovyetler'in çöküşü sosyalizmin teori ve pratiği açısından çok derinlere inen etkiler yaratmıştır. Bu derinliklere inilebildiği ölçüde sosyalizmin geleceği açısından anlamlı sonuçlar çıkartılabilir. Aksi durumda eski formüllerin tekrarı, gelecek açısından hiçbir

anlam taşımaz.

Sosyalist düşünce sistemi açısından sosyalist ülkeleri çöküşe götüren nedenlerin duygulardan uzak irdelenmesi büyük önem taşır. Ancak bir o kadar önemli olan diğer konu bugün egemen olan yeni dünya düzeninin yapısal özelliklerinin iyi irdelenmesidir. Sosyalist düşüncenin yetkinleştirilmesinin bir ayağı sosyalist ülke deneylerinin üzerinde duruyorsa; diğeri yeni dünya düzeninin yapısal özelliklerinin kavranmasında durmaktadır. Bu kitap ilk ayağı irdelemeye çalışıyor. Diğeri aynı ölçüde önemli bir görev olarak önümüzde duruyor.

*****

Sosyalist sistemin çöküşü karşısında olaya metodik olarak yaklaşırken başlıca üç farklı tavır ortaya çıktı.

Sovyetler Birliği'ni zaten "sosyal emperyalist" olarak gören siyasal akımlar açısından ortada önemli bir değişme yoktu. "Bürokratik kapitalizmden pazar kapitalizmine" bir geçiş yaşanıyordu. Onlar söyleyeceklerini Mao ile birlikte zaten 60'lı yılların sonlarına doğru söylemiştiler. Dolayısıyla bu siyasal akımlar açısından sosyalist sistemin çöküşünden teorik ve siyasal sonuçlar çıkartmak mümkün değildi. Aslında onların mantığı açısından gerekli de değildi.

Sovyetler'i "deforme olmuş işçi devleti" olarak gören Troçkist akımlar açısından da ortada yadırganacak bir yan yoktu. "Tek ülkede sosyalizm deneyi" kaçınılmaz alınyazısına uğruyordu. Bu siyasal akımın en ünlü temsilcisi Ernest Mandel, Doğu Avrupa ülkelerindeki yoğun gösteriler sırasında büyük bir coşkuyla "dünya devriminin" gelmekte olduğunu ilan etmişti. Olaylar tarafından bir kez daha çok insafsız bir şekilde yalanlanan bu Troçkist düşünce, geçici bir parlamadan hemen sonra bir daha parlamamak üzere kömür gibi karardı. "Dünya

devrimi" bekleyenler emperyalizm tarafından dünyanın yeniden paylaşımı gerçekliği karşısında şaşılaşmış gözlerini süzmekten öteye gidemediler.

Sosyalist sistemin çöküşünden sonra devrimci düşüncenin en güçlü tutunma noktası teoriye sıkıca sarılmak, sosyalizmin teorisinden "sapan pratiği" yargılamak biçiminde oldu. "Teori doğruydu, yanlış olan teoriden sapan pratikti." Sosyalizmin teorik sorunlarına böyle bir yaklaşım moral olarak çok yaygınlaşan "inkarcılığa" karşı sıkı bir duruş gibi görünse de bizzat marksizmin ruhuna aykırıdır. "Yanlış pratik" nedir? Eğer teori doğru ise bu yanlış pratik nereden ve nasıl üremektedir? Teori nasıl ve ne zaman sınanacaktır? Bütün bu sorular can sıkıcı sonuçlar doğurma potansiyeli taşısa da "saf ve mutlak doğru" bir teoriye inanmaktan daha kötü sonuçlar doğuramaz. Sosyalist sistemin yıkılışına yaklaşırken, teori ve pratiğin böyle idealist bir tarzda birbirinden koparılması kaçınılmaz bir şekilde insan düşüncesinin gelişme yollarını tıkamaktadır. Sosyalizmin yetmiş yılı aşan iktidar deneyinden teorik sonuçlar çıkartmanın yolu bu mantıkla tıkanır. Sovyetler'de özellikle Brejnev döneminde "reel sosyalizm" diye bir kavram icadedilmişti. Sosyalizmin teorisi ve pratiği arasındaki açı korkutucu bir şekilde büyüdükçe, teoriyi kurtarmak için "varolan" ya da "reel sosyalizm" kavramı yaratıldı. Bu icad ne sosyalizmin pratiğini ne de sosyalizmin teorisini kurtardı. Sadece bu gerçeklik bile insanlığın düşünce gelişimi açısından büyük dersler taşıyan bir olgudur.

Şimdi bizler yıkılış karşısında "teori doğruydu, yanlış olan pratiktir" demekle yetinirsek, Brejnev döneminin ünlü icadını tekrarlamaktan başka bir şey yapmış olmayız. Ancak tam da bunları söylediğimizde çok korkunç bir uçurumun kenarına geliriz. Sosyalizme pratikte bol bol "ihanet" edilmiştir. Ancak bunların yine pratik bir açıklaması hep yapılagelmiştir. Korkunç ve affedilemez olan sosyalizme yapılan teorik

"ihanetlerdir". Bu metafizik ikiyüzlülük sosyalizmin yıkılışıyla birlikte anlamını ve gücünü yitirdi. Sosyalizme en az üç yüz milyon insan "ihanet" etmişti. Bu nedenle ihanet kavramı anlamını yitirdi. Sosyalizmin teorisine ihanet etmemek için yaratılan parçalanmış bilinç ve kişilikler sonunda sosyalizmden intikamlarını çok kötü bir şekilde aldılar. Bu intikamla "değerlere ihanet" sıradanlaştı.

Pratik, teorinin cansız kabuğunu sürekli zorlar, çatlatır hatta kırar. Bu sürekli gerilim ve çatışma aslında teorinin özünü bitmez tükenmez bir şekilde sınava zorladığı için öz güçlenir, kendini yenileyerek yetkinleşir. Ancak teorinin kabuğu onu savunma adı altında öylesine kalınlaştırabilir ki öze hiçbir pratik etki edemez, ulaşamaz. Bu muazzam koruyucu kabuk aynı zamanda o düşüncenin tabutu olur. Sosyalizmin teorisini böylesine "dokunulmaz ilan" etmeler, görünüşte şövalyelerin zırhı gibi göz kamaştırır. Şövalyeliğin ruhu diri ve canlı iken bu göz kamaşmalarının kötü olan bir yanı yoktur. Ancak ruh ölürse bu parıltılar göz boyamak gibi bir role soyunurlar. Zırhı parlatmak gayretkeşliğinden kopuşmak gerekiyor. Yıllardır korkunç kalıplar içinde soluksuz kalan teorinin özü sistemin yıkılışının yarattığı altüstlükte soluklanmayacaksa bu ne zaman olacaktır?

Yıkılışın pratik şiddeti sosyalizmin teorisinin hangi derinliklerine iniyor, insanlık düşüncesinin önündeki en önemli görev bunu aydınlatmaktır. Ne kaba savunma refleksleri, ne de histerik inkar çığlıkları durumu kurtarmaz. Sonuç olarak, yetmiş yıllık iktidar deneyi aynı zamanda sosyalizm teorisinin pratiğe uygulanmasıdır. Teorinin pratiğe "saf ve bozulmamış" bir şekilde uygulanması mutlak olarak imkansızdır. Aslında pratikteki "sapmalar" ya da daha doğrusu, sapmaların birimi ile ortaya çıkan açı, bir yanıyla teorik öngörülerin gerçeklik uzayında eğrilmesidir. Bu eğrilmeyi yaratan çekim merkezlerini ve onların karakterini ve boyutlarını kavramak yerine, öfkeyle bunları lanetlemek ruh dünyamızda belli bir rahatlama yarata-

bilir, ancak pratik hükmünü sürdürmeye devam eder. Teorinin pratiğe saf ve bozulmamış bir şekilde uygulanmasını beklemek, aslında marksist düşünce zemininden ters bir takla atıp Hegel idealizmine geri dönmektir. Teoriyi kalın duvarlar arkasında korumaya alanlar bunu söyleyince hemen çığlık çığlığa bağıracaktır: "Bu mantıkla hep sapma haklı görülebilir!" Önce sapmaların olmadığı bir dünyada düşünce ve pratik arasında bir gerilim ve çelişki olmayacağı için, geriye ölü bir dinginlik ve "uyum" kalır. Düşünce ve pratiğin bu idealistçe **aynılaştırılmasının** marksizmle hiçbir yakınlığı yoktur.

Merkür gezegeninden gelen ışığın sapması, o güne dek hükmünü sürdüren Newton fiziğinin sınırlarını ortaya koymuş, bu sapma Einstein'ın görelilik teorisinin itici gücü olmuştur. Marks-Engels döneminde öngörülen "kıtasal devrim" stratejik yaklaşımından, I. Dünya Savaşı koşullarında Lenin, "tek ülkede devrim" stratejik öngörüsü ile bir sapma yapmıştır. Eğer sosyalist düşünce sadece bir inanca dönüştürülmezse, "sapmalar" sadece kafirlik olarak görülmez, bizzat teorinin yetkinleştirilmesinde itici güce dönüşürler. Dolayısıyla sorun "sapmaların" haklı ya da haksız görülmesi değil; önceden öngörülemeyen sapmaların nedeni ve niteliğinin çözümlenmesidir. Böyle her çözümleme sonuçta teoride "düzeltmelere" yol açabilir ya da teorinin bazı alanlardaki gevşek dokusunu sağlamlaştırabilir. Sosyalizmin başına gelenleri sadece "yanlış pratiğe" yüklemek sonuçta "yanlış adamları" kafir ilan etmeye varır. Bu kadarla kalsa belki en fazla birkaç kişiye haksızlık edilmiş olurdu; ancak esas sorun pratikten teoriye akan kanalların tıkanmasındadır. O zaman düşünce kireçlenip kalıplaşır; düşünce formları pratik olaylara giydirilmeye çalışılır, "uymayanlar" "yanlış" ilan edilir; inatçı olayların akışıyla biriken "yanlışlar" ise sonuçta katılaşan düşünce çerçevesini havaya uçururlar.

"Teori doğru, pratik yanlış" yaklaşımı, sosyalizmi çok sıkı

savunuyor görünse de aslında teorik gelişimin yollarını tıkamasıyla ona en köklü saldırıyı yapmaktadır. Bu mantıkla sosyalizm insan toplumları için bilimsel bir silah olmaktan çıkar, bir **inanç sistemine** dönüşür. Çöküşten sonra sosyalizm hedefinin yeniden "ütopya" kavramı ile birlikte kullanılmaya başlanması aslında insanlık düşüncesindeki geriye doğru sıçramanın en belirgin kanıtıdır. "Varolan" ya da "reel sosyalizm" yıkıldı. Yıkılmakla kalmadı, sosyalizm düşüncesi pratikte kirlendi. O zaman geriye onun hayali peşinden gitmek daha masum ve daha temiz görünebilir. Ancak burada sosyalizm teorisinin yetkinleştirilmesi ile ilgili hiçbir şey yoktur. Yüz elli yıldır, pratiğe bir türlü "doğru" olarak uygulanamayan bir teori, eğer gerçeklik böyle ise, bu teorinin bilimsel ve moral bir değeri olabilir mi?

"Tehlikeli sınırlarda" dolaşmak pahasına acımasız pratiğin öğreticiliğinden sonuçlar çıkartmak gerekiyor.

*****

Sosyalist sistem yıkılınca, sorunla ilgilenen her kafa doğal olarak "yıkılışın nedenlerini" tespit etmeye yöneldi. Ancak yaklaşımda yapılan yöntem hatası sahiplerini bu alanda da ister istemez sıkı bir şekilde takip etti. Herkes kendi duruş noktasına göre hataların belli bir yönünü görmekle yetindi. Ve çoğunlukla hataların bir listesi çıkartılarak sosyalizmin çöküşü açıklanmaya çalışıldı.

Üstünde en fazla birleşilen hata ya da "hastalık" bürokrasi oldu. Korkunç boyutlara ulaşan bürokrasi sonunda sistemi çökertmişti. Eski anti Sovyet çizgide duranlar için bürokrasi aynı zamanda "bürokratik kapitalizmi" temsil ediyordu. Stalin sonrası palazlanan bu bürokratik kapitalistler sonunda dünya pazarı ile birleşmek için öldürücü darbelerini vurdular.

"İşçi devleti" tezinde duranlar açısından bürokrasi bir

bozulma ve yeni imtiyazlı bir sınıf demekti. Lenin'den beri büyüyen ve beslenen bu sınıf sonunda çöküşü getirmişti. Sosyalizmin teorisinde, dolayısıyla komünist partilerin programlarında bürokrasi her an atış altında tutulması gereken bir sınıflı toplum hastalığı olarak görülmesine rağmen, sosyalizm insanlık tarihinin gördüğü en devasa bürokrasiyi yarattı. Teoriden böylesine büyük bir "sapma" sadece yanlış adamlarla açıklanamazdı. Ama genellikle böyle yapıldı. Teorinin pratiğe bu ölçüde "yanlış" uygulanmasının bir açıklaması gerekliydi. Sosyalizm düşman olduğu bir olguyu nasıl kendi bünyesinde bu ölçüde büyütebilmişti? İnsanlık tarihinde bürokrasi, egemen sınıfın yürütüm aracı olarak rol oynamış, kendisi egemen olmamıştır. Yıkılışa bürokrasi açısından bakanlar işçi sınıfının kendi bürokrasisine neden egemen olamadığını açıklamak zorundalar. Oysa olaya biraz derin yaklaşınca bürokrasinin bir sonuç olduğu hemen görülebilir. O göze en çok batan ucube, yıkılışın nedeni değil, gerçek hastalığın kendini açığa vuran semptonudur.

Yıkılışa diğer neden olarak "kara ekonomi" gösterilmektedir. Kara ekonomiyi sosyalist bir ekonomide yaratan nedenler açıklanmadıktan sonra bu da sonuçların sınırlarında kalır. Eğer elimizde soruna bir yaklaşım metodu tutmazsak her yanlış, yıkımın bir nedeni olarak sıralanabilir. Böylece sosyalizmin yanlışlar listesini oluşturmuş oluruz. Bu liste oldukça da uzun olur. Ancak elimizde hala çözüm yoktur.

Olaya yaklaşırken toplumsal kriz ve altüstlüklerin nedeni olarak marksizmin elinde tuttuğu anahtarı, yıkılışın toz dumanı arasında nedense genellikle kaybediyoruz. **Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki** sosyalizmin yıkılışını en sağlam açıklama metodudur. Böylece ağaçlardan ormanı görmeme tehlikesinden kurtulmuş oluruz. Kapitalizmde üretici güçler **teknik** ve **insandır;** bu sosyalizmde de aynıdır. Üretim ilişkileri kapitalizmde tüm hukuk sistemi ile birlikte **özel**

mülkiyet ve **pazar ilişkileridir.** Sosyalizmde bunların yerini **devlet mülkiyeti** ve **merkezi planlama** almıştır. Sosyalizmin yıkılışının nedenleri bu üretici güçlerle, sistemin yarattığı üretim ilişkilerinin nasıl ve neden sistemin yıkılışını getirecek ölçüde çatıştığının açıklanmasından çıkabilir. Aksi takdirde semptomlarını hastalığın kendisi sanmak gibi bir yanılgıya düşeriz.

06.10.1999

Mehmet Yılmazer

I. BÖLÜM

STALİN'DEN GORBAÇOV'A *

Gorbaçov'un başlattığı yeniden yapılanma süreci ilerliyor. Gerek dünyada, gerekse Sovyetler'de pek çok tartışmaya yol açan bu gelişim aynı zamanda kendinden önceki dönemlerin kritiğini de gündeme getirmeden edemedi. Bu ise özellikle Stalin döneminin tartışılması demekti. Sovyet insanı, bugüne kadar yakalayamadığı fırsatı elde edince yılların birikimi, bazen çekimser olarak da olsa, ortaya saçılmaya başladı. Bugün Sovyetler'de yeniden yapılanmanın her gün aldığı yeni biçim kadar Stalin dönemi de tartışma konusu. Yeni düşünceler elli yıl öncesinin olaylarını yargılayarak ürüyor. Türkiye devrimcileri için olayın anlamı, tarihte kalan olayların yeniden değerlendirilmesi olurken, Sovyet insanı için kendi tarihi, yeni bir atılış, sıçrama tahtası anlamına geliyor. Onun, bütün örtülü yanları açılmalı, bütün tabular kırılmalıdır. Glasnost insanları

* Çağdaş Yol, Eylül '88

böyle düşünüyor.

Yeniden yapılanma, neden kendinden önceki dönemleri gündeme getirdi? Çünkü Perestroyka genel karakteri bakımından öncesinin zıttı özellikleri taşıyor. Ve bugüne katılaşmış pek çok kalıbı kırarak gelişiyor. Eğer olaya skolastik bir mantıkla bakılırsa artık değiştirilen ve inkar edilen dünün değerleri topyekün "yanlış" olarak ilan edilebilir. Hele yaşanan değişim oldukça derin birikimlerden sonra patlak verince böyle bir tehlike daha da artmaktadır.

"Stalin ve SSCB tarihi üzerine tutku köpürüyor ve daha uzun süre köpürmeye devam edecek. Tartışmada daima iki taraf olacak: Stalin'den nefret edenler ve bütün yürekleriyle ona dürüstlükle hizmet edenler." [1]

Bir kimya mühendisi, Sovyetler'de bir gazeteye yolladığı mektupta böyle diyor. Ve bugün akıp giden tartışmada gerçekten bu iki zıt kutup şekillenmiştir. Uçlardan birisi Stalin döneminin topyekün inkarına varırken, diğeri ise bütünüyle sahiplenilmesi gerektiğini savunuyor. Bu savruk düşünceler, yılların birikiminden sonra hiç de şaşırtıcı olmasa gerek. Bunlar, Glasnost selinin deli akıntılarıdır. Zaman, ama hepsinden önemlisi Parti'nin doğru yol göstericiliği, savrulan akıntıları esas nehir yatağında toplayabilir.

Stalin dönemiyle ilgili, böylesine birbirine zıt düşüncelerin şekillenmesinin altında hiç şüphesiz ki objektif bir temel olmalıdır. Hatta bu maddi temel bugüne kadar sarkmamış olsa, tepkiler belki de böylesine ayrı noktalara sıçramayabilirdi. O nedenle Gorbaçov'la başlayan yeniden yapılanma hareketi, geçmişe göz atmadan yeterince açıklanamaz.

STALİN DÖNEMİ

Stalin, 29 yıl Sovyet iktidarının birinci ismi olarak kaldı. Ancak "Stalin dönemi" olarak top ateşine tutulan dönem ise

1934'lerle başlar. 1934 öncesinde genellikle Stalin'den "olumlu" olarak söz edilir. Sonrasında ise "kişi tapıncı"yla aşırılaşan "kötülük"lerinden...

Bu yargının gerçeklik payını irdelemeliyiz. Sovyetler'de dönemler, lider isimlerine aşırıca bağlı görünüyor. Stalin'in liderliğinde ise iki farklı dönemden bahsetmek mümkün. Ve gerçekte Stalin döneminden bugüne dek gelen hastalıklar, 1934 sonrasının yapılanmasında yatar. Bu, birbirinin kaçınılmazca devamı olan, fakat birbirinden oldukça farklı özellikler gösteren 1934 öncesi ve sonrasının temel karakterlerini irdelemeye çalışalım.

Lenin'in kısa ömrü, sosyalizmin kuruluşunda "savaş komünizmi"nden NEP'e dönüşe yetebildi. 28 Şubat 1921 Kronştat Ayaklanması, "savaş komünizmi"ne bir tepki oldu. Ve NEP'e dönüş başladı. NEP en başta kıra "ticaret özgürlüğü" demekti. Geçici bir geri çekilmeydi.

Yine aynı yıllarda uluslarası planda çok önemli bir değişim, Avrupa'da bir proleter devrimi olasılığının gittikçe tükenmesiyle yaşandı. Böylece SBKP'nin gündemine "tek ülkede sosyalizm" sorunu bütün şiddetiyle geldi. Bugünden olaya bakıldığında, herşey olağanüstü basit görünüyor. Ancak o günlerin cehennemcil ortamında sorun hiç de apaçık değildi. "Tek ülkede sosyalizm" sorunu Lenin'in 1915 yılında "Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine" makalesinde ele aldığı gibi **teorik** bir sorun olmaktan çıkmış, tamamıyla **pratik** bir varolma savaşına dönüşmüştür.

Lenin'in ölümünden sonra bu konuda en az Stalin yalpaladı. Başta Troçki, ardından Zinovyev tek ülkede sosyalizmin "zaferini" imkansız gördüler. Bu paniğin politikaya yansıması ise kendini Troçkistler'in "aşırı sanayileşme" politikasında ortaya koydu.

1923-27 yılları arasında Parti saflarındaki en yaygın ideolojik mücadele konusu "tek ülkede sosyalizm sorunu" ve NEP

idi. "Troçkist muhalefet" 1923'lerde Avrupa'da bir devrim ihtimalinin o dönem için sona ermesi gerçekliğinden hareketle, Sovyetler'de sosyalizmin kuruluşunda geçici bir adım olarak uygulanan NEP'e şiddetle karşı çıkmaya başladılar.

Ekonomi konularında Troçkistler'in sözcüsü durumunda olan E. Preobrazhensky 1925'lerde şöyle diyordu:

"Başlangıçta NEP kelimesi türetildi ve aynı anda üç anlamda kullanıldı: a) Yeni ekonomi politika, b) Karma meta sosyalist sistemimiz, c) Ekonomimizde burjuva prensibi. Şimdi "yeni ekonomi politika" yerine sosyalist birikim politikası, sosyalist birikim dönemi demek daha doğru ve uygun olurdu."[2]

E. Preobrazhensky, "sosyalizmde ilkel birikim" tezinin savunucusudur. Geri ülkede sosyalizmin kurulması sorunu böyle bir problemi sosyalist devletin önüne getirmiştir. Peki bu nasıl yapılacaktır?

"Küçük burjuva ekonomisinin (köylülük dahil) kaynaklarına dokunmaksızın, sosyalist ekonominin kendi başına ilerleyebileceği düşüncesi hiç şüphesiz her durumda karşı devrimci bir ütopyadır. Sosyalist devletin bu noktadaki görevi, kapitalistlerden aldığının daha azını küçük burjuva üreticilerden almak değil, fakat ülkenin sanayileşmesi ve tarımın yoğunlaştırılması temelinde, bütün ekonominin (küçük üretim dahil) rasyonalleştirilmesiyle küçük üreticiye sağlanacak, halen daha geniş olan gelirlerinden daha fazla almayı içerir." [3]

Bu tez, 1921'lerde başlatılan NEP'i bütünüyle dışlamaktadır. NEP, geri üretim temelinde kaçınılmaz bir şekilde, köylülerden "daha fazla almayı" değil, köylüye verilebilecek sanayi ürünü **oranında** almayı temel politika edinmişti. "Savaş komünizmi" uygulamasından bu noktada ayrılıyordu. Oysa Troçkistler'in tezleri bu yönüyle "savaş komünizmi"nin sürdürülmesi anlamına geliyordu.

Yazar, aynı "ilkel sosyalist birikim tezi"nde, "sosyalist

formlar tarafından sosyalizm öncesi formların sömürülmesi"nden söz eder. Ancak bu teze Buharin'in haklı itirazları karşısında kendini şöyle savunmadan edemez:

"Makalemde sosyalist formlarla sosyalizm öncesi formların sömürülmesinden söz ettim, fakat hiçbir yerde ve hiçbir zaman proletaryanın köylülüğü sömürmesinden söz etmedim. Bundan bilinçli olarak kaçındım, çünkü sosyalizm tarafından küçük üretimin sömürülmesi, hiç de zorunlu olarak proletarya tarafından küçük üreticilerin sömürülmesi anlamına gelmez." [4]

Bilindiği gibi geri tarım ilişkilerinde küçük üreticinin artıdeğeri, sermaye birikimine yol açamayacak denli azdır. 1925 Rusyası koşullarında Troçkistler'in bu tezleri köylülüğe henüz gerekli tarım aletlerini vermeden onları yıkıma uğratmak anlamına geliyordu. Bu, proletarya iktidarının çökmesi olurdu. Bu tezler XIV. Kongre'de (1925) reddedildi. Kongre sonrası gizli yayınla propagandayı sürdürmeye çalışan Troçkist muhalefet, 1927 sonrasında partiden ihraç edildi. XV. Kongre (1927) öncesi Parti'de yürütülen açık tartışmada 724.000 üye MK tezlerini, 4.000 üye Troçkist muhalefetin tezlerini destekledi.

Yukarıda açıklandığı gibi Sovyetler'de sosyalizmin kuruluşunda ilk önemli dönüş noktası NEP'in ilanıyla başlamıştır. Sanayiyi elinde tutan proletarya devletinin henüz geniş köylü yığınlarını yeni tarım tekniği ve gerekli tüketim maddeleriyle besleyemediği bir dönemde, tarım ürünlerine belli ölçülerde serbest ticaret hakkı veren NEP, böylece proletarya iktidarına sanayiyi hızla kurmak için bir nefes alma imkanı veriyordu. Ancak böyle bir geçici geriye çekiliş, yani kırda ve iç ticarette kapitalizmin gelişmesine belli ölçülerde özgürlük tanınması, tek ülkede sosyalizmin kurulma imkanını göremeyenleri paniğe uğrattı. "Aşırı sanayileşme" ve "köylüden daha fazla alınması" çığlıklarını attılar. Oysa 1921 Kronştat Ayaklanması geri köylü yığınlarındaki hoşnutsuzluğu açığa vuran en kesin

kanıttı. XIV. Parti Kongresi, bu görüşleri resmen yenilgiye uğrattı.

Sosyalizmin kuruluşunda diğer önemli dönüş 1929 yıllarında başlar. NEP'in ilk dönemi kapanmak üzeredir. Kırda kulaklara karşı mücadele başlar. Tam bu momentte, Parti'den Buharin liderliğinde "sağ muhalefet" patlak verir. Her dönüm noktası Parti'de kaçınılmaz biçimde savrulmalara yol açmıştır.

Bu dönüşün özü ve nedenleri nelerdi?

Buharin'e verdiği cevapta Stalin şöyle diyor:

"Oysa şimdi yeni bir gelişme evresi, eski dönemden, yeniden onarım döneminden farklı bir döneme geçiyoruz. Yeni bir kuruluş döneminden, tüm ulusal ekonominin sosyalizm temeli üzerinde **yeni baştan kurulması** döneminden geçiyoruz." [5] Bu ne demektir? Kapitalizmden devralınan üretim araçlarının "yeniden onarımı"ndan sanayinin "yeni baştan kurulması"na geçiştir. Böylece kapitalizmin halen var olan artıklarının hayat alanları iyice daraltılmış oluyordu.

Öte yandan, NEP'in ilk döneminde kırda kulak güçlenmiştir. Malını pazara sürmeyip, spekülasyon yapabilecek kadar palazlanmıştır. Stalin bir örnek aktarır:

"Örneğin, Kazakistan'da meydana gelen olay gibi olayları biliyor mu? Ajitasyoncularımızdan biri, ülkenin azığının sağlanması uğruna, buğday ekicilerini buğdaylarını teslim etmeye ikna etmek için iki saat boyunca konuşmuştu; bir kulak, piposu ağzında öne çıktı, ilerledi ve yanıt verdi ona: 'Hele şöyle biraz danset bakalım delikanlım, belki de o zaman iki pud buğday veririm sana...' Gidin de ikna edin bakalım bu adamları." [6]

Şehirde, sosyalist sanayinin temellerinin güçlenmesi, kırda buna bağlı olarak kooperatif hareketinin hızlanması, artık palazlanan kulakların tasfiyesi momentine varıldığına işaret ediyordu.

Oysa aynı dönemde Buharin'in tezlerinde yükselen mücadelenin karakteri farklı bir şekilde tespit edilir:

"Kendi işlerine izin vermekle şehir burjuvazisiyle (NEP-MAN) sınıf mücadelesini terketmediğimiz gibi, aynı şekilde, kırdaki benzer politika ile de sınıf mücadelesinin terk edildiği anlamı çıkmaz. Yalnızca onun biçimini değiştiriyoruz. Kır tüccarlarının dükkanlarına doğrudan zor ve güçle karşı çıkmamalı, fakat kendi iyi kooperatif dükkanlarımızla karşı çıkmalıyız. Köy tefecilerine karşı... kendi kredi sistemimizle karşı koymalıyız... Bunlar kırlardaki sömürücü unsurlarla mücadelede öne çıkartmamız gereken silahlardır." [7]

1927-28'de patlak veren kulakların "buğday grevi"ne rağmen Buharin sınıf mücadelesinde karakter değişimini görememiştir. Buharin, daima "adım adım" bir değişimle, güçsüzleştirilmesini savunmuştur. Oysa, emperyalizm denizinin ortasında bir adacık konumunda olan Sovyetler için zaman kaybı en öldürücü etkendi. Ayrıca, kulakların direnişi, yani spekülasyonu artık yeni bir momentin gelip çattığını açıkça ilan ediyordu.

"Biz, 1921'de NEP'i kurduğumuz zaman, onun sivri ucunu savaş komünizmine, **her ne olursa olsun**, tüm ticaret özgürlüğünü dıştalayan bir rejime ve bir eşya düzenine karşı yöneltmiştik. NEP'in **belli** bir ticaret özgürlüğü anlamına geldiğini düşünüyorduk ve düşünüyoruz. Buharin, sorunun bu yönünü aldı. Çok iyi. Ama Buharin, sorunun bu yönünün NEP'in tümü olduğunu varsaymakla yanılıyor. NEP'in bir de öteki yönü olduğunu unutuyor. Gerçekten de, NEP eksiksiz **tüm** bir ticaret özgürlüğü, pazar üzerinde **özgür** bir fiyat oyunu demek değildir. NEP, **bazı belli** sınırlar içinde, **bazı belli** çerçeveler içinde, **pazar üzerindeki düzenleyici rolü devletin elinde olmak üzere**, ticaret **özgürlüğü** demektir. Bu da NEP'in ikinci yönüdür." [8]

NEP'in ilk 6-7 yılından sonra kulakların başlattığı "pazar

üzerinde özgür fiyat oyunu" Buharin'in tezleri ile aşılamazdı. Buharin, NEP'le birlikte, henüz sosyalizmin en kritik kuruluş günlerinde, sınıf mücadelesi araçlarını neredeyse bütünüyle ekonomik bir yarışa indirgemiştir. Oysa, o günlerde siyasi zordan vazgeçmek, genç Sovyet iktidarı için mümkün değildi.

"Sağ muhalefet", yani Buharin, Rykov ve Tomsky'de somutlaşan bu politika XV. Kongre sonrası 1929'da Parti'den tasfiye edilmiştir. Ardından gelen XVI. Kongre (1930) "tüm cepheler boyunca sosyalizmin topyekün saldırı kongresi olarak" [9] tarihe geçmiştir. Bu saldırının düzenli tümenleri 1928-1932 yıllarını kapsayan ilk beş yıllık plan uygulamasıdır.

1934'te XVII. Kongre raporunda Stalin gelişmeleri değerlendirirken şu tesbitleri yapar: "Bundan, kapitalist ekonominin artık SSCB'de tasfiye edilmiş olduğu ve kırsal alanda bireysel köylüler kesimini ikincil plandaki mevzilere çekilmiş bulunduğu sonucu çıkıyor." [10]

1934'ler Sovyetler'de kapitalizmin geri dönülmezce yenildiği, sosyalizmin maddi temelinin sağlamlaştığı yıllardır. İlk Beş Yıllık Plan'la büyük bir coşku ve halk inisiyatifiyle, şehir ve kırların çehresi çok büyük ölçülerde değiştirilmiştir. XVII. Kongre'den "zafer kongresi" diye söz edilir. Bu zaferin anlamı açıktır. Sosyalizm, yürütülen ekonomik politikayla, geniş halk yığınlarının görülmemiş girişimiyle artık perçinlenmiştir. Öte yandan, bu kongrede Kamanev, Zinovyev ve Buharin de Parti'ye dönmüş, Kongre'de yürütülen politikayı destekleyen konuşmalar yapmışlardır. Maddi gelişim, Parti saflarında daha önce yaşanan ideolojik mücadelenin sola ve sağa yalpalayan yönlerini imkansız hale getirmiştir. Ortada sosyalizmin kuruluşunun tartışılmaz kanıtları durmaktadır.

Böylece 1934 Şubat'ında XVII. Kongre ile Stalin döneminin ilk bölümü kapanmış olur.

SERGEİ KİROV'UN KATLİYLE BAŞLAYAN "BÜYÜK TASFİYE" DÖNEMİ

1934'teki XVII. "Zafer Kongresi"nden sonra, aynı yılın sonunda, Parti'de Stalin'den sonra gelen MK Sekreteri Sergei Kirov, "partinin sevgili çocuğu", Leningrad'daki Parti odasında, yine Parti üyesi bir provokatör tarafından vurulur. Olaya ilk kendiliğinden tepki, Sovyetler'in her bölgesinde yapılan "intikam" mitingleridir. Bütün ülkede politik hava birden değişir.

Kirov olayının karakterini belirleyebilmek için, önceki gelişmelere bakmak gerekli. En belirgin olanları sıralarsak olayın nasıl karakter değiştirdiği ortaya çıkacaktır.

1928'in başlarında Şahti ve Donets kömür madenleri bölgesinde eski burjuva uzmanlardan oluşan büyük bir sabotaj grubu ortaya çıkartılır. Bunlara bağlı olarak daha yaygın bir örgütlenme "Sanayi Partisi" iki bin civarında üyesiyle kendini ele verir. Üyeler genellikle kalifiye teknik uzmanlardır. Bu olay, sosyalizmin teknik geriliğine karşı burjuva artıkların kendi **teknik** silahlarıyla sosyalizmin kuruluşuna karşı bir direnişti. Sosyalizm hızlı adım attıkça ve geniş teknik kadro yarattıkça bu silah geçerliliğini yitirdi. Yine 1930'larda Sosyalist Devrimciler'in tabanına dayanan bir yeraltı örgütlenmesi "Emekçi Köylü Partisi" deşifre edilir. Hızla çözülen bu örgütlenme önemli politik sonuçlar doğurmaz. Bu dönemde ortaya çıkartılan diğer bir örgütlü yapı "Birleşik Menşevik Bürosu"dur.

Bu sabotaj salgınları bazı ölüm cezaları ve iki bin kişinin Parti'den ihracıyla durgunlaşmış görünür. [11]

Çok açık ki bu yıllar, bizzat Sovyetler'de kapitalizmin güçlü kalıntılarına karşı savaş yıllarıdır. Ve bu dönem 1934 XVII. Kongresi ile noktalanmış görünür. Kapitalizmin artıklarının ve Parti içindeki muhalif akımların umutlarının tükendiği dönem

yine bu dönemdir. Bu iki açıdan böyledir. Yürütülen beş yıllık plan seferberliği ile sosyalizmin maddi temelleri geri dönülmez bir şekilde sağlamlaştırılmıştır. Aynı zamanda, Parti içinde yürütülen ideolojik mücadele ile sapkın eğilimler kesin bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu yenilgi, sanayi atılımı ve tarımdaki kolektifleştirme ile taçlandırılınca, sosyalizme karşıt eğilimlerin umutlarının tükenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sergei Kirov'un oldukça iyi korunmasına rağmen bizzat Parti binasında katledilmesi ve provokatörün Parti üyesi olması bütün Sovyetler'de ve özellikle Parti saflarında şok etkisi yaratmıştır. En kaba bakışla ilk tespit edilebilen gerçeklik, sosyalizm düşmanlarının Parti'yi bizzat Parti içinden vurmayı denemeleridir. Kirov olayı ne o gün ne de bugün yeterince aydınlanmamıştır. Kirov'un ismi, Leningrad Parti örgütünde sorumlu durumundaki Zinovyev ve taraftarlarına karşı yürüttüğü güçlü ve tutarlı mücadelede öne çıkmıştır. Bu parti bölgesindeki "sol sapma", Kirov'un öncülüğünde yenilmiştir. Fakat Kirov bunun bedelini Parti için çok büyük önem taşıyan yaşamı ile ödemiştir. Suikast olayına Leningrad Çeka'sından* bazı isimler de karışmış fakat olay yeterince aydınlanamamıştır.

Bu dönemin, yani 1934'te başlayan, 1937'de durulmaya başlayan "büyük tasfiye" döneminin siyasi değerlendirmesine geçmeden, o yıllarda yaşanan olayları ana hatlarıyla özetlemek gerekli.

Kirov olayından hemen sonra, Politbüro'nun ilk aldığı karar, sonraki gelişimlerin kaderini belirlemiştir.

"1- Soruşturma yapmakla görevli kurumlar, terörist eylemleri hazırlamak ya da yürütmekle suçlananların durumları hakkındaki çalışmalarına hız verecektir."

"2- Yargı organları, bu kategoriye giren suçlularca yapılan

* Çeka kuruluşundan sonra birkaç isim değiştirmiştir.
Önce NKVD, sonra KGB olmuştur.
Biz yazımızda ondan en bilinen ismiyle,Çeka olarak söz edeceğiz.

pişmanlık başvuruları nedeniyle ölüm cezası kararlarının uygulanmasını geciktirmeyecektir, çünkü SSCB Merkez Yürütme Komitesi Presidyumu böyle başvuruların dikkate alınmasını mümkün görmemektedir."

"3- NKVD (Çeka, bn.) görevlileri, yukarıda sözü edilen tipteki suçlular hakkındaki ölüm cezası kararlarını, karar alındıktan sonra derhal uygulayacaktır." [12]

Böylece, olayların soruşturulması ve cezaların infazı yetkisi, Çeka'ya verilmiştir. Üstelik kararların büyük bir süratle uygulanması kaydıyla. Bu karar, ilk bakışta son derece doğal ve yerinde görünür. Proletarya iktidarında her türlü yıkıcı girişime karşı örgütlenmiş olan Olağanüstü Komite: Çeka, şimdi de benzer bir görevi yürütecektir. Ancak tam bu noktada, önceki faaliyetlerin karakterinden bambaşka karakterde bir olguyla yüzyüze gelinir. Kirov'u vuran da Partili'dir. Böylece soruşturmanın mızrak ucu kaçınılmaz bir şekilde Parti içine yönelmiştir. Olayların süratli akışı içinde, Sovyet iktidarının en temel direği Parti, yalnızca devlet organlarından birisi olan Çeka'nın gözetimi altına girer. Bu olgu Sovyet yaşamında ve özellikle Parti yaşamında olağanüstü alt üstlüklere neden olur.

Olayların akışını basamak basamak izleyelim.

Kirov olayından hemen bir yıl önce 1933'te XVII. Kongre öncesi, periyodik "Parti'yi arındırma" çalışmalarından birisi başlatıldı. Bu, devrim sonrası koşullarından birisiydi. Daha önceleri 1920, 1921, 1924, 1925 ve en son 1929-1930'da uygulanmıştı. 1933'teki uygulama ise, Parti üyeliğinde aşırı şişme üzerine karara bağlandı. 1930-1933 arası Parti'ye 600.000 yeni üye katılmıştı. "Parti, 1930-33 yılları arasındaki koşullarda böylesine büyük bir katılma akımının, üye sayısının anormal ve istenmez bir artışı olduğunu sezmemezlik edemezdi. Parti saflarına sadece dürüst ve esirgenmez kimselerin değil, ama rastlantı sonucu gelmemiş üyelerin de Parti bayrağını kişisel bir erekle kullanmak isteyen ikbal avcılarının da girdiklerini bili-

yordu." [13]

1933'te başlatılan Parti'de tasfiye çalışması, Kirov'un vurulmasından sonra, kaçınılmaz bir şekilde yepyeni özellikler kazanmıştır. Üstelik "temizlik" çalışmasının içine kaçınılmaz bir şekilde Çeka'da aşırıca girmiştir. 1935'te üye kaydı durdurulmuş, 1936'da Partililer'in "silah taşıma hakkı" kaldırılmıştır.

Ve 1936 Temmuzu'nda Parti örgütlerine yollanan "gizli mektup"la, 1934'ten beri sürdürülen Kirov soruşturmasının ilk sonuçları bildirilmiştir. Mektup, sanıkların "itiraflarından" alıntılarla doludur. Sonuç ise şudur: Troçki'yle bağlantılı olarak, 1932'den beri Kamanev ve Zinovyev'in öncülüğünde, Parti liderini hedef alan suikast eylemlerinin planlamasını yapan bir yeraltı örgütlenmesinin varlığı ortaya çıkarılmıştır. [14]

Bu mektubun muhtevasının Parti moral yaşamında korkunç bir güvensizlik yaratacağı açıktır. 1934 Kongresi'nde Parti'ye bağlılıklarını vurgulayan isimler, şimdi Parti'nin gözünde Parti liderliğinin yok edilmesini hedefleyen bir yeraltı çetesinin üyeleri durumundadır. 1936-37 yılı ünlü "Moskova Mahkemeleri" ile geçer. Parti'den başlayıp, orduda bazı üst rütbeli görevlileri de içine alan mahkemeler, ölüm cezaları ile sonuçlanır.

1937 Mart genişletilmiş MK toplantısında Stalin olayları en genel hatlarıyla şöyle değerlendirir:

"Kendini beğenmişlik, kayıtsızlık ve politik uyanıklığın körleşmesi biçiminde kendini açığa vuran, ekonomik başarıların yansıması, yalnızca, Parti'yi inşa etme ve Parti'mizin bütünüyle genişletilmiş politik çalışmasıyla ekonomik başarılar birleştirildiğinde, ancak o zaman ortadan kaldırılabileceği, açıklığa kavuşturulmalıdır.

"Günümüz Troçkistler'ine karşı mücadelede artık eski metodların, tartışma metodlarının değil, tersine yeni metodların, köklerinin kazınması ve ezme yönteminin gerekli olduğu açıklığa kavuşturulmalıdır.

"Partili yoldaşların günümüz bozguncuları ve Şahti döneminin bozguncuları arasındaki farkı açıkça kavramaları, Şahti dönemi bozgunculuğunun, insanlarımızın teknik bilgisizliğinden yararlanarak, onları teknik alanda aldatırken, Parti üye kartı taşıyan bugünkü bozguncuların, insanlarımızın politik kayıtsızlığından yararlanarak, Parti üyeleri olarak görünmelerinin sağladığı güveni kötüye kullanarak bizleri aldattıklarının açıkça kavranması gereklidir." [15]

Burada değinilmesi gereken en önemli nokta, 1934'ten sonraki yaşanan "tasfiye" günlerinde artık Parti üye kartının üzerine de kuvvetli şüphe gölgesinin düşmesidir. Ve soruşturma öyle gelişmiştir ki Parti içinde Troçki, Kamanev, Zinovyev ve Buharin'in görüşleri ve konumları tek ve aynı kavrama: "halk düşmanı" kavramına indirgenmiştir. Ve elbette bu yargı, dönem dönem bu görüşlere yakınlık duyan pek çok Partili'yi de içine alır hale gelmiştir.

Parti'deki tasfiyenin ortaya çıkarttığı diğer gerçeklere değinelim. Stalin'in yukarıda sözünü ettiğimiz değerlendirmeyi yaptığı MK toplantısından sonra yayınlanan 21 Nisan 1937 tarihli Pravda'da şunlar yer alır.

"MK, Troçkistler'in saptırma eylemlerinin açık hale gelmesinden sonra, bunların deşifre edilmesi ve maskelerinin düşürülmesi işinde sanayi ve ulaşımdaki organların bir kısmının pasif kalması olgusunu kabul edilemez görmektedir. Troçkistler'in maskeleri, genellikle NKVD (Çeka) organları ve tek tek Parti üyesi gönüllüler tarafından düşürülmektedir." [16]

Pasif kalan organlara yapılan bu uyarıdan bir yıl sonra MK tam aksi yönde bir uyarı yapmak zorunda kalır. Ocak 1938 MK kararı, Parti'deki tasfiyenin nasıl bir noktaya geldiğini gözler önüne seren en önemli belgedir. Biraz uzun da olsa bazı bölümlerini aktaralım:

"Kubyişev bölgesinin pek çok biriminde komünistlerin büyük bir kısmı halk düşmanı olarak partiden ihraç edildi.

Fakat NKVD (Çeka) organları ihraç edilen kişilerin tutuklanması için bir neden bulamadı... Bunlardan 43'ü Kubyişev MK Kontrol Komitesi Yürütme Kurulu'na gelerek ya tutuklanmalarını ya da üstlerindeki utanç verici lekenin kaldırılmasını talep ettiler.

"Pek çok Parti organı ihraç edilen kişilerle ilgili olarak hoşgörülemez bir keyfilikle davrandılar. Sovyet iktidarına ve Parti'ye karşı düşmanca eylemleri nedeniyle değil, sosyal kökenlerini gizleme ve pasif tutumlarından dolayı otomatik olarak işlerinden kovuldular, evlerinden atıldılar.

"Böylece, bu Parti organlarının liderleri, Parti'nin Bolşevik uyanıklık konusundaki tavrı sırasında ihraç edilenlerin başvurularının incelenmesine biçimcil bürokratik yaklaşımlarıyla, Parti düşmanlarının elinde oyuncak oldular...

"Bunlar Parti üyelerinin kaderiyle ilgili suç derecesinde bir dikkatsizlikle açıklanabilir...

"Rostov bölgesinde 2500'den fazla itiraz başvurusu incelenmedi; Krasnodar'da 2000; Smolensk'te 2300; Voronez'de 1200..."

Parti'deki tasfiye sırasında "halk düşmanı" suçlaması artık pekçok dürüst Partili'ye de sıçrayabilen çamur lekesi haline gelmiş, Parti'yi arındırmak için yapılan uygulama Parti'nin temellerini sarsmaya başlamıştır. "Halk düşmanı" kavramı belirsizleşmiş, Parti saflarında samimi unsurları da vuran bir silaha dönüşmüştür. Bu gerçekliği gören Parti, MK kararının son bölümünde Parti'de yeni tip bir "düşman"a karşı uyarı yapmayı gerekli görmüştür. Karar şöyle devam eder:

"Bu kılık değiştirmiş düşman -en azılı hain- genellikle uyanıklık konusunda herkesten daha çok bağırır, mümkün olan en fazla sayıda insanı deşifre etmek için acele eder ve böylece Parti önünde kendi suçlarını örter, gerçek halk düşmanlarının maskesini indirmede Parti organlarının dikkatini saptırır.

"Bu kılık değiştirmiş düşman -iğrenç iki yüzlü- her yolla Parti organlarında aşırı şüpheci bir atmosfer yaratmak için didinip durur, bu yaratılan hava içinde, birisi tarafından haksızca suçlanmış bir komünisti savunmak için konuşan her Parti üyesini derhal uyanıklık eksikliği ile ve halk düşmanlarıyla bağları olmakla suçlar." [17]

Bu karardan çıkartılabilecek en kaba sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- Parti'den ihraçlar, suç derecesinde biçimcil bürokratik keyfilikle yapılmıştır.

- Parti'den atılanlar "halk düşmanı" damgasını yedikleri için ya Çeka tarafından tutuklanmak ya da alınlarında şerefsiz bir lekeyle yaşamak zorunda kaldılar.

- Atılmalara karşı yapılan pek çok itiraz aynı bürokratik keyfilikle incelenmeden oyalandı.

- Hepsinden önemlisi, Parti'den tasfiye konusunda, "kılık değiştirmiş düşman"lar, herkesten daha aktif davranıp, Parti organlarında korkunç bir şüphe ortamı yaratabildiler.

Bütün bunlar bir Parti yaşamında tamir edilmesi oldukça güç moral bozulmalara yol açar.

Olayların anlatımını noktalamadan, tasfiyelerin iki önemli sonucuna değinelim.

1934'teki Zafer Kongresi'nden (XVII.) 1939'daki XVIII. Kongre'ye kadar geçen tasfiye döneminde, XVII. Kongre'ye katılan 1966 delegenin 1108'i, yine XVII. Kongre'de seçilen 139 MK ve yedek üyesinin 98'i ölümle cezalandırılmıştır. Bu rakamlar Parti tabanı bir yana tasfiyelerin Parti tepesinde de hangi boyutlara vardığını açıklamaya yeterlidir.

Yine, aynı dönemde bütün bu tasfiyelerde zirvede rol oynayan Çeka Başkanları Yagoda, Yezhov ve en son Beria, aynı halk düşmanı suçlamasından kurtulamamışlardır. İlk ikisi Stalin döneminde tasfiye edilmiş, Beria ise Stalin'in ölümün-

den sonra kurşuna dizilmiştir.

Bütün bu sonuçları değerlendiren XVIII. Kongre (1939), "periyodik yığınsal temizlik" uygulamasının terkedilmesi konusunda tüzük değişikliğini kabul etmiştir. Tüzük değişikliğinin gerekçesi şöyle formüle edilmiştir.

"Parti tüzüğü, MK kararlaştırdığında periyodik parti temizliğine imkan sağlar. Deney, aşağıdaki nedenlerden dolayı, bundan böyle yığınsal Parti temizliğinden kaçınmak gerektiğini göstermiştir:

"a. Kapitalist unsurların canlandığı, NEP'in demoralize ettiği kişilerin Parti saflarına sızmasını engellemek için, NEP başlangıcında uygulanmaya konulan yığınsal Parti temizliği metodu, kapitalist unsurların tasfiye edildiği bugünkü koşullarda geçerliliğini yitirmiştir. Daha da ötesi, topyekün temizlik uygulamasının Parti üyelerine tek tek yaklaşım -tek doğru yaklaşım- imkanını dışlamakta ve bunun yerine, "tek bir standart uygulamayı", üyelere ayrımsız tekdüze yaklaşımı geçirmektedir. Bu nedenle, kendi tarzlarını Parti'ye aktaran düşman unsurlar, temizliği dürüst Parti çalışanlarını tahrik etmek ve hırpalamak için kullandığından, topyekün arınma, Parti'den pek çok temelsiz ihraca sebep oldu...

"b. Topyekün arınma uygulaması, kendi yöntemlerini Parti'ye sızdırabilen, iki yüzlülük ve sahtekarlıkla düşman çehrelerini gizleyen bu unsurlara karşı kısmen etkisiz oldu. Bu konuda amacına ulaşamadı...

Bu nedenlerle dönemsel topyekün arınma terkedilmelidir..." [18]

Bu kongre kararıyla, 1934'te başlatılan, özellikle Parti içindeki "halk düşmanları"na karşı mücadelede kullanılan, "topyekün arınma" uygulamasının, bizzat Parti'yi yaraladığı belli ölçülerde de olsa kabul edilmektedir.

"Büyük tasfiye" döneminin olaylarının en genel özetinden sonra, konunun politik irdelenmesine geçelim. Neden olaylar

bu boyutlara vardı, Parti'de "aşırı şüphe atmosferi" nasıl doğdu? Böyle bir dönemi yaşamak, Sovyetler'in kaçınılmaz kaderi miydi? Ve Stalin özellikle böyle bir dönemin yaşanmış olmasından hareketle, Sovyet insanının "nefretini" kazanmayı hak etmiş midir?

STALİN DÖNEMİNİN ELEŞTİRİSİ

Stalin kendi döneminde eleştirilemedi. Ölümünden ancak üç yıl sonra hedef tahtasına getirilebildi. Ve hala desteksiz atışla hırpalanıyor.

Stalin'e ilk önemli eleştiri Kruşçev'in XX. Kongre'de (1956) yaptığı "gizli" konuşma ile başladı. Kongre sonrası MK'nın aldığı "Kişi Tapıncı ve Sonuçlarının Giderilmesi Üzerine" başlıklı kararla resmileşti. Bu karar Stalin döneminin oldukça iyi bir değerlendirilmesini içerir. Kapitalist kuşatmanın ve ülke içinde yürütülen kuruluş çalışmalarının "çelik bir disiplini, devamlı artan bir uyanıklığı ve liderliğin en keskin merkezileşmesini talep ettiğini" fakat bunun "demokratik yapının gelişimine" kaçınılmaz olumsuz etkileri olduğunu tespit eden karar, şöyle devam eder:

"Uzun bir dönem, Parti Merkez Komitesi Genel Sekreterliği görevinde bulunan Stalin, diğer liderlerle birlikte Lenin'in emirlerini gerçekleştirmek için aktif olarak mücadele etti. Kendini Marksizm-Leninizm'e adamış bir teorisyen ve iyi bir örgütçü olarak Troçkistler'e, sağ-kanat oportünistlerine, burjuva milliyetçilerine ve kapitalist kuşatmanın entrikalarına karşı Parti mücadelesine öncülük etti. Bu politik ve ideolojik mücadele Stalin'e büyük bir otorite, popülerlik kazandırdı. Bununla birlikte, bütün büyük zaferler hatalı olarak O'nun ismine bağlandı. Parti ve Sovyet ülkesinin başarıları ve O'na yapılan övgüler Stalin'in başını döndürdü. Böyle bir atmosferde Stalin'e kişi tapıncı kerte kerte şekillenmeye başladı." [19]

1- Stalin'e yöneltilen eleştirilerden ilki "kişi tapıncı"yla ilgilidir. Kararda, Stalin'in böyle bir konuma gelerek, eleştirilerin üstüne çıktığı, Parti yaşamının kurallarını "keyfi" olarak çiğnediği belirtilir. Buna örnek olarak 1934-1939 arası "büyük tasfiye" dönemi ve ondan sonrası gösterilir. 1939'dan sonra 13 yıl Parti kongresi toplanmamıştır. Gerçi bunun beş yılı savaşla geçmiştir. Yine bu yıllarda geniş MK toplantıları da yapılmamış, Parti; Politbüro ya da Politbüro'nun daha dar komisyonları tarafından yönetilmiştir.

Akla ilk gelen soru, Stalin'in bu konumuna neden daha önce doğru zeminde bir tepkinin ortaya çıkamadığı olur. Buna bağlı olarak, "bir kişi" nasıl Parti ve devlet yaşamının tümüne egemen olabilmiştir?

Kararda şöyle denir:

"Neden bu insanların o zaman Stalin'e karşı açık bir konum almadıkları ve onu liderlikten uzaklaştırmadıkları sorulabilir. Dönemin koşullarında bu yapılamadı... Ona karşı herhangi bir eylem, o koşullarda halk tarafından anlaşılamayacaktı. Kişisel cesaret eksikliği söz konusu değildir... Daha da ötesi, böyle bir konum o günkü koşullarda sosyalist kuruluş amacına karşı bir tutum olarak, kapitalist kuşatma altında olağanüstü derecede tehlikeli olacak, bütün devletin ve Parti'nin birliğine karşı bir saldırı olarak kabul edilebilecekti." [20]

Demek 1940'lara gelindiğinde "Parti'nin, devletin birliği ve sosyalizmin kuruluş amacı", "Stalin'in kişiliğiyle etle tırnakmışcasına bütünleşmiştir." Parti bu olguyu sonraları "kişi tapıncı" olarak lanetledi. SBKP bu konuda yeterince haklı mıdır?

Stalin'in Lenin ölçüsünde mütevazi, sıradan olamadığı tartışmayı gerektirmeyecek ölçüde açıktır. Ancak "bir kişi"nin, yalnızca kendi "keyfiliğiyle", üstelik Bolşevik Partisi'nde böyle bir konuma gelmesi kolaylıkla kabul edilebilecek bir tez gibi görünmüyor.

Parti ve elbette ki Stalin, gerek sağ ve sol sapkınlara karşı ideolojik mücadeleyle ve gerekse bu mücadeleyi, sosyalizmin ilk, sağlam maddi temellerinin atılmasıyla taçlandırarak Sovyet insanının gözünde haklı olarak yücelmiştir. Ancak bu noktada geri bir ülkede sosyalizmin kuruluşunun ödenecek bedellerine gelinir. Parti'nin ve Sovyet proletaryasının en iyi kadrolarının bir bölümü iç savaşta yitirilmiştir. Devrimi yürüten Petrograd proletaryası devrime kan vere vere, devrim sonrası mücadele için zayıf düşmüştür. (Petrograd örgütünün uzun zaman, Troçki ile yalpalayan Zinovyev'in liderliğinde kalması tesadüf olmasa gerek.) Ve ilk beş yıllık plan döneminde proletaryanın sayısı 11 milyondan 22 milyona çıkmış, yani 11 milyon mujik, proletaryanın saflarına katılmıştır. Bu, köylü ruh halinin biraz da Parti'ye taşınması demektir. Bu nedenle, Stalin kendini, XVII. "Zafer Kongresi" Stalin'i yüceltmiştir. Stalin bir yana, yaşayan her MK üyesinin adı bir fabrikaya, bir kolhoza ad olarak verilir. Hatta her bölge komitesinin liderinin ismi, bölge radyolarından fabrikalara, bir çok kuruluşa isim babalığı yapar. Bu yüceltme o günlerde göze batmaz. Ancak 1934'te kopan "tasfiye" fırtınasıyla, liderlerle birlikte fabrikaların adları da değişmek zorunda kalınca anormallik ilk olarak göze çarpar. Değişmez olarak Stalin kalır. O da ölümünden sonra aynı akıbete uğramadan edemez.

Lenin, Parti'de ve devletteki en küçük keyfiliğe karşı yorulmaz bir mücadele vermiştir. 1918 Martı'nda maaşının birden 500 rubleden 800 rubleye çıkarıldığını öğrenince bunun açıklamasını istemiş, 1917 Kasımı'nda çıkarılan ücretlerle ilgili yasanın bu keyfi ihlalini, kanunsuz ücret artışını protesto ederek, Halk Komiserleri Büro Müdürü Buryeviç'i sert bir şekilde uyarmıştır.[21] 1918'in mahşer ortamında böylesine bir detaya karşı bile tepkisini göstermekten geri durmayan Lenin'in öğrencileri, sonraki yıllarda aynı titizlikle davranamadılar.

Stalin yalnızca "bir kişi"olarak Parti'nin ve Sovyet iktidarının böylesine üstüne çıkamazdı. 1934'lere kadar Parti'yi saran "başarı sarhoşluğu", yarısı henüz köylülükten kopmuş Sovyet proletaryasının bu ortamında kendine **sosyal bir temel** bulmuş ve hemen hemen bütün parti içinde yaygın bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu noktada liderlere, sıradan yığınlardan daha çok sorumluluk düştüğü açıktır. Ancak olayı Stalin'le ve O'nun en dar "çevresiyle" sınırlamak, partideki **genel ruh halini** gözardı etmek oluyordu. SBKP MK kararı 1956'da bu hataya düşmüş görünüyor. Stalin'in "kişi tapıncı" ön plana çıkarılarak hedef haline getirildi. Ancak sorun çözümlenemedi. Nitekim Kruşçev'in yerini Brejnev'in almasıyla bu sosyal gerçekliğin köklerinin hiç de yabana atılır olmadığı ortaya çıkmıştır.

Kirov'un ölümüyle tam bir karmaşa ortamına dönüşen Parti'den tasfiyeler Stalin'in "kişiliğiyle" açıklanamaz. Tasfiyelerin keyfiliğe dönüşmesi, namuslu pek çok Partili'yi ve Sovyet insanını yaralaması "başarı sarhoşluğu" ile inmelenmiş, bu anlamda, yığınlardan ayırtlanmış geniş Parti önder kadrosunun **kolektif** bir hatasıdır.

Özetle, eğer Sovyet insanı kendi tarihindeki bu dönemin eleştirisini Stalin'in kişiliğiyle sınırlarsa, hastalığın yalnızca en sivri ucunu hedeflemiş, onun sosyal köklerini gözardı etmiş olur.

2- Stalin'e yöneltilen **ikinci** önemli eleştiri konusu O'nun aşırıya kaçan baskıcılığı ve bunun teorik kökleri üzerinedir. Kruşçev XX. Kongre'deki "gizli" konuşmasında konuyu şöyle sunar:

"Öte yandan, Stalin, devrimin muzaffer olduğu, Sovyet devletinin güçlendiği, sömürücü sınıfların tasfiye edildiği ve ulusal ekonominin bütün alanlarında sosyalist ilişkilerin sağlamca kökleştiği, Parti'nin politik olarak sağlamlaştığı, nicelik ve ideolojik olarak kendini gösterdiği bir momentte,

yaygın sindirme ve aşırı metodlar uyguladı." [22]

Sorun böyle konulduğunda "aşırılıklar" ve "kötülükler" Stalin'in kişiliğine indirgenmiş oluyor. Ancak yine de şu soru kafalara takılmadan edemiyor: Parti'de ve ülkede durumun bu kadar iyi olduğu bir momentte, Stalin neden böyle bir uygulamaya gerek gördü ve bütün bu uygulamaları nasıl yapabildi? Ülkede durum gerçekten Kuruşçev'in tespit ettiği gibidir. 1934'lerde Sovyetler, sosyalizmin kurulması yolunda başarılı bir dönemi tamamlamıştır. Fakat bu tespit sorunu çözmek yerine karmaşıklaştırıyor. Çünkü 1934'ler sonrasının olayları, öncesinin başarıları üzerine kabus gibi çökmüştür.

Kuruşçev, Kirov'un vurulmasının Parti'de yarattığı etkiyi yeterince dikkate almaz. Evet, olay, ardından gelen uygulamalarla kendi boyutlarından öteye vardırılmıştır. Ancak bütün bunların bile "bir kişiye" indirgenmesi olaya sınıf bakışını karartmaktan başka bir sonuç doğuramazdı. Bu nedenle olsa gerek, Kongre'den sonra MK kararında soruna daha teorik bir yaklaşım getirilmiştir:

"Sovyetler Birliği'nin sosyalizme doğru gidişinin gittikçe artan bir keskinlik kazanacağını iddia eden Stalin'in hatalı formülasyonu, sosyalizmin kuruluş amacına, Parti ve devlet içinde demokrasinin gelişmesine büyük zarar verdi. 'Kim kimi yenecek' sorununun çözülmekte olduğu, sosyalizmin inşası için ısrarlı bir sınıf mücadelesinin verildiği dönemde, yalnızca sürecin belli bir aşamasında doğru olan bu formülasyon, sömürücü sınıfların ve onların ekonomik temelinin tasfiye edildiği, ülkemizde sosyalizmin zafer kazandığı bir momentte, 1937'de öne sürüldü. Pratikte, bu hatalı teorik formülasyon, sosyalist kanunların en kaba ihlali ve yığınlara baskı için temel oldu." [23]

Stalin, bu teorik formülasyonu ilk olarak 1937'de öne sürmemiştir. Özellikle Buharin'in Nepman'ın ve kulakların ekonomik bir yarışla eritilebileceği tezine karşı 1928'de ileri

sürmüştür. Ancak aynı tezi Stalin bir kere daha 1937'de MK toplantısında vurgulamıştır. [24]

Kirov olayının ortaya koyduğu en önemli gerçeklik nedir? O güne kadar Parti dışındaki eski siyasi kalıntıların sabotajlarına karşı mücadele etmek bir ölçüde kolaydı. Hiç değilse "düşmanın" zemini apayrıydı. Ancak Kirov olayıyla, yaşam şansı daraltılan, yok olmakta olan diğer sınıfların tepkisinin Parti içinde bir saldırıyla yeni bir biçime girdiği gün ışığına çıkıyordu. Yine aynı saldırıyla artık Parti içindeki, Stalin'in deyimiyle "eski mücadele metodlarının" bittiği ilan edilmiş oluyordu. Ancak sorun gerçekten **hangi** unsurların "eski" mücadele metodunu terkettiğinin soğukkanlı tesbitine gelip dayanıyordu.

Stalin, 1956 MK kararında belirtildiği gibi, "sosyalizmin kuruluşu ileri adım attıkça sınıf mücadelesinin gittikçe keskinleşeceği" biçimindeki formülasyonu 1937'de yeniden ileri sürmekle hata mı yapmıştır? Ya da aynı formülasyonu tüm liderliği boyunca savunmuş mudur?

Önce ikinci soruyu cevaplandıralım. XVIII. Kongre (1939) ile Parti'de o güne kadar gelen "topyekün arınma" yöntemi "kapitalist unsurların tasfiye edildiği" gerekçesiyle terk edilmiştir. Dolayısıyla , Stalin 1927'lerde Buharin'e karşı ileri sürdüğü tezinin, 1939'da ömrünü doldurduğunu biliyordu.

1937'lerde, daha doğru söylemek istenirse, 1934'de Kirov olayıyla başlayan ve resmen 1939 Kongresi'yle kapanan dönemde Stalin'in sınıf mücadelesi tezi geçerliliğini koruyor muydu? Yani olaylara uyuyor muydu? Buna evet demek durumundayız. Kirov'un katli bunun en önemli kanıtı olmuştur. Bu olaya Parti en keskin tepkiyi göstermeden edemezdi. Ancak bu tepki öyle noktalara varmıştır ki, Parti'nin kendini **savunma** çabası, bizzat Parti yaşamında etkisini uzun yıllar gösterecek olan yaralar açmıştır. Stalin'e yöneltilen onun "hatalı" sınıf mücadelesi tezi bakımından, bu yıllarda yapılan yanlış nedir?

Stalin, Kirov olayıyla birlikte Troçkistler'e ve bütün eski

Parti içi sapmalara karşı eski mücadele biçimlerinin ömrünü doldurduğunu ilan eder. Bu bir ölçüde doğrudur. Ancak bu noktadan kalkarak ve **yalnızca** sağlıksız Çeka soruşturmalarına dayanarak, bütün eski sapmalar bir noktada toplanmış, hatta onların "Alman ve Japon casus şebekeleri" ile bağlantılı olduğu iddia edilerek "halk düşmanı" kavramı yaratılmıştır. Ve parti yaşamındaki her nüans, her farklı tepki bu kavramın içine dahil edilmiştir. Parti merkezinden Parti tabanına doğru güçlü bir şekilde yayılan bu mücadele tarzı, Parti saflarında mücadele ufkunu oldukça **daraltmıştır.** Bir dönem Zinovyev'in, Buharin'in, hatta Troçki'nin görüşlerine yalpalamış, Parti saflarındaki sıradan insanlara karşı tavrın dozuyla "Moskova Mahkemeleri'nin" dozu arasında pek fazla fark yoktur. Hatta bu sapmalardan hiçbirisiyle bağlantılı olmayan, ancak Parti yaşamının günlük gidişindeki aksamalara karşı tepkiler de hep aynı "halk düşmanı" suçlamasından kurtulamamıştır. Elimizde olayların bütün boyutlarıyla ilgili rakamlar yok. Ancak XVII. Zafer Kongresi'nin 1966 delegesinden 1108'inin ve o Kongre'de seçilen 139 MK ve yedek üyesinin 98'nin "halk düşmanı" ilan edilmesi bu dönemdeki Parti içi temizliğin nasıl tehlikeli bir muhtevaya büründüğünü göstermeye yeter.

Sınıf mücadelesi teorisi açısından dönemin olaylarını değerlendirirsek, bu dönem teorinin, pratiğin zoruyla, **basit kalıplara** indirgendiği bir dönemdir. Parti içi açık mücadele günleri zengin teorik deneyler bırakmıştır. 1934'lere gelindiğinde bu mücadele durulmuş görünür. Bunun en açık göstergesini Stalin'in teorik çalışmalarında görebiliriz. 1934-39 arası beş yılda Parti içi olaylarla ilgili Stalin'in yalnızca 40 sayfa hacminde 1937 MK toplantısında yaptığı konuşma vardır. Bu dönemde çeşitli konulardaki **tüm** yazıları ise toplam 175 sayfadır. Yıl başına toplam 35 sayfa eder. Demek ki bu yıllarda kargaşalı pratik, teorik beslenmeyi oldukça zayıflatmıştır.

1934 öncesi Parti içi mücadelede sapmaların teorik analizi

yeterince yapılmıştır. Kirov olayı ise yeni bir olayı gerektirmeyecek denli açık bir ihanettir denirse olaylar aşırıca abartılmış olur. 1934'te doruğa çıkan "zafer sarhoşluğu", kazanılan ideolojik ve pratik zaferlerin hem Parti tabanında sindirilmesini hem de girilen yeni dönemde Parti lider kadrosunun ideolojik titizliğini körleştirmiştir. Bunun en büyük bedeli ise her hoşnutsuz Sovyet insanının "halk düşmanı" suçlamasına uğraması olmuştur.

Bu noktada emperyalist kuşatmanın etkisinden söz etmek gerekli. Avrupa'da faşizm 1925'lerden sonra adım adım yükselir. 1935'te Afrika'nın kuzeyinin İtalya ve Almanya tarafından işgaliyle savaşın ilk kıvılcımları parlamış olup, bu durum gerek Parti'de gerekse Sovyet insanında izi hala silinmemiş olan **savunma** psikolojisi yaratmıştır. Bunun hangi noktalara vardığını Mareşal Jikov'un bir mektubundan aktaralım:

"Savaştan önce Savunma Halk Komiserliği ve Genelkurmay, defalarca Stalin, Molotov ve Vorolişov'dan Yüksek Komutanlık'ın örgütlenmesiyle ilgili plan taslaklarının ve Yüksek Komutanlık Genel Karargahı için kumanda noktalarının kurulması sorununun; cephe ve iç bölgeler için komutanlıklar örgütlenmesi sorununun yeniden gözden geçirilmesini istedi, fakat bize her defasında 'bekleyin' dendi. Vorolişov düşman gizli servislerinin öğrenebileceği korkusuyla savaş için herhangi bir plan yapılmasına genelde karşıydı, bu saçmalıktan O'nu kurtarmak imkansızdı." [26]

O korkunç zor günleri bugün yargılamak kolay biliyoruz. Ancak bizler de benzer zor günlere hazırlandığımız için, tarihin acı olaylarından ders çıkarmak zorundayız. Savunma mekanizmaları, savunulacak payı atıl hale getirirse bu kabul edilemez. Parti'de 1934'den itibaren yükselerek, böyle bir mekanizma şekillenmiştir. Bu ise hem teorik hassaslığı azaltmış, hem de taktik esnekliği dondurmuştur. Bugün Sovyet basınında eleştirilen "ideolojik dogmatizm" bu koşullarda şekillenmiştir. Ve

neredeyse Politbüro'nun tutumuna karşı her nüans, aynı güçte tepkiyle karşılık görmüştür.

3- Stalin dönemine yöneltilen **üçüncü** eleştiri Çeka'nın o günlerdeki işleviyle ilgilidir. 1956 MK kararında şöyle denir:

"Devlet güvenlik organları için ayrıcalıklı bir pozisyon yaratılması, özellikle bu koşullarda oldu. Devrimin kazançlarının savunulmasında ülke ve halka tartışılmaz hizmetlerinden dolayı bu organlarda büyük bir kendine güven yerleşmişti... Partinin ve hükümetin onlar üzerindeki kontrolü derece derece Stalin'in kişisel kontrolüyle yer değiştirdikçe ve yargının normal işleyişi, yerini sık sık onun tek yanlı kişisel kararlarına terk edince durum değişti." [27]

Çeka'ya verilen soruşturma ve derhal infaz yetkisi, Kirov olayının sınırları içinde kalmadı, daha önce başlamış olan Parti'yi arındırma çalışmalarını da kapsadı. Parti tarihinde ilk kez ortaya çıkan bu durum Parti yaşamının kendi iç legalitesini olağanüstü ölçülerde bozmuştur. O güne kadar Parti denetiminde olan bu organ, Parti'yi denetler hale gelmiştir. Bu koşullarda Parti merkezinin yaptığı "bolşevik uyanıklık" çağrısı ise fayda vermemiştir. Bu dönemde Parti içinde doğan "aşırı şüphe atmosferi", Parti'deki zararlı unsurlara karşı yürütülen siyasi mücadelenin polisiye sorgulamalarla olağanüstü **içiçe** girmesinden doğmuştur. Bütün bu gelişmelerin sonucu, Parti içi demokrasinin inmelenmesi olmuştur.

Çeka'nın hazırladığı "şüpheli" listelerinin Parti'den atılması ve Parti'den atılanların Çeka'nın soruşturmasına uğraması, beş yıl süren ve kendini hızlandıran bu karşılıklı akım, Parti içi yaşamın normlarını aşırı derecede hırpalamıştır. Bolşevik Partisi, hangi gerekçeyle olursa olsun kendi içinde ayrı bir gizli yapı tanımaz. Ancak Çeka, yürüttüğü faaliyette, Parti içinde böyle bir konuma geldi. Bu, Parti yaşamının Leninist prensiplerinin en büyük ihlali oldu. Sözde, Parti arındırılacaktı. Ancak Parti'nin yaşamına "aşırı şüphe" kabus gibi çöktü. Parti içinde

düşman unsurlar sinikleştikçe, buna bağlı olarak Parti içi demokrasi de silikleşti. Böyle bir gelişim o günün koşullarında hiç de kaçınılmaz değildi.

Bu gelişim hiç şüphesiz ki sosyalist bir ülkede iktidar partisi olmanın yarattığı bir sonuçtur. Parti, hükümet, Sovyet organları ve Çeka'nın görev alanlarının içiçeliği, Parti önderliğindeki en küçük yanılgı ve kayıtsızlığın sonuçlarını **bir kaç kat artıran** kompleks durumlar yaratabiliyor. Çeka'nın Parti işlerinin içine girmesi ise Sovyet parti tarihinde en affedilmez hata olmuştur.

Parti'ye sürekli şüpheli listesi veren, Stalin döneminin bütün Çeka şefleri Yezhov, Yagoca ve Beria'nın her üçünün de "halk düşmanı" olarak cezalandırılmaları; yalnızca bu olay Parti arınmasında yapılan hatanın pratikteki en somut kanıtıdır. Ve ünlü Moskova Mahkemeleri'nde, pek çok "eski Bolşevik'i", "halk düşmanı" olarak, "eski Menşevik" olan Vişinski'nin yargılaması tarihin istihzası (alayı) olsa gerek!

KRUŞÇEV DÖNEMİ

Kruşçev dönemi, Stalin döneminden sonra ekonomi ve siyasette çok hızlı bir dönüş çabası oldu. O güne kadar şekillenmiş normların hemen her alanda hızla değiştirilmesine başlandı. Ve zaten bu dönemin ömrünün kısalığı onun sistemsiz hızından gelir. 1956'da hızlanan girişimler 1964'de sönüşe geçer. Kruşçev sessiz sedasız görevden alınır. Ve bu dönem kapanır.

Onun kısa ömrünün nedenlerini ve genel özelliğini irdelemeye çalışalım.

Konumuz açısından, "Stalin'den Gorbaçov'a" Sovyet siyasi ve ideolojik sistemindeki evrimleşme önde duruyor. O nedenle ekonomi temeline yalnızca ana hatlarıyla değinmek durumundayız.

Kruşçev döneminin en önemli siyasi eylemi "destalinizasyon"dur. Yukarıda bazı bölümlerini aktardığımız Stalin'in "kişi

tapıncı"yla ilgili MK Kararı, aslında Kruşçev'in XX. Kongre'deki "gizli" konuşmasından daha gerçekçidir. Kruşçev, Stalin dönemine tam zıddı yönden bir tepki oldu. Ancak bu tepki yeterince sağlam temeller bulamayınca neredeyse kendiliğinden çözüldü. Daha doğrusu sık sık tekrarladığı keskin dönüşlerle tutarsızlaştı, itibar yitirdi.

Tarihin paradoksu: Nasıl, Stalin'in kabalığından dolayı MK Genel Sekreterliği'nden alınmasıyla ilgili Lenin'in ünlü "Kongre'ye Mektup"u, ölümünden sonra XIII. Kongre'de yalnızca delegelerin bir kısmına okunup, açık olarak yayınlanmadıysa, Kruşçev de Stalin'i XX. Kongre salonunda kalan "gizli" bir konuşmayla eleştirmiştir. Demek Parti'nin sıkıntılarını aşmada henüz yöntem bakımından bir fark yoktur. Parti saflarında açık ve yoğun bir tartışmayla çözümlenmesi gereken bir sorun-geçmiş dönem, Stalin döneminin değerlendirilmesi Kongre delegelerince yapılan bir konuşma ve MK kararıyla sınırlı kalır. Oysa söz konusu dönemi her Partili şu ya da bu ölçüde kendi pratiğiyle yaşamıştır. Parti'nin tümünü aktif olarak böyle bir değerlendirme tartışmasına çekmek için ortada bir engel yoktur. Ancak bu görünüşte böyledir. 1934'lerden itibaren şekillenen Parti'deki her tepkinin "şüpheyle" karşılanmasının yarattığı, Parti yaşamındaki donukluk Stalin'in ölümüyle buharlaşıp yok olamazdı. Ve bu objektif "engel" Kruşçev'in yöntemiyle aşılmış olmayıp tersine beslenmiş oluyordu.

Bu konuda Kruşçev'in hatası, Stalin eleştirisine Lenin'in ünlü "Kongre'ye Mektup"u ile başlamasıdır. Konuşmanın başında bu mektup metni yer alır ve böylece Stalin'e vuruş, Lenin'in icazetiyle yapılmış olur. Önemsiz görülebilecek bu gerçeklik, tam tersine siyasette zaaf belirtisidir. Stalin en başta kendi pratiğiyle eleştirilmeliydi. "Kutsallaşan" Stalin'e "daha kutsal" olan Lenin'e sığınarak vurmak, özünde eleştiri silahını cesurca kullanamamak anlamına geliyordu.

Kruşçev'in üçüncü ve esas önemli hatası olayı neredeyse Stalin'in kişiliğiyle sınırlamasıdır. Parti yönetiminin kişileşmesi, tabanın inisiyatifinin giderek zayıflaması gerçekliği Stalin'in kişiliği ile yeterince açıklanamazdı. Kruşçev konuşmasında "Stalin'in aşırı şüpheci" kişiliğini vurgular. "Kişi tapıncı"nın olumsuz sonuçlarını açıklar. Ancak olayın, bütün Parti'yi saran objektif temelleri yeterince öne çıkartılmaz. Kruşçev döneminde uygulanmaya çalışılan bütün reformlara karşı direnen Malenkov, Kagonoviç ve Molotov'un Parti'den tasfiyesi de olaya çözüm getirmez. Hatta "kişi tapıncının" zararlarıyla mücadele adına Mareşal Jikov ordudaki görevinden alınır. Gerekçe, ordudaki "aşırı otoritesi" ve "tartışılmaz kişiliği"dir.

Daha önce açıkladığımız gibi Stalin olayı "bir kişi" sorunu gibi görünse de gerçekte öyle olmaktan çok uzaktı. Cılız Sovyet iktidarının dışarıda emperyalizmin kuşatmasına, içeride burjuva artıklarına karşı yürüttüğü korkunç mücadelede ister istemez bir avuç lider kadrosu "tartışılmaz" bir otorite kazanmıştır. Bu bütün yapılan hatalara rağmen bileğinin hakkıyla kazanılmış bir otoriteydi. Ancak "otorite" geniş yığın inisiyatifini inmelendirdikçe bizzat kendine karşı tepki biriktirmeden edemez. O nedenle, Stalin döneminin hatalarını düzeltmek, Stalin'in kişiliği ile uğraşmakla olamazdı. Hatta, yanlış yargılamalardan doğan sonuçları kaldırmak, kişilere yeniden "itibar" iade etmek, hatayı düzeltme anlamında son tahlilde bir hiçtir. İnmelenen Parti saflarındaki ve geniş yığınlardaki inisiyatifi ustalıkla yeniden canlandırmak tek gerçek çözüm olabilirdi. Kruşçev döneminde bu adım atılamamıştır.

Stalin döneminin günahları, Kruşçev'in hırçın çıkışlarında kendi zıttını yaratmadan edemedi. Parti'nin ve Sovyet insanının bir otuz yılda edindiği yapılanma tarzı bu çıkışa uyum göstermedi. Nitekim ardından "durgunluk dönemi" olarak isimlendirilen Brejnev yılları yaşandı. Durgun yılların gerçek kökleri 1935-50 arasında şekillenen, yetkilerin aşırı merkezi-

leşmesinde yatsa da Kruşçev döneminin, bu yapılanmayı sistemsiz bir şekilde değiştirme çabası da konak atlamayı geciktiren diğer önemli bir neden olmuştur.

"Yönetim kurumlarının sürekli sistemsizce yeniden örgütlenmesi (bakanlıklar, ulusal ekonomi konseyi, devlet planlama komitesi, çeşitli komite ve komisyonlar, Parti aparatının gereksiz bölünmesini kaldırıp sanayi ve tarım komitelerinin kurulması) esas reform düşüncesini gözden düşürdü. Ulusal ekonomi konseylerinin uygulamaya konulması, Lenin döneminde varolan ekonomik örgütlenmeye bir dönüş olarak ilan edildi. Gerçekte bunlar, yaygın (ekstansif) ekonomik büyümenin son kaynaklarını tüketmenin eşiğine dayanan eski, yukardan buyurucu sistemin sektörel plandan bölgesel planda yeniden inşasına bir geçişten başka birşey değildi.

"Ekonomiyi zorlamayla organize etme girişimleri geri tepti. Üç dört yıl içinde tüketim mallarında bolluk yaratılacağı, daha sonra bir ölçüde vergilerin kaldırılacağı ve hizmetlerin ücretsiz olacağı vaadedildi. Oysa, yeniden yiyecek sıkıntısı vardı. 1962'de et ve süt ürünleri fiyatları yükseldi ve sonra da tahıl ithali başladı." [28]

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle değiştirilmeye başlanması gereken politik ve ekonomik yürütümdeki aşırı merkeziyetçilik, ancak Kruşçev'le başlayabildi. Fakat uygulamada bu girişim yalnızca yukarıdan yeni yeni "komisyonlar ve komiteler" yaratmaktan öteye gidemedi. Merkezi planlamadan bölgelere daha fazla inisiyatif verilmesi yoluna girilirken bütün bunlar eski ruhla ve mantıkla yapıldı.

Aynı yazar Kruşçev döneminden şu temel dersi çıkartır: "En basmakalıp kanılardan birisi; politik bilinç eksikliğinden dolayı halkın değişime hazır olmadığı şeklindedir. Bu doğrudur, fakat gerçekliğin bütünü böyle değildir, çünkü tıpkı suya girmeksizin yüzme öğrenilemeyeceği gibi, demokratik süreçlerin dışında kalarak demokrasi için hazırlık okulundan geçmek imkansızdır.

Açıklık, özgürce konuşma ve bilgilenme gibi demokratik yaşamın böyle temel unsurları pratikte yoktu. Bir kere daha düşüncelerin yeknesaklığı genel düşüncesizliğe dönüştü." [29]

Böylece şu gerçeklik açıkça ortaya çıkıyor: Kruşçev dönemindeki "reformlar" doğru noktalara dokunsa da eski mantık ve yöntemlerle pratiğe geçirilince işlemez hale gelmiş, düzensiz uygulamalara dönüşmüştür. Tüm Parti'nin ve geniş yığınların yaratıcı inisiyatifi harekete geçirilmeyip, zirvede yeni "komisyonlarla" yetinilince değişim çabası kendi kendini inkara varmıştır.

Oysa, öte yandan değişim uğruna en uç parolalar atılabilmiştir. Bunların en tipiği XXII. Kongre'de (1961) kabul edilen III. Parti Programı'dır. Şöyle denir:

"Gelecek on yılda (1961-70) Sovyetler Birliği, komünizmin teknik ve maddi temelini yaratacak, en zengin kapitalist ülke ABD'yi kişi başına üretimde geçecek, halkın yaşama, kültür ve teknik standartları sürekli gelişecek; herkes daha iyi koşullarda yaşayacak; bütün kolektifler ve devlet çiftlikleri yüksek seviyede üretken ve karlı girişimler haline gelecek; Sovyet halkının kaliteli ev talebi esasta karşılanacak; güç fiziksel çalışma ortadan kalkacak; SSCB en kısa çalışma gününe sahip olacaktır.

"Tüm halkın maddi ve kültürel değerlerinde bolluk sağlanacak, komünizmin teknik ve maddi temeli ikinci on yılda (1971-80) tamamlanmış olacak; Sovyet halkı ihtiyaçlara göre dağıtım prensibinin uygulanabileceği aşamaya çok yaklaşacak ve halk mülkiyeti biçimi-mülkiyetin diğer biçimi derece derece gerçekleşecektir. Böylece, komünist toplum SSCB'de esasta inşa edilecektir. Komünist toplumun kuruluşu, ardışık dönemde tümüyle tamamlanacaktır." [30]

Bunların gerçekleşemediğini söylemeye gerek yok. Önemli olan 1961'de hangi nedenlerle böyle bir noktaya sıçranmıştır, onu tesbit edebilmeliyiz. Kruşçev dönemi ilk olarak, emperyalizmin gücünü küçümsemiştir. Dünya kapitalizminin sosya-

lizmin ilerleyişinin önüne çıkartabileceği engelleri hafife almıştır. İkinci olarak, savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin prestijinin yarattığı sarhoşluk, talepleri uç noktalara sıçratmıştır. Üçüncü ve en önemlisi 1934 sonrası yılların, Sovyet ülkesinin öncüsü Parti'de yarattığı bozulmaların kökleri yeterli derinlikte kavranamamıştır. Stalin'in bazı hatalarının eleştirisi yeterli görülmüş, inmelenen Parti içi legalite yeteri titizlikle onarılamamıştır. Sonuçta bütün bu parolalar gerçeklik olmak yerine parlak vaatlere dönüşmüştür.

Öte yandan, programdaki teorik bir hataya da değinmek zorundayız. Komünist toplumun kuruluşu elbetteki en başta maddi ve kültürel bolluğa dayanır. Aynı zamanda bu bollukla birlikte devlet de sönüşe geçer. Oysa dünyada güçlü bir şekilde kapitalizm var oldukça sosyalist ülkelerde devlet sönümlenemez. Çünkü, ulusal planda sınıf savaşının bitişi, uluslararası planda sınıf savaşının bittiği anlamına gelemez. Ve bu savaş bitmedikçe ya da dünyamızdaki alanı bir daha geri dönemeyecek şekilde daraltılmadıkça devlet bir mücadele silahı olarak var olacaktır. Bu ise bir ülkede komünist toplumun bütünüyle hayata geçmesinin önünde önemli bir engeldir. Programda 1980'lerde komünist topluma ulaşılacağının varsayılması aslında aynı yıllarda kapitalizmin dünyada artık hiçbir belirleyici gücünün kalmayacağının da zımnen kabulü demektir. Gerçi o günlerde Kruşçev kapitalist dünyaya "sizi gömeceğiz" diye haykırmıştı, ancak bunun hayata geçmesi söylendiği ölçüde kolay olamıyor.

Başka bir açıdan bakılınca, programda en güçlü kapitalist ülkeyi maddi, teknik ölçülerde geçerek, komünizme gidişin yolu çizilir. Evet sosyalizm, kapitalizmi bütün alanlarda geçebilmelidir. En yüksek teknik yaratıcılığı çağımızda sosyalizm temsil edebilmelidir. Ve bu hedefe varılması aslında zor da değildir. Gelecek on yıllar bunun sınanması olacak. Ancak yalnızca bu yolla yine komünist topluma varılamaz. Kapitalizmin

elindeki en güçlü silahının alınmasıyla, onun topyekün çöküşü hiç de eş zamanlı olmayabilir. Dünya seviyesinde üretim araçlarındaki özel mülkiyet iyice daraltılmadıkça, komünizme geçişin önü açılamaz. Bu ise ancak kapitalist ülke devrimleriyle mümkündür. Özetle, sosyalizme bir tek ülkede geçiş mümkün olmuştur. Ancak komünist toplumun yaratılması, dünya ölçüsünde güçler dengesinin kesin bir şekilde sosyalizmin lehine dönüşüyle mümkündür.

Bu teorik ufkun yitirilmesinin en tehlikeli sonucu, hiç şüphesiz ki sosyalist ülkelerin dünyadaki devrimci mücadele sürecinden kopuşmaları olabilir. Komintern'in dağıtılmasıyla aslında böyle bir sürece girilmiştir. Ardından "kapitalist olmayan yol" tezleri ve özellikle kapitalist anayurtlarda "barışçıl geçiş imkanı" üzerine bayağı teoriler bu kopuşmanın teorik sinyalleridir. En son Gorbaçov'la başlayan "yeni düşünce" ve Sovyet Bilim Akademisi'nin "uygarlık krizi" tezleri gidişin olumlu yönde olmadığını gösteriyor.

BREJNEV DÖNEMİ

Brejnev dönemi şimdiki Sovyet basınında "durgunluk" dönemi olarak değerlendiriliyor. Gerçekten Brejnev, Kruşçev'i "iradi" ve "subjektif" olarak eleştirirken, kendisi Stalin döneminin bir karikatürünü yaratmaktan öteye gidememiştir. Hangi anlamda?

Stalin döneminde özellikle, emperyalist kuşatmanın yeni saldırılara kalkıştığı 1935'lerden sonra, ekonomik yönetim ve politikada yetki ve yürütüm, kaçınılmaz bir şekilde Sovyet tarihindeki en merkezi noktasına çıkmıştır. Bu, koşulların zorunlu bir sonucuydu. Elbetteki böyle bir yapılanmanın olumsuz birikimleri de olacaktı. Fakat 1948'den sonraki yıllarda emperyalist kuşatma geri çekilmiş, içeride burjuva artıkları etkilerini yitirmiş durumdadır. Bu objektif değişim, parti politikasına

yansımadan edemezdi. Yeni girilen döneme uygun politikalar üretmede Kruşçev dönemi bir adım atmış olsa da bu adım eski dönemin ve yeni koşulların yeterince kavranmayışından dolayı karşı uca sıçrayan tutarsızlıklardan öteye gidememiştir. Brejnev dönemi ise, değişen koşullara yeterince hızlı ayak uyduramamış, Stalin döneminin politikalarını yeni koşullarda biraz daha reforme ederek uygulamakla yetinmiştir.

Ekonomide, bölgesel inisiyatifleri dikkate almayan merkezi yürütüm, büyüyen bürokrasi yumağıyla yönetilmiş; üretimin kalitesi yerine üretimin niceliği ön plana çıkarılmış; yaygın (ekstansif) üretim metodu uygulandığı için yeni yatırımlara rağmen üretkenlik artışı çok yavaş olmuş, daha sonra gerilemeye başlamıştır.

Siyasette, geçmiş dönemin kritiği unutulmuş, dogmatizm teoride baş köşeye oturmuştur. Bu dönem yayınlanan teorik literatürün ne yazık ki büyük bir bölümü klasiklerin bayağılaştırılan tekrarlanmasından öteye gidememiştir. Teoride dogmatizmin esas kökleri, 1934'de başlayan "büyük temizlik" günlerinde yatar. Her türlü nüansın "halk düşmanı Troçkist-Zinovyevist-Buharinist bloğa" bağlanması, Parti içi teorik zenginleşmeyi kısırlaştırmıştır. O günlerin mirasını, Brejnev dönemi sessiz sedasız devralmıştır. Bu noktada ne iradi bir tercih ne de keyfi bir istek söz konusudur. Kruşçev dönemi bu yapılanmadan yeni tarzlara geçişin hiç de kolay birkaç yıllık sıçramayla olamayacağını gösterdi. Demek ki, sorunun kökleri toprağın oldukça derinlerine uzanmıştır.

"Yoldaşlar... Bolşevik Komünist Partisi ve Rusya İşçi Sınıfı geçmişte, legalite ve parlamentarizm tarafından şımartıldı." [31] Bütün Rusya Yürütme Komitesi Başkanı Kalinin'in Komünist Enternasyonal II. Kongresi'ndeki bu sözleri bir gerçekliğin en çarpıcı ifadesidir. Rusya Proletaryası'nın devrim öncesi "özgür" günleri hemen hemen birkaç yılla sınırlıdır. Bu koşullar Rusya Proletaryası'na Avrupa Proletaryası'yla kıyaslan-

mayacak ölçülerde disiplin, fedakarlık, kararlılık, koşulların değişimine hızla uyum yeteneği kazandırmıştır. Burjuva demokrasisinin iki yüzlülüğüyle zehirlenen, parlamenter oyunlarla "şımaran" Avrupa Proletaryası'nın önemli bir bölümü, gevşeklik, kararsızlık, koşulların çarpıcı değişimi karşısında demoralize olma gibi zaaflarla inmelenmiştir.

Burjuva iktidarını yıkarken Rusya Proletaryası'nın tartışılmaz üstünlükleri, sosyalizmin kuruluşunda ve gerçek sosyalist demokrasinin hayata geçirilmesinde zaaflar yaratmadan edemedi. Burjuva demokrasisi okulunun eğitiminden geçmeden, sosyalizmi inşa ile yüz yüze gelen Sovyet Proletaryası, o günlerden kalan eksikliklerini de sosyalizmin kuruluş koşullarında tamamlamak gibi zorlu bir görevle yüz yüze geldi. Öte yandan, ilk sosyalist ülkenin ayakta kalabilme mücadelesinin, olağanüstü zor koşullarında bu eğitimin de imkan alanları önemli ölçüde sınırlanmıştı. Bu objektif koşullara, Parti'nin önemli hataları da eklenince, gelişimin sancıları iyice artmıştır.

İşte Brejnev dönemi artık aşılması gereken köklü geleneklere pasif bir durgunlukla tabi olmaktan öteye gitmemiştir. Bu noktada Parti'nin öncülüğü değil, olayların kendiliğinden, **alışılmış** tarzda akışına tabi olması, yani **artçılığı** söz konusudur. Bu artçılık yıllarının bir yirmi yıl sürmesi olayın köklerinin ne ölçüde derinlerde olduğunu göstermeye yeterlidir. Gerçi Parti'de kıpırdanma 1975'lerde başlamış olsa bile, kıpırdanmaların sıçramaya varışı bile bir on yıl almıştır.

Gorbaçov'la başlayan "açıklık" ortamında, sıradan Glasnostçular durgunluğu kırma adına kılıcın ucunu hemen Stalin dönemine, Stalin'in kişiliğine yöneltmişlerdir. Yılların suskunluğundan bu önemli çıkış akımının böyle körlükleri herhalde daha sağlam bakış açılarına varacaktır.

Stalin döneminin bugün Sovyetler'deki moda deyimiyle "yukarıdan buyurma yöntemi" objektif zorunluluklar açısından önemli ölçüde haklılıklar taşımaktaydı. Oysa Stalin sonrası

dönemde koşullar çarpıcı bir şekilde değiştiğinden dolayı aynı uygulamalar için ortada haklı bir neden yoktur. O nedenle bugün savaş açılan bürokratizmin yaygın temeli, hatta bürokrasi ürününün yarattığı çürümeler Brejnev döneminin mirasıdır. Ve kılıcın sivri ucu bu döneme batırılmazsa enerjiler boşa harcanabilir.

GORBAÇOV DÖNEMİ VE YENİDEN YAPILANMA

Andropov başkanlığında sıçrama noktasına dayanan ekonomide ve politikadaki değişim sancısı, Gorbaçov'la birlikte artık yaşayan canlı bir süreç olmuştur.

Eğer Parti içinde sancıların yükselme noktasının başlangıcına gitmek istenirse 1975'lere varılır. O dönem sancılar özellikle ekonomik temelde kendini dayatmıştır. Ekonomideki durgunluk artık itiraz edilemez bir şekilde bilimsel teknik devrimin tüm üretim alanlarına çok daha radikal bir hızla yayılmasını gündeme getirmişti. 1975'lerden, özellikle 1980'den sonra Sovyet basınında bu konuda tartışmalar yoğunlaşmıştır. Ancak doyurucu pratik adım atılamamıştır.

Çünkü "yeni çalışma yöntemleri büro köşelerinden yönetilmiştir." [32]

Ancak Gorbaçov'la reformlar XXVII. Kongre'de ilk defa ekonomik sorunların yanında Parti yaşamı, ideolojik sorunlar, genel politik sistem alanına yayılmış, yani sorun bütün yönleriyle öne çıkartılmıştır. Yaşanan üç yılda ortaya çıkan, ekonomik sancılarla başlayan değişimde, **politik yeniden yapılanma** hızla bütün sorunların önüne geçmiştir. Hiç şüphesiz ki olaylardaki bu hiyerarşi -sıralanma- tesadüf değildir. Yeniden yapılanmanın tek garantisi tüm Sovyet insanının yaratıcı inisiyatifinin köklü bir şekilde canlanmasında yatıyor. Bu konuda her türlü "korku"dan uzak durulmalıdır. Ve sonuç

olarak "glasnost-açıklık" yeniden yapılanmanın sürükleyici halkası olmuştur.

Elbette bu glasnost rüzgarında pek çok birikim ortaya saçılacaktı. Yazının başında belirttiğimiz gibi en uç düşünceler tartışma platformuna çıkacaktı. Fakat bütün bu olanlarda sağlıksız bir temel yoktur.

Örneğin bir Sovyet yazarı Perestroyka'yı "üçüncü NEP" olarak değerlendiriyor. Lenin döneminde başlatılan NEP'i ise şöyle tarifliyor: "Lenin'in Perestroyka programına gelince, O'nun sosyo-ekonomik muhtevası (kooperatif planı, Parti'nin ve devletin demokratikleştirilmesi, ulusal sorun, "politik sistemimizde değişiklikler") önce bayağılaştırıldı ve sonra da Stalin ve yandaşları tarafından ortadan kaldırıldı." [33]

Yazar NEP dönemine bugünün koşullarından bakınca böyle çarpık sonuçlar çıkarmadan edemiyor. Bu, Parti'nin genel tespitleriyle ve en son Gorbaçov'un 70. yıl konuşmasındaki görüşlerle çelişmektedir. NEP, yalnızca "savaş komünizmi"nin sıkı uygulamalarından az çok normal uygulamalara bir dönüş değil, aynı zamanda hız almak için bir geri çekilmeydi. Bunun mantık sonucu NEP'in kendi içinde sosyalist güçlerin ileri bir atağını da barındırmasıdır. Yazar bunu NEP'in kabalaştırılması ve ortadan kaldırılması olarak görüyor. Bugünün yeniden yapılanmasında bir geri çekilme yoktur. Tam tersine uzun yıllar kireçlenen yapının kırılıp, devrimci bir yolla ileri sıçramasıdır gündemde olan.

Öte yandan daha da beteri "Stalinizm, Maoizm, Pol Potizm ve benzerlerinin sosyalizme dış düşmanların topundan daha fazla zarar verdiği" [34] tespitidir.

Pol Pot ile Stalin ve Mao'nun aynı kefeye konması, hatta Stalin ile Mao'nun aynılaştırılması tam bir ahmaklıktır. Ancak Glasnost yazarları iplerinden boşalınca böyle aptalca tespitlere varabiliyorlar.

Bütün bunlardan hangi sonuçları çıkartabiliriz? Sovyetler'de hala böyle tezlerin ileri sürülebilmesi, sosyalizm açısından bir tehlike işareti midir?

İlk olarak görüşlerdeki bütün bu dallanıp budaklanma, 1934'lerde filizlenen sonra da sistemleşen teorik dogmatizmin kırılışının en doğal sonucudur. Sosyalizmin sağlam temellerinin atıldığı, gelişme yolunda en belirgin teorik sapkınlıkların yenildiği bir dönemde (1934'te) düşman unsurların Parti içinden başlattıkları kanlı saldırı (Kirov'un katli), uluslararası planda emperyalizmin sosyalizme karşı topyekün bir taarruza hazırlanma koşullarıyla **birleşince,** Parti'deki teorik mücadele ufku olağanüstü daralmış, bir tek noktada "emperyalizm ve onun ajanları" parolasında odaklanmıştır. Bu mantık savaş sonrası yıllara da güçlü bir şekilde miras kalmıştır. Özellikle Brejnev yılları teorik dogmatizmi dayanılmaz noktalara vardırmıştır. Bu duvarların şimdi yıkılması kaçınılmaz bir şekilde yıllardır biriken ve tortulaşan suyun çamuru ve çöpüyle akışını gündeme getirmiştir. Ancak bunda sosyalizm açısından bir "tehlike" yoktur. Yeter ki bütün sağlıksız birimler ortaya çıkabilsin, Parti'nin ve Sovyet insanının canlı teorik, pratik mücadelesiyle sağlam kanallarda gür bir akıntıya dönüşebilsin.

İkinci olarak, eğer bugün Sovyet basınında eski hatalarla ilgili pervasız çığlıklar duyulabiliyorsa, bu sosyalizmin dünya ölçüsündeki **savunma** konumundan ve onun yarattığı **sınırlılıklardan** yeni bir döneme girişinin işaretleridir.

"Bizim tarafımızdan gönderilen öğrencilerin de katıldığı bir parti okulunda beş yıllık plan dönemindeki kazanımlar için Rusya işçileri tarafından yapılmış 'fedakarlıkları' övenlere karşı, aylar süren keskin bir tartışma oldu. Fedakarlıklardan söz edilmesinin doğru olmadığı kabul edildi; aksi takdirde Batı'daki işçiler ne düşünecekti? Oysa ki ilk beş yıllık plan boyunca yaşam koşulları aşırı ölçüde kötü olduğu için fedakarlıklar yapılmıştı ve sosyalizmin inşası için aşırı çaba ve feda-

karlık gerektiği anlatıldığında işçi sınıfı korkmaz; tam tersine, bu öncünün sınıf ruhunu canlandırır ve yükseltir. Bu küçük bir örnektir fakat prensipte hatalı bir yönelimi gösteriyor..." [35]

Sovyetler'de, 1950'lerde bir parti okulundaki bu tartışma "küçük" bir olaydır. Ancak yaşanan deneyler, sorunun boyutlarının ne ölçüde **derin** ve **büyük** olduğunu göstermiştir.

Rusya Proletaryası bütün geriliklerine rağmen yeni bir çağ açtı. Dolayısıyla, özellikle yaşam koşulları vb. konularda çok daha ileride olan Batı Proletaryası'nın da dünya ölçüsünde öncüsü konumuna yükseldi. Rusya'da sosyalizmin maddi temellerinin varolmadığını savunan Kautsky'ler aristokrat işçi kesiminin sözcüleriydiler. Batı işçi sınıfının sömürge talanlarından düşen paydan -ya da Batı finans kapitalinin sofra artıklarından- vazgeçemedikleri için burjuva kuyrukçuluğunu teorikleştirdiler. Bu proletaryaya açık bir ihanetti. Batı'da devrim, geniş sömürge talanı imkanlarının, proletarya tarafından cesaretle bir kenara itilmesi demekti. Bu ise, çok geçici ve sınırlı da olsa, Batı işçi sınıfının yaşam koşullarında bir **düşüş** demekti. Aristokrat işçilerin bilinci bu "korku"yla körleşmişti.

Sovyet dostlar, yukarıda sözü edilen tartışmayla, Batı işçi sınıfını "korkutmadan" devrime hazırlayacaklarını umsalar da bu tavırlarıyla Kautsky'lerin korkularını canlı tutmaktan öteye bir şey yapmış olmuyorlardı.

Bu "küçük" tartışmadaki öz, Sovyet yaşamına hatta sosyalist ülkeler yaşamına hangi kılıklarda yerleşti? Zaafların örtülmesi, başarıların abartılması, sosyalist ülke sınırlarının dışına başarılı istatistiklerin, birlik söylevlerinin çıkması, ama sıkıntıların sınır duvarlarının içine hapsedilmesi akıp giden yıllarda partilerin temel davranış tarzı haline geldi. Böylece sosyalizm dünya ölçüsünde kolay yoldan çekim merkezi olacaktı. Gerçekçiliğin insafsızlığından ürkmeyelim. Bu davranış tarzının küçük burjuvazinin parlaklığa tutkusundan başka bir şey olmadığını görmek zor olmaz. Sovyet ülkesi ve diğer

sosyalist ülkeler devrim günlerinde küçük burjuva deniziydiler. Saflara, özellikle devrim sonrası işçi sınıfı saflarına milyonlarca köylü ve esnaf davranışı taşındı. Demek onların muazzam etkisini, bilinçli bir azınlık konumunda olan Parti kadroları yeterince göğüsleyemediler.

Sosyalizmin artık bu tarz savunulmasına ne gerek vardır, ne de imkan... Macaristan, Çekoslovakya, Polonya olayları, Sovyetler'deki üretici güçlerdeki gerilik ve halk inisiyatifinin inmelenmesi, bütün bunlar çuvalı delen mızrak ucu oldular. Örtülemez boyutlara vardılar. Fakat öte yandan, sosyalizmin dünyadaki gücü artık tartışılmaz bir gerçeklik olmuştur. Sosyalizmin kaba yani en temel alanlarda savunulması döneminden artık onun bütün iç bağlantılarıyla cesaretle daha yükseltilmesi dönemine geçilmektedir.

Üçüncü olarak, Sovyetler'de artık birbirine karşıt sınıflar çoktan beri yoktur. Çıkarları belli ölçülerde uyumlandırılmış, işçiler, köylüler ve aydınlar vardır. Gelişim süreçlerinden farklı şekillerde etkilenen bu kesimlerden farklı tepkilerin ortaya çıkmaması mümkün değildir. Bu tepkilerin bürokratik tembellik yıllarında örtülmesi en genel geçer yaşam tarzı olmuştur. Karşıt sınıfların ortadan kalkması karşıt ve çelişkili düşüncelerin ortadan kalkmasını getirmez. Sosyalizmin gelişimi, yeni basamaklara tırmanışı nasıl etki ve tepkisiz, kendiliğinden olabilir? Bu tepkilerin özgür döğüşü sosyalizme güç kaybettirmez, tersine onu sağlamlaştırır.

Netice olarak bugüne kadar ki hataların sonucu dumura uğrayan halk inisiyatifi ve girişkenliği, Perestroyka'yla bir bakıma **yeniden doğuş** sancısı içinde. Bu yeniden doğuşun şimdilerde yaşanan dağınık tepkileri, hataların kaçınılmaz bedelidir. Tehlike bu tepkilerin sapkın uçlarda yığılıp, kemikleşmesinden doğar. Eğer Parti, Brejnev dönemindeki aracılığını şimdi yeniden öncülüğe sıçratabilirse tehlikelerde yükselmeden sönümlenebilir.

O nedenle yazımızı sonuçlandırmadan Gorbaçov'la başlayan değişimin bugün yayıldığı yeni alanları değerlendirmeliyiz.

Bunlar başlıca iki noktada toplanıyor:

Parti devlet ilişkisi ve Parti yaşamının demokratikleştirilmesi.

Parti-devlet ilişkisinde Gorbaçov konferans konuşmasında şu ana prensibi vurgular: "Esas prensip aşağıdaki gibi formüle edilebilir: Ekonomi, devlet ve sosyal yaşamla ilgili bir tek sorun bile Sovyetler'den geçmeksizin karara bağlanamaz. Parti'nin ekonomik, sosyal ve etnik politikası herşeyden önce halk yönetiminin organları olarak Halk Vekilleri Sovyetleri eliyle uygulanmalıdır." [36]

Sovyet kanunlarında bunun tersine bir bağlayıcılık yoktur. Ancak akan günlük pratikte Parti organları Sovyetler'in üstünde birer **vasi** durumuna gelmiştir. Parti kararları bu organlarda dövüştürülerek yaygınlaştırılmak yerine kararların daha alınmasıyla birlikte, Sovyetler'in bu kararları kabulü bürokratik bir formaliteye dönüşmüştür.

"Lenin, her komünistin halkın politik önderi olduğunu söylerdi. Emekli parti üyelerinin hikayelerinden biliyorum, devrimden sonraki ilk yıllarda durum gerçekten böyleydi. 'Bolşevik' kelimesi asla resmi bir konumu belirtmezdi... Bizim, herhangi resmi bir konumu olmaksızın prestij kazanmış insanlara ihtiyacımız var." [37]

Bir Partili işçinin bu tespiti, hem Sovyetler'de Parti üyelerinin mevcut konumlarını hem de olması gerekeni iyi anlatıyor.

Sovyetler'in etkinliğinin artırılması yolunda diğer nokta seçimlerde aday sınırlandırılmasının kaldırılması konusundadır.

"Sovyetler'in teşkil edilmesi sırasında sınırsız aday gösterme hakkı ve geniş, serbest tartışma hakkı garanti edilmelidir." [38]

Bugüne kadar seçimlerde aday gösterme hakkı komsomol, kooperatifler, iş kolektifleri gibi çeşitli halk örgütlenmeleriyle

sınırlıydı. Şimdi bütün sınırlar kaldırılmaktadır. Böylece kişisel girişimin önü açılmaktadır.

Diğer önemli nokta, Sovyet vekillerini "geri çağırma hakkı"nın Gorbaçov'un konuşmasında vurgulanmasıdır. Bu hak, devrimin ilk günlerinden beri yürürlüktedir. Ancak "son yirmi yılda 8.000 vekil geri çağırılmıştır." [39] 51.000 Sovyetler'in bulunduğu ve bunlara 2.2 milyon üyenin seçildiği düşünülürse, geri çağırma hakkının pratikte hiç iyi işlemediği ortaya çıkar. "Son yirmi yıl" 1960-80 arasıdır. Bu yıllarda Sovyetler'de işlerin iyi gitmediği bugün artık yeterince açığa çıkmıştır. Bürokratik urlaşmanın en temel hatları, nasıl kağıtlarda ölü bir formülasyona dönüştürüldüğünün en çarpıcı örneği "geri çağırma hakkı"nın yoka çevrilmesidir.

Parti devlet ilişkilerinde en önemli sorun, devlet organlarının Parti'ye pasif uyumunun aşılmasıdır. Devlet kurumlarında ve her alandaki Parti birimleri, kararları bu alanlarda yaymak ve geniş yığınları bu yönde **kazanmak** için canlı bir mücadele yürütmelidir. Uzun yılların pratiğinde Parti bütün bu organların üstünde "haksız bir vasilik" yapmıştır. Bu anlayış, bürokratizme karşı mücadelede en önemli halkadır. Böylece devlet organları ve diğer halk örgütlenmeleri arasında bir siyasi kopuşma tehlikesi ortaya çıkamaz mı? Bu yolda ilk teminat Sovyet Anayasası'dır. Her yöneliş, o anayasanın sınırlarında kalmak zorundadır. Diğer teminat, Parti'nin öncülük yeteneği ve halkın inisiyatifidir. Bu konulardaki "korkuların" bürokratik buyuruculukla aşılması ise mümkün değildir.

Parti yaşamının demokratikleştirilmesine gelince, bu konuda da tüzükcül engellerden çok **fiili** alışkanlıkların kırılması sorunuyla yüzyüze gelinir. Konferans, Parti kademelerindeki en fazla görev süresini on yılla (iki kongre dönemi) sınırlandırmıştır. Oysa Parti kademelerindeki görevini yürütemeyenlerin alaşağı edilmesini engelleyen bir tüzük maddesi yoktur. Fakat Parti yaşamındaki canlılık inmelenince böyle yeni

kurallara başvurulması demek ki kaçınılmaz oluyor.

Özetle, Gorbaçov reformlarındaki herşey, yığın inisiyatifinin canlandırılmasından geçiyor. O nedenle, kararların tek tek irdelenmesi yazımızın sınırlarını aşar, ancak her kararda sorun gelip yığın inisiyatifine dayanıyor. Artık Perestroyka'nın "ikinci dönemi" (Gorbaçov) başlamıştır. Yani değişimlerin teorik çerçevesinin çizilmesinden, pratik uygulama dönemine geçilmiştir. Bu pratik gidişi her devrimci titizlikle izlemeli ve irdelemelidir.

SONUÇ

Perestroykayla sosyalizm bir döneme giriyor. Bu "dönem" sosyalizmin kuramsal aşamalarından birisi değil, tamamıyla Sovyetler'de sosyalizmin gelişiminin **özel** bir aşamasıdır. Herhangi bir ülkede tekrarlanması ne bir kader ne de bir kaçınılmazlıktır. Ancak bu büyük deney her devrimci örgütlenme için zengin bir yol göstericidir.

Çalışan yığınların topyekün inisiyatifi temeline dayanan sosyalizm, bürokratik yozlaşmalarla kendi canlı özüne yabancılaşabilmiştir. Şimdilerde bu çember kırılıyor.

Böyle bir adım atılırken neden Stalin döneminin tartışma gündemine geldiği çok açıktır. Sovyet insanına Stalin döneminin **bütünüyle** savunulması, bürokratik urlaşmanın ebedileştirilmesi olarak görünüyor. Zorunlu olarak şekillenen aşırı merkezileşmenin ardından gelen dönemlerde aşılamaması, tersine bürokratik yozlaşmaya dönüşmesi, ister istemez Stalin dönemini otopsi masasına yatırıyor. Fakat öte yandan Stalin döneminin topyekün inkarı sosyalizm için açık bir tehlikedir. Sovyetler'de yaşanan günleri "üçüncü NEP" olarak görmek 1929'larda Stalin'in kararlı tavrıyla kulaklara karşı açılan mücadeleyi "NEP'i bozmak" olarak değerlendirmek, hatta Buharin'in kulakların adım adım "ekonomik bir savaşla" aşıl-

ması tezlerinin daha doğru olduğunu savunmak sosyalizmden **liberal yozlaşmaya** yelken açmak demektir. 1929'larda Sovyet iktidarının önünde, burjuva artıklarının yumuşak bir gidişle tasfiyesi için fazla zaman yoktu. Bugünün nesli, "Glasnost" ortamında eğer eskiyi yeterince titiz değerlendirmeden, böyle ahmakça görüşlere saparsa, bu, Sovyet sosyalizmi için gerçek tehlike olur. O günlerde gerek ülke içinde kapitalizmin kalıntılarına ve gerekse emperyalist kuşatmaya karşı varolmak ya da yokolmak mücadelesi verildi. Oysa bugün "uygarlık krizi" adına daha uzun yıllar kapitalizmle birlikte yaşamanın teorileri yapılıyor. "Uluslararası yumuşama", dünyadaki keskin sınıf karşıtlıklarını kimi kafalarda bulanıklaştırıyor. Tam bu noktada, Stalin döneminin bütün kazanımlarının açıkça teslim edilmesi büyük önem taşır. "Büyük tasfiye" döneminin hatalarını, bütün Stalin dönemine yaymak, buradan hareketle özellikle Stalin'in kişiliğiyle uğraşmak, bugünün rahat ortamında Glasnost aydınlarının liberal gevezelikleri olmaktan öteye bir anlam taşımaz. Sosyalizmin 1934'lerden itibaren biraz da dogmatikçe savunulma telaşı, bizzat sosyalizmin bazı namuslu, dürüst savaşçılarının "tasfiye" edilmesine neden olduğu artık tarihi bir gerçekliktir. Ancak bu acı gerçeklikten hareketle, liberalce diz dövmeler işimiz olmamalı.

Yazımızı "yeni düşünce"yle ilgili bir notla sonuçlandıralım. Sovyetler'deki uygulamalar, genel özüyle olumlu özellikler taşıyor. Yıllardır geciken adımlar atılıyor. Ancak bunların, uluslararası mücadeleye yansıması ve uluslararası sınıf mücadelesine bakışlar aynı seviyede olumluluklar taşımıyor. Tam tersine oldukça önemli sapmalar "yeni" kılıklarda derinleşiyor. Ve bu sapmaların kaynağı Kruşçev ve Brejnev döneminden mirastır. O günlerin iç politikada olumsuz yanları onarılmaya çalışılırken, uluslararası planda aynı adımlar neden atılamıyor? Bu konuyu da bir sonraki bölümde irdeleyeceğiz.

DİPNOTLAR

1) Moscow News, No:18, 1988
2) E. Preobrashensky, The New Economics, s.129
3) a.g.e., s.89
4) a.g.e., s.229
5) Stalin, Leninizm'in Sorunları, s.283
6) a.g.e., s. 327
7) N. I. Bukharin, Selected Writings, s.296
8) Stalin, a.g.e., s.296
9) B. N. Ponomaryov, History of The Communist Party of the Soviet Union
10) Stalin, a.g.e., s. 542
11) A. Medvedev, Let History Judge
12) a.g.e.
13) Stalin, a.g.e., s. 718
14) H. McNeal, Resolutions and Decisions of the Communist Party of Soviet Union, Cilt:III
15) Stalin, Werke, Band 14
16) H. McNeal, a.g.e.
17) a.g.e.
18) a.g.e.
19) T. H. Rigby, Khruschevs "Secret Speech" and other Documents
20) a.g.e.
21) Lenin, Cilt:35
22) T. H. Rigby, a.g.e.
23) a.g.e.
24) Stalin, Werke Band 14
25) T. H. Rigby, a.g.e.
26) Moscow News, No:19, 1988
27) T. H. Rigby, a.g.e.
28) Y. Levada, Why Reform Didn't Work Then, Moscow News, No:18, 1988
29) Y. Levada, a.g.e.
30) H. McNeal, Cilt: I
31) The Second Congress of The Communist International, Minutes, Cilt:I
32) Gorbaçov, XIX. Konferans konuşmasından
33) Y. Karyakin, Moscow News, No:23, 1988
34) Y. Karyakin, a.g.e.
35) Palmira Togliatti, Interview with Nuovi Argomeli, 1956
36) Gorbaçov, XIX. Konferans konuşmasından
37) A. Sukhanov, Moscow News, No:12, 1988
38) Gorbaçov, XIX. Konferans konuşmasından
39) STP, 1982

YENİ DÜŞÜNCE YA DA SOVYETLER'İN DÜNYA DEVRİMCİ SÜRECİNE YAKLAŞIMI *

Sovyetler'de Gorbaçov'la birlikte başlayan süreç hiç şüphesiz ki yalnızca Sovyet insanını ilgilendiren bir olay değil. Bu sürecin Sovyet dış politikasına yansımaları özellikle dünya devrimci hareketini yakından ilgilendiriyor. Perestroyka'yla başlayan dönemin dış politikasını Sovyet liderinin "yeni düşünce" açısından değerlendirdiği hemen görülecektir.

Yazımızda, Sovyet dış politikasının gelişimini ve "Yeni Düşünce" ile vardığı son konağı değerlendirmeye çalışacağız. "Dış politika" deyimi uluslararası planda çıkarların en az sivri kelimelerle açıklanma sanatı olan diplomasi deyimi ile ikiz kardeştir. Sovyetler de bu diplomasi sanatı dışında kalamadı. Ancak bizler için sorun bambaşkadır. Dünya sorunlarını ele alırken diplomasinin ele avuca gelmez kaypaklığına dalmak,

* Çağdaş Yol, Ocak '89

çok önemli sorunları tanınmaz hale getirmek olurdu. Sovyet dış politikasının, ülkelerinde devrimci mücadele yürütenler açısından anlamı, dünya devrimci sürecine Sovyet Komünist Partisi'nin yaklaşımıdır. Sosyalizmin dünyadaki etkisi göz önüne alınırsa, bu yaklaşımların bir politik açıklamadan öteye anlamı vardır, dünya devrimci sürecini yerine göre dolaylı, yerine göre doğrudan etkiler.

Sovyetler'de "yeni" bir dış politika belirlenmesi parti liderliğinin subjektif dileklerinden öteye anlamlara sahip olmalıdır. Sovyet dış politikası, hiç şüphesiz dünya ölçüsünde sosyalizm-emperyalizm güçler dengesinin bir ifadesidir. Gorbaçov'un Parti liderliğine gelişiyle, elbetteki dünya güçler dengesi değişmezdi. Olsa olsa Gorbaçov ve yeni parti liderliği bugüne kadar dengelerde meydana gelen **kaymaları** tespit edip açıklayabilirlerdi. O nedenle, Sovyet dış politikasındaki "yeni"likler Gorbaçov liderliğince dile getiriliyorsa, bu, günümüze kadar yaşanan birikimlerin politik olarak formüle edilmesidir.

"Yeni Düşünce"yi Gorbaçov'un dilinden özetlemeye çalışalım.

"Proletarya partisinin lideri olarak, modern devrimci görevleri teorik ve pratik olarak yerine getirirken, Lenin ilerisini görebildi, devrimin sınıf yükümlülüklerinden öteye gidebildi. İnsanlığın ortak çıkarlarının sınıf çıkarlarının önünde geldiğini defalarca açıkladı. Bu düşüncelerin tüm derinliğini ve anlamını ancak şimdi kavrıyoruz. Uluslararası ilişkilerdeki felsefemizi ve yeni düşünce yolunu besleyen bu düşüncelerdir.

"Bazılarına, komünistlerin insanlık çıkarları ve değerleri üzerine bu kadar güçlü vurgu yapmaları garip görünebilir. Gerçekten sosyal yaşamın bütün fenomenlerine sınıf güdüsüyle yaklaşım Marksizm'in ABC'sidir. Bugün de sınıf temeline dayalı karşıt sınıf çıkarlarının bulunduğu toplumlara, yine zıtlıkların içine nüfuz ettiği uluslararası yaşamın gerçekliklerine de böyle bir yaklaşım bütünüyle cevap verir. Ve çok yakın zamana kadar sınıf mücadeleleri sosyal gelişmenin ekseninde kaldı ve

sınıflara bölünmüş ülkelerde hala kalmaya devam ediyor. Öte yandan, Markist felsefeye, sosyal yaklaşımın esas sorunlarıyla ilgili olarak, sınıf güdülü bir yaklaşım egemendi. İnsancıl yaklaşımlar, kendisini kaldırmasıyla, toplumdaki tüm sınıf zıtlıklarını kaldıracak olan son sınıf işçi sınıfının mücadelesinin bir nihai sonucu ve fonksiyonu olarak görüldü.

"Fakat şimdi, kitlesel, toplu yıkım silahlarının ortaya çıktığı noktada, uluslararası planda sınıf çatışmaları için objektif bir sınır belirdi: Topyekün yıkım tehlikesi.

"27. Kongre'de kabul edilen Parti programında değişimler yeni bakış açısının ruhuyla ortaya kondu. Farklı sistemlere sahip devletlerin barış içinde birlikte yaşamasının "sınıf mücadelesinin özel bir biçimi" olduğu yolundaki belirlemenin artık programda tutulmasını özellikle mümkün görmedik." [1]

Bütün bu düşüncelerde "yeni" olan nedir?

Uluslararası planda sınıf mücadelesinin objektif sınırı yeni bir olgu değildir. Nükleer silah dengesinin kurulduğu 1970'lerden beri bu sınır vardır. Sınıf savaşının sistemler arası bir dünya savaşına dönüşmesini nükleer silah dengesi olağanüstü riskli hale getiriyor. Bu anlamda, uluslararası seviyede sınıf savaşımının artık bir objektif sınırı vardır.

Gorbaçov'un düşüncelerinde yeni olan şey, insanlık çıkarlarının, sınıf çıkarlarının önüne geçirilmesi, daha da önemlisi iki sistemin barış içinde birlikte yaşamasının "sınıf savaşının özel bir biçimi" olduğu tespitinin terkedilmesidir. Bu, önemli bir "yenilik"tir.

Sınıfların **hala** varolduğu, farklı sınıf temellerine dayalı iki sistemin karşı karşıya bulunduğu dünyamızda, sistemlerin ilişki ve çelişkilerini belirleyen temel nedir? Sovyetler Birliği bu soruya "yeni" cevaplar bulma çabasındadır. Nükleer silah dengesi yıllarındaki -neredeyse bir yirmi yılı kapsar- sistemlerin sınıf temeli değişmediğine göre hangi değişimler uluslararası

ilişkilerin sınıf temeli sorununu gündeme getirmiştir?

Bu soruya cevap aramadan önce, Sovyet dış politikasının başlıca konaklarına göz atmalıyız.

EKİM DEVRİMİ'NDEN II. DÜNYA SAVAŞI BİTİMİNE KADAR OLAN DÖNEM

Ekim Devrimi'nin dış politika alanında ilk eylemi barış ilan etmek oldu. Ancak barışa varılması korkunç sancılı üç yıldan sonra mümkün oldu. O yıllarda dünya dengesi olağanüstü oynak ve koşullar bambaşkaydı. O nedenle "barış" ilanının ardında henüz bugünkü haliyle bir "barış içinde yaşama" teorisi yoktu. Olay tümüyle pratik gidişi kavrayarak, genç ve zayıf Sovyet iktidarı için yaşama imkanı yaratmakta noktalanıyordu.

Lenin, Kasım 1920'de yaptığı bir konuşmada uluslararası durumu ve Sovyet Devrimi'nin geleceğini şöyle değerlendirir:

"Üç yıl önce, Rusya'da proletarya devriminin zafer koşullarını ve görevleri sorununu ortaya koyduğumuz zaman, Batı'da ardımızdan bir proletarya devrimi gelmedikçe zaferin sürekli olamayacağını ve devrimimize doğru yaklaşımın yalnızca uluslararası bakış açısından mümkün olduğunu sürekli olarak kuvvetle vurguladık...

"Bütün olarak uluslararası duruma bir göz atıldığında görülecektir ki muazzam başarılar elde ettik ve yalnızca soluk alma fırsatından öteye anlam taşıyan şeyler kazandık. Nefes alma zamanından biz, emperyalist güçlerin bize karşı daha büyük bir güçle savaşı yeniden başlatma imkanına sahip oldukları kısa dönemi anlıyorduk. Bugün de tehlikeyi küçümsemiyor ve kapitalist ülkeler tarafından gelecekteki askeri bir saldırı ihtimalini inkar etmiyoruz. Bununla birlikte, kapitalist devletler ağı içinde temel uluslararası var olma hakkımızı kazandığımız bir yeni döneme girdik." [2]

1960 sonrası Sovyet literatüründe sıkça tekrarlanan

"Lenin'in barış içinde birlikte yaşama politikası" hiçbir hayale ya da emperyalizmle ilgili yersiz iyimserliklere dayanmaz. Herşey apaçık tespit edilmiştir. İlk barış ilanı, yeni bir saldırıya karşı "nefes alma" yaratacaktı. Üç yıl süren beyaz ordu saldırılarına karşı Sovyetler başarıyla direnince, bu nefes alma şansı "kapitalist devletler ağı içinde var olma" imkanına dönüşmüştür. Bu tespitleri yaptığı konuşmasında Lenin şu gerçekliği de ilan etmekten geri kalmaz:

"Savaştan barışa geçtiğimizi, fakat savaşın geri döneceğini unutmadığımızı söyledim. Kapitalizm ve sosyalizm varoldukça barış içinde yaşayamazlar: Biri ya da diğeri kesinlikle kazanacak, son cenaze töreni ya Sovyet Cumhuriyeti ya da dünya kapitalizmi için yapılacak." [3]

O günlerin koşullarında sorunu başka türlü koymak mümkün değildi. Sovyet devleti barış istiyordu. Barış, genç Sovyet iktidarının yaşama imkanıyla doğrudan bağlantılı bir sorundu. Ancak emperyalizmin barış istemediği, genç Sovyet Cumhuriyeti'ni yıkmak için her fırsatı kolladığı açıktı. Dünyanın o günkü güçler dengesinde emperyalistler arası paylaşım savaşının yıkıcılığı onların sosyalizme karşı davranış imkanlarını önemli ölçülerde sınırlamıştır. Ancak Lenin "kapitalizm ve sosyalizm varoldukça", "savaşın geri dönebileceğini" açıkça vurgulamıştır. Nitekim 1930'lar sonrası Sovyet Cumhuriyeti'nin "cenaze töreni" için emperyalizm Hitler boyutlarında çılgınlaşmayı denemeden edemedi. Ve dünyanın bir bölümünde daha kapitalizm için "cenaze töreni" yapıldı.

Özetle, Lenin dönemindeki barış politikası, emperyalizmin savaş çılgınlığıyla ilgili hiçbir aldanmaya yer bırakmamıştır. Hatta barışın sağlandığı günlerde, Sovyetler'in emperyalist ülkelerle yaptığı ticari-ekonomik anlaşmalar ve emperyalist şirketlere tanınan "imtiyazlar" için Lenin şu derin tespiti yapmıştır: "Kapitalizm ve Bolşevizm'in arasındaki bir çatışma tehlikesi açısından, imtiyazların savaşın bir devamı, fakat fark-

lı bir alanda devamı olduğu söylenebilir." [4]

Emperyalist kuşatma altında ve geri teknikle sosyalizmi kurma yıllarında, genç Sovyet iktidarından emperyalist sermayenin istediği tavizler -"imtiyazlar"- gerçekten savaşın başka bir alanda devamı olmuştur.

Stalin yılları adım adım yaklaşan savaş tehlikesine her alanda hazırlık dönemi olmuştur. Sosyalizmin maddi temellerini sağlamlaştırmak için yürütülen korkunç mücadelenin baş itici gücü emperyalist kuşatma ve onların her gün daha fazla açığa vuran savaş çığlıklarıydı.

"Kim barış ister ve bizimle iş ilişkileri kurmaya çalışırsa, her zaman bizden destek görecektir. Ama ülkemize saldırmaya kalkışacak olanlar, öyle bir karşılıkla cezalandırılacaklardır ki yıldırım çarpmışa dönecekler ve bir daha o domuz burunlarını bizim Sovyet çorbamıza sokmak isteğini duyamayacaklardır." [5]

Gerçekten II. Dünya Savaşı emperyalizm açısından paylaşım savaşları konusunda önemli bir ders oldu. Hem sosyalizm doğrudan yeni mevziler kazandı hem de sömürge ülkelerde ulusal bağımsızlık savaşları hızlandı.

Savaşın hemen sonrasında Stalin "Yeni bir dünya savaşını kaçınılmaz sayar mısınız?" sorusuna iki önemli gerçekliği tespit ederek cevap verir.

"Hayır. Hiç olmazsa şimdilik kaçınılmaz sayılmaz.

"Kuşku yok ki, yeni bir savaşa susamış güçler, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Büyük Britanya'da ve Fransa'da mevcut bulunmaktadır."

Öte yandan "Halkların barışının sürdürülmesi davasını kendi ellerine alırlarsa ve onu sonuna kadar savunurlarsa, barış sürdürülür ve pekleşir. Savaş suçluları, halk yığınlarını yalanlarla sarmalayabilir ve onları yeni bir dünya savaşına razı edebilir ve sürükleyebilirse, savaş kaçınılmaz olabilir." [6]

Stalin, "yeni bir savaşa susamış güçler"in varlığını açıkça

ilan eder, ancak yeni bir savaş en başta **halkların** buna "razı" edilebilmesiyle mümkün olabilirdi. Emperyalizm bu ikna faaliyetini neredeyse hiç durdurmadı. 1950'ler sonrası "soğuk savaş" dönemi ve her fırsatta ortaya atılan "Sovyet tehdidi" kapitalist ülke halklarının kafasına durmaksızın boca edildi. Ancak bu demogojilerin yanında savaşın insanlığa yaşattığı basit acı gerçeklikler vardı. Dünya halklarının bir savaşa sürülmesi artık eskisi denli kolay olamazdı.

Özetlersek, II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen yıllarda sosyalizmin barış politikasıyla **pratik** savaş tehlikesi iç içe, yanyana yaşamıştır. Gerek Lenin ve gerekse Stalin, barış politikasını yürütürken, dünya güçler dengesinin durumundan hareketle somut savaş tehlikesini hiçbir zaman gözardı etmemişler, barış politikası hiç bir şekilde "barış edebiyatına" dönüşmemiştir.

Sosyalizmin barış politikasının temelinde yatan gerçeklik nedir? Barış politikasının temelinde, sosyalizmin kuruluş günlerinde onun emperyalizme göre zayıflığının yattığını ileri sürmek, olayı aşırıca basitleştirmek, sorunu yalnızca pratik güçler dengesinin basit, pragmatik bir uzantısı haline getirmek olur.

Sosyalizmin paylaşacağı ya da koruyacağı "pazarları" yoktur ve olamaz. I. Dünya Savaşı'na hazırlık günlerinde Bolşevikler savaşın emperyalist karakterini tespit etmiş, "vatan savunması" çığlıklarının ardında yatan emperyalist pazar paylaşımı gerçekliğini görmüşler ve eğer savaş kaçınılmaz hale gelirse, onu "iç savaşa dönüştürme" parolasını yükseltmişlerdir. Ve bu parola Rusya'da gerçeklik olmuş, Almanya'da sancılı yıllardan sonra karşı devrimin lehinde sonuçlanmıştır.

Sosyalizmin barış politikası emperyalist pazar paylaşımı savaşlarına karşı yükseltilmiş bir paroladır. Ancak sosyalizm her türlü savaşa, her koşulda karşı değildir. Ulusal bağımsızlık ve sosyal kurtuluş için girişilen mücadelelerin **haklı** savaşlar

olduğu III. Enternasyonal günlerinde dünya komünist hareketi tarafından resmen ilan edilmiş, pratik olarak desteklenmiştir. Ancak herhangi bir ülkeye savaşla devrim götürmek prensip ve pratik olarak kabul edilemez bir durumdu. Devrim en başta ülkelerin kendi iç koşullarının olgunlaşmasına dayanabilirdi. Ancak ondan sonra dış destek gündeme gelebilirdi.

Görüldüğü gibi barış sorunu dünyadaki her savaşa karşı ileri sürülebilecek, her sürecin anahtarı olarak görülebilecek bir parola değildir.

Barış politikasının kendi doğuş ve gelişim koşullarından soyutlamak, onu iyi niyetli sırf insancıl bir girişim haline getirebilir, ancak böyle bir bakış açısı dünyanın yaman problemlerine çözüm olamaz.

II. Dünya Savaşı bitimine kadar barış politikasının dayandığı iki temel açıktır: **İlki**, sosyalizmin emperyalist paylaşım savaşlarına kökten karşı çıkışı; **ikincisi**, emperyalizmin sosyalizmle topyekün hesaplaşma girişimlerinin geriletilmesi nedenlerine dayanır.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM YA DA NÜKLEER DENGE DÖNEMİ

Bu yılları başlıca iki farklı döneme ayırmak gerekir: Nükleer denge öncesi yıllar, nükleer denge sonrası yıllar ya da 1970'ler sonrası...

Gerçi dünyada "Atom dengesi" daha 1950'lerin başlarında kurulmuştur. Fakat bu denge ile nükleer silah dengesi birbirinden yalnızca nicel silah yığını ile ayrılmıyor. Atom bombası basit bombardıman uçaklarıyla taşınıyordu. Şimdi en hassas hedefler "akıllı nükleer füzelerle" zahmetsiz tahrip edilebilir. Atom dengesi dünyanın bir bölümünü tehdit altında tutabiliyordu. Nükleer silah dengesi dünyanın tümünü onlarca kere yıkabilir. Bütün bu gelişmelerin, yani dünya güçler dengesinde

varolan bu konağın, yeryüzünde hemen her olayı etkilememesi elbette düşünülemez. Ancak dünyadaki her olaya yalnızca nükleer silah dengesi açısından bakmak da bir o kadar yanılgı yaratır.

Yazımızın mantığı açısından, dünya güçler dengesi içinde Sovyetler'in dünya devrimci sürecine bakışını irdelemek durumundayız. O nedenle II. Dünya Savaşı dönemi ve bu dönemdeki dengelerin kaymasını yalnızca silah dengesi açısından ele almak pek çok sorunu sığlaştırır. Sosyalizmin kapitalist anayurtlardaki mücadeleye ve sömürge-yarı sömürge ülkelerdeki gelişmelere bakışı ve **bizzat bu gelişmelerin** dünya dengesini nasıl etkilediğini irdelemek, nükleer şemsiyenin altında olayların akışının da tam bir tablosunu verecektir.

1960'lar sonrası kapitalist anayurtlardaki mücadele Sovyetler açısından **"barışçıl geçiş"** damgasını taşır. "Üçüncü dünya" ülkelerindeki gelişim ise **"kapitalist olmayan yol"** parolasıyla yürütülmeye çalışılmıştır. Ayrı ayrı irdeleyelim.

KAPİTALİST ANAYURTLARDAKİ MÜCADELE: BARIŞÇIL GEÇİŞ TEZLERİ

Şimdilerde kapitalist anayurtlarda "barışçıl geçiş" tezleri gölgede kaldı. Bu elbetteki daha radikal yolların seçildiği anlamına gelmiyor. Artık Avrupalı komünistler kapitalizmden sosyalizme bir **"geçişi"** değil, "barışın korunmasını" tartışıyorlar. Nükleer yıkım korkusu sınıfları ideolojilerinden mi kopuşturuyor? Ya da tam tersi, sosyalizme varmak için savaş çığlıkları mı atılmalıdır? Elbetteki hayır.

Dünya olaylarına skolastikçe **nükleer yıkım** ve **barış** ikileminden bakmak, her taktik ve siyasi tutumu bu zemine indirgemek, dünya devrimci hareketindeki gelişmeleri, değişimleri açıklayamamakla kalmaz, gerçek nedenleri bulanıklaştırır, yığınların bilincini nükleer şokla donuklaştırır, onları bu kısır

çember içinde bunaltır, alıklaştırır.

Kapitalist anayurtlarda barışçıl geçiş tezleri ne zaman ve hangi temelde doğmuştur? Bu sürece kısaca göz atmak bazı yanılgıları olsun ortadan kaldırabilir.

Togliatti, 1956 Haziranı'nda Merkez Komitesi'ne sunduğu raporda önemli bir dönüşü başlatıyordu:

"Tartışılacak bir konu var. Gerçekte biz, sosyalizme doğru yalnızca demokratik yoldan değil, hatta parlamenter biçimleri kullanarak da ilerlemenin mümkün olduğunu söylediğimiz zaman, yaşanmış ve halen yaşanmakta olan değişimleri gözönüne alarak, bazı şeyleri düzeltme durumunda olduğumuz açıktır.

"Lenin, daha başlangıçta, Rusya'da yaşanan proletarya diktatörlüğünün örgütlenme biçimlerinin bütün diğer ülkeler için kaçınılmaz olmadığını açıkça söylemiştir." [7]

Gözönüne alınan "değişimler" nelerdir? Uluslararası planda elbetteki en önemli faktör, sosyalizmin faşizme karşı zaferi ve sosyalist sistemin varlığıyla dünya ölçüsünde sosyalizmin ileriye doğru büyük bir adım atmış olmasıdır. Hitler faşizminin bütün yıkıcılığını yaşamış Avrupa ülkelerinde Sovyetler'in ve sosyalizmin etkisi belki tarihteki en yüksek noktasına ulaştı. Elbetteki Togliatti'nin tezleri için yalnızca bu uluslararası koşullar yetmezdi.

Faşizme karşı mücadele yılları komünistlere **kendi** ülkelerinde önemli bir prestij kazandırmıştır. Savaş bitiminde Avrupa ülkelerinde burjuvazi Hitler'e teslim oluşun ezikliğini yaşıyordu. Ekonomiler yıkım içindeydi ve Hitler kuklası yönetimlerin çöküşüyle siyasi planda bir karmaşa ve yeni dengelere geçişin doğurduğu bir anafor yaşanıyordu.

Bu yıllarda "komünistler 18 ülkede, özellikle Fransa, İtalya, Danimarka, Finlandiya, Norveç'te hükümetlere".[8] girdiler. Mayıs 1946 seçimlerinde **İtalya'da** Hristiyan Demokratlar 207, Sosyalistler 115, Komünistler 104 üye ile parlamentoda

temsil edildiler. Ekim 1947'de **Fransa'da Katolik Parti ve Halkçı Cumhuriyet Hareketi 141, Sosyalist Parti 142, Komünist Parti 152 milletvekiline sahipti.** [9]

Barışçıl geçiş için oldukça elverişli koşullar!

Ancak savaş sonrasının bu geçici görünüşü, komünist partilerinde böylesine köklü bir dönüş için yeterli neden olabilir miydi? Önceki yıllarında gerçekten proleter bir çizgi izlemiş ve bunu en azından Komintern yıllarında 10-15 yıl pekiştirmiş bir siyasi parti için son derece oynak ve geçici koşullara böylesine teslim oluş beklenemezdi. Avrupa komünist partileri için faşizm yılları daha çok önemli **değişim** yıllarıdır.

Togliatti aynı raporunda şöyle bir tesbit yapar:

"Faşizm altında ve savaş sürecinde olanlardan çıkardığımız ilk ve en önemli sonuç, kapitalist yönetici sınıflar liderlik durumlarını yitirince ve politikalarıyla ulusu felakete sürükledikleri bir zamanda, işçi sınıfı ve ona en yakın çalışan yığınların ulusal misyonunun yeniden kendini ortaya koymasıdır." [10] İşçi sınıfının "ulusal misyon"u nedir? Burjuvazinin hala zayıf ve sarsılmış olarak da olsa iktidarda olduğu bir ülkede işçi sınıfının "ulusal misyonu" burjuva iktidarını tasfiye etmek olabilir. Oysa İtalyan Komünist Partisi o yıllarda burjuvazi ile **birlikte** ülkeyi faşizm yıkımından çıkarma çabasındadır. Ve ünlü "tarihsel uzlaşmanın" kaynakları o günlere kadar uzanır.

Aynı şeyler Fransa için de geçerlidir. 1945'te M.Thorez Komünist Partisi hükümetteyken şunları söylüyordu:

"Biz komünistler şu momentte açıkça komünist ve sosyalist taleplerde bulunmalıyız. Bunu, "devrim" kelimesini sürekli kullananların gözünden düşme pahasına söylüyorum. Devrim sözcüğü belli bir popülariteye sahip, fakat Hitler'in himayesindeki 'ulusal devrim'in dört yılı anlamlarından boşaltılmış bazı kelimelerin demogojik kötü kullanımına karşı halkı uyardı...

"Merkez Komitesi'nin ve Parti Kongresi'nin kararları adına sizlere açıkça belirtmeliyim ki en küçük bir grevi, özellikle geçen hafta birliğin bir ucunda ve birliğe karşı, Bethune Madenleri'nde patlayan grev gibi bir grevi onaylamalıyız." [11]

O yıllardaki anılarında De Gaulle, M. Thorez'in bu görüşlerini yorumlarken zorluk çeker: "O'nun devamlı çağrısı her ne pahasına olursa olsun en fazla çalışma ve üretim içindir. Eğer Fransa'ya hizmet edilirse benim için yeterlidir." [12]

Ve aynı Fransız Komünist Partisi Mayıs 1945 Cezayir Katliamı'na ve 1946 Vietnam müdahalesine rağmen hükümette kalmayı sürdürmüştür.

Avrupa komünist partileri "faşizme karşı demokrasi" mücadelesinde inkar edilemez bir itibar kazandılar. Ancak pek önemli bir değeri **yitirmek** pahasına... Faşizme karşı "vatan savunması" partilerin **sınır çizgisini** hızla aşındırdı. Faşist hükümetlere ve Hitler faşizminin yıkımına karşı burjuvazinin önemli bir kesimi ve orta tabakalarla ittifaka girilmekle kalınmadı, daha öteye gidilerek "ulusun kalkındırılması" parolasıyla sınıf işbirliği yapıldı. Hitler faşizmine karşı mücadelede burjuvazi ve orta tabakalarla proletaryanın ittifakının son bulduğu moment görülemedi. Tam tersine barışçıl geçiş hayalleriyle bu moment belirsiz bir tarihe yayıldı. Fransız, İtalyan ve İspanyol komünist partilerinden 1944'lerde proleter bir devrim istemek aklımızdan geçmez. Ülkelerdeki devrimci gelişim böyle bir olgunluğa ulaşmamıştı. Ancak ezik, hırpalanmış kapitalist ekonomileri, yine burjuva hükümetlere ortak olarak ve "her ne pahasına üretimi artırarak" burjuvaziye koltuk değnekliği yapmak proletarya partilerinin işi olmamalıydı.

Özetle, faşizm yılları Avrupa komünist partilerinin sınıf çizgilerini önemli ölçüde erozyona uğratmıştır. O yıllarda ülkeler içinde ve dışındaki güçler dengesinin etkisiyle de barışçıl geçiş hayalleri boy vermiştir.

Dünya kapitalizmi bu gidişe kayıtsız kalamazdı. Amerikan

Marshall Yardımı Avrupa'ya ulaşır ulaşmaz, daha 1947'lerde komünistler hükümetlerden tekerlendiler. Bu yuvarlanış hayalleri yıkabilir mi? Hayır. Gelecek günlere ertelendi.

Barışçıl geçiş tezlerine karşı Sovyetler'in tutumu ne olmuştur? Onların bu hayallerini eleştirmek, hiç değilse onları hayalleriyle başbaşa bırakmak yerine, Sovyetler bu tezleri kuvvetle desteklemiştir. Ünlü XX. Kongre'de tezler benimsenmiş, bu noktada da kalınmayıp, XXII. Kongre'de Üçüncü Parti Programı'nda resmen yer almıştır:

"İşçi sınıfı ve onun öncüsü Marksist-Leninist partiler **barışçıl yollarla** sosyalist devrimi başarmaya çalışıyorlar. Bu, bir bütün olarak halkın ve işçi sınıfının çıkarlarını karşılayabilir, ülkenin ulusal çıkarlarına uygun düşerdi.

"O dönemin ağır basan koşullarında, bazı kapitalist ülkelerde işçi sınıfı, ileri kesimlerinin öncülüğünde, ulusun kitlesini birleştirme, iç savaşsız devlet iktidarını kazanma ve halka temel üretim araçlarını devretme şansına sahiptir... Halkın çoğunluğu tarafından desteklenen ve kapitalistleri, toprak sahipleriyle uzlaşma politikasını reddetme yeteneğinde olmayan oportünist elemanları püskürterek, işçi sınıfı gericiliği, halka karşıt güçleri yenebilir, parlamentoda sağlam bir çoğunluk kazanabilir, onu burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir araç olmaktan, çalışan halka hizmet eden bir araca dönüştürebilir, parlamento dışında geniş yığın mücadelesini başlatabilir, gerici güçlerin direncini kırabilir ve barışçıl sosyalist devrimin gerekli koşullarını sağlayabilir." [13]

Barışçıl sosyalist devrim tezini savunanlar "Batı Avrupa partileri ile ABD, Kanada, Avusturalya, Japonya, Hindistan, vb. komünist partileri"dir. [14] Akıl almaz gibi görünse de, iki paylaşım savaşıyla dünyayı kana bulayan, ilişkilerinin temeli daima **zora** dayanmış bulunan emperyalist anayurtlarda "komünistlerin" ağzından "barışçıl geçiş" türküsü yükseliyor ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi bunu zahmetsizce prog-

ramına yerleştirebiliyor. Bir kez bu adım atılınca Sovyet komünistleri bu tezi daha da derinleştirmeden duramadılar.

"Barışçıl devrim eğer geçmişte olanaklı idiyse, günümüzde haydi haydi olanaklıdır.

"Herşeyden önce tüm dünyada sosyalizm ve demokrasi güçleri hatırı sayılır ölçüde büyüdü. Marksist-Leninist partilerin rehberliğindeki işçi sınıfı, burjuva devletlerde yasaları yapan tekellerin politikasından hoşnut olmayan milyonlarca insanı etrafında toplamaya ve bir güçler üstünlüğü sağladıktan sonra burjuvaziyi silahlı bir direnme olmaksızın teslim almaya zorlamaya yeteneklidir. İkinci olarak, dünya sosyalist sisteminin varlığı, onun artan gücü kapitalist ülkelerin emekçileri için olumlu bir etkendir...

"Parlamentoyu... iktidarın proletarya tarafından fethi için bir alet olarak da kullanmak olanaklıdır...

"Komünistler, devrimin barışçıl gelişimi için savaşım vermenin araçlarından biri olarak, işçi sınıfının çıkarlarını temsil eden ögeleri kerte kerte içine sokarak devlet aygıtının bileşimini değiştirmeyi görüyorlar. Komünist partiler böylece kurumların, okulların ve üniversitenin demokratikleşmesini ilerletebilir, devlet memurlarının yükümlülüklerini genişletebilir, polisi, orduyu, özel servisi denetleyebilirler." [15]

K. Zaradov'un 1976'lardaki bu satırlarında Marksizm'in zerresi yoktur. Komünistler kiler faresi sabrıyla devleti "kerte kerte" kemireceklerdir. Sonra: Barışçıl sosyalist devrim!

Bilindiği gibi bu tezler Sovyetler Birliği ile ateş içinden yeni çıkmış Çin Komünist Partisi arasındaki kopuşmanın odak noktasında yer almıştır. Sonradan Çin'in nereye gittiği ayrı sorun! Ancak böyle tezlere karşı Çin'in bayrak açması haksız değildi.

Elbetteki Marksizm'in tezleri sonsuz zaman akışında geçerli **mutlak** kalıplar değildir. Ancak 1945'ler sonrası dünyada kurulan yeni dengeler ya da yaşanan değişimler, onun en temel

tezlerini alt üst edecek ölçüde miydi? Elbette ki hayır! Dünyada ne 1950'lerde ne de bugün sosyalizmin gücü ve itibarı emperyalizmi kendi ülkelerinde sessizce boyun eğmeye zorlayacak kertede değildir. Ancak savaş yorgunu dünya 1950'lerde barış istiyordu. Fakat bu barış isteği Marksizm'in teorik temellerinin tahrif edilmesi için bir gerekçe olamazdı. Hele pratik, somut gerçeklere göz yummak mümkün değildi.

Hemen savaş sonrası, Avrupalı komünistler elbetteki mücadele biçimi olarak barışçıl araçlara dönmek durumundaydılar. Ancak bu araçların, araç olmaktan çıkarılıp partilerin bütün mücadele ufkunu kaplayan amaç haline gelmesi Marksizm'in devrimci özünün bir kenara bırakılması anlamına geliyordu. Sovyetler ise o günlerdeki güç ve itibarını abartarak bu hataya katılmış oldu. Oysa dünyada sosyalizmin gücünü olduğundan öteye abartmak, düşmana karşı uyanıklığı zayıflatır, bununla da kalmaz, gücü aşındıran, gerileten etkiler yaratır.

Sovyet Komünist Partisi bu tezleri programına, hem de oldukça detaylı bir şekilde geçirerek kapitalist anayurtlardaki partilerin sınıf mücadelesi zemininden kopuşlarına suç ortaklığı yapmış oldu. Gerçi pek çok Sovyet yazarı tezlere karşı hakem konumunda bulunmayı yeğlemiştir. Ancak böyle bir konum bile hataya ortak oluşu ortadan kaldırmaz. K. Zaradov'un en uç noktalara varan oportünist yaklaşımı yanında, Avrupa komünistlerinin seçtiği yola elbetteki daha ihtiyatlı yaklaşan Sovyet yazarları da yok değildi.

"... Bununla birlikte, devrimin yolu soyut değil, fakat gerçek güçler dengesine bağlı olarak karar verilmesi gereken özel bir problemdir. İktidara barışçıl el koyuşa yönelişin üreteceği yararlar, yalnızca uygun koşullar mevcutsa sonuca ulaşabilir.

"Barışçıl yola yönelişi benimseyen komünist partiler haklı olarak çeşitli ciddi zorlukların varlığına işaret ediyorlar. Günümüz kapitalizminin bütün verili zayıflıklarına rağmen, modern emperyalist devletin askeri-bürokratik mekanizması

öyle büyüdü, farklılaştı, dallanıp budaklandı ve gelişti ki onu kırmak asla kolay değildir." [16]

Bu satırlar aslında emperyalist anayurtlarda barışçıl geçiş hayallerinin **dolaylı** bir inkarıdır. Ancak bu dolaylı inkarlar o günlerin ortamında hep altta kalan, ölü tepkiler olmuşlardır. Komünist partilerin şimdi artık yapılamayan ortak toplantılarında barışçıl geçiş tezleri 1956'dan itibaren her seferinde kuvvetle vurgulanmıştır.

Barışçıl geçiş tezleri, Komintern'in dağılmasından hemen sonra -çünkü bu tezlerin filizlenmesi 1946'lara kadar giderdünya komünist hareketinde ilk önemli kopuşmaydı. Bu kopuşma, özellikle sömürge, yeni-sömürge ülke komünist partileriyle kapitalist anayurtlardaki partilerin kopuşması anlamına geliyordu. Bu tesbite şöyle bir itiraz yapılabilir: Her ülke partisi kendi yolunu, ülke koşullarına göre belirler ve Avrupa partileri kendi yollarını bütün diğer ülkelere önermedikleri için de bu tezler bir kopuşma anlamına gelmez, denilebilir. Gerçekten partilerin ortak toplantı bildirgelerinde her iki mücadele yolu da yanyana vurgulanmıştır. Ancak bu tutumlar olayın özünü kurtaramıyordu. Dünya jandarması emperyalizmi kendi ana yurdunda "kerte kerte" teslim almak görüşü, ülke partilerinin kendi yollarını bağımsızca belirlemekten öteye Marksizm'in sınıf mücadelesi kavramından **bağımsızlaşmak** anlamına geliyordu.

Sovyet Komünist Partisi bu çatallanma ortasında hakem rolü oynayarak aslında kapitalist anayurtlarda yeniden canlanan ve II. Enternasyonal batağına yönelen yeni **sınıf uzlaşmacı** tezleri güçlendirmiş oluyordu. Nitekim olayların akışı bu hakem rolünü imkansız hale getirmiştir. Komünist partilerin ortak toplantıları bile 1975'ten beri yapılamaz olmuştur. Özellikle Avrupa komünist partilerinden İtalya ve İspanya komünist partileri Sovyetler'e karşı açık tavır almışlar, bağlantılar son derece zayıflamıştır.

Barışçıl geçiş tezleri aslında dünya güçler dengesinde yeni bir kaymanın işaretiydi. 1950'lerde kurulan denge, 1970'lere gelindiğinde genel ölçüde bir "nükleer silah dengesi"ne yükselmiş olsa da, dünya devrimci hareketinin gidişi açısından Avrupa komünist partilerinin tezleri bir geriye kayış anlamı taşıyordu. Öte yandan, Marshall Yardımı eliyle, "refah devleti" parolasını atan karşı devrim de güçlü adımlar atıyordu. Ve barışçıl geçiş tezleri karşı devrimin bu genel adımlarına eklemlenmekten öte bir anlama sahip olamadı.

Sınıf mücadelesi, kapitalist anayurtlarda genel anlamda bir geri çekiliş yaşıyordu. Bu objektif koşullar dikkate alındığında bir ölçüde kaçınılmazdı. Fakat bu geri çekiliş düşünce planında çok önemli sapmalarla birlikte yaşanınca, gelecekteki mücadeleye hazırlık, o ölçüde zorlaşıyordu. Dünya sosyalizmine ve özellikle Sovyetler Birliği'ne bu noktada düşen görev, tutarlı bir teorik mücadele yürütmek, dünya devrimci hareketi içindeki saflaşmaları netleştirmekti. Böyle bir tutum, **pratik** olarak kapitalist anayurtlardaki partilerle **hemen** ve **kesin** bir kopuşmayı gerektirmezdi. Ancak onların sapmaları kuvvetle deşifre edilebilmeliydi. Bu konuda çok sınırlı polemiklerden öteye **diplomatik şekilsizlik** ortama egemen olmuştur. Böylece, dünya güçler dengesinde, kapitalist anayurtlardaki mücadelenin geriye kayışının bu anlamda güç yitirme gerçekliğinin üstü barışçıl geçiş tezleriyle örtülmüş oluyordu. Bu gerçeklik, 1975'lerden sonra Avrupa komünist partilerinin her seçim başarısızlığında acı acı kavranmıştır. Bu sefer de Batı'da işçi sınıfının yavaş yavaş ortadan kalktığı tezleri gelişmiş, "elveda proletarya" ile bu tezler saçmalığın zirvesine varmıştır.

Sosyalizmin bu yeni tezler karşısındaki konumu, proletaryanın yok olmadığını ispatlama çabasından öteye gidememiştir. Böyle bir savunma ise zaten varolan gerçekliğin kaba bir tekrarı olmaktan öteye anlam taşımıyordu. Kapitalizm proletaryayı kaldırmaya yetenekli değildir, tam tersine proletaryanın

varlığı onun en temel ön koşuludur. Dünyadaki proletarya iktidarlarının başarıları ya da başarısızlıkları yeterli çıplaklıkta dünya halklarının bilincine yansıtılamayınca ve Batı'da proletarya hareketlerinin cılızlaşıp neredeyse barış hareketleri içinde erimesiyle, **pratik gidişteki** bu somut olgular nedeniyle, proletaryanın misyonunun günümüzdeki durumuyla ilgili beliren bulanıklıklar, sırf kaba teorik savunmalarla aşılamazdı, aşılamadı.

En son "Yeni Düşünce"yle birlikte, proletaryanın misyonuyla ilgili Batı anayurtlarındaki sefil görüşlerin oldukça kuvvetli izleri Sovyet Bilimler Akademisi'nin tezlerine de yansımıştır. Bu tezleri yazının ilerki bölümünde irdeleyeceğiz. Ancak görünen gerçeklik şudur: 1917 Devrimi'nin tartışılmaz gücü uzun yıllar nasıl kapitalist ülkelerdeki işçi hareketini etkilemiş, hatta partilerin II. Enternasyonal'den kopup yeniden şekillenmelerinde önemli bir itici güç olmuşsa, 1960'lar sonrası süreçte kapitalist sistemde yakın çöküş beklentileri gerçekleşmedikçe ve hareket durgunlaştıkça, bu sefer tersine bir etki, Batı'nın köklü, derin oportünist rüzgarları Sovyetler'e doğru esmeye başlamış ve kaçınılmaz etkilerini yaratmıştır. Bu etkilerden ilki ve en önemlisi barışçıl geçiş tezleriydi. Etki ne yazık ki bu noktada durmamış, sürecin akışında derinleşmiş, Yeni Düşünce kılığında daha geniş alanlara sıçramıştır.

GERİ ÜLKELERDEKİ MÜCADELE VE "KAPİTALİST OLMAYAN YOL"

Sovyet Devrimi aynı zamanda ulusal kurtuluş savaşlarına da hız vermiştir. Sovyetler'in geri ülke devrimlerine karşı tavrı o yıllarda Komintern zemininde belirlenen tezler doğrultusunda şekillenmiştir. Emperyalizmin sömürge boyunduruğuna karşı ulusların kendi kaderini tayin hakkı o yıllarda geri ülkelerdeki mücadelelere en genel yaklaşımı ifade ediyordu.

Yine Komintern tartışmalarında henüz kapitalist üretim

ilişkilerinin çok cılız olduğu ya da hiç gelişmemiş olduğu ülkeler için "kapitalist gelişme aşamasının" kaçınılmaz olmadığı, "eğer muzaffer proletarya, bu halklar arasında sistemli bir propaganda yürütürse, eğer Sovyet hükümetleri, ellerindeki bütün imkanlarla bu halklara yardım ederlerse" kapitalist aşamanın atlanabileceği tespit edilmiştir. [17]

1917'lerde bu tez somut olarak Sovyet Doğu Asya Cumhuriyetleri ve Moğolistan için uygulanabilirdi. Buralarda çoban ekonomisinden feodal ilişkilere kadar uzanan ekonomi biçimleri egemendi, fakat kapitalizm henüz filiz ölçüsünde olsun son derece cılızdı. Gerçekten de Sovyet yönetimi altında bu ülkelerde kapitalizm atlanarak sosyalizme geçilebilmiştir.

1950'ler sonrası geri ülkelerde ulusal kurtuluş savaşları hızlandığında Komintern'in bu tezleri, deforme edilerek her Üçüncü Dünya Ülkesi'ne uygulanılmaya kalkışıldı ve bu uygulamaya "kapitalist olmayan yol" gibi garip, renksiz bir isim takıldı.

Bu tez 1950'ler sonrasının objektif gelişmelerinin kaçınılmaz sonucu ve o günlerin ihtiyaçlarına cevap veren bir formülasyon muydu?

1950'ler sonrası dünya haritası her gün değişikliğe uğruyordu. Klasik sömürgeciliğin çöküş dönemi olarak adlandırılabilecek bu dönem 1975'lere kadar uzanır. Ve bu dönemde her yeni bağımsız ülke ile sosyalizmin ilişkisi gündeme geliyordu. Gerek sömürge kurtuluşu için mücadele yıllarında ve gerekse kurtuluş yıllarından sonra sosyalizmle bu ülkelerin ilişkileri elbetteki Komintern tezlerinden öteye detay yaklaşımlar gerektiriyordu. "Kapitalist olmayan yol" tezleri bu koşulların ürünü olmuştur, ancak ne sorunların sağlam bir kavrayışına dayanabilmiş ne de problemlerin çözümüne ışık tutabilmiştir.

O günlerin yaklaşımını bir Sovyet yazarı haklı olarak şöyle eleştiriyor:

"Herşeyden önce, tezi mutlaklaştırdık... Kapitalist olmayan

gelişmeyi, kesinlikle uygulanamayacak olan ülkelerin ilerici güçlerine bile eylem programı olarak tavsiye etmeye başladık. Oysa bu ülkelerde, örneğin Hindistan gibi, kapitalizm belli bir seviyeye ulaşmıştı, kendi finans gruplarına ulusal tekellerine zaten sahipti. Sonuç dünya komünist hareketinde yeni problemler ve sol içinde komplikasyonlar oldu. Bazı komünist partileri kapitalist olmayan gelişmenin böyle aşırı yorumlanışına karşı kesin tavır aldılar, haklı olarak böyle bir yaklaşımın solu yanıltacağını ve onu kısa ve uzun dönemli amaçları için gerekli mücadelesinden saptıracağına işaret ettiler." [18]

1950'lerde hızlanan ulusal kurtuluş savaşları, dünyada emperyalizme karşı yeni yaygın bir cephe açmış oldu. Ancak bu ülkelerin klasik sömürgeciliğe karşı olmaları, otomatik olarak kapitalizme karşı olmalarını getiremezdi. Bu tamamıyla ülke içindeki sınıflaşmalar, üretici güçlerin seviyesiyle ilgili bir sorundu. Ancak Sovyetler bu yıllarda Mısır, Suriye, Irak, Cezayir, Gana, Kongo ve hatta Hindistan gibi yeni bağımsızlaşan pek çok ülkeyi kapitalist olmayan gelişme yoluna yerleştirmekte sakınca görmedi. [19]

Bu büyük yanılgıya yol açan, bu ülkelerde ulusal bağımsızlık sonrası gündeme gelen: **devletçi gelişme yoluydu.**

"Bu açıdan, oldukça 'saf' kapitalist yöneliş içinde (genellikle yeni sömürge tipi) olanlar ve 'klasik' burjuva gelişiminden çarpıcı bir şekilde ayrılan, kapitalist gelişimini daha çok devletçi biçimlerle geliştirmiş olan ülkeler arasında bir fark gözetilmeyebilirdi. İkinci yolun özellikleri, kapitalizmden sosyalizme mümkün bir dönüşün ve bu doğrultuda demokratik dönüşümlerin yürütülmesinin ön koşullarını yaratıyor." [20]

Ne çare ki şimdiye kadar devletçi kapitalist gelişmeden, sosyalizme dönüş yapan bir yeni bağımsız ülke görülemedi. O nedenle, dönüş yapması gereken Sovyetler'in bu konudaki tezleriydi.

"Sanırım, bu nedenle bizim sosyal bilimimizde geniş bir

geçerlilik kazanan bir fikir olsa da, gelişmekte olan ülkelerde halk sektörünün tarihsel olarak ve daima mülkiyet biçimi olarak diğerlerinden daha ilerici olduğunu kabul etmek yanlıştır. Gözlemler halk sektörünün rolünün devletin sınıf yapısı tarafından koşullandırıldığını ve devleti kimin yönettiğine... devletin kimin çıkarlarına hizmet ettiğine de bağlı olduğunu göstermiştir." [21]

"Proletarya diktatörlüğü altındaki devlet sektörü bir şeydir, proletarya diktatörlüğünün olmadığı, iktidarın en iyisiyle küçük burjuva demokrasisi ve sık sık görüldüğü gibi, devletçi bürokrasi tarafından elde tutulduğu durumda ise başka bir şeydir." [22]

Sovyetler'in, bağımsızlığını kazanan geri ülkelerde devlet sektörüne özel bir misyon yüklemesi oldukça kaba bir yanılgıdır. Bu konudaki yanılgıları görmek için Mısır'da Nasır'dan sonra Sedat'la başlayan dönüşü ya da benzerlerini yaşamak gerekmiyordu. Türkiye emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş ve devlet sektörünün beslemesiyle asalak bir kapitalist sınıf yaratmış bir ülkeydi. Ve bu deney 1920'ler ve 1950'ler arasında en açık bir biçimde yaşanmıştır. Mısır'ın 1975'de E. Sedat'la yaptığı dönüşü, biz 1950'de Menderes ile yapmıştık. İ.Gandi'nin öldürülmesi Hindistan'ı aynı dönüşe bir zorlayış oldu. Cezayir bu günlerde aynı yolda. İşin özü, devletçilikle palazlanan özel sektör artık güneşin altındaki yerini istiyor. Bunun pek klasik adı da "devletçilikten liberal ekonomiye" geçiştir.

Ancak 1920'ler dünyası ile 1950'ler sonrası dünya elbetteki aynı değildir. O zaman şu soru akla gelebilir: 1960'larda sosyalizmin dünyadaki gücü yeni bağımsız ülkelerde devlet sektöründen sosyalizme doğru bir dönüşü sağlayabilecek güçte miydi? Sovyetler kapitalist olmayan yol tezini neye dayanarak pek çok yeni bağımsız ülkeye uygulanabilir ilan etti?

Küba deneyinden Sovyetler şu önemli dersi çıkartmıştır:

"Küba Devrimi, günümüzde devrimin coğrafi konum ya da

ekonomik düzey ne olursa olsun, başarıya ulaşabileceğini bir kez daha göstermiştir." [23] Bu tesbit oldukça üstün körüdür ve başarılı yıllarda ya da dünyada ulusal bağımsızlık savaşlarının prestijinin hala en yüksek olduğu günlerde yapılmıştır. Ayrıca tek yanlıdır. Olaya **Sovyetler'in yardımı** açısından bakar. Coğrafya artık sorun değildir, sosyalizm dünyanın her yerine kolayca ulaşabilmektedir; ekonomik düzey önemli değildir, çünkü sosyalizmin teknik gücü bu konudaki zaafları hızla örtebilecek yetenektedir.

Fakat burada en önemli nokta devrimlerin sınıf karakteri ve gücünün unutulmasıdır. Aynı Sovyet yardımıyla Küba sosyalizme giderken neden Mısır, Irak, vb. ülkelerden hiçbiri sosyalizme gidememiştir. Bunun tek açıklaması, o ülkelerdeki devrimin ya da bağımsızlık mücadelesinin **yürütücü sınıf** güçleriyle yapılabilir. Sovyetler ulusal kurtuluş mücadelelerinin yükseliş günlerinin yaşandığı bu yıllarda, mücadelelerin sınıf temelini fazla önemsememiştir. Bir geri ülkenin Sovyet devletine yakınlık duyması, onunla ilişkiye girmesi için gerçekten sosyalist olmasına gerek yoktur. Tek başına Sovyet yardımı ise o ülkelerdeki gelişimin sınıf yapısını **değiştiremezdi.** Ancak o günlerin politik ortamında Sovyetler böyle düşünmüyordu.

"Bununla birlikte, biz kendimiz gelişmekte olan ülkelerdeki sosyalizm potansiyelinin dengeli bir değerlendirmesine hazır değildik. O günlerde çoğumuz kapitalizmin görülebilir bir gelecekte çökmesinin kaçınılmazlığına, kişi başına üretimde bir kaç yıl içinde Birleşik Devletler'i geçebileceğimize ve kapitalizmin, o günlerde söylenen ifadesiyle 'çok geç doğduğu' için Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde hiç bir şansa sahip olmadığına inanmıştık. Mantık sonucu olarak, tek alternatif kapitalist olmayan gelişme yoluydu." [24]

Yazarın bu özetlemesi aslında o günlerin ortamında kapitalist olmayan yolun Üçüncü Dünya için neden alternatifsiz tek yol olarak düşünüldüğünü çok iyi açıklamaktadır. Kapitalizm

yakın gelecekte çökecektir, sosyalizm ABD'yi yakın zamanda geride bırakacak, hatta Kruşçev dönemi parti programına göre komünizme geçiş fazla uzak değildir. Böyle bir **dengede** Üçüncü Dünya'da emperyalizmden bağımsızlaşan ülkeler nereye gidebilir: Kapitalist olmayan yoldan sosyalizme!

Bir kere daha o günlerin güçler dengesinde sosyalizmin konumunun abartılmasının altından en sefil, sınıf bakışsız zavallı tezlerin ürediğini görüyoruz. Barışçıl geçiş de, kapitalist olmayan yol da sosyalizmin dünyadaki gücünün abartılmasından üreyen, sınıf bakışının yerine devletler arası ilişki ve dengeyi koyan, Marksizm'i en temel noktasında, sınıf gerçekliği altında revize eden tezlerdir.

Daha da öteye, teorinin diplomasiye nasıl feda edildiğinin pek çok örneği vardır. Bir tanesini aktaralım:

"Enver Sedat'ın Mısır'da iktidara gelişinden kısa bir süre sonra bu ülkedeki yeni sosyal ve ekonomik gelişmeler hakkında bir makale yazdım. Makale ne Sedat'a ne de onun rejimine karşı bir saldırı olmamasına, fakat sadece ülkedeki gelişmenin kapitalizme doğru yöneldiğini anlattığım için, Sedat'ı gücendirme korkusuyla bir bilimsel dergi makalemi yayınlamayı reddetti." [25]

Sovyetler Sedat'ı bir makaleyle olsun gücendirmemeye özen gösterirken, E.Sedat bir günde bütün Sovyet uzmanlarını Mısır'dan kovarak değil gücendirmek, Sovyetler'i öfkelendirmeyi bile göze alabilmiştir. Bunun bir tek nedeni vardı: Mısır'da "kapitalist olmayan yol" katıksız kapitalizme varmıştı. Biz Batı'yla teklifsizce kucaklaşmayı nasıl Menderes ile yaptıysak, Mısır'da bu adımı E. Sedat ile atmıştır. Menderes Yassıada'da ipe çekildi. Sedat bir merasimde kurşuna dizildi. "Şark"ta kapitalizm böyle gidiyor...

Teorinin yol göstericiliği yerine diplomasinin kaypaklığı geçirilince, Sovyetler açısından dış politikada pragmatik yalpalamalar kaçınılmaz olmuştur.

Son yıllarda, 1950'ler sonrası emperyalizmden ilk bağımsızlaşma adımını atmış ülkelerle ilgili Sovyet basınında acı yakınmalar yanında daha gerçekçi tespitler de vardır:

"Muhtemelen, buradaki nedenler komplekstir, ancak şöyle söylemek abartma olmazdı, bazı "ilk nesil" sosyalizme yönelmiş ülkeler (ulusal demokratik rejimler) çöktü ya da devletçi yönetim eğilimleri, otoriter liderlik sistemi, burjuva eğilimlerin ve grupların gelişmesine göz yumma, sosyal ayrıcalıkları cesaretlendirme, gerçek öncü devrimci partileri inşa etme, yığınları kolektif ve devrimci bilinçle eğitme ve harekete geçirmedeki yeteneksizlikler nedeniyle dejenere oldular. Bu rejimlerin çökmesi doğaldı." [26]

Böylece 1950'ler sonrası "ilk-nesil", "kapitalist olmayan yol"u seçen Mısır, Irak, Cezayir, Gana, Kongo, Suriye gibi ülkeler yazara göre "dejenere" olmuştur, yani daha açık bir ifade ile sosyalizme yönelişleri imkansız hale gelmiştir. Bu durum "ikinci nesil" Güney Yemen, Etiyopya, Angola, Mozambik gibi ülkelerin gidişi konusunda da ister istemez soru işaretlerini çoğaltmaktadır.

Bugünkü sonuçtan kalkarak, Sovyetler'in bu ülkelere yardımları eleştirilebilir mi? Ya da şimdi bazıları emperyalist kampa geçmiş bu ülkelere Sovyet yardımı yapılmamalıydı denebilir mi? Elbette hayır! Sosyalizm, emperyalizme yönelen her darbeyi dikkate almak, değerlendirmek ve desteklemek durumundadır. Bu konuda yapılan hata, bu ülkelere yardım edilmesi değil, ancak onların "kapitalist olmayan yol"dan sosyalizme ilerlediklerini ilan etmektir. Hiç şüphesiz 1960'ların ortamında her bağımsızlık savaşı veren aynı zamanda "sosyalist" olduğunu da ilan etti. Bunların belki en ünlüsü "BAAS sosyalizmi"dir. Fakat bu ülkelerdeki güçler dengesine bakıldığında, devrimi ya da bağımsızlık mücadelesini güden sınıflar tanındığında ve en önemlisi alınan ilk ekonomik ve sosyal tedbirlerin karakteri kavranınca, bunların kendilerini sosyalist ilan etmeleri kimseyi

yanıltamazdı.

Ancak emperyalizmin Vietnam yenilgisine doğru yol aldığı ve aynı zamanda kapitalist ülkelerde yeni bir ekonomik krizin kapıya yaklaştığı ve ulusal kurtuluş savaşlarının itibarının en yüksek olduğu yıllarda, Üçüncü Dünya Ülkeleri için sosyalizm güçlü bir çekim gücüne sahipti. Fakat bu aynı zamanda pek çok kaba tahlilin, yanılgının, diplomatik pragmatizmin de kaynağı oldu.

"Kapitalist olmayan yol" tezinin geri ülke devrimci hareketlerine en büyük zararı, o ülkelerde bağımsız proletarya hareketinin şekillenmesinde ve gelişmesinde yarattığı bulanıklık, hatta pratik engellerdir.

G. Mirsky "ilk-nesil" sosyalizme yönelmiş "ülkelerde" gerçek öncü devrimci partileri inşa etme yeteneksizliğinden söz ediyor. Ancak kapitalist olmayan yol tezleri böyle bir inşanın karşısında belki en önemli engel olmuştur. Çünkü, radikal devrimci eğilimler ve proletaryanın bağımsız örgütlenme girişimleri sözde kapitalist olmayan yolu tutan yönetimlere tabi kılınmak için çok çaba harcanmıştır. Oysa, bu yönetimlerin kapitalist olmayan yolu tuttuklarını bir an kabul etsek, bu yolda gidişin bile tek teminatı proletarya ve köylülüğün bağımsız güçlü örgütlenmesinde yatıyordu. E. Sedat ya da benzerlerini "gücendirmemek" için gösterilen incelikler (!) ters yönde etkiliyor, geri ülkelerdeki gerçek devrimci eğilimleri ideolojik olarak silahsızlandırıyor, demoralize ediyordu.

Özetlersek, nasıl ki barışçıl geçiş tezleri, Batı'da devrimci hareketteki güç kaymalarının üstünü örttü ise, kapitalist olmayan yol tezi de ulusal bağımsızlığını kazanan ülkelerdeki ya da daha genel anlamda "Üçüncü Dünya"da güçler dengesindeki değişimlerin üstünü örtmüştür.

1975'ler artık yeryüzünden klasik sömürgeciliğin hemen hemen kalktığı, fakat aynı zamanda bağımsızlığını kazanmış pek çok geri ülkenin yeni sömürgeciliğin pençesine dahil

olduğu yıllardır. Dolayısıyla Üçüncü Dünya'da 1960'larda sosyalizm lehine gelişen güçler dengesi, 1975'lerden sonra sosyalizm aleyhine dönmeye başlamıştır.

Paradoks gibi görünse de gerek barışçıl geçiş gerekse kapitalist olmayan yol tezleri dünyada sosyalizmin ileri adımlar attığı, bir bakıma taktik planda **saldırı** momentini yaşadığı yılların ürünüdür. Güç dengesinin olduğundan öteye abartılması bu bayağı yanılgıların kavranmasını güçleştirir. Fakat aynı zamanda, gerek kapitalist anayurtlarda ve gerekse geri ülkelerde sosyalizmin itibarının böyle Marksizm'in sınıf temelinden kopuk bayağı teorilerle **kol kola** yükselmesi, bu ileriye atılan adımların **kof** ve **güçsüz** yönünü, gelecek günlerde yaşanması kaçınılmaz bir sarsıntının ilk işaretlerini gösteriyor. "Yeni Düşünce" bu sarsıntının teorisidir.

"YENİ DÜŞÜNCE"NİN TEMEL UNSURLARI

Yeni Düşünce'nin önce kendisinin ne olduğunu, hangi temel özellikleri taşıdığını ve daha sonra da hangi koşullardan çıkıp geldiğini irdeleyelim.

Yeni Düşünce'de irdelenmesi gereken en önemli noktaları şöyle sıralayabiliriz:

a. Dünya ölçüsünde sınıflar savaşına bakış,

b. Topyekün savaş ve siyaset bağlantısı,

c. Emperyalizme "yeni" yaklaşım.

Sırasıyla gidelim.

a. Dünya Ölçüsünde Sınıflar Savaşına Bakış: Yazının girişinde Yeni Düşünce'nin en genel yönünü tespit ederken söylenmişti: Gorbaçov, "insanlığın topyekün yıkım tehlikesi"yle birlikte "uluslararası planda sınıf çatışmaları için objektif bir sınır belirdi"ğini haklı olarak tespit eder. [27] Ancak bunda "yeni" olan bir yön henüz yoktur. Nükleer güç dengesi yıllarından beri bu objektif sınır bir gerçekliktir ya da başka bir deyişle, ulus-

lararası planda siyaset artık eskiden olduğu gibi, bir topyekün savaşla sürdürülemez. Silahların nitelik ve nicelik olarak gelişimi topyekün bir savaşı neredeyse imkansız bir hale getirdi.

Gorbaçov bu tespitlerden kalkarak bir adım daha atar ve iki sistemin barış içinde birlikte yaşamasının "sınıf savaşının özel bir biçimi" olduğu tespitini de terkeder. Yeni Düşünce'nin "yeni"liği bu noktada başlamaktadır. Bu mantık, sınıf savaşını, doğrudan savaşa indirgediği için olaylara nükleer **dehşet** dengesinin şokuyla bakan, sorunun özünü aşırı darlaştıran bir mantıktır.

Sınıflar olduğu sürece savaşlar da kaçınılmazdır. Ancak "uzlaşma" da mücadele biçimlerinden birisidir. Barış içinde birlikte varoluş, iki sistemin dünya ölçüsünde yaptığı bir uzlaşmadır. Ancak her uzlaşma bir savaştan ya da mücadeleden çıkar ve dengelerdeki yeni değişmelere kadar yaşayabilir. "Barış içinde birlikte yaşama" kendisi bir savaş olmamakla birlikte, sınıf savaşının günümüzdeki bir biçimi ya da en genel **ortamıdır**. Eğer iki farklı sınıf temeline dayanan iki farklı sistemin yan yana varoluşu sınıf mücadelelerinin pek çok yeni biçimler altında sürmesinin ön koşulu değilse, buradan bir tek mantık, sistemleri sınıf temellerinden soyutlama mantığı çıkar ki bu da sanırız "insanlığın genel çıkarları" adına yapılmaktadır.

Yeni Düşünce'nin gerçek yeniliği "insanların genel çıkarlarının sınıf çıkarlarının önünde geldiğini" vurgulayarak, nükleer yıkımla sınıf mücadelesini **aynılaştırmasındadır.** O zaman insanlık nükleer yıkımdan kurtulabilmek için, sınıf savaşından da kurtulmalıdır. Sınıflar ortadan kalkmadan sınıf savaşından "kurtulmanın" yolu var mıdır? Bir tek yol ya da biçare çare **egemen** sınıf ilişkilerine tabi olmak, boyun eğmektir. Böylece sınıflardan değil, fakat sınıf savaşının hırçınlıklarından belki kurtulunabilir.(!) Dünya ölçüsünde hala egemen düzen kapitalizmdir. Ve dünya halklarının her ilerici atılımına karşı Demokles'in kılıcı gibi nükleer ölüm tehdidini sallayan yine emperyalizmdir.

Emperyalizm nükleer yıkım tehdidiyle dünya ölçüsünde sınıf mücadelesini **pasifize** etmek için didiniyor. Sosyalizm sınıf mücadelesiyle nükleer yıkımı neredeyse aynılaştırarak aynı şeyi yapmış olmuyor mu?

Belli bir güçler dengesinde **taktik** mücadele aşaması olarak böyle bir şey savunulabilir de. Ancak Sovyetler bu görüşü **teorileştirerek** bir taktik adım olmaktan öteye mücadelenin bütün gelecek ufkuna yaymıştır.

Dünyadaki sınıf saflaşmasının taraflarından birisi de proletaryadır. Sınıf savaşımıyla nükleer yıkım aynılaştırılınca proletarya da nükleer yıkım suçuna ortak edilmiş olmuyor mu? Yeni Düşünce'nin mantığına göre proletarya sınıf mücadelesi ufkunu insanlık çıkarlarıyla uyumlandıramazsa kendisi de suçlu olacaktır.

İnsanlığın yaşaması ya da sınıf savaşlarıyla yok olması... Yeni Düşünce'nin dehşetli ve aynı zamanda insancıl formülasyonu budur. Yeni Düşünce'nin mantığıyla herhangi bir ülkede ya da bölgedeki gerilimin karşısına hemen insanlığın yok olma tehditi çıkarılabilir. Eğer bu mantığı örtülerinden soyarsak: İnsanlığın çıkarları uğruna dünya bugünkü konumunu korumalı ya da sıçramasız, sınıf savaşlarının yaratabileceği gerilimler olmaksızın, yani nükleer canavarı uyandırmaksızın değişmelidir.

Sorunu karikatürize etmiyoruz. Sovyet literatürü okunduğunda bu mantık ve genel hava derhal görülebilir.

Barış ve Sosyalizm Sorunları Dergisi'nin yazı kurulunda yapılan bir tartışmada Ekvador Komünist Partisi sözcüsünün bu tezlere verdiği cevap ilginçtir:

"Biz hepimiz aynı kayıktayız ve bunun batmaması için çalışmalıyız. Ne ki her yıl onlarca atom bombasından ölecek kadar insanın açlıktan ve çeşitli salgın hastalıklardan öldüğü 'Üçüncü Dünya Ülkeleri' için nükleer felaket ile günlük yaşamdaki trajedi arasında bir seçim yapmak olanaksızdır." [28]

Sınıf mücadelesinin ateş çemberinde yaşayanlara Moskova'nın "insanlığın yok olma tehlikesi" üzerine söylevleri aşırı derecede soyut ve anlamsız gelir. Çünkü zaten dünyanın bu bölgelerinde en basit insanca yaşam için korkunç savaşlar veriliyor. Sovyetler genel tezlerini dünyanın değişik bölgelerine uyumlandırma becerisini gösteremezse "insanlık adına" yapılan bu çağrılar, sıcak mücadele içindeki insanlara ya da kaçınılmazca böyle bir yola hazırlanan güçlere bir şey anlatmamakla kalmaz, onları öfkelendirir, pratik olarak dünya sosyalizmi ile bağlarını zayıflatır, daha da kötüsü kopartır.

Yeni Düşünce, sınıf mücadelesi kavramından uzaklaşmakla dünyadaki sınıf mücadelesi gerçekliğini ortadan kaldıramayacağına göre, böyle yapmakla olayların gerçek özünü bulandırmak, bilinçleri karartmaktan başka bir işlevi olmayacaktır.

Şu acı sonuca varmak zorundayız: "İnsanlığın genel çıkarları uğruna" insanların bilincini karartmak; Yeni Düşünce'nin istemese de yarattığı sonuç budur.

b. Topyekün Savaş ve Siyaset Bağlantısı: "Yeni politik bakışın temel prensibi son derece basittir: **Nükleer savaş politik, ekonomik, ideolojik ya da herhangi bir amaca varmak için bir araç olamaz.**

Dönemin klasikleşen, Clausewitz'in "savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir" şeklindeki sözü artık ömrünü doldurmuştur. O artık kütüphanelere aittir.

"Güç ve güvenliğin yeni diyalektiğinden, uluslararası anlaşmazlıklarda askeri -yani nükleer- çözümün imkansızlaştığı sonucu çıkıyor." [29]

Bütün bu söylenenler, savaş yerine "nükleer savaş" kelimesi geçirilince kesinlikle doğrudur. Bugünkü dünya dengesinde **bizzat** nükleer savaşla politika sürdürülemez.

Ancak genel olarak savaş, dünyamızda hala politikanın başka araçlarla sürdürülme biçimi olarak yaşıyor. İkinci Dünya

Savaşı'ndan günümüze 90 ülkeyi içine çeken en az 150 savaş yaşandı ve toplam 20 milyon insan öldü. [30] En son Irak'ta Saddam Hüseyin, Kürt Ulusu'nu sindirme politikasını kimyasal silahla topyekün imha politikasına dönüştürerek sürdürdü. Savaş konusunda oldukça hassas olan Sovyet dış politika ibresi nedense bu katliama hiç tepki göstermedi.

Dünyada sınıfsal, ulusal çıkarlar varoldukça, hele kapitalist anayurtlar, geri ülkeler zıtlığı yaşandıkça savaşlarda kaçınılmaz bir şekilde olacaktır. Bugünkü dünyamızda, savaşı en genel kapsamıyla ele aldığımızda, Clausewitz'in ünlü sözünü kütüphanelere kaldırmak için henüz vakit oldukça erkendir.

Öte yandan nükleer savaşın **fiilen** kendisi değil, ama **tehditi** aslında dünyanın devrimci gidişine karşı ilan edilmemiş bir topyekün savaştır. Nükleer tehdit, emperyalizm açısından en azından dünyadaki bugünkü konumunu korumaya yönelik bir silahtır. Eğer, dünyadaki sınıf mücadeleleri nükleer kıyamete yol açabileceğinden dolayı insanlık açısından korku ve kabus noktasına vardırılırsa, mevcut denge hangi araçlarla nasıl değiştirilecektir? Ya da nükleer tehdit bugünkü dünya dengesini sonsuza dek uzatacak mıdır? Bu elbetteki mümkün değildir. Nükleer tehdite rağmen dünyada dengeler, olağanüstü sancılı olarak da olsa değişecektir. Sovyetler, Yeni Düşünce ile nükleer tehdit altında dünyadaki dengelerin değişme sürecini bir buzulun ilerleyişi gibi yavaş ve belirsiz hale getirmek istiyor.

Sovyet basınında savaşla ilgili çok sık tekrarlanan diğer bir tespit de şudur:

"Tek bir politik, ekonomik, sosyal, ideolojik ya da herhangi bir problem yoktur ki askeri güç ya da zor tehdidiyle olumlu olarak çözülebilmiş olsun. Fakat barışçıl araçlarla çözülemeyecek hiçbir problem yoktur." [31] Biz bu barışçıl yumuşaklığı tam tersine çevirmek zorundayız. Dünyada sınıf çıkarlarının karşı karşıya getirdiği hiçbir problem yoktur ki çözümüne zorun gölgesi düşmemiş olsun. Bugünkü barışçıl yan yana varoluş bile

muazzam zor araçların (nükleer dengenin) üzerinde durmuyor mu? Gerçeklik bu iken, bir papaz edasıyla barış propagandası yürütmek, ne barış imkanını ne de barışın temellerini güçlendirir. Bugünkü dünyamızda barışın arkasında zor bulunmaktadır, bulunmak zorundadır. O nedenle topyekün dünya ölçüsünde değilse bile, dünyanın herhangi bir bölgesinde her an barışın yerine savaş geçebilir.

Sosyalizmin barışçıllığı, dünyayı nükleer kıyametten alıkoymaktaki tartışılmaz yükümlülüğü, bu yolda girişim ve propagandaları iyi dilekli hayallere değil, çıplak gerçekliklere oturduğunda güç kazanır. Yoksa emperyalizm bu barış meleklığinin sabrını, uygun zamanlardaki ataklarıyla denemekten geri durmayacaktır. Güney Kore uçağı olayı, Libya bombardımanı bu sabır denemelerine somut örneklerdir. Savaş ve zordan tiksinmek yetmez, yeryüzünden bunları silebilmek için ve silinceye kadar gerektiği momentte zor kullanabilmek gereklidir.

Savaş ve politika bağlantısı bugünkü dünya gerçekliğimizde henüz bütünüyle kopmamış ve son bulmamıştır. Bunu söylemekle savaş özlemlisi olmuyoruz. Ama bugün dünyamızda pek çok önemli problemin kaçınılmaz bir şekilde zora dayanarak çözülmek durumunda olduğunu biliyoruz. Tersini hayal etmek emperyalizmin savaş zorbalığına barış güvercinleriyle karşı koymak ahmaklığına varırdı.

Dünyada bir silahsızlanma sürecinden -nükleer anlamda- söz edilebilir. Ancak yine dünyanın hem genelinde hem de her bölgesinde barış, zora yani silaha dayalı güçler dengesinin sırtında duruyor. Bu kıvrımlı uzun barış perdesi, bu nedenle her an bir yerinden yırtılabilir. Nükleer denge topyekün savaşı neredeyse imkansız hale getirse de bu dengenin gölgesinde bölgesel savaşlar imkansız değildir. Ve bir anlamda "Üçüncü Dünya" savaşı böyle sürüyor. Bu savaş gerçekten "Üçüncü Dünya"nın savaşıdır. Kırk yıldır kopan 90 savaşın hepside dünyanın bu bölgesinde yaşanmıştır.

Uzatmayalım, bugünkü konumuyla "Üçüncü Dünya" ülkeleri varoldukça, en azından sırf bu objektif nedenden dolayı, dünyamızda savaş ve politika bağlantısı bir gerçeklik olarak yaşayacaktır.

c. Emperyalizme "Yeni" Yaklaşım: Gorbaçov, Ekim Devrimi'nin 70. yıldönümünde yaptığı konuşmada, "savaş tehditinin esas kaynağının" emperyalizm olduğunu belirttikten sonra iki önemli soru sorar:

"1. Kapitalizm militarizmden kurtulabilir ve o olmaksızın ekonomik alanda gelişebilir mi?

"2. Kapitalist sistem, halen yaşayışının esas faktörlerinden birisi olan yeni sömürgecilik olmaksızın yapabilir mi?" [32]

Hiç şüphesiz ki bu iki soruya da olumlu cevap verilirse, emperyalizm emperyalizm olmaktan çıkar.

Gorbaçov bu sorularla emperyalizme yeni bir yaklaşım çabası içindedir. Aslında sorular tesadüfen seçilmiş değil, emperyalizmin başlıca iki tıkanış noktasından kaynaklanmaktadır.

Silahlanma yarışının vardığı nokta ve bu yükün kapitalist ekonomilerdeki olumsuz etkileri; öte yandan yeni sömürgeciliğin devasa borç kriziyle belli bir tıkanış noktasına varması, emperyalizmin bundan sonra bu alanlarda nasıl gideceği sorusunu ister istemez kafalara getiriyor.

Gorbaçov, her iki soruya da kesin cevaplar vermez:

"Bir kapitalist ekonomi militarizm olmaksızın gelişebilir mi? Bu akla Japonya, Batı Almanya ve İtalya'nın "ekonomik mucize"sini getiriyor -gerçi onların da militarizme döndüğü, "mucize"nin geçip gittiği artık bir gerçektir." [33]

Tartışmaya bile gerek yok ki kapitalizm sırf ekonomik işleyişi açısından, savaş sanayi olmaksızın yaşayabilir ve gelişebilir. Savaş sanayi kapitalist üretim devresinin mutlak bir unsuru değildir. Ancak militarizm, tekelci kapitalizm çağıyla birlikte en yüksek noktasına varmıştır. Dev sermaye birikimlerinin,

dünyanın yeni alanlarına akması, dünyanın paylaşılması zora dayanmaksızın olamazdı. Almanya, Japonya, İtalya bu konuda oldukça talihsiz seçilmiş örneklerdir. Her üç ülke de dünyayı II. Paylaşım Savaşı'na sürükleyen faşizmin ilk anayurtlarıdır. Ve bunun bedeli olarak bu ülkelere silah ve ordu besleme konusunda sınırlamalar getirilmiştir. Elbette günümüzde bu sınırlamalar artık tamamen ortadan kalkmış, emperyalizm açısından kaçınılmaz olan silahlanma bu ülkeleri de çoktandır içine almıştır.

Gorbaçov'un ortaya attığı bu soruya Sovyet basınında çeşitli cevaplar aranmaktadır. Yönelimin ağırlık noktası ise savaş sanayisiz bir kapitalizm hayaline doğru kaymaktır. Bir Sovyet yazarı buna üç neden sayabilmektedir:

"İlk olarak, savaş sonrası ekonomik gelişme deneyi, örneğin Japonya, Almanya ve İtalya'da kapitalist ekonominin militarizm olmaksızın etkili bir şekilde gelişebileceğini göstermiştir...

"İkincisi, ...Amerika'da bile en tutucu tahminlere göre askeri-sanayi komplekslerinin ekonomi içindeki payı yüzde 15-20'yi geçmez...

"Üçüncüsü, askeri sanayideki aşırı karlar ve tekellerin bu karları toplaması tartışılmaz gerçekliktir. Bununla birlikte, gerçek bir "dış tehdit"in yokluğunda güçlü sivil tekeller, kendilerinin karşıtı olan askeri tekellere devletin yağmur gibi altın akıtmasına tahammül edemezler." [34]

Bütün bu sayılanlar, savaş sanayinin kapitalist ekonomilerin herşeyi anlamına gelmediğini açıklayabilir ve bu doğrudur, ancak militarizmin köklerini emperyalist ekonominin içinden koparmanın mümkün olabileceğine en küçük bir kanıt bile olamazlar.

Emperyalizm, zora dayalı ve zorla koruduğu sömürü sisteminden vazgeçebilirse, dev silah sanayi o zaman gereksiz hale

gelebilirdi. Ama bunun için emperyalizmin kendini inkar etmesi gerekir. Sosyalizm böyle bir gelişme mi hayal ediyor?

"Burada da egemen sınıf, tekelci sermayenin patronları bir tercih yapmak zorunda kalacaklar. İnancımız ve bilimce kanıtlanan odur ki üretimin örgütlenmesi ve teknolojinin bugünkü seviyesinde ekonominin demilitarizasyonu ve dönüşümü mümkündür. Bu barış için devasa bir seçim olurdu."[35] Emperyalist ekonominin **karakteri,** tekelci sermaye patronlarının "tercihleri"yle belirlenemez. Emperyalizmin bugünkü özellikleri şu ya da bu finans grubunun tercihlerinden kaynaklanmıyor.

Evet, kapitalizmin her krizi aynı zamanda ondan çıkış için bazı yollar dayattı. Ancak her yol en son tahlilde kapitalizmin kaçınılmaz gidişinin karakterini değiştiremedi. Değiştiremezdi de. Militarizm, tekelci kapitalistler için dönemsel ve terkedilebilecek bir **tercih** değil, emperyalist sömürü sisteminin kaçınılmaz ve vazgeçilmez bir özelliği, bu yapıya kenetli, bazen devasa ölçülerde büyüyen bazen küçülen asalak bir urdur.

Sovyetler'in, kapitalizmin kaçınılmaz tıkanma noktalarını tespit ve teşhir etmesi ayrı bir şeydir, bu noktalardan hareketle emperyalizmin kendi öz karakteriyle kesinlikle uzlaşamayacak "dönüşümleri" beklemesi ayrı şeydir. Kruşçev ve Brejnev yılları kapitalizmin yakın çöküşünü uman yıllar olmuştu. Şimdi Gorbaçov yılları haklı olarak bu erken çöküş beklentilerinin yanlışlığını kabul ediyor. Ancak şimdi de emperyalizmden "demilitarizasyon" konusunda beklentilerle yanılgının diğer ucuna sıçranmış olmuyor mu?

Gorbaçov'un ortaya attığı ikinci önemli soru yeni sömürgecilik ve emperyalizm ilişkisi üzerinedir.

"Önceden kestirilemeyecek sonuçlarla yüklü olan, Üçüncü Dünya ile eşitsiz ticaret olmaksızın bu sistem (kapitalizm, bn.) işleyebilir mi? Bu sorunun nedeni, Üçüncü Dünya'da yeni sömürgeciliğin borç kriziyle bir tıkanış noktasına gelmiş olmasıdır. Emperyalizm klasik sömürgecilikten yeni sömürge-

ciliğe ulusal kurtuluş savaşlarının zoruyla geçti. Sömürü biçimi değişti, ancak varlığı korundu. Şimdi yeni bir zor olmaksızın emperyalizm Üçüncü Dünya ile ilişki biçimini değiştirebilir mi? Yalnızca borç krizi böyle bir değişime yol açamaz. Ancak hiç şüphesiz ki Üçüncü Dünya'nın kaybı, kapitalizmin anayurtlarındaki ömrünü oldukça kısaltacaktır. Kapitalizm böyle bir kaybı göze almaktansa, bazı tavizlerle Üçüncü Dünya'nın kendisine bağımlılığını korumak isteyecektir. Ancak böyle koşullarda bile emperyalizmden "eşit ticaret" beklemek ne derece doğru olur? Kapitalizmin mantığı açısından ortada 'eşitsiz' bir ticaret zaten yoktur. Geri ülkelerin geri tekniğiyle üretime geçen emek, ileri teknolojiyle yapılan üretim karşısında, kapitalizmin kendi mantığı açısından, boşa harcanmış olur. Bunu düzeltmenin tek yolu geri ülkelerin teknik olarak kalkındırılmasıyla mümkündür. Nasıl ki bir kapitalist kendi elleriyle kendisine karşı rakip yaratmak istemezse, emperyalizm de Üçüncü Dünya'dan kendisine yeni rakipler yetiştirmek istemeyecektir.

"Özetle, bu anlamda, kapitalizm de sınırlı bir tercihle yüzyüzedir; ya olaylar patlama noktasına vardırılacak ya da eşit temelde çıkarların bir dengesine dayanan dünyanın birlik ve karşılıklı bağımlılık yasaları dikkate alınacaktır." [36]

Üçüncü Dünya'da bir "patlama" **ihtimali** emperyalizmi eşit ilişkilere ikna eder mi? Ya da emperyalizmin önünde yalnızca bu iki alternatif mi bulunuyor? Elbette ki hayır. Fakat Gorbaçov, sorunu böyle koyarak emperyalizmi ikna etmeyi mi umuyor? Üçüncü Dünya'nın emperyalist politikada bir dönüşle kurtulamayacağı ya da en azından iyileşemeyeceği açıktır. Ayrıca emperyalist politikada bir dönüş bile, köklü radikal mücadeleleri şart koşar. Emperyalizm aşırı ölçüde pragmatiktir. İhtimallerden hareketle politika değişikliğine gitmektense, somut gelişimlere göre davranmayı tercih eder. Netice olarak, emperyalizmi Üçüncü Dünya'daki patlama ihtimali değil, ama

bizzat patlamalar ikna edebilir.

Netice olarak, kapitalizmin militarizm ve yeni sömürgecilik olmaksızın yaşayıp yaşayamayacağı sorusunu ortaya atmak, yalnızca bu soruları gündeme bile getirmek, dünya devrimci hareketi içinde önemli bulanıklıklar yaratmak için yeterlidir.

Emperyalizm, militarizm ve yeni sömürgecilik olmaksızın yaşayabilir mi sorusu eğer sırf bir düşünce spekülasyonu olsun diye ortaya atılmıyorsa, soru kendi içinde böyle olasılıkları varsayar. Bu iki açıdan yanlıştır. **İlk olarak**, Lenin'in emperyalizm tahlilinin teorik özünde bir değişiklik gerektirecek gelişim o günden bugüne gerçekleşmiş midir?

"Kapitalist düzen içinde, nüfuz bölgelerinin çıkarları, sömürgelerin paylaşılması konusunda, paylaşmaya katılanların **gücünden**, bunların genel ekonomik, mali, askeri vb. gücünden başka bir esas düşünülemez."[37] Bugün de gerek kapitalist ülkelerarası ilişkilerde gerekse kapitalizm-sosyalizm ilişkisinde "ekonomik, mali, askeri gücün" **esas** olduğu açıktır. Ve böyle bir maddi temel var oldukça emperyalizm için demilitarizasyon sorunu teorik olarak gündeme getirilemez.

İkinci olarak, dünyada geçici olarak da olsa emperyalizmi demilitarizasyona ya da yeni sömürgelerle "eşit ticaret" ilişkisine zorlayabilecek bir pratik gelişme var mıdır? INF anlaşması ya da bazı ülkelerde askeri faşist yönetimlerden yumuşak inişle sözde "demokrasi"ye geçişler Gorbaçov'un sorularını ortaya atmak için yeterli kanıtlar değildir.

İyimserlik güzel şey. Ancak bir maddi temele dayanmayınca düş kırıklığıyla sonuçlanması kaçınılmazdır. Kruşçev döneminin yakın gelecekte kapitalizmin çöküşünü ve bir on yılda komünizme varışı uman görüşleri bugün nasıl eleştiriliyorsa, Gorbaçov'un ortaya attığı, özünde emperyalizmden **beklentiler** anlamına gelen görüşleri de bugünden eleştiri odağına alınmalıdır.

Emperyalizmle bir güç dengesi temelinde pratik bazı uzlaşmalara varmak ve "genel olarak insanlık açısından" olumlu adımlar atmak için, emperyalizm tahlilini deforme etmek gerekli değildir. Böyle bir durum pratik politikada önemli yalpalamalara kapı açacak affedilmez bir hata olurdu.

"YENİ DÜŞÜNCE"DEN ÜREYEN "TEZLER"

Sovyet dış politikasının ya da Sovyetler'in dünyaya bakışının bugünkü parolası olan "Yeni Düşünce", Gorbaçov'un konuşmalarında ancak en temel noktalarda sınırlı kalmıştır. Gorbaçov'un öne çıkarttığı bu noktalar yeni bakış açısına ilk ivmeyi vermiş, görüşler kartopu gibi yuvarlandıkça umulmadık boyutlar ve özellikler kazanmıştır.

Sovyet Bilim Akademisi'nin Aralık 1987'de bazı komünist partilerle tartıştığı, daha çok komünist hareketin önündeki görevlere yönelik tezler ve 1988 ortasında Komünist Dergisi'nde yayınlanan aynı akademinin genel Sovyet dış politikası ile ilgili tezleri Yeni Düşünce'nin dallanıp budaklanışını ve vardığı son noktayı çok iyi yansıtmaktadır.

Akademinin genel dış politika tezlerinden başlayalım.

Bu tezlerdeki en önemli tespit: "Uygarlık krizi"dir.

"Uygarlık krizi çok boyutlu bir görünüme sahiptir. Bunların en sancılı olanlarından biri de uluslararası ilişkiler sisteminin tüm boyutlarındaki (Batı-Doğu, Kuzey-Güney çelişkileri, kapitalizmin temel merkezleri arasındaki çelişki, gelişmekte olan dünyadaki keskin uzlaşmazlıklar, bu dünya ülkelerinin muazzam dış borçları vb.) krizdir. Böylesi bir durumun en tehlikeli sonuçlarından biri, insan soyunun nükleer yok oluşuna ilişkin tehdit, bölgesel askeri çatışmalar ve insanlığın, günümüzde ilerlemenin global formülünden fiilen dışlanmış olan üçte ikisinin kronik yoksullaşmasıdır." [38]

Sovyet literatürünün en temel özelliklerinden birisi insan-

lığın nükleer felaketle yok olma tehlikesini aşırıya kaçan ölçülerde tekrarlamasıdır. İnsanlığı kendi yokoluş tehdidiyle eğitmek aşırı tek yanlı, üstelik karamsar ve insanın bilinçlenme kıvraklığını donuklaştıran bir yol olsa gerek. Şimdi bütün bunlara bir de "uygarlık krizi" tespiti eklendi. Üstelik tezler "uygarlık krizi kapitalizmin kriziyle özdeşleştirilemez ve hatta yalnızca onun doğrudan bir sonucu olarak da düşünülemez." diyerek krize sosyalizmi de **ortak** ediyor: "Sosyalizm dünyası nesnel ve öznel nitelikteki nedenler dolayısıyla uygarlık krizinin dışında kalamamıştır. Sosyalizm toplumsal bir düzen olarak varlığını sürdürebilmek mücadelesi dolayısıyla silahlanma yarışına kapılmış, etkili ve rekabete yetenekli bir üretim mücadelesi içinde çevre korunmasına yeterli ilgiyi gösterememiş ve sosyalizmin gelişimi kendi sorunları ve çelişkilerini doğurmuştur." (Tezler)

Sovyet "Yeni Düşüncesi", düşünceyi sınıf temelinden koparmak için ciddi çabalar içindedir. "Uygarlık" ne demektir? İnsanlığın, sınıflı topluma ve tarım ekonomisine vardığı yukarı barbarlık konağından sonraki gelişimidir. Ancak uygarlık soyut bir kavram değil, sınıflaşma ile başladığı için kaçınılmaz bir şekilde sınıflar mücadelesindeki gelişime göre dönemler yaşamıştır. Kapitalizmle uygarlığın modern çağı başlamıştır, sosyalizmle devam ediyor. "Uygarlık krizi" denildiğinde kriz, kapitalizm ve sosyalizmin **üstünde** boşlukta bir yere yerleştirilmiş oluyor. İnsanlık bir kriz yaşıyorsa, bu kriz, kaçınılmaz bir şekilde çürüyen, asalaklaşan ancak hala güçlü olan kapitalizmden sosyalizme geçiş çağının damgasını taşır. Bugünkü "krizin" temelinde yatan gerçeklik nedir?

Krizin boyutları içinde sayılan "Doğu-Batı, Kuzey-Güney çelişkileri, çevre sorunları" bir kenara, sorunun odağında insanlığın "üçte ikisinin kronik yoksullaşması" yatıyor. Bu gerçeklik "uygarlık krizi" gibi cilalı sözlerle örtülmemeli. Eğer dünyanın üçte ikisi aşırı yoksulluk içinde ise bunun bir tek sorumlusu

vardır. **Emperyalizm!** Ancak Sovyet yazarları bilimsel teknik devrimin imkanlarını belli ölçülerde üretime aktaran ve dönemsel krizlerden birisini daha aşan kapitalizmi Batı ülkeleriyle sınırlı görme yanılgısına düşüyorlar. Oysa anayurtları ve yeni sömürgeleriyle kapitalizm bir bütündür. Yeni sömürgecilik bir kriz içindeyse bu kapitalizmin de krizidir.

Ancak sorunun çözümü gündeme geldiğinde devrimler ve nükleer tehdit ikilemi karşımıza çıkıyor. Hiç değilse bu noktada bir "uygarlık krizinden" söz edilemez mi? Hayır. Kapitalizmin kaçınılmaz yıkılışı ya da insanlığı topyekün yok oluşa itişi ikilemi de yine kapitalizmden kaynaklanır ve kapitalizmin krizidir. Fakat sorunu kapitalizmin yıkılışı ya da insanlığı ölümle tehdit edişi ikilemi içinde koymak, nükleer silah dengesinin doğurduğu **kadercilik** olur. Bizler, bu dehşet dengesinin, insanlığın yaratıcı atılganlığı, olayların şimdiden kestirilemez zenginliğiyle çözümleneceğine inanıyoruz. Aksi sefil bir kadercilik olurdu.

Tezler, krizi sınıf ve sistem temelinden koparmakla kalmıyor, uygarlık krizine "silahlanma yarışına kapılmış" olduğu için sosyalizmi de ortak ediyor. Sosyalizmin silahlanma yarışını hiçbir zaman körüklemediği, ancak emperyalizmin silah dengesinden geri düşmemesi gerektiği bir gerçektir. Bu zorunlu ve kaçınılmaz "yarışa" katılmak mı sosyalizmi uygarlık krizinin ortak günahkarı yapmaktadır?

Kapitalizm dünyada hala egemen ve güçlü olduğu için onun krizi kaçınılmaz bir şekilde yeryüzünün tümünü etkiliyor. Fakat buradan hareketle krizleri sınıf ve sistem temelinden koparmak önemli bir teorik yanılgı olur. Bununla da kalmaz, emperyalizmin insanlığa karşı işlediği suçlarına sosyalizmi de ortak ettiği için pratik olarak dünya sosyalist hareketine zarar verir.

"Uygarlık krizi", sosyalizmin kapitalizme bir yetmiş yılda kesin üstünlük kuramayışı ve üstelik belli alanlarda geri

kalışının yarattığı düş kırıklığının teorisidir. Sınıf mücadelesinin sıcak ateşi içinde yaşayanların, bilim akademisinin kırık düşlerini paylaşması mümkün değildir.

Tezler kaçınılmaz şekilde "uygarlık krizi" içinde kapitalizm ve sosyalizmin karşılıklı konumlarını da ele alır:

"Toplumsal sistemler olarak sosyalizm ve kapitalizm uzun süre başlıca **antagonist gelişme mekanizması** diye adlandırılabilecek bir şeyle birbirlerine bağlıydılar... Ama bu antagonist mekanizma nükleer çağ öncesinde oluşmuş ve etkide bulunmuştur... Dünyanın ilerlemesinin yeni formülünün en önemli özelliklerinden biri taraflardan birisinin ilerlemesinin onun karşıtının yıkımını, bu karşıtın tarihsel yok oluşa sürüklenmesini gerektirdiği değil, kendi ideolojik ve sosyal anlayışlarını uluslararası ilişkiler alanına taşımayarak, barış içinde birlikte yaşama becerisini gerektirdiği gerçeğidir." (Tezler)

Akademi Tezleri'nin **özü** bu noktada toplanıyor: Kapitalizmin ve sosyalizmin antagonist (uzlaşmaz) zıtlığı, "nükleer çağ" ile birlikte karakter değiştirmiş ve "taraflardan birisinin ilerlemesi", "karşıtının tarihsel yokoluşa sürüklenmesini" gerektirmektedir.

"Nükleer çağ", kapitalizm ve sosyalizm arasındaki tarihsel uzlaşmazlığı ortadan kaldırmamış tam tersine had safhaya yükseltmiştir. Dünya ölçüsünde kapitalizmden sosyalizme geçişte insanlığın topyekün yıkımı tehlikesi ya da ikilemi nasıl çözümlenecektir?

Sovyet akademisyenleri sorunu böyle koyunca, kendilerini kaçınılmaz bir şekilde tek bir cevaba mahkum ediyorlar. İnsanlık yok olacağına, sistemler arasındaki antagonizma yokedilmelidir.

Sovyet yazarları sorunu böyle ortaya koymakla dünya devrimci sürecini aşırı ölçüde bir tek noktaya, nükleer dehşet noktasına daraltmış ve dünya sorunlarına devrimci uyanıklıkla

değil nükleer dehşetle **hipnotize** olmuş bir şekilde baktıklarını açığa vurmuş oluyorlar. Kapitalizm ve sosyalizm arasındaki mücadelenin "nükleer çağ"la birlikte bazı sınırlamalara uğraması onların uzlaşmaz yapılarını değiştirmez, olsa olsa mücadele biçimlerinde bir dizi değişim yaratır.

Aynı tezlerde, mücadele biçimlerindeki değişimlerin genel çerçevesi de şöyle çizilir:

"Zamanımızın mevcut buyrukları insanlığın sosyal yenilenmesinin önceden varolan biçim ve yollarını büyük ölçüde değişikliğe uğratıyor, yenilerini yaratıyor. Ulusal devrimci patlamalar sonucu ülkelerin bir sistemden diğerine doğru yer değiştirmeleri insanlığın sosyal yenilenmesinin biçim ve yollarının yalnızca 'özel bir olayı' durumuna dönüşüyorlar." (Tezler)

Burada çok önemli bir tespit yapılmaktadır: "Ülkelerin bir sistemden diğerine doğru yer değiştirmeleri"nin "ulusal devrimci patlamalar"la gerçekleşmesi artık "özel bir olay"dır.

Sovyet akademisyenleri gerçekten nükleer dehşet dengesiyle öylesine hipnotize olmuşlardır ki, olmayan olayları görebiliyor ya da olmuş varsayabiliyorlar. Günümüze kadar, "devrimci patlama" yaşamaksızın "sistem değiştiren" bir tek ülke var mıdır? Hala devrimler, ulusal kurtuluş savaşları olmaksızın "sistem değiştirmek" mümkün değildir. Ancak Sovyet akademisyenleri bir çırpıda, devrimleri "sosyal yenilenmenin" "özel bir olayı" haline getirebiliyorlar.

Gerçeklik bu değildir, ancak akademisyenlerin gönlünde yatan devrimsiz, patlamasız bir sosyal yenilenmedir. Nasıl?

"Anlaşıldığı kadarıyla, toplumsal formasyonların yer değişimi (kapitalizmden sosyalizme geçiş deneceği yerde ne kadar belirsiz ve renksiz ifadeler kullanılıyor, nükleer dehşet herşeyi eritip şekilsizleştiriyor, bn.) çok çeşitli geçiş biçimleriyle ve önceden tahmin edilenden daha geniş bir tarihsel dönemde

gerçekleşmekle kalmayacak, aynı zamanda bu süreç, toplumsal yaşamın yeni biçimlerinin üstünlüğünün dünya topluluğunun gözü önünde kanıtlanması yoluyla uluslararası topluluğun yaşamının her alanındaki bir sıra dönüşümler kanalıyla global bir düzeyde de yaşanacaktır." (Tezler)

Bu söylenenlerden kapitalizmden sosyalizme geçişin "önceden tahmin edilenden daha geniş" bir dönemi kapsayacağı görüşüne katılmak mümkündür. Ancak "üstünlüğünün kanıtlanması yoluyla" "bir sıra dönüşümler kanalıyla, global bir düzeyde" kapitalizmden sosyalizme geçiş umudu, muazzam zenginlikler taşıması kaçınılmaz olan bir süreci basitleştirip bayağılaştırmaktadır.

Sosyalizmin üstünlüğünün adım adım kanıtlanması savaşı, kapitalist anayurtlarda ve geri kapitalist ülkelerde çok çeşitli tepkilere neden olacak ve şimdiden kestirilemeyecek mücadele biçimlerini öne çıkartacaktır. Fakat bu mücadele biçimlerinin "bir sıra dönüşümler"le sınırlanmasının imkansızlığı açıktır.

"Nükleer çağ"ın yarattığı akademi tezleri, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki antagonizmanın etkisini yitirdiği ve devrimlerin de sosyal yenilenmenin artık "özel bir olayı" durumuna geldiğini ileri sürerek, uzun bir barışçıl süreçle kapitalizmden sosyalizme bir global **dönüşümü** hayal etmektedir. Üstünlüğü kanıtlanacak olan bir sisteme diğerinin kaçınılmaz **dönüşümü**, tezlerin temel mantığıdır.

Böyle bir dönüşüm yolunda Sovyet akademisyenlerinin önümüze getirebildiği tek bir kanıt yoktur. Ulusal kurtuluş savaşlarının inişe geçmesi, Nikaragua Devrimi'nden bugüne devrimlerin yaşanmamış olmaması dünyada devrim dalgasında bir iniş konağını anlatabilir, ancak bu geçici dönemi ebedileştirmek geleceğin zengin mücadele günlerine karşı affedilmez bir **kayıtsızlığın** ifadesidir.

Geri kapitalist ülkelerdeki korkunç zıtlıklar, hatta başta Latin Amerika'da sınıf dışı, deklase unsurların toplumda git-

tikçe artışı, yani sosyal çürüme, kanserleşme, üretici güçlerin insafsızca boşa tüketilmesi, bütün bu "yanıcı maddeler bolluğunda" dünyamızda sosyal devrimleri artık "özel bir olay" olarak görmek ya bilimsel körlükten ya da devrim korkusundan kaynaklanır. Sovyet akademisyenlerine düşen nükleer dehşet dengesinden çıkıp gelen **devrim korkusudur**.

İnsanlığın önüne serilen bu "global dönüşümler" yolundan nasıl yürünecektir? "Tek bir sınıfın (bu en ileri bir sınıf bile olsa) insan uygarlığının korunması ve yeniden yapılandırılması gibi muazzam ve kapsamlı bir görevin üstesinden gelmesi hemen hemen olanaksızdır..."

"Toplumsal ilerlemenin bütünsel öznesi, şimdi, ortak karşıta karşı koyma temelinden çok, insanlığın varlığını sürdürmesi ile bağlı olan olumlu amaçların ortaklığı temelinde, uygarlık krizinden çıkılması ve şiddetten arınmış bir dünyaya doğru ilerlemesi adına oluşmaktadır. Kuşkusuz, karşıt yok olmuyor, daha özgün bir biçimde, örneğin genel olarak tekelci burjuvazi olarak değil onun militarist askersel, endüstriyel fraksiyonu olarak beliriyor." (Tezler)

Böylece "toplumsal ilerlemenin öznesi" artık işçi sınıfı değildir, sorun "insanlığın korunması" olunca, bu amaçtan yana olan her güç "toplumsal ilerlemenin öznesi" içine girebilir. Ve mücadele tekelci burjuvaziye karşı değil onun militarist kanadına karşı verilecektir.

Tespitler ve mücadele hedefleri bu noktalara kadar varınca Lenin'in emperyalizm tahlillerinin de aynı akademisyenlerce incelenip düzeltilmesi(!) gereklidir. Tekelci burjuvazi içinden hayali müttefik üretmek, hem de "toplumsal ilerleme" adına bunu yapmak, Tezler'in pratikte gelip dayandığı en sefil noktadır.

Tezler "kriz karşıtı güçlerin birliği" parolasıyla biter. Yeni Düşünce öncesi dönemin parolası "tekelci sermaye karşıtı güçlerin birliği" biçimindeydi ve objektif bir temele dayanıyordu.

Ancak artık, devrimciler "insanlığın yok olmasından yana olmayan" tekelci güçleri de bulup ittifak yapmakla yükümlüdürler. Bu "nükleer çağ"ın emridir!

Sovyet akademisyenleri, soğuk bina duvarları arasında ve nükleer çağın korkunç ihtimalleri karşısında düşünce felcine uğramış görünüyorlar.

"Yeni görevleri çözme zorunluluğu ilerleme güçleri ile gerici güçleri ayıran çizginin, tarihsel olarak oluşmuş biçimiyle ülkeler, bloklar, hatta sınıflar ve partiler arasında var olan sınırlara artık denk düşmemektedir." (Tezler)

Bu tezlerde Marksist düşüncenin bel kemiği artık yoktur ya da "özel bir olay" haline dönüşmüştür. İnsanlık adına, bloklar, sınıflar, partilerin sınırları çatlamakta, dünya "kriz ve kriz karşıtı güçler" olarak saflaşmaktadır!

Mücadele yolunu olağanüstü şekilsizleştiren bu tezler "uygarlık krizinin" nedenini insanlığı öldürmeye yetenekli silah tekelleriyle özdeşleştirerek, devasa tekelci sermayeyi dolaylı olarak **aklıyor.** Silah zoru olmaksızın Latin Amerika'nın, Afrika'nın, Ortadoğu'nun zengin kaynakları "sivil tekeller" tarafından ne ölçüde sömürülebilir? İran-Irak Savaşı'nda, silah tekelleri yıktı, şimdi "sivil tekeller" yeniden inşa için iştahla bekleşiyorlar. Geri ülke ekonomilerinin krizlerinin kaçınılmaz sonucu haline gelen askeri darbeler ya da benzeri uygulamalar en başta o ülkelerdeki "sivil tekellerin" çıkarlarını teminat altına almıyor mu?

Bunları aslında boşa söylüyoruz. Tezlerin sahipleri sınıf mücadelesinden (onların deyimiyle dünyadan) zoru defetmeye soyunmuşlar, o nedenle onlara zor araçlarını ellerinde tutanlar en büyük günahkar gibi görünüyor. Bu da bir bakış açısıdır, hatta insancıl bir bakış açısıdır, ancak sınıfsal değildir.

*****

Son olarak kısaca komünist hareketle ilgili tezlere değinelim.

Y. Krasin başkanlığında hazırlanan tezlerde "özellikle nükleer felaketi önleme"nin "sınıfsal ve ulusal çıkarlar"ın önüne geçtiği görüşüne bazı partilerin tepkileri ilginçtir. [39]

"Her yıl onlarca atom bombasından ölecek kadar insanın açlıktan ve çeşitli salgın hastalıklardan öldüğü 'Üçüncü Dünya Ülkeleri' için nükleer felaket ile günlük yaşamdaki trajedi arasında bir seçim yapmak olanaksızdır." Bu Ekvador Komünist Partisi'nin tepkisidir.

Senegal Komünist Partisi benzer tepkisini şöyle dile getirir.

"Hiç kimse yeni sömürgeci rejimin alaşağı edilmesi için savaşımın, barışın korunması sorununa kıyasla ikincil önemde olduğunu kabul etmez."

Salvador Komünist Partisi ise itirazını daha derinleştirip, uluslararası komünist hareketinin önemli bir zaafına işaret ediyor.

"Öte yandan, büyük bir sorumluluk duygusuyla, yoldaşça, saygıyla belirtelim ki biz uzun zamandan beri gelişmiş kapitalist ülkelerdeki politik hareketlerin deneyiminden, 'Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin özgül koşullarında yeni toplum için savaşımla ilgili hemen hemen hiçbir şey alamıyoruz." [39]

Abartılmış barış mücadelesi ya da şimdiki evrimiyle "Yeni Düşünce" Üçüncü Dünya için fazla bir anlama sahip değildir. Partilerin somut tepkileri buna açık kanıttır. Oysa "uygarlık krizi"nin temellerinde dünyanın üçte ikisinin aşırı yoksullaşması görülmüştü. İşte bu yoksullaşan Üçüncü Dünya önerilen tezleri kendi gerçekleriyle bağdaştıramıyor. İnsanlık adına getirilen tezler, hayvanca koşullara itilen Üçüncü Dünya devrimcilerinde fazla yankı bulmuyor. Şimdilik bunu tespit edip diğer noktalara geçelim.

İttifaklar konusunda şöyle denir:

"Durumun tuhaflığı şuradadır: Sınıf karşıtımız, bütün insanlığı ilgilendiren sorunların çözümünde partner olacaktır...

"İdeolojinin sınıfsal niteliği vardır ve sınıf savaşımının sürdüğü bir alandır. Ne ki, çelişkilerle dolu dünyanın bütünselliği, ideolojik çatışmalara yol açmayan manevi-ideolojik ve manevi-ahlaksal ilişkiler kurulması için zemin hazırlanmasını gerektirmiyor mu?"[39] Bu görüş sonraki akademi tezlerinde daha örtülü hale getirilmiştir. Burada işte herşey açıktır. Sınıf düşmanımızla, insanlık uğruna, ittifak yapmakla yüzyüze olduğumuz söyleniyor. Devletler arası ilişkide böyle pratik gelgeç ilişkiler her zaman mümkündür. Ancak bu görüşlerin komünist partilerinin mücadele alanında işi ne? Hele "ideolojik çatışmalara yol açmayan manevi-ideolojik ve manevi-ahlaksal ilişkiler" ne demeye geliyor? Üstündeki "manevi" örtü kaldırılırsa altından sınıf düşmanıyla "manevi-ideolojik ilişki" çıkar ki, "yeni" bir zeminde zıt sınıf ideolojilerini **barıştırma** anlamına gelir. Ve böyle her sefillik "insanlığın yaşaması uğruna" yapılmaktadır.

Yine tezlerde "**sınıf hegemonyasıyla ilgili** kimi eskimiş görüşler" eleştirilerek, sorun yeni yorumuyla şöyle sunulur:

"Burada söz konusu olan herhangi bir parti ya da örgütün örgütsel-politik hegemonyası değil, insanlığın yaşamını sürdürmesi ve ilerlemenin gereksinimlerini en doğru ve tam olarak dile getiren sosyal-sınıfsal değerlerin hegemonyasıdır." Bu tezleri savunurken akademiden S. Gililov şunları da ilave eder: "Bağlaşıklık içinde kendine özel bir yer istemek, bağlaşıklığı oluşturan tarafların eşit haklılığına saygı göstermemek, kendi konumlarını diğerlerinin zararına güçlendirmeye çalışmak başarı sağlanmasını engeller." [39]

Sosyal mücadelede, sınıf egemenliği yerine "sınıfsal değerlerin hegemonyası" geçirilmektedir. Düşünce ve davranış idealistçe birbirinden koparılıyor. Geçmişte, sınıf hegemonyasının bileğinin hakkına bir mücadele ile değil de bazı **etiketlerle** kazanılabileceğini sanan bazı "komünist" partilerin hatalarından hareketle böyle bir noktaya gelinemez. "Sınıfsal değerler"

nutuklarla, dil dökmelerle egemen kılınamaz. Davranışla bu değerler yüceltilebilmeli, halk yığınları içinde etkin kılınabilmelidir. Böyle bir mücadelede sağlanan hegemonya ise hem sınıfsal değerlerin hem de onları savunan partinin politik hegemonyasıdır. "Değerler", maddi şekillenişinden kopuk ya da onsuz hegemonya kuramazlar.

Hele bir parti doğru bildiği yolda "diğerlerinin zararına güçlenmeyi" başaramadıkça, "bağlaşıklık" içinde sürekli sızlanan bir kocakarıya dönüşür. RSDİP deneyinin mirasçısı bir partinin akademisyenleri dünya komünistlerine "bağlaşıklık içinde diğerlerinin aleyhine güçlenmeyin" diyerek, aslında küçük burjuva demokratlar, sosyal-demokratlar, vb. "aleyhine" güçlenmeyin demiş olmaktadır. Oysa RSDİP, Menşevikler, Sosyalist Devrimciler ve Kadetler aleyhine güçlenebildiği ölçüde 1917 Ekimi'ne yaklaşabilmiştir.

Mücadele yolunu olağanüstü şekilsizleştiren bu tezler, son tahlilde bir önemli soruyu akla getiriyor: "Nükleer çağ" ve onun dehşet dengeleri sınıfları ideolojilerinden kopuşmaya mı zorluyor? Akademi Tezleri bu soruya olumlu cevap vermeye eğilimlidir.

Ancak yaşanan her günkü pratik bu eğilimi yalanlıyor. Evet, nükleer tehdit sınıf mücadelesinin kaçınılmaz hedefi sosyalizmi pek çok kafada sonsuza ertelemiştir. Barış parolası çoktandır sosyalizme karşıt bir parolaya dönüştü. Çünkü sosyalizm için mücadele dünyada gerilimi yükseltip barışı bozabilecektir?...

Fakat öte yandan, yeni sömürgeciliğin pençesinde insanlığın üçte ikisi her gün ölmekle, nükleer felaketle bir kere ölmek arasında fazla bir fark göremeyecek ölçüde dayanılmaz yaşam koşullarına itiliyor.

Yeni Düşünce ve ondan türeyen Akademi Tezleri dünyanın üçte ikisi için hiçbir anlama sahip değildir. Bunu bazı komünist partilerin tepkileri açıkça göstermektedir. O zaman bu tezler kimlere seslenmektedir?

"Yeni Düşünce'nin özellikleri ve unsurları demokratik yığın hareketinden, herşeyden önce savaş karşıtı hareket içinden de doğdu..." [40] Çok açık ki, Yeni Düşünce ve özellikle Akademi Tezleri, kapitalist anayurtlardaki barış hareketlerinin zeminiyle kesin bir paralellik taşımaktadır. Kırk yıldır sınıf mücadelesinin silikleştiği, bunun kaçınılmaz sonucu olarak ideolojik yozlaşmanın boyutlarının iyice yükseldiği ortamda, kapitalist anayurtlardaki savaş karşıtı hareketlerden kaynak alan Yeni Düşünce, yine ancak onlara hitap edebilir ve onlar için bir anlam taşıyabilir.

"Barışçıl geçiş" tezleri hiç değilse kapitalist anayurtlarla sınırlı görünüyordu, şimdi Yeni Düşünce barışçıl geçişi bütün dünya devrimci hareketine yaymak istiyor. Batı komünist partileri için ortada bir sorun yoktur. Ne kadar yol aldıkları bir kenara, zaten bu partiler en azından otuz yıldır bu yoldalar. Ancak "Üçüncü Dünya" için bu tezler mücadeleyi terketmek, en azından yavaşlatıp yatıştırmak anlamına gelir.

Demek ki, bugüne kadar sömürülüşleriyle Batı'yı besleyen ve onları devrimlerden koruyan Üçüncü Dünya halkları, şimdi de nükleer savaşla insanlığı tehlikeye sokmamak için en meşru isyan haklarını erteleyecek ve toplumsal çürümeye boyun eğecekler... Üçüncü Dünya'dan Yeni Düşünce'nin istediği budur.

SONUÇ

Yeni Düşünce hangi ortamda ya da güçler dengesinden doğmuştur? Bunu tespit edebilirsek, onun teorik kılıfının altındaki pratik hedefleri daha iyi kavrayabiliriz.

Konuya üç açıdan yaklaşılmalıdır. Dünyadaki güçler dengesinin durumu için, kapitalist anayurtlardaki işçi hareketi; sosyalist ülkelerdeki gelişim; Üçüncü Dünya'da devrimci gelişime göz atmalıyız.

Kapitalist Anayurtlardaki İşçi Hareketi: 1968'ler sonrası

krizin inişe geçişiyle işçi hareketleri bir süreç içinde yavaşlamıştır. Ancak bundan önemlisi Avrupa'da komünist hareket 1975'lerde "Avrupa Komünizmi" konağına varmış, Sovyetler'le bağlarını zayıflatmıştır. Teorik zemin olarak II. Enternasyonal partilerinden çok farklı konumda olmayan komünist partiler hızla itibar yitirmiş, Portekiz Komünist Partisi dışındakiler bir daha ulaşamamak üzere eski konumlarından yuvarlanmışlardır. En son Glasnost sonrası ilişkilerdeki canlanmanın, bu partilerin teorik zeminlerinde bir yenilenme olmadıkça dünya devrimci hareketine olumlu katkısı son derece sınırlı kalacaktır.

Kapitalist anayurtlardaki komünist hareketteki çürüme yalnızca güç dengesinde bir kayıp olmaktan öteye, etkisini sosyalist ülkelere de yayarak tahribatını artırmaktadır. Komünist mücadeleye alternatif hale gelen "barış" bütün ideolojik deformasyonların üstüne serilen yaldızlı bir örtü oluyor. Ancak bir devrimci savaş, yani sınıf mücadelesindeki bir keskinleşme bu barış alıklığının altında gizlenen muazzam çürümeyi ortaya çıkartabilir.

Sovyetler, politikasıyla bu çürümeyi besliyor. Barış güçleriyle pratik ittifak ve ideolojik soysuzlaşmalara karşı en kararlı teorik savaş birlikte yürüyebilir, ancak Sovyetler uluslararası ortamı ideolojiden arındırmak için uğraşıyor.

Sosyalist Ülkelerdeki Gelişim: "Bugün Sovyetler dahil, sosyalist ülkelerin dış politika zorluklarının, 1980'lerde iç gelişmedeki ivme kaybı gerçekliğiyle güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu büyük bir sır değildir. Batı'nın askeri, politik ve ideolojik konumumuzu kemirmek için yaptığı girişimler eğer bütünüyle değilse, geniş bir şekilde sosyalist ülke ekonomilerinin görece zayıflığını dikkatle kullanmaya dayanıyor." [41]

Özellikle 1970'lerin ortalarında Sovyet ekonomisindeki durgunlaşma sorunları daha fazla ertelemenin mümkün olmadığını ortaya koydu. Kapitalizmle kıyaslandığında sosyalizm hala gerideydi:

"Gerçekte, Sovyetler 70 yıldan beri üretim etkinliği ve yaşam standartlarında önde gelen kapitalist ülkeleri, özellikle ABD'yi hiçbir zaman yakalayamadı. Örneğin halen ABD'deki emek üretkenliği, Sovyetler'den sanayide hemen hemen %100, tarımda beş kat daha yüksektir.

"Özel olarak bilgisayar teknolojisinde Sovyetler, Batılı tahminlere göre ABD'nin 7-10 yıl gerisinde, geniş ve orta kapasiteli bilgisayarlarda 10 kat ve kişisel bilgisayar kullanımında binlerce kat geridedir." [41]

Bu tabloya bir ilave daha yapalım: "Eğer biz SBKP 27. Kongresi'nin kabul ettiği programı tam olarak yerine getirebilirsek, 2000 yılına doğru gelişmiş kapitalist ülkelerin 1985'teki emek verimliliği düzeyine erişebileceğiz." [42]

Bütün bu gerçekler, Yeni Düşünce'nin belkemiğini oluşturan "nükleer çağ" ile birlikte "kapitalizm ve sosyalizm arasındaki antagonist mekanizmanın etkisini yitirdiği" tezinin derinliklerinde neler yattığını göstermeye yeterlidir.

Sosyalist ekonomilerin yalnızca kapitalizmden geri durumda olması belki böyle zavallı tezler üretmeye yeterli olmayabilirdi. Ancak sosyalist ekonominin temel sorunlarındaki tıkanışlar böyle tezlere diğer önemli bir kaynak olsa gerektir.

"Sosyalizmde toplumsal mülkiyetin egemen biçimi olan devlet mülkiyeti 'sahipsiz' bir mülkiyet olarak, önemli ölçüde itibardan da düşmüş bulunuyor." [43]

"Biz de kişinin, kolektifin, sosyal grubun ve toplumun çıkarlarının uyumlaştırılması üzerine çok şey yazılmaktadır. Ama bu sorunun gerçek çözümü henüz bulunamamıştır. Dolayısıyla yüksek üretkenliğe sahip emeğe yönelik, sosyalizme özgü teşvik yöntemleri bulunamamıştır." [44]

İşçi yaratıcılığını yücelten Stahanov Hareketi'ni de şimdiki dev, hantal insan yaratıcılığını tüketen bürokrasiyi de aynı Sovyet Sosyalizmi yaratmıştır. Devlet mülkiyetinin itibar yitir-

mesi bürokratik soysuzlaşmanın belki en doğal sonucudur.

Konumuza dönersek, kapitalist ekonomilerden geri konumda olmaya, bir de sosyalizmin en temel değerlerindeki erozyon eklenince Sovyet akedemisyenleri bu gerçeklikleri ve çözüm yollarını en çıplak bir şekilde sergilemek yerine "uygarlık krizi" gibi ne olduğu belirsiz ideolojik örtülerle bulanıklaştırmak yolunu seçmiş görünüyorlar.

Böylece güçler dengesinde en önemli kayma sosyalist ekonomilerdeki durgunlaşma ile gizlenemez hale gelmiştir. Bu momenti emperyalizmin nasıl ustalıkla yakaladığını bir Sovyet yazarının kaleminden aktaralım:

"Rakiplerimizin, hepsinden önce ABD'nin, uzatılmış savunma konumunu değiştirmek için fırsat yakalaması ve 1980'lerin başında sosyalizmin dış politikası üzerine topyekün bir saldırı başlatması şaşırtıcı değildir. Sovyetler'de iç gelişmelerdeki olumsuz eğilimlerin objektif ve uzun erimli yapısını dikkate alarak Batı, ekonomiyi, eğer küçümsemezse, diğer alanlarda sosyalizmi yenmek için onlara imkan verecek olan Sovyet sistemindeki en kırılabilir halka olarak kabul etmeye başladı." [45] Yeni Düşünce böyle bir dönemden geçerek şekillenmiştir.

"Üçüncü Dünya"da Durum: 1960'ların ulusal kurtuluş savaşları dönemi 1975'lere gelindiğinde durulmuştur. Bu bir bakıma objektif bir kaçınılmazlıktı. Artık yeryüzünde klasik sömürgecilik tarih olmuş, yerini yeni sömürgeciliğe terk etmiştir. Yaşadığımız yıllar geri ülkelerdeki mücadelenin artık karakter değiştirmekte olduğu yıllardır. Ulusal kurtuluş savaşlarından **sosyal kurtuluş ve sosyalizm** mücadelesine hareketin yükselme zorunluluğu, sancılı bir birikim dönemini kaçınılmaz kılıyor. Bu birikim dönemi 1960'ların coşkulu yükseliş yıllarına göre geri bir görünüm yaratıyor.

Sorun bununla da bitmiyor.

"Gelişmekte olan ülkelerle Sovyetler'in ilişkisinde son 20 yılın deneyi Sovyet askeri ve ekonomik yardımının umulan politik sonuçları yaratmaktan çok uzak olduğunu gösterdi. 1980'lerde Angola, Mozambik, Etiyopya gibi bizim en yakın müttefiklerimizin bile nasıl Batı ile politik ve ekonomik bağ kurmak için aktif bir arayışa girdiklerini gördük. Bu ülkelerde 'politik istikrar'ın sağlanmasının esas yükünü Batı, Sovyetler Birliği'ne yıkarken, kendisi bu istikrardan ekonomik yararlar sağlıyor. Bazen durum gerçekten gülünçleşiyor. Örneğin, Angola'da Küba askerleri sık sık bizzat ABD tarafından finanse edilen UNITA çetelerinin saldırılarına karşı Amerikan petrol kumpanyalarının tesislerini savunuyor." [45]

Sosyalizmin, yeni bağımsızlaşan ülkelerdeki konumu 1960'lardan bugüne olumsuz bir rota izlemiştir. Burada Sovyetler'in tayin edici hatalarından çok, bu ülkelerdeki objektif gelişim, olayların gidişini belirlemiştir.

"Gerçekte, gelişmekte olan ülkelere askeri ve ekonomik Sovyet yardımı, esas olarak iktidar için mücadele döneminde ve bir ilerici yönetimin varlığının ilk yıllarında yalnızca geçici etkiler yaratıyor. Sonuç olarak, düzenli ekonomik gelişme döneminde genç devletler bütün politik sonuçlarıyla birlikte artan bir şekilde Batı'ya dönmeye başlıyorlar." [45]

Bu dönüşlerde hiç şüphesiz ki en temel neden "genç devletlerin" sınıf yapısı ve gelişim yoludur. Mısır en bilinen örnektir. Böyle dönüşler, Üçüncü Dünya'da özellikle 1975'ler sonrası artan sayıda yaşanmıştır. Bu, dünyada genel olarak sosyalizmin itibarını zayıflatmakla kalmamış Sovyetler Birliği için hem ekonomik hem de siyasi bir maliyet olmuştur.

"Sonuç olarak, Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler'den daha ağır bir askeri yük taşıyor. Uluslararası istatistiklere göre gelişmekte olan ülkelere (Vietnam ve Küba dahil) 1980 ortalarında bütün yardımların (ekonomik-askeri) hacmi, Sovyetler Birliği için ulusal gelirin %1.4'ü olarak hesaplanırken, aynı

rakam ABD için %0.3'ten azdır. Ayrıca toplam Sovyet yardımları içinde ekonomik yardımlar %10'dan az yer tutarken, ABD yardımları içinde ekonomik yardımlar %40'ı geçmektedir." [45]

Bu deneylerden sonra Sovyetler Birliği Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne elbetteki daha akılcı yaklaşacaktır. Sosyalizmin yoluna çıkmamış "genç devletlerle" ilişkilerde Sovyetler Birliği geri teknolojisi nedeniyle hep mevzi yitirmiştir.

Yeni Düşünce, dünya güçler dengesinin başlıca bu üç alanında sosyalizm aleyhine gelişmelerin yükseldiği bir momentin ürünüdür. Ancak görüşler öyle teorik kılıklara sokulmuştur ki pek çok şey tanınmaz hale gelmiştir.

Sovyet basınında izleyebildiğimiz kadarıyla güçler dengesindeki bu durumu olduğu gibi yansıtan gerçekçi yorumlar yerine "barış", "insanlığın yok olmaması için birlik", "zoru yer yüzünden kaldırma" gibi soyut tekerlemeler insanı bıktıracak ölçüde fazladır. Okuduklarımız arasında iki yazar (A. İzyumov, A. Kortunov) aktardığımız gerçekçi tespitleri sözleri yuvarlatmadan yaptıktan sonra bu durumdan çıkış için yine dolambaçsız şu iki alternatifi öne sürüyorlar:

"1980'lerin ortasındaki uluslararası politik durum topyekün emperyalist saldırıyı defetmenin yeni yollarını araştırmayı zorunlu kılıyor. Bu meydan okumayı göğüslemek için iki alternatif görünüyor.

"Birincisi, dış askeri politikalara tahsis edilen **payı** yükselterek Sovyet ekonomisinin görece zayıflığını telafi etmeyi varsayar. İkinci görüş aşağıdaki temele dayanır: Dış politika harcamalarını sınırlayarak ya da indirerek ekonomi ve dış politika arasındaki **yarığı** kapatmak, böylece ekonominin yükünü azaltmak ve dış politikanın ekonomik temellerini sağlamlaştırmak gereklidir. Askercil deneyimlerle söylersek, ilk alternatif 'beklenen takviye kuvvetler gelinceye kadar her ne pahasına konumu korumayı', ikinci alternatifse 'güç toplamak ve kayıpları azaltmak amacıyla konumu daha çabuk onarmak için bir

geri çekilmeyi' şart koşar.

"1985'te ülke liderliğindeki değişime kadar Sovyet dış politikasında ilk alternatif egemendi... Bugün "Yeni Düşünce" kavramının geliştirilmesiyle, ikinci alternatif daha gerçekçi olarak öne geçiyor." [45]

Yeni Düşünce'nin bundan daha sade ve anlaşılır açıklaması yapılamaz. Sosyalizm, dünya ölçüsünde "güç toplamak ve kayıpları azaltmak" için bir adım geri çekiliyor. Ancak bu açık gerçeklik, Gorbaçov'un öne çıkarttığı sorular ve Akademi Tezleri'yle öylesine tanınmaz hale getirilmektedir ki, bundan bir esaslı sonuç çıkar. Olayı açıkça Marksizm'in en temel kavramlarını zorlayarak teorileştirme çabaları, geri çekilirken yaşanan **umutsuzluğun** ve "konumu onarmak" için tarihin Sovyetler'e tanıdığı sürenin olağanüstü belirsiz olmasından kaynaklanan **paniğin**, komplikasyonlarıdır.

Dünya olayları, yani kapitalist cephede bilimsel teknik devrimle üretimin zenginleşmesi, öte yandan emperyalist talanın doğal bir sonucu "patlamak üzere olan" Üçüncü Dünya, **hızlı** değişimleri zorluyor. Oysa Sovyet Sosyalizmi yılların biriktirdiği bürokratik soysuzlaşmayı oldukça **yavaş** tasfiye edebiliyor. Şeylerin bu **uyumsuzluğu**, Sovyet akademisyenlerinin gerçekliklerden uzak ve açıkçası korkak ve yorgun tezleriyle giderilmeye çalışılıyor.

Sosyalizm kendi iç olumsuz birikimlerinden ve özellikle Üçüncü Dünya'da istenen sonuçlara varmayan "devrim" yüklerinden oldukça yorgun düşmüştür. Bu bir gerçeklik ve gerçekliğe çıplak gözle bakabilenleri ürkütmemesi gereken bir gerçeklik. Bizi ürküten bütün bunların Marksizm'in temellerini deforme edecek ölçüde **"yeni"** tezlerle sarmalanma çabasıdır.

DİPNOTLAR

1) M. Gorbaçov, Perestroika, New Thinking For Our Country Land The World.

2) Lenin, Cilt 31

3) Lenin, Cilt 31

4) Lenin, Cilt 31

5) Stalin, XVII Kongre Raporu, 1934

6) Stalin, Son Yazılar

7) Palmiro Togliatti, Report to the Central Commite of ICP, June 24, 1956

8) K. Zaradov, Leninizm ve Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş

9) W. Z. Foster, History of The Three Internationals

10) Palmiro Togliatti, a.g.e.

11) F. Claudin, The Communist Movement, From Comintern to Cominform

12) a.g.e.

13) Programme of The CPSU, 31 October 1961

14) K. Zaradov, a.g.e.

15) a.g.e.

16) P. Novoselov, Problems of The Communist Movement, 1975

17) Lenin, Cilt 31, Sömürgeler Komisyonu Raporu

18) A. Kıva, International Affairs, July 1988

19) Asia and Africa Today, 4-1988

20) I. Andreyev, The Noncapitalist Way, 1974

21) A. Kıva, a.g.e.

22) G. Mirski, Asia Africa Today 5-1987, aktaran Yeni Açılım 4

23) K. Zaradov, a.g.e.

24) A. Kıva, a.g.e.

25) a.g.e.

26) G. Mirsky, Asia Africa Today 4-1988

27) M. Gorbaçov, Perestroika

28) Dünyaya Bakış, Temmuz 1988

29) M. Gorbaçov, Perestroika

30) Asia Africa Today 2, 1988

31) V. Mshvenieradze, New Political Thinking, Soviet Law and Government, Fall 1987

32) M.Gorbaçov, October and Perestroika
33) a.g.e.
34) A. Izyumov, International Affairs, May 1988
35) M. Gorbaçov, October and Perestroika
36) a.g.e.
37) Lenin, Emperyalizm
38) SBKP Toplumsal Bilimler Akademisi Tezleri, Yeni Açılım, Ağus. 1988
39) Günümüz Dünyasında Komünistler, Dünyaya Bakış, Tem. 1988
40) Y. Krasin, The World Today and The International Strategy of The CPSU
41) A. Izyumov, A. Kortunov, The Soviet Union in the Changing World
42) Y. Krasin, Dünyaya Bakış, Tem. 1988
43) Akademi Tezleri, Yeni Açılım, Ağus. 1988
44) V. Medvedyev, Dünyaya Bakış, Ey. 1988
45) A. Izyumov, A. Kortunov, a.g.e.

DÜNYA KOMÜNİST HAREKETİ'NDE SANCILAR *

Komünist hareket zor günlerden geçiyor. Son birkaç yıldır Dünya basını Çin, Sovyetler, Polonya, Macaristan, Yugoslavya olaylarıyla dolup taşıyor. Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin borçları, Nikaragua Devrimi'ne yapılan saldırılar artık haber değeri taşımıyor. Emperyalist basın büyük bir gayret ve keyifle komünizmin artık "iflas" ettiğini ispatlama çabasında... Hergün yeni bir haberle, sosyalist ülkelerin nasıl en sonunda kapitalist ekonomi metodlarına boyun eğmek zorunda kaldıkları bütün dünyada tekrar duyuruluyor.

Eski başkanlardan R. Nixon, seçimlerin hemen sonrasında "Bush'un gündemini" şöyle belirlemiştir.

"Yeni yönetim Avrupa'ya en yüksek dış politika önceliğini vermelidir...

*** Çağdaş Yol, Ekim '89**

"Doğu Avrupa, Batı Avrupa'nın doğal politik inisiyatif alanıdır. Müttefiklerimizin yorgunluğu bir ölçüde şu gerçeklikten kaynaklanıyor. Kırk yıldır onların rolü olumsuz bir misyonla sınırlandırıldı -Sovyet yayılmacılığını durdurmak. Bu yorgunluk, Demir Perde ötesinde gelişen barışçıl değişime, olumlu bir misyonla enerji harcayarak giderilebilir." [1]

Emperyalizmin dış politikasının odak noktası Avrupa (yani Doğu Avrupa) olacaktır. Avrupa'da kırk yıldır durgun görünen "kapitalizm-sosyalizm sınırı" olumlu bir misyonla enerji harcanarak değişime zorlanacaktır. Batılı liderlerin, duygulu nutuklarla ikide bir ortaya attıkları "Berlin Duvarı"nın yıkılması dileği bu sınır zorlamalarının en nazik noktasıdır.

Emperyalizm böyle bir taktik yönelişe yalnızca kendi isteğiyle giremezdi. Bu konuda "kırk yıldır" hiçbir fırsatı zaten kaçırmamıştır. Ancak şimdi emperyalizmi böyle bir taktiğe çeken, sosyalizmin tepe noktalarına kadar tırmanan iç zorluklardır. Sosyalizm sınırları içinden emperyalizme heyecanla el sallayanlar çoğaldı. Üstelik bunlar "açıklık politikası" sayesinde artık emperyalizme oldukça rahat kur yapabiliyorlar.

Eskiden kapitalizmin, Doğu Avrupa'ya yönelik saldırı yoklamalarına kurulu bir yay gibi cevap veren sosyalizm, son yıllarda bu gerilimden çıkmış görünüyor. Böylece sosyalizm, sosyalizm olmaktan mı çıktı? Yoksa kendi sistem temellerini daha soğukkanlı, esnek tepki gösterecek ölçüde güçlendirdi mi?

Konumuz emperyalizm ve sosyalizmin karşılıklı taktik yoklamaları değil, Dünya Komünist Hareketi'nin sancılarına genel nedenleri çerçevesinde yaklaşabilmek, daha derinliğine irdelemeler için bir çıkış noktası belirleyebilmektir.

SORUNUN KONULUŞU

1917'den beri dünya komünist hareketi nitelikçe başlıca iki bölüğe ayrıldı: İktidarda olanlar ve iktidar için mücadele edenler. Dolayısıyla komünist hareketin içindeki partilerin problem-

leri ülke özelliklerine göre ayrıcalıklar göstermekten öteye sistem farklılıklarından gelen yepyeni sorunlarla yüzyüzedir. Bu süreç II. Dünya Savaşı sonrasında daha zengin bir nitelik kazandı.

Böylece kapitalist ülkelerdeki komünist partilerin iktidar için mücadelede izledikleri yol en iyi biçimde tanımlanırken; iktidarın alındığı ülkelerde sosyalizmin kuruluşu için izlenen yol partilerin yapısının gerçek mihenk taşı olur. İkinci cümlecik şu soruyu peşinden getirir: İktidara proletarya adına el koymuş bir parti, sonraki süreçte, sınıf yapısında bir değişime uğrayabilir mi? Daha açık soralım; iktidar yıllarında ya da sosyalizmin kurulma sürecinde parti, genel olarak halktan, özel olarak proletaryadan kopuşabilir mi? Polonya deneyi bu soruya olumlu cevap vermemizi gerektiriyor.

Evet, kopuşabilir. Bu cevapçık 70 yıllık sosyalizm deneyi dikkate alındığında gerçekten yepyeni sorunlarla yüzyüze olduğumuzu vurguluyor. Sosyalizmin kuruluş için mücadele yıllarında proletaryadan kopuşan bir "proletarya partisi"! Bu paradoks bugün emperyalizmen bir propagandası ya da uydurması değil, komünist hareketin akışında karşımıza çıkan açık bir gerçekliktir. Öyleyse üstünden atlanamaz. Çözümlenmelidir.

Bugün birkaçı hariç bütün sosyalist ülkelerde "reform" uygulamaları gündemde. Bir kabuk değiştirme sancısı yaşanıyor. Polonya bir uç örnek, onun ardında Macaristan bekliyor. Sovyetler'de şimdilik "aşırı" yönelişler gözlenmiyor. Bu kabuk değiştirme sancıları elbetteki yalnızca pratik, pragmatik yönelişler olmakla kalmıyor, kendi teorik yaklaşımlarını da yaratıyorlar. İşte tam bu noktada on yılların sessiz birikimi gürültülü bir patlamayla etrafa saçılmıştır. Pek çok "tabu" konu tartışma gündemindedir.

Sosyalist mülkiyet biçimleri "pazar" ekonomisi, sanayide bile özel girişimciliğe dönüş, uluslararası planda sınıf mücadelesinin reddi, devrimler döneminin kapanıp evrimci değişimi

tek gelişme yolu ilan etmek, militarizmsiz kapitalizm ve yeni sömürgecilik olmaksızın emperyalizm, hatta tekelci kapitalizmin "çürüyen" değil, belki de "kapitalizmin gerçek gelişme biçimi" olduğu tezleri, komünist dünyada kıyamet alametleridir. Bu tabloya Batı kapitalist anayurtlarındaki komünist partilerin çoktan katılaşmış anti-marksist görüşlerini de eklersek dünya komünist hareketinde bir çöküşten bahsetmek hiç de abartılı bir değerlendirme olmayacaktır.

Çöken nedir? Boyutları ve çıkış yolları nelerdir? Önümüzdeki yılların gündemindeki konular bunlardır. Bu konudaki taslak düşüncelerimizi formüle etmeden, komünist hareketin tarihinde yaşanmış büyük çöküşlere değinelim.

İLK BÜYÜK ÇÖKÜŞ: II. ENTERNASYONAL

Lenin "II. Enternasyonal'in Çöküşü" broşürünü Mayıs 1915'te yazdı. Enternasyonal üyesi partilerin savaşla birlikte "anavatanın savunulması" taktiğine sürüklenmeleriyle proletaryanın vatan tanımaz uluslararası örgütlenmesi çöktü. Oysa Balkan Savaşı nedeniyle Kasım 1912'de toplanan II. Enternasyonal olağanüstü Basel Kongresi'nde; "1. Savaşın ekonomik ve politik kriz yaratacağı; 2. İşçilerin savaşa katılmayı ve kapitalistlerin karları için birbirlerini vurmayı bir cinayet olarak kabul edeceği, savaşın işçiler arasında öfke ve isyan uyandıracağı; 3. Sosyalistlerin görevinin, halkı ayaklandırmak ve kapitalizmin yıkılışını hızlandırmak için bu krizden ve işçilerin ruh halinden yararlanmak olduğu; 4. İstisnasız bütün hükümetlerin hayati tehlike karşısında savaşa başlayabileceği; 5. Hükümetlerin bir proleter devrimden korktukları; 6. Hükümetlerin Paris Komünü (yani sivil savaş), 1905 Rus Devrimi'ni hatırlamaları gerektiği" [2] tespit edilmişti.

İki yıl sonra savaş patladığında II. Enternasyonal parti-

lerinin büyük bir çoğunluğu Basel Kongresi kararlarını unuttular ve proletaryanın sınıf çıkarlarına, kendi burjuvazilerinin hatırı için, ihanet ettiler.

Herşey bu iki yılda mı birikti? Savaşın olağanüstü koşulları mı komünist partileri bozguna itti? Tarihi gerçeklikler bu büyük çöküşün ardında uzun birikim yıllarının ve emperyalizmin, kapitalist ekonomilerde yarattığı yapısal değişikliklerin olduğunu ortaya koyuyor.

"Bununla birlikte, 'barışçıl' on yıllar kendi izini bırakmaksızın geçip gitmedi. Bu yıllar kaçınılmaz olarak bütün ülkelerde oportünizmin yükselmesine neden oldu ve onu parlamentolar, sendikalar, basın ve diğer 'liderler' arasında egemen hale getirdi. Devrimci proletaryayı çökertmek ve zayıflatmak için çırpınan tüm burjuvazi tarafından her yolla desteklenen oportünizme karşı şu ya da bu biçimde uzun ve dişediş bir mücadelenin verilmediği tek bir Avrupa ülkesi yoktur. Onbeş yıl önce 'Bernstein' tartışmasının başlangıcında, aynı Kautsky, oportünizm bir tepki olmaktan bir eğilime dönüşürse, bir bölünmenin yakın olduğunu yazmıştı." [3]

1870'lerden sonra Avrupa'da uzun barışçıl yıllar başlamıştır. Bu aynı yıllar "hareket herşey, amaç hiçbirşeydir" parolasını atan Bernstein oportünizminin doğuş ve serpiliş yıllarıdır. Komünizmin nihai amacını günlük çıkarların dar ufkunda boğan ve inkar eden Bernstein "barışçıl" on yılların oportünist birikiminin bir bakıma başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla savaşa karşı Basel Kongresi'nde olumlu karar alabilen II. Enternasyonal partileri aslında on yılı aşkın süredir oportünizm mikrobuyla boğuşmaktaydılar. Savaşın olağanüstü koşulları uzun barışçıl yılların sivriltemediği sorunları bir anda üste çıkartmış, Enternasyonal partilerinde oportünizmin aktığı derin kanallar birden patlamış, çürümüşlük bütün iğrençliğiyle gözler önüne serilmişir.

Demek ki II. Enternasyonal'i çöküşe getiren nedenlerden

birisi, uzun yıllar içinden geçtiği "barışçıl" on yıllardır. "Bu yıllar kaçınılmaz olarak bütün ülkelerde oportünizmin yükselmesine neden" olmuştu. Ancak böyle geniş boyutlu bir yıkılış için yalnızca uzun barışçıl yıllar yetmezdi.

Emperyalizm dönemi oportünist eğilimlere bir bakıma sağlam maddi temeller hazırlamıştır. "Oportünizm, kapitalizmin gelişiminin özel nitelikli bir döneminde onlarca yıllık süreçte peydahlandı; bu dönem diğerlerine göre barışçıldı ve imtiyazlı işçi tabakasının kültürlü yaşamı onları "burjuvalaştırdı" onlara ulusal kapitalistlerin sofrasından kırıntılar verdi ve yoksul ve perişan yığınların acılarından, dertlerinden devrimci ruh halinden kopardı." [4]

"Burjuvalaşan" imtiyazlı işçi zümresi emperyalist talanın yaratığıdır. Ezilen ulusların zararına, bu yağmadan kırıntı çöplenen ve işçi sınıfının genel kitlesinden kopan, ona yabancılaşan bu aristokrat işçi zümresi oportünizmin maddi dayanak noktası olmuştu.

On yılların birikimi ve oluşumu, savaşla bütün örtülerinden sıyrılmıştır.

"Bu çöküş, sosyal demokrat partilerin ulusal işçi partilerine dönüşümü, oportünizmin tam bir zaferi anlamına gelmekle birlikte, aslında, II. Enternasyonal'in bütün tarihsel döneminin -ondokuzuncu yüzyılın kapanışı ve yirminci yüzyılın başlangıcı- bir sonucudur. Bu dönemin objektif koşulları -Batı Avrupa burjuva ve ulusal devrimlerinin tamamlanmasından sosyalist devrimlerin açılışına geçiş- oportünizmi yarattı ve besledi." [5]

Özetlersek, II. Enternasyonal'in çöküşünü başlıca üç koşulun yanyana gelmesi hazırlamıştır. İlki, uzun barışçıl on yıllardır, ikincisi; emperyalizm çağının işçi sınıfı içinde aristokrat bir zümre yaratması, üçüncüsü; burjuva devrimleri çağının kapanıp, sosyalist devrimler döneminin açılmasıdır. Artık egemen olan burjuvazi "her yolla" sınıf içinde oportünizmi besleyip kışkırtabilmiştir. Hatta tarihi ve siyasi olarak eyleminin başlıca

yönlerinden birisi bu olmuştur.

Çöküşün teorik cephaneliğine de göz atarak tabloyu tamamlayalım. Barışçıl geçiş umutları; proletarya diktatörlüğünün reddi, "demokrasi"nin (burjuva demokrasisinin) kutsanması, "ultra emperyalizm" tezleriyle emperyalizmin yüceltilmesi, çelişkisiz, çatışmasız bir şekilde "süper emperyalizm"in, dünyayı barışçıl sömürmesinin ve geliştirmesinin mümkün olduğu görüşleri, o yıllar oportünizmin, II. Enternasyonal döneklerinin bayrağına yazılmıştır. Savaşla birlikte aynı bayrağa "vatan savunması" ya da şovenizm de yazılınca çöküşü ilan etmek kaçınılmaz olmuştur.

Uluslararası işçi hareketinin önünden bu çürümüş cesedi ancak 1917 Rus Devrimi'nin patlamasıyla hızlanan Avrupa'daki devrimci kabarış süpürebilmiştir. III. Enternasyonal'i yaratan dönem, II. Enternasyonal yıllarından bambaşka karakterdedir. Bu yıllar derin ekonomik krizlerin ebelik yaptığı devrimci atılım ile faşizme karşı mücadelenin içiçe geçtiği yıllardır.

III. Enternasyonal, kimi önemli hatalarına rağmen, uluslararası proletarya mücadelesinin şanlı, unutulmaz yıllarının adı oldu.

İKİNCİ KRİZ: SOVYET-ÇİN KOPUŞMASI VE "AVRUPA KOMÜNİZMİ"

II. Enternasyonal'in çöküşünden sonraki yıllar savaş ve kriz yıllarıydı. Avrupa'da en azından iki on yıl boyunca devrim ve faşizm ölümcül savaşa girişti. II. Enternasyonal'i içten çürüten "barışçıl" on yılların tersine III. Enternasyonal yılları adeta düşüncenin olayların hızına yetişemediği yıllar oldu.

Komünist Enternasyonal sonrası yıllar ise, II. Enternasyonal yıllarına benzedi. En genel tarihi gidiş açısından I. ve III.

Enternasyonal yılları ile 1950'ler sonrasını benzetmek hatalı olmaz. Bu dönemlerin farklılığı devrim ve evrim arasındaki farklılığa denk düşer. Bu iki temel sosyal gelişim yolunun bambaşka özellikleri, kaçınılmaz bir şekilde ortamın içindeki partileri de etkilemiştir.

1950 sonrası yılları, II. Enternasyonal yıllarından ayıran elbetteki çok önemli özellikler vardır. Bu özelliklere gelmeden, komünist harekette önemli bir kriz yaratan Çin-Sovyet kopuşmasının kapsamına değinelim.

1963'te şiddetlenen polemikler bir kaç yıl sonra kopuşma ile sonuçlanmış, Çin, Sovyetler Birliği'ni "emperyalist" ilan ederek karşı devrim saflarında görmeye başlamıştır. Bu kopuşmanın, dünya komünist hareketinde önemli bir kargaşa yarattığı açıktır. Ancak bu kaosun tek nedeni yalnızca Çin ve Sovyetler'in kopuşmaları gerçekliği değil, bizzat polemikleri böyle bir kopuşmaya götüren ortam ve olaylardır.

Çin-Sovyet çatışmasını, teoride Stalin'in ölümünden sonra SBKP politikasındaki değişimler, pratikte de Küba krizinde Sovyetler'in tavrı kışkırtmıştır.

22. Kongresi'nde kabul edilen yeni programla SBKP, o güne kadar Batı Avrupa komünist partilerince savunulan "barışçıl geçiş" tezlerini açıkça benimsediğini ilan etmiş oldu.

Küba krizindeki geri çekiliş ise Çin tarafından, Amerika'ya "teslimiyet" olarak görüldü.

Sonuçta belli konularda sivrilen bir siyasi çatışma başladı.

"Uluslararası komünist hareketin genel çizgisi, tek yanlı bir görüşle, "barış içinde birarada yaşama", "barış içinde yarış" ve "barış içinde geçişe" indirgenirse bu, 1957 Deklarasyonu'nun ve 1960 Bildirisi'nin devrimci ilkelerine aykırı hareket etmek, dünya proleter devriminin tarihsel görevini hiçe sayma ve Marksizm-Leninizm'in devrimci öğretilerinden ayrılmak demektir." [6]

ÇKP, genel olarak "barış"çı tezlere karşıdır. Çünkü "çağdaş kapitalist dünyanın bünyesindeki çelişmelerin gelişmesinin, emperyalist ülkelerin birbiriyle yoğun ve dönülmez bir savaşıma girecekleri yeni bir duruma zorunlu olarak yol açacağına" [7] inanmaktadır.

Öte yandan, "dünya sosyalist sistemiyle kapitalist sistem arasındaki çelişmenin, 'ekonomik yarış'ın gidişi içinde kendiliğinden ortadan kalkacağını" [8] savunan görüşlere karşı çıkan ÇKP haklı olarak başka bir alternatif ileri sürer:

"Bu yüzden, dünya proleter devriminin tam amacı bir bakıma, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan bu bölgelerdeki (Asya, Afrika, Latin Amerika, b.n.) halkların devrimci savaşımlarının sonucuna dayanmaktadır." [9]

ÇKP'nin SBKP ile giriştiği polemik, yalnızca SBKP'nin "barış içinde birlikte yaşama" politikasının farklı yorumları seviyesinde görülürse, dünya devrimci sürecinde yaşanmakta olan objektif değişimler dikkate alınmamış olur.

Çin'in o dönem politik saldırılarının diğer önemli hedefi Avrupa komünist partilerinde yaşanmakta olan gelişimdi. Hemen hepsi sosyalizme "barışçıl" hatta "parlamenter bir geçişi" savunmaya başlamışlardı. Aynı zamanda kaçınılmaz bir şekilde "demokrasiyi" dokunulmaz tabu olarak görüp onu sınıf temellerinden koparıp kutsallaştırıyorlardı. Oysa bu pek "demokratik" ülkeler Asya, Afrika, Latin Amerika halklarına yeni sömürgecilik tuzağından başkasını layık görmüyorlardı.

O nedenle çatışma özünde Çin ile Avrupa komünist partileri arasındaydı. Ya da yeni sömürgeciliğin artıklarıyla yeniden uyuşturulmaya başlanan Batı proletaryası ile Batı'ya başkaldırmış olan ezilen halklar arasındaydı. Bu çatışma ortasında, SBKP; Çin'in tehlikeli noktalara varan görüşlerine karşı (savaşın kaçınılmazlığı görüşüne karşı) mücadele etmemekle kalmamış, bu saçmalıkları desteklemiştir de. İşte bu noktada mücadele "Çin-Sovyet" çatışmasına dönüşmüş ve iki yönlü bir kopuş-

mayla sonuçlanmıştır.

Çin, Sovyetler'i "emperyalist" olarak niteleyerek kopuşmuş; daha sonraki yıllarda ise Batı partileri "Avrupa komünizmi" parolasıyla, komünist partilerin soyut bildiriden başka bir şey üretmeyen toplantı komedisine son vererek Sovyetler'den "bağımsız"laşmışlardır.

1963-1970 arasında olgunlaşan bu iki uç kopuşma dünya komünist hareketinde yeni önemli bir sancının açık kanıtlarıydı.

O günlerin koşullarına bir göz atarak, olayın biraz daha derinliğine inmeye çalışalım.

Batı'da ekonomik gidiş eski "barışçıl yılları" geri getirmiştir. Ekonomik gelişme, işçi aristokrasisini yeniden canlandırıp beslemiştir. Üstelik işçi aristokrasisi artık, egemen burjuvaziyle kolkola devleti yönetmek gibi önemli bir deneye de sahiptir. İngiltere, Almanya, İsveç'te finans kapitalin gözlerini yaşartan deneyler yaşanmıştır. II. Enternasyonal partilerinin ihanetleri kolay unutulacak bir deney olmamasına rağmen, III. Enternasyonal'in Avrupa partileri daha 1955'lerde taktik sapıklığa düşerek, sosyalizme "barışçıl geçiş" yolunda sıralanmışlar; sanki II. Enternasyonal'in hatalarını tekrarlamaya soyunmuşlardır.

Bu dönüşü yalnızca, başlayan barışçıl yıllarla açıklayamayız.

II. Enternasyonal partilerinin devrime ihaneti Avrupa'da faşizmin tırmanışı için imkan yarattı. O dönemin kalabalık sosyal demokrat partileri faşizmin önünde kirli bir yolluk oldular. Üstlerine basılıp geçildi. Ancak uzun faşizm yılları mücadele ufkunu proletarya devriminden burjuva demokrasisine geriletince, III. Enternasyonal partileri ile ihanet damgalı II. Enternasyonal partileri taktik ittifaklarda yanyana geldiler: Faşizmin korkunç pratiği, komünist partileri içinde de bir kere

daha, II. Enternasyonal yıllarındaki gibi, "demokrasi sevdası"nı tutuşturdu. Burjuva demokrasileri idealize edildi, hatta sosyalizme geçişin rahat, zahmetsiz bir basamağı olarak görüldü. Netice olarak, faşizm yılları Avrupa komünist partilerinin devrim ufkunu köreltmişti.

Dönüşe ikinci neden, II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda sosyalizmin tartışılmaz saygınlığı ve gücüdür. Bu güç "barışçıl geçiş" rahat yastığında uyuklamak için gerekçe oldu.

Bu iki neden, komünist partilerindeki taktik sapkınlığın hemen 1950'ler sonrası başlamasını açıklar, ancak ardından gelen uzun yıllarda koyulaşarak daha geri noktalara varmasını yeterince anlatmaz.

Burada üçüncü nedene, kapitalizmin 1950'ler sonrası yaşanan "refah" yıllarında işçi sınıfının yapısındaki değişimlere gelinir. Yeni sömürgecilik ve bilimsel teknik devrimle proletaryanın saflarında masa-hizmet işçilerinin sayısı hergün artmıştır. Sınıfta aydınlaşma artarken bu beraberinde uzlaşma eğilimlerini de beslemiştir. Sınıfın yapısında bu yöndeki değişim eğilimi esas olarak devam ettiği için yıldan yıla komünistlerin sosyal demokratlaşması yükselen bir hızla devam etmiştir. II. Enternasyonal yıllarının aristokrat işçi zümresi 1955'ler sonrası hem daha yaygınlaşmış, hem de sınıf içinde masa başı çalışanları -beyaz yakalılar- yıldan yıla artmıştır.

Batı'da sınıf mücadelesinin ortamı; sınıfın yapısındaki tedrici değişim ve üst üste yığılan barışçıl yıllarla donuklaşıp parlamenter hayallerle zehirlenmişken, "Üçüncü Dünya"da akan süreç bambaşkaydı. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Avrupa durulurken Üçüncü Dünya ısınıyordu. Mücadele ortamları tam anlamıyla taban tabana zıttı.

Bu objektif zıtlık kendini teorik seviyede -"Üç Dünya Teorisi"nin saçmalıkları bir yana- ulusal kurtuluş savaşlarının öneminin, sınıf mücadelesine kayıtsızlaşan Batı Proletaryası'na duyurulma çabasıydı. Bu çaba saçmalık noktasına varan abart-

malarla, savunmaya çalıştığı ulusal kurtuluş savaşlarına zarar vermek gibi bir sonuca varmıştır.

1963-70'ler arasında ve sonrasında dünya komünist hareketi içindeki sancının iki kutbunu şöyle tanımlayabiliriz. Komünist hareketi bir yandan ulusal kurtuluş savaşlarından gelen köylü ya da küçükburjuva devrimciliği etkilerken; öte yandan Batı'da "refah" yıllarını yaşayan kapitalizmin alıklaştırdığı imtiyazlı işçi kesimlerinin reformist hayalleri etkiliyordu.

Ezilen halkların devrimciliği radikal parolalara sarılırken, Batı'da proletarya "barış" bayrağı altında burjuva demokrasisi afyonuyla iyice uyuşturulmuş olarak bu radikalliğe korku ve tiksintiyle bakıyordu.

Ancak mücadele araçlarındaki devrimcilik sosyalizme gidişin hiçbir zaman teminatı olmamıştır. Çin, bir yandan Üçüncü Dünya Halkları'nın mücadelesini tek odak noktası olarak görürken, öte yandan bu halkları en önemli müttefikleri sosyalist sistemden koparmaya kalkarak kendi tutarsızlığını açığa vuruyordu. Bu, milli burjuvaziye sempatiyle bakan küçükburjuva (köylü) eşitçiliğinin sosyalizm yolundaki kararsızlığının kendini açığa vurmasından başka bir anlama gelemezdi. Çin'deki bu dönüş, aslında o yıllarda emperyalizmden bağımsızlaşan bazı Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki genel sancının bir dile getirilişiydi. Onlar sosyalizmi kurmaya bile girişmeden kendi kapitalizmlerini çok az sağlamlaştırdıktan sonra yeniden emperyalizmin ağına takılmak için kapitalizm okyanusuna daldılar.

Özetlersek, komünist harekette ikinci çöküş değilse bile krizin en genel anlamı, küçükburjuva devrimciliğiyle, imtiyazlı işçi zümrelerinin sosyal eğilimlerinin Marksizm zemininden kopuşmaları ya da bir süreci anlatmak istersek böyle bir kopuşmaya kuvvetle yönelmeleridir.

Dünya ölçüsünde finans kapitalin ilk doğuş ve palazlanışı II. Enternasyonal'in çöküşünün maddi koşullarını yaratmıştı.

1950'ler sonrası ise, aynı finans kapital, çöken klasik sömürgeciliğin yerine yeni sömürgeciliği geçirerek tıkanan kapitalist ekonomileri bilimsel teknik devrimle sosyalizme karşı savunarak kendine yeniden çeki düzen verdi. Onun bu başarısı, Avrupa komünizminin ve ulusal kurtuluş savaşlarının sosyalizme yönelişte yalpalamalarının maddi temeli oldu.

ÜÇÜNCÜ KRİZ: İKTİDARDAKİ SOSYALİZMİN KRİZİ

Kapitalizmin etkisinin asgari ölçülerde olduğu sosyalist ülkelerde ne krizi olabilir? Sosyalizm "krizsiz gelişimin" yolu değil miydi?

Gorbaçov yeniden yapılanma eylemine giriştikten sonra konuşmalarında sık sık "çürümenin bu boyutlarda olduğunu bilmiyorduk" demek zorunda kalmıştır. Bizler için ise sosyalist ülkeler en genel bilgilerden öteye hep bilinmez kaldı. Sosyalist ülkeler kendi gerçek durumlarını açıklamayıp olumlulukları dünyaya duyurmakla yetindiler. Şimdi gerçekliklerin perdesi aralandıkça ya da aralanmak zorunda kaldıkça sosyalist ülkeleri daha iyi tanıyoruz. Ve Gorbaçov'un sözlerini tekrarlamaktan kendimizi alamıyoruz: Çürümenin bu kadarını hayal bile edemezdik!

1980'lerde dünya komünist hareketinin en önemli bölüğünde, sosyalist ülkelerde, gizlenemez sancılar ortaya çıkmıştır. Olayların boyutları kendini ortaya koydukça sorunun, kimi aksamaları düzeltmekten öteye olduğu, köklerinin derin, çözümünün zor ve acılı olacağı anlaşıldı.

Sosyalist ülkelerdeki sorunları doğrudan kapitalizmin durumuyla açıklamak elbette mümkün değil. Kapitalizmin bu sancılara dolaylı etkisi olabilir. Bu anlamda iki gelişmeden söz edilebilir.

Sosyalist ülkelerdeki krize sebep olan değil, ancak oradaki

birikimin açığa çıkmasında bir ölçüde rol oynamış olan iki gelişmeden birisi ulusal kurtuluş savaşları döneminin kapanmış olmasıdır. Hatta yalnızca kapanmakla kalmamış, bağımsızlaşan ve sosyalizmle dost olan bu ülkelerin önemli bir bölümü yeniden emperyalizmin saflarına katılmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı yıllarından beri oldukça hızlı bir gelişim gösteren sosyalizmin dünyadaki yayılması duruyor, daha doğrusu bir kaç adım geriliyordu. Sosyalizmin yayılma hızının kesilmesi kaçınılmaz bazı sonuçlar doğurmuştur. Gelişim sistemdeki bazı zayıflıkları örterken, gerileme başlayınca bu zayıflıklar kendilerini daha kuvvetli hissettirmeye başlamıştır.

İkinci neden, kapitalizmin son kırk yıldır bazı önemli krizler yaşamasına rağmen gelişebilmesidir. Kapitalist sistem dünyada alanca daralmaya başladıkça üretimce yoğunlaşıp derinleşme yolunu seçmiştir. Bir bakıma sosyalizm ekstansif bir yayılma yaşarken, kapitalizm entensif bir derinleşmeye zorlanmıştır. Bu, üretim tekniğinde olağanüstü sıçramalar yaratmıştır. Böylesi bir gelişimin sosyalizmi etkilememesi, hatta onu kuşatıp baskı altına almaması düşünülemezdi.

Bu iki neden sosyalizmin sancılarının açığa çıkmasını hızlandırmıştır. Ancak bu sancıların nedeni olamazlar. Onlar bütünüyle sosyalizmin kendi gelişim sürecinin ürünüdür.

Önce sosyalizmde sancıların kendini ortaya koyuşundan başlayalım.

Ekonomide; teknik gerilik, tüketim mallarında kıtlık ve kalite düşüklüğü, üretimin artık böyle gitmeyeceğini gösteriyor.

Mülkiyet ilişkilerinde; "sahipsiz" ya da soysuzlaşan bir devlet mülkiyeti. Ancak bu mülkiyet ilişkisine aşağıdan, sıradan halk yönünden bakınca devlet mülkiyeti el değiştirmiş görünüyor. Katı bürokratik yapı üretim araçlarının da "sahibi" olarak görünüyor. "Görünsün, nasılsa aslında öyle değil" denilebilir. Ancak bu görüntü değil sınıfsız topluma ilerlemek, sınıflaşmanın soysuzlaştırıcı etkisini sürekli canlı tutan bir sonuç

yaratıyor.

Politikada; ağır, pahalı, bürokratik bir devlet ve elbette bunun mantıki sonucu yığın inisiyatifinin çürümesi, yani ölü ya da donmuş halk demokrasisi.

Bu sonuçları gidermek için alınan önlemlere gelince; sosyalist ülkelerin yapısına göre önlemler elbette ki değişiyor. Biz Sovyetler'i temel alacağız.

Konumuzun genelliği açısından detaylara girmeyeceğiz. Alınan önlemlere baktığımızda sosyalist sistemin dokunulmadık alanının kalmadığını görüyoruz. Üretimden yığın örgütlenmelerine kadar herşey krizden payını almıştır.

Ekonomide işletmelerin "kendi kendini finanse etmesi" prensibi benimsenmiştir. Kendi kendini öldüren planlamadan kısmi "pazar" koşullarına dönüş. Bunun anlamı ihtiyaçtan, tüketici tepkisinden kopan üretimin, kaçınılmaz şekilde korkunç savurganlığa kapı açmasıdır. Tüketilmeyen mal yığınlarının yanında, ihtiyaca karşılık veremeyen kıt üretim. Planlama, büroda hesaplama olarak uygulanınca, kapitalizmin kar için üretim hastalığının yerini, plan için üretim almıştır. Fakat planın ihtiyaçlara ne ölçüde cevap verdiği, daha da öteye üretilen malın kalitede ihtiyaca karşılık verip vermediğini kontrol eden mekanizmanın yokluğu plan ve israf kelimelerini eş anlamlı hale getirmiştir.

Yine ekonomide, özellikle küçük üretim ve hizmet alanlarındaki tıkanışa çözüm olarak özel girişime izin verilmiştir. Tamir, bakım, eğlence, taşıma, vb. gibi alanlarda "devlet" memurluğu ya da işçiliği yürümüyor. Özel girişim denenecektir.

Tarımda atıl duran iş gücünü harekete geçirmek için toprak kiralama serbest bırakılmıştır.

Mülkiyet ilişkilerinde, çalıştığı fabrikadan hisse satın alabilmek, 50 yıl toprak kiralayabilmek gibi önlemlerle özel mülkiyetin tılsımından medet umulmaktadır.

Politikada, genel yığın inisiyatifini harekete geçirmek için yollar bulunup uygulanmaya çalışılıyor. Bulunamazsa Polonya'da olduğu gibi yığınlar kendileri bazı çözümler dayatabiliyor. Sönmüş halk demokrasileri canlanıyor.

Bu kısa özetlemeden sonra sosyalizmin sancılarının nedenlerine gelelim.

Birinci ve temel neden, sosyalizmin kuruluşuna başlanırken, devir alınan geri mirastır. Sosyalizm, gelişmiş bir kapitalist ülkede değil, Avrupa'nın en geri ülkesinde kuruldu. Bu genel karakter sonraki deneylerde de değişmedi. Geriliğin, sanayi ve tarımdaki üretici güçlerin ilkelliği anlamına geldiği açık. Üretici güçler modern çağda başlıca iki bölük: Teknik ve insan. Teknik geri olunca insan üretici gücü de bu ülkelerde çok geri seviyelerdeydi. Kapitalizm bir kaç yüz yılda üretim sürecinde keskin bir iş disiplini yaratmıştır. Oysa Rusya ve diğer ülkelerde bu disiplin kurulmadan sosyalizmin kurulma yoluna çıkılmıştır. Kapitalizm koşullarında, kapitalist iflas, işçi ise açlık korkusuyla terbiye ediliyor. Sosyalizmde ise en önemli silah bilinç. Bunun ezberlenmesi değil, tüm davranışları belirleyecek şekilde sindirilmesi, deneylerin gösterdiği gibi uzun bir süreci kapsıyor. Gerçek bilinçlenme yerine cansız formüller ve talimatlar geçirilince üretime kayıtsızlık en öldürücü sonuç oluyor.

İşçinin, üretim sürecine gerçekten yaratıcı bir şekilde katılmasının her an yeni yolları bulunup denenmedikçe sosyalizmin şah damarı kesilmiş olur. Sosyalizmin bugüne kadarki deneyi, işsize iş bulmak ve iş güvenliği sağlamaktan çok öteye gidememiş. Türkiye devrimcileri bizim "devletçilik" deneyimimizi iyi tanırlar. Özel sektöre göre daha "güvenli", bir yumurtanın on kişiye taşıtıldığı hantal işletmelerdir. Sosyalizmin kolektif mülkiyeti böyle bir soysuzlaşmaya uğramıştır.

Kırda ise, binlerce yılın geleneğiyle yüklü küçük köylülük, kısa zamanda kolektif üretime "ikna" olamıyor. Ve bu konu

sosyalist ülkelerin en zayıf noktasıdır. Bu geri mirası sosyalizm içinde eğitmek ve modernleştirmek zor ve sancılı bir süreçtir. En küçük kestirmecilik, üretimde bir düşüş, üretici güçlerin israfı biçiminde karşı tepki üretiyor.

Bugünkü sancıların ikinci nedeni demokratik devrim süreçlerinin zorlanmasıdır. Bunu şehirde küçük hizmetlerin özel girişime devrinden, kırda toprak kiralama imkanının tanınmasından çıkartabiliyoruz. Hele Polonya ve Macaristan'ı gözönüne alırsak, "özel sektörün şehirde ve kırda hızlı adımlar atışından acaba bir geri dönüş süreci mi yaşanıyor?" sorusunu insan sormadan edemiyor.

Sosyalizmin kuruluş deneyleri kolektif üretime ve mülkiyete geçişin karar ve talimatlarla olamayacağını yeterince göstermiştir. Demokratik devrim sürecinden kastımız, proletarya iktidarında şehirde ve kırda küçük üretimin kontrolü ve giderek tasfiyesidir. Bu sürecin zorlanması özellikle küçükburjuva tabakaların sosyalizme karşı direncini yükseltip, bu hoşnutsuzluğu bilinçlerin derinliklerine püskürtmüştür.

Sovyetler Birliği'nin koşulları, böyle bir zorlamayı büyük ölçüde haklı çıkarabilir. Ancak diğer ülkelerce Sovyet deneyinin taklit edilmesinin savunulabilecek bir yanı yoktur. Polonya en kötü örnektir. Böyle zorlamalar yalnızca üretici güçleri tahrip etmekle kalmamış, aynı zamanda ulusal duyguları beslemiş, hatta Sovyet düşmanlığı yaratmıştır.

Eski hatalar bugün geri dönüşlerle telafi edilmeye çalışılıyor. Bu geç kalmış geri dönüşler belki problemlerin çözümüne yardımcı olacaktır, fakat aynı zamanda her tedbir bugün sosyalizmin aczi anlamına gelmektedir. Dün sosyalizme gidişte kaçınılmaz adımlar olarak görülebilecek tedbirler bugün sosyalizmin işlemediği, yürümediği izlenimini yığınlara yaymaktadır. Geç kalışa böyle bir bedel ödenmek zorundaydı.

Demokratik devrim süreçlerinin zorlanmasının en doğal sonucu herşeye el atmak zorunda kalan hantal bürokratik devlet

cihazı olmuştur. Şöyle bir soru akla gelebilir: İktidar alındıktan sonra sosyalizm yolunda hiç zor gerekmeyecek mi? Bu soruya hayır demek çocukluk olur. İktidarda kalmanın zorlukları açıktır. Ancak zor kullanmanın sınırı, üretici yığınlardan kopuşmamak olmalıdır. Bu sınır "sosyalizm uğruna"da olsa ikide bir aşıldıkça sosyalist düzen, tamiri güç yaralar alır. Bugün sosyalist ülkelerde yığın inisiyatifinin zayıflığının en önemli nedeni budur. Demokratik devrim süreçlerinin zorlanması genellikle iki zıt sonuç doğurmuştur. Geniş, küçük üretmen yığınlarının sinsi sistematik üretim sabotajı karşısında ya geriye dönülmüş ya da bu sistemli sabotaj üzerinde sistemli bir baskı kurulmuştur. Birincisi, özellikle kırda küçük üretimin etkisini artırmış ve ömrünü uzatmıştır. Polonya, Macaristan ve Çin en tipik örneklerdir. İkincisi, tembel, yaratıcı üretimden gittikçe kopan kolhoz ve solhozlar yaratmıştır. Kişi yaratıcılığı ve inisiyatifinin ancak yüksek seviyelere çıkmasından sonra kolektif üretim yeni ve zengin bir üretim ortamı yaratabilir. Kör, ortaçağ durgunluğu ile inmelenmiş, binlerce yıl kendini tekrar etmiş küçük üretimden kolektif üretime geçiş, bu yeni üretim ortamına ortaçağın bütün ataletini taşımadan edemiyor. Bu kaçınılmaz objektif ortam, yığın inisiyatifini ve tepkisini her an en detaylı biçimde yansıtan örgütlenmelerle altedilebilirdi. Ancak Sovyet deneyinde olduğu gibi, olayların korkunç zorlukları içinde böyle örgütlenmeler ya dağılmış ya da canlı özünü yitirip donuklaşmışlardır. Sovyet örgütlenmeleri en iyi bilinendir. Cansız ölü biçimlere dönüşmüşlerdir.

Sosyalizmin bugünkü sancılarının üçüncü nedenine ya da onun sınıf temeline gelelim. Geri ülkede sosyalizmin kurulmasında en önemli problem yaygın küçük üretimin tasfiyesidir. Geniş küçükburjuva tabakaların varlığı, küçük burjuva mantık ve davranışının her an proletarya partisinin sınırlarından süzülme imkanına objektif bir temel oluşturur. Şu çok açık bir gerçekliktir ki, proletarya partileri iktidarı aldıktan sonra küçük

burjuva akınıyla daha güçlü bir şekilde yüzyüze kalırlar. Gerek parti içinde ve gerekse devlet bürokrasisinde kaçınılmaz şekilde küçük burjuvazinin bir yükselişi yaşanır.

Geri üretim temeli yaygın küçük burjuvayı etkilemiş, emperyalizmin kuşatması ve saldırısı koşullarında imtiyazlı bir bürokrasi yaratmıştır.

Küçük burjuva etkiler kendini en açık biçimde; kaba eşitçilik ve kafa emeğinin küçümsenmesi kılıklarında ortaya koymuştur.

Ayrıca, emperyalist saldırıya hazırlık ve ardından onarım yılları ve bütün sosyalist ülkeler için soğuk savaş yılları doğrudan yığın denetimini neredeyse yoka indirmiştir. Denetimden kopan bürokrasi bizzat karşı etkiyle yığın inisiyatifini öldürmüştür.

Halk inisiyatifi büyük güçle sosyalizmde her tıkanan sorunun bu inisiyatife havale edilmesi en azından lafta olsun sık rastlanan bir olay.

Kapitalizm koşullarında işçi sınıfı ve halk kendi inisiyatiflerini genellikle uzun birikim yıllarından sonra patlamalarla ortaya koyuyorlar. Kapitalistler ve onların adına davrananlar ise hergünkü yaşamda inisiyatif göstermek zorundadır.

Sosyalizm ise geniş halk yığınlarının ebesidir ya da öyle olmalıdır. Onlar adına davranan öncü parti, yığın örgütlenmelerine dayanmıyorsa sıradan bir zümre partisine dönüşür. Sosyalizm, geniş halk yığınlarının, örgütleri aracılığıyla günlük yaşamı inisiyatiflice yönlendirmeleri olmalıdır. Ancak inisiyatif durup dururken değil, bilgi ve deneyle beslenip gelişebilir; insan yaşamını ilgilendiren her alandaki örgütlenmeyle somutlaşır. Sosyalizmin bugüne kadar gelen pratiğinde, bilgi Marksizm-Leninizm'in biraz da skolastikçe okullarda aktarımı olmuş; deney ise üst organlarda alınan kararların ruhsuzca uygulanışına dönmüştür. Sosyalist ülkelerden, Batı'ya iltica

eden döneklerin biraz samimi olanları "sosyalizm teoride iyi, ama pratikte rezalet" demektedir. Bu aslında bir gerçekliğin ifadesidir. Bürokrasi, şekilleniş sürecinde teori ve pratiğin bağlarını kaçırmıştır. Bu ise, gerek teoride gerekse pratikte sosyalist değerlerin soysuzlaşmasını getirmiştir.

Yüksek Sovyet'e seçilen 12 yıllık kimya işçisi bir kadın eski hataları eleştirirken şunları da ilave ediyor:

" 'Halk uğruna, halkın yararına' gibi deyimler beni sinirlendiriyor, çünkü böyle söyleyenler halkla -işçiler veya diğer kesimlerle- ilgilenmeyip, yalnızca kendi kişisel iktidarlarıyla ilgileniyorlar." [10]

En temel kavramlara tam tersi bir öz kazandıran bürokratik soysuzlaşmanın kökünde, sosyalizmin küçük burjuva dar görüşlülüğüyle bozulması yatar. Üstelik, bugüne kadar sosyalizm yoluna çıkan ülkelerin hemen hepsinde, modern kapitalizmin yarattığı küçük burjuva tabakalar değil, kapitalizm öncesinden kalma antika (köylü, esnaf) küçük burjuva tabakalar kalabalık bir yığın teşkil ediyordu. Bunun üretim açısından anlamı, üretici güçlerin önemli bir bölümünde ortaçağ ataletinin güçlü etkilerinin yaşaması demektir. Kapitalizmin birkaç yüzyılda kırıp parçaladığı bu ataleti, sosyalizm birkaç on yılda tasfiye etmeyi denedi. Sonuç; önemli kazançların yanında dev, hantal bürokratik devlet mekanizmasının yaratılması oldu.

Böylece üretici güçlerdeki dağınıklık ve ataleti yenmek için karşı ağırlık olan bürokratik devlet, aslında ortaçağ ataletinin sosyalizm içindeki uzantısı oldu. Bir dönem gelişime hız katan bu aparat, kısa zamanda gelişime engel hale geldi. Bürokratik mekanizmaların ömrünü uzatan en önemli koşul ise, emperyalizmle savaş durumudur. Güçler dengesinin kuruluşuna kadar olumlu misyonu önde olan devlet, bu deneyden sonra hız kesici, tutucu bir konuma düşmüştür.

SONUÇ

II. Enternasyonal, 1917 Ekim Devrimi'yle aşıldı ve dünya komünist hareketi III. Enternasyonal'i yarattı. Fakat Çin-Sovyet kopuşması ve Avrupa komünizminin soysuzlaşması o yıllardan bu yana aşılamadı, tam tersine sancı iktidardaki sosyalizmin kriziyle bir üst konağa tırmandı, derinleşti.

Yani komünistleşemeyen radikal küçük burjuva devrimciliği gerileyip gericileşirken, komünizme parlamento sıralarından sıçramayı düşleyen Batı komünist partileri uzak ufuklarından komünizmi silip yerine "barışın korunmasını" koydular. Birkaçı hariç diğerleri II. Enternasyonal'e yeniden üyelik müracatını bile gündeme getirdi. Yani sosyal demokratlaştılar.

Öte yandan sosyalizmin kuruluş pratiğinde ne kadar küçük burjuva zorlaması varsa hepsi tek tek dikiş patlatıyor. Sosyalizmin kuruluşundaki küçük burjuva hayaller ve kalıplar yıkılıyor. Sosyalizm böyle bir basamaktan geçmek zorunda mıydı? Objektif temel, yani sosyalizmin devir aldığı geri ve yaygın küçük üretim temeli böyle sancılı bir dönemeci bir ölçüde kaçınılmaz kılmıştır. Dünya koşulları da bu gidişteki sancıları şiddetlendirmiştir.

Günümüzde, sosyalist ülkelerde üretici güçlerin vardığı seviye, sosyalizmin küçük burjuva tarzda bozulmasına daha fazla katlanamayacak noktaya gelmiştir. Sosyalizmin kuruluş ve geliş süreçlerine yapıştırılan küçük burjuva yamalar artık dökülmektedir. Bunlar çürümenin kaynağı olmuştur. Ancak bu sancılı süreçten, küçük burjuvaca bozulmalardan kopuşma tek yönlü ve kolay olacağa benzemiyor.

Soysuzlaşan "devlet mülkiyeti" kökleri kazınamamış özel mülkiyet duygularını güçlendiriyor. Kolektif inisiyatifi kolektif hantallığa ve tembelliğe dönüştüren bürokrasi, bunun bedelini şimdi kişicil inisiyatife yol açarak ödemek zorunda kalıyor.

Bazı sosyalist ülkelerde özellikle tarımda hala özel mülkiye-

tin güçlü olması, bu sancılı dönemden geçiş sürecinde emperyalizmin iştahını kabartıyor ve sosyalizmden geriye düşüş ihtimalini de iktidardaki sosyalizmin gündemine sokuyor.

Sosyalizmin çürüyen küçük burjuva yanları kendiliğinden proletarya sosyalizminin güçlenmesi sonucunu doğuramaz. Emperyalizmin çekim gücünü de düşünürsek kapitalizme doğru devriliş kimi sosyalist ülkeler için mutlak olarak imkan dışı değildir. İhtimaller üzerinde spekülasyon işimiz değil. Ancak bir sosyalist ülkede ya da bu yolda ilerleyen bir ülkede şehir ve kırdaki sosyalist üretim emek üretkenliğinde başı çekemiyorsa o ülkede sosyalizmin güçlenmesi için temel eksik demektir.

Dünya komünist hareketi mevcut krizden nasıl çıkacaktır? Önümüzde, kısa dönemde dünyada bir devrimci durumun doğabileceği bir süreç görünmüyor. Dolayısıyla çözüme sıçramalı devrimci yılların içinden geçerek varılmayacak. Yaşanan yıllar henüz birikim yıllarıdır.

Krizden çıkışta motor güçler ne olabilir?

Kapitalizm, tekniğin ve üretim ilişkilerinin daha gelişkin olduğu Babil, Yunan ya da Roma'da değil de daha geri İngiltere adasında alev aldı. Üretici güçleri çürüten aşırı iri tefeci-bezirgan sermaye eski medeniyetlerde böyle bir sıçrayışa engel oldu. Özellikle insan üretim gücünün daha diri ve canlı olduğu İngiltere ve Kıta Avrupası'na, medeniyetin tekniği ulaşır ulaşmaz yedi bin yılda değil, birkaç yüz yılda kapitalizm filiz verdi, üretici güçleri çok daha devasa bir gelişime itti.

Sosyalizm ise, yine üretim tekniğinin daha gelişkin olduğu Kıta Avrupası'nda değil, daha geri olduğu Çarlık Rusyası'nda patlak verdi. Kıta Avrupası'nda insan üretici gücü, başlıcası işçi sınıfı, sömürge talanlarının nimetleriyle uyuşturulabilmiştir. Uyuşmayanların can hıraş çabaları gidişi değiştirmedi. Tekniğin fırtınalı gelişimiyle yüzyüze gelen ayık Rus proletaryasının, sömürge talanlarıyla değil, Papaz Gaponlar'la uyuşturulma

çabaları sökmedi, dünyada ilk işçi iktidarı kuruldu.

O yıllardan bugünün ortamına geldiğinden Batı proletaryasının, yeni sömürgecilik talanıyla afyonlandığı ve aynı zamanda nükleer kıyamet tehdidiyle sindirildiği acı, ancak açık bir gerçektir. Modern tefeci-bezirganlık yani uluslararası finans kapital, Batı'da insan üretici gücünü önemli ölçüde dev marketlerin vitrinleriyle hipnotize edip çürütmüştür.

Geri kapitalist ülkeler ya da "Üçüncü Dünya"da ise, çalışan yığınların Batı'daki gibi afyonlanması ekonomik olarak mümkün değildir. O nedenle bu ülkelerde faşizm ve başka binbir yolla insan üretici gücü, kelimenin gerçek anlamında çürütülüp paçavralaştırılmak isteniyor. Ancak bunu sağlayabilmek büyük ölçüde imkansızdır. İşçi sınıfının geniş çekirdeği, bu ülkelerde gelişimin zembereği olmak özelliğini hala korumaktadır.

Bu ülkelerde 1970'ler sonrası mücadele karakter değiştirmektedir. Ulusal kurtuluş mücadelelerinin yerini sınırları daha belirginleşmiş sınıf savaşları almaktadır. Bu konakta değişimi ve kendini ortaya koyuşu elbette yıllar almaktadır. İşte dünya komünist hareketindeki çürümelerin taze kan kaynaklarından birisi, bu ülkelerdeki işçi sınıfı hareketleridir. Bu ülkelerdeki mücadelelerin nasıl gelişeceğini elbette ki gelecek günler gösterecektir. Ancak bu mücadelelerin, kanı çekilip, cansızlaşan dünya komünist hareketine yeni yaşam gücü vereceği açıktır.

Sosyalist ülkelerde ise, insan üretici gücü önemli yaralar alsa da, kendini onarabilecek imkan ve araçlara sahiptir. Fakat bu kendini yenilemenin kolay süreç olamayacağı hergün daha iyi anlaşılıyor.

Sonuç olarak, dünya komünist hareketindeki çürümeyi aşabilecek iki güç sosyalist ülkelerde ve geri kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfıdır. Batı proletaryası emperyalizme karşı pasif bir dirençle kendi misyonunu sınırlarken, geri ülke proletaryaları

emperyalizme zayıf noktalarından vuran aktif saldırı misyonuyla yüklüdürler. Sosyalist ülkeler kendilerini yeniledikleri ölçüde emperyalizme genel saldırının ya da üstünlük kurmanın maddi ve psikolojik ortamını güçlendireceklerdir.

Dünya komünist hareketi krizli günlerden geçiyor.

Bu sancılı günlerin aşılmasında, çürüyen yanların kesilip atılmasında, genel komünist hareketin taze kan almasında öncülük sosyalist ülkelerce ya da bir kaçı tarafından yapılırsa sorunlar daha kestirme bir süreçle aşılabilir. Fakat öncülük Üçüncü Dünya Proletaryası'nın omuzlarına kalırsa sürecin çok sancılı olacağı açıktır.

Sosyalizm kendi problemleriyle boğuşurken, Üçüncü Dünya Devrimleri'nin sorunlarıyla yüz yüze gelmek istemiyor. Canlı olayların akışı öyle bir kendini kayırışa izin verecek mi?

Özetle, iktidardaki sosyalizmin sancılarıyla dünya komünist hareketinin krizi tepe noktasına çıkmıştır. Küçük burjuva zorlamaları ve aristokrat işçi eğilimlerinin istikrarlı inatçı baskısıyla incelenen dünya komünist hareketi, şimdi kabuk değiştirmeye zorlanıyor. Ancak ufukta, çürüyen cesedi yoldan süpürecek yeni bir 1917 Devrimi görünmüyor.

Öyleyse kabuk değiştirme sancılı, dolambaçlı, inişli çıkışlı bir yol izleyecektir. Öyle görülüyor ki, 1965'lerde kurulan güçler dengesi, dünya ölçüsünde yeniden kurulacak ve bu denge kendinden sonraki gelişime damgasını vuracaktır. Önceki denge sosyalizmin itibarlı, kapitalizmin sancılı günlerinde kurulmuştu. Şimdi görünüş tersine dönmüştür. Sosyalizmin "iflas" ettiği, kapitalizmin geliştiğine dair çığlıkların atıldığı yıllar yaşayacağız.

Bütün bunlar sosyalizmi, küçük burjuva dar kafalılığı ve aristokrat işçi hımbıllığından kurtararak aşılabilir. O zaman sosyalizm, ilkelliklerinden kopuşup seviyece yükselecektir ve insanlık dünya ölçüsündeki tarihi hesaplaşmaya doğru büyük bir adım atmış olacaktır.

DİPNOTLAR

1) Foreign Affairs, "The Bush Agenda", R. Nixon
2) Lenin, Cilt 21, s. 213
3) a.g.e., s. 98
4) a.g.e., s. 243
5) a.g.e., s. 256
6) ÇKP'nin SBKP'ne mektubu, 14.07.1963
7) a.g.e.
8) a.g.e.
9) a.g.e.
10) Valentina Kıselyova, Moscow News, 19 Temmuz 89

SOSYALİZMİN ORTAÇAĞI KAPANIYOR MU? *

Doğu Avrupa'da olaylar şaşırtıcı bir hızla akıyor. İki üç ay önce kimse Berlin Duvarı'nın yıkılabileceğini tahmin edemezdi, hele iki Almanya'nın birleşmesi ancak bir deli saçması olarak kabul edilebilirdi. Oysa bütün bunlar şimdi hepimizin gözleri önünde oluyor.

Olayların sıcaklığı içinde, kesin yargılara varmak güç ve ayrıca yanıltıcı olur. O nedenle, yazımızda muhtemel gelişmelerden çok olaylarda ortaya çıkan bazı ana ortak özellikleri irdeleyeceğiz.

KRİZİN ORTAYA ÇIKTIĞI KOŞULLAR

Sosyalist ülkelerde son yaşanan krizi Polonya olaylarıyla

* Çağdaş Yol, Mart '90

başlatmak hatalı olmaz. 1980'de başlayan Polonya krizi pek çok konuda işaret vermişti. Ancak o zaman olaylara bakan bizler, Polonya'daki sorunların sosyalist sistemin de yardımıyla kısa zamanda çözülebileceğini düşünmüştük. Oysa sistemin ta köklerinde derin bir birikimle yüz yüze olduğumuzdan haberdar değildik. 1980'li yıllar bu birikimin hangi boyutlarda olduğunu tüm dünya halklarına açıkça gösterdi.

Sosyalist ülkelerdeki krizin uzun yıllar biriktiği çok açık, hatta sosyalizmin 70 yılı iyice irdelenmeden bugünkü olaylar yeterince açıklanamaz. Ancak krizin birikip açığa çıktığı koşullar da bir o kadar önemlidir. Sosyalist ülkelerdeki krizin patlak verdiği koşulları üç yönden özetlemek gerekir:

1. Sosyalist ülke ekonomisindeki durum,

2. Kapitalizmdeki gelişme özellikleri,

3. Geri ülkelerdeki ulusal kurtuluş mücadelelerindeki değişim özellikleri.

1. Sosyalist ülke ekonomilerindeki durum: Ekonomilerde genel bir durgunluk 1975'lerden itibaren yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlamıştır. (Tablo 1)

Tablo 1
Yıllık Ortalama Artış Oranı (%)

Yıllar	1966-70	1976-80	1981-85
Sanayi Üretimi	8.47	4.4	3.7
Tarım Üretimi	3.9	0.5	1.2
Sanayide Emek Üretkenliği	5.7	6.0	3.2

Kaynak: Beyond Perestroika, E. Mandel

Sovyet ekonomisiyle ilgili rakamlar 1975 sonrası yarı yarıya düşmüştür. Yalnızca bu olgu Sovyet sanayisinde işlerin tıkandığının tartışma götürmez kanıtıdır.

Ayrıca 1977-85 arasında üretim araçları sektöründe stoklar %184 artış göstermiştir.[1] Yani teknik olarak geri, talep edilmemesine rağmen "plan gereği" üretilen makinalar yığını 1975'ler sonrası artmıştır.

Diğer çarpıcı gösterge tanımdaki durumla ilgilidir. "Sovyetler Birliği Amerika'dan daha az tahıl üretmesine rağmen ondan dört kat fazla traktör kullanıyor. Ayrıca tarım sektöründe Sovyetler dokuz kat fazla işgücü kullanıyor. Başka bir deyişle Sovyet tarımında emek üretkenliği Amerika'dakinin onda biri kadardır."[2]

Bütün bu göstergeler, Sovyetler Birliği'nde emeğin ve üretim araçlarının nasıl israf edildiğine çarpıcı örneklerdir. Bu tablonun altında ekonomik anlamda yatan temel neden, üretici güçlerin yenilenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması zorunluluğudur. Ekstansif ekonomik gelişim son sınırlarına dayanmıştır. Entansif gelişime sıçramadığı taktirde ekonomi üretici güçleri verimsizce tüketecek, Sovyet proletaryasının artı-emeği boşa harcanmış olacaktır

Özellikle 1980'lerde Sovyetler'de ve aynı zamanda diğer sosyalist ülkelerde üretici güçlerin kaçınılmaz yenilenmesi, modern deyimiyle bilimsel teknik devrimin imkanlarının üretime yaygınca aktarılması zorunluluğu sıkça tartışılmıştır. Ardından yaşanan gelişmeler bu yenilenmeyi eski yönetim mekanizmalarının yapmaya yetenekli olmadığını ortaya çıkarmıştır. 1930'lar sonrası Sovyet ekonomistleri arasında yaygınlaşan, "sosyalizmde üretici güçlerle üretim ilişkilerinin çelişkisiz uyumu" teorileri 1975'lerle birlikte gerçekler tarafından yalanlanmış oldu. Urlaşan bürokrasinin ataletine denk düşen bu anlayış, ancak sancılı bir birikimle kırılıp aşılabiliyor.

Sosyalist ülkelerdeki kuruluş ve ekstansif gelişim sürecine denk düşen, bu dönemin yarattığı bürokratik mekanizmalar 1970'lerle birlikte gelişmelerin önünde engel olmaya başlamışlardır. Sosyalist ülkelerdeki krizin tırmanışının en temel özel-

liği budur.

2. Kapitalizmdeki gelişme özellikleri: Sosyalizmin kapitalizmden öğrendiğinden çok kapitalizm yeryüzünde sosyalizmle "birlikte yaşamak" zorunda olduğunu kavradı. Çökmenin eşiğine gelen kapitalist anayurtlarda "devletçi kapitalizmle" ya da "Keynes iktisadıyla" ekonomiler reforme edildi. Sosyalizmin karşısında "sosyal devlet"i ortaya atmak zorunda kalan kapitalizm, işsizlik ödentisi, sağlık hizmetleri gibi bazı sosyal hakları geliştirmek zorunda kaldı.

Öte yandan yeni sömürgecilikle geri ülkeler karşısında kapitalizmin eski görüntüsünü değiştirmeyi denedi. Başarısız olduğu söylenemez.

Son olarak 1970'ler sonrası bilimsel teknik devrimin sağladığı imkanlara sosyalizmden çok daha hızlı bir şekilde uyum sağlayan kapitalist anayurtlar, aslında böylece 1940'ların rövanşına girmiş oluyorlardı. Yaşadığımız yıllar, bu mücadelenin kapitalizm lehine dönüş yaptığı yıllar oldu. 1970'lere kadar sosyalizm lehine akan süreç üretici güçlerin gelişmesinde mesafeyi gittikçe açan kapitalizm lehine dönmeye başladı. Bu gelişme kaçınılmaz bir şekilde sosyalist ekonomileri dolaylı bir baskı altına sokmuştur. Sosyalist ülkelerdeki krizin yoğunlaşmasında ikinci önemli etken budur.

3. Geri ülkelerdeki ulusal kurtuluş mücadelelerindeki değişim özellikleri: İkinci Dünya Savaşı'yla yükselen sosyalizmin itibarı daha sonra yoğunlaşan ulusal kurtuluş savaşlarıyla durmaksızın yükseldi. Bu yükseliş 1970'lerde durdu. Klasik sömürgeciliğe karşı verilen mücadelelerin belki en son örnekleri Angola, Gine ve bir ölçüde Nikaragua Devrimleri oldu. Böylece, ulusal kurtuluş savaşları dönemi tarihi olarak kapandı. Artık, yeni sömürgeciliğe karşı ve proletaryanın doğrudan öncülük edeceği sosyal kurtuluş savaşları dönemi açılmak zorundadır. Başta Latin Amerika, Ortadoğu, Afrika'da koşullar böyle bir mücadele için olgunlaşıyor.

Geri ülkelerdeki mücadelenin böyle bir dönüş göstermesi sosyalist ülkeleri nasıl etkilemiştir?

Ulusal kurtuluş savaşları döneminin kapanmasıyla bir bakıma dünya ölçüsünde devrimci mücadelenin ekstansif, yaygın gelişmesinden entansif derinlemesine, köklü sağlamlaşma dönemine gelinmiş oluyordu. Bu sürecin başlamasıyla kendi kurtuluş mücadeleleri sırasında sosyalizme dost olan bazı geri ülkeler sonraki süreçte hızla kapitalizmin yeni sömürgecilik ağına kapıldılar (Mısır, Cezayir, Irak vb.). Ayrıca diğerlerinin sosyalizme ilerleme süreci zor ve sancılı oldu. Bu sancılı süreç halen yaşanıyor.

Yaşanan olaylar şu gerçeklikleri ortaya koydu. Ulusal kurtuluş savaşları sonrası süreçte sosyalizmin bu ülkelerdeki gelişmeleri belirleme gücü son derece sınırlıdır. Ve her alanda emperyalizmle bitmez bir mücadele devam etmektedir. Bu mücadeleler sırasında sosyalizm, kendi gücünü sınadı ve bu sınavdan önemli ölçüde moral ve güç yitirerek çıktı.

"Dış yardım-ulusal hasıla oranında Sovyetler Almanya'yı üç kat, İngiltere'yi üç buçuk kat ve Amerika'yı hemen hemen altı kat geçmektedir."[3] Bu yardımların Sovyet ekonomisini zorlayacağı çok açıktır. Üstelik bu ülkelerin pek çok yardıma rağmen sosyalist ülkelerle ilişkilerini koparıp, emperyalizmin ağlarına yeniden yakalanmaları, sosyalizm cephesinde önemli maddi ve moral çöküntüler yaratmıştır.

Neticede, sosyalist ve ilerici güçler II. Dünya Savaşı sonrası 1975'lere kadar yaşadıkları yükselme döneminden, duraksama sürecine girince, sağlam olmayan mevziler teker teker kendini açığa vuruyor, eğer takviye edilmezse düşüyor. İşte yükselme günlerinde biriktirilen hatalar, duraklama ve gerileme günlerinde daha açık ve atlanamaz biçimde ortaya çıkıyor.

Sosyalizm kırk yıl önce savaş yıllarında en önemli sınavını vermişti. Şimdi de barış yıllarının sınavından geçiyor. Bu sınav sancılı uzun bir süreci kapsayacağa benziyor.

GELİŞMELERİN ÖNE ÇIKARTTIĞI YÖNLER

Doğu Avrupa'daki gelişmeleri tek tek ülkelerdeki olaylar açısından incelemek yerine bütün akan süreçte ortaya çıkan ortak özellikleri öne çıkartıp ne anlama geldiklerini incelemeye çalışacağız.

Gelişmeler 1980'lerin başında Polonya olaylarıyla başladı. Polonya'daki gelişmelerin önemli bir özelliği vardı. 1950'lerden beri hemen her on yılda bir sancılanan Polonya'da 1980'lere kadar siyasi gelişmeler daima komünist partisi içindeki değişikliklerle "çözümlenmişti". Ancak böyle her "çözüm" yeni bir sancı ürettiği için 1980'lerde olay büyük bir oranda parti dışına taştı. Dayanışma Hareketi, partinin yanında yeni bir siyasi odak oldu. Üstelik o zamanlar sınıfın büyük çoğunluğunu yanına çekmeyi başarmıştı. Böylece bir sosyalist ülkede iktidardaki bir komünist partisinin sınıfla bağlarının çoktan kopmuş olduğu ilk defa açıkça ortaya çıkıyordu. Kopan bağları yeniden kurup, Parti'nin kendini kısa sürede yenileyebileceğini ummuştuk. Olaylar bizi yalanladı. Daha da ötesi, Polonya ile birlikte sosyalist ülkelerde bambaşka bir süreç başladı.

Polonya'nın ardından Sovyetler'de Andropov'la başlayıp Gorbaçov'la devam eden sürecin ayırıcı özelliği ise, Parti'nin sistemde biriken sancıları kendi inisiyatifiyle çözmeye başlamasıydı. Fakat Gorbaçov'un itiraf etmek zorunda kaldığı gibi, çürümenin bu kadar derinlerde olduğunu, Parti liderliği de Perestroyka yoluna çıkarken bilmiyordu. Bu sığlık kaçınılmaz şekilde Parti politikasını pragmatizme sürükledi. Ve olaylar zaman zaman Parti'nin inisiyatifi dışına taşıyor. Yani SBKP'de olayların gerisinde kalıyor. Doğu Avrupa'da komünist partiler kendi ülkelerinde benzer bir süreci başlatmaya karşı bir kaç yıl ayak dirediler ve bütün bu ülkelerde olaylar komünist partilere rağmen patlak verdi, komünist partiler yığınların tepkisinin ancak kuyruğuna takılabildiler, bunu bile yapamayan Romanya

Komünist Partisi ise şimdilik bütünüyle meşruiyetini, varlık koşulunu yitirdi.

Sovyetler Birliği dışındaki sosyalist ülkelerde komünist partilerin biriken sorunları çözmeye yetenekli olmadığı ortaya çıktı. Bu ülkelerdeki siyasi gösterilerde hızla bir ve aynı ortak parola öne çıktı: "Komünist partisinin iktidar tekeline son!" ya da Doğu Almanya'daki orjinal söylenişiyle "bir daha asla!". Bu talebin yükselmesinin ardından başlayan reformları diğer ülkelerdeki aşağıdan halk ayaklanmaları geçti. Şimdi Sovyetler de aynı siyasi sorunu gündemine almak zorunda kalıyor.

Gorbaçov'un yukarıdan, ihtiyatla büyütmeye çalıştığı Perestroyka'yı Doğu Avrupa'da yığınlar kendi inisiyatifleriyle mantık sonuçlarına zorluyorlar.

Yığınların baskısıyla, partilerin hızla inisiyatif yitirmesi hükümetlerin, bakanların meydanlarda halk onayından geçmeyince çekilmek zorunda kalmaları, Doğu Avrupa komünist parti iktidarlarının ne ölçüde çürümüş ve yığınlardan kopmuş olduğunun ibret verici kanıtlarıdır.

Bütün bu gelişmeler sırasında, her ülkede farklı süreçler yaşanmasına rağmen hepsinde ortak iki özellik öne çıktı.

İlki, siyasi planda komünist partilerin güç ve itibar yitirmesidir. Sovyetler Birliği için de bu tespit geçerlidir. Diğerleriyle kıyaslandığında komünist partisi daha yavaş güç kaybetmektedir, ama ibre sürekli aşağıya kaymaya devam etmektedir.

İkinci ortak özellik; üretim araçlarının sosyal mülkiyetinin itibar yitirmesidir. Üretim araçlarında özel mülkiyetin sosyalist ülkelerin gündeminde önemli bir yer tuttuğu açıktır.

Bir sosyalist ülke için komünist partisinin öncülüğü ve üretim araçlarının sosyal mülkiyeti komünizme gidişin vazgeçilmez koşulları olmasına rağmen, sosyalizmin bugüne kadar ki pratiği bu iki olguyu aşırıca yıpratmış, tanınmaz hale getirmiştir.

Çok açıkça görülüyor ki sosyalist ülkelerdeki gelişmeler

sosyalizmin bu en temel taşlarını bile yerinden oynattığına göre sosyalizmin krizi derin ve köklü demektir. Detayların içinde boğulmamak için sosyalizmin sorunlarına bu iki mercekten bakacağız. Nasıl, neden deforme olmuşlar? Nasıl, hangi yollarla onarılabilirler?

KOMÜNİST PARTİLERDEKİ ÇÜRÜME

Partilerdeki çürüme hiçbir gerekçeyle örtülemeyecek ölçüde ortadadır. Bazı sonuçlara varmadan komünist partilerin ülkelere göre durumlarına bir göz atalım.

İlk göze çarpan olgu, güçlü ve köklü mücadele geleneğine sahip olan partiler bir ölçüde daha sağlam kalabildiler. Sovyetler'le birlikte Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya komünist partileri böyle görünüyor.

Macaristan Komünist Partisi eridi. Yeni partinin sözcülerinden biri ise şöyle diyor: "Yeni partiye ideoloji giydirmek istemiyoruz. Biz sosyalizmi yıllar önce başlatmış ve yalnızca Marx, Engels ve Lenin tarafından değil St. Augustin, Thomas Moore ve büyük Fransız Devrimi tarafından geliştirilen bir tarihsel proses olarak kabul ediyoruz... Sanıyorum, Avrupa sol hareketinin değerleri, gelenekleri ve bugünkü deneylerine dayanacağız. Öte yandan Macar parlamentosu fabrikalarda parti faaliyetlerini yasaklayan bir karar geçirmeyi denedi." [5] 1968'lerden beri süre gelen Macar tipi reformların sonuçları berraklaşıyor. Macar Komünist Partisi geleneksel zayıflığının yanında artık açıkça sosyal demokratlaşmıştır. Üstelik işçilerin politika yapmasından korkan Macar "sosyalistler"in bunu fabrikaların özelleştirilme kargaşasından işçi sınıfını uzak tutma kaygısıyla yaptıkları çok açıktır.

Polonya'da Dayanışma, umduğundan önce iktidara gelmenin sıkıntısıyla başlıca iki fraksiyona bölünmüş durumda. Gücünü gittikçe yitiriyor. Parti içinde ise üç eğilim var. 8

Temmuz Hareketi, partinin omurgası eski yapıyı reforme etmeyi amaçlıyor. Katowice grubu "Stalinist eğilim"lere sahip. Bir de eskiyle ilgili herşeyi inkar etmeye yeltenen sosyal demokratlar var.[6] Parti içinde pazar ekonomisine geçişe karşı direnen "Varşova İşçileri Platformu" bulunmakta.[7] Yaşanan kriz siyasi güçleri önce bozdu, dağınıklığa uğrattı, artık olaylar geliştikçe yeni şekillenmeler yaşanacak.

Bu en çok Romanya için geçerlidir. Parti, Çavuşesku'yla özdeş göründüğü için şimdi fiilen likide oldu. 1987'de Brasov işçileri Parti binasını yakıp Parti'nin gizli yiyecek stoklarını yağmaladığında[8] Çavuşesku rejiminin sonu görünmüştü. Bu gelişmeleri 1989 Martı'nda altı Parti liderinin Çavuşesku'ya karşı açık mektubu izledi.[9] Bu en geri sosyalist ülkede olaylar çok farklı aktı ve kısa da olsa bir savaş yaşandı.

Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin bir ideologu sayılabilecek Silviu Brucan cephenin konumunu ve durumunu şöyle tanımlıyor:

"İdeolojik yönelim henüz kararlaştırılmadı. Sosyalizm ve komünizm gibi kavramların Romanya'da bir anlama ve temele sahip olmadığını düşünüyoruz. Mutlak monarşiye yakın feodal tip bir üst yapıya sahip olmuş olan ve kişi başına geliri Avrupa sosyalist ülkelerinin üç ya da dörtte biri olan Romanya'da böyle terimler için bir temel yoktur.

"Yarım yüzyıldan beri Marksist düşüncenin fosilleşmesinin acı meyvelerini topluyoruz.

"Ulusal Kurtuluş Cephesi sola eğilimli geniş bir politik örgütlenmeyi temsil ediyor, daha fazlasını değil."[10]

Doğu Avrupa ülkerinde en azından önümüzdeki bir iki yıl yeni siyasi şekillenmelerin bozulup kurulmasıyla geçecek. Bu konuda şimdiden bir şeyler söylemek erken olur. Ancak şu kadarı kesindir ki artık bu ülkelerde komünist partiler tek ve güçlü siyasi örgütlenmeler olmayacaklar. Sosyalizm ve komü-

nizm adına yapılan hataların yığınların hafızasında, kuşakların bilincinde yarattığı köklü olumsuzluklar kolayca ortadan kalkmayacak.

Diğer bir soru, komünist partilere karşı öfkeyle sokağa dökülen bu yığınlar, "karşı devrimci" olarak mı değerlendirilmelidir? Böyle bir yargı kolay ve tek yanlı olur. Böyle bir yargıya varmadan önce, komünist partilerin bu ülkelerde nasıl olup da böyle yaygın bir öfke kaynağı haline geldikleri açıklanmalıdır. Sıradan insanları sosyalizmden soğutmak, bu partilerin pek çoğunun kaçınılmaz sonucu olmuştur. Geniş yığınların komünist partilere yönelen öfkesinin objektif anlamı, halkın çıkarlarıyla partilerin konumunun çatışma noktasına varmasındandır. Hiç şüphesiz ki sosyalist ülkelerdeki ayaklanan tepkiler içinde pek çok siyasi çıkar henüz iç içedir. Macaristan ve Polonya'da bir ölçüde kapitalizmi restore etmeye eğilimli güçlerin bu momentte üste çıktığını söyleyebiliriz. Ancak gidecekleri yol emperyalizmin bütün gayretlerine rağmen kolay ve pürüzsüz değildir. Diğerlerinde ise henüz siyasi güçler oluşma aşamasında.

Yığınları komünist partilerden soğutan, hatta karşısına geçiren en önemli nedene gelelim: Partiler, iktidar yıllarında imtiyazlı bir elite dönüşmüştür.

Bir komünist açısından, bırakalım bazı maddi imkanların çekiciliği ile soysuzlaşmayı, işçi sınıfı ve halk yığınlarından kopuşmak en büyük suçtur. Oysa, sosyalist ülkelerde partiler ve elbette partililer fiilen ve çoğu zaman da resmen imtiyazlı konuma gelmişlerdir. Örneğin, Yiyecek Halk Komiseri Tsyurupa'nın Lenin'in önünde açlıktan bayılması üzerine Lenin'in önerisiyle halk komiserlerine yiyecek imtiyazı verilir. Açlık yıllarında çok doğal ve kaçınılmaz olan imtiyaz, ardından gelen yıllarda katlanarak özel parti mağazalarına kadar büyümüş, diğer komünist partiler tarafından da imtiyaz, tasasız benimsenmiştir. 1918 koşullarında halkın bir ölçüde hoşgörü ile bak-

tığı imtiyaz, sonraki yıllarda özel parti mağazalarına evrimleşince bu gelişme yığınlarda öfke biriktirmiştir. Bu yalnızca bir örnektir. Artık bizzat, sosyalist ülkeler basınında parti ve devlet üst bürokratlarının nasıl akıl almaz maddi çıkar soysuzlaşmasına saplandıklarının örneklerini okuyabiliyoruz.

Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmelerin ortak yanları belirginleşince bürokratik çürümenin kaçınılmaz bir alınyazısı olmadığı sorusu akla geliyor.

Hiç şüphesiz ki, çok yönlü yeteneklerle teçhiz edilmiş komünist insana ve komünist topluma gidiş sürecinde, hele geri bir ülkede sosyalizmin kuruluş işine girişilince bürokrasi kaçınılmazdır. Ancak bürokratik soysuzlaşmanın kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkün değildir.

Böyle bir çürümeye karşı tek gerçek silahın aşağıdan yığın kontrolü olduğu açıktır. Ancak geri, üstelik köklü serf gelenekli Rusya ve benzeri ülkelerde yığın inisiyatifi muazzam birikimler sonucu patlak veren devrim günlerinde açığa çıkabilmiştir. Günlük rutin yaşam başladığında, hergünkü yaşamın düzenlenmesinde yığınların inisiyatifi biraz da kaçınılmazca geriye çekiliyor.

"Bu sorun üzerinde önemli bir adım Kliamkin tarafından atılmıştır. Kliamkin kendisini, kapitalizmin gelişmesi tarafından yeterince derin bir dönüşüme uğratılmamış olan Rus köylüsünün, sosyo-ekonomik yapısındaki öncelikle yarı pederşahi gelenekleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu gelenek doğal olarak, yarı pederşahi çarlıktan devşirilen ve onunla güçlü bağlarını kaybetmemiş olan Rus proletaryası üzerinde de izlerini bırakmıştır. Bürokrasi böyle bir toprakta yeşerebildi." [11]

Marx'ın belirttiği gibi, devrim günlerinin sıcaklığı geçmeye başladığında eski, yeni biçimlerin içinde yeniden dirilmeye çalışır. Bürokrasinin tutuculuğu, halktan kopukluğu böyle köklü bir geleneğin Sovyet sistemi içinde etkisini sürdürmesinden kaynak alıyor olmalıdır. Üstelik bu gelenek parti içi meka-

nizmaları da önemli ölçüde etkilemiş, kontrol araçları kireçlenmiştir.

Partinin yığınlardan kopması sonucunu doğuran eski düzenden kalma gelenekçil köklerin yanında başka neler söylenebilir?

Komünist partilerin, sonunda onları yığınlardan kopartan, sistemli olarak tekrarladıkları iki hata öne çıkartılmalıdır.

Birincisi, sosyalizmin genel hedefleri ile yığınların günlük pratik çıkarlarının birbirinden kopartılmasıdır. İktidarda oldukları ülkelerde komünist partiler propaganda planında sosyalizmin insancıllığından o kadar çok söz etmelerine rağmen beş on değil, kırk-yetmiş yıl pratikte insanların en basit ihtiyaçları ancak kabaca karşılanmıştır. Sosyalizmin gelecekteki idealleri "uğruna", yığınların en basit tüketim ihtiyaçları küçümsenmiştir. Nihilist bir küçük burjuva tavrıyla sosyalist ülkelerde tüketim malları ihtiyacı aşağılanmıştır. Ve giderek bizzat sosyalist ülkelerin günlük yaşamında, sosyalizm ve komünizm propagandası ikiyüzlülük haline gelmiştir. Sözlerde kalan yüksek idealler, bayağılaşan günlük pratik, ilk yılların umutlu aceleceliğini kayıtsız bekleyişe dönüştürmüş, ancak sonunda, oldukça uzun bir birikimin zoruyla yığın inisiyatifi yeniden durgun kanalların dışına taşmıştır.

İkinci hata, partilerin yığınların eski alışkanlıkları karşısında aldıkları tavırdır. İktidar oldukları ülkelerde bile komünistler henüz azınlıktılar. Üstelik kapitalizmin yarattığı belli olumlulukları bile miras olarak alamayan komünist partilerin önünde devasa sorunlar yığılıydı. Üretim tarzı olarak küçük meta üretimi Rusya'da en yaygın biçimdi. Kültür, serfliğin güçlü izlerini taşıyordu. Bu zemin üzerinden sosyalizme gidişte her yapmalık, partilerin geniş yığınlarla bağlarını zayıflatmıştır. Bunun en tipik göstergesi Doğu Almanya dahil, halk tepkilerinin önce kilise kanallarından geçmesidir. Sanki sosyalist ülkelerde din yeniden itibar kazanıyor.

Sınıf içinde bile bilinçli işçilerin azınlıkta olması, sosyaliz-

min inşa sürecinde partinin geniş yığınlardan kopabileceği objektif bir ortam oluşturmaktadır. Gereksiz acelecilikler, zorlamalar bu objektif temelden hareketle parti-yığın ilişkisini zayıflatabiliyor. Sosyalizmin kuruluş pratiği, parti için tükenmez bir uyanıklıkla kavranmalıdır. Bu canlı mekanizmalar her hangi bir noktadan kireçlenmeye başladığında bu durum parti için alarm anlamında bir uyarı olmalıdır.

Sovyetler'in zor koşulları, Parti'yi biraz da bu konularda fazla detaylara inemeden acele etmeye zorlamıştır. Bu koşulların ortaya çıkardığı yapıyı ise, Doğu Avrupa komünist partileri kabaca kopya etmekten öteye gidemediler.

ÜRETİM ARAÇLARININ SOSYAL MÜLKİYETİ

Sosyalist ülkelerdeki son olaylar sadece komünist partilerin ne ölçüde çürüyüp soysuzlaştığını ortaya çıkartmakla kalmadı, aynı zamanda ülkedeki krizi aşmanın yollarının her tartışıldığı yerde mülkiyet biçimi gündeme geldi. Macaristan bu konudaki reformlarına 1968'de başlamıştı. Üretim araçlarında özel mülkiyet hakkı kısmen tanınmış ve bir 20 yılda ise bu konudaki bütün sınırlamaların kaldırıldığı bir noktaya varılmıştır. Polonya aynı yoldadır. Ve benzer "reformlar" hemen bütün sosyalist ülkeleri sırayla sarmaktadır. Anlamını ve nedenlerini ortaya koymaya çalışalım.

Önce bir kaç örnekle Sovyetler'de üretim araçlarının sosyal mülkiyetinde ve genel olarak üretimdeki bozulmalara değinmeliyiz.

Üretimde en temel unsur insan üretici gücüdür. Sovyetler dünyanın en iyi eğitilmiş işçi sınıfına sahiptir. Üstelik Sovyetler'de 1970'lerde işçi sınıfının yarısı genç, otuz yaşın altındadır. 1971-1975 plan döneminde sağlanan yeni işgücünün de yüzde 90'ı gençtir. Ancak öte yandan 1970'de Leningrad'da yapılan bir araştırmaya göre işçilerin yüzde 40'ı yaptığı işin

kapsam ve kalitesinden memnun değildir. 1976-77'de aynı konuda yapılan araştırmada bu oran yüzde 65'e yükselmiştir. [12]

Bu rakamlar, özellikle 1975'lere gelindiğinde sınıfın üretim ile yaratıcı bir ilişki içinde olmadığını kanıtlıyor.

Yine Andropov'un verdiği rakamlara göre "Sovyetler'de ücreti ödenmiş çalışma saatlerinin üçte biri karşılıksızdır." Bunun en önemli nedeni işçilerin tembelliği değil, fakat bürokratik hatalı yöntemdir. Ancak bizzat bu, üretimde tembellik, üretime kayıtsızlık yaratmaktadır. Aynı şekilde, Sovyetler'de üretimin yüzde 20'si çeşitli nedenlerle (kötü depolama, taşınma kusurları, hırsızlık vb.) normal dolaşım sürecine girmeden yitirilmektedir.

Bu açıkladıklarımız, üretim ve işçi sınıfı arasındaki ilişkide yaygın kapsamlı bir bozulmanın delilleridir. Sınıf, işin kapsamına, üretilene kayıtsızdır. Böylece Sovyet proletaryasının artı-emeğinin önemli bir bölümü boşa harcanmaktadır.

Üretim sürecinde diğer çok önemli bir yozlaşma, sosyalist ülke ekonomilerine ayrılmazca kenetli olan "gölge ekonomi"-nin varlığıdır.

"Gölge ekonomiyi kapitalizmin doğuş işareti olarak görmüyoruz. (Onun var oluşunun nedenleri sosyalizmin bozulmasında yatar, hatalarımızdan ve eksikliklerimizden kaynaklanır.)" [13]

Aynı yazar gölge ekonominin 1970'lerde hızla yayıldığını ve kökleştiğini tesbit etmektedir.

Kara pazarın yaygın olduğu alanlar: Tüketici hizmetleri (resmi sektörün yarısı kadardır; inşaat ve ev onarımı, resmi sektörün iki katı hacme ulaşır); makina araç gereç onarımı (resmi sektör oto tamirinde ihtiyacın yüzde 20-25'ini, diğer alanda yüzde 50-60'ını karşılayabilmektedir, diğer açığı şu anda gölge servisler de kapatabilmiş değildir) tatil yeri elde etme, sağlık hizmetlerinde ve eğitimde çeşitli oranlarda gölge ekonomi vardır. [14]

Toplam olarak ele alındığında gölge ekonomi bütünün yüzde 20-25'ini meydana getirmektedir. Özetle Sovyet ekonomisinin dörtte biri sosyalizmin kanunları dışında işlemektedir. Ancak bu rakam tek başına aldatıcıdır. Bir ankete göre, az bulunur malları kara piyasada satmanın suç olduğunu kabul edenler yalnızca yüzde 35-36'dır. Aşağı yukarı Sovyet insanının yarısı gölge ekonomiyi "meşru" görüyor. Dolayısıyla onun yozlaştırıcı etkisiyle sosyalist ekonominin temel değerleri insanların gözünde erozyona uğruyor.

Böyle bir ekonomi ve sosyal ilişkiler ortamında olgunlaşan sosyalizmin krizi, kaçınılmaz bir şekilde üretim araçlarının sosyal mülkiyetini tartışma gündemine getirmiştir. Çünkü geniş üretici yığınlar bu aksamalar, bozulmalar ve çürümeler karşısında genellikle seyirci konumuna itilmişlerdir.

Bu konuda özellikle Sovyetler'de süren tartışmanın ana noktalarına değinirsek sorunun hangi boyutlara vardığı daha iyi ortaya çıkacaktır.

"Sosyalist ülkelerin tarihine bakarsak, halk mülkiyetinin kullanımında ekonomik otoritenin daralmasına işaret edilebilir. Pek çok hak, iş kolektiflerinden ve tek tek işçilerden alınıp yönetimin yüksek katlarına aktarıldı.

"Yakın zamana kadar, işçilerin büyük çoğunluğu mülkiyet sahipleri olarak haklarını kullanmada çok az şey yaptı ve üretimin gerçek yönetimine geniş ölçüde katılmadı. Böyle koşullarda, mülkiyet ilişkileri bütünüyle sosyalist olamazdı." [15]

Yukarıdaki tespitler hangi açıdan önemlidir? Üretimin örgütlenmesi ve üretimin yönlendirilmesi yetkisi sürekli bürokrasinin üst katlarında yoğunlaşmıştır. Sosyalizm yalnızca üretim araçlarında devlet mülkiyeti değildir. Sosyalizmi "devletçilik"ten ayıran şey, halkın üretimin yönetimine artan oranda ve giderek tamamen katılmasıdır. Yukarıda verilen bilgilerden işçi sınıfının önemli bir çoğunluğunun üretime yabancılaşacağı gerçeği göz önüne alınırsa, üretim araçlarının sosyal (ya da

devlet) mülkiyeti, üreten açısından bir anlama sahip olmayacaktır.

"Kural olarak, tek tek işçiler ve iş kolektifleri gerçekten kendilerine ait olan bir iş yerinde çalıştıklarını hissetmiyorlar.

"Uzun yılların deneyi şunu söylememe yol açıyor, yanlış yönetimin esas nedeni gerek bireysel gerek kolektif mülkiyetin soyut karakterinde yatıyor." [16]

Yazar "yanlış yönetimi" engelleyebileceğini düşündüğü mülkiyetin somutlaşmasını şöyle yapıyor:

"Bütün halkın ilk elden mülk sahipliği hakkının koşulsuz korunması esas olarak kalır. Bu, sosyalist ekonomik sistemin temelidir. İş kolektiflerine bütün ekipmanın ve diğer işyeri mülkiyetinin kısmi sahiplik hakkı verilmelidir. Bu hak tam bir ekonomik bağımsızlık ve davranış özgürlüğü garanti edilinceye kadar genişletilmektedir." [17]

Yazar, üretime kayıtsızlığı kaldırmanın yolunu kısmi grup mülkiyetinde görüyor. Üretim araçları, iş kolektiflerine devredilirse ve onlara tam davranış özgürlüğü verilirse, mülkiyetin soyut karakterinin doğurduğu yanlış yönetim ve aksamalar ortadan kalkabilecektir. Ancak Yugoslav örneği, yazarın görüşlerini yalanlamaktadır. Ünlü "öz yönetim", grup mülkiyetinden başka bir şey değildi, birikim fonları makina yenilemek yerine ücretleri artırmaya harcanınca, bugünkü yüksek enflasyonlu günlere gelindi.

Bir başka yazar, benzer bir öneriyle mantığı şöyle tamamlıyor:

"Gelir dağılımında sosyal adaletin sürekli, yaygın ve rezilce ihlal edilmesi yeni yaratılan ürünün mal edinilmesinde varolan toplumsal mekanizmanın iflas ettiğini gösteriyor. Görüşümüze göre, buradaki prensip hatası, iş kolektiflerinin mal edinme sürecinde üretilenin önemli bir bölümüne sahip olmamasıdır... Herşeyden önce, sosyalist mal edinme, üreticilerin yarattık-

larının önemli bir kısmını uygun gördükleri gibi kullandıkları bir prosedir." [18]

Böyle bir dağılım mekanizmasıyla sosyal adaletin çok daha korkunç ölçülerde bozulacağı açıktır. Modern toplumda giderek doğrudan yaratılanların sayısı azalıyor, buna karşılık doğrudan üretmeyen hizmet sektöründe çalışanlar hızla artıyor. Ancak Sovyetler'de yaşanan kötü ve gerçekten "rezilce" örnekler düşünceleri böyle bir uçtan öbür uca savurmadan edemiyor.

Bir tek örnek verelim. Grevlerin patlak verdiği, işçilerin sabun bile bulamadığı Kusbass maden bölgesinde üretilenin dağıtımı gerçekten akıl almaz bir rezilliktedir. Kömür madeni yılda 1.7 milyar ruble kazanmaktadır. Bu rakamdan bölgesel bütçeye yıllık yalnızca 1.3 milyon ruble ayrılmaktadır. 925 bin kişinin yaşadığı Kusbass bölgesinde kişi başına yıllık 1 ruble 38 kopeklik bir harcama düşmektedir. [19] Doğru dürüst hiçbir sosyal tesisin bulunmadığı bu bölgede sonunda olay grevlere dayanmıştır. Ve işçiler kömür işletmesinin kazancının tahsisinde daha fazla yetki istemektedirler.

Sosyalizmin bu güne kadar ki deneyi, bazıları kaçınılmaz bazıları da affedilemez hataları nedeniyle, tartışmaları yeni mülkiyet biçimlerine vardırmıştır. Hergün akan süreçte ağırlık kazanan yön, özel mülkiyete bir yöneliştir.

Sosyalist ülkelerde üretici güçlerin gelişmesi açık bir durgunluğa girdi. Daha açık söylersek mülkiyet ilişkileriyle üretici güçlerin açık bir çatışması var. 70 yıllık deneyle üretim araçlarının sosyal mülkiyeti ömrünü doldurdu mu? Dünya yeni bir tarihsel sürece mi gebe?

Macaristan ve Polonya olaylarına bakarsak tarih geriye akıyor. İşçilerin kısmen onayı, kısmen de pasif direnişiyle, üretim araçları başta emperyalist tekeller haraç mezat satılıyor. "Kutsal özel mülkiyet", yetmiş yıl sonra sosyalist mülkiyetten öç mü alıyor? Tarih bu konudaki kararını henüz vermedi.

Ancak şu kadarı kesindir. Sosyalist ülkelerde üretim araçlarının sosyal mülkiyeti üzerine soysuz bürokrasinin güçlü gölgesi düştüğünden beri kolektif yaratıcılık zamanla yerini kayıtsızlık ve yabancılaşmaya bırakmıştır. Sovyetler'de 1930'larda yaşanan Stahanov Hareketi daha sonraları tekrar etmemiştir. İşçilerin üretim araçlarını günlük deneylerinden hareketle en iyi biçimde kullanma yollarını bulup uygulamaları olan Stahanov Hareketi o yıllarda kömür çıkarım işkolunda başlayıp diğer pek çok iş koluna hızla sıçramıştır.

Yeni makinaların sanayide üretime girdiği, işçilerin hızla teknik eğitimden geçtiği 1935'lerde Stahanov kömür çıkarımını yeni düzenlemesiyle hemen hemen 5 kat artırdı. Bu üretkenlik o dönem en ileri Almanya'yı bile geçiyordu. Ardından ayakkabı sanayinde Smetanin, üretimi iki katına yükseltiyor. Tekstil işkolunda otomatik tezgah kontrolu 20'den 140'a kadar yükseliyor. [20]

İlk Stahanovcular Kongresi'nde yaptığı konuşmada Aleksi Stahanov "Sovyet ülkesinde yaşamanın 'daha iyi ve daha neşeli' hale geldiğini" ilan ediyor.

Stahanovistler, fazla çalışmayı yetersizliğin bir itirafı olarak beğenmiyorlardı. Fizik bakımından insanı tüketmeyen bir çalışma temposu bulunmalıydı. "Eğer iş doğru yapılırsa, insan kendini daha iyi ve güçlü hisseder" diyorlardı. Ve becerilerini başkalarına göstermeye özen gösteriyorlardı. "Makinist Omalinov, bir rekor kırdıktan sonra "en yavaş bir makinisti" öğrenci olarak almış ve onu bir rekortmen yapmıştı. Bu adamların talepleri teknik süreci zorluyor ve kırıyordu. Bir mühendis bana şöyle diyordu. İşin akışını bu adamlara uydurmak için sabaha kadar oturup planlar yapıyorum." [21]

Mühendisleri sabahlara kadar plan yapmaya zorlayan üretici işçi zorlaması ve deneyleri: Herhalde kolektif yaratıcılık bu olmalıdır.

Ancak sosyalizmin ilk muazzam başarılarının zafer

sarhoşluğu ve II. Dünya Savaşı'na tırmanan yılların olağanüstü koşulları yaratıcı yığın inisiyatifini, aşırı merkezi uygulamalar karşısında geriletti.

Merkezi planlama, sosyalizmin kuruluş yıllarında hem daha basitti hem de ekonominin ana yönelişleri henüz karmaşık değildi. Ancak planlama zamanla kendi üzerine katlanarak büyüdü. Bizzat kendisi bir amaç haline geldi. Aşırı planlama bölgesel inisiyatifi ve zenginliği kırdı; inisiyatif yokluğu daha fazla planlama talep etti.

Lenin, daha sosyalizmin kuruluş yıllarında şu uyarıyı sanki sonraki gelişmeler için yapmıştır:

"Yarışma işçi ve köylüler içinden pratik örgütçüler arasında düzenlenmelidir. Yukarıdan zorlanan tek düzelik ve klişe formların demokratik ve sosyalist merkeziyetçilikle hiçbir ilgisi yoktur. Yaklaşım tarzlarında, kontrolü sağlama metodlarında zararlı parazitlerden kurtarma ve yoketme yollarında, belirgin mahalli özellikler ve olaylardaki çeşitlilik nedeniyle esasta, özde, temeldeki birlik tahrip edilmez, tersine böyle bir birlik ortaya çıkar." [22]

Oysa Sovyet planlaması en aşırı detaylara kadar varan bir belirlemede "detaylardaki çeşitliliği" zamanla öldürmüştür. Planlama, üretimde belli bir rotayı tutturmaya varmıştır. Tüketim malları üretimi küçümsendiği için, tüketici (yani üreten işçinin, köylünün) tepkisi hiç dikkate alınmamıştır. Bu o noktalara varmıştır ki halka sunulan ancak kalitesizliğinden ya da doğrudan bozuk olduğu için tüketilmeden kalan mallar oranı bazı alanlarda (televizyon gibi) yüzde 40'a varmıştır. Hatta bu konuda sosyalist ülkelerarası ilişki "eşit ve dostça ticaret" lafları altında tam bir saçmalığa, bürokratik aymazlığa dönüşmüştür.

"Düşük kalite tuhafiye ve hediyelik eşya, ihtiyaç duyulmayan ikinci kalite mal yığınıyla elbise ve ayakkabı açığımızı kapatmaya çalışıyorlar. Ve biz bunları alıyoruz. Mevcut beş yıl-

lık plan döneminde, örneğin, Bulgaristan'ın ihraç ettiklerinin yüzde 68'i, Polonya'nınkinin yüzde 43'ü ve Macaristan'ınkinin yüzde 36.5'i böyle mallardır. Satın aldıktan sonra, bu mallar mağazalarımızda tozlanıyor."[23] Ancak Sovyetler'in, sosyalist ülkelerin bu kalitesiz mal üretiminden fazlaca yakınmaya hakkı yoktur. Çünkü bu konulardaki tekniğin büyük bir kısmı Sovyet malıdır. Sovyet makinalarıyla üretilen kalitesiz mallar yığını ve bürokratik baştan savmaya dönüşen ticari ilişkiler, bunlar herşeyden önce müthiş bir israf, sosyalist ülkeler proletaryasının emeğinin sokağa atılması demektir. Neden bu emeğin sahibi gayretli ve yaratıcı çalışsın?

Bugün bürokratik çürümenin doğrudan sonucu olarak sosyalist ülkelerde "devlet mülkiyeti" ya da "üretim araçlarının sosyal mülkiyeti" "sahipsiz" bir görünüm kazanmıştır. "Gölge ekonomi" gibi bozulmalarla bu "devlet malı" aşırılmakta, kemirilmektedir. Ve haliyle mülkiyet ilişkileri üretici güçlerin önünde engeldir.

Ancak çözüm, Sovyet aydınları, bilimcileri arasında yaygın bir anlayış olan, iş kolektiflerine mülkiyet ve üretileni doğrudan sahiplenme hakkının devredilmesinde değildir. Bu sancılı bir yoldan kapitalizme geri dönüş olurdu. Sosyalist mülkiyetin "soyutluğundan" yakınmak ve ancak somut mülkiyet hakkıyla üretici güçlerin canlandırılabileceğini düşünmek, Sovyetler'deki bürokratik çürümenin yarattığı, aslında bürokrasiye karşı inatçı bir savaş verme gücünü yitirmiş, bir anda ve topyekün bir çözüm özleyen demoralize olmuş aydın mantığıdır. Bugünlerde, bu eğilimin en parlak sözcüsü Boris Yeltsin'dir. Şöyle diyor Yeltsin:

"Ben kişi olarak, 70 yıl önce bizi korkutan kapitalizmin bugün hala varolduğunu söyleyemem. Fakat biz hala aynıyız. 'Pazar ekonomisi'yle ilgili bir şey işitir işitmez imdat çığlıkları atmaya başlıyoruz: Kapitalizm saldırıda!

"Komünizmin benim için bulanık bir şey olduğunu, bu

konuda tartışmaya hazır olmadığımı söylediğimde, beni eleştirmeye başladılar. Fakat bugün komünizm nedir? Halka temel koşulları henüz sağlayamadık. Onlara toprakta özgürce çalışma şansı verelim, fabrikanın kısmen sahibi olması için pay sahibi olmalarına izin verelim. Bunun nasıl isimlendirileceği önemli değil." [24]

Yeltsin, tarımda üretkenliğin en yüksek olduğu Amerika'da toprağı "özgürce" işleyenlerin dev bankalarla doğrudan bağlantılı bir avuç tekel olduğunu, bu büyük çiftliklerde geniş işçi yığınlarının ücretli kölelik yaptığını bilmiyor mu?

Yine Yeltsin, bütün kapitalist anayurtlarda, üretkenliğin çok yüksek olduğu dev işletmelerde işçilerin hiç de pay sahibi olmadığını, buna rağmen karıncalar gibi çalıştıklarını bilmiyor mu?

Kapitalizm, bir kaç yüzyıllık iş ve iş disiplini deneyine dayanıyor. Ve ücretli kölelerine parlak vitrinlerde çok çeşitli tüketim araçları sunabildikçe rahat edebileceğini biliyor. Ancak kapitalizmde, açlık, işsizlik tehditiyle nesiller boyu proletaryanın kaslarına iş disiplini yerleşirken, en küçük yaratıcı düşünce ve davranış da beyinlerden sürülüp çıkarılmıştır.

Yeltsin, sosyalizmde çözülmesi gereken zor göreve talip olmak yerine, kapitalizmin dizginsiz rekabetine teslim olmayı yeğliyor.

"Böyle bir kapitalizm altında, yarışma (rekabet) yüz yoksuldan doksanının, büyük çoğunluğun, yığınların girişim, enerji ve atılgan inisiyatifinin kaçınılmazca bastırılması anlamına gelir.

"Rekabetin tükenmesi bir yana, tam tersine, sosyalizm ilk kez gerçekten geniş ve gerçekten yığın ölçeğinde rekabetin uygulanması fırsatını yaratır." [25]

Ancak deneylerin gösterdiği gibi henüz yığınların inisiyatifini canlı tutmak ve yükseltmek bir anda gerçekleşemeyecek ve

uzun yıllardır kökleşmiş olmasına rağmen bürokrasinin halk hareketi karşısında nasıl acze düştüğünü yine Doğu Avrupa olayları göstermiştir.

Bugüne kadar uygulanan kaba eşitlikçilik sosyalist kolektif içinde kişisel inisiyatifin gelişmesini engellemiştir. Şimdi bu hatadan kalkarak Yeltsin'ler, "Bırakalım herkes özgürce yarışsın" önerisini getirdiklerinde, yine yüzde doksanın baskı altında ve devre dışı tutulduğu rekabet başlayacak. Oysa yapılması gereken geniş yığın inisiyatifini yeniden dirilmektir. Hatta az çok dirilen yığın inisiyatifine pratik akış yolları göstermektir.

Pravda'ya yolladığı bir mektupta işçi İvanov şu ilginç tespiti yapar:

"Parti Merkez Komitesi ve işçi sınıfı arasında hiçbir değişiklikle ilgilenmeyen başka bir tabaka var. Partiden bütün istedikleri kendi ayrıcalıklarıdır."[26] Oldukça yaygın, Sovyetler'in her yanında eli olan kendi imtiyazlı konumundan başka bir şeyle ilgilenmeyen bu tabaka, işçi sınıfının şimdiki hedefi olacaktır. Özetlersek, sosyalist ülkelerde üretici güçlerin gelişmesine engel olan şey üretim araçlarının sosyal mülkiyeti değil, bu mülkiyet hakkını soysuzca tasarruf edip bozan bürokratik kanserleşmedir. Eğer bu kanser, özel mülkiyet hakkı ile kazınmaya çalışılırsa, en önce mülk edinecek olanlar bunlar olacağı için, tam aksi yönden yükseltildiği sanılan böyle bir çözüm en sonunda yine bürokratik zümre lehinde olacaktır. Macaristan bunun en güzel örneğidir. Üretim araçlarını yağmalamak isteyenler partinin ve bürokrasinin kapısını çalıyorlar.

Proletarya diktatörlüklerinin, geri ülkelerde yaratmadan edemediği bürokratik imtiyazlı zümre, şimdilerde proletaryanın ve genel olarak halkın daha gelişkin bir düzeyinde eski tarz varlık koşulunu yitiriyor.

GENEL KRİTİK

Sosyalist ülkelerdeki gelişmeler hiç şüphesiz ki Marksist teorinin odak noktasında duracak. Marksizm açısından yepyeni, bambaşka bir sınav. Ancak genel teorik sonuçlar çıkartabilmek için olaylar henüz çok sıcak. Biraz zaman gerekecek. Fakat bugünden gelişmeleri Marksizm-Leninizm'in birkaç temel belirlemesi açısından gözden geçirmek yersiz olmaz.

İlk olarak, üretici güçler teorisi açısından son gelişmeler ne anlama gelmektedir?

Son olaylarla, "kapitalizm yeterince gelişmeden sosyalizm kurulamaz" diyen Kautsky ya da dünya devriminden önce tek ülkede sosyalizmi mümkün görmeyen Troçki haklı mı çıkıyor? Elbette ki hayır.

Ancak, üretici güçlerin yeterince gelişmemesinin geri mirasının sosyalizmi nasıl zorladığını şimdi daha iyi kavrayabiliyoruz. Kapitalizmin şehir ve kırdaki gelişimi disiplinli bir iş gücü yaratıyor. Sosyalizmin böyle bir gücü miras alabilmesi, Lenin'in deyimiyle onun işini "kolaylaştırır."

Parti içinde, sanayide iş disiplininin kurulması tartışmaları sırasında Buharin'in başını çektiği sol komünistler bu düzenlemelere şöyle itiraz ederler:

"Sanayide kapitalistlerin liderliğinin restore edilmesiyle birlikte, iş disiplininin kurulması köklü bir şekilde emek üretkenliğini yükseltmez, tersine sınıf inisiyatifini, eylemliliğini ve proletaryanın örgütlü karakterini zayıflatır." 1918'lerde henüz tüm kapitalistlerin tasfiye edilmediği günlerde sol komünistleri Lenin tam karşıt yönde cevaplar:

"Bu gerçeklik değil; eğer gerçek olsaydı Rus Devrimimiz, sosyalist görevleri ve sosyalist özü bakımından çökme noktasında olurdu. Fakat bu doğru değil. Deklase olmuş küçük burjuva aydını sosyalizmin temel zorluğunun iş disiplininin sağlanmasında yattığını anlayamaz." [27]

İşten atılma, açlık korkusuyla değil, başlıca bilinç ve iş değiştirme "cezalarıyla" disipline edilmesi gereken sosyalist ülke işçi sınıflarının, geriliği ve büyük oranlarda köylülükle beslenmesi göz önüne getirilirse, sorunun ne derece zor olduğu kavranabilir. Üstelik yukarıdaki tartışmadan da anlaşılacağı gibi geniş küçük burjuva ruh halinin ikide bir yaratacağı bozulmalar da hesaba katılırsa, zorluklar bir kaç kat daha artar.

Öte yandan, kırda doğrudan serf ilişkilerinden ya da küçük meta üretiminden kolektif büyük tarıma geçişin ne derece inatçı bir süreç olduğu hemen her sosyalist ülke deneyinden bir kere daha görülebilir. Binlerce yıllık küçük köylü mantığını kapitalizm, üç yüz yılı aşkın bir sürede kır proletaryası ve kapitalist çiftçiye evrimleştirdi. Sosyalizm bu işi birkaç on yıla sığdırmak zorunda kalınca, küçük köylü mantığı en sinsi, en inatçı direnişleri gösterdi. Bugün Sovyet kırlarında kulakların kendisi değil, ama ruhu direniyor. Yavaş iş temposu, ürüne kayıtsızlık ve bu davranışlarla pek çok ürünün toprakta çürümesi Rus kırlarında doğal bir olaydı. Kolektiflerin yalnızca onda biri randımanlı çalışmaktadır. Propaganda, iyi dilek, hatta yerli tarım makinası köylü mantığını birkaç on yılda köklü bir şekilde değiştiremedi.

Diğer taraftan, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya gibi ülkelerde (şimdi Çin de aynı konumda) kolektif üretim hiç tutmayınca köylüye toprak dağıtımıyla küçük köylü üretimi ebedileştirilmiştir. İlk dönemler tarıma canlılık veren bu uygulama ya kapitalizmin serbest toprak satışlı rekabet yoluna ya da kolektif büyük tarıma geçmedikçe üretici güçler dumura uğrayacaktı. Şimdi bu yaşanıyor.

Sosyalizmin deneyi şunu gösteriyor: Ne hızlı kolektifleştirmeyi ne de küçük köylü üretimini ebedileştirme tarımda sorunu çözemiyor.

Kapitalizmden devralınan en modern tarım çiftlikleriyle küçük köylü üretimiyle, ustaca ve titizlikle yürütülecek bir re-

kabet (yarışma), propaganda ve bilinçlenmenin yanında somut kanıtlarıyla küçük üreticiyi modernleşmeye zorlayacaktır.

Sonuçta üretici güçlerdeki gerilik henüz kapitalizmin geliştiremediği süreçleri proletarya iktidarına yüklediği için bürokratik bozulma tehlikesi gündemde yer almaktadır.

Öte yandan Troçkizm'in dünya devrimi beklentisi bir yanda, yine yaşanan yıllar güçlü bir kapitalizmin varlığının sosyalist kuruluşu nasıl etkilediğine önemli örnekler vermektedir. Emperyalizm, sosyalizmin kuruluşunu ve gelişme hızını etkileyebilmektedir. Silahlanma dev kaynakları üretimden koparmakta, güçlü emperyalist kuşatma iç politik yaşam üzerinde baskı kurabilmektedir. Komünist partiler yeterince hassas davranmadıklarında, pek çok farklı görüşü, emperyalizmin bir uzantısı olarak görme basit yolunu seçebiliyor. Böylece sosyalist ülkelerin iç politik yaşamındaki her politik tartışma, emperyalizmin yeni bir "sızmasına", "saldırısına" karşı bir mücadele biçimine girerek, ülkenin somut koşullar açısından ifade ettiği anlam ikinci plana düşebiliyor. Sosyalizm 1917 yılından beri böyle yaşamaya alışmıştı. Haksız olmasa da bunun köklü siyasi etkileri oldu. Olayları kabalaştırma, basit zıtlıklara indirgeme teoriyi aşırıca sığlaştırdı. Teorik zenginliğin pratik politikaya güç katması gerekirken, pragmatik politika kaygıları teoriyi güdükleştirdi, hatta bayağılaştırdı.

Üretici güçlerin geriliğinin sosyalizm açısından en genel sonucu, proletarya iktidarlarını, o ülkelerde henüz burjuva gelişmelerin tamamlayamadığı sorunlarla uğraşmak zorunda bırakmasıdır. Bu durum sosyalizmin günlük pratik akışını kaçınılmaz bir şekilde küçük burjuva ve burjuva etkilerle bozdu. Hiç bir devrimcinin bu objektif gerçeklikten dolayı ağlayıp sızlanmaya hakkı yoktur. Sosyalizmin deformasyonları her geçen gün daha açıkça gözler önüne serildikçe, özellikle düş kırıklığına uğrayan aydınlar saf sosyalizm parolasıyla sosyalizmi ütopyaya dönüştürmeyi yeğliyorlar. Sosyalizmin mükemmel tasa-

rımları üzerine bitmez tükenmez düşünce spekülasyonları, ancak canlı pratiğe gelince korku ve bayağı pasifizm, bu aydınların bütün davranışlarına egemen oluyor.

Sosyalizm bugüne kadar kurulduğu ya da kurulmakta olduğu ülkelerde yaptıklarıyla geri bir süreci tamamlamak zorunda olduğu için, kapitalist anayurtlardaki gelişimi aşan bir konuma ulaşamadı. Bu yalnızca ekonomi tabanında böyle değil, yığınların politik yaşamda yer alışları açısından da genel farklı bir çarpıcılık yaratılamadı. Sosyalizmin bugünkü sancıları, bu eski dönemin kapanmakta olduğunu gösteriyor. Fakat yeni bir döneme girerken geçmiş hataların bedeli ödenmeden yürünemezdi. Reel sosyalizmin genel itibarında bir düşmeyle kalmayacak, en zayıf noktalarda kapitalizmin restorasyonuyla da daha pahalı bir bedel ödeneceğe benziyor.

Bu konuda, kapitalizmin restorasyonuyla ilgili henüz fazla şeyler söylemek mümkün değil. "Politbüro" darbesiyle Sovyetler'de ve diğerlerinde kapitalizmi geri getiren ilkel küçük burjuva duygusallığı ile davranılmadığında, olaya tarihsel süreçlerin hangi koşullarda, nasıl birbiri içine girdiğine baktığımızda kapitalizmin restorasyonu sorunuyla ilgili söylenebilecekler oldukça sınırlıdır.

Kapitalizm, ekonomik ve siyasi bir sistem olarak, devrimlerle feodalizmden doğmaya başladıktan sonra kısmi restorasyonlar yaşamıştır. En yönlüsü Fransa'dadır. Şarap vergisi koyan cumhuriyeti, Fransız köylüsü Napolyon monarşisiyle alaşağı etmiştir. Orta çağın egemen sınıflarıyla çeşitli uzlaşmalar yaşanmıştır. Ancak bütün geriye dönen anaforlara karşın, tarih kapitalizme doğru akmıştır. Kapitalist üretim ilişkileriyle tanıştıktan sonra hiç bir ülkede feodal üretim ilişkileri geriye gelememiştir. Bu böyle olmakla birlikte, özellikle geri, yarı sömürge ülkelerde ise, kapitalizm bugüne dek -ki 200 yıllık bir süreci kapsar- feodal ya da kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini ve sosyal gelenekleri bütünüyle tasfiye edememiştir. Üretici

güçleri kanserleştiren melez yapılar şekillenmiştir. Bu ülkelerde eski, çeşitli melez biçimlerde, sosyal ve ekonomik yapıda kopartılıp atılamayan ağrılı bir ur gibi yaşayıp gitmektedir. Yani eski kendisini kısmen restore edebilmektedir.

Bu durumun en büyük nedeni elbette ki emperyalist soygundur. Emperyalizm bu ülkelere kapitalist üretim ilişkilerini taşırken, aynı zamanda kapitalist üretimi güçlendirecek sermaye birikimini de bu ülkelerden anayurtlara taşıyarak, geri ülkeleri kendi varlık koşulları açısından çölleştirmektedir.

Sosyalizm açısından geri dönüş kanallarını açabilecek hangi kanallar vardır?

Sosyalist ülkelerin hemen pek çoğunda, önce ve ağırlıkla kapitalizmin temizleyemediği önceki üretim ilişkilerinin tasfiyesine çok fazla enerji harcamak zorunda kaldılar. Diğer yandan, insan yaşamında maddi zenginliğin ağır baskıcı çekiciliğini hiç değilse önemli ölçülerde anlamsızlaştıracak, çekici olmaktan çıkaracak genel yaşam düzeyine varılamadı. Bunların yanında en önemlisi, yığınların canlı girişkenliğiyle devletin fonksiyonlarının derece derece doğrudan halk yığınlarına geçmesi yönünde, sosyalizm etkileyici gelişmeler sağlayamadı. Bu üç ana zaaf bir sosyalist ülkede geriye dönüşün olanaklarını yaratabilir.

Hele, kırda ve şehirde küçük ve orta işletmelerin varolduğu, Macaristan, Polonya gibi ülkelerde uzun yıllar bu üretim ilişkilerinin zehirlediği ortam, restorasyon için üstelik bir de öncü siyasi güçler yaratmıştır. Her şeye karşın belirleyici önemdeki sanayi işletmelerinin ve dağıtım ağının özel ellere devri kolay bir süreç değildir. Bu büyük işletmeleri içeride satın alabilecek sermaye birikimi kişilerde yoktur. Ancak düzenin çatlak noktalarında yasa dışı yollarla sermaye birikimi yapmış olanlarda, "yeraltı zenginlerinde" böyle birikim bulunabilir. Üretim araçlarının bunlara satılması ya da imtiyazlı bürokratik ilişkilerle bir bakıma yağmalanması, bu restorasyonun baştan halk yığın-

ları gözünde meşruluğunu ortadan kaldıracaktır.

Eğer sosyalist ülke insanları, Fransız köylüsünün şarap vergisi ile cumhuriyeti gözden çıkardığı gibi dar ufuklu iseler ya da bugüne kadar aksamalarla işleyen sosyalist ekonomi, gölge ya da kara ekonomiyi insanların gözünde tümüyle meşrulaştıracak ölçüde soysuzlaşma yaratmışsa geriye dönüş olasıdır. Ancak Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde kapitalizm ne kadar saf ise Doğu Avrupa Ülkeleri'nde daha saf bir kapitalizm restore edilemez.

Genel kritiğin ikinci temel konusu, demokratik devrim-sosyalist devrim ilişkisi açısından son gelişmeler neleri ortaya çıkarmaktadır?

İşçi sınıfının önüne demokratik devrim sorununun çıkması kapitalizmin geri gelişme düzeyinde proleter devrimlerinin gündeme gelmesinin doğal bir sonucudur. Bu aynı zamanda, proletaryanın tarih sahnesine çıkmasından sonra, feodalizme karşı burjuvazinin radikal tutumunu terketmesi anlamına gelir. Böylece proletarya iktidarlarına tarihsel olarak burjuvazinin tamamlama yeteneği göstermediği görevleri devrolur. Bunun genel sonuçlarını biraz önce açıkladık.

Burada demokratik devrim görevlerinin proletarya tarafından yerine getirilişinde ortaya çıkan bazı sorunlara değineceğiz.

Bugün Sovyetler dahil pek çok sosyalist ülkede "kara ekonomi" şehirde, tamir, inşaat ve bunun gibi orta ve küçük işletme alanında, kırda da sebzecilik, vb. gibi aile işletmelerinin biraz teknikle rahatlıkla yürütebileceği noktalarda yoğunlaşmıştır.

"Beklenenin tersine mal edinmenin kooperatif ve kişisel biçimlerinin suni olarak tasfiyesi sosyalizmin gelişmesini engelledi." [28]

Büyük işletmelerin ve kırda büyük toprakların millileştiril-

mesinden sonra, sayıca yaygın, ancak ekonomik güç olarak o derece etkin olmayan şehir ve kır küçük işletmelerinin tasfiye süreci sosyalizmin kuruluşunun en sancılı belki en fazla dikkat gerektiren süreçlerinden birisidir. Koşulların tartışmasız dayatmadığı her tür zorlama ya da acelecilik bu alanlardaki üretici güçleri inmelendiriyor. Küçük meta üretiminin bir süre sosyalizmin kuruluşu yolunda çevreye yayacağı zehirle, zorla kolektif üretime itilip bir bakıma deklase edilmiş, inmeli üretici güçlerin inatçı verimsizliğinin sosyalizmin araç ve değerlerini bozması karşılaştırılınca, sonuncunun zararı daha köklü, daha uzun süreli oluyor.

Öte yandan iş karakteri işçi gruplarını değil de daha çok kişisel çalışmayı gerektiren alanlarda sosyal mülkiyete geçiş, üretici güçlerde oldukça yüksek bir seviyeyi gerektiriyor. Ayrıca böyle işler toplumda iyi işleyen kolektif üretimle kuşatıldığı ölçüde onun kendiliğinden denetimi altında oldukça varlıklarını sürdürebilirler de. Sosyalizm bugüne kadar her türlü özel mülkiyetin karşısına oldukça hızlı ve çoğu kaba ajitasyona dayalı yöntemlerle devlet mülkiyetini koymuştur. Sovyetler'i kabaca taklit edenlerin özellikle kırlarında bu uygulamalar hızla geriye tepmiş, kolektifler çözülmüşlerdir ve aynı konumdadırlar.

Özetlersek demokratik devrim ve sosyalist devrim arasında "Çin Seddi" yok. Ancak birinde yaşanması gereken süreç diğerine suni olarak aktarılırsa, bizzat böyle hatalar sosyalizmin önüne setler örebiliyor.

Üçüncü ve son olarak, son gelişmelere Lenin'in parti teorisi açısından bakacağız. Sosyalist ülkelerdeki partilerin çürüyüp güç yitirmesinden daha önce sözetmiştik. Ülkelerin hepsinde konu geldi "çok partililiğe", "çoğulculuğa" geçişe dayandı. Bu parolalar öne çıktıkça, tarihin bir alayı olsa gerek, sosyalist ülke insanları kapitalizme itibarını iade etmiş oluyorlar.

Hiç şüphesiz ki sosyalist ülkelerde komünist partilerin

bileklerinin hakkına değil de kanunsal örtüyle iktidarlarını ve güçlerini koruma çabalarının savunulacak bir yanı yoktur. Bunun Lenin'in parti ve proletarya diktatörlüğü anlayışıyla da bir bağlantısı yoktur. Sosyalizmde tek ya da çok parti sorunu bir prensip sorunu değil, pratik sorunudur. Sınıflar mücadelesinin, iktidar alındığındaki güçler dengesinin ve diğer sınıf ve tabakaların proletarya iktidarına karşı davranışlarının belirleyeceği bir sorun için, önceden bir klişe belirleyebilmek saçmalık olur. Sosyalizmde sorun, partilerin tek ya da çokluğunda odaklaşmaz. Yığınların devlet yönetimini ne ölçüde doğrudan yürütebildiklerinde yatar. Kapitalizmde çok partili seçimler, yığınlara ülkeyi yönetiyormuş oyununu oynatır. Daha fazlasını değil.

Sosyalizmde, bugünkü sosyalizm krizinin ortaya koyduğu gerçekler ışığında en can alıcı sorun, yığın inisiyatifinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu hangi mekanizmalarla olur? Bu noktada çok partililiği dile dolamak, derin burjuva etkisinin ve ön yargısının açığa vurulmasından başka bir anlama gelmez.

Yeterki yığınlarla yüzyüze gelmekten korkulmasın. Çekoslovakya'da, DDR'de miting alanlarında yığınlar bakanları onayladı. Onaylanmayan çekilmek zorunda kaldı. Elbette böyle yapılan her şey doğrudur mantığında değiliz. O, tipik bir halk dalkavukluğu olurdu. Fakat halk, sorunlarını başka hiçbir yolla duyuramamış ve etkili olamamışsa, gövdesiyle kantara yüklenmek zorunda kalır. Yığınların nabzını tutamayan bir komünist parti, siyaset sahnesinden süpürülmek zorundadır.

Jivkov'lar, Honecker'ler, Çavuşesku'lar geçmişlerindeki lekesiz devrimciliklerine karşın uzun iktidar yıllarında aynı ölçüde lekesiz kalamadılar. Törenlerle, arada yapılan fabrika ziyaretleriyle değil, canlı bir şekilde işleyen mekanizmalarla yığınların nabzını tutabilmek çürümeyi engelleyebilir.

İnanmaz gözlerle seyrettiğimiz, liderlerin sık sık ve uzun uzun alkışlandığı, oybirliği ile kararların alındığı parti kongreleri, artık bir çürüme işareti sayılmalıdır.

SONUÇ

Sosyalist ülkelerde yığınlar "komünist parti tekeline son" sloganları atıyorlarsa, en azından halkın bir kesimi -önemli bir kesimi- artık çıkarlarının komünist partide temsil edileceğine inanmıyor demektir. Partiler önemli ölçüde imtiyazlı zümreye dönüşünce, geniş yığınların bu zümreden kopuşması çok doğaldır.

Kaçınılmazca yeni siyasi gelişmeler yaşanıyor. Bu siyasi şekillenmelerin sınıf temeli ne olabilir ve sosyalizmin savunulmasında, geliştirilmesinde kim öncü olacaktır?

Bu sorulara, yakın pratik cevap verecek! Ancak kitaplarda ilan edildiği gibi sosyalist ülkelerde sınıf izleri yok olmamıştır. Üstelik sistemdeki tıkanma farklı tabakaların konumlarını daha belirgin hale getiriyor. Gericiliğin en sistemli şekilde yuvalandığı örgütlü kara ekonomi güçlerinden kooperatiflere, gençlere, işçi sınıfına, aydınlara kadar sınıf ve tabakaların siyasi taleplerinin dile getirilişi, Sovyetler Birliği'ni ayrı tutarsak yeni örgüt biçimleri arıyor. Şimdilik çoğu zaman aynı masa etrafında uzlaşma yolları arıyorlar. Fakat bu dönemin çok geçici olduğu açık.

Olayların nasıl akacağını izleyeceğiz. Ancak bu genel değişim sancısını nasıl yorumlamalıyız? Sosyalist ülkelerdeki proletarya iktidarları, yapıların kaçınılmaz sonucu olarak, uzun bir sürece oldukça güçlü olarak küçük burjuva ruh haliyle beslenmiş ve küçük burjuva davranış tutarsızlıkları ile inmelendirilmiştir. Üstelik kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinden miras kalan geniş köylü küçük burjuva tabakaların dalga dalga proletaryanın saflarına katılmasıyla proletarya diktatörlükleri bir ölçüde ortaçağın kalıntılarıyla kenetlenmişlerdir.

Akan yıllar iktidarların ilk yılları ile kıyaslanamayacak ölçüde ortaçağın kalıntılarından sosyalist ülkeler proletaryasını arındırmıştır. Sosyalizme yeni bir kalite verecek olan güç budur. Son olaylarla sosyalizmin ortaçağı kapanıyor, modern çağı açılıyor olmalıdır.

DİPNOTLAR

1) O. Latsis., "On The Transformation Of The Economic Mechanizm", Kommunist, No.13, 1986

2) A. Aganbegyan, "Why do we Make Four Times More Trectorsthen the USA". Akt. E. M., Beyond Perestroika

3) Moscow News, 1989, sayı 49

4) New Times, 1989, sayı 43

5) a.g.e., sayı 45

6) New Times, 1990, sayı 3

7) New Times, 1989, sayı 42

8) Telos, Spring, 1989

9) The World Today, May 1989

10) New Times, 1990, sayı 3

11) A. Kolganov, "How was the Administrative System Created", Problems of Economic, Sep. 1989

12) E. Mandel, Beyond Perestroika

13) O. V. Osihenko, "What is the that costs a shadow", Akt. Problems of Economic, Sep. 1989

14) T. Koriagina, "Shadow Services and Legal Services", Akt. a.g.e.

15) For New Economic Thinking, Nova Mysl ve Kommunist tarafından düzenlenen tartışma, Akt. a.g.e., Haziran 1989

16) K. Ulybin, "On Critedia of the Sosyalist Nature of Property Relations", Akt. a.g.e., Ağustos 1989

17) U. Mereste, "The Feeling of a Master is the Feeling of an Owner," a.g.e.

18) K. Ulybin, a.g.e.

19) Offene Worte, 19 Gesamtsowjetischen Konferenz der kodsu in Moskow

20) H. Kıvılcımlı, Stahanov Hareketi

21) A. Strong, Stalin Dönemi

22) Lenin, "Yarışma Nasıl Örgütlenecek", Cilt 26

23) Moscow News, 1989, sayı 51

24) Moscow News, 1990, sayı 2

25) Lenin, a.g.e.

26) Akt. E. Mandel, a.g.e.

27) Lenin, Bütün Rusya Merkez Komitesi Oturumu, Cilt 27

28) K. Ulybin, a.g.e.

II. BÖLÜM

SOSYALİZM: ÜTOPYA MI, HALA GERÇEKLİK Mİ? *

"Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek" iki büyük yer sarsıntısının ürünüdür. Birinci sarsıntı, yaşadığımız topraklarda gerçekleşen 12 Eylül'dür. Diğeri ise, Gorbaçov reformlarıyla sosyalist ülkelerde yaşanıyor. M. Belge gerek Marksizm'in temel kavramlarını ve gerekse Türkiye Devrimci Hareketi'nin bugüne kadar edindiği değerleri rahat bir üslupla eleştirirken bu iki büyük depremin yıkıntılarını arkasına kanıtlayıcı fon olarak alıyor. Böylece işi kolaylaşıyor mu? Sanmıyoruz.

12 Eylül'le yaratılan ortamdan ve dünya sosyalizminin açık başarısızlıklarından aldığı güçle M. Belge çok büyük bir rahatlıkla Marksizm'in genel değerleri üzerinde şüphe izleri bırakarak geziniyor. Öte yandan, 12 Eylül faşizminin acılı derslerinden geçmiş insanlara büyük bir pişkinlikle "barışçıl müca-

*** Çağdaş Yol, Ekim '89, M. Belge Eleştirisi**

dele" yolları öneriyor.

Önerebilir. Herkes düşüncesini açıklamakta "özgür" değil mi? Hiç şüphesiz özgür olabilmeli. Ancak düşüncenin özgürce açıklanması kadar, açıklanan düşüncenin gerçekten özgür olabilmesi önemli. Düşünce özgürlüğüne sözde sınır konulmamış Batı demokrasilerindeki özgür düşüncelerin birazcık yaldızı kazınınca, nasıl düzenin felsefesini en kılcal yollarla emdikleri hemen görülebilir. Dolayısıyla o düşüncelerin pek çoğu finans kapital demokrasilerinin kölesidir.

"Sosyalizm ve Gelecek" hakkında konuşan M. Belge gerek Marksizm'in genel kavramları ve gerekse Türkiye Devrimci Hareketi'nin deneyleri üzerinde gezinirken hangi konumdadır?

Yaratıcı düşüncelerle mi yüzyüzeyiz yoksa on yıllardır Batı demokrasilerine huysuz kölelik yapan düşüncelerin bir benzeriyle mi karşı karşıyayız, görelim.

M. Belge "Nasıl bir sosyalizm?" sorusuna cevap ararken şöyle der: "Marksizm'in bilimsel sosyalizm olarak benimsenmesi bazı çok önemli olumsuzluklara yol açtı; ama koşulları düşünüldüğünde belli bir kaçınılmazlığı vardı bunun." [1] Olumsuzluğun "kaçınılmazlığına" sonra değineceğiz. M. Belge sosyalizmin "bilimsel" olmasından açıkça hoşnutsuzdur. "Bilimsellik, daha sonra bir sorun haline gelmiştir. Üstelik, bilimselliğin bilimsel olmayan formülasyonlarının yapılmasıyla sorun haline gelmiştir." [2]

Bilimselliğin "sorun" haline gelmesi nasıl olmuştur? "Stalin'in dünya komünist hareketine önderliğini kabul ettirmesinden aşağı yukarı günümüze kadar, 'ütopik'in karşıtı olarak 'bilimsel'in yanına yakın anlamlı sayılabilecek ikinci bir kavramın da yerleşmeye başladığı gözlemlenir. Bu ikinci kavram 'gerçekçi'dir." [3]

"Gerçekçi" tanımı M. Belge'ye göre "varolan sosyalizm" gerçeğine "katlanma" anlamıyla yüklüdür. O zaman pratik

yaşamda "bilimsel" sosyalizm gelir gönülsüzlükle katlanılan bir sosyalizme dönüşür...

Katlansak da katlanmasak da dünyanın gözü önünde bir sosyalizm pratiği var. Marksizm herşeyden önce olayları olduğu gibi görebilmekle başlar. Bu pratiği tüm gerçekliğiyle kavradığımızda onun hatalarını tekrarlamaktan kurtulabiliriz. Fakat "bilimsel" sosyalizmin pratik sonuçları bazı göz ve gönülleri hoşnut etmeyince onun bilimselliğini "sorun" haline getirmek başka bir anlam taşır.

M. Belge pek hoşlanmasa da "bilimsel" bir zeminde kalmak istiyorsa, Marksizm'in sosyalizm üzerine önerilerini yaşanan pratikle sınayıp ya bu tezlerin temelde bilim dışılığını ispatlamak ya da esas da pratiğe uygunluğunu, yani bilimselliğini göstermek durumundadır. Çünkü "nesnel gerçekliğin insan düşüncesine atfedilip edilemeyeceği sorunu bir teori sorunu değil, pratik bir sorundur. Düşüncenin gerçekliği ya da gerçeksizliği konusundaki pratikten soyutlanmış anlaşmazlık, tamamıyla skolastik bir sorundur." [4]

Oysa M. Belge, "varolan sosyalizm" gerçekliğine "katlanamayıp" sosyalizmin bilimselliği konusunda şüpheci bir konumu benimser.

MARKSİZM VE "EKONOMİ"

M. Belge, sosyalizmin 70 yıllık pratiğinden Marksizm'in bazı temel tesbitlerini sorgulamaya yönelir. Bunların ilki Marx'ın ekonomiyle ilişkisi üzerinedir.

M. Belge, Marx'ın "vulgarize" edilmesinden yakınır ve onun "bütün insan eylemlerinin temelinde ekonomik dürtüler yatar diyen adam" haline getirilmesini eleştirir. "Oysa Marx pek böyle söylemediği gibi, bunu söylemiş olmak da yeterince ayırdedici bir özellik sayılmazdı. Çünkü pek çok klasik ekonomi-politik uzmanı aynı şeyi söylemişti." [5]

Marx yukarıdaki cümleyi söylemiş midir? Belli değil. M. Belge "pek böyle söylemediği"ni belirtir, fakat hemen ardından bir ekleme yapar, eğer söylemiş olsa bunun "ayırdedici bir özellik" taşımayacağını, o dönemin "pek çok klasik ekonomi-politik uzmanı"nın (altını ben çizdim) aynı şeyi söylediğini iddia eder.

Önce, Marx'ın formülasyonu elbetteki bambaşkadır. Sonra, bu konuda söyledikleri "ayırdedici" bir özelliğe sahiptir. Ekonomi-Politik'in önsözünde Marx bu buluşunu şöyle hikaye eder: "Ben, ekonomi-politiği incelemeye, Paris'te başlamıştım ve bu incelemeye, Bay Guizot'nun hakkımda verdiği sınırdışı edilme kararı sonucu dönmek zorunda kaldığım Brüksel'de devam ettim. Ulaşmış olduğum ve bir kez ulaşıldıktan sonra incelemelerime kılavuzluk etmiş olan genel sonuç kısaca şöyle formüle edilebilir: "Maddi hayatın üretim tarzı genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır."

Aynı kitaba önsözünde Engels, Marx'ın ulaşmış olduğu sonucu şöyle niteler: "Yalnızca iktisat için değil, bütün tarih bilimleri için (ve doğa bilimleri olmayan bütün bilimler, tarih bilimleridir) devrim yaratan keşif..."

Belge aynı görüşte değildir. Marx'ın ekonomi-politik incelemesinde ulaştığı sonuca "pek çok klasik ekonomi-politik uzmanı"nın da vardığını iddia etmektedir. M. Belge bilimsel bir kaygı taşımayan açıklamasıyla, Marx'ın "keşif" derecesinde önemli buluşunu hem deforme ediyor hem de sonradan önemsiz bir hale getirerek küçümsüyor. Çünkü M. Belge toplum olaylarına "bilimsel" bir yaklaşıma inanmıyor.

"Marx'a her şeyin başı ekonomidir diyen adam gözüyle bakma"nın [6] yanlışlığını eleştirmek bir şeydir, Marx'ın buluşunu vulgarize edip hiçe indirmek başka şeydir.

M. Belge daha da ileriye giderek şu inanılmaz görünen sonuca varır: "Bu noktada 'bilimsel' sosyalizm ile 'ekonomi' arasındaki ilişki üstünc bir kaç söz daha söylemek gerekiyor.

Bu ilişki zorunlu değil, bir anlamda rastlantısal bir ilişkidir. Sosyalizmin bilimsel olması gerektiğine inanmak, ille de ekonomizmi öne çıkarmayı gerektirmezdi." [7]

Sözü edilen "rastlantı"lar ise şöyle sıralanır:

"Rastlantı, biraz da bilimsel sosyalizm düşüncesinin yeni şekillendiği günlerde, ekonominin en olgunlaşmış 'bilim' görüntüsüne sahip olmasına bağlıydı. Tabii bunu çok fazla abartmamak gerekir. Başka nedenler de söz konusuydu mutlaka.

"Bu nedenlerden biri de doğrudan doğruya Marx'ın çalışmalarıdır. Marx'ın en anıtsal çalışması göze çarpar biçimde ekonomiyle ilgiliydi." [8]

Rastlantıya bakın ki, bilimsel sosyalizmin kurucusu Marx'ın yaşadığı yıllarda "ekonomi olgunlaşan bir bilim"dir... Öte yandan bir rastlantı sonucu Marx "en anıtsal" eserini ekonomi üzerine yazmıştır.

Bu rastlantılar sonucu bilimsel sosyalizm ile ekonomi arasında bir ilişki kurulmuştur. M. Belge ne dediğini biliyor mu?

Bilimsel sosyalizm, insan toplumlarının gelişim kanunlarının bulunup açıklanmasıyla şekillendi. Ve bu gelişimlerin hareket ettirici zembereği, Marx'ın buluşuyla "maddi hayatın üretim tarzı"nda ya da M. Belge'nin ikide bir aşağıladığı "ekonomi"de yatıyordu. Bırakalım rastlantısal ilişkiyi, bilimsel sosyalizmin açıklamalarından ekonomi temelini çekip aldığımızda, ortada belki bir "sosyalizm" kalır, ancak bu sosyalizm artık bilimsel olmaz.

M. Belge, toplumların gelişiminde ekonomi temelinin vurgulanmasını "ekonomizm" olarak nitelendiriyor ve bu görüşün savunucularını Ekonomist Marksistler olarak isimlendiriyor. Böyle bir vurgulamanın insanı kavramsal düzeyde yoksullaştırdığı kanısındadır. Marksizm'in özünün gerek Sovyet akademisyenlerince ve gerekse pek çok "komünist partili" teorisyen tarafından tek yanlı bayağılaştırıldığı bir gerçekliktir. Olayların

açıklanmasında ekonominin abartılarak sürecin diğer özelliklerinin gözden yitirilmesi Marksizm açısından hata olur. Ancak bir yasanın hatalı kullanımı o yasayı ortadan kaldırmaz. M. Belge böyle hatalı örneklerden hareketle Marx'ın bulduğu yasayı inkara ya da önemsizleştirmeye yelteniyor. Bilimsel sosyalizm ile ekonominin ilişkisini rastlantı olarak görmek, Marksist düşüncenin doğuş ve şekillenişini bir rastlantıya bağlamakla eş anlamlıdır.

Bir adım daha gidelim. Yine kendisinin üstyapı olarak ayırdığı son derece geniş alan üzerine çalışmaları ise görece çok daha azdı. Marx; Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 18. Brumaire, vb. üstüne bildiğimiz metinleri yazmamış olsaydı, onun da bir ekonomist olduğunu düşünmekte daha haklı olabilirdik. Ama bunları yazdı; "....Demek ki sorun, ekonomist bir eğilim değil, bir insan ömrüne sığabilecek çalışmanın hacmi sorunudur." Bu belirlemeyi yapan M. Belge şu genel sonuca varıyor: "Marx ve Engels'de yeterli bir üstyapı teorisi, özellikle bir politika teorisi bulunmadığı söylenmiştir ve bu doğrudur." [9]

Yazar Marx'da "ekonomist bir eğilim" görmez. Marx'a ne büyük iltifat! Oysa anladığımız kadarıyla Belge, toplum yaşamında ekonominin belirleyiciliğinin vurgulanmasını "ekonomizm" olarak tanımlıyor. Eğer "ekonomizm" bu ise, Marx bir numaralı "ekonomist" olmalıdır. Öte yandan, yazar, "maddi hayatın üretim tarzı"nın belirleyiciliğini yeterince önemsemediği, bu teorik bulgunun derinliğini kavramadığı için Marx ve Engels'de "yeterli bir üstyapı teorisi" bulamaz.

Bu yargı Avrupa'da özellikle 1960 sonrası güçlenen "Yeni sol" akımların ortak bir yargısıdır. Objektif temeli, emperyalist sistemin az çok istikrarlı gidişi ve "refah" yıllarının sürmesi sonucunda ekonomi tabanının gözlere çarpmaz oluşudur. Öte yandan 29. Kongre'yle başlayan Stalin eleştirileriyle sosyalist ülkelerin Batı'da çekiciliğini yitirmesidir. Üstelik sosyalist ülkeler de, kan ter içinde ekonomiye ağırlık vermelerine rağ-

men ortada "göz doldurucu" sonuçlar yoktur. Sınıflar savaşının nispeten durgun yıllarında kimi Batılı aydınların bu birbirinin tekrarı olan tek düze gidişe gösterdikleri tepkiler, yıkılmaz görünen "altyapıya" dokunamayınca, onun "istikrarlı" gücü karşısında cüceleşince, kendilerinin de içinde bulunduğu üstyapıya yöneldi. O zaman Marx ve Engels'i yeniden yorumlamak gündeme geldi.

Marx ve Engels'de yeterli bir "üst yapı teorisi" yok mudur? Çok yaygın bir şekilde Marx'ın Kapital'i yerli yersiz yüceltilirken kaçınılmaz bir şekilde diğer eserleri gölgelenir. Sanıldığının aksine Kapital bir altyapı teorisi değildir. Marx'ın altyapı ile ilgili görüşleri Kapital'e ne kadar içkinse, üstyapı ile ilgili görüşleri de en az o kadar içkindir. Marx ve Engels'de birbirinden ayrı alt ve üstyapı teorileri yoktur. Alt ve üstyapının hiyerarşik dizilişi ve birbirine etkisi ise yeterince aydınlıktır. M. Belge, "üstyapıdan" söz ederken neden Marx'ın Fransa'da Sınıf Mücadeleleri ve 18. Brumaire'ini anıyor da örneğin, Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nden hiç söz etmiyor? Orada üstyapının en önemli kurumu devletin teorik açıklaması vardır. Çünkü Marx'ın sözü geçen yapıtlarında Fransa'da somut olayların akışında üstyapının "göreli" bağımsız davranışlarından söz edilir. Bu göreli bağımsızlık üzerine Batı'da Yeni Sol, o kadar çok şey yazmıştır ki, adeta Marx yeniden keşfedilmiştir. Ancak sonuç olarak ortada hala "yeterli" bir "üstyapı teorisi" yoktur. Oysa Marx ve Engels'de ahlak, hukuk, devlet gibi üst yapı kurumlarıyla ilgili yeterince derinlikli tanık vardır.

M. Belge, Marx ve Engels'de üstyapı teorisini yetersizliğinin yanında bir de özellikle bir politika teorisinin bulunmadığını iddia etmektedir. "Politika teorisi"nden tam olarak ne kastediliyor, bilemiyoruz. Ancak Marksizm de politikanın doğuşu, sınıf çıkarlarıyla bağlantısı yeterince açıktır. Üstelik bu konuda Marx-Engels'in ciltler tutan mektuplaşmalarında ve

çeşitli gazeteler için kaleme aldıkları makalelerinde sayısız örnekler vardır. Yazar bu malzeme içinden bir "politika teorisi" edinebilir. Ancak M. Belge'nin sorunu bu değildir. O ekonominin ya da altyapının belirleyiciliğinden özgür bir "politika teorisi" özlemektedir. Elbette, böyle bir "teori" Marx-Engels'de yoktur.

M.Belge bazı açık sonuçlara varmak için değil, sanki Marksizm açısından aydınlık olan kimi temel konuları karartmak, deforme etmek için tartışmaktadır. A. Kaçmaz'ın "Belge, altyapının belirleyici rolünü reddediyor." eleştirisine itiraz ediyor ve görüşlerini bir kere daha şöyle özetliyor: "Marx'ın yaşadığı dönemde, karışık toplumsal olayları belirleyicilik ölçütüne göre ayırıp sınıflandırarak buradan altyapı-üstyapı gibi bir ayrıma gitmek çok önemli bir buluştu. Ama bunu bugün aynı şekilde tekrarlamak fazla anlam taşımıyor. Böyle bir ayrım yanlış olduğu için değil, bu kadarıyla yetersiz olduğu için." [10]

Belge yalpalayarak yürüyor. Kitabında, Marx'ın, ekonominin belirleyiciliği görüşünü pek de ayırt edici bulmamıştı. Şimdi "çok önemli bir buluştu" diyor. Hangi düşünce Belge'nin gerçek kavrayışını yansıtıyor? Bunun için spekülasyon yapmaya gerek yok. Belge, Marx'ın yaşadığı dönemde "belirleyicilik ölçütünü" önemli bulmasına karşılık bugün aynı şeyi tekrarlamanın yetersiz olduğunu iddia ediyor. Demek bu buluş artık önemsizleşmiştir.

Daha ileriye gitmeden "altyapı", "ekonomi" gibi kavramlarla ilgili bir ara açıklama yapmalıyız.

"Marx ve Engels'de dahil Marksistler, altyapıya kimi zaman da ekonomik temel kavramıyla değinmişlerdir. Bundan ötürü, anlaşılır bir semantik kayma ile altyapı/ekonomi özdeşliği kurulmuştur. Böylece ekonomi belirleyicidir gibi bir sonuca varılmıştır. Bu ise fazla genel, fazla yuvarlak bir kuraldır ve dolayısıyla tehlikelidir." [11]

Yazar, Marx'ın görüşlerinden söz ederken "altyapı", "eko-

nomi", "maddi hayatın üretim tarzı" kavramlarından özellikle "ekonomi" kavramı üzerine vurgu yapıp, ekonominin belirleyiciliğini fazla yuvarlak ya da banal bulmaktadır. Marx ve Engels'in olayı böyle basit açıklamadıklarını ileri sürer. Ekonomi denince, Belge'nin aklına "özgülleşmiş", yani kapitalizm çerçevesindeki ekonomi kavramı gelmektedir. O zaman da bu ekonomi kavramıyla herşeyi açıklamak mümkün olmamaktadır. Her insan toplumunda bir tür ekonomik faaliyet vardır, olduğu ölçüde etkisi de vardır, ama sözgelimi ortaçağda bulunan ekonomik faaliyet, ekonominin kapitalizmde belirleyici olduğu ölçüde belirleyici değildir." [12]

Yazarin yöntemi ilginçtir. Ayna boksunu andırıyor. "Ekonomi belirleyicidir" diyenleri karşısına koyuyor. Marx bunların arasında mıdır, tam açık değil. Sonra "ekonomi" kavramını kendince tanımlıyor, elemanlar tamam olunca maç başlıyor. Fakat bu ara bir kaç yumruk da Marx'ın yediğine şüphe yok.

Belge, gerek kitabında ve gerekse Birikim'deki yazısında konuyla ilgili Marx ve Engels'in orijinal metinlerine baş vurmaktan ısrarla kaçınır. Onların bu konularda söylediklerini aktarmaz. Biz önce orijinal metinlerden bir iki gerçekliği tespit ettikten sonra, yazarın söylediklerine geleceğiz.

Marx'ın Önsöz'deki orijinal formülasyonu şöyledir:

"Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır." [13]

Bu metnin yazılışından 30 yıl sonra Engels, Marx'ın görüşlerinin bayağılaştırılması karşısında şunları yazmak durumun-

da kalmıştır:

"Tarihi maddecilik anlayışına göre, tarihteki belirleyici faktör, ancak son kertede (son tahlilde, son soruşturmada) maddi hayatın üretimi ve yeniden ortaya konulmasıdır. Ne Marx ne de ben bundan fazlasını söylemiş değiliz. Her hangi bir kimse bu düşüncemizi, "ekonomik faktör biricik belirleyici faktördür" şekline sokacak kadar değiştirir ve bozarsa, ileri sürmüş olduğumuz bu yargıyı, bomboş, soyut ve saçma bir söz haline getirmiş olur. Ekonomik hareketin sayısız rastlantılar arasından zorla ilerleyen bir şey gibi sonunda kendine içlerinde yol açtığı bütün bu faktörler (anayasalar, vb. hukuki şekiller, politik, hukuki ve felsefi teoriler, dini görüşler...) arasında karşılıklı etki ve tepki vardır. Böyle olmasaydı, teorinin (maddeci tarih görüşünün) herhangi bir tarih dönemine uygulanması birinci dereceden bir denklem çözmek kadar kolay olurdu." [14]

Herşey son derece açık. Maddeci tarih görüşü açısından olayların çözümlenmesi tek bilinmeyenli denklemlere değil, çok bilinmeyenli yüksek matematik problemlerine denk düşebilir. Ancak birşey hala açıklanmaya muhtaçtır. Son kertede belirleyici olan "altyapı", "ekonomi" ya da "maddi hayatın üretimi" nedir?

"Toplum tarihinin belirleyici temeli olarak gördüğümüz, ekonomik bağlantılar sözünden belli bir toplumun insanlarının geçimleri için gerekli şeyleri üretiş ve ürünlerini aralarında mübadele ediş tarzını anlıyoruz. Demek ki bütün üretim ve ulaştırma tekniği bunun içinde yer almaktadır... Bundan başka, ekonomik bağlantıların içinde ortaya çıkıp geliştiği coğrafi temeli; eski gelişim dönemlerinden arta kalan ve çoğunlukla yalnız gelenek yüzünden ya da vis inertia (atalet kuvveti) dolayısıyla süregiden kalıntılar ve hiç şüphesiz bu toplumsal yapıyı kuşatan ortamda ekonomik bağlantılar içinde yer alırlar." [15]

Netice olarak, Marx ve Engels'de "ekonomi" ya da "altyapı" kavramı "fazla yuvarlak" değildir. Üretici güçler kavramıy-

la daha somutlanır. Marx-Engels'de üretici güçler biraz dağınık da olsa yeterince tanımlanmıştır. İnsanın yanında, coğrafi temel ve toplumsal yapıyı kuşatan ortam, gelenek ve bütün üretim ulaşım tekniği toplamı üretici güçlerdir.

Biraz şemalaştırırsak, üretici güçler başlıca dört başlıkta toplanabilir: Teknik, insan, coğrafya ve tarih.[16] Şimdi elimizde, toplumların gelişimlerini aydınlatmak için ekonomi, altyapı gibi genel kavramların daha somut elemanları vardır. Örneğin, günümüzde toplumların gelişiminde coğrafya ve tarih üretici güçlerinin çok önemsiz etkileri vardır. Neredeyse herşeyde son sozü teknik söylemektedir. Ancak "antika tarih toplumunda tek başına teknik, insanı umutsuzluğa düşürecek kadar yavaş gelişmiştir. Buna karşılık her toplumun içinden çıktığı tarih gelenek-görenekleri, içine girdiği coğrafya etki-tepkileri altında gösterilmiş, insanca kolektif aksiyon teknikten hızlı davranmıştır, denilebilir. Onun için, özellikle antika tarihte, dört küme üretici gücünün dördünü birden hesaba katmak gerekir. Yalnız teknik, olayların değil tümüyle aydınlanmasını, şemalaştırılmasını bile yapmaya yetmez." [17]

M. Belge'nin "fazla yuvarlak" bulduğu "ekonominin belirleyiciliği" ölçütü hiç de "yuvarlak" değildir. Yazar, bilerek ya da bilmeyerek Marx'ın buluşunu önce bozup kabalaştırıyor, sonra da ekonominin belirleyiciliğinin fazla genel ve "yuvarlak", bu nedenle de "tehlikeli" olduğunu iddia ediyor.

Elbetteki her yasa bir genellemedir. Bu anlamda da biraz "yuvarlaktır". Fakat o yasanın bir olaya uygulanışı tarihsel maddecilik açısından son derece somut ve tekil bir özellik kazanır. Yazar, Marx'ın görüşlerinin yanlış uygulamaları karşısında bu uygulamaların mantık sakatlıklarını sergileyeceği yerde, bizzat söz konusu buluşu hedef alarak, açık ve kesin bir olguyu bulanıklaştırıyor. Engels'in mektubu "ekonomik münasebetler"in çerçevesini çizmektedir. Yazar, "altyapı/ekonomi" sözcükleri arasında kısır bir döngüye gireceğine, bu kavram-

ların Marx ve Engels'deki karşılıklarını daha somutlaştırmaya çalışsaydı, yasanın "tehlikelerini"de asgariye indirebilirdi.

M. Belge, "Ekonomist Marksistler"den farklı davranmıyor. Onların herşeyi kabaca ekonomiye bağlamaları karşısında yazar da, Marx'da "yeterli üstyapı ve politika teorisi" bulunmadığını ileri sürerek onları dolaylı olarak onaylıyor. Fakat Marx ve Engels'in, ekonomi ve üretici güçler anahtarlarını tarihi süreçlere nasıl uyguladığını açıklama zahmetine katlanmıyor.

Engels'in şu sözleri "maddeci" yöntemin herhalde en güzel açıklanmasıdır:

"Bir problemin üstesinden gelmek için maddeci sözünü kullanmak yeterli sayılıyor. Oysa, bizim tarih anlayışımız, herşeyden önce, Hegelvari sistemler kurmaya yarayan bir basamak değil, inceleme yapılabilmesi için yol gösteren bir metottur." [18]

Özetlersek, toplumların gelişiminin açıklanmasında anahtar olan ekonomi tabanı; teknik, insan, coğrafya ve tarih üretici güçlerinin seviyesi ve durumlarıyla bir somutluk kazanabilir. Ve bu anahtar "Hegelvari sistemler kurmaya" değil, "inceleme yapılabilmesi için yol" açıcıdır.

Şimdi bıraktığımız yere dönelim. Belge, Birikim'deki yazısında Marx'ın buluşunu o günler için önemli, bugün için yetersiz buluyor. Bugün neden yetersizdir, derli toplu bir açıklamasını Belge'de bulamadık. Bugün daha gelişkin, daha yetkin bir buluş mu yapılmıştır? Örneğin, Einstein'ın görelilik teorisi Newton'un çekim yasasının belli bir sınırdan sonra yetersizliğini ortaya çıkartmıştır. Sosyal olaylara bakışta Einstein'ın görelilik kuramı gibi daha yetkin bir buluşla mı yüzyüzeyiz? Belge böyle bir buluştan söz etmiyor. Ancak Marx'ın tesbitlerinin yetersizliğine iki örnek verilmiş. Birisi, kapitalizm öncesi toplum biçimlerinden, diğeri günümüz tekelci ekonomilerinden.

"Kapitalizme göre koşullanmış bir 'ekonomi' kavramını zihnimizde biçimlendirip bunu aynı zamanda 'altyapı' ile özdeşleyerek, sonra da tarihi üretim tarzlarına bu çerçeveye uygun açıklamalar bulmaya çalışırsak, sonuçta herhangi bir şeyi açıklamamış oluruz. Çünkü bu şekilde özgülleşmiş bir 'ekonomi' kavramı, feodalizmi, Yunan Sitesi'ni, hele ilkel toplumları hiçbir şekilde açıklamaz ya da yanıltıcı, zorlama ve keyfi açıklamalar getirir." [19]

Belge, son derece haklıdır. Kapitalizme göre koşullanmış ekonomi kavramıyla, öncekileri, hele ilkel toplumları açıklamaya kalkışmak saçma sonuçlar yaratmak zorundadır. Pek çok burjuva iktisatçısının kutsal özel mülkiyet düşüncesine tutkularından dolayı, ilkel topluluklardan beri özel mülkiyeti değişmez kabul etmeleri böyle bir saçmalığa en tipik örnektir. Ancak bunların Marx'ın buluş ve yöntemiyle ne ilgisi var? Marx, özellikle kapitalizmi irdelemiştir. Ancak kapitalizm öncesiyle ilgilendiğinde kapitalizmin kavramlarını o toplumlara basitçe aktarmamış, tam tersine gelişme sürecini kendi orijinal özellikleriyle irdelemiştir. Bu çaba sırasında, hareket noktası üretim ve üretim ilişkilerinin biçimi ve gelişimidir. Ve Marx-Engels, el değdirebildikleri ölçüde kapitalizm öncesi toplum biçimleriyle ilgili mükemmel tespitlere varmışlardır. Yaşadıkları dönemdeki sınırlı bilgi birikimiyle (arkeoloji henüz yeni gelişiyordu) dahice sezişler yapmışlardır. Fakat bütün bunlar üretici güçlerin durum ve seviyesinin, kapitalizm öncesini açıklamada yetersiz kaldığını değil, tek doğru aydınlatma yöntemi olduğunu ortaya koymuştur. Fakat M. Belge Marx'ın buluşunu, ısrarla ve bayağıca ne olduğunu açıklamadığı 'ekonomi' boş çuvalına indirgemektedir. Üretici güçlerin seviye ve durumu ilkel toplumları da, Yunan Sitesi'ni de yeterince aydınlatır. Ancak Belge'nin deforme ettiği 'ekonomi' kavramıyla hiçbir şey açıklanamaz.

Belge'nin dediği gibi kapitalizm öncesini açıklamada

Marx'ın buluşu yetersiz değil, fakat Belge'nin bu yasayı kavrayışı kesinlikle yetersizdir.

Yazarın günümüz toplumundan verdiği örneğe gelelim.

"Böyle bir önerme, kapitalizmin erken çağı için gerçekten doğrudur, ama bugünün kapitalizmi için eşit derecede geçerli olduğu kanısında değilim. Ekonomi şüphesiz yine çok önemli, ama kapitalizmin tekelleştiği, böylece önemli kararların merkezileşirken politik düzeyde de içiçe geçtiği, emperyalist sistemin çeşitli çelişkileriyle varolduğu, öte yandan bilinçliliğin yaygınlaştığı, kültürün büyük önem kazandığı bir dönemde, politikanın yeniden egemenleşmeye başladığı inancındayım." [20]

Burada, yazarın "politika teorisi"ne önemli bir örnek var. Marx'da "politika teorisi" bulamayan Belge'nin böylece "ekonomiden özgür" bir politikadan söz ettiği yeterince açıklığa kavuşuyor.

Ekonomide tekelleşme, kararların merkezileşmesi, bilinç ve kültürün yaygınlaşması açık gerçeklikler. Fakat bütün bunlar insanları metaların tahakkümünden kurtarıyor mu? Tekelci kapitalizmin yapısı içinde ve belli bir süreçte bu mümkün mü? Kapitalizm temel karakterini, kar güdüsünü yok etmedikçe, son kertede politikayı "ekonomi" belirlemeye devam edecektir. Belge'nin umut bağladığı "bilinç ve kültüre"de kısaca değinmek gerekli. Tekelci ekonomi kendi kültürünü yaratmıştır. Avrupa'da yaygın kültür süper market alıklaşmasından ibarettir. Belge, çeşitli "alternatif" grupları, çevre bilinçlenmesini, barış ve kadın hareketlerini kastediyorsa, bunların emperyalist üretim temeline yön vermesi şöyle dursun, bizzat o üretim temelinin yarattığı, ama o temele yönelmeyen hoşnutsuzluklardır.

"Politikanın yeniden egemen olmaya" başlaması ne demektir? Eğer tekelci kapitalizmde kararların merkezileşmesi ve "politik düzeyde de içiçe geçmesi ise, buradan hangi sonuç çıkar? Batı'da dev tekellerle o ülke yönetimleri içiçedir, doğru. Buradan politikanın daha dakik ve daha doğrudan bir şekilde

tekelci finans-kapitalin çıkarlarına bağlandığı sonucu çıkar. Nerede kaldı, "politikanın egemenliği"!

Eğer kapitalizm, serbest rekabetçi günlerindeki ve ilk tekelleşme yıllarındaki gibi çılgınca pervasızlıklara girebiliyorsa bunun tek nedeni işçi sınıfının ve ezilen halkların mücadelesidir. Ve bunların sonucu olarak sosyalist ülkelerin varlığıdır. Onu kör ekonomik çıkarlardan, biraz olsun insanlığı dikkate almaya zorlayan işçi sınıfının zorudur. Oysa M. Belge emperyalizmin doğal gelişimiyle bu noktaya geldiğini, artık politikanın kör ekonomik çıkarların kölesi olmadığını söylüyor. Bu emperyalizme bir övgüdür. Ve bunu "Marksistler" içinden ilk kez Belge yapmıyor. Kautsky, emperyalizmi kimi kapitalist ülkelerin dış politikası olarak görmüştü, onun maddi temelini kabule yanaşmamıştı. Bu nedenle, barışçıl bir süper emperyalizm hayal etmişti.

M. Belge, kararların merkezileşmesi, bilinç ve kültürün yaygınlaşmasıyla, politikanın ekonominin yavan belirleyiciliğinden kurtulmaya başladığını iddia ediyor. Oysa politika bugün, her zamankinden daha çok uluslararası finans-kapitalin soysuz çıkarlarının güdümündedir.

Netice olarak, Marx'ın toplumların gelişimiyle ilgili buluşu, Belge'ye kalırsa en iyi serbest rekabetçi kapitalizm günlerine uygulanabilir, öncesi ve sonrası için yetersizdir. Bütün bunlardan bir tek sonuç çıkar: Belge, Marksizm'in bu en temel bulgusunu farklı bir şekilde kavramaktadır.

Öyleyse nasıl? "Şu halde, altyapı belirleyicidir; ama her toplumsal olayı doğrudan belirleme anlamında değil, toplumda neyin belirleyici olduğunu belirleme anlamında." [21] Belge'nin bıktırıcı kabalaştırmalarından birisi daha. Bırakalım Marx-Engels'i, Marksizm'i en kaba kavrayan birisi bile "altyapının her toplumsal olayı doğrudan" belirlediğini söylemeyecektir. Belge, bir gerçekliği abartıp saçmalaştırdıktan sonra bu çarpıklığı eleştirip düzeltiyor.

Elbetteki "altyapı", "her toplumsal olayı doğrudan" belirlemiyor. Bu açık. Yazara göre altyapı ancak "toplumda neyin belirleyici olduğunu belirlemektedir." Bu totoloji kokan cümlenin anlamını daha iyi kavrayabilmek için Belge'nin verdiği örnekleri aktaralım.

"Maddi hayatın üretimi ve yeniden üretiminin genel koşulları olarak kapitalist altyapı, kapitalist üretim tarzında ekonominin egemen olmasını belirler. Aynı şekilde feodal üretim tarzında altyapı, dini ideolojinin egemenliğini, antik toplumda altyapı, siyasetin egemenliğini belirlemiştir." [22]

M. Belge, Marx'ın, maddi hayatın üretiminin üstyapının üzerinde yükseldiği temeli oluşturduğu görüşüyle tutarlı olmak istiyorsa, feodal altyapı dinin, antik toplumda altyapı siyasetin egemenliğini belirlediyse, kapitalist altyapının da hukukun egemenliğini belirlediğini söylemek durumundaydı. Ortaçağ, eşitlik-adalet çığlıklarıyla yıkılmadı mı? Kapitalist üretim tarzı, ortaçağın imtiyazlarına karşı "aklı" ve "hukuku" egemen kılmadı mı?

Yazarın söyledikleri, kapitalizm için totolojiye dönüşüyor. Kapitalizmde "altyapı" kendi kendini belirleyici kılarken, feodalizmde dini, antik toplumda siyaseti, yani üstyapı unsurlarından bazılarını "egemen" kılmaktadır.

Böylece, Marx'ın "altyapı teorisi"yle ilgisi olmayan bambaşka bir yaklaşıma varmış olduk. Yazara göre "altyapı" toplumda neyin belirleyici olduğunu belirler, yani kendisi toplum olaylarını belirlemek yerine, belirleyiciliğini bir türevi ile ortaya koyar, duyurur. Bu türev kapitalizmde "ekonomi"dir (ne demekse), feodalizmde din, antikitede siyaset.

Ortaçağdaki olayları Belge, "toplumda belirleyici" olan dinle ya da antikitede emperyalizm döneminde "belirleyici olan politika" ile açıklayabilecektir. Eğer birisi Marx'ın orijinal görüşünü Belge'ye hatırlatırsa, "zaten dini ya da siyaseti egemen kılan altyapıdır" diyerek, işin içinden sıyrılabilecek midir?

Netice olarak, M. Belge, ilginç formülasyonuyla Marx'ın üretim temeli ve üstyapının dizilişiyle ilgili görüşlerini bozmakta, onun insanlık tarihi için ileriye sürdüğü buluşunu daha çok kapitalizmin ilk dönemiyle sınırlamaktadır. Çünkü M. Belge, altyapı ya da ekonomiden bunların kapitalizmdeki kaba görüntüsünü anlamaktadır. Oysa Marx'ın bizlere verdiği inceleme anahtarı, insanlık tarihi için geçerli üretici güçler teorisidir. İnsanın kolektif aksiyon olarak davranışı ve gücü; insanın kullandığı alet ya da daha genel anlamıyla teknik; insanı dıştan çevreleyen coğrafya veya yine insanı içten çevreleyen gelenek-görenek ya da tarih üretici güçlerinin durumu ve seviyesi insanlığın gidişini açıklamada esas anahtardır.

MARKSİZM VE DİYALEKTİK

Belge, altyapı ile ilgili görüşleriyle kendini maddi ortamın sınırlılıklarından ya da belirleyiciliğinden kurtarmaya çalışır. Diyalektik konusundaki söyledikleriyle ise kendini sosyalizmin "zorunluluğundan" kurtarma çabasındadır.

Diyalektiğin bilinen yasalarını sıralayan Belge, şu soruyu sorar:

"Burada da önemli olan nokta, bu yasaların nerede varolduğu sorusudur. Engels'den bu yana Marksizm'de egemen olan gelenek bu konuda son derece açıktır: Yasalar maddede, yani varlıkta içkindir. Biz bunları saptamakla, zihnimizi de aynı biçimde çalıştırmaya başlıyoruz. Dolayısıyla maddenin yasaları ile zihnin çalışma yasaları arasında bir özdeş kuruluyor. Düşünce, maddenin yansıması oluyor." [23]

Belge, kendi yaptığı tanımı yine kendisi şöyle yargılar: "Bilgiye ve düşünceye bu yaklaşım, diyalektiğe özgü çelişki, vb. kavramlara rağmen, ampirist ya da idealist epistemolojilerden çok farklı değildir ve bence yanlıştır." [24] Yazar yanlışlığı açıklamaz, olayın başka bir boyutuyla ilgilenmektedir: "Doğru

epistemolojinin ne olması gerektiğinden çok, bu şekilde formüllenmiş bir diyalektik maddecilik anlayışının ortalama sosyalist militanı nasıl belirlediği sorusu beni ilgilendiriyor." [25] "Ortalama sosyalist militana göre diyalektik, sosyalizmin/komünizmin zorunlu olduğunu bildiren bir düşünce/mantık tarzıdır." [26]

Belge'nin Marksizm'in temel kavramları üzerindeki eleştiri yöntemi ilginçtir. Kavramları hedef almak için onların yaygın bayağılaştırılmasını gerekçe gösteriyor. Böyle bir "diyalektiğin psikolojik işlevi bir 'amentü' ile eşdeğerdir." [27] diyerek, diyalektiği "ortalama sosyalist militanın" şahsında bir dini inanca dönüştürüveriyor. Bu yaptığını, tıpkı bilimsel sosyalizmin ekonomi ile ilişkisinin bir "rastlantı" olduğunu kanıtladığı gibi, aynı rahatlıkla kanıtlıyor. Bu "ondokuzuncu yüzyıl sonunun düşünsel atmosferinin bir mirasıdır... Daha önceleri, bir şeyin doğru olduğunu kanıtlamak için tanrısal edimin veya tanrısal iradenin onu böyle kıldığını kanıtlamak yetiyordu. Bilim ve teknolojinin gitgide tartışılmaz bir pratik güç haline geldiği dönemden sonra ise 'bilim böyle söylüyor' demek, bir şeyin doğruluğunun en inandırıcı kanıtı oldu." [28]

19. yy. sonunun atmosferi, tanrının yerine bilimin geçmesi, böyle kadere inanan insanların bir kısmının, bilimin gücüyle bu sefer sosyalizmin kader olduğuna inanmaları... Bütün bunlar hoş anlatım. Ancak neye hizmet ediyor?

M. Belge, ilgilendiğini söylediği "ortalama sosyalist militanı" bahane ederek diyalektik materyalizmi "yanlış" ilan etmektedir. Bu konuda söyledikleri çok sınırlı olmasına rağmen, yine de önümüzde sonuç çıkartmak için biraz malzeme var.

"Marksist diyalektiğin kendi içinde bir çelişki taşıdığı en önemli özelliklerinden biri de, 'açıklama ilkesi ya da tarzı' konusundaki bulanıklıktır. Diyalektiğin temeli, bilindiği gibi Hegel'dedir. Hegel bütün felsefesinde nedensellik ilkesini ikinci plana iten bir mantık kullanmış, 'neden-etki' yerine 'sebep-eser'

(cause-effect yerine reason-end) ilişkisini kurmuştur. Onun idealist felsefesine göre hayat amaçlıdır...

"Hegel'den alınmış (ve alınırken yeterince değiştirilmemiş) özünde teolojik, diyalektik ve pozitivizmden etkilenmiş bilimsellik böylece Marksist sosyalizmde tuhaf bir evlilik yapmış oldular. Bu karışım, düşünce yöntemi ve mantığı bakımından uyumsuzdu ve ortaya eklektik bir bileşim çıkıyordu. Ama sık sık değindiğim konu, yani ortalama militanın psikolojisi çerçevesinde bu bir uyumsuzluk olarak görülmemiş, tersine gerçek bir psikolojik ihtiyaca cevap vermiştir. Bu, nesnel bir kesinliğe duyulan ihtiyaçtır." [29]

Yine M.Belge'nin ilginç yöntemiyle karşı karşıyayız. Marksist diyalektiğin "eklektik", hatta "ortalama militan" açısından bakarsak "teolojik" (amaçlı) olduğunu iddia eden yazar, bunu ispatlama gereğini duymaz. Sanki bu herkesçe kabul edilen ve ispatlama gerektirmeyecek ölçüde açık bir aksiyondur. Ya da yazar, tıpkı "altyapı teorisi"nde olduğu gibi bu teorinin geniş ölçüde kabalaştırılmasından hareketle nasıl onun özünü eleştirdiyse, şimdi de "ortalama sosyalist militanın" kavrayışını gerekçe ederek Marksist diyalektiği "eklektik" ilan etmektedir. Gerçekten Belge, bize bu konuda başka kanıt sunmaz. Marx, Hegel'in diyalektiğini alırken, onun "teolojik" yanını da korumuş mudur? Belge, "alınırken yeterince değiştirilmemiş" olduğunu idda ediyor. Ancak bunu söylerken neye dayanıyor, açık değil.

Marksizm'i, O'nun karikatürleri üzerinden eleştirmek, Belge'nin düşüncelerine bir değer kazandırmaz, tersine O'nun idialarını da karikatürleştirir.

Marx'ın, başının üzerinde duran Hegelci diyalektiği ayaklarının üzerine çevirdiğini söylemesi ne anlama gelmektedir? Hegelci diyalektik "Mutlak Düşünce"nin hareketini açıklar ve amaççıldır (teolojiktir). Marx, Hegelci diyalektiği ayakları üzerine çevirirken ondan bu amaççılığı çıkartmış, onun bütün

özünü değiştirmiştir.

"Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtır da. Hegel için insan beyninin yaşam süreci, ani düşünme süreci -Hegel bunu 'fikir'(idea) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür- gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca 'fikir'in dışsal ve görüngüsel (phenomenal) biçimidir. Benim için ise tersine, fikir, maddi dünyanın insan aklında yansımasından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka birşey değildir." [30]

Marx'ın bizzat kendisi, Hegel'in diyalektiğini alırken yeterince değiştirmemek bir kenara, "tam karşıtı" bir diyalektik yöntem benimsediğini açıkça belirtmektedir. Fakat Belge ısrarla, "ortalama sosyalist militan"dan hareketle, Marksist diyalektiğin teolojik olmaktan kurtulamadığını söyler.

Diyalektik materyalizme bu tarz eleştiri yeni değildir. Batı'da günümüzdeki çeşitli biçimlerini bir kenara bırakıp, eskilere dönmek daha aydınlatıcı olacaktır.

Tarihsel süreç içinde mülkiyet biçimlerinin geçirdiği değişiklikleri inceleyen Marx, bunlardan hareketle Kapital'de mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirileceği sonucuna varır. Dühring bu sonucu şöyle eleştirir: "Yadsımanın yadsınması gibi Hegelci martavallara inanarak, aklı başında bir adam için toprağın ve sermayenin ortaklaşa kullanılması zorunluluğuna kandırılmak güç olacaktır." [31] Dühring, Marx'ın bu sonuca tarihsel sürecin derin bir incelenmesinden hareketle değil, Hegelci üçlemenin (tez, yadsıma, yadsımanın yadsınması) sonucu olarak vardığını iddia etmektedir. Yani Marx, diyalektiğin Hegelvari uygulanışından başka birşey yapmamıştır.

Belge'nin mantığı farklı değildir. Diyalektiğin "teolojik" olduğunu iddia eden yazar, diyalektiğin yasalarının bir sonucu olarak olayların açıklandığını iddia eder. Başka şekilde söylersek, olaylar diyalektik yasalara uydurulur ve sonunda böyle bir yöntem "amentü"ye varır.

Engels'in Dühring'e verdiği cevabı tekrarlamak zorundayız. Belge'nin, "eklektik" dediği diyalektik yöntemin nasıl kavrandığına güzel bir örnek olacaktır:

"Marx yalnızca tarih aracıyla tanıtlar ve burada kısaca şu olguları özetler: Vaktiyle küçük işletme kendi evrimi ile kendi yok oluşunun, yani küçük mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi koşullarını nasıl zorunlu olarak yarattıysa, bugün de kapitalist üretim biçimi, kendisini yıkıma uğratacak maddesel koşulları tıpkı öyle yaratmıştır. Süreç, tarihsel bir süreçtir ve eğer aynı zamanda diyalektik ise bu, Bay Dühring için ne denli can sıkıcı olursa olsun, Marx'ın suçu değildir...

"Demek ki, süreci yadsımanın yadsınması biçiminde nitelendirirken, Marx sürecin tarihsel zorunluluğunu bu niteleme ile tanıtlamayı düşünmez. Tersine; gerçekte, sürecin kısmen nasıl gerçekleştiğini, kısmen de mutlak olarak nasıl gerçekleşeceğini tarih aracıyla tanıtladıktan sonradır ki, Marx, bu süreci ayrıca, belirli bir diyalektik yasaya göre gerçekleşen bir süreç olarak nitelendirir. Hepsi bu.

"Diyalektiği, ...katıksız bir tanıtlama aleti olarak almak, diyalektiğin içyüzünü kavramakta tam bir eksikliktir." [32]

Diyalektik materyalizm, Belge'nin iddia ettiği gibi teolojik bir yaklaşımla olayları açıklamaz, hele diyalektik yasalarını süreçleri "tanıtlama aleti olarak" hiç kullanmaz. Marx, tarihsel süreçlerin yetkin bir incelemesinden kalkarak, "tarihsel zorunlulukları" açıklamıştır, yoksa diyalektik yasalarının basit sonuçları olarak değil.

Bu noktada Belge, Marksist diyalektikte bir "bulanıklık", "uyumsuzluk" görür. "Yeterince değiştirilmemiş" diyalektikle, "pozitivizmden etkilenmiş bilimsellik" uyuşmamaktadır. Bu ne demektir? Belge'ye göre bir tarafta olaylara yön veren, buyuran da diyebiliriz, diyalektik yasaları vardır, diğer tarafta herşeyden şüphe eden pozitivist bilim... Biri diğerini dışlamaktadır. Bu "uyumsuzluğun" pratikte nasıl çözümlendiğini yine

Belge'den dinleyelim: "Bu anlamda diyalektik maddecilik pedagojik ve didaktik bir düşünce tarzıdır. Bu düşünce tarzını benimsemekle dünyanın gidişi doğrultusunda bir rotaya yerleşmiş oluruz ve 'tarihin akışıyla' birlikte ilerleriz."[33] Böylece diyalektik maddecilik çelik raylarda insanlığı sürükleyen bir lokomotif olur. Tarihin akışı önceden çelik raylar gibi döşenmiştir. "Yasalar", gelecek durakları tarifler. "Hepsi bu."

Oysa diyalektik materyalizmde bir çelişki vardır, fakat bu Belge'nin iddia ettiği gibi bir uyumsuzluk değildir ve çözümü mutlak hakikate varılarak son bulmaz. Hegel süreçleri incelerken, değişimi görürken ve diyalektik yasalarını bu süreçlerden çıkartırken "devrimcidir". Ancak Hegel sisteminde devinen "Mutlak İdea"dır, herşey onun bir yansımasıdır. Böylece Hegel diyalektiği "mistikleşir". Sistemdeki bu çelişki, "Mutlak Fikir" yerine, doğa ve tarihin gerçek, bizden bağımsız süreçleri geçirilerek en yetkin biçimde Marx tarafından çözümlendi. O zaman diyalektik; "doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin genel hareket ve gelişme yasaları bilimi" oldu. [34]

Diyalektik materyalizm, gelişimin (doğada, toplumda, düşüncede) yasalarını bulup çıkartırken, aynı zamanda kendi temel mantığı gereği "kesin çözümler"den ve "sonsuz gerçekler"den kesin olarak kaçınır.[35] Oysa M. Belge, "nesnel bir kesinliğe duyulan ihtiyaç"ın diyalektik maddeciliği bir "amentü"ye dönüştürdüğünü vurguluyor. Eğer, aynı diyalektik maddecilikten söz ediyorsak, o "nesnel bir kesinliğin" her zaman bir sınırı olduğunu söyler, mutlak kesinliği dışlar, ancak belirli koşullarda, bir sınır içinde mutlak kesinliği tanır.

M. Belge'nin diyalektik materyalizmde "eklektik" bulduğu şey onun "açıklama ilkesi"dir. Ya da daha açık söylersek diyalektik yasalarının olaylar karşısındaki konumudur. Bu yasalarla "geleceğe" ipotek koymak, "zorunluluklar" buyurmak, ne derece doğrudur? Böylece, Belge'nin diyalektik maddeciliği kavrayışındaki esas yanlışlığa geldik.

Bu bölümün başında yaptığımız alıntıyı tekrarlayalım. Yazar Engels'e, Stalin'e, Lenin'e, hatta Mao'ya göre diyalektik yasalarını özetledikten sonra soruyor:

"Burada da önemli olan nokta, bu yasaların nerede varolduğu sorusudur. Engels'den bu yana Marksizm'de egemen olan gelenek bu konuda son derece açıktır: yasalar maddede, yani varlıkta içkindir."

Önce yasa nedir? Duyu organlarımızla maddi ortamdan (doğa ya da toplum) elde ettiğimiz bir bilgi türüdür. Defalarca tekrar edilen pratikten elde edilmiş, olaylarca doğrulanan, maddeyi ve onun hareket biçimlerini açıklayan bilgidir. Ancak her bilgi gibi sınırlıdır. Mutlak değil, görelidir, koşullara bağlıdır. O zaman Belge'nin sorusunu genelleştirip, "bilgi nerededir" diye sorsak ve buna "varlıkta içkindir" cevabını versek karşımıza bir sorun çıkar. Aynı varlıkla ilgili birbirine zıt ya da birbirini inkar eden bilgi edinilmesini nasıl açıklayacağız? Eğer bilgi ya da yasa varlıkta içkinse, varlık aynı kalmak koşuluyla bilginin çelişmesi ya da değişmesi nasıl mümkün olur? Newton fiziği zamanı mutlak kabul etmişti, Einstein, zamanın sistemin hızına bağlı olduğunu gösterdi. Zamanla ilgili yasalar değişmekle zamanın kendisi değişmiş olamaz.

Çok açık ki, bilgi gibi yasaları da dışımızdaki maddi ortamdan ediniriz. Bilgi ya da yasa "neredедir" sorusu madde ile düşüncenin ilişkisini kabalaştırır. Çünkü maddeyi bilmek, kendinde şeyi kavramak devamlı akan bir süreçtir ve düz bir çizgi gibi ilerlemez. O güne kadar ki pratikten elde edilmiş olan bir bilgi ya da yasa bilincimizde bir genellemeye kavuştuktan sonra, kendini ortaya koyduğu koşullar çerçevesinde bizimle varlık arasında doğru bir ilişki kurulmasını sağlar. Böylece varlığın bir yönünü tanımış oluruz. Ancak bu tanıyış görelidir. Önceki pratikten çıkmış olması, sonraki akışta sürekli doğrulanacağının teminatı değildir. "Her alanda, artık kafasında bir takım zincirler kurup tasarlamak değil, ama onları olayların

içinde bulup çıkarmak sözkonusudur." [36]

Yasalar aklımızın uydurması değildir hiç şüphesiz, onları bilimin imkanları ölçüsünde varlıktan elde ederiz. Bu anlamda, yalnızca onları varlıktan edinme anlamında, yasalar varlıkta içkindir. Ancak edindiğimiz yasa ya da bilgi ile yeniden varlığa döndüğümüzde, onları "olayların içinden bulup çıkarmak" zorundayız.

Diyalektik yasaları da insanın doğa ve toplumu kavrayışının uzun sürecinden pratikler edinmiştir. Diyalektiğe ilk varışın, üretim ve tekniğin ilk önemli gelişim çağında, antik çağda olması, diyalektiğin çok daha yetkinleşmesine ise üretim ve tekniğin fırtına hızıyla geliştiği kapitalizm yıllarında ulaşılması tesadüf değildir. Bu yasalar belirli bir bilgi birikimini gerektirmiştir. Bu anlamda onlar sırf ve yalnız Hegel'in düşünce sisteminin ürünü değildir.

Hegel'in muazzam ansiklopedik bilgisi onu diyalektiğe vardırmıştır.

M. Belge, bu yasaların "maddede içkin" olduğunu Engels'e söyleterek, aynı zamanda Engels'e maddenin süreçlerinin bu yasalara göre devindiğini söyletmiş oluyor. Yasalar maddeye içkin olduğuna göre, süreçler bu yasalara göre akar, dolayısıyla yasalar olayların kaderini çizecektir. Bu, maddeci diyalektiği yeniden idealist kalıplara dökmekle eş anlamlıdır. Maddeden edindiğimiz bilgi, süreçlerin baş aktörü, belirleyicisi haline getirilir. Oysa, Hegelci sistemle, Marx'ın sistemindeki zıtlık tam da buradadır. Diyalektik materyalizmde elimizdeki en sınanmış bilgi bile maddecil sürecin önünde olamaz, o yeniden olayların içinde bulunmalıdır. Nicelikten niteliğe sıçrama yasası var diye, buğday yığınına katılan her yeni teneke buğdayla bu yığın nitelik değiştirmeyecektir. Gelişim, değişim başka zıtların birliğini gerektirir. Ancak bütün bunları incelediğimiz süreçte yeniden bulduğumuzda, diyalektik yasaları gidişi aydınlatmada kılavuz olabilecektir.

"Araştırma yöntemi, işlenecek malzemeyi ayrıntılarıyla ele almalı, onun gelişmesinin farklı biçimlerini tahlil etmeli, iç bağlantıların esasını bulmalıdır. Ancak bu yapıldıktan sonra, gerçek hareket yeterince anlatılabilir." [37]

Eğer böyle bir tahlil yaparken iç bağlantıların incelenmesi sırasında diyalektik yasaları olgularca doğrulanıyorsa mesele yoktur, yoksa en küçük bir sapmanın nedeni bulunmalıdır. Sapmanın nedeni bulunduğunda yasa bir üst seviyede yeniden daha zenginleşmiş olarak doğrulanabilir veya bu sapma yasanın eksik ya da yanlış bir yönü ile ilgili yeni bir olguyu önümüze getirebilir. Ve zaten bu süreçledir ki, maddeye ilişkin bilgimiz derinleşir, zenginleşir. Ancak M. Belge, yasaları maddeye içkinleştirerek, Marksizm'de olmayan bir şeyi ona yaptırarak, olguları yasaya boyun eğdirterek, sonuçta diyalektiği "amentü"ye indirgiyor. " 'Diyalektik' maddecilikle 'tarih'i maddecilik arasında kurulan ilişki gereği, maddenin özünde saptanan çelişkiler toplum biçimlerinde de kendini gösterir ve böylece toplumlar, bütün evrim ve devrimler, niceliğin niteliğe dönüşmeleri, tez ve anti-tez çatışmalarından sonra hep bir daha üst düzeyde sentezler oluşturarak son aşamada kömünizmde karar kılarlar." [38] (Diyalektik ve tarihi kelimeleri üzerindeki tırnaklar Belge'ye ait.)

İşte, Marx'ın tam Dühringvari bir eleştirisi. Maddenin içindeki çelişkiler, niceliğin niteliğe sıçraması ve tez-antitez-sentezin işlemesi sonucunda toplum biçimleri komünizmde karar kılarlar. İşte maddeye içkinleştirilmiş yasaların mucizevi becerisi. İnsan aklının maddeden edindiği, ama sonunda insanı boyunduruklayıp peşinden sürükleyen yasalar ve "amentü"ye dönüşen diyalektik materyalizm...

Engels, Dühring'e verdiği cevapta açıkça belirtmiştir. Marx, toplumların gelişimini, diyalektik yasalarının kurgusundan hareketle değil, tarihi olgulara dayanarak açıklamıştır. Ancak aynı zamanda, olguların akışının diyalektik yasalarına uy-

duğunu belirtmiştir. Yazar, Marx ve Engels'den bunun tersini ispatlayacak bir tek örnek göstersin. Ancak Belge'nin böyle ciddi bir girişimi yoktur, O'nun için "ortalama sosyalist militan"ın diyalektiğe karşı tavrı en büyük kanıttır.

Belge, Marx'ın, diyalektik yöntemini görmezden geliyor. Marx toplum biçimlerinin gelişimini somut olgularla çözümlemiştir. Belge, eğer becerebilirse, tarihsel gelişimin böyle yürümediğini tarihi olaylara dayanarak önce belgelesin, sonra da böyle bir gelişimin diyalektik yasalarını yalanladığını kanıtlasın. Özetle, bize kendi "doğru" bilgi teorisini (epistemoloji) açıklasın. "Sosyalist militan"ın kavrayışının ardına gizlenmeye gerek yok. Marksizm'in dev buluşlarını kendi orijinalliği içinde eleştirmek yerine, Marksologlar'ın ya da ortalama sosyalist militanın ya da Marksizm'in kaçınılmaz gölgelerinin üzerinden O'nu eleştirmek, bir tek şeyi, düşünce yoksunluğunu ispatlar.

Diyalektiği "amentü"ye indirgeyen Belge, sosyalist ülkelerdeki sancılardan da cesaret alarak şu soruyu "ortalama sosyalist militanın" yüzüne haykırır: "Sosyalizm zorunlu olduğu için mi sosyalist olmayı seçeriz, yoksa iyi olduğu için mi?" [39]

Bu soru da nereden çıktı diyebiliriz. Şöyle ya da böyle devrimci ortamdaki herkes "sosyalizm için" mücadele ediyor, böyle bir sorunun ne anlamı var denebilir? Ancak bu soru, 12 Eylül pratiğinin genel olarak sol hareket içinde çizdiği kalın ayrım çizgisinin iki safında kalanların birbirine karşı konumlarını dile getiriyor. O nedenle anlamlıdır ve ortaya atılması rastlantı sayılamaz. Ancak biz önce sorunun kendisini ele alalım.

Belge sorusuyla belki farkında olmadan, çok farklı iki düzeyi birbirinin içine sokuyor. Bireyler olarak sosyalist olmakla, insanlık tarihinin gelişiminde bir basamak olarak sosyalizm farklı şeylerdir. Kişiler olarak sosyalist olup olmamakta özgürmüş gibi görünebiliriz, ancak tarih, insanlığın akışı aynı derecede özgür değildir. Ayrıca "iyi"lik kavramı son derece görelidir, birine iyi görünen bir şey diğerine korkunç bir

cinayet gibi görünebilir. O zaman soru karmaşıklaşır, sosyalizmin neden bazı insanlara iyi göründüğü açıklanmalıdır.

Yazar, sık sık sosyalizmin "eşitlik ve özgürlük" olduğunu söyleyerek, bu nitelikleri taşımasından dolayı kendiliğinden "iyi" olabileceğini düşünebilir. İnsanlık tarihinde "eşitlik ve özgürlük" uğruna çok kelleler uçtu, ancak hala elde edilmemiş görünüyor.

Dolayısıyla sorunu çözümlemeye girişirken iki şeyi birbirinden ayırmalıyız. Kişiler olarak sosyalizmi seçmekle, insanlığın akış yönü bakımından sosyalizm farklı düzeylerdir. Hiç şüphesiz kişileri en sonunda içinde bulundukları ortam belirler. Ama bu bir kalıptan çıkmışcasına aynı olmayıp, bir yöne akan, ancak bir de delice akan bir nehir yatağındaki taşların benzerliği kadardır. Son tahlilde hepsi bir yönetilirler, şekilce daha çok yuvarlak bir forma sokulurlar, ancak aynı kalıptan çıkmışcasına aynı olamazlar. Dolayısıyla binbir çeşit farklı yol izlemiş olabilirler. Fakat burada bile, kapitalizm ortamındaki insanların yaptıkları kendi "özgür" seçimlerinin son derece sınırlı olduğu gözden kaçamaz. Onların, farklı yorumlarla çeşitlense de daha çok sosyalizmi seçmiş olmalarında bile, Belge pek hoşlanmasa da bir zorunluluk olasılığı sezilmiyor mu?

İnsanlığın gelişim sürecinde bir basamak olarak sosyalizm sorununa geldiğimizde, ister istemez kişilerin istemelerinin ötesinde nesnel bir sorunla yüzyüze geliriz.

"Bence nesneler dünyasında amaçlılık olmaz. Zorunluluk, koşullar içindedir. Bu alemde ancak nedensellik vardır. Bir olay bir başka olaya yol açar, vb. Ama bütün bu nedensellik zincirlemeleri bize olabilirlikleri gösterir; olması zorunlu olanı göstermez." [40]

"Sosyalizmin kurulmasını istemek, kurulacağına inanmak bir şey (bunu elbette ben de istiyorum), bir toplumsal kanuniyet olarak bunun mutlaka olacağını söylemek başka bir şey. Bilim, teoloji kaldırmadığı ölçüde, bunu iddia etmek benim anladığım

bilimsellikle de bağdaşmıyor." [41]

Belge, nesneler dünyasında nedensellik olduğunu söylerken haklıdır. Bir olay bir başka olayın nedeni olur. Yağmur, tarlalarımızı sulamak için yağmaz. Hava tabakalarının soğumasıyla ilgilidir. Kapitalizm de sosyalizm kurulsun diye yıkılmaz. Kendi iç çelişkilerinden dolayı yıkıma gider. Ancak bugün bilim yağmurun ne zaman yağacağını büyük bir kesinlikle tesbit edebiliyor. Hatta yağmurun şiddetini bile kestirebiliyor. Bu bilimsel öngörüyle teolojinin bir ilgisi yoktur. Ancak birisi çıkıp, bilim adına, "yağmur yağacak, çünkü tarlalarımızın suya ihtiyacı var" derse, bu idealist, amaççı bir yaklaşım olur. Bugün dünyada son derece modern meteoroloji istasyonlarının yanında hala yağmur duasına çıkanlar vardır. Bu ikisini aynılaştırmak ne ölçüde saçmalıksa, bilimsel öngörü ile teolojiyi aynılaştırmak en az o kadar saçmalıktır.

Belge, bilimsel öngörü ile amaççılığı birbirine karıştırıyor. Eğer bilim, geleceğe yönelik, belirli koşullar veri alınarak, az çok kesin öngörülerde bulunamayacaksa, yalnızca durumu tasvir edip, "iyi" dileklerini belirtip kenara çekilecekse, bilime ne ihtiyaç var?

Marksizm, sosyalizme insanlık için "iyi" olması nedeniyle mi varmıştır?

"Yeni olgular, bütün geçmiş tarihi, yeni bir incelemeden geçmeye zorladılar ve bütün geçmiş tarihin bir sınıflar savaşının tarihi olduğu, birbirine karşı savaşım durumundaki bu toplumsal sınıfların her zaman üretim ve değişim ilişkilerini, kısaca çağlarındaki ekonomik ilişkilerin ürünleri oldukları; buna göre, toplumun ekonomik yapısının her kez, son çözümlemede, hukuksal ve siyasal kurumların tüm üstyapısını olduğu gibi, her tarihsel dönemin dinsel, felsefi ve öbür fikirlerini de açıklamayı sağlayan gerçek temeli oluşturduğu görüldü. Böylece idealizm son sığınağından, tarih anlayışından kovulmuş; tarihin materyalist bir anlayışı ortaya çıkmış ve şimdiye değin

yapıldığı gibi, insanların varlığını bilinçleri aracıyla açıklama yerine, insanların bilincini varlıkları aracılığıyla açıklamak için yol bulmuş oluyordu.

"Bunun sonucu, sosyalizm, artık şu ya da bu dahinin rastgele bir buluşu olarak değil, ama tarih tarafından oluşturulmuş iki sınıfın proletarya ile burjuvazinin savaşımlarının zorunlu ürünü olarak görünüyordu. Artık sosyalizmin görevi, elden geldiğince eksiksiz bir toplumsal sistem imal etmek değil, ama iktisadın, bu sınıfları ve onların karşıtlıklarını zorunlu bir biçimde ortaya çıkaran tarihsel gelişmesini incelemek ve bu biçimde türetilen ekonomik durum içinde çatışmayı çözme araçlarını bulmaktı." [42]

Marx ve Engels'in sorunu koyuşu son derece açıktır. İnsanlık tarihinin sınıflar savaşı tarihi olduğu gerçekliğinin kavranması ve "tarih tarafından oluşturulmuş iki sınıf" proletarya ile burjuvazinin savaşımı nedeniyle sosyalizme varılacaktır. Bu tespitte Hegelvari bir amaççılığın izi bile yoktur. İnsanlık tarihinin bütün bir incelemesinden ve kapitalizmin kendi iç yapısının detaylı bir çözümlemesinden çıkan kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu anlamda insanlığın sosyalizme doğru gelişmesi bir zorunluluktur. Ve eğer proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf savaşını, her ikisini de ortadan kaldırmaksızın çözüme bağlayabilecek bir tarihi ve sosyal gelişim olmadıkça, basitçe söylersek, bu verilerle eldeki denklemin bir tek çözümü vardır; sosyalizm.

Marx'ın, insanlığın gelişiminin önüne sosyalizm basamağını koyması tamamen nedensel bir çözümlemeyle elde edilmiştir, teoloji değildir. Belki sosyalizm duası edenler çoktur. Ancak Marx'ın yaklaşımı insanlık tarihine ve gelişimine keskin gözlerle bakan meteoroloji kulesi gibidir. Belge, bize yine de sosyalizm bir "zorunluluk" değil ancak bir "olabilirliktir" diye itiraz edebilir.

Tam bu noktada, sosyalizmin bir zorunluluk mudur, sorusu-

nu iki yönden ele almak gerekliliği ortaya çıkar: Marksizm sorunu nasıl ortaya koymuştur; ikincisi, pratik neyi kanıtlamıştır?

Marksizm'de, insanlık tarihinin genel gelişiminin ve kapitalizmin kendi iç çelişkilerinin ortaya koyduğu veriler ışığında, sosyalizme varışın kaçınılmaz ve zorunlu olduğu söylenir. Yoksa, insanlığın gelişiminin yollarından birisi de sosyalizm olabilir biçiminde bir teorik tespite varılmamıştır. Belge, sorunu farklı koyuyor, sosyalizmi insanlığın geleceğinde olabilir -tabi aynı zamanda olmayabilir- bir gelişim olarak koyuyor. Fakat diğer ihtimallerden söz etmiyor. Eğer sorun gelip kapitalizmin herşeye rağmen tutunma uğraşı ve ona karşılık sosyalizmin doğup gelişmesi ihtimalleriyle sınırlıysa, Belge kapitalizmi mutlaklaştırmadan sosyalizmin kaçınılmazlığını inkar edemez. Şu ya da bu yoldan, er ya da geç düşe kalka da olsa, insanlık sosyalizme varacaktır. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde, otomatikçe ayarlanmışcasına sosyalizme geçivermeyecektir. Marksizm sorunu teorik planda böyle koymuştur. Eğer Belge sosyalizmi ihtimal hesabına indirgemek istiyorsa, Marksizm'den kopuşmak zorundadır. Fakat Marx'ın bulguları, tarihi kanıtları ve bilimsel çözümlemeleri en sonunda insanlığın önünde bir tez olarak duruyordu. Ve yine Marx'ın dediği gibi insan düşüncesinin nesnelliği ancak pratikte kanıtlanabilirdi. Bu anlamda, yalnızca bu anlamda, teorik bir belirsizlik ve ihtimal hesabı anlamında değil, Marx'ın teorisi pratikte kanıtlanmadan önce, elbette "olabilirlik" sınırlarını geçemezdi. Ama bu apaçık gerçekliğin, Belge'nin yaklaşımıyla bir ilgisi yoktur.

"Kapitalizm ve kapitalizm egemenliğinde dünya gelişmesi, sosyalizmin olabilirliğinin koşullarını ortaya çıkarmıştır. Ama bu bir zorunluluk değildir. Olabilirlikten gerçekleşmeye geçişte, iradi etmen belirleyici derecede önemlidir. Dolayısıyla burada nesnel, bizim dışımızda bir determinizmden söz edemeyiz"[43]

Burada Marx'ın deyimiyle yığınlar içinde "teorinin maddi güç" olması sorununa geliriz. Belge, bu noktada "iradi etmenin

belirleyici" rolünü vurgular, hatta "bizim dışımızda bir determinizmden söz edemeyeceğimizi ileri sürer. "Bizler" istersek sosyalizmi gerçekleştirebileceğiz, istemezsek kapitalizm sonsuza dek "payidar kalacaktır".

Eğer insanların önüne kapitalizm içinden bir başkası değilde sosyalizm alternatif olarak çıkıyorsa, bizzat bu gerçeklik bile bizlerin "iradesine bir sınırlama, özgür seçimimize bir determinizm kazandırır. Sosyalizm "iyi" ise ve seçmede özgür isek, neden Paris Komünü'nden beri insanlar sosyalizme akmadılar. "Kötü" oldukları için mi?

Yakın tarihe baksak, feodalizm içinden kapitalizm gelişirken, insanlar kapitalizme yönelişi seçmeyebilirler miydi? Sorunu kişilere indirgersek bu pekala mümkün ve bu nedenle insanlar binlerce trajedi yaşadılar. Ancak sonunda kapitalizmi seçmemezlik edemediler. Fransız aydınlanmacılarının eşitlik, özgürlük, adalet üzerine düşünce üretmeleri sırf ve yalnız kendi istedikleri için miydi? Onların dışında bir determinizm yok muydu?

Sosyalizm içinde, kişilerin seçimi iradi görünür, ancak sorun sınıfın, yani proletaryanın ve diğer halk kesimlerinin sosyalizme yönelmesi, sosyalizmi "istemesi" seviyesinde ele alındığında konu iradi olmaktan çok koşulların determinizmine yükselir. Dünyada hiçbir devrim sırf ve yalnız komünistler, devrimciler istediği için olmadı. Yoksa iş bu anlamda isteğe kalsa, devrimler neden yıllarca geciksin, binbir işkenceli yol izlensin. Devrimcilerin propagandalarını yığınların daha hızlı kavradığı ve daha cesaretle eylemliliğe çekildiği momentler vardır, böyle momentler sırf ve yalnızca sosyalistlerin isteği ile gelmezler. Ancak sosyalistler böyle momentlerin geliş sürecini etkileyebilir, hızlandırabilirler. Fakat böyle olunca "bizim dışımızda bir determinizmden" söz etmek zorunda kalırız.

Netice olarak, Belge'nin Marksizm'de sosyalizmin teorik konuluşuna itirazı vardır. Yazar bilimsel bir çözümleme olarak

sosyalizmin tarihsel zorunluluğuna inanmaz. Bilinemezciliğe eğilim duyar. Teorik çözümleme yerine olayı "iyi" dileklere indirger.

İkinci soruna gelelim, Marksizm'in mükemmel çözümlemeleri, istediği denli yetkin olsun, 19. yy'ın ikinci yarısında henüz insanlığın önünde bir tez idiler. Fakat bu tez 1917 Ekim Devrimi'yle pratikte kanıtlandı. Tez olmaktan çıktı, pratik oldu, gerçeklik oldu. Böylece insanlığın sosyalizme kaçınılmaz gidişi teorik bir öngörü olmaktan çıkıp, pratik bir süreç haline geldi.

Ancak Belge, böyle düşünmüyor ve soruyor: "Zorunlu idiyse niye hala...?" [44] ortalarda yok! Bu noktaya gelmeden yine yazarın konuyla ilgili diğer sorusuna değinelim: "Sosyalizm mücadelesinin ne kadar zorlu olduğu, ne kadar fazla fedakarlık gerektirdiği hep söylenmiştir. Zorunlu bir sonuç için bu militan ahlaka ne gerek olduğu, mantık düzeyinde beliren bir soru." [45] Yazar, toplumsal olayların hatta doğa olaylarının akış biçimini ya kavramıyor ya da bilinçli olarak sorunu çarpıtıyor. Doğada hiçbir şey boşlukta akmaz. Uzay dediğimiz ortam bile madde parçacıkları içerir, dolayısıyla hareket bir karşı direnç yaratır, o direnci yendiği ölçüde akar. Toplum olayları da bir ortamda akar, yeni eskinin içinde filizlenip ilerlerken kaçınılmaz bir dirençle karşılaşır. Bu süreçte eski yenilmeye mahkumdur. Ama bu yılbaşlarında televizyonda olduğu gibi sembolik olarak "eski yılın" tıpış tıpış çekip gitmesine benzemez.

İnsanlığın çağrılı olduğu yola, onu akıtacak öncüler gereklidir. Ve bu öncüler, korkunç dirençleri göğüslemek zorundadır. Bunlar apaçık gerçekler. Belge, sosyal olayları yorumlarken bayağı demogojilere sapıyor. Maddenin hareketini, her hareketin dirençle birlikte varolduğu gerçekliğini unutuyor. Sosyalizmin kaçınılmazlığı çözümlemesini, bayağı bir ataletle eş tutmak istiyor.

Gelelim "hala" ortada olmayan sosyalizme... Eğer durum

böyle ise, üstelik proletaryanın bazı ülkelerde iktidar olmasına rağmen sosyalizme varılamadıysa -Marksologlar dahil pek çok sol eğilim 1917'de proletaryanın iktidarı aldığında hem fikirdir- o zaman Marksizm'in en temel tezleri sorgulanmalıdır. M. Belge aslında bu yoldadır. Ancak açık ve doğruca tavır koymak yerine kıvrıla, eğrile Marksizm'i deforme etmeyi deniyor.

Sosyalizm vaaz eden papazlar değilsek, 1917'den beri sosyalizmin deneylerini, gönlümüze göre değil, olduğu gibi görmek ve bunlardan ders çıkarmak zorundayız. Sosyalizmin bugünkü sancıları onun "yıkılış" değil, kalitece yükseliş sancılarıdır. Gökten yeni, başka bir sosyalizm inecek değildir. Ancak Belge, sosyalizmi "şimdilik" gerçeklik olmaktan çıkarmayı yeğliyor.

"Sosyalizm düşüncesine önce şimdilik soyutta kalan genel toplum projesinden bakmamız gerekiyor. Özellikle de tarihin bu evresinde. Bu şimdiye kadar girişilmiş somut deneyleri küçümsemek, yok saymak vb. anlamına gelmiyor. Ama neyin niçin yapılacağını iyi anlamalıyız, iyi anlatabilmeliyiz. Öncelikle de sosyalizm anlayışımızı fiili gerçekliğin empoze ettiği daralmadan kurtarmalıyız." [46]

Belge, eski deneylerle ilgili ne derse desin, şu anda sosyalizm "soyutta kalan" bir projedir. Daha da önemlisi "fiili gerçeklik" sosyalizm anlayışımızı daraltmaktadır. Çok açık ki, Belge, "fiili" sosyalizm gerçekliğinden hoşlanmıyor. Sosyalizm "soyut" kaldıkça daha çekicidir... Fakat dilekler bir kenara, bu yaklaşımın Marksist yöntemle bir ilgisi yoktur. O, en başta somut gerçeklikten hareket eder, gerçeklik acı da olsa kabule hazırdır. Ancak böyle yeni adımlar atılabilir.

Netice olarak, Belge, pratikte Marksizm'in hanüz kanıtlanmadığını söylemiş oluyor. Oysa böyle bir yargı, "70 yıllık sosyalizm deneyinin" Marksizm'i yalanladığının dolaylı itirafından başka bir anlama gelemez. Aslında Belge, "altyapı-üstyapı", "diyalektik" gibi Marksizm'in temel kavramları hakkında

yaptığı "yeni" yorumlarla, utangaç bir şekilde Marksizm'i yalanlama çabasındadır. Çok utandığı için olmalı, "ortalama sosyalist militan"ın arkasına saklanıyor.

Sonunda Belge, sosyalizmi "ahlaki" bir konuma indirger: "Şu halde biz insan bireyleri, sosyalizm zorunlu bir şey olduğu için sosyalist olmayız. Sosyalizm iyi bir şey olduğu için, gerçekleşebilir bir şey olduğu için... sosyalist oluruz. Öyleyse bu özünde ahlaki bir karar ve bir seçmedir." [47]

Bu tam, katıksız idealizmdir. Önceki söylediklerimizi tekrarlamayalım. Ancak "iyi" kavramının göreliliği çok açık. Kapitalizmin çelişkilerinin sosyalizmi zorlaması gerçekliğinden kopuk bir yaklaşım, sosyalizmin bütün maddi temellerini ortadan kaldırır, onu bir din konumuna indirger. İnsanları, içinde akıp gittikleri maddi ortamdan haberdar etmek, bu gidişi bilinçlerine çıkartmak çabalarının yerini "iyi"ler üzerine vaaz vermek alırsa, bu da belki sosyalizm olabilir, ancak "ütopik" bir sosyalizmdir. Ütopik sosyalizm, döneminde ilerici bir rol oynadı. Çünkü kapitalizmin çelişkilerinin içinden, onun özelliklerini kavramadan da olsa, yeni bir düzenin filizlenişinin ham, kaba hayallerini kuruyordu. Marx'la birlikte sosyalizm bilimsel bir temele oturunca ve bu aşamadan sonra sosyalizm ütopyaları artık gerici konumuna düştüler. Çünkü sınıf gerçekliğini örtmek gibi bir sonuca yol açıyorlardı.

Belge, bilime kılıç çekmeden, sosyalizmi ahlak seviyesine indirgeyemezdi.

"Bütün bu uçsuz bucaksız karmaşa içinde, 'bilim böyle diyor' yollu genellemeler yapmak mümkün değildir. Özellikle de bilim kavramına saygı duyuyorsak mümkün değildir. Bilim, öyle ne dediği üç beş cümlede özetlenebilecek, Ahmet, Mehmet gibi bir özne değil, karmaşık, uçsuz, ayrıca da her an kendini düzelten ve yeniden tanımlayan bir süreçtir." [48]

Bilimsel sosyalizm açısından konuşursak, onun yargıları "üç beş cümlede" belki özetlenebilir, ancak bütün o sonuçlara

varış için insanlık tarihinin ve kapitalizmin kılı kırk yaran irdelemesi gerekmiştir. Lenin, tekelci kapitalizm içinde yaşayıp, onu inceledikten sonra emperyalizmle ilgili sonuçlara varabilmiştir.

Belge, bilime bilinemezci bir yaklaşım içindedir. Onun kompleksliği, devasalığı ve sürekli kendini yenilediği açık. Ancak aynı bilim elindeki verilerden hareketle somut yönelişlere ve uygulamalara giriyor. Bilimi, kabalaştırmaktan kaçınırken onu bilinmez bir karmaşaya dönüştürmek niye? Bilimin "her an kendini" düzeltebilmesi için ortaya çözümler koyması gerekir. Sosyalizm açısından düşünelim. Marx-Engels; sosyalizme gidişin ve sosyalizmin yalnızca genel yönlerini belirleyebilirdi. Zaten daha öteye belirlemeler bilimsellikten kopulmak istenmiyorsa mümkün değildi. Günümüzde ise sosyalizmi kuruşun çok zengin, bir o kadar da zor pek çok detayı elimizde deney olarak mevcut. Dolayısıyla bizler sosyalizmin kuruluşunda Marx-Engels'den daha detaylı tasarlamalar yapabiliriz. Ancak Belge, bırakalım sosyalizmin daha somut tasarlanmasını, yaşanan deneyleri bir kenara iterek, sosyalizmi hala "soyut" bir toplum projesi olarak görmeyi yeğliyor.

Yaşanan deneylerden kopuk, bilimsel öngörüyle temellendirilmemiş bir sosyalizm sonunda Belge'nin yaptığı gibi "ahlaki" bir temele dayandırılmak zorundaydı.

Yazarın, Marksizm'in toplumların gelişimini açıklayan üretici güçler teorisini bulanıklaştırdıktan, diyalektiği "teolojik" ilan edip diyalektik yasalarından kurtulduktan sonra, sosyalizmin "zorunluluk" olmadığını ilan etmesi çok doğal, mantıki bir sonuçtur. Fakat buradan bir sonuç daha çıkar: Belge, insanlara gelişmeyi ya da geriyi, gericiliği seçmekte özgür olduklarını vaaz ediyor. İçinde yaşadığımız düzen her türlü zoru kullanarak bu ünlü "seçme" özgürlüğü "hakkını" kullanmakla eş anlamlıdır.

DEVRİM VE DEVRİMCİ SINIF

Belge, Marksizm'de temel olarak ne varsa açık ve doğrudan olmasa da hepsini sorguya çekmeye devam eder. Devrim ve proletaryanın devrimdeki konumu da bunlar arasındadır.

"Marksist teoriye göre kapitalizm kendi içinde ölümcül bir çelişki taşıyan bir üretim tarzıdır. O halde kapitalizmin gelişkinliği, mantıken, içerdiği çelişkinin aşılacağı anlamına gelmez; tersine, kapitalizm geliştikçe çelişkilerinin de derinleşmesi gerekir.

"Ne var ki dünyada yaşanan somut tarih bize bunu göstermemiştir. Maddi bakımdan en fazla gelişmiş kapitalist ülkeler en rahat ve istikrarlı ülkelerdir ve sosyalizmden bir hayli uzak görünmektedirler -başta Amerika olmak üzere." [49]

Belge, bilinen en basit gerçekliklere gözlerini kapatarak böylesine rahat, Marx'ın devrim kavrayışını bir çırpıda yalanlıyor. "Neden en gelişmiş ülkelerde devrim olmuyor" ya da "çelişkiler derinleşmiyor" sorusundan hareketle, Marksizm'in bu konudaki tesbiti "somut tarih" kanıt gösterilerek inkar edilebiliyor. Belge'nin "somut tarih"den kastı, 1950'ler sonrasıdır. Bu kırk yıl Marksizm'i gerçekten yalanlamış mıydı? Belge'ye göre evet.

Oysa kapitalist anayurtlarda derinleşen çelişkilerin nasıl devrim durumlarına vardığı, savaşlarla bu çelişkilerin "çözümlendiği" yıllar, çok uzak değildir. Kapitalizmi dünya sistemi olarak ele aldığımızda, anayurtlar kendi yükselen çelişkilerini önce klasik sömürgecilik, sonra da yeni sömürgecilikle dünyanın "geri" alanlarına aktarabilmişlerdir. Bugün rahat ve istikrarlı görünen emperyalist merkezlerle, "patlamaya hazır" geri ülkeler gerçekliği nasıl açıklanabilir? Zeka geriliği, tembellik gibi nedenlerle geri ülkelerdeki durumu açıklamayacaksak, bunun esas açıklaması emperyalizm gerçekliğinde yatar. Sömürgeleştirilen ülkelerde insanlığın olağanüstü acıları pahası-

na, Avrupa ve Amerika "rahat" ve "istikrarlıdır".

Belge, çelişkilerin derinleşmesi karşısında Batı ülkelerinin emperyalist mekanizmalarla bu çelişkiyi nasıl yumuşattıklarını irdeleyip, tartışabilir; fakat bu en gelişmiş ülkelerin, dünyanın geri kalan kesiminin sömürülmesi pahasına "rahat" olabildikleri gerçekliğini yadsıyamaz. "Somut tarih"de bunun binlerce kanıtı vardır.

Kapitalist anayurtlar rahat kalabilsin diye, Latin Amerika, Afrika, Asya'da onlarca ülke, askeri faşist diktatörlüklerle yönetiliyor. Özal'ımızı Batı, iyi borç ödediği için tutuyor. Eğer gelecekte, kapitalist üretim tarzıyla, geri ülkeler bugünün gelişmiş ülkeleri gibi olabilecekse, bu "patlamaya hazır" bombanın fitili koparılmış olur. Ancak çelişkilerin boyutları daha da büyürse, o zaman kapitalist merkezler kendi sancılı geleceklerini geri ülkelerin acılı alın yazılarında okuyabilirler.

Emperyalist Batı'nın istikrarına kapılıp onların geri ülkeler günahını bir an olsun unutmak, kapitalist anayurtlara bayağı bir hayranlık olur. Kapitalizm ancak dünya ölçüsünde onun egemen olduğu bütün bölgelerdeki durum dikkate alınarak doğru bir şekilde değerlendirilebilir. Yaşadığımız yıllar yeni sömürgeciliğin iflas sinyalleri verdiği yıllar. Bu iflasın bedelini önemli ölçüde gelişmiş ülkeler de ödeyecektir. O zaman onların rahat ve istikrarının neye bağlı olduğu, bir kere daha görmek istemeyen gözlere batacaktır.

Yazar, kapitalist ülkelerde sınıf mücadelesinin "durgunluğu"na değinirken konu proletaryanın durumuna gelir. "Dünyayı kurtarması beklenen" proletarya ne alemdedir?

"Güzel, ama bir yanda tam olarak proleterleşmedikleri için devrimci olamayan işçi sınıfları, öbür yanda emperyalist-kapitalist sistemde doydukları için devrimci olmayan işçi sınıfları açıklamalarının tuhaflığı ve çelişkiliğini kendimize itiraf etmemiz gereken bir noktaya geldiğimizi sanıyorum." [50]

Somut ülkelerden öteye, en genel anlamda konuşulursa böyle bir belirlemenin tuhaflığı ve çelişkiliği nerededir?

Belge, gelişmiş sanayi ülkelerinin yanında, az çok sanayileşmiş daha geri ülkelerde de işçi sınıfının durgun olduğu, proletarya öncülüğünde bir devrimin başarılamadığını ima ederek, "Marksist teorinin proletaryaya devrimci rolünü verdiği zamandan bugüne geçen upuzun süre içinde dünyada çok şey değişti." [51] diyor.

Değişen şeylere gelmeden Belge'nin yukarıda "tuhaf ve çelişkili" gördüğü gerçekliklere değinelim. "Dünyayı kurtarması beklenen proletaryanın emperyalist sömürüden komisyon alan bir özne olarak görülmesi", "biraz moral bozucu olsa gerektir." [52] Lenin'in I. Emperyalist Savaş yıllarında yaptığı tesbiti ima eden Belge, bunun biraz "moral bozucu" olduğunu söylüyor, fakat daha öteye yeni bir yorum çabasına girmiyor.

Lenin'in bu tesbitinin ilk filizleri daha 1850'ler İngilteresi'nde Engels tarafından görülür. Eğer karşımızda bir olgu varsa, "moral bozucu"da olsa bu onun gerçeklik olmasına gölge düşürmez. Belge, sorunu duygusal kelimelerle bulanıklaştırıyor. Batı proletaryasının "emperyalist sömürüden komisyon" alması, hoş olmasa da eğer gerçeklikse, buna karşı ne yapılması gerektiği sorunu sosyalistlerin gündemine gelir. Yoksa duygucul mide bulantıları gerçekliği örtemez. Ve bugün Batı'da işçi sınıfı, geri ülke halklarının açlığı ve hayvanca ezilmesi pahasına, kendisinin "rahat" yaşayabildiğinin bilincine varmadıkça devrimcileşemez. Ona bu bilinci ne çare kendi "komünist" partileri bile henüz aktarma cesaretinde değiller. Ancak Üçüncü Dünya'da hergün patlak veren olaylar, ayrıca geri ülkelerden gelişmiş ülkelere hızlanan işgücü göçü, bu gerçeklikleri Batı proletaryasına gösterecek, en azından bu yolda bir birikim yaratacaktır.

Kapitalist anayurtlarda, finans-kapitalin işçi sınıfını nötralize etmek için nasıl binbir çeşit imkanı harekete geçirdiği açık

bir gerçekliktir. Bu da sınıflar savaşının bir yönüdür. Yoksa olayı "doyan sınıfın" devrimcilikten vazgeçmesi olarak kabalaştırmak sorunu aydınlatmıyor. "Doymak" en basit, hatta hayvansal bir içgüdüdür. Ancak Batı finans-kapitali insan beyinlerini de kendi ideolojik değerleriyle tıka basa doyurmaktan geri durmuyor. Bütün bunlar kaçınılmaz gidişi ancak duralatabilir, yavaşlatabilir. Belge son kırk yılın deneyinden yalnızca kapitalizm açısından "istikrarlı" olan yanları çıkartmakla, en hafif deyimiyle egemen propagandalardan hangi yönde etkilendiğini açığa vurmuş oluyor.

Batı, sömürge talanından aktardıklarıyla daha önceleri sınıfı hareketeę geçiren taleplerin önemli bir kısmını karşıladı, böylece mücadele ve talepler başka, daha yüksek bir seviyeye sıçramak durumundadır, bunun sancıları yaşanmaktadır.

Öte yandan, az çok sanayileşmiş geri ülkelerdeki işçi sınıfı hareketlerine gelince bugün açıkça Üçüncü Dünya'da mücadelenin ulusal kurtuluşçu momentten sosyal kurtuluşa kabuk değiştirdiği inkar götürmez bir gelişmedir. Bu muazzam değişim kendi içinde pek çok sorunu taşıyacaktır.

Belge, dünyanın bu iki ayrı ucundaki sancılı değişimlerin içeriğine değinmeden yalnızca işçi sınıflarının bir yanda doydukları için, öte yanda kırdan henüz kopamadıkları için aktif olmadıkları açıklamalarını tuhaf ve çelişkili buluyor. Bu tesbitler çok genel ve hatta kaba olmasına rağmen aynı zamanda bir gerçekliği içeriyorlar. Çelişki bu açıklamaların temel mantığında değil, kapitalist dünyanın iki kutbu arasındaki zıtlıktan kaynaklanıyor. Bir yanda "35 saatlik iş haftası", "çevre kirliliği" gündemdedir; diğer kutupta en basit "insan hakları" erişilmez ütopyadır. Bu zıtlık, daha uzun süre birlikte varolamaz. M. Belge'nin gözlerini kamaştıran Batı'nın rahat ve istikrarı bu zıtlığı yaratarak oluştuğu için, aynı zamanda bu köklü çelişkinin tehditi altındadır.

Yazar, proletaryanın özellikle Batı'daki konumunda çok

şeyin değiştiğini söyledikten sonra, baklayı ağzından çıkartır:

"Marx'ın proletaryayı toplumu yönetecek sınıf gibi gördüğü dönemde, Lenin'in devlet aygıtının proletaryaya teslim edilebileceğini düşündüğü dönemde, üretimin başta teknolojisi olmak üzere toplum koşulları böyle bir düşünceyi pekala gerçekçi kılıyordu.

"Bugün böyle bir şey söz konusu değildir... Kafa ile kol emeğinin arasındaki mesafe iyiden iyiye büyüdüğü gibi, üretimde birincinin payı da kıyaslanamayacak derecede artmıştır.... Kapitalist üretim teknolojisinin ortaya çıkardığı, geleneksel küçük burjuvaziye hiç benzemeyen modern teknik eleman tabakalarını da hesaba katmamız, sosyalist mücadelede onların yerini iyi düşünmemiz gerekiyor." [53]

Belge'nin dediğinden çıkan sonuç sosyalizmin özüyle çelişiktir. Tekniğin daha geri olduğu yıllarda işçi sınıfının "toplumu yönetmesi" "gerçekçi" iken bilim ve tekniğin çok daha geliştiği bir dönemde "artık böyle bir şey söz konusu değildir". Yoksa sosyalizm henüz yeterince gelişmemiş bir kapitalist düzenden sonraki biraz da tesadüfi bir aşama mıdır? Kapitalizm içinde tekniğin gelişimi işçi sınıfının iktidar olup yönetme misyonunu azaltıyor, hatta neredeyse imkansız hale getiriyorsa, neden zıtt yönde de işleyip bir avuç kapitalistin iktidar gücünü değişikliğe uğratmıyor. Bütün bunlar, Batı'da moda olan "yeni sınıf; aydınlar" görüşüne yine ihtiyatlı ve utangaç bir el sallama mı?

Proletaryanın iktidarı, tek tek işçilerin toplumun bütün yönetim kademelerine gelmesi anlamına gelmiyor, tıpkı burjuvazi iktidar olduğunda her yönetim kademesini bizzat kapitalistlerin işgal etmediği gibi. Aydınlar hiçbir zaman bağımsız bir sınıf olamayacakları için -çünkü doğrudan üretim sürecinin dışındadırlar- proletaryanın da aydınları olacaktır. Bütün bir iktidar mücadelesi yılları aynı zamanda böyle şekillenmeleri yaratacaktır. İşçi sınıfı, artık gelişimin önüne engel olmaya başladığında, üretim araçlarının mülkiyetini kapitalistlerden almak misyonuyla yüklüdür. Teknik istediği denli gelişsin -kimilerinin hayal ettiği

gibi proletaryasız, "sanayi ötesi toplumu" kurulamazsa- böyle bir gelişim sınıfın bu misyonunu ortadan kaldıramaz.

Öte yandan, teknik gelişim işçi sınıfını genel olarak aydınlaştırmaktadır. Hem üretimin her geçen gün yeni bilgiler gerektirmesinden dolayı hem de bilgi üretim mekanizmalarında çalışanların önemli bir bölümünün işçi sınıfının koşullarına itilmesinden dolayı, bu böyledir. Belge, kafa ve kol emeği arasındaki mesafenin iyice büyüdüğü kanısındadır. Oysa, daktilo kullanma ölçüsünde basitleşen bilgisayar kullanımıyla bilgi edinme ve belli ölçülerde bu bilgiyi kullanma, sürekli yaygınlaşan bir süreçtir.

Netice olarak, Belge, teknik gelişimle işçi sınıfının "yeni bir düzen yaratma formasyonunu" ters orantılı ele alarak, teknik ve bilgi geliştikçe sınıfın bu imkanı yitirdiğini ileri sürerek, sosyalizme, kapitalist düzen içindeki sınıflar savaşından geçileceğini unutmuş oluyor. Ancak Belge için zaten sosyalizme sınıflar savaşının bir sonucu olarak değil, "ahlaki" bir seçimle ulaşılacağı için, işçi sınıfının teknik karşısındaki durumu çok da önemli değildir.

Sonuç olarak, yazar, devrim sorununa ve işçi sınıfının misyonuna değinirken, sınıflar mücadelesi tarihinin çok yakın geçmişinden bile kopuşarak, yalnızca son kırk yılın, o da en kaba görüntülerinden hareketle çok yanıltıcı tesbitlere varıyor. Batı'daki "istikrar"la devrim teorisi yalanlanırken, bilgi ve teknikle de işçi sınıfı tarih sahnesinden geri çekiliyor.

HEDEFİN RADİKALLİĞİ Mİ, MÜCADELE ARAÇLARININ RADİKALLİĞİ Mİ?

Eleştirimizi, Belge'nin Türkiye'deki mücadeleye bakışını özetleyerek bitirelim. Yazar, kitabına Gramsci'nin tezlerini temel alarak başlamış. İtalya için Bolşevikler'in yolu değil de, barışçıl bir "ikna süreci"nin geçerli olduğunu ileri süren Gramsci'nin tezinden hareketle Belge, 1920'ler İtalyası ile 1990'lar Türkiyesi'ni birbirinden "fazla uzak" bulmadığı için

aynı yolu öneriyor. Gerekçelerini sıralarsak öne çıkanlar şunlardır:

Birincisi, "özetle, devrimcilik nitelemesi, toplumda gerçekleştirilmesi öngörülen dönüşümün radikalliği olarak değil de, bu dönüşümü gerçekleştirmek için verilen mücadelenin (amacın değil, aracın) radikalliği alanında aranmıştır." [54] Yazar, devrimci harekette çok sık tekrarlanan bir hatayı vurguluyor. Önemli olan hedefin radikalliğidir. Doğru. Ancak ikisi birbirinden çok da bağımsız değillerdir. Gramsci'nin mirasçısı İtalya Komünist Partisi, komünizm hedefini "tarihsel uzlaşma" yoluyla tarihe gömdü. O nedenle hedefin radikalliği, o hedefe varmak için kendiliğinden bir teminat değildir. Belge, hedefi öne çıkartıp mücadele araçlarını arka plana iterek, bizim için de geçerli olduğunu iddia ettiği "barışçıl ikna süreci"nin tuhaflığını biraz olsun örtmek mi istiyor?

İkinci gerekçe; "Parlamenter kurumların, seçim geleneğinin vb. yerleştiği ülkelerde illegal ve silahlı mücadele biçimini temel mücadele biçimi olarak seçen bir sosyalist hareket başarılı olamaz." [55]

"Türkiye'de parlamenter gelenek zaman zaman (ya da sık sık diyelim) başına gelenlere rağmen oldukça istikrarlı bir kurum olmuştur." [56]

12 Eylül insana neler söylettiriyor. Barışçıl Allende örneği birşey öğretmediyse, bir tek fazla cümle yazmaya gerek yok, Belge bildiği yolda yürüyecektir.

Üçüncü gerekçe; "Emperyalist dediğimiz dünyadan Türkiye'ye giren, Türkiye'den bu ülkelere 'çıkan'a kıyasla daha fazladır ve bunun nedeni bu ülkenin coğrafi konumuyla ilgilidir. (Yani, 'ekonomik' emperyalizmden çok, kapitalist-emperyalist sistemin 'politik' koşulları belirleyicidir.)" [57]

Başımızda bir "emperyalizm" sorunu da yoktur. Aldığından çok bize vermektedir. O zaman "silahlı mücadelenin" bütün

koşulları ortadan kalkmış oluyor.

Belge, özelllikle bu noktada gerçekten cesurdur. Bazen burjuva politikacılarını bile isyan ettiren emperyalizm gerçekliğini bir çırpıda bize fazladan veren bir "politik" dosta dönüştürüverir. Bizde, mücadele araçlarının radikal olma zorunluluğunu inkar etmek için gerçekliklerin böylesine bayağıca çarpıtılmasına gerek yoktu.

Sonuç olarak, "barışçıl ikna süreci'nin güzel bir tanımlamasıyla Belge'nin sosyalist mücadele anlayışını tamamlayalım.

"Kapitalist sistemin mantığı içinde, ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerde kapitalizmin ilişkileri yeniden üretilir. Demek ki, sorun bu yeniden üretim mekanizmasına sosyalist hayat tarzının öğelerini sokarak, mekanizmada içsel bir değişimi başlatmaktır. İşte bir zamanı, başı ve sonu olamayacak şey budur. Devrim dediğimizde toplumsal kertelerin öncelikle bir tanesinde, siyaset düzeyinde iktidarı; bu kadar somut bir kurumu ele geçirme anı değil, toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminin sosyalizme doğru dümen kırdığı anı anlatan bir kavramdır." [58]

Belge, "ikna sürecini" son derece açık tariflemiştir: Kapitalist yeniden üretim mekanizmasına sosyalist hayat tarzının öğelerini sokarak içsel değişimi gerçekleştirmek, bu başı ve sonu olmayan süreçle kapitalizmden sosyalizme geçmek. Mükemmel....

Belge, bizlere bir de nasıl ve hangi somut yollarla kapitalist mekanizma da "içsel bir değişimi" başlatabileceğimizi anlatsa tablo tamamlanacaktır. Belge'nin elinde ne somut yollar ne de bu yolla değişime uğrayan bir kapitalist düzen deneyi yoktur. Ancak Bernstein'dan beri aynı yolu sayıklayan binlerce Marksizm döneği vardır. Bunlara bir de Belge'nin eklenmesiyle sosyalizme böyle bir yoldan varış imkanı zerrece artmış olmaz.

SONUÇ

M. Belge 12 Eylül'ün ruhudur. 12 Eylül'ün süngü zoruyla yarattığı yıkıntılar üzerinde yükselen, pişmanlık vaaz eden ruhudur. 12 Mart'ın da ruhu olmayı denemişti. Yapmayı umduğu Birikim'lerle Devrimci Yol'ların bilinci olmayı denedi. Ancak 12 Mart öyle çabuk akıp geçti ki üstünde yeni bir moral anlayış yaratabileceği temel bırakmadı. Olaylar sanki bıraktırıldıkları yerden alelacele yeniden akmaya başladılar. 12 Mart olmamışa döndü. O nedenle şekillenebileceği bir beden bulamadığı ölçüde 12 Mart'ın ruhu olamadı. Birikim'ler bazı etkiler yaratsa da akan pratiğin gövdesine sızamadılar.

Ancak 12 Eylül, üstünde kendi pişmanlık ve ikna ruhunun uçuşabileceği bir temel yarattı. Ve şimdiye kadar ki olaylar henüz o yaratılan temeli uçuramadı. Böyle bir temel var olduğu müddetçe Belge, yeni Birikim'ler yaratmayı deneyebilir, "ortalama sosyalist militanın" radikal özünü boşaltmak için "ikna" çabalarını sürdürebilir.

12 Mart'tan gelen bir M. Belge olmasaydı, koşullar yenisini yaratırdı. 12 Eylül'ün zoru devrimcilerin önemli bir bölümünü her türlü radikalliğe tövbe ettirdi. Bu kırılan cesaretlerin, yıkılan hayallerin de bir siyasi zemini, kendini dışa vuruş kanalları olacaktı. Belge, daha 12 Eylül'ün ilk yıllarında Yeni Gündem'le bunu denedi. Ardından gelen yıllarda devrimci hareket ayağa kalkmayı deneyince pişmanlık vaazlarını pek dinlemez oldu. Ancak hem hareket sürekli bir yükselişe giremeyip, üstüne bir de sosyalist ülkelerdeki olaylar patlak verince, pişmanlık yıllarının olgunlaşan meyvelerini toplama momenti gelip çatmış olsa gerek. M. Belge ve Birikim bir kere daha bunu deneyecekler.

DİPNOTLAR

1) M. Belge, Sosyalizm Türkiye ve Gelecek, s. 156
2) a.g.e., s. 157
3) a.g.e., s. 155
4) Karl Marx, Feuerbach Üzerine Tezler
5) Murat Belge, a.g.e., s. 157
6) a.g.e., s. 158
7) a.g.e., s. 159
8) a.g.e., s. 160
9) a.g.e., s. 160
10) Murat Belge, Birikim, s. 4
11) a.g.e., s. 4
12) a.g.e., s. 4
13) Karl Marx, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Önsöz
14) Friedrich Engels'den Joseph Blach'a Mektup, 1890
15) Friedrich Engels'den Heinz Strakenmburg'a Mektup, 1894
16) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Devrim Sosyalizm
17) a.g.e.
18) Friedrich Engels'den Conrad Schmidt'e Mektup, 1890
19) Murat Belge, Birikim, s. 4
20) a.g.e., s. 4
21) a.g.e., s. 4
22) a.g.e., s. 4
23) Murat Belge, Sosyalizm Türkiye ve Gelecek, s.164
24) a.g.e.
25) a.g.e.
26) a.g.e., s. 163
27) a.g.e., s. 165
28) a.g.e., s. 165
29) a.g.e., s. 166
30) Karl Marx, Kapital, Almanca İkinci Baskıya Önsöz
31) Friedrich Engels, Anti-Dühring
32) a.g.e.
33) Murat Belge, a.g.e., s. 166

34) Friedrich Engels, a.g.e.
35) Friedrich Engels, Feuerbach Üzerine Tezler
36) a.g.e.
37) Karl Marx, a.g.e.,
38) Murat Belge, a.g.e., s. 164
39) Murat Belge, Birikim, s. 4
40) Murat Belge, Sosyalizm Türkiye ve Gelecek, s. 167
41) Murat Belge, Birikim, s. 4
42) Friedrich Engels, Anti-Dühring
43) Murat Belge, a.g.e., s. 4
44) Murat Belge, Sosyalizm Türkiye ve Gelecek, s. 167
45) a.g.e., s. 167
46) a.g.e., s. 179
47) a.g.e., s. 167
48) a.g.e., s. 170
49) a.g.e., s. 48
50) a.g.e., s. 190
51) a.g.e., s. 191
52) a.g.e., s. 48
53) a.g.e., s. 191
54) a.g.e., s. 45
55) a.g.e., s. 46
56) a.g.e., s. 56
57) a.g.e., s. 43
58) a.g.e., s. 224

DEĞİŞEN DÜNYA DENGESİ VE DEVRİM SORUNU *

Sosyalist sistemin çöküşü ve dünya güçler dengesinde önceki konumunu yitirişi devrim sorununa yeni bir yaklaşımı zorunlu hale getiriyor. Kaba görünüşüyle dünya sanki 1917 öncesine dönmüştür. Güçlü emperyalist merkezler, geniş yeni sömürge ülkeler ve kapitalizmi restore etmek için kan teri döken eski sosyalist ülkeler... Bu tablo insanlığın önüne üretici güçlerin gelişmesi açısından yeni imkanlar sunmaktadır. Zirvede gelişiyor görünen emperyalist merkezler; eleklerde ise üretim ilişkileri ve sosyal sistem olarak tıkanan geri kapitalist ülkeler; fakat aynı zamanda toplumsal mülkiyetin kendini "devlet mülkiyeti" olarak koyduğu, durgunlaşan ve bozulan, sosyalizme geriye dönüş çabaları dünyada birbirine zıt ve çok güçlü anaforların yaşandığını gösteriyor.

*** Yol 2, Temmuz '91**

Ezbere konuşmayacaksak "kapitalizmden sosyalizme geçiş çağı" çehresini bütünüyle değiştirmiştir. Eski nakaratların ve formüllerin tekrarı bilinçleri doyurmamakla kalmıyor, yeni süreçlere karşı uyanıklığı körelteceği için doğrudan gerici bir işlev görüyor. Sosyalizm için mücadele ederken kişilerin hatta siyasi eğilimlerin amaca "ihanetinden" söz etmek mümkündü. Ancak yüz milyonları aşan ulusların geriye dönüş sancılarını "ihanetle", "döneklikle" açıklamak sosyal olaylara tek yanlı ve idealistçe bir yaklaşım olur. Dolayısıyla nasıl ki dünyada sosyalist devrimler ve sosyalizmin inşa çabaları "tarihin bir rastlantısı" değilse, şimdi geriye dönüş sancıları da yalnızca ve basitçe "ihanet" ya da "dönecklik" değil, sosyal bir gerçekliktir. Dünyamız birbirine zıt sosyal yönelişlerin ortasında görünüyor. Geri kapitalist ülkelerin önemli bir kısmında sistemin tıkanışı ve sosyalizme yöneliş çabaları; öte yandan bozulan ve çürüyen sosyalizmden kapitalizme geriye dönüş sancıları, dünyanın emperyalist merkezler dışında kalan kısmını kucaklıyor.

Bu koşullarda ve dünyadaki bu denge değişiminde ülkelerdeki devrim sorununa nasıl yaklaşmalıyız? Bugünün verilerinden hareketle sorunu tartışmadan önce devrimler tarihinin Marx-Engels'le başlayan yıllarından sosyalizmin çöküşüne kadar uzanan dönemine bir göz atalım.

MARX-ENGELS'DEN SOSYALİZMİN ÇÖKÜŞÜNE KADAR DEVRİM KOŞULLARI

Bu yılları başlıca üç ana döneme ayırabiliriz. **İlki**, "kıtada topyekün devrim"in beklendiği Marx-Engels yıllarıdır. Marx ve Engels kendi dönemlerinde Avrupa kıtasında (İngiltere adası dahil) eşzamanlı bir devrim öngördüler. O dönemde bir tek ülkede devrim düşünülmedi. Bu öngörü, dönemi için bir gerçekliği yansıtıyordu. Kapitalizm, Avrupa kıtasında birbirine yakın tarih aralıklarında ve birbirini hızlandırarak eşzamanlı geliştiği

için Marx-Engels'in kıta çapında bir devrim öngörmesi dönemin koşullarına denk düşüyordu. Nasıl ki burjuva devrimleri Avrupa kıtasında birinden diğerine taşındı ise, ardından işçi hareketleri de aynı yolu izlediler. 1840'lar Avrupası'nda işçi sınıfı mücadelesi kapitalist ülkelerin sınır çizgileri içinde tecrit olmadı. Bütün kıtayı sardı ve işçi sınıfı tarih sahnesine bir tek ülkede değil, bütün Kıta Avrupası'nda eş zamanlı olarak çıktı. Bu somut gerçeklikler ister istemez o dönem devrimcilerinin görüşlerini şekillendirdi.

Kapitalizmin serbest rekabetçi yılları aynı zamanda kıtada topyekün devrimin beklendiği yıllar oldu. Marx-Engels'in yaşadığı yıllarda Avrupa'da tek ülkede devrim olmadı, ancak kıta çapında bir devrim de gerçekleşmedi.

İkinci dönem, kapitalizmin emperyalizm aşamasıyla başlar, II. Dünya Savaşı'nda sosyalist sistemin doğuşuyla biter. Kapitalizm henüz Avrupa kıtasının batısıyla sınırlı iken, onun ülkelerdeki gelişimi az çok birbirine yakın süreçler izledi. Fakat tekelci kapitalizm yıllarında dünyanın kaynaklarının paylaşımı dönemi başladığında, kapitalizmin tek tek ülkelerdeki "eşitsiz gelişimi", onun gelişim kanunu oldu.

Lenin, bu objektif gerçekliğe dayanarak 1915 yılına gelindiğinde eşitsiz gelişim temelinde tek tek ülkelerde devrimin mümkün olduğunu öngördü. Dünya 1850'lerden bambaşka bir konuma gelmişti. 1900'lerde iyice şekillenen tekelci kapitalizm, dünyayı paylaşma yoluna çıkarken kaçınılmaz bir şekilde bu korkunç paylaşım savaşı sırasında devrimlerin yolunu döşeyecek çelişkileri biriktirdi, dünya ölçüsünde çatlaklar yarattı.

Emperyalist merkezlerin kendi aralarındaki mücadelesi, kapitalizmin dünya ölçüsünde yaygınlaşma süreci onun eşitsiz gelişimini öne çıkarttı. Bu ise ülkelerin koşullarını birbirine benzemez hale getirdi, aralarındaki gelişim konaklarını başkalaştırdı.

1917 Devrimi tek ülkede devrim tezinin pratikteki doğru-

lanması olmuştur. Ancak bu doğrulanma henüz gerçekliğin bir yüzü içindi. Lenin dahil, Rus devrimcileri kendi ülkelerindeki bir devrimi daima Avrupa'da arkalarından gelecek bir proleter devrimine bağlamışlardır: "Batı'da ardımızdan bir proleterya devrimi gelmedikçe zaferin sürekli olamayacağını ve devrimimize doğru yaklaşımın yalnızca uluslararası bakış açısından mümkün olduğunu sürekli olarak kuvvetle vurguladık...." [1]

Dolayısıyla 1917 Devrimi ve Bolşevik iktidarı tek ülkede devrimin mümkün olduğunun kanıtı olmuştu, ancak henüz "zaferin sürekli" olmasının bir kanıtı değildi. O günlerin koşullarında Rus devrimcileri zaferin sürekliliğini Batı'da bir proletarya devriminin patlaması koşuluna bağlamışlardı. Buna en yakın ülke ise Almanya idi.

Pratik bu öngörüyü doğrulamamıştır. Alman Devrimi yenilgiye uğramış, Sovyet iktidarı kapitalizm denizinde bir ada gibi kalmıştı. Fakat öte yandan 1920'nin sonuna gelindiğinde üç yıllık iç savaş ve emperyalizm saldırıları karşısında Sovyet iktidarı yaşama gücünde olduğunu kanıtlamıştır. Böylece o güne kadar teoride açıkça öngörülmemiş olan bir olgu pratikte gerçekleşmekle kalmıyor, zaferin sürekliliği sağlanmış oluyordu.

Sovyet iktidarının yaşamasında Rusya'nın dev bir ülke olması ve öte yandan emperyalist merkezlerin savaşta yorgun düşmeleri önemli bir nedendir. Fakat zaferi sağlamlaştıran yalnızca bu koşullar değildir. Kendisi bir devrimle iktidara gelememiş de olsa, Avrupa proletaryasının iki dünya savaşı arasındaki mücadelesi Sovyet iktidarına yaşam kaynağı olmuştu. Sovyet iktidarı kapitalizm deniziyle çevrelenmişti, ancak aynı zamanda Batı proletaryasının dolaylı desteği ve coşkulu bir sempati ağıyla kuşatılmıştı.

Bu gerçeklik, günümüz devrimlerinin yaşaması için de hayati bir önem taşımaktadır. Fakat kapitalizm kendinin zayıf düştüğü bir momentte yaşama şansı bulan sosyalizme, yeni ve köklü bir saldırı başlatmadan duramadı. Kapitalizm, sosyaliz-

me -Sovyetler Birliği'ne- topyekün bir saldırıya geçebilmek için Alman faşizmi ölçüsünde hayvanlaşmaktan başka bir yol bulamadı. Tek ülkedeki sosyalizm faşizmin haçlı seferiyle yok edilememekle kalmadı, sosyalizm bir tek ülkenin sınırlarını aşan, ülkeler grubunu kucaklayan yeni bir sistem oldu. Böylece devrim sorunu yeni bir çehre kazanmış oluyordu.

Üçüncü dönem, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden günümüze kadar uzandı. Sosyalist sistemin varlığı koşullarında tek tek ülkelerde devrim sorunu artık açık ve kesin bir imkan haline gelmiştir. Hele Küba gibi Amerikan emperyalizminin burnunun dibindeki bir ülkede devrimin kazanması yeni dünya dengesinde tek tek ülkelerde başarılı devrimlerin objektif zeminini iyice pekiştirmişti.

Böylece sosyalist sistemin şekillenmesiyle birlikte dünyada yeni bir süreç daha yaşanmaya başlamıştır. Emperyalizmin sömürüsünden kurtulmaya çalışan, ama sosyalizme "bağlantısız ülkeler" ancak sosyalist sistemin varlığıyla birlikte olanaklı hale gelmiştir. Dolayısıyla sosyalizmin varlığı geri kapitalist ülkelerle emperyalist merkezler arasındaki ilişkiyi etkilemiş, klasik sömürgecilik dönemi son bulmuş yeni sömürgecilik dönemi başlamıştı.

Çin, Küba, Vietnam Devrimleri eski sömürge ülkelerin alınyazısında tayin edici bir role sahiptir. Emperyalist ülkelerden birisinin kesin egemenliğinde yaşamak böylece geri ülkeler için alınyazısı olmaktan çıkmıştır. Sosyalist sistemin şekillenmesiyle dünyada 1940'lara kadar egemen olan düzen kökten bir değişime uğramıştır. Sosyalizmin bir grup ülkede gerçeklik oluşu dünya ölçüsünde sosyalizme bir yönelişten önce yaygın sömürge kurtuluşu dönemini açmıştır. Ulusal kurtuluş savaşları 1975'lere kadar dünya devrimci sürecine damgasını vuran bir gerçeklik olmuştur. Bu dönem gerek radikal mücadeleler ile emperyalizmden "bağımsızlaşmak", gerekse dünyadaki genel sürecin baskısı sonucu kapitalist anayurtların eski sömürgeleri-

ne görünüşte de olsa "siyasi bağımsızlık" vermesi biçiminde yaşanmıştır.

Bu ülkelerin -bir kaç istisna hariç- hepsinde, Sovyetler'in öne sürdüğü gibi "kapitalist olmayan yol"dan sosyalizme bir gidiş değil, geri üretim ilişkilerinden bir bakıma Üçüncü Dünya'ya özgü yollardan kapitalizmin geliştirilmesi yaşanmıştır.

Geri ülkelerdeki sosyalist özlem ve sloganlarla yüklü geçiş dönemi bir otuz yılı almış, 1970'lerde sosyalist sloganların altındaki kapitalist öz kendini ortaya koydukça dünyadaki sosyal süreç de yeni bir döneme girmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan dönemde 1970'ler bir dönüm noktası olmuştur. Bunu bugün daha iyi görebiliyoruz. 1970'li yıllar iki sistem arası bir güç dengesinin kurulduğu ve ulusal kurtuluş savaşlarının tarihsel olarak son konağının yaşandığı yıllar olmuştur. Devrimci yükseliş süreci tepe noktasına gelip bir dengede durgunlaşmaya dönüşmüştür. Onbeş yılı aşkın denge yılları 1985 sonrası hızla bozulmuş ve sosyalist sistemin çöküşüyle sonuçlanmıştır. Denge ya ileriye ya da geriye doğru bozulacaktı, yaşadığımız tarihsel süreçte bu denge geriye doğru bozulmuştur.

Geriye doğru bir devriliş ilk elden devrimci güçler açısından kötü sonuçlar doğurmuş olsa da aynı zamanda her iki sistem içinde ne kadar çürümüş, yozlaşmış yan varsa onları da açığa vurmuştur. İnsanlık tarihinin geleceği açısından bataklık durgunluğunun ve iğrenç çürümüşlüğün bir fırtınayla altüst edilmesi yeni taze güçlerin açığa çıkması açısından hem kaçınılmazlık hem de bir şanstır.

1970'lerde nükleer bir yıkım tehlikesiyle kurulan kapitalizm-sosyalizm dengesi bir yandan karşılıklı kazanılmış mevzilerin dayanıklılığını sınavdan geçirirken öte yandan tutucu durgunluğuyla yeni güçlerin yolunu tıkıyor, sosyal gelişimi çürütüyordu. "Eski kapitalizm-sosyalizm dengesi mi, yoksa yaşadığımız geriye devriliş yılları mı insanlığın devrimci gelişiminin

çıkarlarınadır?" sorusu tarihsel materyalizm açısından bir saçmalıktır. Hiç şüphesiz ki eski denge koşullarında tek tek ülkelerdeki devrimci gelişimler sosyalizmin maddi ve moral desteğiyle beslenebiliyorlardı. Fakat aynı zamanda kapitalizm-sosyalizm dengesinin yarattığı tutucu durgunluk, dünya devrimci sürecinde radikal eğilimleri değil sürekli uzlaşmacı, reformist eğilimleri besledi. Sovyetler'in "barışçıl" dengesi devrimci güçlerin çürütüldüğü geniş bir sosyal bataklık yarattı. "Denge", yapısı gereği tutucudur, durağandır. Ancak doğada ve sosyal yaşamda dengeler bir geçiş süreci olarak kaçınılmazdır da.

Son devrilişler eski dengenin hemen ve ilk elden devrimci gelişimler lehine bozulmaması anlamında bir geri adımdır. Fakat insanlığın tarihsel gelişimi dikkate alındığında ileri bir adımdır da. Devrimci güçleri çürüten dengelerin bozulması, sancılı süreçlerin içinden geçerek de olsa yeni taze sosyal güçleri sınıflar mücadelesinin içine çekecektir.

Olaylara biraz daha yakından bakıldığında bir paradoksla karşı karşıya olduğumuz görülür. Sosyalist sistem, kapitalizmin güçlü olduğu bir tarihsel momentte değil, Üçüncü Dünya'da yeni sömürgeciliğin iflas işaretlerinin yükseldiği; üstelik bu ülkelerde mücadelelerin ulusal kurtuluş sayfasının kapanıp sosyal kurtuluş sayfasının açıldığı, yani mücadelenin sosyal bilinç olarak bir basamak daha yükseldiği bir tarihsel momentte çökmüştür. Bu paradoksun anlamına ve yaratabileceği sonuçlara gelmeden sosyalizmin çözülüşüyle birlikte ortaya çıkan "Kuzey-Güney çelişkisine" değinelim.

KUZEY-GÜNEY ÇELİŞKİSİ

Sosyalizm-kapitalizm dengesi kapitalizmin lehine bozulunca "Doğu-Batı çelişkisinin" yerini "Kuzey-Güney çelişkisinin" aldığı iddia ediliyor. Kaba görüntüyle yetinilirse Kuzey (zengin emperyalist ülkeler) ve Güney (yoksul, geri kapitalist ülkeler)

çelişkisinin öne çıktığı bir gerçekliktir. Eskiden bu çatışma kapitalizm-sosyalizm dengesinin sınırında yaşanıyor ve geri ülkedeki iç mücadele ya da bölgesel çatışma ve savaşlar bu dünya dengesinin kesin izini taşıyordu. Şimdi bu denge bozulduğuna, üstelik sosyalizm çözülüşe uğradığına göre dünyadaki çatışmalarda nasıl bir saflaşma şekillenecektir:

Kuzey-Güney çelişkisi tezini Türkiye'de en öne çıkartan D. Perinçek ve Teori Dergisi oldu. Aslında Perinçek için zaten dünyada bir sosyalizm olgusu yoktu. Sovyetler Birliği de "emperyalist" ülkelerden birisiydi. Dolayısıyla bir "emperyalist" ülkenin güçten düşmesi neden Kuzey-Güney çelişkisini öne çıkartsın? D. Perinçek kendi mantığıyla tutarlı davranmıyor. Bu davranışıyla aslında, sosyalizmdeki gerçek çöküşün 1980'lerde başlayıp derinleştiğini kendisi de dolaylı olarak kabul etmiş oluyor.

Konumuza dönersek, Perinçek Kuzey-Güney çelişkisini nasıl temellendirmektedir?

"Çağımızda devrim bir ülkenin kendi içindeki sınıfsal hesaplaşmaların meyvesi değildir. Devrim, Marx zamanında ülke içi hesaplaşmalardan çıkıyordu. Bugün devrim, emperyalist hakimiyet zincirinin bir ülkede kırılmasıdır... Bu bakımdan ezilen ülke burjuvazilerinin, emperyalist sömürüyü zayıflatarak kendi işçilerinin sömürüsünden aldıkları payı büyütmeleri, dünya devrimi açısından olumludur... Meseleye salt işçi-kapitalist çelişmesi açısından bakarsak olayı anlayamayız. Çünkü burada zayıflayan, doğrudan doğruya kapitalizm, emperyalizmdir." [2]

Sınıflar savaşını Marx döneminde bırakan D. Perinçek, dünya devrimci sürecini emperyalizm ile ezilen ülke burjuvazilerinin mücadelesine indirgiyor. Perinçek, hiç şüphesiz dünyaya kendi burjuva gözlükleriyle bakıyor. Daha 1970'lerdeki ALAK Aydınlık bölünmesinde, AK Aydınlık sayfalarında sınıflaşmaya karşı çıkan, "milli cephe" politikasını öne süren,

Türkiye'de devrimi toprak ağalarına karşı toprak devrimine indirgeyen Perinçek, çok kişinin sandığının tersine o günlerdeki çizgisinde tutarlı bir şekilde yürümektedir. Emperyalizme ve toprak ağalarına karşı burjuvazi ve işçi sınıfını bir tek "milli cephede" eritmeyi özleyen D. Perinçek'in sosyalizm düşmanlığı boşuna değildi. Sosyalist sistemin varolduğu koşullarda her ulusal kurtuluş hareketi sosyalizme yönelme şansı taşıyordu. Ufku burjuva devriminden öteye gidemeyen Perinçek'in ulusal kurtuluş hareketlerinin önünden sosyalizme yönelme "tehlikesini" kaldırmak için, dünyadan sosyalist sistemi kaldırıverip onu emperyalist ilan etmesi boşuna değildir.

Şimdi sosyalizmin gerçekten çöküşü koşullarında sınıflar savaşının Marx döneminde kaldığını daha cesaretle ilan edebiliyor. Oysa hangi ulusal kurtuluş mücadelesi aynı zamanda bir iç (sınıfsal) hesaplaşmadan geçmeden adım atabilmiştir? D. Perinçek kendi konumu gereği sınıflar mücadelesi gerçekliğini örtüp, "emperyalizme karşı" mücadeleyi öne çıkartıyor. Oysa 1920'ler sonrası hızlanan ulusal kurtuluş savaşları dünya ölçüsündeki sınıflar savaşının (emperyalist merkezler ile Sovyetler Birliği arasında) zemininde geliştiler ve kaçınılmaz bir şekilde bu saflaşmanın izlerini taşıdılar.

D. Perinçek'in ikinci önemli tespiti geri ülkelerde kapitalizmin durumuyla ilgilidir. "19. yüzyılda, en son 20. yüzyılın başlarında kapağı kapitalist ülkeler kategorisine atan attı. Atamayanlar, ezilen ülkeler safında kaldı ve artık bu kapı kapandı. Yani emperyalizm çağına girildikten sonra kapitalizme yetişme, onlardan biri olma şansı kalmadı."[3] "Ezilen ülkeler" kapitalist değil midir? Büyük çoğunluğu kapitalisttir. Onların emperyalist merkezler ölçüsünde gelişmemesi ayrı konu, kapitalist üretim ilişkilerine sahip olmamak ayrı bir konudur. Hatta kimi "ezilen" kapitalist ülkeler emperyalist niyetler taşımakla kalmıyor, kendi çapında bunun pratiğini zorluyorlar. D. Perinçek saflaşmayı sınıflar gerçekliğine göre değil, ülkelerin geliş-

me durumuna göre yaparak, dünyada egemen olan gerçek mücadele zeminini örtüp bulanıklaştırıyor.

D. Perinçek; Kuzey-Güney çelişkisiyle ilgili üçüncü önemli tespiti sürecin ana karakteri üzerine yapar. "Ama süreç, emperyalizmin lehine değil, ezilen dünyanın lehinedir. Sömürgelikten bağımsız devletlere doğrudur süreç... Çünkü uluslaşma süreci daha bitmedi, milli kurtuluş savaşları ve bağımsızlık mücadeleleri bitmedi. Bunlar, yalnızca proletaryanın değil, milletin programı... dünyanın geri alanları millet olmaya doymadan, burjuvazinin rolü bütünüyle bitmez."[4]

"Ezilen dünyada" "sömürgelikten bağımsız devletlere" akan süreç tarihsel olarak tamamlanmıştır. Klasik sömürgecilik 1920'lerde çökmeye başladı ve bu süreç 1970'lere gelindiğinde tarihsel olarak sona ermiştir. Bazı ulusların "bağımsız devlet" haline gelmemiş olmaları süreç içinde istisnadır, gelişimin ana özelliğini yansıtmaz. Latin Amerika, Asya ve Afrika'da artık "bağımsız devletler" çoğunluktadır.

Bu tespite, aslında bağımsız görünen devletlerin büyük bir çoğunluğunun emperyalizme çeşitli yollarla bağlı olduğu biçiminde itiraz edilirse, tam da bu noktada geri ülkelerdeki mücadelenin yeni kazanmakta olduğu özelliğe geliriz.

Kendi ülkemizden örnekleyelim. 1965'lerde devrimci mücadele "Amerikan işgaline karşı halk savaşı" parolası zemininde yükselmişti. Ancak yıllar aktıkça Türkiye'de gerçek hedefin uluslarası sermayeye bağlı *Türkiye finans kapitali* (ya da tekelci sermaye) olduğu kavrandı. Bizlerin yaşadığını biraz erken ya da geç diğer geri kapitalist ülkeler de büyük çoğunlukla yaşadılar.

Konuya "milli kurtuluş savaşları ve bağımsızlık" açısından yaklaşılınca, ister istemez proletaryanın değil "milletin programı" öne çıkartılır. Perinçek, "dünyanın geri alanları millet olmaya doyamadan, burjuvazinin rolünün bitmeyeceğini" iddia ediyor. "Millet olmaya doymak" ne demek? Örneğin biz de

dünyanın geri alanı içindeyiz. Perinçek'e göre hala "millet olmaya" doyamadık mı?

Perinçek, geri ülkelerdeki süreci en az elli yıl geriden alıyor... Artık bugüne kadar verilen biçimiyle "bağımsızlık savaşları" dönemi tarihsel olarak kapanmıştır. Genç uluslar genç burjuvazileriyle dünyadaki yerlerini aldılar. Kimisi emperyalizmin yeni sömürgecilik ağlarıyla sıkı sıkıya kuşatıldı, kimisi biraz daha bağımsız kalabildi ya da bazıları eski sosyalist ülkelerle ilişki yürüttüler. Süreç böyle bir noktaya geldiği için de geri kapitalist ülkelerde artık mücadelenin ana karakteri ulusal kurtuluş değil, ülke egemen burjuvazisini hedefleyen *sosyal kurtuluşa* dönüşmektedir.

Özetlersek, D. Perinçek Kuzey-Güney çelişkisinin temeline emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşlarını koyarak sürecin gerçek karakterini *ilkeleştiriyor*. Ancak Perinçek kendi mantığı açısından çok da haksız değildir. Perinçek'e göre Kuzey-Güney çelişkisinin odaklaştığı noktayı aktarırsak tablo tamamlanmış olacaktır: "Dünyada bunalımın odaklaştığı bir alan var. Haritada Kuzey'den Güney'e doğru inersek; Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmı, Estonya, Letonya, Litvanya, Ukrayna ve Moldavya gibi Sovyet Cumhuriyetleri, Doğu Avrupa Ülkeleri, Yugoslavya ve Arnavutluk, Karadeniz'in doğu kıyısında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı kapsayan Kafkas Cumhuriyetleri, Türkiye, Kürtler'in yaşadığı bölge, İran, tüm Ortadoğu ve Mısır bu bunalımlı ortamı oluşturuyor."[5]

Anlaşılıyor, Perinçek Sovyet Cumhuriyetleri'ne "Kuzey"e ("Sovyet Emperyalizmine") karşı "milli kurtuluş savaşı" verdirtiyor. Ancak bu arada Güney'in sürekli kanayan bölgelerini Latin Amerika, Afrika'nın güneyini unutuyor. Krizin gerçekten odaklaştığı Körfez, Ortadoğu bölgesinde ise "milli kurtuluş savaşı" veren Filistin ve Kürt halkı dışındaki ülkeler için bu süreç çoktan yaşanıp aşılmıştır. Filistin ve Kürt sorunu ise bir ölçüde dönemlerinin gerisinde kalmış ulusal kurtuluş savaş-

larıdır. Öte yandan özellikle PKK deneyi Perinçek'in milli kurtuluşta hala burjuvaziye misyon yükleyen görüşünün en canlı inkarıdır. Aşiret ilişkilerinden ve kişiliksizleşmiş burjuva kesimlerden kopuşmadıkça Kürt ulusu bağımsızlık kazanamayacaktır. Filistin örneği de Arafat'ın burjuva reel politikerliğinin nasıl artık iflas noktasına dayandığını göstermektedir.

Kuzey-Güney çelişkisini emperyalist merkezlere karşı ulusal kurtuluş savaşlarına indirgemek, dünyadaki bugünkü gerçekliği yansıtmaz... Böyle bir yaklaşım mücadelenin seviyesini olduğundan çok gerilerde görmek olur. Klasik sömürgecilikten kurtulma anlamında ulusal kurtuluş savaşları dönemi artık yerini yeni sömürgeciliğin iflasıyla sosyal kurtuluşa sıçramaya bırakıyor.

Eğer olaya D. Perinçek'in mantığıyla yaklaşılırsa geri ülke burjuvazilerinin kendi ölçülerinde emperyalist pay kapma savaşlarına alet olmak kaçınılmaz olur. Irak olayında yaşandığı gibi, süreç "sömürgelikten bağımsız devletlere" doğru değildir, bu süreç dünya ölçüsünde ana hatlarıyla tamamlanmıştır. Şimdi süreç "bağımsız devletlerin" kendi burjuvazilerinden kurtulma sürecidir.

"Kuzey-Güney çelişkisini" kaba görüntüden kurtarmak için Kuzey'e ve Güney'e biraz daha yakından bakmalıyız.

YENİ GÜÇLER DENGESİ VE "ÜÇÜNCÜ DÜNYA"

1980'lerde özellikle Amerika'da politika üreten merkezler yeni bir yaklaşım içine girdiler ve bu yaklaşım yoğunlaşarak bugüne kadar geldi.

"Temel mesaj açıktır: Ulusal güvenliğe artık yalnızca askeri koşullardan bakılmaz, ekonomik güvenlik ve sanayide rekabet gücü de hayati önemdedir." [6]

Aynı konuya Japon finans kapitali de şöyle yaklaşıyor.

"Askeri karşıtlıktan ekonomik rekabete dönüşle birlikte Japonya'nın topyekün ticaret ilişkilerinde ulusal bir stratejiye ihtiyacı vardır.

"Uluslar arasındaki çelişkiler artan bir şekilde ekonomik yapıda olacaktır. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ticaret ve yatırım üzerine çekişmeler kaçınılmaz bir şekilde yükselecektir. Önümüzdeki birkaç yılda Amerika'daki Japonya'ya saldırganlık çok daha tehlikeli olacaktır..." [7]

Emperyalist merkezlerdeki (Kuzey'deki) tartışmaların odaklaştığı nokta "askeri güvenlik" ve "ekonomik güvenlik" üzerinedir. Soğuk Savaş'ın sona erişiyle birlikte sürecin karakterinin askeri karşıtlıktan ekonomik rekabete dönüştüğü genel kabul gören bir yaklaşımdır. Emperyalist merkezler arasındaki bu tartışma ve yeni yaklaşımlar aslında yalnızca sosyalizmin çöküşüne "soğuk savaşın sona erişine" bağlanmamalıdır. Sosyalizmin çözülüşü bu yöndeki tartışmaları iyice öne çıkarmış, ancak bizzat çöküş bu yeni eğilimlerin yaratıcısı, yani sebebi değildir. Bu tartışmaların nedeni doğrudan emperyalist merkezler arasındaki ilişkide yatmaktadır.

"Askeri güvenlik" kavramının yanında "ekonomik güvenlik" kavramının yer alması ya da dünyada çelişkilerin askeri olmaktan çıkıp ekonomik karaktere büründüğü görüşlerinin kaynağında 1970'lerden beri kapitalist anayurtlarındaki yaşanan değişim yatmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar ekonomik ve askeri güç daha çok İngiltere'de toplanmıştı. Bu 1940'lar sonrası Amerika'ya geçti. Amerika hem ekonomik hem de askeri olarak emperyalist kampın öncüsü oldu. 1970'lerle birlikte bir yandan Amerika'nın tek liderliği sarsılırken öte yandan emperyalizm içinde ilk kez askeri ve ekonomik güç bir tek ülkede toplanmak yerine ayrı ayrı ülkelere dağılmaya başlamıştır. Amerika hala askeri olarak tartışmasız en güçlü ülkedir, fakat ekonomik rekabet

gücü olarak Japonya ve Almanya'nın gerisinde kalmaktadır.

Sony'nin başkanı Kaio Morita ile birlikte bir rapor hazırlayarak Pentagon'u telaşlandıran Shintoro Ishihara şöyle diyor:

"Kısaca, Japonya'da üretilen yeni nesil bilgisayar çiplerini kullanmaksızın Birleşik Devletler Savunma Departmanı kendi nükleer silahlarının kesinliğini garantileyemez. Eğer Japonya Washington'a artık Birleşik Devletler'e bilgisayar çipleri satmayacağını söylemiş olsaydı, Pentagon bütünüyle çaresiz kalırdı. Daha da öteye eğer Japonya bilgisayar çiplerini Birleşik Devletler yerine Sovyetler'e satmış olsa global askeri denge tamamıyla alt üst olurdu." [8]

Amerika artık askeri alanda da Japonya'nın nefesini hissetmektedir. "Askeri güvenlik", "ekonomik güvenlik" tartışmasının temelinde emperyalizm içindeki bu ayrışma yatmaktadır.

Dünyanın bugünkü koşullarında çelişkiler askeri zora uğramadan, ekonomik rekabet zemininde çözülebilir mi? Dünyada gerçekten askeri dengelerin yerini ekonomik rekabet alabilir mi? Komünistler açısından soruyu böyle sormak hiç şüphesiz ki yanlış olur. Emperyalizm koşullarında, sosyalizm çözülse bile, dünya çapında sömürünün teminat altında tutulması için *askeri zor* kaçınılmazdır. Ekonomik rekabeti *askeri zor izlemeden edemez.*

Fakat yukarıda sözü edilen tartışma bir gerçekliğin ifadesidir. Son elli yılda kapitalizm-sosyalizm arasındaki askeri dengede başı çeken Amerika ve Sovyetler büyük askeri harcamaların bedelini ekonomik çöküntü ile ödemektedirler. Bu gerçeklik, yani urlaşan silah sanayi uğruna üretimin diğer alanlarının ihmali, kaçınılmaz bir şekilde gündeme askeri güvenlik-ekonomik güvenlik tartışmasını getirmiştir.

Emperyalizm içindeki bu güç yarılması, "Kuzey" içindeki temel sorundur. Silah ve üretim gücünün birkaç ülke arasında bu çatallanması Kuzey'in eskiden sosyalizme karşı belli ölçü-

lerde sağlanan taktik birliğinin artık korunabilmesinin çok zor olduğunu göstermektedir. Körfez Krizi sırasında ortaya çıkan sözde "birlik" aslında derin çatlaklar üzerine oturmaktadır. Almanya enerji sorununda gittikçe Körfez'e bağımlılıktan kurtulurken; Japonya bizzat Irak ve Suudi Arabistan'da yeni teknikli yatırım anlaşmalarıyla Körfez'de üretici olmaya soyunmuştu ki krizle bütün bu dengeler ABD tarafından altüst edildi. Silah gücü "ekonomik rekabet gücünün" yolunu kesti.

Özetlersek, Kuzey içinde Amerika, ekonomisinin yapısı gereği askeri üstünlüğünü kolayca ekonomik rekabete terketmeyecektir. Öte yandan Japonya ve Almanya askeri zor olmaksızın ekonomik üstünlüğün korunamayacağını bilerek askeri alanı doldurmaya yöneleceklerdir.

Emperyalist merkezlerdeki bu güç yarılması onlar arasındaki çelişkiyi artıracak ve emperyalizmin doğası gereği askeri ve ekonomik gücün tek elde toplanması süreci yaşanacaktır. Bu çelişkinin somut süreçte nasıl çözümleneceğini kestirmek elbette ki ne gereklidir ne de mümkündür. Ancak dünyanın daha önceki yaşadığı deneylerden hareketle bu çelişkinin emperyalist merkezler arasında klasik bir savaşa varması oldukça güçtür. Bu çelişki en büyük ihtimalle kendini Üçüncü Dünya'daki çatışmalarda ortaya koyacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen denge ve 1970'lerde varılan konum 1970'lerden itibaren değişmeye başlamıştı. Dünya, emperyalist merkezler arasında yeniden paylaşılmaktadır. Bu sürecin en sıcak yılları 1980'lerden beri yaşanmaktadır. Bu yeniden paylaşımın öncekilerden farkı dünya ölçüsünde emperyalist merkezler arasında bir savaşa varmamış olmasındadır. Silahların bu kıyamet dengesinde topyekün bir savaş imkansız görünüyor. O zaman merkezler arasındaki bu gerilim Üçüncü Dünya'ya taşınacak ve orada açığa vuracaktır. Bu noktada, çelişkinin diğer kutbu olan Güney'e bir göz atalım. Bugün hem Sovyetler Birliği'nde hem de emperyalist merkezlerde Üçüncü

Dünya korkusu vardır. Sovyet dış politika dergisi şu tespiti yapıyor:

"Dünyanın gelecekteki düzeni önemli ölçüde Üçüncü Dünya'daki gelişen eğilimlerce belirlenecektir. Sovyet-ABD nükleer çelişkisinin bitmesiyle birlikte dünya ölçüsündeki en büyük tehlikenin gelişmekte olan ülkelerin çözümlenmemiş sosyal ve ekonomik problemlerinden geldiği kabul edilmektedir."[9] Bu tespit bir gerçekliktir. Ancak çözüm için söylenenler tam bir zavallılık örneğidir. Yazar Üçüncü Dünya'nın sorunlarının "serbest pazar ekonomisi ve demokrasi" ile çözülebileceğini öne sürmektedir. Sovyetler kendisi serbest pazar ekonomisine yönelirken, Üçüncü Dünya'ya başkasını öneremezdi.

Öte yandan, Üçüncü Dünya'nın tek tek ülkelerinin 1970'lerde olduğu gibi sosyalizme yönelip "hür dünyadan" kopma tehlikesi kalmadığına göre aynı Üçüncü Dünya korkusunun emperyalist merkezlerde güçlenmesinin nedeni nedir?

"Sovyetler'in çöküşünden önce bile Pentagon, silah sanayini ayakta tutmak için yeni düşmanlar arıyordu. Sovyet tehlikesinden sonra yeni adayların Üçüncü Dünya'dan olması süpriz değil. Bir grup terörist, bir diktatör, "çılgın adamlar" ya da uyuşturucu kaçakçıları öne sürülebilir..." [10]

Hiç şüphesiz ki yalnızca silah sanayini ayakta tutmak için yeni düşmanlar yaratmak, bu taktiği besleyen objektif bir zemin yoksa kısa sürede yenilgiye uğrayacak bir yöneliş olurdu. Ancak ABD, konumuyla, yani ekonomik ve siyasi yapısıyla eski dengeleri temsil ediyor. Onun Üçüncü Dünya korkusu, bazı ülkelerin kapitalizm zincirinden kopup hemen sosyalizme yönelme tehlikesinden kaynaklanmıyor, daha çok Üçüncü Dünya'nın önemli ülkelerinin kendi egemenlik alanından çıkıp Japonya ya da Almanya'nın egemenlik alanına girmesinden kaynaklanıyor. Fakat öte yandan bütün emperyalist merkezleri Üçüncü Dünya'daki kapitalist ekonomilerin ani bir çöküş ihtimali de korkutmaktadır.

Kapitalizm-sosyalizm dengesinde Üçüncü Dünya Ülkeleri'nden birisine saldırı "komünizm tehdidi" örtüsüne sarılabiliyordu. Dolayısıyla şimdi her olayın kendi özelliği daha açıkça ortaya çıkacaktır. Üçüncü Dünya, emperyalizmin utancıdır. Kapitalizm-sosyalizm dengesinin donuklaştırdığı bu gerçeklik artık en özgür biçimde dünya insanlığının gözü önüne serilecektir. Üçüncü Dünya'nın sorunları artık emperyalizmin iki yüzlülüğünü sık sık açığa vuracaktır. El-Sabah'ı Kuveyt'teki sarayına yeniden yerleştiren ABD, soykırıma sürüklenen Kürtler'in "yardımına" gitmeden edemedi.

Emperyalizm yüz yıllık sömürüsünün bedelini ödemeye zorlanıyor. Üçüncü Dünya korkusunun altında yatan gerçeklik budur. Tam bu noktada ikinci dünyanın (eski sosyalist ülkelerin) korkusunun dayandığı sefil temele gelelim. Bugüne kadar Üçüncü Dünya Devrimleri Sovyetler için bir yüktü. Şimdi bu yükleri sırtından atmakla kalmıyor, çürüyen ekonomik ve sosyal yapının canlandırılmasında emperyalizmin maddi kaynaklarına bel bağlayan eski sosyalist ülkeler, bu kaynakları zoraki bir şekilde Üçüncü Dünya'ya çekecek alt üstlüklere korku ile bakıyorlar.

Gerek emperyalizm ve gerekse eski sosyalist ülkeler açısından Üçüncü Dünya korkusunun anlamı bir noktada ortaklaşıyor; o da eski statükonun korunmasıdır. "Yeni düşünce", statükonun korunması ve ancak sarsıntısız küçük adımlarla değiştirilmesinin teorisiydi. Fakat olaylar, özellikle sosyalist dünyada öylesine hızla alt üst oldu ki eski dengelerin korunması imkansız hale geldi. Bu yeni süreç ister istemez Üçüncü Dünya korkusunu artırmıştır.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA VE DEVRİMLER

Üçüncü Dünya ve devrim sorununa günümüzde yeniden yaklaşırken, emperyalizmin yeni sömürgesi bu ülkelerde devrimi bir veri, otomatik olarak gerçekleşecek bir olgu olarak ele alamayız. Hele dünyada altüst olan dengelerden sonra konuya

yeni yaklaşımlar kaçınılmazdır. Emperyalizmin Üçüncü Dünya korkusu bir gerçekliğin ifadesi ise de bu korku bu ülkelerdeki devrimlerin kaçınılmaz habercisi değildir.

Dünyada burjuva devrimlerinden sonra genel olarak iki tip devrim gerçekleşti: 1917 ile tarih sahnesinde yerini alan, ekonomide ve siyasi alanda henüz burjuva anlamda pek çok görevle yüklü *proletarya devrimleri* ve geri ülkelerde gerçekleşen sosyalizmle ittifakı deneyen *ulusal kurtuluş savaşları*. İkinci tip devrimler özce henüz burjuva olmalarına rağmen dünyanın o günlerdeki dengesinden dolayı sosyalizme yönelmeyi denediler. Fakat bu yöneliş pekçoğu için başarısızlıkla sonuçlandı.

Gelecek günler dünya devrimci sürecinin önüne hangi özde devrimler çıkaracaktır?

Emperyalist merkezlerde ve *gelişmiş diğer kapitalist ülkelerde* yakın gelecekte devrim imkanı yoktur. Yüzyılı aşkın sınıf mücadelesi deneyi bir gerçekliği açıkça ortaya çıkarttı. Emperyalist sömürü ile kendi topraklarında sınıf hareketinin amaçlarını yumuşatabilen, hareketi reforme eden ülkelerde devrim potansiyeli sönümlendirilebilmiştir. İngiltere tarihinde güçlü işçi hareketleri yaşanmasına rağmen devrim sancısı hiçbir zaman yaşanmamıştır. Güneş batmayan imparatorluk sömürge halkların yaşamı pahasına kendi toprağında sınıf mücadelesini sönümlendirebilmiştir. Ancak henüz İngiltere ölçüsünde sömürge edinememiş ve ayrıca kapitalizmin gelişmesinin daha hızlı yaşandığı Almanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerde 1910-1940'lar arasında devrim hep kapıda beklemiştir. Özellikle Almanya'da devrimin kazanmasına ramak kalmıştır.

Bu yıllarda Avrupa'nın geri ülkesi, orta gelişmişlikteki Rusya'da devrim başarıya ulaştı. Proletaryanın kısa bir zaman sürecinde, bir elli yılda iki önemli merkeze yığıldığı Rusya'da Çarlık'la burjuvazi neredeyse aynı zaman sürecinde yıkıldı. Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki sınıf mücadelesi ve devrim deneyleri kapitalist anayurtlardaki burjuvaziyi ölüm tehditiyle

eğitti. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında kapitalist dünya içinde sosyalizme alternatif "refah devletleri" kuruldu. Ancak bu "refah devletleri" Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yoksullaştırılması pahasına kurulabildi. Emperyalist merkezler kendi topraklarındaki devrim enerjisini, Üçüncü Dünya'da devrim potansiyelini yükseltme pahasına geriletebildiler.

Bu gerçeklerden dolayı gelişmiş kapitalist ülkelerde proletarya ve halkların bilinci daha yüksek seviyelere çıkabildiği ölçüde yaşadıkları düzeni değişikliğe zorlayabilir ya da doğrudan yıkabilirler. Batı'da sınıf savaşı, deyim uygunsa doğrudan düzene yönelmekten çıkmış dolaylı bir konuma indirgenmiştir. Düzeni ve egemen zümreleri hedef alan radikal sınıf hareketi neredeyse yoktur. Batı proletaryası ve halkları sırf kendi ülkesinden hareketle kapitalizme karşı köktenci bir şekilde yönelen bir mücadeleye kalkışamaz. Dünya ölçüsünde kapitalizme bakabilecek bilinç seviyesine yükseldiği ölçüde kendi ülkesinde sınıflar savaşını geliştirebilir. Bu anlamda Batı'da (Kuzey'de) sınıflar savaşı dolaylı hale gelmiştir. Doğrudan kendi ülke gerçeklerinden hareketle değil, daha çok kapitalizmin dünya ölçüsündeki durumundan hareketle batı proletaryasının kendi ülke finans kapitaline yönelmesi gerçekliği, pek çok insanda sınıflar savaşına "elveda" edildiği yanlış bilincini yaratmıştır.

Batı proletaryası ve halkları kendi ülkelerindeki üretici güçlerin gelişmesinin Üçüncü Dünya'da pek çok ülkede üretici güçlerin çürütülmesi pahasına gerçekleştirildiğini yeni sömürgeciliğin kriziyle birlikte daha iyi kavramaya zorlanacaklardır. Üçüncü Dünya'daki her olay; devrimler, felaketler, Saddam gibi "çılgın adam"lar bu yöndeki bilinçlenmeye "yardım" edecektir.

Bu noktada esas sorun, Batı proletaryasının bilinçlenmesinde sosyalizmin çözülüşünün oynayacağı rolde odaklaşmaktadır. Sosyalizmin mevcut seviyesinin Batı proletaryası açısından çoktandır zaten bir çekiciliği kalmamıştı. Gerçeklik

böyle olmasına rağmen sosyalizmin bir sistem olarak varlığı Batı finans kapitalinin üzerinde sürekli bir *baskı* oluşturdu. Batı'daki sosyal haklar, burjuvazinin bir lütfu değil, sosyalizm korkusunun somut bir ürünüdür. Kuzey'de 1980'lerde başlayan bir süreç, bu sosyal haklara el atılması, adım adım *geri alınması* süreci sosyalizmin çözülüşünden sonra hızlanacak, Batı finans kapitali bu konuda daha pervasız hale gelecektir.

Batı proletaryası, sosyalizmin varlığının kendi yaşamı açısından anlamını ancak böyle bir süreç içinde belli bir ölçüde kavrayabilir.

Öte yandan eski denge koşullarında Üçüncü Dünya olaylarından Batı proletaryasına yansıyan bilinç başlıca iki özelliğe sahipti. İlki, Üçüncü Dünya halklarının sorunlarının çözümünde yükün sırf sosyalist sisteme düştüğünü sanan ya da bu ülkelerdeki sorunların kaynağında Sovyet-Amerikan kutuplaşmasını gören Batı proletaryası kendi bencil kabuğunda uyuşmayı gündelik çıkarlarına uygun gördü. İkinci olarak kapitalizm-sosyalizm kutuplaşması Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki sorunların kendi özgül yanlarını örttü, her çekişmeyi dünyaya kapitalizm-sosyalizm zemininde bir çatışma olarak yansıttı.

Bu tür bilinç yansımasının temeli artık kalmamıştır. Kapitalist anayurtlardaki halk, Üçüncü Dünya sorunlarına "Rus tehditi" histerisinden kopuşarak bakabilecek, o zaman da aynada kendi bencil uyuşuk görüntüsünü görerek, "refah toplumu" uykusundan uyanabilecektir.

Sosyalist sistemin varlığı hiç şüphesiz ki dünya devrimci güçleri için sağlam bir dayanak noktasıydı. Fakat sosyalizm dünyadaki sosyal gidişe ayak uyduramadığı ölçüde bilinçleri donuklaştıran bir rol oynamaya başlamıştı. Bu anlamda sosyalizmin çözülüşü, yeni bir kalite kazanabildiği ölçüde, dünyadaki sosyal bilinçlenmeye hız verecektir. Sosyalizmin çözülüşünden doğan güç kaybı, sancılı bir süreçle Batı proletaryasının sınıflar mücadelesi alanına yeniden çıkmasıyla bir ölçüde karşılanabilir.

Sonuç olarak, yeni sömürgecilik imkanları sürdüğü müddetçe kapitalist anayurtlarda devrim mücadelesi sönük ve silik kalacak; proletarya meta fetişizminin köpürme noktasına geldiği bu toplumlarda, insan üretici gücünün böylesine bayağılaşmasına bilinçle karşı durabildiği ve aynı zamanda kendisinin geri ülke halklarının yoksulluğa itilmesi pahasına "refah içinde" yaşayabildiğini, dolayısıyla kendi burjuvazisine suç ortaklığı ettiğini kavrayabildiği ölçüde sınıf mücadelesini yükseltebilecektir.

Kuzey'in proletaryasının önümüzdeki süreçte en iyimser öngörüyle rolü bundan öteye geçemez. Devrimin ve devrim sancılarının, sosyalizmin çözülüşünden sonra da Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde yoğunlaşacağı açıktır.

Yeni dünya dengesinde geri kapitalist ülkelerde tek tek devrimler mümkün müdür? Bu ülkelerin gelişme seviyelerindeki farklılık, emperyalist merkezlere bağımlılıklarının farklı farklı olması tek tek ülkelerde devrimi mümkün kılmaktadır. Ancak böyle devrimlerin başarıyla amaçlarına ulaşması mevcut dünya dengesinde düne oranla olağanüstü güçlüklerle karşı karşıyadır. Yalnız kaldığı oranda ezilme tehlikesiyle yüzyüzedir.

Dünyanın sancılı bölgeleri Ortadoğu, Uzak Asya, Latin Amerika, Afrika'nın, özellikle orta ve güney kuşağındaki bir ülkedeki devrim bölgeselleşmediği ölçüde yenilgiye mahkum edilebilir. Artık devrimler hazır bir kapitalizm-sosyalizm dengesi ortamında gerçekleşmeyecek, o nedenle yaşayabilmek için emperyalizme karşı dış ittifaklarını her devrim kendi gücü ve enerjisiyle yaratmak zorundadır. Bunun da bugünden belirlenebilecek bir formülü yoktur. Emperyalizmin geri ülkelerdeki devrimlere saldırılarını engelleyebilecek başlıca iki güç görünüyor. İlki, devrimin gerçekleştiği ülkenin bulunduğu bölgedeki halklardır, diğeri ise emperyalist anayurtlardaki halklardır.

Emperyalizmin insanı aptallaştırıcı propagandasına ve geri ülkelerdeki hala ilkel sosyal yapılara rağmen, 20.yy. insanlığın

bilinçlenmesinde dev bir adım olmuştur. Ekim Devrimi, iki emperyalist yağma savaşı, ulusal kurtuluş savaşları, Çin ve Vietnam zaferi insanlığın bilincinde derin izler bırakmıştır. Son bilimsel teknik gelişmelerle dünya iyice küçülmüştür.

Kapitalizm-sosyalizm genel dengesi bozulunca, eskiden bu genel dengenin çerçevesinde şekillenen bölgesel dengeler artık kendi dinamiklerini öne çıkartacaklardır. Dünyanın küçüldüğü koşullarda, başlıca bölgelerdeki ülkelerin sorun ve çıkarları aşırı içiçe girmiş, birbirinden koparılamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla dünyanın krizli bölgelerinde bilinçlenmeye itiliyorlar. Sosyalist sistemin varlığı koşullarında emperyalizme karşı biraz da pragmatik çıkarlarla ülkelerin sosyalizmle ilişkileri onlara bazı avantajlar sağlayabiliyordu. Bu koşul ortadan kalktıktan sonra çeşitli emperyalist merkezlerin çıkar çatışmaları arasında bunalacak ülke halkları en azından bölgesel seviyede emperyalizme karşı ortak davranış yolları aramalıdırlar. Bir ülkenin emperyalizme karşı zaferi, bölge halklarının derin sempati ve desteği ile kuşatıldığında ayakta kalma şansı artacaktır.

Öte yandan Amerika, Vietnam'ın rövanşını Körfez'de olmuş gibi görse de, bu olay emperyalizmin bir Üçüncü Dünya Ülkesi'ndeki devrime müdahalesinin ne ölçüde zor olduğunun bir kanıtı da olmuştur. Böyle müdahaleler Kuzey'deki proletarya ve halkları eskiye oranla daha hızlı bilinçlendirecektir. Batı'da halkların bilinç ve davranışı yükseldiği ölçüde emperyalizmin saldırganlığı sınırlandırılabilecektir.

Eski sosyalist ülkelerin somut bir gelişim karşısında nasıl tavır alacağını bugünden kestirmek olanaksızdır. Onları devrimlerin "dış yedek gücü" olarak dikkate almak artık mümkün değildir. Ancak sosyalist ülkelerdeki gelişim henüz ilk konağında, yani sosyalizmin tıkanan ve çürüyen yanlarından kaçınırken kapitalizmle tanışma, içiçe girme konağındadır. Ardından iki sistemin daha gerçekçi karşılaştırılabileceği ve yeni yönelişlerin, sentezlerin doğabileceği ikinci konak gelecektir.

Şimdi yaşanan süreçte emperyalizmle kesin uzlaşmayı hedefleyen eski sosyalist ülkeler, ikinci konağı yaşarken değişik yönelişlere girebilirler.

Bu anlamda dünya devrimci sürecinde hiç değilse eskiye oranla çok daha devasa sorunlarla boğuşmak zorundadır. Sosyalist sistemin çözülmesi büyük boyutlarda bir güç kaybına yol açmıştır. Bu son derece açıktır. Öte yandan sosyalist sistemin varlığı ve çoğu zaman uyguladığı hatalı politikalar gerçek bir güce dayanmayan siyasi eğilimler yaratmış, bunları yapay bir şekilde şişirmiştir. Sistemin çöküşüyle birlikte böyle siyasi güçler de yok oluşa uğramışlar ya da çok cılızlaşmışlar, daha doğrusu gerçek boyutlarına kavuşmuşlardır. Dünyanın mevcut dengesinde şekillenip güçlenecek devrimci eğilimlerin artık yapay büyüme ve şişme imkanları olamayacak, bütünüyle kendi güçleriyle zorlu adımlar atabildikleri ölçüde gelişebileceklerdir. Bu durum yanılgılı görüntüleri kaldıracak, çürümüş "devrimci" eğilimleri tasfiye edecek gerçek devrimci güçleri sınıflar mücadelesi alanına sürecektir. Yaşadığımız yıllar, dünya devrimci güçlerinde altüstlük ve yenilenme yılları olacaktır. Bu olağanüstü yıllar, sancılı ve zorlu adımlarla yüklüdür.

Dünya 1917 öncesine dönmedi, dönemez de. Sosyalizmdeki gerileme, sosyalizm mücadelesinin insanlığa kazandırdığı değerleri sıfıra indiremez. Sosyalizm, "Rus tehditi" çarpık görüntüsünden kurtulduktan, "tehlike" olmaktan çıktıktan sonra belki de dünya halklarının gözünde daha rahat ve esnekçe kavranıp değerlendirilebilecek, o zaman da kapitalizm için gerçek tehlike haline gelecektir.

Son olarak Üçüncü Dünya korkusundan çıkıp gelebilecek devrimlerin özüne değinelim. Geri kapitalist ülkeler nasıl bir gelecekle yüzyüzedirler? Ulusal kurtuluş savaşları dönemi tarihi olarak kapandıysa gelecek günlerde mücadelenin sosyal ve sınıfsal karakteri ne olacaktır?

Konuya girmeden, Sovyetler'deki "ulusal kurtuluş savaş-

larına" değinelim. Perinçek ve benzerleri bu olgudan hareketle dünyadaki sürecin "sömürgelikten bağımsız devletlere" doğru olduğunu ileri sürmüştür. Kapitalist dünyada bu mücadelenin ara dönemi akıp geçmiştir. Filistin ve Kürdistan kendi özgül koşullarından dolayı ulusal kurtuluş savaşı anlamında hala dünyanın gündemindedir ve kesinlikle dünya devrimci sürecini geliştiren mücadelelerdir.

Sovyetler'deki ulusal sorun ise bugünkü yapısıyla gerici bir öze sahiptir. Sovyetler'in zengin cumhuriyetleri "bağımsızlık" ya da bir an önce Batı ile ilişkileri bağımsızca geliştirmek, fakir cumhuriyetleri ise federasyon içinde kalmak istiyorlar. Çok açık ki, buralarda bambaşka bir süreç yaşanıyor. Kapitalizmin restorasyonu süreci derinleşirse, eski sosyalist ülkelerdeki ulusal çıkar çatışmaları da şiddetlenebilir. Ancak kapitalizmin çiğ gerçekleriyle yüzyüze gelindikten sonra sosyalizmin kalitesi yükseltilebilirse ulusal çıkar çatışmaları sönümlenebilir.

Sovyetler'den "bağımsızlaşacak" kimi cumhuriyetler en son tahlilde kapitalizm ırmağına katılan yeni bir derecik olurlar. Bu tarihsel geriye dönüş insanlığın geleceğine yeni birşey kazandırmış olmaz. Esas olarak dünyaya yön verecek mücadele alanı geniş geri kapitalist ülkeler denizinde kopacak fırtınalardır.

Geri kapitalist ülkeler arasındaki temel farklılıklara gelmeden emperyalizmin bu ülkelerle ilişkisinin adı olan yeni sömürgeciliğin durumuna değinmeliyiz. Borçlandırma, montaj üretim ya da birkaç alana yoğunlaşan üretim biçimleriyle yeni sömürgelerdeki ekonomi tıkanma noktasına gelmiştir. Çeşitli mekanizmalarla sermaye merkez ülkelere çekildiği için, yeni sömürgeler sürekli bir sermaye yetersizliği içindedirler. Bu durum üretimi kısırlaştırmakta, spekülasyonu artırmaktadır. Sonunda bu döngü, borç kriziyle duraklamış, "yeni arayışlar" başlamıştır. Henüz emperyalist merkezlerde kesinleşmiş bir çözüm ya da ağırlıklı bir yeni yöneliş ortaya çıkmamıştır. Göründüğü kadarıyla Amerika eski tarzı sürdürmekte direnirken, Japonya

yavaş yavaş yeni teknikli yatırımlarla geri kapitalist ülkelere açılmaya hazırlanıyor.

Olaylar hangi zikzak yolu izlerse izlesin yeni sömürgecilik ilişkileri kapitalizmin mantığı gereği başlıca iki yönde gelişecektir. Kapitalist anayurtlarda 1970'lerde hızlanan son teknikle üretim araçlarının yenilenmesi süreci geri ülkelerde önümüzdeki yıllarda yaygınlaşacaktır. İkinci yanı, geri ülke kırlarındaki kapitalizm öncesi ilişkilerin tasfiyesinin hızlanması olacaktır. Bu gelişmelerin Üçüncü Dünya'da nasıl fırtınalar yaratacağını önümüzdeki günler gösterecektir.

Bu süreç farklı gelişme aşamalarında oldukları için Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni çok farklı yönlerde etkileyecektir. Bunun en genel bir tablosunu çıkarabilmek için geri kapitalist ülkeleri durumlarına göre tasnif etmeye çalışalım.

Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve sosyal gelişme açısından en *gerileri* Güney ve Uzak Asya ile Orta ve Güney Afrika ülkeleridir. Bu ülkelerde kır nüfusu toplam nüfusun %70-90'ını meydana getirir. Dolayısıyla feodal, hatta ilkel kabile ilişkileri bu ülkelerin sosyal yaşamında hala ezici bir ağırlığa sahiptir. Kapitalizmin gelişmesi bu bölgelerde önce "köylü savaşlarını" öne çıkartabilir. Bu çatışmaların ideolojik görünüşü ise dini ya da geleneksel düşünce biçimleriyle içiçe geçebilir. Bu bölgelerdeki mücadelelerin sosyalizme yönelmesi genel olarak dünyada sosyalizmin durumuna, ancak daha çok Çin, Vietnam ve Kuzey Kore'de sosyalizmin gelişmesine bağlıdır. Sosyalizmin yıkılış ve geri çekilmeler yaşadığı günümüzde bu bölgelerdeki köylü savaşları daha büyük bir ihtimalle kapitalist gelişmeye hız verecek sonuçlar doğurabilir.

Yine bu bölgelerde bazı "gelişmiş" adacıkları belirtmeden geçmeyelim. Uzak Asya'nın yaklaşık 400 milyonu bulan nüfusu içinde yalnızca toplam 65 milyona ancak varan Güney Kore, Singapur ve Tayvan'da kır nüfusu ortalama %20'ye gerilemiş, dolayısıyla bu ülkelerde mücadelenin karakteri köylü özellik-

lerinden sıyrılmıştır. Güney Asya'da diğerlerine göre bir ölçüde gelişmiş olan Hindistan'da bile nüfusun %70'i hala kırlarda ve kastların içindedir. Hindistan bir ölçüde Türkiye'nin 1950'li yıllarına benzer bir gelişme içindedir. Orta ve Güney Afrika'da ise "gelişmiş" olarak yalnızca ırkçı Güney Afrika Cumhuriyeti'nden sözedilebilir. Burada mücadele ırkçılığa karşı yükseliyor. Ancak siyahlar aynı zamanda işçi sınıfını meydana getirdiği için buradaki mücadele sınıfsal bir öze de sahiptir.

Özetle bu "gelişmiş" adacıkları unutmamak kaydıyla Güney ve Uzak Asya ile Orta ve Güney Afrika'da kapitalizm en geri seviyesindedir, dolayısıyla gelişmesiyle ilk elden köylü hareketlerini yükseltebilir. Orta gelişmişlikteki Üçüncü Dünya Ülkeleri daha çok Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Amerika'dadır. Bu ülkelerde nüfusun %40 ile %70'i şehirlerdedir. Petrol zengini rantiye Ortadoğu ülkelerini bir kenara bırakırsak, diğerlerinde mücadele sınıf karakteri kazanma yolundadır.

Geri ülkelerin en ilerileri ise Meksika dahil Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğudur. Bu ülkelerde nüfusun %70'inden fazlası şehirlere yığılmıştır. Latin Amerika ülkeleri köylü kökenli mücadele dönemini 1960'larda geçtiler. Artık bu ülkelerde mücadele işçi sınıfı öne çıkmaksızın ileriye adım atamaz. Türkiye'de, son on yıllık gelişmesiyle bu ülkelerin konumuna hızla yaklaşmıştır.

Üçüncü Dünya'ya bu genel özelliklerini dikkate alarak bakarsak, yeni sömürgeciliğin krizi bu ülkelerde başlıca iki yönlü mücadeleye hız verebilir. Birisi, henüz kırsal özelliklerinden sıyrılmamış ve son tahlilde kapitalizmin gelişmesine yol açacak köylü kökenli mücadele, diğeri ise kapitalizmin gelişmesinin yoğun bir proleterleşmeye ve işsiz lümpenliğe yol açtığı, bu çürümüş kapitalizmi hedefleyen işçi sınıfı temelinde mücadeledir.

Mücadelenin ileri cephesi hiç şüphesiz ki ikincisidir. Hangi dalga öne çıkar, hangi bölgede nasıl yayılır, bu konuda tahmin-

ler yapmak boşuna olur.

Ayrıca zaman zaman birbirinin içine girecek, fakat özce ayrı bu iki mücadele, büyük bir ihtimalle tek tek ülkelerde ya da bölgelerde karakterini çıplak bir şekilde ortaya koymadan önce başka birçok sosyal olguyla örtülecektir.

Önümüzdeki dönemde Üçüncü Dünya'nın ileri cephesinde mi, yoksa geri cephesinde mi mücadelenin patlak vereceğini kestirmek boşa spekülasyon olur, fakat dünyadaki gidişe etkide bulunabilecek, ona yeni özellikler katabilecek mücadele ancak yeni sömürgecilik zincirini kırıp sosyalizme yönelecek olan ileri cephedeki bir mücadeleyle mümkündür. Ulusal kurtuluş savaşlarıyla başlatılan adım sosyal kurtuluşla taçlandırılmalıdır. Güney böyle bir adımın eşiğindedir ve böyle bir adım atabildiği ölçüde Kuzey'e "korku" verebilir.

Güney'in tarihsel olarak böyle bir eşiğe geldiği momentte sosyalist sistemin çözülmesi tam bir paradoks ya da talihsizlik değil midir?

Sosyalist sistemin varlığı koşullarında böyle bir mücadele daha çabuk adımlar atamaz mıydı?

Hiç şüphesiz ki sosyalist sistemin varlığı, bazen hatalı da olsa yaptığı yardımlar geri ülkelerde mücadelelere hız vermiştir. Fakat "barışçıl geçiş" ve "kapitalist olmayan yol" tezleri bu ülkelerdeki mücadele ortamını sürekli zehirlemiş, uzlaşmacı güçleri beslemiştir. Dolayısıyla sosyalist ülkelerin uzun yıllardır izlediği taktik, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki mücadelelerin yalınlaşıp, yükselmesini bu anlamda engellemiştir. Öte yandan bugün sosyalist ülkelerde ortaya çıkan sorunların kanıtladığı gibi, herşeye rağmen Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde mücadele yükselseydi böyle bir gelişmeyi sosyalizm eski gücü ve kalitesiyle göğüsleyemezdi. Çünkü sosyalizmin zaafı yalnızca bir güç yetmezliğinden kaynaklanmıyor. Sorun yalnızca bu olsaydı daha ileriye atılmak için sosyalist sistemin düzenli bir geri çekilişi mümkün olurdu. Böyle başlayan süreç çöküşe ve tam bir karmaşaya varmıştır.

Bu büyük altüstlükten sonra tarihsel süreç bir bakıma tersine dönmüştür. Yakın zamana dek ezilen halkların mücadelesine destek veren Sovyetler'e, yeni bir mücadele dalgasıyla geri ülke halkları yardım edecektir. Olayların mantığı sürecin böyle bir dönüş yaptığını gösteriyor. Sosyalizmin başarısızlıkları geri ülkelerdeki devrimci yönelişi bozguna uğratmayacak mıdır?

Devrimci çözümlerin gündemden çıkması için sosyalizmin başarısızlıkları yetmez, geri ülkelerde kapitalizmin başarılı olması gerekir. Böyle bir gelişim sağlanmadıkça, yığınlar ve devrimci öncüler sosyalizm deneyinin hatalı yanlarından kaçınarak, kapitalizmin tasfiyesini gerçekleştirebilir.

Kapitalizm Üçüncü Dünya'da da "refah toplumları" yaratamaz mı? Eğer emperyalist merkezlerdeki kendini artarak üreten tüketim histerisi insanca bir sadeliğe dönüştürülebilirse; dev silah yatırımları sınırlı savunma seviyesinde tutulursa; bunların mantık sonucu Üçüncü Dünya'dan sermaye aktarımı durursa, geri ülkelerde refaha ulaşabilir. Fakat o zaman kapitalizm kapitalizm olmaktan çıkar.

Sosyalizmin gerileyişi karşısında sevinç çığlıkları atan kapitalizm, bu kuru çığlıklardan öteye fazla bir şansa sahip değildir. Geri ülkelerin müzminleşmiş ekonomik krizleri tepe noktasına çıktığında devreye sokulan askeri darbeler, artık eskisi kadar kullanışlı değildir. Emperyalizmin imkanları tükenmese de daralmaktadır.

Eğer dünyadaki dengeler bizi yanıltmıyorsa, nasıl ki 1917 Devrimi ve yeni güçler dengesi, ulusal kurtuluş savaşlarının yolunu açtıysa, benzer bir şekilde yeni sömürgelerin emperyalizmin zincirinden kopuşmaları gerileyen sosyalizme yeni bir ivme katacaktır.

SONUÇ

Dünyadaki çelişki Kuzey-Güney prizmasından geçince özünü yitirip zengin ve yoksul *uluslar* çatışmasına dönüşüyor.

Oysa geri kapitalist ülkelerdeki egemen zümrelerin, Kuzey'in egemenleriyle *temelde* bir çelişkileri yoktur. Çoğu uluslararası finans kapital yumağının bir parçası olmuştur. Geri kapitalist ülkelerdeki egemen zümrelerin Kuzey'in finans kapitaliyle çatışmaya girmesi ancak bu ülkelerde sınıflar savaşının yükseldiği, gelişmelerin yeni çözümler dayattığı momentlerde olabilir. Geri ülke egemen zümrelerinin Kuzey'in finans kapitalinden "daha fazla pay" kopartması da ancak işçi sınıfı ve halkın yükselen zoruyla mümkün olur.

Paradoks gibi görünse de kapitalizm-sosyalizm dengesi koşullarında 1917 Devrimi'nden 1970'lere kadar emperyalizm ve sömürgeleri arasındaki çelişkinin özü ulusal kaldı. Kapitalizm-sosyalizm dengesinin sosyalizm aleyhine bozulduğu günümüzde ise emperyalizm ve yeni sömürgeleri arasındaki çelişkinin sınıfsal özü öne çıkıyor.

Dün geri ülkelerde emperyalizme karşı doğrudan mücadele veriliyordu. Bugün bu mücadele dolaylı hale geldiği ölçüde ulusal özünden sıyrılıp *sınıfsal bir öz* kazanıyor. Geri kapitalist ülkelerde işçi sınıfının öne çıkışı emperyalizmin tek tek ülke devrimlerine saldırısı karşısında mücadele cephesini *yaygınlaştıracak* imkanları artırmaktadır.

Günümüzdeki güçler dengesi "dünya devrimi" çığlıklarını yükseltebilir. Ancak bu genel parola son tahlilde ülkelerdeki özgül mücadele koşullarından kaçışa kılıf oluyor. Dünya devrimci süreci hep ve daima tek tek ülkelerden kopan devrimlere akacaktır. Bu devrimlerin yaygınlaşması, birbirini izlemesi somut koşullara bağlıdır. Ancak dünyanın yeni koşulları en azından bölgesel devrimci örgütlenmeleri hızla yaratmayı gerektiriyor. Biçimini ve politik zeminini bölge koşullarının belirleyeceği bu örgütlenmeler uygun koşullarda güçleri bölgenin en kritik bölgesine yığmak gibi önemli roller üstlenebilir. Şimdiden bu konuda abartılı politik deklarasyonlar ilan etmek yerine, pratik bağları güçlendirmek için adımlar atmak en uygunudur.

DİPNOTLAR

1) Lenin, Toplu Eserler, Cilt 31
2) Doğu Perinçek, Teori, Kasım-Aralık 1990
3) a.g.e.
4) a.g.e.
5) Doğu Perinçek, Teori, Şubat 1991
6) Foreign Affairs, Spring 1990
7) S. Ishihara, "The Japan That Can Say No!"
8) a.g.e.
9) International Affairs, Şubat 1991
10) World Policy Journal, Winter, 1990-91

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM ÜZERİNE *

KAPİTALİZM

Dünyamız, kelimenin tam anlamıyla tarihi bir dönemden geçiyor. II. Dünya Savaşı'yla birlikte kurulan dengeler insanlık tarihi açısından ne kadar büyük önem taşıdıysa, şimdi o dengelerin geriye doğru bozuluşu da en az o denli önem taşımaktadır.

Sosyalizm, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde çözülüyor. Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin varacağı sonuçları bugünden kestirmek oldukça zor. Ancak şimdiden söylenebilecek olan, Sovyetler'de de sosyalizmin geleceğinin çok ciddi bir tehdit altında olduğudur.

Kapitalizm bu gelişmeler karşısında belki de tarihi boyunca varabildiği en yüksek moral üstünlük noktasına ulaşmıştır. Bu açık gerçeklikler, insanlığın bilincinde kaçınılmaz yankılarını

* Yol 1, Mart '91

yaratıyor. Bunların en önemlisi kapitalizmi ebedileştiren, sosyalizmi ütopyalaştıran tezlerdir. Sovyetler Birliği'ndeki en yetkili teori ve politika üreten merkezler çoktan kapitalizmle ilgili "kriz ve çöküş" teorilerinden, "iki sistemin zaman içinde yakınlaşması" teorisine geçtiler bile... Kapitalizm, II. Dünya Savaşı sonrası başlayan "barışçıl yarışta" üretici güçleri geliştirme yeteneğini yitirmediğini gösterdi ve sosyalizmi çok gerilerde bırakan bir teknik üretkenliğe ulaştı. Yaşadığımız dönem, bu yarışın ilk etabının bittiği yıllardır ve dünya sosyalizmi bu yarışta yenik düşmüş, soluksuz kalmıştır.

Bu yepyeni koşullarda, kapitalist dünyayı değerlendirirken, sistem içindeki son güçler dengesine bakmak artık yeterince açıklayıcı olamaz. Kapitalist gelişimin genel tarihine ve özelliklerine topluca yeniden yaklaşmak kaçınılmaz olmuştur.

Kapitalizm, gelişmesi sırasında farklı dönemlerden geçmiştir. Birbirinden başlıca farklı iki dönem; serbest rekabetçi ve tekelci kapitalizm dönemleridir. Ancak bu kaba ayrım, kapitalizm sürecinde evrimleşen üretici güçler ve üretim ilişkilerinin durumunu yeterince açıklamaz. Onun temel özelliği olan üretim araçlarındaki özel mülkiyet ile artı-değerin sermayeye dönüşmesi aynı kalırken üretim tekniği ve mülkiyet ilişkilerinde değişimler yaşanmıştır.

Serbest rekabetçi kapitalizm, manifaktür ve makina (fabrika) üretimi dönemlerini kapsar. Üretim aletlerinin bir yere toplanması olan manifaktür üretimde, işçi henüz zanaatkar özelliklerinden sıyrılmamıştır. O nedenle yüz yılı aşan bu dönemde, gerçek anlamda bir işçi hareketi şekillenmemişti.

Makinalı üretim, sanayi devrimi ile başlamış, büyük işçi topluluklarını bir araya getirmiştir. Artık işçi, aletin (makinanın) bir parçası durumundadır, işi tek düze ve hiçbir yaratıcı özelliğe sahip değildir. Fabrika üretimine geçen kapitalizm, aşırı üretim krizleriyle birlikte yaşamaya başlamıştır. 19. yy. devri, krizlerin kapitalizmi her 6-8 yılda bir sarstığı yüzyıl olmuştur.

Serbest rekabet, hızlı teknik gelişimin iticiliğinde yüz yıla kalmadan zıttını, tekelci üretim ilişkilerini yaratmıştır.

Tekelci kapitalizm yıllarını başlıca üç farklı döneme ayırabiliriz. İlki, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadarki dönemdir; ikincisi, savaş sonrasında 1970'lerin ortalarına kadar; üçüncüsü, içinde yaşadığımız dönemi kapsar.

İlk döneme **finans kapitalin** doğup gelişmesi damgasını vurmuştur. Sürekli yoğunlaşan ve merkezileşen sermaye birikimi, kaçınılmaz bir şekilde **finans kapitali** yarattı. Finans kapital ya da somut biçimiyle anonim şirketler, üretimin giderek daha fazla sosyal **karakter** kazanması karşısında, mülkiyet ilişkilerinde de kapitalizm çerçevesinde bir "sosyalleşme" anlamına geliyordu. Kapitalizmin serbest rekabet yıllarına denk düşen işletmesinin başındaki kapitalist tipi, **finans kapitalin** şekillenmesiyle ortadan kayboldu.

Emperyalist anayurtlarda şekillenen dev tekeller, kaçınılmaz bir şekilde dünya pazarının yeniden paylaşımını gündeme getirdi. Tekelci kapitalizmin ilk kırk yıllık tarihine paylaşım savaşları damgasını vurmuştur. Yine aynı dönem, kapitalizmin yıkılış sancılarını en yüksek noktasına vardırmış, bunun sonucu olarak 1917 Rus Devrimi, daha sonra da Doğu Avrupa'daki devrimler yaşanmıştır. Tekelci kapitalizmin ilk dönemine damgasını vuran daha yüksek sermaye birikimi için dev tekellerin dünyayı en korkunç paylaşım savaşları, sosyalizmin doğuşuyla pazarların topyekün kaybına varınca sürdürülmesi imkansız hale gelmiştir.

Tekelci kapitalizmin ikinci dönemi, 1940'lar sonrası başlar ve öncesi ile bazı önemli farklılıklar taşır. Bu farklılıkların en önemlisi devletin bir kapitalist gibi ekonomiye katılmasıdır. Keynes'in ismiyle anılan bu uygulamalar 1930'larda filizlenmiş, 1940'lar sonrası ise kapitalist anayurtlarda genel bir özellik haline gelmiştir. Devlet, bir yandan az karlı alanlarda temel yatırımlara girişip, aynı zamanda büyük tekellerin dev müşteri-

si gibi davranarak doğrudan talep yaratırken; öte yandan sosyal harcamaları yükselterek hem iş edinmeyi hem de çalışanların yaşam koşullarını yükseltiyordu.

Bu gelişme, üretim ilişkilerindeki bu yeni durum hiç şüphesiz ki kapitalizmin iki dünya savaşını kapsayan büyük krizine karşı bir tepkidir. Aşırı üretim krizleri ve rekabetin yıkıcılığı, insanlık tarihinde yeni bir dönem başlatmış, sosyalizmi yaratmıştır. Dünya kapitalizmi 1917'den sonra, artık hiçbir zaman öncesi gibi olamazdı. Kapitalizm, sosyalizmin doğuşundan önemli dersler çıkartmıştır. John Galbraith'ın dediği gibi "refah devleti tarafından katı ve sert kenarları yontulmasaydı eğer, kapitalizm yaşayamazdı".

Devletin tekelci ekonomide devreye girmesi sermaye birikiminde yüksek bir yoğunlaşmanın doğal sonucudur. Ekonomiye egemen hale gelen **finans kapital** zümresi, devleti de bütün kapitalistlerin egemenlik aracı olmaktan, kendi egemenliğinin aracı haline getirmiştir. Devlet bir bakıma, **finans kapital** için daha yüksek sermaye birikimi sağlamada kolektif sermaye biriktirme aracı olmuştur.

Kapitalist ekonomiye plan uygulaması da 1945'ler sonrası girmiştir. Aşırı üretim krizlerinin yıkıcılığı ekonomiyi planlı davranmaya zorlamış, teknik haberleşmedeki gelişmeler de planlamayı mümkün kılmıştır. Bu özellikler kapitalizmin gelişmesinde, yaşanan büyük krizlerden sonra bir bakıma kaçınılmaz basamaklar olmuştur.

Öte yandan, 1950'ler sonrası kapitalizmde sosyal harcamaların artması -eğitim, sağlık, işsizlikte iyileşmeler- yani ünlü deyimiyle "refah devleti"nin şekillenmesinde ise en büyük etken, sınıf mücadelesinin sosyalizmin iktidarıyla sonuçlanmasıdır. Emperyalizm kırılmamak için esnemiş, daha doğrusu esnemek zorunda kalmıştır. Kapitalist anayurtlarda yaşam koşulları ve sosyal haklar öncesiyle kıyaslanmayacak ölçüde gelişmiştir. Bugün pek moda olan "İsveç modeli" kendi orijinalliğini Sovyet Devri-

mi'ne aşırı derecede yakın olmakla kazanmıştır. Üretim biçimi olarak sosyalizmle ilgisi olmayan, hatta tekelciliğin en sivri olduğu bu ülke, sosyal haklar açısından sosyalizmden ileridir. Bir İsveç sosyal demokratının dediği gibi, "*'İsveç modeli' güçlü bir kapitalizmle güçlü bir işçi hareketinden doğmuştur.*" İsveç işçi hareketinin gücünü Sovyet Devrimi'nden aldığı çok açıktır.

Kapitalizm, kendi arasındaki rekabet kadar sosyalizme karşı yürüttüğü soğuk savaşın itici gücüyle de üretici güçleri geliştirmiştir. Öte yandan, "refah devleti"nin temellerinde yeni sömürgecilikle geri ülkelerin soyulmasının çok önemli bir payı vardır. Eğer bu gerçeklik unutulursa, bütün değerlendirmeler emperyalizmin övgüsüne dönüşür.

Emperyalist merkezler, kapitalizmin yalnızca bir yüzüdür; diğer yüzü ise geri ülkelerdir. Birinde üretici güçler gelişirken, diğerinde büyük ölçüde çürümekte, israf olmaktadır. Geri ülkeler aleyhine sermaye biriktirebilen emperyalizm gelişirken, diğerlerinin nefes boruları her geçen gün daha fazla tıkanmaktadır.

Savaş sonrası emperyalist ideologlara "sanayi ötesi" toplumun kurulduğu çığlıklarını attıran gelişmeler 1970'lerin ortalarında yaşanan derin krizle birlikte yokolup gitti. 1970'ler sonrası belirginleşen yeni özelliklerine gelmeden, 1973 krizini yaratan koşullara ve krizin özelliklerine göz atalım.

Kriz kendini üretimde keskin bir düşüş ve doğal olarak kullanılmayan kapasitelerde bir artışla ortaya koymuştur. Bütün kapitalist ülkelerde 1961-1973 arası yüzde 6 olan sanayi üretimindeki yıllık artış oranı, 1974-1985 arası yüzde 1,8'e düşmüştür. Üçte birden daha fazla bir düşüş.... Bu düşüşün diğer yanı kullanılmayan kapasitelerdeki artıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası 1970'lerin ortalarına gelinceye kadar atıl kapasite en fazla 1966'da yüzde 6'ya ulaşmıştır. Oysa bu oran 1974'de yüzde 25'e sıçrarken, 1982'de yüzde 33'e tırmanmıştır. Yalnızca bu oranlardan kalkarsak, sabit sermayenin üçte biri değersizleşmiştir.

Hemen görülebileceği gibi 1930'lara kadar daha sık ve daha derin yaşanan derin krizler 1940'lardan 1973'e kadar aynı ölçüde yaşanmamıştır. 1973 krizine kadar üretimde dalgalanmalar yaşansa da bunlar kriz noktasına varmamıştır. Bu yapısal değişimin nedenleri açıktır. Devletin de ekonomiye doğrudan müdahalesiyle tekelci kapitalizm üretimi az çok planlı hale getirebilmiştir. Ülke ve dünya pazarına yukarıdan bakabilen finans kapital, doğal olarak üretimdeki eski anarşiye belli düzenlemeler getirebilmektedir.

Kapitalizmin savaş sonrası otuz yılı aşkın krizsiz döneminin diğer önemli nedeni, iki dünya savaşının öncekilerle kıyaslanmayacak ölçüde yarattığı yaygın ve derin yıkımdır. Kapitalizm bu yıkıntı üzerinde kendini yeniden kurdu. ABD sermayesinin öncülüğünde Avrupa (özellikle Almanya) ve Japonya yeniden kuruldu.

Öte yandan, aynı yıllar klasik sömürgeciliğin yaygınlaştığı yıllardır. Kapitalizm, doğuş yıllarında ilk büyük sermaye birikimini sömürge talanlarıyla yapmıştı. Savaş yıkımından sonra uzun "refah" yılları için yoğun sermaye birikimini bu sefer yeni sömürgecilikle sağlamıştır.

Fakat 1970'lere gelindiğinde kapitalizmin anayurtlarda savaş sonrası yeniden inşası bir ölçüde tamamlanmış, daha da öteye yeni güç merkezleri şekillenmeye başlamıştır. Diğer yandan, yeni sömürgecilik ilk iflas işaretlerini vermeye başlamıştır.

Böylece 1970'lere gelindiğinde aşırı sermaye birikiminden doğan kriz kendini bütün şiddetiyle ortaya koymuştur. Kar oranlarındaki düşme üretim araçlarının yenilenmesi için gerekli yatırımları yavaşlatmıştır. 1961-1970 arasında yüzde 9.1 olan kar oranı 1970-74 arasında yüzde 7.6'ya, 1974-1982 arasında ise yüzde 7.3'e düşmüştür.

1973-75'de derinleşen, kısa bir iyileşme eğiliminden sonra 1980-82'de yeniden patlak veren krizin temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Kriz daha çok tüketim malları, sanayi (tekstilden arabaya) ile eski günlerin ağır sanayi dallarını (demir çelik üretimi) etkilemiştir. Yeni yüksek tekniğin kullanıldığı kimya ve elektronik sanayi krizlerden fazla etkilenmemiştir. Yeni üretim tekniklerinin eskittiği ve değersizleştirdiği sermaye 1973 kriziyle yenilenmeye zorlanmıştır. Ve bu süreç kaçınılmaz bir şekilde işsizliği artırmıştır. Örneğin giyim, otomobil ve çelik sanayilerinde ABD ve Avrupa'da birkaç milyon işçi işlerini kaybetmiştir. Krizin hafiflediği yıllarda bile işsizlik azalmamıştır.

1973 ve 1980 krizleri, savaş sorası şekillenen üretim tekniklerinin eskiyip değersizleştiğini ve yenilenmesi gerektiğini anlatmaktaydı.

-Kapitalizmin 1973 ve 1980 krizleri, aynı zamanda enerji ve hammadde kaynaklarındaki bunalımla çakışmıştır. Emperyalist ideologların çok sık tekrarladığı gibi petrol fiyatlarındaki yükselmeyi krizin nedeni olarak koymak sorunu tam tersinden ele almak olur. Geri kapitalist ülkelerin ham madde kaynaklarının, emperyalizm tarafından pervasızca yağmalanması, bu ülkelerin şu ya da bu yolla direnişlerini ortaya çıkartmıştır. Bu aslında kapitalizmin ekstansif gelişiminin sonuna varıldığını gösteriyordu. Böylece kaynakların spekülatif israfı yerini zamanla kaynakların kullanımında tasarrufa bıraktı. Hammadde kaynaklarındaki tasarruf zorunluluğu ise yeni tekniklerin kullanımını kaçınılmaz kılıyordu. Geri ülkelerin bir direnci anayurtlarda teknik gelişime zemberek oluyordu.

Aynı kriz kapitalist ekonomilerdeki tarım sorununu da öne çıkartmıştır. Sabit sermayenin yenilenmesi için gerekli birikim ihtiyacı, tarım sübvansiyonlarına yapılan harcamalarda bir indirimi zorlamaktadır. Böyle bir gelişim, uluslararası planda tarım ürünleri rekabetini arttırır ve kaçınılmaz olarak kimi kapitalist anayurtlarda ve özellikle de geri ülke kırlarında yıkıcı etkiler yaratır. Eğer böyle bir gelişim olursa, şimdiden kapitalist anayurtları belli ölçüde bunaltan illegal işgücü göçü çok

daha yüksek boyutlara fırlar. "Refah devleti" adacığının etrafına yığılan bu "barbarlar", uyuşuk "medeni"ler arasında ister istemez sosyal huzursuzluklara kapı açar.

- Enflasyon ve yerinde sayan üretkenlik, düzelme yıllarında bile kapitalist ekonomilere yapışık bir hastalık haline gelmiştir. Enflasyonun esas kaynağı dev tekelci devlet harcamalarıdır. Fakat öte yandan önceki yıllarda "ılımlı" bir enflasyon, donuklaşan tekelci yapıları canlandırmak için istenen bir uygulama olmuştur. Artan fiyatlar, sabit sermaye yatırımlarının hızlı amorti edilmesini sağlıyordu. Fakat bu süreç bir kez işlemeye başlayınca tırmanan enflasyon koşullarında sabit sermayenin yenilenmesi zorlaşıyor, sermayenin eskime süreci yavaşlıyor, para üretim devresinden çıkıp spekülasyona kayıyordu. Bu da beraberinde üretkenlikte bir durgunlaşmayı getirmiştir. 1983 sonrası belli bir düzelme yaşanmasına rağmen kapitalist ekonomiler hala bu kısır döngüden kurtulamamıştır.

- 1930'lardaki kriz, devleti ekonominin içine çekerken, 1973 krizi tersi yönde bir eğilim doğurmuştur. Savaş sonrası gelişmede devletin ekonomiye girişi sermaye birikimini artırsa da tekelci üretimin yapısında zaten varolan donuklaşmayı yıllar geçtikçe biriktirmiştir. Yeni üretici güçler kriz yoluyla bu yapıyı zorluyor. Ancak sorun tekelci ekonominin yapısından devleti tümüyle çıkartmak, yani 1930 öncesi ekonomik yapılara dönmek biçiminde konursa, böyle bir geriye dönüş imkansızdı. Tekelci devlet kapitalizmi bir avuç finans kapitalin tüm ekonomiye egemen olmasının bir mantık sonucudur. O nedenle, bu yönde kimi eskiyen uygulamalardan vazgeçilebilir, fakat esas yapı fazlaca değişemez. Çok gürültüsü yapılan özelleştirmeler, kapitalizmin mantığı gereği karlı üretim alanlarıyla sınırlı kalacak; öte yandan verimsizleşen ya da karlılığı azalan alanlarda da "devletleşme" süreci işleyip gidecektir.

1978 krizi esas olarak "refah devleti"nin harcamalar yönünü etkilemiştir. Oranlarındaki düşmeyi engellemek için bir yandan

işverenlere yeni yeni avantajlar getirilirken, devletin sosyal harcamaları da azaltılmıştır. Bu dönüş çok önemlidir. Savaş sonrası ilk kez, krizlerini geri ülkelere aktarma yollarının tıkanması sonucu, "refah devletleri" kendi "imtiyazlı" halklarının cebine ellerini atmışlardır. İngiltere ve ABD'nin başına geçtiği "yeni sağ"ın "ekonomide liberalizm" parolası daralan devlet imkanlarının öncelikle finans kapitale sunulmasından başka bir anlama gelmiyor. 1970 öncesi uygulamalar genişleyen bir ekonomiye denk düşüyordu. Kredi imkanları ve sosyal harcamalarla çalışan kesim ve küçük işletmeler de bu genişlemeden payını almıştır. 1973 krizi sonrası uygulamalar ise daralan ekonomik gidişe denk düşmektedir.

- 1973 kriziyle işaretleri görülen 1980 krizinde ise daha açık ortaya çıkan diğer önemli özellik kapitalist dünyanın öbür yüzüyle ilgilidir. Trilyona varan borç krizleriyle yeni sömürgecilik iflasın eşiğine varmıştır. 1980 sonrası geri kapitalist ülkelerden sermaye kaçışı artmış, iki yüz milyar doları bulmuştur. Gelişmiş ülkeler lehine sürekli kan kaybeden bu ülkeler, üretimlerini yenileyecek sermaye birikimine hiçbir zaman ulaşamadıkları için yeni borçlar da soruna çözüm olmamakta, borçla borç ödenirken üretim temeli çürümektedir. Emperyalizm tıpkı 1950'lerdeki gibi Üçüncü Dünya karşısında yeni bir dönüm noktasındadır. Geri ülkeler ulusal bağımsızlık savaşlarıyla önce "politik bağımsızlık"larını kazandılar. Yeni sömürgeciliğin iflasıyla sıra ekonomik bağımsızlıkların kazanılmasına gelip dayanmıştır. Ama bu önce emperyalizmle iyice içli dışlı olmadan, onun bütün soygun yolları deşifre olmadan olmaz.

Krizin ortaya çıkarttığı gerçekleri tesbit ettikten sonra tekelci kapitalizmin yaşadığımız döneminde öne çıkan özelliklerine gelelim.

Üretici güçlerin durumu açısından: Bilimsel teknik devrim, üretici güçlerin gelişmesinde yeni bir dönem başlatmıştır. Bilim, önceleri üretim sürecinin dışında ve üstünde gö-

rünürdü. Artık bilimsel araştırma laboratuarları ile pratik üretim süreci arasındaki uzaklık olağanüstü kısalmıştır. 19. yy'da bilgi birikimi ancak 50 yılda ikiye katlanıyordu. 1950'lerde 10 yılda, 1970'lerde ise 5 yılda bir insanlığın bilgi birikimi iki katına çıkmaktadır. Şimdiden yüzde 75'i ABD'de olan 1300 bilgi bankası vardır ve ciroları bir kaç milyar doları çoktan aşmıştır. Bu konuda "Japon mucizesi" ilginç örnek oluşturmaktadır. Japonya 1950-1979 yılları arasında 26 bin patent hakkı satın almış, yani yılda ortalama 800'den fazla yeni teknik bilgi Japon ekonomisine girmiştir. 1970'lerden sonra, bu birikimin sonucu taklitçiliğin yerini yaratıcılık almaya başlamıştır.

Bilim ve tekniğin böyle fırtınalı ilerleyişi üretim araçlarının ömrünü hızla azaltmakta, her yeni gelişimle eskiler çarçabuk değersizleşmektedir. Böyle hızda değişime küçük ya da orta sermayeli işletmelerin ayak uydurmaları imkansızlaşmaktadır. Yeni teknikle üretim artık dev boyutlu tekelleri gerektirmektedir. Öte yandan, bilim ve teknikteki hızlı gelişim tekeller ölçeğinde rekabeti hızlandırmaktadır. Teknik gelişim buluşları olağanüstülükten kurtarmış, gündelik yenilikler haline getirmiştir. Uluslararası seviyeden olaya bakıldığında üretici güçlerdeki bu yenilenme hızı kapitalist pazarlardaki gerilimi önceleriyle kıyaslanmayacak ölçüde yükseltmiş ve süreklileştirmiştir.

İnsan üretici gücünün durumuna gelince kol emeği düzenli bir şekilde azalmakta, yerini otomatik sistemlere bırakmaktadır. Buna karşılık bilgi ve hizmet sektöründe çalışanlar artmaktadır. Kompütürlerle birlikte "kafa emeği"nin üretime aktarılması önemli değişikliklere uğramıştır. Yeni teknik kafa emeğini de sıradanlaştırıyor. Onu da yaratıcılıktan uzak, monoton, birbirini tekrar eden bir sürece dönüştürüyor. Az sayıda bilimsel araştırma grupları dışında hizmet işkolunda çalışanların ezici çoğunluğu tek düze "kafa emeği" harcamaktadır. Bu kafa ve kol emeği arasındaki imtiyazlı farklılığın kalkması yolunda

büyük bir adımdır. Ancak insan düşüncesinin yaygın yaratıcı kullanımından henüz çok uzaktadır.

Sınıfın gittikçe çoğalan bu kesiminin sınıf mücadelesinde belirgin bir deneyi yoktur. Konumundan dolayı henüz sınıf zıtlıklarını proletaryanın klasik çekirdeği ölçüsünde algılayamamaktadır. Bu "beyaz yakalılar"ın işi tekdüzeleştiği, bu alanda işgücü fazlası oluşmaya başladığı ölçüdeki süreç böyle akıyor, kendilerinin de işgücü pazarına dahil olduklarını kavrayacaklardır. Böylece sınıf mücadelesine "kol emeği"nin militanlığının yanına belki de "kafa emeği"nin taktik ustalığı katılacaktır.

Üretim ilişkileri açısından: 1970'ler sonrası öne çıkan gelişme uluslararası tekellerin artan önemidir. Bugün çok uluslu tekeller dünya sanayi çıktısının üçte birini; dünya ticaretinin yarısını; patent ve teknoloji satışının yüzde 80'ini kontrol ediyorlar. Tahmin edilebileceği gibi çok uluslu tekellerin yüzde 75'i gelişmiş ülkelerdedir.

Çok uluslu tekellerin gelişmesi emperyalizmin sermaye ihracıyla yaşıttır. Ancak onların esas güçlendiği dönem savaş sonrası Avrupa ve Japonya'nın yeniden inşa yıllarıdır. Bilimsel teknik devrimin üretici güçleri sürekli yenilemesi ve yeni emperyalist güç merkezlerinin şekillenmesi uluslararası tekellerin gelişimine hız vermiştir. Sermayenin, emperyalizm çağıyla ulusal çitleri yıkışının günümüzdeki bir örneği olan uluslararası tekeller insanlığın gelişiminin kaçınılmaz yönüne işaret ediyor. Ancak, kapitalizm koşullarında onların konumunu abartmak, hatta uluslararası tekellerle merkez ülkeler arasında uzlaşmaz çıkar çatışmaları görmek insanı Kautsky'nin *"süper emperyalizm"* görüşüne götürür. Emperyalizm koşullarında, pazarı paylaşmak ya da korumak için zor hayati bir öneme sahip olduğu müddetçe, uluslararası tekeller esas olarak ana ülkelerin uzantısı olarak davranacaklardır. Aslında uluslararası tekeller, eskisi gibi topyekün savaşlarla dünya pazarının pay-

laşılmasının imkansız olduğu koşullarda dünya pazarının her gün yeniden paylaşımında emperyalist merkezlerin öncü gücü ya da ileri karakollarıdır.

Emperyalist merkezler arası güç dengesi açısından: Savaş sonrası sosyalizmin zaferi karşısında ve ABD'nin egemenliğinde kapitalist anayurtlar rekabeti asgariye indiren bir uzlaşmayla yeniden inşa sürecine girmişlerdi. Bu uzlaşmanın en önemli belgesi uluslararası para sistemini belirleyen doları egemen para ilan eden Bretton Woods anlaşmasıydı. Bu uzlaşma 1970'lerde yırtıldı. Çünkü Almanya ve Japonya'nın öne çıkmasıyla emperyalist dünyada yeni bir güç dengesi ortaya çıkmıştır. Amerikan tekelinin zayıflaması emperyalist dünyadaki gelişmelere yeni bir nitelik kazandırmaktadır.

Bu gelişmeyi burjuva iktisatçıları "rekabette rönesans", "yeni bir rekabet rüzgarı" diye niteliyorlar. Gerçekten, 1950'lerde ABD'nin egemenliği çok açık iken, bugün Japonya ve Almanya güneşin altındaki yerlerini aldılar. İlk dünya savaşı İngiltere'nin dünya çapındaki egemenliğine önemli bir darbe vurmuştu. II. Dünya Savaşı egemenliğin kesin olarak ABD'ye geçmesiyle sonuçlandı. Savaş sonrası silahlanma yükünü taşımayan Almanya ve Japonya 1970'lerde açıkça ABD egemenliğinin yanına yükseldiler. 1980 krizi ise kapitalist anayurtlar arası rekabete savaş sonrası yaşanmadık ölçüde yeni bir hız vermiştir. Ayrıca bilimsel teknik gelişmenin yeni karakteri yani araştırma ve geliştirmenin dev boyutlu sermayeler gerektirmesi; öte yandan teknik yeniliklerin günlük buluşlar şeklinde hızlanması kapitalist anayurtlar arasındaki rekabeti kaçınılmaz bir şekilde canlandırmıştır.

Bu gelişmenin yanına 1989'larda ortaya çıkan sosyalizmin çözülmesi de eklenince, kapitalist anayurtlar arası rekabet daha da tırmanacaktır. Bu gelişme kendini en çok geri kapitalist ülkelerin -bunlara şimdi kapitalizmi restore etmeye çalışan eski sosyalist ülkeleri de katabiliriz- yeniden paylaşımında gösterecektir.

*****

Sonuçlandırırsak, sosyalist ülkelerdeki krizin birden tırmanmasıyla kapitalizmin görünümü parlaklaştı. Kapitalist sisteme bizzat sosyalist saflardan da övgüler arttı. Oysa 1990'lar kapitalizm açısından yeni kriz beklentilerinin yoğunlaştığı yıllardır. Bu nedenle, kendi sermaye yenilenmesinde zorlanan kapitalizm, yeni Doğu Avrupalı dostlarına son derece ihtiyatlı yaklaşmaktadır.

Kısmi bir iyileşme olsa da ABD ekonomisi hala kendini toparlayamamıştır. Amerikan mallarının rekabet gücü yükseltilemediği için dış ticaret hala büyük açıklar vermektedir. ABD savaş ve elektronik sanayi dışında pek çok alanda üstünlüğünü yitirmiştir.

Yaşanan kriz emperyalist merkezleri yeni bir işbölümüne itmiş, Almanya ve Japonya dünya jandarmalığında ABD'nin silah harcamalarına katılmaya zorlanmıştı. Yine bu ülkeler, Üçüncü Dünya'daki derin çöküş ihtimalini hafifletmek için yeni "riskler" üstlenmeye zorlanıyordu. Ancak sosyalist ülkelerdeki gelişmelerden sonra bu yeni iş bölümünün yürümesi çok güçleşmiştir. Almanya, son gelişmelerle birlikte kesin bir şekilde yüzünü doğuya çevirmiştir. İlk lokma Doğu Almanya'yı yuttuktan sonra Moskova'ya ilermeye niyetli görünüyor. Hitler'in motorize birliklerle yapamadığını Kohl, Alman Markı'yla başarmayı deneyecek.

Japonya ise, kendi yakın sömürgelerinden öteye açılırken çok ihtiyatlıdır. Sermaye fazlasını ABD devlet tahvillerine yatırmayı tercih ediyor. Bugün ABD taşınmaz mallarının yüzde 30'u Japonya tarafından satın alınmıştır. Kendi ülkesinde teknik yaratıcılığı kollayan Japon sermayesi, ABD pazarında asalak bir rantiye gibi davranıyor.

Kapitalist sistemin tümünü bekleyen en önemli sorun ise, yeni gelişmelerle yerinden edilen iş gücünün her geçen gün artmasıdır. Sermaye bu gelişmenin sosyal bedelini ödemeye hiç

de niyetli olmayacaktır. Sosyal harcamalar çoktan aşağıya çekilmiştir. Önümüzdeki yıllar artan işsizlik ödentileri, çalışma saatlerinin azalmasıyla çıkabilecek problemlerle doludur. İlk kez 1973'lerden sonra kapitalist anayurtlarda çalışanların yaşam standardı ve sosyal hakları geri saymaya başlamıştır ve bu süreç hala devam etmektedir.

Geri kapitalist ülkelerde ise iş gücünün önemli bir bölümü açık ya da gizli işsizdir. Bu fazla iş gücünü emperyalizm savaşlarla yok edemedikçe bilinçli olarak çürütmekte, lümpenleştirmektedir. Dünya ölçüsünde kapitalizm çürümesinin en açık kanıtı Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin durumudur.

Ulusal kurtuluş savaşları döneminin kapanmasıyla, açılması gereken sosyal kurtuluş savaşları döneminin en tartışılmaz kanıtı trilyona varan borç yığınıyla yeni sömürgeciliğin iflas işaretini vermesidir.

SOSYALİZM

Sosyalizm, tarihinin en dramatik yıllarını yaşıyor. Sosyalizmin sorunlarına yaklaşmak artık sistemdeki şu ya da bu detayın değerlendirilmesiyle sınırlı kalamaz, olaylar yaşanan sosyalizm deneyini topyekün yargılıyor.

İnsanlık tarihinin gelişimindeki paradoks bir kere daha sosyalizm pratiğinde yaşandı. İçinde bulunduğu koşullardan kurtuluş tasarlayan ve bu kurtuluşu niteleyen parolalarla geleceğe atılan insanlık, özlediği koşulları elde ettiğini sandığı an onlardan hala uzakta olduğunu görerek, yeni yönelişler aramaya zorlandı. Avrupa Ortaçağı'ndan "eşitlik, özgürlük, adalet" parolalarıyla çıkan insanlık, bu kavramlara kapitalizmin gelişim kanunlarının hayal edilenden bambaşka özler kazandırdığını çok geçmeden yaşadı. "Özgürlük, eşitlik ve adalet"in sonuçta, sermayenin, "feodal tekel"e karşı kendini özgürce yenilemesinden ve eski serflerin yeni ücretli kölelere dönüşme-

sinden başka bir sonuç doğurmadığını gördü.

Sosyalizm, ücretli köleliğe son vermek için, üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ve sınıfların ortadan kaldırılması parolalarını en yükseğe dikti, 70 yıllık iktidar deneyinden sonra ise kolektif mülkiyetin kolektif köleliğe, sınıfların kaldırılma gayretinin ise dev bürokratik bir devlet mekanizmasının doğmasına yolaçtığını gördü. Dolayısıyla yaşadığımız yıllar insanlık tarihi açısından yeni bir dönüm noktasıdır. Yeni teorik sentezlerin yaratılması, yeni politik parolaların yükseltilmesi kaçınılmazdır. Eğer çok haksızlık etmiş olmazsak sosyalizm "manifaktür" dönemini yeni kapatıyor olmalıdır. Nasıl kapitalizmin manifaktür dönemi henüz ortaçağın yaratmış olduğu üretim araçlarını yalnızca bir mekanda toplamakla yetinmişse, onlara yeni bir nitelik kazandırmamışsa, sosyalizm de kapitalizmden devir aldığı üretim araçlarını mülkiyetinden sıyırmakla yetinmiş, onlara yeni bir nitelik henüz kazandıramamıştır.

Sanayi devrimi, kapitalizmin gerçek gelişimi olmuştu. Bilimsel teknik devrim ise, kapitalizmi kendi maddi ve sosyal temellerini hergün daha fazla inkara zorluyor.

Sosyalizm, bilimsel teknik gelişimle kendi sanayi devrimine mi hazırlanıyor? Eğer böyle ise, bu gidiş neden geri dönüşlerle birlikte yaşanıyor? Bu topyekün geriye kayış, yeni bir sıçrayışın zembereğini kendi içinde taşıyor mu? Yoksa emperyalist ideologların dedikleri gibi, "tarihin bir yanılgısı" ortadan mı kalkıyor?

Bu sorulara cevap verebilmek için sosyalizmin gelişim sürecine ve yaşanan son krizinin nedenlerine göz atalım.

Sosyalizmin bilimsel bir düşünce temeli kazanması, döneminde kapitalizmin en ileri olduğu İngiltere, Fransa ve Almanya'daki gelişmeler ışığında oldu. Ancak 1900'lerden sonra devrim bulutları Doğu'ya, daha az gelişmiş kapitalist ülkelere kaydı. Bunun en önemli sonucu tamamlanmamış burjuva devrimleriyle sosyalizmin içiçe girmesi oldu. Rus Devrimi'yle başla-

yan bu süreç, ulusal kurtuluş savaşlarının tarihi olarak tamamlandığı 1975'lere kadar süregeldi. Burjuva demokratik talepler sosyalizm lafzı ve görüntüsü altına girebildi. Basbayağı kapitalist ilişkiler, sosyalizm bayrağı altında geliştirildi.

Oysa 1905, 1917 Şubat ve Ekim Devrimleri bu tarihsel süreçlerin içiçe yaşarken, aynı zamanda nasıl birbirlerinden farklı özlere sahip olduklarının en orijinal örneği olmuştu. Ancak insanlığın sosyal gelişimi sosyalizme doğru bir kez akmaya başladıktan sonra, yeryüzünün herhangi bir bölgesindeki her eski düzeni inkar ve ileriye yöneliş sosyalizm parolası altında yürüdü. Böylece sosyalizm görünüşte yaygınlaşırken, nitelikçe yeterince derinleşmiyordu. Günümüzde bu gerçeklik apaçık ortaya çıkmıştır.

Ancak dünya ölçüsünde, ulusal kurtuluşçu, burjuva, küçük burjuva akımların kendilerini sosyalist olarak adlandırmaları, bu anlamda sosyalizmin yaygınlaşması aslında üretim ilişkilerinin henüz böyle bir öz kazanmamasından kaynaklanan geri dönüşler ya da gerçek kapitalist yapıların ortaya çıkışı daha çok II. Dünya Savaşı sonrası devrim yaşayan Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde görüldü. Oysa 1980 sonrası, sosyalist sistemin çekirdeği olan ülkelerde, geriye dönüşler gündeme gelmiştir. Bunlar için aynı yorumu yapmak, hele Sovyetler Birliği'nde anti-komünizmin güçlenmesini aynı kolaylıkla yorumlamak imkansızdır.

O nedenle bugünkü krizi açıklayabilmek için, sosyalizmin inşasını birkaç basamakla açıklamalıyız. Bu konuda hiç şüphesiz temel örnek Sovyetler'dir.

Sovyetler'de sosyalizmin inşası çok özgül koşullarda gerçekleşmiş olsa da, onun genel özü, sosyalizmin inşasında insanlığın ilk önemli deneyi olmasındadır.

Sovyet iktidarının ilk beş yılı savaş komünizmi olarak adlandırılır. Proletarya iktidarıyla hemen kilise malları ve toprak kamulaştırılmıştır, fakat şehirlerde sanayinin kamulaştırılması ise yıllar almıştır. Yönetmeyi, özellikle üretimi düzenle-

meyi pratik içinde öğrenen proletarya iktidarı sabotaj ve spekülasyona kaçmadıkça fabrika sahipleriyle, burjuva uzmanlarla birlikte iş yapmaktan kaçınmamıştır.

Bu yıllar ekonomik kuruluştan çok, proletarya iktidarının siyasi olarak tutunma ve karşı-devrimi tasfiye yılları olarak nitelenebilir. Köylüye toprak dağıtılmıştır, ancak dış ve iç savaş nedeniyle, ürettiği ürünün kendi asgari ihtiyacı dışındaki kısmına proletarya iktidarı tarafından el konulmuş ve bütün ticaret devletin doğrudan yürütümüne girmiştir. Bu uygulamalar olağanüstü koşulların bir bakıma kaçınılmaz sonuçlarıydı.

Fakat savaş komünizmi olağanüstü bir dönemin uygulaması olmasına rağmen sosyalizmin kuruluş deneyinde bazı yanıltıcı sonuçlara yol açmıştır. Bunların en önemlisi, eski üretim ilişkilerinin tasfiye edilip, yerine sosyalist üretim ilişkilerinin geçirilmesi sürecinin çok hızlı başarılabileceği hayallerini yaratmasıdır.

Köylülüğe, şehir ve kır arasındaki ticarete getirilen uygulamalar, savaş koşulları geçer geçmez hemen geniş bir hoşnutsuzluğun kaynağı olmuştur. Ünlü Kronştat Ayaklanması'yla NEP dönemine girilmiştir.

NEP, proletarya iktidarının güç toplamak için geriye adım atışıydı. Uluslararası planda Avrupa'da bir devrim imkanı hemen hemen kalmamıştır, Sovyetler'de ise kır ve şehir arası mal değişimi durma noktasına gelmiş, Sovyet iktidarının toprak dağıttığı köylülük, elinde avucunda ne varsa alan aynı Sovyet iktidarına karşı çıkmaya başlamıştı. Sonuç olarak, köylüye devletçe alınan ayni vergi dışında kalan ürününü satma hakkı tanındı. Aynı zamanda iç ticarette de belli bir serbestlik yaratıldı.

Bu tedbirlerin hiçbirinin sosyalist niteliği olmadığı açıktır. Tam tersine kapitalizmin belli ölçüler içinde gelişmesine izin verilmiştir. 1921'lerde uygulanan NEP, şehir ve kırlarda üretim ve dağılımın iç savaş nedeniyle büyük ölçüde yıkıma uğraması, buna karşılık proletarya iktidarının mevcut örgütlenmesiyle bu

yıkımı onarmasının imkansız olduğu koşullarda, kapitalist ve küçük meta üretim ilişkilerine verilen geçici bir tavizdi.

Nitekim yedi-sekiz yılda üretimde ve ticarette belli bir canlanma yaşanmış, proletarya iktidarının önünde, nereden onarılmaya başlanacağı belli olmayan bir yıkıntı değil, nasıl sosyalist üretim ilişkilerine dönüştürüleceği daha açıkça belli olan, kapitalist üretim ve ticaret ağı şekillenmiştir. NEP'den dönüş nasıl başlamıştır? Sanayide, proletarya devleti kapitalizmden devir aldığı üretim araçlarını onarmış, üretimi asgari ölçülerde de olsa yürütebilme deneyi kazanmıştır. Kırlarda ise, kendini az çok toparlayan köylü, özellikle kulaklar, yeterli sanayi ürünü elde edemedikleri için tahılı pazara çıkarmak yerine stoklamaya başlamıştır. Aynı mal kıtlığı şehirde Nepman'ların spekülasyon özlemini kabartmıştır. Dolayısıyla NEP üretici güçlere kapitalist yolda bir gelişim hızı sağladıktan sonra, geri Rusya koşullarında aynı zamanda kapitalizmin bütün çürümüş yönlerini de yeniden açığa çıkartmıştır. Tahıl stoku ve ticarette spekülasyon NEP'in proletarya iktidarı altında katlanılabileceği sınırlarına dayandığını göstermiştir.

Bilindiği gibi NEP yıllarında daima üç sosyal eğilim çatışmıştır. Troçki'nin başını çektiği eğilim, NEP uygulamasına baştan karşı çıkmış, adeta savaş komünizmi uygulamasının devamını savunmuştur. "Hızlı sanayileşme" parolasıyla köylülüğün hemen tasfiyesini savunan bu eğilim aslında üretici güçlerin seviyesini dikkate almaksızın sosyalizmi yalnızca proletarya iktidarının zoruyla kurmaya yöneliyordu. Buharin'in temsil ettiği eğilim ise tam tersi bir konumdaydı. Özel ticaretin ve küçük köylü üretiminin, sosyalist işletmelerce yürütülecek rekabetle tasfiye edilmesini savunuyordu. İlki; süreci hükümet kararnameleriyle iyice kısaltmak isterken, diğeri, gidişi küçük meta üretiminin bitmez tükenmez kararsızlığına ve dar görüşlülüğüne terkediyordu.

NEP günlerinden günümüz Sovyetleri'ne bir sıçrayış yapar-

sak, Stalin'in "kışla sosyalizmi"ne yıldırımlar yağdırılırken, NEP yılları yüceltilmektedir. Bu rezonansın tesadüf olmadığı açık. Ayrıca ekonominin bugünkü tıkanışını aşma çabaları tam bir kaosa gelip dayanınca, Stalin'in bütün uygulamalarına öfke yükselmekte, tarihi gelişime Stalin'siz yeni bir yol çizme çabaları kafaları ister istemez Lenin'in bıraktığı noktaya döndürmektedir. Böylece günümüz Sovyet basınında Stalin'le "kışla sosyalizmi", Lenin'le NEP özleştirilmektedir.

Oysa, ilk beş yıllık plan uygulaması başlayıncaya dek, yani Lenin'in yaşadığı yıllarda Sovyetler'de sosyalizmin inşası henüz siyasi üst yapıdan ekonomik alt yapıya inememiştir. Sovyet iktidarının Lenin'li yılları, kendi deyişiyle "sosyalizmi kurmayı amaçlayan" ve bu anlamda sosyalist olan, proletarya iktidarının egemen sınıf-devlet olarak örgütlenme yıllarıdır. Üretim ilişkileri temelinde sosyalizmin inşasına ancak NEP sonrası başlanabilmiştir ve Lenin, NEP'i ilan ederken onu hiçbir zaman yüceltmemiş, tersine NEP'le ilgili her konuşmasında bu uygulamaların zorunlu bir geri çekilme olduğunu vurgulamıştır. NEP'i bu gerçek özünden koparark, ona övgüler düzmek aslında bugünün Sovyetleri'nde kapitalizme geri dönüş özlemlerinin dolambaçlı yoldan ilan edilmesidir.

Yine NEP yıllarına dönersek, Buharin'in tasarladığı kulakları ve küçük köylülüğü rekabetle eğitme ve tasfiye etme yolu, bugünün Sovyet insanına daha "doğru" görünüyor. Sovyetler başka dış koşullara sahip olsaydı böyle bir gelişmeye proletarya iktidarı katlanabilirdi. Ancak yeni bir dünya yaklaşımına hazırlanan emperyalizmle kuşatılmış, proletaryanın azınlıkta olduğu, geniş küçük meta üretimi ilişkilerinin egemen olduğu her ülkede, küçük üretimin tasfiyesi süreci hayati bir önem taşıyordu.

Kır için gerekli makinaların üretilmesiyle birlikte kolektif tarıma hızlı bir geçiş kaçınılmazdı. Bu yöndeki abartma ve aşırılıklar, koşulların olağanüstülüğünde bu ilk büyük tarihi denemenin bir bakıma kaçınılmaz yan ürünleri oldular.

İlk beş yıllık planla birlikte Sovyetler yeni bir döneme girdi. Çok kısa bir zamanda ağır sanayinin temelleri atıldı. 1928-40 yılları arası elektrik üretimi 9.5 kat, çelik 4.5 kat, makina üretimi 29 kat, motorlu araçlar ise 18 kat arttı. Ve Sovyet sanayi bütün Sovyet ekonomisinin yüzde 84'ünü temsil ediyordu. Bu büyük atılımın tarımdaki daha ağır gelişme pahasına yapıldığı açıktır.

Mülkiyet ilişkileri de 1935'lere gelindiğinde on yıl öncesinden bambaşkaydı. Sanayide özel üretim, toplamın yüzde 0.04'ü, tarım da ise yüzde 15.5'i idi.

Bu devasa atılımın hiç şüphesiz ki sosyal bir bedeli de olmuştur. Toplumdaki hızlı altüstlüğün belli hoşnutsuzluklar yaratması kaçınılmazdı. Yüzyılların gelenek ve alışkanlıkları dinmeyen bir değişim fırtınasına tutuldu. Stalin'e kötü ün kazandıran şey, bu korkunç atılıma karşı kaçınılmazca yükselen sıradan ve aşılabilir hoşnutsuzluklarla, bilinçli karşı-devrimci sabotörleri birbirinden yeterince dikkatli ayıramamasıdır. Her direnç karşı devrim hanesine yazıldı ve "halk düşmanı" ilan edildi. Sosyalizmin kuruluşu, koşullar gereği ne kadar devasa adımlar attıysa, her engelleme girişimine de o ölçüde büyük ve kesin tepki göstermiştir.

II. Dünya Savaşı'nda bir kere daha önemli bir yıkım yaşayan Sovyetler, savaş sonrası 5-6 yılda kendini büyük ölçüde yenileyebilmiştir. Stalin'in son yıllarına gelindiğinde ekonomide ve siyasi yapıda gerçekleşmiş olan şekillenme hangi temel özellikleri taşımaktaydı?

İlk olarak, mülkiyet biçiminde tartışılmaz ağırlık devlet mülkiyetindeydi. Devlet mülkiyeti, toplumsal mülkiyetin somutlaşmış biçimi oluyordu. Kooperatif mülkiyeti "geri bir biçim" olarak kabul ediliyordu. Grup mülkiyeti olarak kooperatif mülkiyeti "grup bencilliğini" besliyor, üretim ilişkilerinin toplumsal karakterini bozuyordu. Bu anlayışla, ticaret, hizmet ve daha çok tüketime yönelik alanlardaki kooperatifler 1950'-

lerde kaldırıldı, ancak çok geçmeden 1960'larda yeniden izin verildi. Ancak 1950'lerde son şeklini alan mülkiyet ilişkileri esas olarak Peresteroyka yıllarına kadar korunmuştur.

İkinci olarak, ekonomide değer yasasının düzenleyici rol oynamadığı, bunun yerine "uyumlu (orantılı) gelişme yasası"nın (Stalin) belirleyici olduğu kabul edilmiştir. Bunun somut anlamı kapitalizmin krizli gelişimi yerine orantılı-planlı sosyalist gelişimin geçmiş olmasıdır. 1960'ların sonlarına kadar tartışmasız kabul gören bu anlayış 1970'ler sonrasının gelişmesinde top ateşine tutulmaya başlamıştır.

Sosyalist ekonominin, dünya savaşı sınavından geçtikten sonraki gelişimi öncesiyle bazı farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıkların en önemlisi tüketim malları üretiminde bir artıştır. Ekonomide 1970'lere kadar sürekli bir gelişme yaşanmıştır. Uzun savaş yıllarından sonra ilk kez 1960'larda kırda ayni ücret ödemesi artık terkedilmiştir. Daha önceleri üretim darlığı ve çeşit olarak azlığı nedeniyle uygulanan ayni ödeme, Sovyet kırlarında uzun yıllar devam eden bir uygulama olmuştur. 1960'larda ise dünyadaki yeni koşullar ve Sovyet ekonomisinin savaş yıllarından çıkmasıyla üretim çeşitlenmeye başlamıştır. Öte yandan, savaşın baskısı sona erince yeni hammadde kaynaklarının kullanımı için yatırım yapılmış, hatta Kruşçev'in "bakir topraklara" yayılan tarım reformuyla Sovyet ekonomisi gerek maddi kaynak ve gerekse iş gücü açısından genişlemesinin sınırlarına varmıştır.

Bu noktada ekonomide tıkanma ve durgunlaşma başlar. 1975'lerde kendini tartışılmaz biçimde hissettiren ekonomideki durgunlaşma 1980'lerde açıkça krize dönüştü, bugünlerde Sovyet ekonomisi krizin en derin noktasındadır.

Ekonomideki sancılar kendini nasıl ortaya koymuştur? İlk göstergc, üretimde ve verimlilikteki düşüştür. Sanayi üretimindeki verimlilik artışı 1971-75 yıllarında en yüksek noktasına varmış, 1976-80 arasında ise önceki yılların yarısına düşmüş-

tür. Henüz bir düzelme belirtisi yoktur.

Aynı gerçeklik bir başka yönden de kendini açığa vurmuştur. Her milyon rublelik sabit sermaye yatırımı 9. Beş Yıllık Plan döneminde 85 işçiyi açığa çıkartırken, bu rakam 10. Beş Yıllık Plan döneminde 64'e, 11. Beş Yıllık Plan döneminde ise 44'e gerilemiştir. Teknik olarak yeterince geliştirilmemiş makinaların üretime sokuluşu üretim maliyetlerini artırmaktan başka bir sonuç doğurmamıştır. Öte yandan zamanında makina yenilenmesi yapılamadığı için, tamir ve bakım masrafları makinanın yenilenmesi için gereken harcamaları aşmıştır.

Krizin ikinci göstergesi, kullanılmayan stokların yüzde 184 artışıdır. Bu stok artışının kapitalist ekonomilerdeki üretimle hiçbir ilgisi yoktur. Kalite düşüklüğünden dolayı talebi kesilen, ancak planda yer aldığı için üretilen bu mallar yıllarca birikmiştir. Makinadan, ara mallarına ve tüketim mallarına kadar çeşitlilik gösteren bu stoklar bir bakıma sosyalist üretim açısından israftır. Toplumsal emeğin boşa harcanışıdır.

Öte yandan ekonomideki bozulmanın üçüncü göstergesi kendini "gölge ekonomi" olarak ortaya koymuştur. Sovyet ekonomisinin dörtte biri sosyalist kanunların dışında işlemektedir. Bir yanda değersiz yatan stoklar, öte yanda tüketim mallarının önemli bir bölümünü kapsayan kıtlık, "gölge ekonomisinin" temellerini güçlendirmektedir. Sovyet resmi kayıtlarına pek çok malın "taşınma ve depolanma" sırasında kayba uğradığı yazılıdır. Örneğin dünyanın bir numaralı kimyasal gübre üreticisi Sovyetler, bunun yüzde 30'unu taşıma ve depolama sırasında yitirmektedir. Ancak bu taşıma kayıplarının bugün gölge ekonominin aşırmaları olduğu açığa çıkmaktadır. Brejnev Dönemi bürokrasisi kara ekonomiyi "taşıma kayıpları" olarak örtmeye çalışmış fakat bugün mızrak çuvala sığmaz hale gelmiştir.

Netice olarak, Sovyet ekonomisindeki kriz kendini yetersiz ve değersiz üretim olarak koymaktadır. Bunun temel nedeni

devleşen ve hantallaşan planlama çarklarında üretimin sonuçlarından kopuşmadır. Kapitalist ekonomide, tekel koşullarında bile meta pazarda değerlenir, meta dolaşımı gerçekleştiği ölçüde kapitalist, artı-değeri sermayeye çevirebilir. Tekel avantajları, dev reklam harcamaları ne olursa olsun kapitalisti, metanın dolaşım süreci, yani pazardaki konumu doğrudan etkiler. Sovyetler'de planlama o hale gelmiştir ki, üreticiyi plan açısından sadece kendisine verilen kota, yani sayı ya da ağırlık olarak üretim miktarı ilgilendirmektedir. Ürünün tüketiciye ulaşıp ulaşmamasından üretici birim, bir kayba uğramamaktadır. Üretimin sonuçlarıyla doğrudan hiçbir bağlantısı yoktur. Üretici birimler arası ve üretici birimlerle tüketici arasındaki her türlü ilişki, Sovyet ekonomisinde planlamadan geçmektedir. 1960'lara kadar daha çok ağır sanayiye dayalı ekstantif gelişimin ihtiyaçlarını karşılayabilen planlama tarzı, milyonları aşan mal çeşitliliğinde ve teknik gelişmenin olağanüstü hızı karşısında iflas etmiştir. Sovyet ekonomisi ABD'den dört kat fazla traktör, 3 kat fazla ayakkabı üretmektedir. Traktörlerin bir kısmı üretime girmeden depolarda çürümektedir. Ayakkabılar ise mağaza raflarında alıcı bulamazken, ithal ayakkabı satan mağaza önlerinde kuyruklar uzamaktadır.

İhtiyaçların kabaca tatmini yıllarına denk düşen, üretim miktarını kriter alan planlama yeni gelişmelere cevap vermemekle kalmıyor, kendini yenileyemediği ölçüde toplumsal emeğin boşa harcanmasına sebep oluyor.

Sovyet sanayisinde geçmiş yılların deneyi bir gerçekliği ortaya çıkartmıştır. Sovyet silah ve uzay sanayi teknik gelişme ve disiplini açısından kapitalist ekonomiyle boy ölçüşebilecek seviyededir. Ancak üretim bu alandan tüketim malları sanayisine ve hizmetlere kaydıkça akıl almaz ilkellikler ortaya çıkmaktadır. Silah ve uzay sanayisinde, emperyalist sistem karşısında üretimin sonuçlarını sürekli izlemek zorunda kalan sosyalizm, kendi insanının ihtiyaçları karşısında aynı titizliği gös-

terememiştir.

Ücretiyle toplumsal üretimden pay alması gereken üretici işçi, mal kıtlığı ya da kalitesizliği nedeniyle ücretini gittikçe yararsızlaşan bir fon olarak görmeye başlayınca, üretime kayıtsızlık artmakta, iş disiplini giderek bozulmaktadır.

Sosyalist ekonomide yaşanan kriz, onun iki temel unsurunu tartışma gündemine getirmiştir: Üretim araçlarının mülkiyeti ve planlı gelişim bugün 1930'larda kavuştuğu netlikten çok uzaktadır. Ayrı ayrı irdeleyelim.

Sonuçtan başlarsak Doğu Avrupa ülkelerinin tümü üretim araçlarının "devlet" mülkiyeti biçimlerine kanunlarında "eşit" yer verdiler. Sovyetler'i de bu yöne zorluyor.

Sosyalizmin 70 yıllık deneyi sonucunda, özel mülkiyet yeniden kutsanıyor mu? Çelişki gibi görünse de, kapitalist anayurtlarda gelişim mülkiyet biçimlerini toplumsallaşmaya zorlarken, sosyalizmin krizi sanki tersine bir gidişle, özel mülkiyete yeni kanallar açmaktadır.

Sosyalizmin bugüne kadarki deneyinde toplumsal mülkiyet, pratikte kendini devlet mülkiyeti olarak somutladı.

Üretim araçları bu anlamda toplumsallaşmasına rağmen, günümüz sosyalizminde işçinin üretime yabancılaşması gizlenemez bir gerçekliktir. Bu yabancılaşmanın en açık biçimi ise, üretim araçlarının kullanım ve bakımında kendini göstermektedir. Sınıf bu araçları kolektif olarak sahiplenmek yerine, gösterdiği kayıtsızlıkla bu toplumsal zenginliği israf etmektedir.

Bu acı sonuçlar bilinen, ancak olayların yıldan yıla örttüğü bir gerçekliği yeniden öne çıkartmaktadır. Sosyalizm, sadece üretim araçlarının "devlet mülkiyeti" değildir. Bu atılabilecek ilk ve en kolay adımdır. Sosyalizm, aynı zamanda üretimin sınıf tarafından yürütülmesidir. Ancak bu, üretim araçlarının devletleştirilmesi kadar kolay atılabilecek bir adım değildir. Ve bugüne kadar yaşanan deneylerin gösterdiği gibi, eğer sınıfın

üretimi yönlendirmesi gerçekleşmezse, üretim araçlarının devletleştirilmesi zamanla sosyal anlamını yitirmektedir.

Sosyalizm koşullarında da işin tek düzeliğine son vermek uzun bir süreci gerektirdiğinden, üretime yabancılaşmanın ya da yapılan işe kayıtsızlaşmanın maddi koşulları büyük ölçüde devam etmektedir. Bu kayıtsızlığı yenebilmenin en önemli şartı, işçinin üretimi, üretim koşullarını iyileştirme gücünün kendi ellerinde olduğunu pratik içinde kavraması ve bunu sağlayan bütün mekanizmaların sürekli canlı tutulmasıyla mümkündür. Üretimle böyle bir kenetlenme yaşanamadığı için bugün Doğu Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı fabrikaların özel ellere devrini pasif kalarak onaylıyor.

Ekonominin büyümesiyle birlikte devleşen bürokrasi, sürekli bir zaafın üzerinde urlaşmış, urlaştıkça bu toplumsal zaaf daha derinleşmiştir. Bu zaaf çalışan insanların istikrarsız inisiyatifi, çözümü yukardan bekleyen binlerce yılın alışkanlığıdır. Netice olarak, bürokrasi, toplumsal mülkiyetle toplum arasında üretim ilişkilerini taşlaştıran bir tabaka olmuştur.

Günlük pratik yaşamın defalarca tekrarlanan akışında, bu bürokratik tabaka, toplumsal mülkiyetin hukuken değilse bile fiilen sahibi gibi görününce, çalışan insanlar açısından üretim araçlarının mülkiyeti kendi dışlarında kalan bir olgu haline gelmiştir. Bürokrasinin bu mülkiyeti yukardan aşındırması, kaçınılmaz bir şekilde çalışan yığınların da aşağıdan kayıtsızlığını kışkırtmıştır.

Bu gerçeklik karşısında sosyalist ülkelerde ister istemez mülkiyet biçimleri yeniden tartışma konusu olmuştur. Sovyetler'deki süreci dikkate alırsak gelişmeler önce şehirlerde tamir, lokantacılık, vb. daha çok hizmet alanında aile işletmelerine ve kırlarda ise kolektif kontrat (toprak kiralama) uygulamasına izin verilmesiyle başlamış, şimdilerde fabrikalarda grup mülkiyetine ya da hisse sahipliğine varmıştır. Kanunen henüz kesinleşmese de yoğun tartışmaların odağında yeni mülkiyet biçim-

leri yer almaktadır.

İşin doğası gereği bireysel karakterde olan ve genellikle küçük çaplı üretim ya da hizmet alanlarında "özel" işletmeciliğe izin verilmesi doğaldır. Sosyalist üretim ilişkilerinde kaçınılmaz bozulmalar yaratsa da bu tür işler henüz çalışmaya karşı insan davranışından çok daha yüksek kalite talep ettiği için sosyal olarak yapılamayabilir. Ayrıca, Sovyetler'de bu tür hizmet alanları, sürekli ikinci plana itilmiş, etkili bir şekilde çözüme kavuşturulmamış ve "gölge ekonominin" belki de en masum alanını oluşturmuştur. Bu bozulmanın legale çıkarılması ve kendi iş karakterine uygun bir yasal çerçeveye alınması neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir. Üretim ve hizmetlerdeki bu aksamalar, aslında aşırı devletleştirmenin bir sonucudur. Öte yandan yaşam seviyesi yükseldikçe bakım, onarım, eğlence vb. alanlarda yükselen talebe, "devlet işçisi" biçiminde cevap vermek sosyalizmin bugünkü seviyesinde imkansızdır. Bu alanlardaki "özel işletmeler" genel sosyal üretim tarafından kuşatılabilir ve zaman içinde eğitilebilir.

Fakat büyük işletmelerdeki üretimin tıkanmasından kalkarak, grup mülkiyeti ya da hisse satışına geçmek, sosyalist üretim ilişkilerine son vermek olur. Üretim araçlarına ve üretilen ürüne "somut sahiplenişin", üretimi canlandıracağını savunan Sovyet ekonomistlerinin sayısı her geçen gün artıyor.. Oysa kapitalizm koşullarında da işçinin ne üretim araçları ne de fabrikadan çıkan ürün üzerinde somut bir mülkiyet hakkı yoktur. Onun ürünleri sahiplenişi aldığı ücret aracılığıyla olur. Bu biçimiyle Sovyet işçisiyle, Almanya'daki bir işçi arasında fark yoktur. Ancak aradaki en önemli fark, işgücü Sovyetler'de artık meta değildir. Alınıp satılamaz, yedek işsizler ordusunun baskısıyla, işgücünün fiyatı pazarlık konusu edilemez.

Sosyalizmin bu büyük kazancı bugünden sistemin kendisi için bir dezavantaja dönüşmüştür.

İlk olarak, sosyalizm kapitalizmden yeterli bir iş disiplinini

miras almamıştır. Çarlık Rusyası'nda kapitalizm henüz genç-ken yıkıldı ve sosyalizm büyük bir hızla küçük köylüyü işçi-leştirdi. Böylece sosyalizm nesilden nesile işçi sınıfının yapısı-na yerleşen bir iş disiplini mirasına, özellikle Sovyetler'de sa-hip olmadı. İş güvenliğiyle desteklenen mujik geleneği, devri-min coşkulu yıllarından sonra sosyal yaşamca her alanda yeni-den şekillendi. İkinci olarak, üretim sürecine yaratıcı bir inisi-yatifle katılmayış, kotayı tutturmaktan öteye üretimin sonuç-larından kopuş, kaba eşitlikçilikle birleşince işçi açısından üre-tim, sosyal değerini yitiren bir angaryaya dönüştü. Üçüncü ola-rak, savaş gibi olağanüstü koşulların kısıtlayıcılığı kalktıktan sonra tüketim malları üretimine bir dönüş yaşanmasına rağ-men, malların kıtlığı ve aşırı kalitesizliği, işçi açısından ücreti-ni anlamsız hale getirmiştir.

Ücreti aracılığıyla işinin karşılığını toplumdan alamadıkça, işçi için emek harcamak anlamını yitirmiştir.

Üretime bu yabancılaşma, grup mülkiyetiyle aşılabilir mi? Bu konuda sosyalist ülkelerin önünde umut kırıcı Yugoslavya örneği durmaktadır. İş-Kolektifleri, "öz yönetim" adı altında ya-ratılan artı-değeri kullanma hakkına sahiptir. Deneyler, işçilerin yeni yatırımlar için fon biriktirmek yerine, birikimi ücretlerin artırılmasında kullanmayı yeğlediklerini göstermiştir. Böylece toplumsal çıkar, grup bencilliğine feda edilmektedir. Sonuçta ü-retimin kıt, ücretlerin yüksek olduğu ucube bir ekonomiye var-mıştır. Bu deneyi iyi bilen Sovyetler, grup mülkiyetini hisse se-nedi biçiminde uygulamayı tartışıyor. Henüz sınırları belirsiz o-lan bu tartışmalar mantık olarak aynı temele dayanmaktadır. E-ğer hisse satımı, fabrikada çalışanlarla sınırlı kalırsa bu uygula-ma, Yugoslav modelinin kısıtlı bir uygulaması olur. Hisseler için bir sınır konmazsa bu da kapitalizmin "anonim" mülkiyetine bir dönüş olur. Sınıf spekülasyonunu da beraberinde getirir.

Sosyalist üretim biçimi açısından, üretim araçlarında doğru-dan (Macaristan, Polonya gibi) ya da dolaylı (Sovyetler) özel

mülkiyete bir dönüş, aslında soysuzlaşan bürokrasiye boyun eğmek, onun toplumsal mülkiyeti yağmalamasını meşrulaştırmak anlamına gelir. Bugüne kadar toplumsal mülkiyeti örgütlü kara ekonomi yoluyla aşıran bu kesim, özel mülkiyet koşullarında ilk davranış avantajına sahip olacaktır. Geniş çalışan yığınlarda işe karşı bir kayıtsızlık doğmasına neden olan imtiyazlı urlaşmış bürokrasinin zorluk ve elbette istikrarlı bir mücadeleyle tasfiye edilmesi yerine, üretim araçlarında özel mülkiyete dönüş kısa yoldan düzelme hayalleriyle, bürokratik yozlaşmaya teslimiyet sonucunu doğurmaktadır.

Sosyalizmin bugüne kadarki deneyi üretici güçlerin seviyesi dikkate alınmaksızın yapılan kolektifleştirmelerin umulanın tam tersine, üretimde bir hantallaşma yarattığını göstermiştir. Büyük makinalı üretim dışındaki alanlarda toplumsal mülkiyete geçiş bir bakıma küçük üretimin üretkenliğini tüketmesi, sosyal olarak yararsız hale gelmesiyle mümkündür. Sosyalizmi bu yolda hatalı davranışa iten iki başlıca neden vardı. İlki, kapitalist özel mülkiyetin insanlığı uğrattığı büyük yıkımlar karşısında toplumsal mülkiyet biraz da kaçınılmaz bir şekilde kafalarda aşırı yüceltilmiş, kendisi sosyal gelişimin bir sonucu ve bir basamağı olmaktan öteye kutsal amaç olarak görülmüştür. Ancak insanlık tarihinde sosyalizmin ilk kez pratiğe uygulanıyor olması böyle yüceltmeleri bir bakıma kaçınılmaz kılmıştır. İnsanlık, yeni değerlere yaşlı insan ihtiyatlılığıyla değil, ihtiyatsız gençlik coşkusuyla sahip çıkmıştır. Aksi taktirde bu yeni ideallere değil yaklaşmak, üstüne laf tüketip ağlaşmak insanlığın alın yazısı olurdu. İkinci neden, emperyalizmin kuşatması koşullarında siyasi olarak istikrarsız ve üretim olarak verimsiz olan küçük meta ekonomisi olağanüstü hızla tasfiye edilmiştir. Bu hız, koşulların gereği kaçınılmaz idiyse de aynı zamanda urlaşan ve hayatın her alanına dal budak salan bürokratlaşmanın temel nedeni olmuştur.

Nasıl ki, ekonomik ve sosyal yaşamı yaratıcı olarak yeniden

üretmekteki gerilik bürokratik urlaşmayı yarattıysa, bu hastalıkla ancak insan üretici gücünün inisiyatifini yaygın şekilde yükseltmekle baş edilebilir, yoksa üretimde özel mülkiyete geri dönülerek değil. Bu inisiyatifi, özel mülkiyetin harekete geçirebileceği söylenirse, Lenin'in dediği gibi "büyük çoğunluğun yarış dışı kalacağı" kapitalist rekabet yeniden diriltilmiş olur.

Özetle,üretim araçlarının toplumsallaştırılması, üretimin işçi sınıfı tarafından yürütülmesiyle taçlandırılamayınca yığınların gözünde sosyal anlamını yitirmiştir.

Sosyalizmde ikinci önemli tartışma konusu planlı gelişim ya da pazar ekonomisi üzerinedir. 1950'lerde Stalin Sovyet ekonomisinde "değer yasasının düzenleyici rol oynamadığı" bunun yerine "uyumlu (orantılı) gelişme yasası"nın belirleyici olduğunu ileri sürmüştür.

Gerçekten de Sovyet ekonomisinde önce toprak ve doğal kaynaklar meta olmaktan çıkmıştır. 1930'ların sonuna doğru üretim araçları ve işgücü de meta özelliğini yitirmiştir. Sovyetler'de makinalar plana göre üretilip, ihtiyacı olan işletmelere tahsis edilir ya da kiralanır, bunların serbest satışı yoktur. İşgücü de işsizliğin son bulmasıyla birlikte meta olmaktan çıkmıştır.

Diğer yanda sağlık, eğitim vb. sistemlerde karlılık kriteri yoktur. Hatta konut da meta olarak satılmaz, ihtiyacı olan ailelere plan üretimine göre sembolik bir kira karşılığı dağıtılır.

Tüketim mallarının fiyatlarıysa yine plan çerçevesinde belirlenir, bu anlamda "pazar" yoktur.

Ekonominin bu görünüşünden kalkarak Sovyetler'de değer yasasının düzenleyici etkisinin olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak planlamanın "uyumlu" bir gelişme sağladığı da artık bir tartışma konusudur. Yine Sovyetler'de beş yıldır süren tartışmalar sonucunda herkes pazar ekonomisine geçişte hemfikirdir. Sorun nasıl ve hangi hızla geçileceği konusunda birikmektedir. Değer yasası neden geriye dönüyor?

Ekonomide artık inkar edilemez hale gelen bozulmalara yeniden bir göz atalım:

İlki işgücünün durumudur. Sovyet kaynaklarına göre işçilerin üçte biri üretmediği halde ücret almaktadır. İş disiplini çok bozuktur. Fabrikalarda düzenli çalışma yerine, aylık plan kotalarını tutturmak için son bir hafta yoğun, diğer zamanlar ise gevşek, hatta çoğu zaman düpedüz çalışmama istisna değil, genel görünüştür.

İkinci çürüme noktası, teknik yenilenmedeki durgunluk ve yavaşlıktır. Ekonominin perde arkasına bakınca fiyatlardaki ucuzluğun teknik üretkenlikteki artıştan değil, her yıl milyarlarca rubleyi emen sübvansiyonlardan geldiği hemen görülür. Silahlanmanın çektiği milyonlara bir de dev fiyat destekleme harcamaları eklenince teknik yenilenme için gerekli birikim sağlanamamaktadır. Ancak üretim araçlarındaki teknik yenilenmenin başarılamayışının nedeni sadece bu değildir. Esas olan bürokrasinin inisiyatifsiz çürümüş hantallığıdır. Çünkü pek çok üretim alanında tamir ve eski makinaların bakımı için yapılan harcamalar makinanın yenilenmesi için yapılacak harcamayı aşmıştır.

Üçüncü bozulma noktası, "gölge ekonomi"dir. Gölge ekonomi, üretim ve hizmetlerin ihtiyaçların gerisinde kalmasının bir sonucudur. Ancak, sosyalist ülkelerdeki pratik göstermektedir ki bir kez işlemeye başladığında, gölge ekonomi bizzat kendisi kıtlık ve karaborsa yaratmaktadır. Bugün Sovyetler'de ekonominin dörtte biri "yasa dışı"dır. Bu oran son beş yılda azalmak şöyle dursun sürekli artmaktadır. Epeydir uygulanmayan karne sistemi yeniden geri dönmüştür.

Netice olarak, bugün Sovyetler'de değer yasası kanunların dışında, onlara rağmen işliyor, plan uygulaması ise her geçen gün düzenleyici gücünü yitiriyor. Neden?

Sosyalizm koşullarında henüz herkese "emeğine göre" dağıtım yapıldığına göre değer yasası ister istemez ekonominin

"düzenleyici" mekanizması olur. Oysa sosyalist ülkelerde değer yasası neredeyse "maliyet hesabına" indirgenmiştir. Bu demektir ki ortalama üretkenliğin altında kalan üretici güçler ortalamanın üstündekilerce finanse edilmektedir. Bu ise geri üretim koşullarında (Sosyalizmin kurulduğu ülkelerde kapitalizmden devir alınan üretici güçler geri seviyedeydi.) verimsizliğin ödüllendirilmesi, üretkenliğin ise bir ölçüde cezalandırılması anlamına geliyordu. Kapitalist ekonomilerde ortalama ya da toplumsal verimliliğin altındaki emek ürünleri pazar koşullarında değersizleşir ve ortalama üretkenliği yakalamaya zorlanır. Tekelci üretim koşullarında da bu yasa işlemektedir. Hiç şüphesiz kapitalist ekonomilerde de verimsiz üretim alanları çeşitli yollarla sübvanse edilmektedir. Bunların en bilineni tarımdır. Ancak her kriz döneminde böyle verimsiz alanlardan kapitalist ekonominin genel çıkarları adına kurbanlar verilmektedir. Hatta ABD, 1973 ve 1980 krizinde büyük maliyetler gerektiren yenilenmeyi yapamayınca açıkça demir-çelik sanayini ölüme terketmiştir.

Sosyalist ekonomilerde plan, bugüne kadar ağırlıklı olarak üretken ve üretken olmayan alanlar arasındaki mali dengeyi kurtarmaya çalışmış, fakat üretken olmayan alanların geliştirilmesi ya da olmuyorsa tasfiyesi yerine, daha çok üretken alanlardan kaynak transferi yeğlenmiştir. Giderek bu öyle boyutlara varmıştır ki sistemin tümünü saran ve duraklatan bir fren haline gelmiştir.

Planlama verimsizliğin ödüllendirilmesine dönüştüğü ölçüde iş disiplini soysuzlaşmış, "gölge ekonomi" işlemeye başlamıştır. Üretim araçlarının toplumsallaştırılması değer yasasını ortadan kaldırmaz. Ancak yaratılan değerin paylaşımını etkiler. Kapitalistlere giden artı-değer sosyalizmde dolaylı olarak topluma geri döner. Fakat malların içindeki emek miktarı değişimin ölçüsü olduğu müddetçe bu ölçü aynı zamanda toplumsal ortalama üretkenliğin de ölçü olmasını kendi içinde taşır.

Aksi geriliğin ebedileştirilmesi, zanaatkarlığın yüceltilmesi olurdu. Ancak Sovyctler'de ekstansif gelişim sırasında neredeyse bu yaşanmıştır. Üretkenlikteki artış, sürekli kendini tekrarlayarak yaygınlaşan ve zengin hammadde kaynaklarının israfına dayanan ekonomik büyüme ile sürekli aşağıya çekilmiştir. Verimsiz üretimi değersizleştiren pazar koşullarının yokluğunda, bizzat bu kalitesiz ve kıt ürünler, üretim sürecini sosyal anlamda çalışanların gözünde değersizleştirmiştir.

Yaratıcılıktan uzak, zorunlu gündelik iş varoldukça ve bu iş günlük çalışmanın önemli bir bölümünü kapsadığı müddetçe değer yasası hükmünü sürdürecektir. Üretimdeki verimlilik, tekdüze çalışma zamanını azalttıkça, çalışmayla geçim araçlarının temini arasındaki zorunlu bağlantı zayıfladıkça değer yasası ortadan kalkacaktır. Ancak böyle bir sonuca emek üretkenliğindeki artış yolundan değil de kaba eşitçilik ve bayağı sosyalizm propagandası yolundan varılmaya kalkılınca, Marx'ın deyimiyle "keşişler ekonomisi"ne varılmıştır.

Sovyet ekonomisindeki sorun, kaba görüntüye aldanılırsa tüketim malları kıtlığı ve kalitesizliği gibi görünür. Eğer problem sadece bu olsa, önceki yıllar ağır sanayiye verilen ağırlık, artık planlı bir şekilde tüketim malları sanayine kaydırıldığı ölçüde sorun çözülebilir. Fakat bu durum gerçek hastalığın sadece bir sonucu ya da en yaygın ve göze batan biçimde kendini ortaya koyuşudur.

Esas sorun, ekonominin bugüne kadarki itici gücü olan planlama ve bürokrasiyle bilfiil üretimdeki insan üretici gücü arasındaki kopuşmadır. Eski mekanizmalar üretici güçleri harekete geçirme yeteneğini yitirmiştir. Pasif, kararsız, ancak dev boyutlarda bir dirençle karşı karşıyadırlar.

Bu direncin aşılmasının tek yolu, pazar koşullarına geri dönüşle mi mümkündür? Dizginsiz bir pazar ekonomisi artık dünyanın hiçbir yerinde yok. Kapitalizm bile belli ölçüde "planlı" üretim yapıyor. Öyleyse sosyalistlerimizin son yıllardaki

pazar tutkunluğu nereden geliyor?

Sosyalizm, bugüne kadar verimsiz ve toplumsal zenginliği israf etmekten başka sonuç doğurmayan işletmeleri tasfiye etmek; uzun yıllardır yapamadığı eskiyen üretim araçlarının yenilenmesini başarmak zorundadır. Ancak bütün bunların yapılmasının sosyal bir bedeli vardır. Bugüne kadar dönem dönem birikmeden çözülebilecek sorunlar artık krizle birlikte topyekün çözümü zorlar hale gelmiştir. Dolayısıyla yeni yöneliş-lerin sosyal bedeli de tedrici değil, topyekün ödenecektir.

Silahlanmaya yapılan harcamalar bir yana, toplumsal sermaye birikimi ancak mevcut yaşam standartlarında bir düşme ile sağlanabilir. Bu, fiyat artışları ve işsizlik demektir. Ancak sosyalist ülkelerdeki çürüyen imtiyazlı bürokratik iktidarlar çalışan yığınlardan siyasi ve ahlaki olarak böyle bir sosyal bedeli talep edemezdi. Etseler de yığınlar açısından bunun hiçbir inandırıcılığı olmazdı. Polonya komünistleri iktidardan düştükten sonra, *"şimdiki hükümet bizden çok daha sert ekonomik uygulamalar yapıyor, önceleri en küçük olayda patlak veren grevler şimdi neden olmuyor?"* diye yakınırken bu gerçekliği dile getirmiş oluyordu.

Sovyetler'de ise, Parti reform yolunda adım attıkça gerçek gücü ve itibarı ortaya çıkıyor.

Sonuç olarak, ekonominin ve sosyal yaşamın her alanına dev bürokratik cihazıyla giren "sosyalist devlet" bizzat bu uzlaşmasıyla artık işlerliğini yitirmiştir. Her türlü inisiyatifi bürokratik kırtasiyecilik içinde tüketen bu mekanizma toplumda tam zıddı bir eğilimi, sosyal anarşizmi beslemeden edemezdi.

Pazar ekonomisine yöneliş aslında bir uçtan diğerine bir savrulma, bu anarşizme boyun eğme, sorunların çözümünü kendiliğinden bir sürece bırakmaktan başka bir anlama gelmemektedir. Sosyalizm, kendini yığınların gözünde her türlü tekel hakkını elinde tutan dev merkezi bir devlet bürokrasisi haline getirince, bunun karşıtı her türlü "özel girişimcilik", "liberalizm"

eğilimleri kaçınılmaz bir şekilde beslenmiştir.

Bundan da önemlisi pazar ekonomisine geçiş, krizden çıkışın bedelini çalışan yığınların sırtına yıkmak için "meşru" bir mekanizmadır. Dolayısıyla üretici güçlerdeki tıkanışı "yukardan" yapılan çağrılarla aşamadığı ölçüde bürokrasi aşağıdan inisiyatifle yol açmak zorunda kalıyor. Aşağıda ise üretimin kolektif örgütlenmesi bürokrasinin bıktırıcı müdahaleleriyle kolektif angaryaya dönüştüğü için inisiyatif bireysel karaktere bürünüyor.

İşyerlerinin kendi kendini finanse etmesi uygulamasıyla başlayan yön değişikliği beş yıl sonunda "pazar ekonomisi"ne varmadan edememiştir. Kendi kendine finanse etme uygulaması, işyerlerindeki israfı azaltma, disiplini güçlendirme, dolayısıyla üretkenliği artırma düşüncesiyle uygulamalara karşı direnç yükseldi. Beş yıl içinde üretimde bir düzelme yerine bozulma ve hatta doğrudan sabotajlar arttı. Artan ekonomik kötüleşme karşısında, yönlendirici otoritesini yitiren devlet, çarpıklıkların birbirini kendiliğinden düzelteceği umulan "pazar ekonomisine" bütünüyle geçişi hızlandırıyor.

Üretim araçlarında özel mülkiyet ve pazar koşullarının varolduğu bir toplumsal yapıda sosyalist ekonomiden geriye ne kalır? Hiçbir şey!

Sovyet ekonomisi 28. Kongre'yle birlikte bu yola çıkmıştır. Orta ve küçük işletmelerin özel girişimcilere devredilmesi büyük işletmelerinse hisse satışıyla özelleştirilmesi kapitalizme geriye dönüşten başka bir anlam taşımıyor.

*****

Bu geriye dönüşlerin maddi temeli nedir? 1918'lerde Lenin'in belirttiği gibi geriye dönüşün maddi zemini "yaygın küçük meta üretimi" olamaz. Kapitalizme doğru en sessiz sedasız yol alan Macaristan'da bile küçük üretimin ulusal gelir içindeki payı 1985'de ancak yüzde 5.5'dir. Küçük üretim kırda,

hizmet ve ticaret sektörlerinde vardır. Öte yandan geriye dönüşe neden olarak "gölge ekonomi" öne sürülürse yine temel soruna açıklık getirilmiş olmaz. "Gölge ekonomi" kendisi sosyalist ekonomi içindeki kanun dışı kapitalist ekonomidir. Üretim ve hizmetlerdeki bazı yetmezlikler sonucu doğan gölge ekonomi sosyalist sistemdeki köklü bir hastalığın belli bir alandaki dışa vuruşudur.

Geriye dönüşün itici gücü üretim ilişkilerini yozlaştırıp taşlaştıran ekonomi ve siyasetteki mutlak devlet tekelidir. Devlet, mülkiyet ve planlama yoluyla ekonomi ve siyasete mutlak egemendir. Ekonomide ve siyasette inisiyatifin çeşitli örgütlenme biçimleriyle çalışan yığınlara geçmesi gerekirken, parti ve devlette toplanmıştır. Bu merkezileşme çalışan yığınların aşağıdan kontrolünden kopuştuğu ölçüde soysuzlaşmış ve imtiyazlı bir kast haline gelmiştir.

Bu noktada şu soru sorulmalıdır: Sosyalizmin kuruluşunda bürokratik hantallık ve soysuzlaşma kaçınılmaz mıdır? Pratiğe bakarsak hemen hemen bütün sosyalist ülkelerde imtiyazlı bürokratik bir kast şekillenmiştir.

Paris Komünü ve Ekim Devrimi'nin yüce ideallerini bayrak edinen devrimciler, geniş çalışan yığınların yaratıcı inisiyatifini örgütleyip yükseltmekte olan sosyalizmin pratikte kuruluşu sırasında, geniş yığınları bunaltıcı bir atalete iten imtiyazlı bir bürokrasinin yaratıldığını gördüler. Özlenen ve yüceltilen hedef bu değildi.

Sosyalist ülkelerin deneyi üretimin ve sosyal yaşamın yeniden yaratılmasında geniş yığınların inisiyatifini canlı tutmanın kolay olmadığını göstermiştir. Sosyalizm, üretim araçlarını "devletleştirmiş" ancak yığınların aktif denetiminin kurulması anlamında devleti sosyalleştirememiştir. Sosyalizmin başarısızlığı bu noktada yatmaktadır.

Fakat yığınların yaratıcı inisiyatifi zorlu birikimlerin ardından devrimler olarak patlak verse de günlük tekdüze yaşam ye-

niden geriye geldiğinde yaratıcı inisiyatifin yerini eski alışkanlıklar alıyor. Bu tarihsel gerçeklik, toplumsal gelişim yönünde davranan inisiyatifli öncüleri kaçınılmaz kılar. "Yığın inisiyatifi" kavramı abartılır ve mutlaklaştırılırsa, hayatın günlük akışı içinde geniş yığınlardan her an toplu inisiyatif ummak gibi bir sonuca varılır. Oysa bu imkansızdır.

Günlük sosyalist kuruluşta yığın inisiyatifi ne olabilir ya da kendini nasıl ortaya koyabilir? Üretimin ve sosyal yaşamın yeniden düzenlenişine katılıştaki her türlü tepkidir. Bu tepkileri süzmek ve toplumsal çıkarlar seviyesine yükseltmek hiç şüphesiz ki başta bilinçli öncülerin işidir. Geniş yığınların böyle eğitilmesi, üretime ve sosyal yaşama gittikçe kendisinin yön verdiğini kavraması yeni sosyal ilişkiler, yeni örgütlenme biçimleri yaratacaktır. Bu örgütlenme biçimleri ise çalışan yığınları yönetime daha fazla katacaktır.

İnisiyatifin, deney ve bilgiye dayandığı unutulursa yığınların pasifliği karşısında öncülerin sık sık hayal kırıklığına uğraması kaçınılmazdır. Ayrıca inisiyatifin ancak özgür davranış ortamının varlığında süreklilik kazanabileceği açık bir gerçekliktir. İlkel komünde kişi ancak komünle birlikte vardı, tek kişi bir hiçti. Davranış bütünüyle kolektifti. Küçük meta üretimiyle birlikte kişi inisiyatifi kişisel çıkarla kopmaz bir bağ oluşturmuştur. Sosyalizmde kişisel inisiyatif kaçınılmazdır. Ancak sorun bu inisiyatifin kişisel çıkarla bağlarını zayıflatmak, toplumsal çıkarla bağlarını kurmakta yatar. Bu ise uzun ve sancılı bir süreçtir. Sosyalist örgütlülük güçlendikçe ve devletin "yukardan" görevlerine "aşağıdan" tepkiler sürekli bir canlılık kazandıkça toplumsal inisiyatif gelişecektir.

Ancak bu süreç sosyalist ülkelerde tam tersi yönde işlemiştir. Yığınların geriliği ve kapitalist dünyanın tehditi karşısında, parti ve proletarya devleti gücünü merkezileştirdikçe yığın inisiyatifi atıl kalmış, bu atalet devlet bürokrasisini şişirmiştir.

Üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olması koşullarında,

halkın tepkilerine karşı hassaslığını yitirdiği ölçüde, devletin bürokratik bir yozlaşmaya varması kaçınılmazdır.

Bu, sosyalizm deneyinin en can alıcı ve unutulmaz dersi olmalıdır. Üretim ve dağıtımın tek egemeni durumundaki devlet, bürokrasinin tekel hakkına karşı yükselen hoşnutsuzluk, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi parolalarına varmadan edemedi. Bu, yaşamın hemen her alanında bir devlet tekeline dönüşen "sosyalizm"in, "devlet sosyalizmi"nin iflas ilanıdır.

Tam bu noktada, sosyalizmden dönüş sorununa gelinir. Taşlaşan ve üretici güçlerin gelişmesini engelleyen devlet tekeli karşısında küçük üretici, kooperatifler ve "gölge ekonomi" kapitalistlerinin özel mülkiyete ve pazar ekonomisine yönelmeleri doğaldır. Ancak bu güçlerin sosyalist ülkelerde belirleyici bir siyasi ağırlığı yoktur. Esas sorun gelişmeler karşısında işçi sınıfının demoralize olmasında yatıyor. İşçi sınıfı açısından üretim araçlarının özel ellere geçmesinin hiçbir çekiciliği yoktur. Ancak ekonominin imtiyazlı bürokratlar eliyle de gitmediğini yıllardır deneyiyle bilmektedir. Dolayısıyla geriye dönüşlerde belirleyici rol, devlet tekeline karşı "özgürlük" isteyen henüz cılız sosyal tabakalarca değil, sosyalizmin krizinde nötralize olan işçi sınıfınca oynanıyor.

Lenin'in 1918'lerde sorduğu "kim kazanacak" sorusu bugün bir kere daha gündemdedir. Ancak çok önemli bir farkla; geniş yığınları sosyalizmden soğutan bürokratik yozlaşmaya uğrayan işçi sınıfı iktidarları deneyinden sonra gündeme gelen bu soru karşısında saflar henüz yeterince berrak değildir.

Çürüyen bürokrasi kapitalizme direniyor. Üretim araçları tekelini elinde tutan ve konumundan dolayı zahmetsizce imtiyaz sahibi olan bürokrasi bu asalak rahatlığını yitirecek, "girişimci yeteneğine" göre imtiyaz elde edebilecektir. Böylece, bürokrasinin önemli bir bölümünün eski konumunu yitireceği açıktır. O nedenle, bürokrasiden gelen direncin üretici güçlerin önünü açma anlamında hiçbir olumlu yanı yoktur. Hatta

Macaristan'da olduğu gibi bürokrasinin bir bölümü özelleştirme sürecinde önemli paylar kaparak, konumundan gelen imtiyazı, doğrudan üretim araçları sahipliğiyle perçinleyebilir. Neticede bürokrasinin direnci devlet tekeline karşı kapitalizme varacak "özgürlük" istemlerini daha da kışkırtmaktan başka bir sonuca varmıyor.

Eğer işçi sınıfı kolektif üretim alanında toplumsal üretkenliği artırıcı örnekler yaratamazsa, mevcut kriz koşullarında bu anlamda öncülüğünü kanıtlayamazsa, ekonomiyi tıkayan "devlet sosyalizmi" karşısında kapitalizmin kişi girişimciliği öne çıkmak için pusuda bekliyor.

Bugün Sovyetler dahil, Doğu Avrupa'nın ekonomisi kırda ve şehirde küçük ve orta işletmelerin hızla özelleştiği, büyük işletmelerin henüz devletin elinde bulunduğu bir yapıya dönüşüyor. Büyük işletmelerin henüz -Macaristan'da bile- devletin elinde bulunmasının hiçbir avutucu yanı yoktur. Üretim araçlarının mülkiyetine bir sınır konulmadıkça sermaye birikim süreci ilerledikçe büyük sanayi de özel ellere geçecektir. Elbetteki bu on yıllar alacak bir süreci kapsar.

Gidiş yönü bu olunca, Sovyet akademisyenlerince öne sürülen "iki sistemin barış içinde yakınlaşması" tezleri maddi bir temele oturur. Aslında tezleri daha doğru ifade edebilmek için "sosyalizmin geriye dönüşüyle dünya ekonomik sisteminin tekleşmesi" denmeliydi. Yine Sovyet politikacıları tarafından "insanlık değerlerinin sınıf çıkarlarının üstünde tutulması" parolasının iç politikadaki anlamının yeni sınıflaşma sürecini örtmek; dünya ölçüsünde ise kapitalizmle uzlaşmayı meşrulaştırmak olduğu açıkça ortaya çıkıyor.

1960'larda Batı Avrupa komünist partilerinde yaygınlaşan ve Sovyetler'in de desteklediği "kapitalizmden sosyalizme barışçıl geçiş" teorik olarak formüle edilmeyi beklemeden pratikte yaşanıyor. Gorbaçov'un barış parolasını yükseltmesinin ilk önemli sonucu bu oldu. Bu gelişmede sistemin iç tıkanışının

rolü olduğu kadar, en az bu ölçüde önemli, kapitalizmin dünyada hala kesin egemen sistem olması rol oynamıştır.

Sosyalizm, barışçıl geçiş tezlerini savunurken kapitalizmin gücünü ise abartmıştı. Ancak "inatçı gerçeklik" kendi yolunu izleyerek gözler önüne çıktı.

Geriye dönüş süreci insanlığın sosyal gelişiminde nasıl bir rol oynayacaktır? Bunu şimdiden kestirebilmek imkansız. Fakat bu sürecin başlamasıyla bugüne kadar yaşanmamış olan, sosyalizmle kapitalizmin içiçe girmesi olgusu hiç şüphesiz yepyeni sosyal tepkiler, anaforlar yaratacaktır. Yitirilen sosyalizm ve baskın çıkan kapitalizm gerçekliği karşısında, sosyalizmin değerlerinin kabalıktan kurtulup daha mükemmelleşmesini ummak, belki yakın yıllar için ütopi gibi görünse de insanlığın gelişmesinde kaçınılmaz bir konak olacaktır.

Sosyalizmin, emperyalizm karşısındaki bu yenilgisiyle dünya nasıl bir özellik kazanmıştır?

İlk olarak, dünya ölçüsünde varolan sınıf saflaşması erimiştir. Sosyalist ülkelerin önemli bir bölümü geriye dönüş sürecine girmiş ya da kendi iç sorunlarıyla boğuşmaktan, dünya ölçüsünde politik inisiyatifi yitirmiştir.

İkinci olarak, "sosyalist ülkelerdeki" ekonomik yapı özelleştirmeler ve pazar uygulamasıyla kapitalizme evrimleşip, sınıflaşma şekillendikçe emperyalist ülkelerle ekonomik ve politik işbirliği yoğunlaşacaktır. Artık dünyadaki herhangi bir gelişme karşısında bu ülkelerin tavrının emperyalizmle üst üste düşmesinde hiçbir şaşırtıcı yan yoktur.

Üçüncü olarak, sosyalizmin büyük ölçüde güç yitirmesi karşısında emperyalist merkezler arasındaki rekabet güçlenecek, dünyanın uluslararası tekellerce paylaşımı yeni bir hız kazanacaktır.

Dördüncü olarak, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki muhtemel devrimci gelişmeler, büyük güçlüklerle boğuşmak zorunda ka-

lacaktır. Politik olarak sosyalizmin itibar yitirmesi geniş yığınlardaki kararsızlığı artırabilir, pratik olarak destekten yoksunluk devrimci hazırlık süreçlerini uzatıp daha sancılı hale getirebilir.

Öyle görünüyor ki, mevcut sosyalist pratik tekelci kapitalizmin, ilk dönemine bir alternatif oldu. Dünyanın emperyalist merkezler tarafından topyekün savaşla paylaşım koşullarından doğan sosyalizm, herşeyden önce aşırı merkeziyetçi ve hatta askercil bir yapı kazanmıştır.

Kapitalizm, Üçüncü Dünya'nın servetlerinin yağması pahasına sonraki yıllarda kendini yenilemiş, ancak sosyalizm dünyanın bu yeni hızlı değişimine yeterince ayak uyduramamıştır.

Sosyalizmin yıkıntılarının ve Üçüncü Dünya'nın olgunlaşan krizinin içinden, günümüz kapitalizmini aşabilecek yeni sosyalist sentezler çıkacaktır.

III. BÖLÜM

ÇÖKÜŞÜN IŞIĞINDA SOSYALİZMİN TEORİK SORUNLARI *

Sosyalist ülkelerdeki olaylar aşılabilir aksaklıklar olmaktan çıkıp, büyük çöküş ve geriye dönüşlere varınca, kafalardaki sorular sosyalizmin teorik temellerini zorlamaya ve sorgulamaya başlamıştır. Bu noktada,olaylara yaklaşımdaki konumumuzu belirleyebilmek için önce iki uç yönelişi göze batırmalıyız.

İlk yaklaşım, hiç şüphesiz sosyalizmin topyekün inkarıdır. Emperyalizmin "Marksizm uzmanı" Z. Brezezinski komünizmi "faşizm ve nazizmle tarihi bağlantı içinde" ele alır ve "Sanayileşme sürecindeki kapitalizmin günahlarına" bir tepki olarak kabul eder. Sonuçta, 20. yüzyılı komünizmin "doğup öldüğü" bir yüzyıl olarak niteler. Kapitalizmin "günahları" azaldıkça, yani emperyalist merkezlerde "refah devletleri" kuruldukça,

* Yol 3, Aralık '91

komünizm de bir tepki olarak sönümlenip yok olmalıydı. Yaşadığımız yıllar, bu sönümlenmenin canlı kanıtlarını sergilemektedir. ' Sovyet iktidarını, "tarihi bir tesadüf" olarak niteleyen emperyalist ideologların tezleri, yaşanan çöküşlerle sanki kanıtlanıyor gibidir. Sosyalizmin böyle açıkça inkarının yanında, yine aynı zeminde onu artık bir gerçeklik olmaktan çıkarıp "ütopyaya" dönüştüren görüşler de son olaylarla birlikte yoğunlaşmıştır. Sosyalizmin inkarının en uç noktasından, yaşanan yıkılışlardan sonra sosyalizmi bir "ütopya" olarak savunmayı tercih eden liberal aydınlara kadar uzanan bütün bu yelpaze, en son tahlilde, insanlığın geleceğinden sosyalizm ufkunu silmiş, bütün dikkatlerini kapitalizmin aksayan yanlarını reforme etmeye çevirmişlerdir.

Yaşanan olaylar çok açık ki sosyalizmin inkarı için her zamankinden bol gerekçe yaratmaktadır. Olayların kaba bir kavranışı, insanları sosyalizmin inkarına itiyor. Bütün bunlar gerçekliktir. Ancak olayların toz dumanına sığınarak sosyalizmi inkar etmek de en sonunda kaba bir sonuç olmaktan kurtulamıyor. Sosyalizmin, inkarcılarının en zayıf yanı, insanlığın önünde kapitalizmi **ebedileştirmeleridir.** İnsanlığın bütün gelişimini, **liberalizm ve demokratizmle** sınırlamak, aslında sosyalizm inkarcılarının çıkmazının en sağlam kanıtıdır. Çünkü insanlığın gelişimi her yönden kapitalizmin sınırlarını zorluyor.

Sonuçta, sosyalizmin inkarıyla yetinen bir düşünce, günümüz insanlığına hiçbir gelecek göstermediği için kapitalizm bataklığını biraz daha cilalamaktan öteye gidemez. Dolayısıyla sosyalizm inkarcılarının besleneceği zemin, sosyalizmin yıkılışının yarattığı büyük hayal kırıklığıdır. Onlar bu hayal kırıklığını müzminleştirerek yaşayabilirler. Oysa sosyal gelişimin doğası gereği hayal kırıklıklarının içinden kaçınılmaz bir şekilde canlı geleceğe yeni adımlar atılacaktır. Bugünün çöküşü, sosyalizm inkarcılarını güçlü gösterse de geleceğe atılacak her adım, bu gücün çok çürük bir zemine oturduğunu kanıtlayacaktır.

Sosyalizmin çöküşüne ikinci yaklaşım, ilkinin tam zıddı olarak tanımlanabilir. Sosyalizmin pratikte çöküş ve gerileyişini inkar etmek mümkün olmadığı için, bu yaklaşım sorunu şöyle koyar: "Yıkılan bilimsel sosyalizm değil, sosyalizmin ilkelerinin pratikte hatalı uygulanmasıdır."

Sorunu böyle koymak, insanı sosyalizm inkarcılığından kurtarabilir. Fakat, olaylara bu çerçevede bakış günümüzün en acil görevi olan sosyalizm teorisinin geliştirilmesine karşı kayıtsızlığı besler, uyanıklığı köreltir. Sosyalizmin teori ve pratiğini birbirinden bu tarz bir koparış, düşünceyi kaçınılmaz bir şekilde skolastisizme sürükler, öte yandan teoriyi de eklektik düzeltmelerden kurtaramaz.

Sosyalizmdeki büyük altüstlüklerin **teorideki karşılığını** irdelemeden, yalnızca pratik uygulamalardaki hatalarla açıklamak, akla pratik uygulamalara hangi teorinin yol gösterdiği sorusunu getirir. Bu soruya "teorinin farklı farklı yorumlandığı, çeşitli sınıf etkilenmeleriyle pratikte çarpıtıldığı" şeklinde bir cevap verilebilir. Sosyalist sistemin varolduğu ve ancak bazı aksaklıkların göze çarptığı eski günlerde, böyle bir cevap yeterince doyurucu olabilirdi. Açık bir çöküş ve geriye dönüşün yaşandığı günümüzde, böyle bir cevabın fazla bir değeri yoktur.

Öte yandan, teorinin "pratikte çarpıtılması", ortaya teorinin **saf biçimiyle** pratiğe uygulanması sorununu çıkarır ki, böyle bir soyutlamanın pratikte bir karşılığı olamaz ya da hiçbir teori pratiğe saf, duru bir biçimde aktarılamaz. Yaşanan yetmiş yıl, sosyalizmin pratiğidir. Daha da öteye, sosyalizmin mücadele tarihi, 150 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bütün bu süreç, hem teorinin doğuş ve şekillenişini, hem de pratiğe aktarılışını kapsar. Pratikte temel sorunlar varsa -çöküşler bunun varlığını gösteriyor- o zaman, kaçınılmaz bir şekilde, gündeme teorik sorunlar da gelecektir, gelmelidir.

Bilimsel sosyalizmin kurucuları, hiç şüphesiz ki, sosyalizmin kuruluşu için hazır formülasyonlar sunmadılar, sunamazdı-

lar. Onlar, sosyal bilinçlenmenin mantığı gereği, pratik detaylar öne sürmek yerine, genel yönelişlerle yetindiler. Fakat, bir kez proletarya iktidara geldikten sonra bu genel yönelişler, her günkü pratik uygulamaya yol gösterdi. O nedenle, bugün yaşanan çöküşler, bilimsel sosyalizmin yıllar önce öngörülmüş genel yol gösterici tezlerinin sınırlarını daha kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Marx-Engels-Lenin döneminin teorik ışığı, günümüz olaylarını ancak çok silik bir şekilde aydınlatmaktadır. Işığı güçlendirmek, dünya komünistlerinin en acil görevidir. Bu gerçeklik açıkça teslim edilmedikçe, sosyalizm teorisi geliştirilemez.

Sosyalizmin pratiğinde, bugüne kadar yaşanan tıkanmaların teorik çözümü gündeme geldiğinde hemen "Marx'a, Lenin'e dönüş" parolaları ortalığı kaplamıştır. En son, büyük çöküşün başlarında, hemen bütün Sovyet aydınları -elbette ki anti-komünistler hariç- yine aynı parolayı tekrarladılar. Hatta "Lenin'e dönüş" parolası neredeyse NEP'e dönüşle aynılaştırıldı. Ancak bu süreç, kaçınılmaz bir şekilde Lenin'in inkarına vardı. Varmadan edemezdi.

Günümüz olaylarına, "ortaçağ aydınlarının" kafasıyla, Marx ya da Lenin'in eserlerinin satır aralarında cevap aramak, en sonunda insanı bu eserlerin inkarı noktasına vardırır. Orada bir mantık, metot, yol gösterici düşünce sistemi değil de akan olaylara uygun formülasyonlar aranıp bulunamayınca, bütün düşünce sistemini inkar etmek kaçınılmaz olur.

Marx'a dönüş parolaları, pratiğin önümüze yığdığı sorunlardan, teorinin satır aralarına bir kaçış sonucuna varmamalıdır. Daha açık tanımlarsak, Marksizm'in sosyalizmle ilgili öngörüleri, günümüz olaylarını ancak Newton fiziği kadar aydınlatmaktadır. Merkür gezegeninden gelen ışığın sapmasını Newton'un gravitasyon teorisinin çözemeyişinden Einstein'in rölativite teorisi doğduysa, sosyalizmin kuruluş pratiğindeki "sapmalardan" sonra "Marx'a dönüş"le yetinmek yerine, tam tersi-

ne, sosyalizmin rölativite teorisi yaratılmalıdır.

Marksizm'in klasikleri, günümüz sorunlarına sınırlı bir ışık tutabilmektedir. Bu, sosyalizmin kuruluş pratiği için geçerli olduğu kadar, Keynes sonrası kapitalizm için de geçerlidir. Eğer, ustaların söyledikleri kabaca tekrarlanmayacaksa -ki böyle bir davranış onlara en büyük ihanet olur- başlıca bu iki alanda bilimsel sosyalizmin görüşleri daha dakikleştirilmek zorundadır.

Bütün bunları yapmak için çok geç kalınmadı mı? Böyle bir soru hiç de yersiz değildir. Kendi hesabımıza, dünya sosyalizm pratiğine kimilerinin yaptığı gibi **ezbere ve kalıpçı** yaklaşımlar içinde bulunmamamıza rağmen, yeterince derin ve eleştirici bir gözle yaklaşmadığımızı açıkça teslim etmeliyiz. Günümüze kadar, dünya sosyalizm pratiği başlıca iki uçta değerlendirildi. **Birisi**, Lenin ya da Stalin sonrası sosyalizmin yitirildiğini savunan görüşlerdir. Troçkizm, yaşanan deneyi sosyalizmin pratiği olarak görmez. Stalin dönemini, Fransız Devrimi'nin Thermidor (gericilik, restorasyon) yıllarına benzetir. Bütün yaşanan pratiği "geçiş toplumunun" sorunları açısından ele alır. Esas olarak da, tek tek ülkelerde sosyalizmi mümkün görmez. Diğer görüş, Mao kaynaklı Stalin sonrası Sovyetler Birliği'ni "sosyal emperyalist" olarak kabul eden yaklaşımlardır. **İkinci** uç ise, Sovyet sosyalizmini kayıtsız şartsız onaylayan, Komintern sonrası "kardeş komünist partiler"in politik zeminiydi. Sosyalizmin derin kriziyle birlikte hızla eriyorlar.

Hareketimiz bu iki uçta da olmadı. Her iki uç yaklaşımın teorik temelleriyle sürekli bir mücadele içinde olduk. Bu iki kutuptaki yaklaşımın söyledikleri çok farklı olsa da tek ve ortak bir zeminleri vardı. Sosyal olaylara bakışta **idealizmin** sınırlarını aşamamış, diyalektik metaryalizmi idealist bir yorumla bozmuşlardır. Sosyalizmin idealizasyonu, iki zıt yaklaşımın da temel zeminini oluşturmuştur. Troçkizm'in saf sosyalizm arayışı, O'nu Sovyet pratiğini inkara zorlamıştır. "Kardeş partiler"

ise Sovyetler'deki sosyalizm pratiğini idealize ederek, somut gerçekliğe gözlerini kapatmışlardır.

Dünya komünist hareketi içindeki konumumuz, sosyalizmin pratiğinin bu idealistçe inkarlarına karşı mücadele temelinde kalmıştır. Sosyalizmin inkarının, Sovyet liderlerinin kişilikleriyle ve dış politikadaki bazı tutarsızlıklarıyla açıklandığı dönemlerde, sosyalizmin pratiğini savunmak devrimci bir görevdi. Fakat, 1980'lerin ortalarından sonra, sosyalizmin pratiği yeni bir döneme girmiştir. Bu köklü bir restorasyon dönemidir. Dün sosyalist sistemin aksayan yönlerini kritik ederken, bugün dev yıkılışa bilimsel açıklamalar getirmek zorundayız. Sadece bu kadar da değil, bu çöküşün toz dumanı arasından geleceğe yönelik genel sonuçlar çıkartmakla yükümlüyüz.

Bilimsel sosyalizm, yetmiş yıllık inşa pratiğiyle zenginleştirildi, fakat aynı zamanda, emperyalizme karşı ayakta kalma refleksleriyle tutuculaştı, donuklaştı. Şimdi, pratikte, sosyalizmin yitirilmesi, onun teorisinde yeni gelişmelerle sonuçlanacaktır. İşte bu anlamda, Marksizm'in geliştirilmesi için "çok geç" kalınmamıştır.

Bugüne kadar, Marksizm üzerine yapılan yorumları sırf tasnif etmek bile ciltler tutar. Yakalanacak halka, sosyalizmin **canlı pratiğine** karşı takınılan tavırların dünkü ve bugünkü konumlarının kritiğidir. Bu noktada ne sosyalizmin inkarına savrulmak ne de sosyalizmin sorunlarını "pratik yanlış uygulamalarla" sınırlamak, önümüzde duran görevlere çözüm getirmez. Sosyalizmin inkarı bizden uzaktır, ancak yaşanan pratiğin ışığında sosyalizm teorisinin geliştirilmesine yeterince yaratıcı enerjiyle katılamamak gibi bir yanlışa düşebiliriz. O nedenle, yaşanan köklü devrilişin, teorinin köklerinde nerelere kadar indiğine karşın yeterince uyanık olmalıyız. Son gelişmelerin ışığında, bu yazı, görüşlerimizin sistemleştirilmesinde bir taslak çizmek amacındadır. Taslağı işlemek ve derinleştirmek, gelecek günlerin **sürekli** görevi olacaktır.

I. BÖLÜM

DEVRİM VE İKTİDAR SORUNU AÇISINDAN TEORİ VE PRATİK

Üretici güçler ve devrim sorunu: Sosyalist ülkelerde başarıya ulaşmış devrimler geriye döndükçe, Marx'ın üretici güçler teorisi bir kere daha tartışma gündemine gelmiştir. Bir Sovyet yazarı, "Marksist sosyalizmin gelişmiş kapitalizmin gerçeklerine uygulanamayacağı kanıtlanmıştır" diyerek, "gelişmemiş kapitalizm ve sosyalist devrim arasında normal olmayan sıkı bir ilişkinin varlığının bir tarihsel kural olarak görülmesi" [2] gerektiğini ileri sürmektedir.

Devrimlerin geri ülkelerde başarı kazanması, üretici güçler teorisini yalanlar mı? Ya da soruyu başka türlü sorarsak, gelişmiş kapitalist ülkelerde (Marx dönemi) devrimlerin olmayışını, Marx'ın üretici güçler teorisiyle açıklayabilir miyiz?

Sorunu böyle koymak aslında belli bir yanılgı yaratabileceği için tam doğru değildir. Kapitalizmin gelişim tarihine baktığımızda, gelişmiş kapitalist ülkelerde de "sosyalist devrimler" olmuştur, ancak **başarı** kazanamamıştır. Paris Komünü'nden sonra iki dünya savaşı arası dönemde, başta Almanya olmak üzere, Fransa ve İtalya'da proletarya devrimleri, burjuva iktidarlarına kanteri döktürmüştür. Bu devrimlerin başarısızlığı, kapitalist anayurtlarda kanlı faşizm yıllarını başlatmıştır. Proletarya devrimlerinin olmaması bir şey, olup da başarı kazanamaması başka bir şeydir. Aslında, gelişmiş kapitalist ülkelerde devrimlerin başarıya ulaşamaması, öte yandan, geri kapitalist ülkelerde proletarya devrimlerinin patlak verip, önemli bir kısmında başarı kazanması olgusu, üretici güçler teorisinin **farklı yönlerden** doğrulanmasından başka bir şey değildir.

Üretici güçler geliştirebildikleri, yani üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesine engel olan yanlarını gelgeç ve

pragmatik çözümlerle de olsa değiştirebildikleri ölçüde, kapitalist anayurtlar, proletarya devrimlerinden kaçınabilmişlerdir. Onlara bu imkanı sağlayan, o zamanların İngiltere örneğinde olduğu gibi, dünyanın geri alanlarının en dizginsizce yağma edilmesi gerçekliğidir. "Üçüncü Dünya'nın" çürütülmesi pahasına kapitalist anayurtlarda üretici güçler geliştirilebilmiştir. Ancak gelişim yalnızca böyle açıklanırsa eksik kalır. Gerek Avrupa'daki devrimler ve gerekse Rusya'da başarıya ulaşan devrim ve kapitalizmin ölümünü çok yaklaştıran 1929 krizi, kapitalizmin yapısında kaçınılmaz bazı değişimlere yol açmıştır. 1935'lerde pratikte şekillenen ve Keynes'in ismini taşıyan uygulamalar, kapitalist ekonominin işleyişinin içine devletin merkezi müdahalesini çekmiş, aynı zamanda, insan üretici gücünün (başlıca işçi sınıfının) sosyal güvenliği belli ölçülerde yükselmiştir. Üretim ilişkilerindeki bu düzenlemeler, kapitalist anayurtlarda üretici güçlerin gelişmesine yeni bir ivme vermiştir. Bir kere daha tekrarlayalım, onlara böyle düzenlemeler yapma imkanını veren, hiç şüphesiz ki büyük ölçüde emperyalist sömürü gerçekliğidir. Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde sistemin belli ölçüde sosyalleştirilmesi, ancak emperyalist sömürünün sağladığı imkanlarla sömürge ülkeler aleyhine gerçekleştirilmiştir. Dünya ölçüsünde adalet dağıtan bir manevi otorite(!) olmadığı için, bu korkunç "adaletsizlikten" kapitalist anayurtlardaki proletarya hiç de rahatsızlık duymamış, yüzüne bu günahı sosyal olaylarca vurulmadıkça da "evrensel adalet" için harekete geçmemiştir. Ahlaki ve duygusal tepkilerden öteye, dünyadaki egemen üretimin adalet dağıtımı böyle olmuştur.

Öte yandan, geri ülkelerde devrimlerin patlaması, yine üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılmasından başka bir şey değildir. Bu noktada, üretici güçlerin kendi gelişim imkanlarını tüketmeksizin, "daha yüksek üretim ilişkilerinin" gündeme gelmeyeceğini ileri süren Marx'ın olay-

larca çürütüldüğü iddiasına gelinir.

Bir ülkede, belli bir momentte, üretici güçlerin gelişiminin ölçüsü nedir? Hangi ölçüye göre üretici güçlerin gelişiminin sonuna gelindiğine ve yeni bir karaktere sıçraması gerektiğine karar verilecektir? Gelişmiş bir başka ülkedeki seviye mi kriter alınacaktır? Bu konudaki **tek ölçü,** o ülkenin kendi koşullarından doğan **devrimci krizleridir.** Gelişmişlik farkları ve diğer ülke deneyleri, sosyal gelişmeye öncülük eden güçlerin politik programlarında kendini ortaya koyar. Üretici güçler teorisi, bir ülkede devrimin zamanlamasıyla ilgili değil, devrimci krizlere yol açacak çelişkilerle ilgilidir.

İlk başarılı devrim olan Bolşevik Devrimi'nden önce, hiç şüphe yok ki kapitalist üretim ilişkileri bir İngiltere ya da Fransa'yla kıyaslandığında, Rusya'da henüz çok geri seviyedeydi. Fakat öte yandan pısırık Rus burjuvazisi, Çarlık'la uzlaşarak Rus feodalizmine tam bir teslimiyet içinde kapitalizmin gelişmesini en sancılı yollara itmiştir. **Bu gerçeklik,** Rusya'da neredeyse feodalizm ve henüz gelişmekte olan kapitalizmin aynı zamanda tasfiyesi sonucunu yaratmıştır.

Burada "erken doğum" teorilerine geliriz. Ekim Devrimi, çıkıp geldiği kapitalist üretim ilişkilerinin seviyesi diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, bir "erken doğum"dur; fakat Rus burjuvazisinin kapitalizmi geliştirme, dolayısıyla feodal üretim ilişkilerini tasfiye etme yeteneği dikkate alındığında, Ekim Devrimi bir "erken doğum" değil, kaçınılmaz bir sonuçtur.

Ekim Devrimi ve ardından gelen diğer geri ülke devrimleri, görünürde üretici güçler teorisini yalanlarken, devrim sonrası yaşanan süreçler ise inatla teorinin doğrulanışı yönünde kanıtlar ortaya koymuştur. Sosyal ömrünü tüketmiş üretim ilişkilerinin proletarya iktidarının hatalı zorlamalarıyla tasfiyesi, üretici güçlerin gelişmesi açısından inmelendirici sonuçlar doğurmuş, gelişme duraklamıştır. Bu konuyla ilgili detaylı ir-

delemeler, yazının ileriki bölümlerinde yer alacağı için bu temel tespitle şimdilik yetinerek, devrim ve üretici güçler teorisinin bağlantısını biraz daha irdeleyelim.

Devrim, mutlak olarak üretici güçlerin son haddine kadar gelişmesinden sonra çıkagelmiyor. Herhangi bir seviyedeki üretici güçlerin gelişmesini üretim ilişkilerini engellediği noktada, krizler ve devrim patlak verebiliyor. Ancak bir üretim tarzından diğerine geçişte, üretici güçlerin gelişmişlik seviyesi, kendi önemini büyük bir dirençle dayatıyor. Buradan şu sonuç çıkar: Geri ülkelerde iktidarı alan proletarya, üretimin bazı alanlarında kapitalist üretim ilişkilerinin ömrünü tüketmesiyle birlikte yaşamak zorundadır. Bir bakıma, proletarya iktidarı altında, ekonominin bazı alanlarında kapitalist üretim ilişkilerinin ömrünü tüketmesi, sosyalist anlamını yitirmesi süreci yaşanacaktır. Bu, tümüyle pratik ve her ülke koşullarına göre farklı özellikler taşıyacak bir süreçtir.

Marx'ın devrim teorisinin gelişmiş kapitalist ülkelere uygulanamayacağını, sosyalist devrimlerin geri ülkelerle bağlantılı olduğunu iddia eden Sovyet yazarı, en sonunda baklayı ağzından çıkararak "Marx'ın umut bağladığı proletarya diktatörlüğü altındaki sosyal yapının, Doğu Toplumları'nın Avrupa tipi kapitalizme geçiş yolu olduğunun kanıtlandığını"[3] iddia eder.

Geriye dönüşler yaşanmasaydı, bu tezden söz etmek yersiz olurdu. Ancak günümüzde olayların yüzeysel kavranışı böyle görüşleri besliyor. Bu durumda, elimizde kapitalizme "Batı ve Doğu tipi" geçişlerden başka bir şey kalmıyor. Konuya kapitalizmden sosyalizme geçiş bölümünde yeniden döneceğiz. Devrim ve üretici güçler teorisi açısından olaya baktığımızda, sosyalizmin krizi de Marx'ın görüşlerini doğrulamıştır. Sosyalizmin yarattığı üretim ilişkileri, belli bir dönemden sonra gelişmeye engel olmaya başlamıştır. Bu nedenle, sosyalist ülkelerde yaşananlar, kısa vadede politik olarak gerici sonuçlar doğururken, üretim temelinde yeni gelişmelere yol açtığı ölçüde ileriye

doğru atılımlar da yaratacaktır.

Üretici güçler teorisi bir de -deyim yerindeyse- olumlu yönden inkar edilmektedir. D. Perinçek, H. Berktay'ı eleştirirken, "üretici güçler teorisini savunanlar, dünyanın her yerinde, en koyu muhafazakarlardır" diyerek, olayı II. Enternasyonal'e bağlar. Fakat, "1917'den bu yana yaşanan emekçi devrimlerinin üretici güçler teorisini çürüttü"günü[4] iddia ederken eleştiri, Marx'ın görüşlerine kadar vardırılıyor mu, yeterince açık değil. D. Perinçek, üretici güçler teorisinin "aslında devrim değil, evrim teorisi" olduğunu iddia ediyor. "Üretici güçlerin gelişme yollarını devrimler açtı." "Kapitalizmin esas gelişmesi, burjuva devrimlerinden sonra oldu. Burjuvazi, feodal toplumda sonuna kadar gelişmedi... İşçi sınıfı Rusya'da esas gelişmesini devrimden önce değil, sonra gerçekleştirdi."

D. Perinçek, üretici güçler teorisine sığınarak, devrimi sonsuz bir geleceğe erteleyenleri eleştirmekte haklıdır. Ancak, buradan hareketle, Marx'ın üretici güçler teorisinin "devrim değil, evrim teorisi" olduğu sonucuna varmak bütünüyle saçmalıktır. Yazar, kapitalizmin esas gelişmesini burjuva devrimlerinden sonra olduğu gerçekliğinden hareketle, üretici güçler teorisini "çürütüyor". Marx'ın üretici güçler teorisi böyle çürütülemez, ancak doğrulanır. Burjuva devrimleri için, kapitalizmin gelişmesinden **önce** feodal üretim biçiminin **kendini tüketmesi** gereklidir. Ancak o zaman yeni üretim biçimi tarafından devrimle alt edilebilir. Burjuva devrimleri için burjuvazinin "sonuna kadar gelişmesi" gerektiği tezini Marx'ın üretici güçler teorisine yüklemek, Marksizm'in açık bir tahrifi olur. Feodal üretim tarzı ya da daha genel konuşursak, eski üretim tarzı, ömrünü tükettiği ölçüde yenisi filizlenir. Ve devrimle yeni üretim tarzının yolu açılır.

Kapitalizmden sosyalizme geçerken de "işçi sınıfının sonuna kadar gelişmesi" değil, kapitalist üretim biçiminin kendini tüketmesi esas ön koşuldur. "Gelişme", izafi bir kavramdır.

Marx-Engels kendi dönemlerinde Avrupa'da devrim beklediler. Daha sonra Lenin, Rus Devrimi'nin kaderini Avrupa'da bir devrime bağladı. Ancak olaylar ustaların öngördüklerinden daha öteye gelişti. Eğer Rus Devrimi, üretici güçler teorisini çürüttüyse, Avrupa'da devrimin yenilgisi ve kapitalizmin gelişmeye devam etmesi, üretici güçler teorisinin kanıtlanması mı oluyor? D. Perinçek pragmatiktir. Üretici güçler teorisini önce keyfi olarak bozuyor. Sonra da eleştirerek "çürütüyor". Devrim için Marx, hiçbir yerde, yeni üretim ilişkilerinin "sonuna kadar gelişmesi" gerektiğini öne sürmemiştir. D. Perinçek'in deyimiyle sonuna kadar gelişmesi gereken eski üretim tarzıdır. Ya da Marx'ın deyimiyle "içerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri" ortaya çıkmaz.

Marx'ın bu tesbitini sosyalist ülkelerdeki gelişmeler acı acı doğruluyor. Ne Sovyet solhozları ne de Çin komünleri, proletarya ve köylülüğün iktidarı altında "yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri" yaratamadılar. Tersine, üretimde duraklama ve gerilemelere neden oldular. Çin komünleri on beş yıl önce terkedildi, şimdi Sovyet solhoz ve kolhozları dağıtılıyor.

Kapitalizmi ve sosyalizmi kaba duygusal tepkilerden kurtularak irdeleyebilmeliyiz. Kapitalizm, dünya ölçüsünde üretici güçleri geliştirebildiği sürece yaşıyor. Bu gerçekliği teslim etmek, sosyalizmi inkar etmek anlamına gelmez. Ancak, üretici güçler teorisini bir kez "muhafazakar" ilan eden D. Perinçek, kapitalizmin bu yönünü görmemek için kaba demagojilere sapmadan edemiyor.

"Kapitalizmin üretim ve tüketim humması, sanayileşme modeli, bırakalım üretici güçleri geliştirmeyi, en büyük üretici güç olan insanı ve insanın yaşaması için zorunlu ortamı yıkıma uğratıyor. Bireysel kar ve çıkar sisteminin emrindeki teknolojinin 'gelişmesi', insan kirlenmesini artırıyor ve doğa krizini derinleştiriyor. Stres, sinir bozukluğu, bunalım, ruhsal hastalık-

lar kapitalist toplumlarda milyonları sarmıştır". [5]

Teknolojik gelişmeyi tırnak içine alıp küçümseyen Perinçek, "insan kirlenmesi"ne vurgu yapıyor. Eğer "temiz" insandan kastımız, eski ataerkil aile bağları içindeki "doğal" insan değilse, insan üretici gücündeki gelişmeler tek yanlı ele alınamaz. Feodalizmin ataerkil aile kolektivizminden sosyalist kolektivizme geçmek, bugünün dünyasında bir hayaldir. Bireysel kişiliğin gelişimini kölece bir saygı ile sürekli öldüren eski "temiz" ilişkiler, sosyalizme bir zemin hazırlayamaz. Sosyalizmin yıkılmakta olan **ortaçağı,** bunu en açık biçimde kanıtlamıştır.

Kapitalizmin bireyciliği, bir noktadan sonra insan ilişkilerini çürütüp yozlaştırıyor. Kapitalist dünyadaki insanlık **bu sınıra** çoktan varmıştır. Modern sosyalizmin temelini meydana getirecek kolektif insan ilişkileri, kapitalizmin bireyciliğinin **sosyal inkarından** doğacaktır. O nedenle, "insanın kirlenmesi" modern sosyalist insanın hız alacağı ortamı hazırlamadan edemez. Ve bu anlamda "insanın kirlenmesine" sırf olumsuz yönden bakılmaz.

Öte yandan Perinçek, "kar ve çıkar sisteminin emrindeki teknolojik gelişme"yi küçümsüyor. Ancak modern sosyalizme en sağlam maddi temelleri bu teknolojik gelişmeler hazırlamaktadır. Emperyalizm, çürüyen yanlarının yanında bu teknik gelişim sayesinde ayakta durabilmektedir. Kendi günlük çıkarları açısından kapitalizmin kimi önemli teknik gelişimleri engellediği açık bir gerçekliktir. Sosyalizm daha üstün teknikleri insanlığın hizmetine sunamadıkça, kapitalizm teknik gelişmeyi kendi "kar ve çıkar sistemi emrinde" tutmaya devam edecektir.

Sosyalizmin kriziyle birlikte, tam bu konuda oldukça ilginç görüşler ileri sürülmüştür. "Sosyalist bir ülkenin (veya ülkelerin) teknik gelişme yönünde kapitalizmi geçmesi mümkün değildir."[6] E. Erkiner, bu tezini sadece "sosyalizmin az gelişmiş ülkelerde gerçekleşmesine" ya da "emperyalizmin tarihsel

avantajlarına" (sanayi devrimi, beyin göçü) bağlamıyor. Tezini daha çok sosyalizm anlayışı temeline oturtuyor.

"Sosyalizm farklı bir uygarlık anlayışına sahiptir. Teknik gelişmeye önem verir, ancak bunu insanın tahrip edilmesiyle birlikte gerçekleştiremez.

"İş bölümü ve uzmanlaşma daha az geliştiğinde insan tüm zeka ve yeteneğini tek konu üzerinde yoğunlaştırmayıp, daha çok yönlü ve daha dengeli geliştiğinde, teknik gelişme de daha yavaş olacaktır. Bazı ülkelerdeki böylesine bir tüketim çılgınlığına yer olmayacaktır... İnsanı içermeyen bir 'üretici güçler gelişmesi' çarpıktır." [7]

Sosyalizm, teorik olarak kapitalizmden daha yüksek bir üretim biçimidir. Eğer **teorik** planda konuşursak, kapitalizmle sosyalizmin teknik yarışından çok, sosyalizmin kapitalizmden miras alacağı teknik-maddi temelden söz edilebilir. Böyle bir durumda sosyalizm, kapitalizmden miras aldığı teknik seviyeyi yükseltecektir.

Fakat canlı olaylar böyle akmamıştır. Geri ülkelerde gerçekleşen sosyalizmle gelişkin kapitalizm **birlikte** varolmuşlar ve karşılıklı yaşama savaşı, silah, teknik vb. pek çok alanda kıyasıya bir yarışı sürekli gündemde tutmuştur. Bu yarışta sosyalizmin geri kalışından hareketle, E. Erkiner'in çıkarttığı sonuca mı varmalıyız?

"Tüketim çılgınlığı", insan üretici gücünün bir bakıma tek yönlü otomatlaştırılması, gelişmiş kapitalizmin mantık sonuçlarıdır. Ancak "çok yönlü insana" nasıl varılacaktır? Bir tek yolla: İnsanın tek düze üretim sürecinde harcadığı zamanı en aza indirerek! Sosyalizmin deneyinden anlaşıldığı kadarıyla, üretimi üretenlerin yönlendirmesiyle ilgili en iyi niyetli çabalar bile başarısız kalmıştır. Bu konudaki bozulmaları azaltacak yeni düzenlemeler yapılması, eski hataların artık kabaca tekrar edilmemesi bile çok yönlü insanı yaratamaz. Kaçınılmaz bir şekilde, aynı biçimde kendini tekrarlayan üretim sürecinde altı ya da

sekiz saat fiilen yer almak, insan üretici gücünü bütün iyi niyetlerin ötesinde ister istemez tek yanlılaştırır. İnsanı üretime yabancılaştıran tekdüze üretimdeki harcadığı zamanın azaltılması ise, ancak her gün gelişen yeni teknikle mümkündür.

Sosyalizm, kapitalizmin tüketim çılgınlığıyla yarışmamalıdır, ancak insanların çok yönlü gelişmesi için onlara boş zaman, yaratıcı çalışma alanları, kültür ve sanat için herkesin uzanabileceği yakınlıkta imkanlar sunabilmelidir. Bunun "yavaş" teknik gelişimle olamayacağı açıktır. E. Erkiner, sosyalizmi ilkelleştiriyor. "İşbölümü ve uzmanlaşma daha az geliştiğinde", "insan çok yönlü ve daha dengeli geliştiğinde, teknik gelişim de daha yavaş olacaktır" demek ne demektir? İşbölümü ve uzmanlaşma nasıl daha az gelişecektir? Böyle bir sonuca ancak iki yoldan varılabilir. Geri teknik ve geri üretim seviyesinde işbölümü ve uzmanlaşma seviyesi de geri olur. Ancak sosyalizm geriliğin ebedileştirilmesi değildir. Öte yandan yüksek teknikle ve her gün ileriye akan gelişmeyle insanın mekanik üretim süreçlerine bağımlılığı azaldığı oranda, **çok yönlü** bir gelişme gösterebilir. Fakat bu, sürekli bir gelişmeyi varsayar.

Kapitalizmdeki tüketim histerisine tepki gösterirken, ilkelliği savunur konumlara düşmemeliyiz. Sosyalizm, teknik üretkenlik olarak -bu hangi ülkede ve nasıl gerçekleşir, konumuz değil- kapitalizmi geçebilmelidir, ancak böyle bir gelişim, insanlığı kapitalizmin yaldızlı çekiciliğinden kurtarabilir. Teknik gelişimle insanı karşı karşıya koymak Yeşilciler'in işi olabilir, ama bilimsel sosyalistlerin değil. Marx'ın üretici güçler teorisinden şu ya da bu nedenle kopuşmanın ilk tipik sonucu, sosyalizmin ahlaki yönünü öne çıkartmak oluyor. "Teknik korkusu", devrimciliği din seviyesine, devrimcileri de ortaçağ keşişlerine dönüştürüyor.

Üretici güçler ve devrim sorununu bağlarsak, iki ayrı şeyin birbirine karıştırılmaması gerektiği ortaya çıkıyor. Devrim ve üretim ilişkilerinde yeni ve daha yüksek bir düzeye geçmek,

aynı şeyler değildir. Eski üretim ilişkilerinin üretici güçleri engellemeye başladığı an, Marx'ın deyimiyle "devrimler çağı" başlar. Eğer aynı devrimci sınıf yeterince örgütlü ise, devrimler başarıyla sonuçlanabilir. Devrimlerle, sınıf ilişkileri çok kısa bir sürede altüst olur. Ancak aynı şey "yeni ve daha yüksek üretim"e geçiş için söylenemez. Burada Marx'ın "içerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri" ortaya çıkmaz tespitine geliriz. Bugüne kadar Marksizm'i, olayların canlı akışında değil de formüller dünyasında kavrayanlar için, bu değerlendirme hep iki uca çekilmiştir; ya devrimin inkarı için gerekçe edilmiştir ya da Perinçek'in yaptığı gibi basitçe "çürütülmüştür".

Hem kapitalizmin hala "gelişiyor" olması hem de sosyalizmden geriye dönüşler, Marx'ın tespitinin kaba değerlendirmelerine en iyi cevabı veriyor. "Yeni ve daha yüksek üretim ilişkilerine" geçiş devrimle yaşanan altüstlük denli hızlı olmuyor. Bu gerçeklik, proletarya iktidarı altında kapitalist üretim ilişkilerinin bir dönem yaşaması olgusunu açıklar. Bolşevikler'in iktidardan hemen sonra "devlet kapitalizmi"ni sosyalizme geçiş için bir basamak olarak görmeleri ve NEP uygulaması, hep aynı gerçekliğin kanıtlarıdır. Yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri"ne geçiş, devrimlerle büyük hız kazanır, ancak bu geçiş bir sıçrayışla tamamlanamaz. Deneylerden çıkartılması gereken en önemli sonuç, proletarya iktidarında eski üretim ilişkilerini tasfiye ederken, politik zorun yanında üretimde verimliliğin hiçbir zaman atlanmaması gereken bir koşul olmasıdır. Ancak üretim zenginliğinin artmasından sonra, yavaş yavaş bu koşul belirleyici etkisini yitirecektir.

Üretici güçler ve devrim sorunu başlığı altında öne çıkan ikinci önemli konu, "tek ülkede sosyalizm" sorunudur. Bu konu, sosyalist hareket içinde sürekli gündemde kalmıştır. Ancak uzun yıllar gündemin altlarına inmişken, son gelişme-

lerle öne çıkmış görünüyor. Mehmet Gündüz, Stalin'i eleştirirken bilinen gerçekleri tekrarlar.

"Bu teorinin en büyük yanılgısı, tek bir ülkenin sanayileşmesiyle sosyalizmin temelinin sağlanacağının ileri sürülmesidir. Oysa Marx'ın tezine göre burada önemli olan nokta, herhangi bir ülkede gerekli sanayi temelinin bulunması değil, burjuvazinin dünya ekonomisi üzerindeki hegemonyasını kuracak bir üstünlüğün sağlanmasıdır ki bu da ancak ekonominin can damarını elinde tutan birkaç ana kapitalist ülkede devrimin zafere ulaşmasıyla mümkündür... Yetmiş yıllık deneyler bunun böyle olduğunu yeterince göstermiştir." [8]

"Birkaç ana kapitalist ülkede devrimin zafere" ulaşması çok iyi olurdu. Ancak gelişen olaylar devrimleri daha geri ülkelere kaydırdı. Sosyalizmi gelişmiş ülkelerdeki devrimler sonrasına ertelemek de bir yoldur; ancak bu yol, yaşamın canlı pratiğinden kopuk, ölü bir dogmatizm olmaktan öteye gidemez. Rus devrimcileri ve daha sonra iktidar olan komünistler ne yapmalıydı? M. Gündüz'ün mantığına göre ya ana kapitalist ülkelere devrimi yaymak için müdahale edecekler ya da bu imkansızsa, iktidarda kalmalarının bir anlamı olmayacaktır. Troçkizm'in bu ünlü tezi, "dünya devrimi" keskin çığlığı altında en derin ve kımıltısız pasifizmi teorileştirmekten başka bir sonuç doğurmamıştır.

"Yetmiş yıllık deneyler" neyi kanıtlamıştır? Sosyalizmin "birkaç ana kapitalist ülkede" egemen olmasını beklemekle kapitalizmin yıkılamayacağı, tamamen özgül koşullar sonucu tek tek ülkelerde patlayan devrimlerden "dünya devrimine" gidilebileceği, yetmiş yılın kanıtladığı gerçekliktir. Elbette her patlayan ve hatta başarıyla sonuçlanan devrim, mevcut dünya koşullarında sosyalizme sancısız varamaz. Geriye dönüşlerin yaşanması, tarihin ileriye akışına engel değildir. Ancak böyle bir birikim, dünya ölçüsünde sosyalizmin maddi temellerini inşa edecektir. Sosyalizmin yaşanan deneyi, kapitalizme karşı

kesin bir üstünlüğe varamadı, bu noktaya tırmanamadan şimdi bir geriye dönüş yaşanıyor. Ancak sosyalizmin yetmiş yıllık deneyi; "kale" Üçüncü Dünya'ya muazzam bir itilim verdi, onları klasik sömürgecilik ağından koparttı, ayrıca ana yurtlardaki kapitalizmin "sivri köşelerini yuvarlaklaştırdı", onları -Üçüncü Dünya Halkları pahasına da olsa- "refah devletleri" kurmaya zorladı. Bizzat kendi topraklarında ise, kapitalizmin **bir yetmiş yılıyla** karşılaştırıldığında, dev atılımlar gerçekleştirdi.

Tüm dünyaya bu muazzam **ivmeyi veren** sosyalizm, şimdi enerjisini **tüketmiş** görünüyor. Ancak bu neyi kanıtlar? Günümüz gerçekliklerinin acı tadı karşısında kocakarılar gibi "bir kaç ana kapitalist ülkede" sosyalizmin hala kurulmayışına hayıflanmak, sorunlara cevap değil, yeteneksizliğin ve iktidarsızlığın ebedileştirilmesidir.

Sosyalizm, **dünyaya yaydığı** enerjisini yeniden toparlayıp, yaşamının ikinci ve **daha yüksek** basamağına yükselecektir. Sosyalizmin yeni güçleri, geçmişten en açık, cesaretli dersleri çıkarabildikleri, dünün hatalarına karşı acımasız oldukları ölçüde geleceğe daha hızlı atılabileceklerdir. Bunun yerine, "birkaç ana kapitalist ülkede" sosyalizm beklemek, yaşanan bütün deneyleri "işte böyle olmayacağı görüldü" diyerek küçümseyip hiçe indirmek, sosyalizmin geri ülkelerde kurulamayacağının kanıtı değil, tez sahiplerinin zavallılığının kanıtıdır.

Sosyalizmin bugünkü geriye dönüşüne tek yanlı bakanlar, onun hataları karşısında küçülüp ezilenler, sürecin diğer yüzünü göremedikleri için, umutsuzlukları "kapitalist ana yurtlardan devrim" parolası altına gizleyebilirler.

Sosyalizmin hataları ile kendi içyüzünü örtebilen kapitalizm, artık bu şansa sahip değildir. Burada, sosyalizmin geçici yitirilişine karşılık onun yeni geleceği yatar. Ancak dünyadaki somut süreç, mücadelenin ana okunun henüz kapitalist anayurtlarda devrimlere yönelmediğini açıkça gösteriyor. Böyle koşullarda sosyalizmin geleceğini "ana ülkelere" bağlamak, somut

canlı mücadeleye karşı bir kayıtsızlık, Marksizm'in canlı ruhundan kopuşmak, kalıplar içinde donuklaşmak olur. Dünyada sosyalizmin kendini hergün yenilemekle yükümlü mücadelesi ile sosyalizmin geri dönülmez bir dünya düzeni olması, gelişimin farklı aşamalarıdır. Sosyalizmin geri dönülmez bir düzen haline gelmesinin en önemli teminatlarından birisi, hiç şüphesiz, **dünya ölçüsünde egemen** düzen haline gelmesidir. Bunun da görünen en kolay yolu, "ana kapitalist ülkelerde" sosyalizmin kurulmasıdır. Fakat bu noktaya nasıl varılacaktır, hangi dolambaçlı yollardan yürünecektir? Ana kapitalist ülkelerde kapitalizmin çökmesine hangi süreçlerden varılacaktır? Bunların cevabı teorinin satır aralarında **bulunamaz.** Cevap, tümüyle canlı pratikten çıkar ve bugüne kadar ki süreçte dünyanın orta gelişmiş ve geri bölgelerinden sosyalizme yönelişler yaşandı. Gelişmiş ülkelerin dünyanın geri alanlarından sermaye çekmesi, söz konusu ülkelerde kapitalizmin gelişimini en sancılı yollara itmektedir. Bu temel gerçeklik **değişmediği müddetçe**, dünyadaki devrimci süreç de eteklerden zirveye tırmanmaya devam edecektir. Bazen geriye düşüşler, iyi tahkim edilmiş zirvenin salvo atışları karşısında ezilmek mümkündür. Fakat zirveyi yaşatan "atar damarlar" kesildikçe, insanlığın önünde yepyeni gelişim ufukları açılacaktır.

Üretici güçler ve devrim sorununda diğer öne çıkan konu, Ekim Devrimi sonrasında izlenen yolla ilgilidir.

"Buna sonuna kadar bağlı kalınması, Ekim Devrimi'nin sürekliliği ve evrenselliğidir... Buradan saptınız mı, ulusların bağımsızlık ve özgürlük savaşımını sürekli kılmadınız mı, onu desteklemediniz mi, bu ilkeye ters düşmüşsünüzdür.. Ortada kalan, aslında belli ölçüde devrimsel bir gelişme temelinde ortaya çıkılsa da sosyalizmin belli bir gelişmesine tanık olunsa da, devrimle sürekli beslenmediği için, devrim evrenselleşmediği için bir yozlaşmadır." [9]

Devrimin süreklileştirilmesi yerine "ekonomik kalkınma"-

nın [10] öne çıkartılmasının "Ekim Devrimi'nin ilkesine ters düştüğü" iddia edilmektedir.

Sovyetler Birliği'ne en fazla eleştiri bu yönden yapılmıştır. Devrimleri desteklemek yerine, ekonomik kalkınmaya yönelmek çöküşün nedeni gibi görülüyor.

Devrimi evrenselleştirmek, Sovyetler'in tek başına iradesi dışında bir olgudur. Bir ülkenin -Sovyetler kadar büyük bile olsa- isteğiyle devrim süreklileşemezdi. Ancak Sovyetler, sahip olduğu imkanlarıyla maddi ve sosyal olarak daha gelişkin bir seviyeye ulaşabilirdi.

Sovyetler'in dünya devrimci sürecine ustaca müdahale edemediği, önemli yanılgılara düştüğü çok açıktır. "Barışçıl geçiş" ve "kapitalist olmayan yol" tezleri, bu yanlışların başlıca ikisidir. Fakat bu hatalara rağmen, 1917'de başlayan devrimler, kısa aralıklarla 1975'lere kadar gelmiştir. Sovyetler'in iradesi dışında ve bazen onun yanlış politikalarına rağmen devrimler 1917 Ekimi'nden sonra da devam etmiştir. Doğu Avrupa, Çin, Küba, Vietnam, Afrika vb. devrimleri, 1930'lar sonrası otuzbeş kırk yıllık bir sürece yayılmıştır. Bu anlamda Ekim Devrimi evrenselleşmiştir.

Sovyetler Birliği, bu devrimlere, güçlü bir ekonomisi ve maddi kaynakları olmasaydı nasıl yardım edebilirdi? "Moral" destek maddi olarak cisimleşmezse, en sonunda moral bozar. Ve onlarca deneyin gösterdiği gibi, devrim yıllarında Sovyetler'e çok yakın davranan ülkeler, sonrasında emperyalist dünyaya yelken açmıştır. Bu dönüşlerinin temel nedeni, o ülke devrimlerinin sınıf karakteriydi şüphesiz. Fakat tek neden bu değildir. Devrim sonrası ülke ekonomilerinin kuruluşunda Sovyetler, geri tekniğiyle pek çok alanı emperyalist ülkelere kaptırmıştır. Sovyetler'in böyle çarçur olmuş emekleri saymakla bitmez.

Sovyetler Birliği'ni devrimi evrenselleştirmemekle eleştirmek, fazlaca haksızlık olur. Devrimler, Sovyetler'in isteğine aldırmadan dünyanın dört bir ucuna zaten yayılmıştır. Sorun,

Sovyetler'in bu devrimlere ne ölçüde yetişebildiği ve onların seviyesini ne kadar yükseltebildiğindedir. Sovyetler Birliği eleştirilecekse, Üçüncü Dünya devrimlerine öngörüsüz, hesapsız "yardımlarından", işlek bir ekonomi kuramadığından eleştirilmelidir. Devrimlerin nasıl sürekli kılınabileceğine cevap verilmedikçe, bu yöndeki eleştiriler, temelsiz kalır. Devrimini başaran her ülkede, geniş yığınlar kaçınılmaz bir şekilde devrimin sonuçlarını **günlük yaşamlarında** görmek isterler. Sosyalizmin ekonomik temelini yaratıp güçlendirmek için izlenen kimi yollar eleştirilebilir, fakat devrim sonrası sosyalizmin maddi temellerinin inşasına yöneliş eleştirilemez.

Sanıldığının tam tersine, Sovyetler'in iradesi dışında devam eden devrimci sürecin, Sovyetler'in **destek gücünü aştığı** tespit edilmelidir. 1975'lere kadar dünyada ardarda devrimler yaşanmış, sosyalizm parolası ya da Ekim Devrimi'nin idealleri, dünya ölçüsünde bir değer kazanmıştır. Bu döneme, sosyalizmin henüz toprağın derinliklerinde kök salmadan **yüzeysel** yayılma yılları diyebiliriz. Yaşanan olaylar bunu gösteriyor. Bu yayılma, derinleşmediği ve Sovyetler'den sürekli enerji **çektiği ölçüde,** Sovyetler'i de tüketmiştir. Artık dünya yüzeyine serpilmiş sosyalizm tohumlarının derinleşip kök salacağı bir döneme girecektir. Eğer Ekim Devrimi "yozlaştı" ise, devrimler dünya ölçüsünde yaygınlaşmadığı için yozlaşmıştır. Bu nedenle bir geriye dönüş belli ölçüde kaçınılmazdı. Ancak bu geriye dönüşlerin sosyalizmin **çekirdeğine** kadar varması, çıkartılacak dersleri sosyalizmin mücadele taktiklerinden öteye, sosyalizmin inşa temellerine kadar derinleştirmeyi zorunlu kılıyor.

Kapitalizmin kaba gelişim yılları, kendi karşıtı sosyalizmi yarattı. Fakat yıkılmayan kapitalizm intensiv, yoğun, derinlemesine gelişime girdi. Bu dönüşümler, kapitalist anayurtların otuzdan fazla yılını aldı. Sosyalizmin kaba gelişimi şimdi çöküyor, derinleşip seviyesini yükseltmesi kaç yılını alır bilemeyiz, ancak yaşanacak süreç budur. Özetle, Ekim Devrimi'nin "yoz-

laşması", evrenselleşmemesinden değil, kaba ve yüzeyde kalmasından, derinlere inememesindendir. Öyleyse toprak daha derinden sürülecek!

Devlet Bürokrasi, Parti Sorunu: Sosyalizmin yetmiş yıllık pratiğinin, son gerçeklikler ışığında devlet sorunu açısından yeniden irdelenmesi gerektiği açıktır. Sınıfların ortadan kalkmasıyla devletin sönümleneceği günlerin henüz çok uzaklarda olduğuna şüphe yoktur. Ancak 70 yıllık sosyalizm deneyinden devletin sönümlenmesi değil, ama bu yolda somut belirtiler beklenmeliydi. Bu beklentilerin hiçbirisi sosyal pratikte gerçekleşmemiştir.

Kapitalizmden komünizme geçişte, henüz "herkese emeğine göre" değil, ama bu yolda somut belirtiler beklenmeliydi. Bu beklentilerin hiçbirisi sosyal pratikte gerçekleşmemiştir.

Kapitalizmden komünizme geçişte, henüz "herkese emeğine göre" verildiği sosyalizm yıllarında proletarya diktatörlükleri kaçınılmazdır. Yaşanan pratik, böyle bir adımdan öteye gidememiştir. Ancak proletarya diktatörlükleri, aynı zamanda, devletin çözülmesi yolunda belirtiler verebilirdi, vermeliydi. Yetmiş yıllık deneyden sonra, insanlığın elinde böyle açık işaretler henüz yoktur.

İlk gerçekleşen proletarya diktatörlüğü olan Paris Komünü'nden çıkarılan başlıca dersler, ardından gelen proletarya iktidarlarında neredeyse ortadan kaybolmuştur. Prensip planında önce bunlara değinelim.

Paris Komünü'nden çıkarılan ilk önemli ders, düzenli ordu yerine, halkın genel silahlanmasıydı. Bolşevikler bu parolayı devrim sonrası yıllara kadar taşıdılar. Ancak iç savaş koşulları ve emperyalizmin saldırı hazırlıkları düzenli bir orduyu gerekli kıldığı için, halkın genel silahlanması parolası terkedildi. Düzenli ordunun halktan kopuk imtiyazlı bir kast haline gelmemesi kaydıyla, bu değişim anlaşılabilir. Fakat olaylar böyle akmamış, ordu, bürokrasinin önemli bir kanadı olarak imtiyazlı

bir kasta dönüşmüştür.

İkinci önemli prensip, halk vekillerinin ve memurların geri çağırılması hakkı, genellikle kağıtta kalan, canlı pratikte varolmayan bir prensip olmuştur.

Üçüncü önemli prensip, memurların ve halk temsilcilerinin ortalama işçi ücretinden yukarıya ücret almaması, dönem dönem uygulanmış olsa da sosyalist ülkelerde bürokrasi, ücretten öteye, özel mağazalar, konut, sağlık hizmeti, seyahat hakkı gibi imtiyazlarla sıradan işçilerin hiçbir zaman erişemediği bir konum elde etmiştir.

Dördüncü prensip, mahalli yönetimlerin inisiyatifinin gelişmesi, çeşitli halk örgütlenmelerinin devletin yürütümünde yer almaları, pratikte sürekli merkezi yapının aşırı irileşmesiyle uygulanamaz bir dilek olarak kalmıştır.

Bu dört pratik nokta proletarya iktidarını sıradan bir burjuva iktidarından ayıran en temel prensiplerdir. Yine bunlar, devletin çözülmesi sürecinde zorunlu, merkezi yapının yavaş yavaş erimesinde akış kanalları olabilecek pratik araçlar olarak düşünülmüştür. Adeta merkezi devlet, bu mekanizmaların harekete geçmesi ve gelişmesiyle güç yitirip eriyecek, daha doğrusu bu güç genel halk iradesine aktarılacaktır. Pratikte bu kanallar işlememiş, ancak aynı yolda başka kanallar da ortaya çıkmamıştır.

Komünist hareketin bugüne kadar "burjuva propagandası" diyerek atladığı pek çok sorun, artık gözler önündedir. Ancak, bugüne kadar bu konuda söylenenler, Stalin'in "kötülüklerinin" sıralanmasından öteye gidememiştir. Proletarya iktidarının öngörülen özellikleriyle pratiğin çeliştiği noktada, daima uygulamalar yargılanmış, uygulamaların karşısına -bizim de yukarıda yaptığımız gibi- teorik öngörüler çıkarılmış, böylece pratik mahkum edilmiş, ancak olayın derinliklerine inilememiştir.

Proletarya diktatörlüklerinde devletin sönümlenmesine doğ-

ru hiç değilse birkaç ipucunun canlı pratikten çıkması yerine, iktidarların bürokratik soysuzlaşmasına neden olan nedir? Bu konuda ileri sürülen bazı görüşleri irdeleyerek bir sonuca varmaya çalışalım.

"Proletarya diktatörlüğü, toplumsal antagonizmanın iki yanını da kaldırarak -çalışma dahil- sivil toplumun çelişkilerini gideremediğinden (tam tersine, maddi temelin zorunluluğu açısından, çalışmayı yoğunlaştırmayı tasarlamak zorunda kalır), proletarya diktatörlüğünü kendisine çevirir." [11] Lukacs kaynaklı bu değerlendirme, bir gerçekliğe değinir. Burjuvaziyi sınıf olarak tasfiye eden (alışkanlıklar, özlemler, gelenekler açısından değil) henüz 'çalışmayı' kaldıramayan proletarya diktatörlüğü, üretimi artırmak ve geliştirmek için yalnızca "gönüllü, bilinçli" davranışa dayanamayacağı için, "çalışma disiplinini" artırmak zorundadır, böylece "proletarya diktatörlüğü, proletaryanın kendisine çevrilir." [12]

"Çalışmanın kalkması" ya da çalışmaya yabancılaşmanın son bulması ve çok yönlü çalışmanın insanın geçinme zorunluluğundan kopması, ancak yüksek üretkenlikte ulaşılabilecek olan komünizmin maddi temellerini meydana getirir. Devrimler böylesine gelişmiş bir ülkede gerçekleşmediği müddetçe, proletarya iktidarlarının önünde çalışma disiplinini örgütlemek, görev olarak kalacaktır. Çalışma disiplinini örgütlemek, proletarya diktatörlüğünün "kendine dönmesi" midir? Bu soruya belli bir ölçüde evet denebilir. Kapitalizmin işsizlik ve açlık tehditiyle birkaç yüzyılda kurduğu iş disiplini, üretim için vazgeçilemez bir temeldir. Proletarya iktidarında, geniş çalışan kitlelerin gönüllü disiplini yetmez, gönüllülük bilgi ve deneyle desteklenmediği ölçüde, üretim açısından onlarca iyi niyetli felakete neden olabilir. Bu nedenle, Sovyet deneyinin hemen ilk yıllarındaki fabrikada işçi yönetimi, üretim planlaması gibi ütopik kavrayışlar, çok kısa sürede yerini "tek adam yönetimi"ne terketmiştir. Sınıfın tümünü çok kısa sürede eğitmek

mümkün olmadığına göre, böyle bir dönüş kaçınılmazdır. Dolayısıyla, proletarya diktatörlüğünün bu anlamda kendine dönmesinde yadırganacak birşey yoktur. Proletarya iktidarının, çalışma disiplinini örgütlemek için "kendine dönmesinde" fazla bir tehlike yoktur. Tehlike, bunu yeterince yapamamasındadır. Sosyalist ülkeler, çalışanı bunaltan fazla iş disiplininden çökmüyor, tam tersine, bir türlü önüne geçilemeyen laçkalıklardan çöküyor. İşçi iktidarında iş disiplini (!), hatta hele üretim sürecinde Taylor sistemi gibi sistemlerin kullanılması, pek çok küçük burjuva devrimcisi için sosyalizme ihanetle eş kavramlardır. Sosyalizm, üretimin örgütlenmesinde bu kaba ön yargılardan büyük zararlar görmüştür.

Yazar, çalışma kalkmadan proletaryanın sınıf olarak ortadan kalkmayacağını kabul ediyor, fakat bu uzun ve sancılı süreçteki üretkenliğin yükseltilmesi mücadelesinde, proletarya iktidarının "kendine dönmesi"nden yakınıyor. Yakınmadır, çünkü böyle bir geçiş dönemini yaşamadan komünizme varmak imkansızdır.

Proletarya iktidarlarının yozlaşmasıyla ilgili diğer ilginç bir görüş, iktidar ve şiddetin kullanılması üzerinedir.

"Kızıl terörün tartışılması, sosyalistlerle komünistler arasındaki başlıca anlaşmazlık noktalarından biridir. Kan dökmekten kaçınmaya uğraşan 'insani' devrimler, karşı devrimcilerce ezilmiştir. Kan dökmekten ve terörden, açık politik diktatörlükten çekinmeyen 'sert' devrimler ise yozlaşmışlar ve Thermidorcular tarafından ezilmişlerdir. Paris Komünü bastırıldı. Şili'deki 'Halk Birliği' de bastırıldı, ama Bolşevik Rusya, tıpkı Castro'nun Kübası gibi yozlaştı... Bence haklı olan Martov ve Allende'ydi, Lenin değil. Gericiliğin darbeleri karşısında yenik düşen bir devrim, hiç değilse ahlaki bir zafer olarak kalır ve yeni kuşaklar devrim fikirlerine duydukları inancı korurlar, 'yeni baştan başlamaya', 'bir kez daha denemeye' hazır olurlar. Bir devrimin yozlaşması ise iğrenme duygusu yaratır, emekçi-

lerin moralini bozar." [13]

Kagarlitski'nin bu görüşlerinin sosyalizmin çöküşünden önce hiçbir değeri olamazdı. Yaşadığımız büyük geriye dönüşler, böyle tezlere bir değer kazandırabilir mi? Kesinlikle hayır! Yazar önümüze iki alternatif koymaktadır; "kızıl terör" kullanmayıp fiziki yenilgiye karşılık, göksel "ahlaki bir zafer" kazanmak ya da kızıl terörle kazanılan zaferin yozlaşması... Paris Komünü, bugüne dek devrimci şahlanışlar için örnek olmuştur, sosyalizmin yaşanan çöküşünden sonra ise mistik yenilgi türkülerine kaynak olacağa benziyor.

1917 Devrimi böyle yozlaşacağına yenilseydi ya da hiç gerçekleşmeseydi, o zaman tüm devrimciler, başlarının üzerinde Paris Komünü'nün aydınlatıcı halesiyle, kutsal azizler gibi "yeni baştan başlamak" için dönüp dururlardı.

Söylediklerimiz abartma değil, özellikle kapitalist anayurtlardaki aydınlarda sosyalizmin çöküşüne karşı tepki olarak ortaya çıkan Paris Komünü tutkusunun anlatımıdır. Yaşanan gerçekliklerle mücadele edemeyiş, sosyalizm deneyinin çirkin yönlerinden paniğe uğrayış sonucunda, yersel çirkinliklerden göksel zaferlere uçmak kaçınılmaz oluyor. Kagarlitski yanılıyor. Paris Komünü'nün ve bir ölçüde Allende'nin **safça** yenilgileri eğer tekrarlanır gelirse, bu bir ahlaki zafer yaratmaktan çok, nihilistçe bir yenilgi budalalığı yaratabilirdi. Böyle bir moral zeminden "yeniden başlama" enerjisi çıkamaz, olsa olsa yenilgiyi alınyazısı sayan bir boyun eğiş çıkardı. Ahlaki zaferler, maddi karşılıklarıyla taçlandırılmadıkça çürüyüp giderler. Paris Komünü'nün ardından 1917 Devrimi ve diğerleri gelmeseydi, Komün deneyi ansiklopedik bilgi olmaktan öteye, hiçbir moral değere sahip olamazdı. Komün'ün yenilgisinden devrimci dersler çıkarabilenler, 1917 Ekimi'ni başardılar. Kagarlitski'nin söylediğinin tersine, Martov gibileri yenik düşen devrimlerin "ahlaki zaferi"nden hız alıp "yeni baştan başlamaya" hiç yeltenmediler. 1905 yenilgisinden sonra Menşevik-

ler, yeni bir devrime hazırlanışları karşısında Bolşevikler'i "yenik düşülen yere bir kere daha gitmekle" suçladılar.

Şiddet ya da "kızıl terör" kaçınılmaz bir şekilde devrimi yozlaştırır mı? Bu soruyu 'evet'le cevaplayanlar hiçbir zaman bir devrimi başarıya ulaştıramayacakları için "yozlaşma" sorunuyla da yüzyüze gelmeyeceklerdir. "Kızıl terör", bazen devrimcilerin ellerini kirletebilir, fakat zora dayanan bir burjuva iktidarını şiddete başvurmaksızın yıkmak mümkün değildir. "Toplumun insanileştirilmesi yalnızca insani araçlarla başarılabilir" diyor yazar. İnsanlık üzerine belki de en fazla söylev çekildiği günümüzde, yalnızca açlıktan hergün onbinler ölüyor. Böyle bir durumda bol söylevler açları doyurmayınca, açların örgütlenip zenginlerin bir parça lüksüne zorla el koymaları "insanlık dışı" araçların kullanımı mı olur? Bunun kriteri nerededir?

Günümüz koşullarında sınıflar savaşından zoru çekip almak, onun canlı özünü öldürmek, bu savaşı gevezeliğe indirgemek olur. Sosyalizmin yozlaşması sonucundan hareketle, devrimde şiddetin rolünün inkarına varmak çıkarılabilecek en gerici sonuçtur. Sovyet Devrimi'nin yozlaşmasında kendi iç hatalarını olduğundan öte abartırken, tüm emperyalizmin doğuşundan beri sosyalizme karşı uyguladığı **zorun** yarattığı bozulmaları unutmak, en azından ikiyüzlülük olur. Gücünden öteye yük taşımak zorunda kalan Sovyet Devrimi, küçük burjuva önyargılarla da kirletilince bozulma başlamıştır. Ustaca kullanıp, yeni başarılı devrimler yaratacak devrimciler, eskinin deneylerinden hareketle devrimlerin bir kere daha yozlaşmasını engelleme şansına sahiptirler. Ancak yozlaşmalardan yalnızca "iğrenip" "ahlaki zaferlerle" yetinecek olanlar, hiçbir zaman böyle bir şansa sahip olamayacaklardır.

Türkiye'de sosyalizmin çöküşüyle birlikte, devlet ve iktidar sorunu üzerinde Perinçek tarafından Mao'nun yaklaşımı yeniden gündeme getirilmiştir.

"Sosyalizmin kuruluş teorisinde en temel sorun, çelişmele-

rin ve sınıf mücadelesinin devam ettiğinin kabul edilmesidir... Öncünün emekçilerle birleşen, emekçi demokrasisiyle geleceğin yolunu açmak isteyen kesimleri, sosyalizmde sınıf mücadelesini kabul ediyorlar. Öncünün bir azınlık diktatörlüğüne yönelen kesimleri ise, sınıf mücadelesini ve çelişmeleri reddeden teoriler ürettiler." [14]

"Öncünün bu iki kesimi arasındaki mücadele, "kitlenin öncüye dönüşmesiyle" son bulacaktır. "Sosyalizmin kuruluşu bir bakıma öncü-kitle farklılaşmasının ortadan kaldırılması sürecidir. Sosyalist demokrasinin temel sorunu ise, öncü-kitle çelişmesinin çözümüdür." [15]

Perinçek, proletarya iktidarı sonrası süreçte de bir "sınıf mücadelesi" görür. Ancak bu sınıf mücadelesi öncünün iki kesimi (emekçilere yakın ve azınlık diktasına yönelenler) arasında sürmektedir. Ve ancak "kitlenin öncüye dönüşmesiyle" bu mücadele son bulacaktır. Sorunu son derece ilkelce tanımladıktan sonra (öncünün iki kesiminin mücadelesi) Perinçek, çözümü, bütün bir süreci **atlayıp** "kitlenin öncüye dönüşeceği" komünist topluma havale ediyor.

Öncünün "iki kesimi" **niçin** ve **hangi** hedefler için mücadele etmektedirler? Sosyalizmin kuruluş sürecinde yalnızca bu iki kesimin mi mücadelesi sürecektir? Başka mücadele alanları yok mudur?

Bu söylenenler, Çin Komünist Partisi'nin ünlü skolastik "iki çizgi mücadelesinin" değişik kelimelerle tekrarıdır.

Deneyler, sosyalist toplumun kuruluş mücadelesinin böyle basit formüllerle bayağılaştırılmasının, sonuçta, sorunlara karşı **kör önyargılar** ürettiğini defalarca göstermiştir. "Öncünün emekçilere yakın kesiminin" doğru politika üreteceğinin bir garantisi olmadığı gibi, "azınlık diktatörlüğüne" yönelenlerin de mutlak yanlış olacağı bir ön belirleme olarak savunulamaz. Bu, bayağı popülizmdir, hatta halk dalkavukluğudur.

Sosyalizmin çelişkisini "öncü-kitle çelişkisi" olarak görmek soruna son derece dar yaklaşmak ve sosyalizmin sorunlarını **kitle popülizmi ile bulanıklaştırmak** olur. Sosyalist ülkelerde şekillenen imtiyazlı bürokrasi gerçekliğine karşı kitle vurgusu, hiçbir anlam ifade etmez. Söz konusu sosyalist ülkelerde yapılan hatalar, "halk ve işçi sınıfı çıkarları" öne sürülerek işlenmiştir. "Kitle öncüleşinceye" kadar, uzun bir dönem, kitleden ayrı öncü olacaktır. Böyle bir gerçeklikten bir çırpıda kurtulmak mümkün olmadığına göre ne yapılmalıdır?

"İktidarın karakteri, işçi olmalıdır. Yani yöneticilerin emekçi olmasının ötesinde, siyasal süreçler esas olarak emekçi sınıfların denetiminde olmalıdır.

"Eskiyen teori, iktidarın alınmasından ve mülkiyetin toplumsallaştırılmasından sonra sosyalizmden geri dönüş olasılığını göz önünde bulundurmadı. Aslında bu teori iktidarın yüzbinlerce birim ve düzlemden oluştuğunu dikkate almadı. Emekçilerin iktidarı için mücadele, sosyalizmin kuruluşu sürecinde de devam eder.

"İktidar, emekçiler tarafından bu süreç boyunca, hem derinliğine hem yaygınlığına döne döne fethedilir."[16] "Yöneticilerin emekçi olması", "iktidarın yüzbinlerce birim ve düzlemden oluştuğunu dikkate" almak ve iktidarı "döne döne feth" etmek, Perinçek'in ileriye sürdüğü çözüm yollarıdır.

Mao'nun kültür devrimine özenilmiyorsa, "yöneticilerin emekçi olması" talebi boş, boş olduğu için de en kolay tekrarlanan, ancak hiçbir anlam ifade etmeyen bir tekerlemedir. İşyerlerindeki bazı yönetim seviyeleri dışında, merkezi bir devlet yönetiminde iktidar kademeleri, profesyonel politikacılar ve yönetici uzmanlardan meydana gelir. Bu konudaki bütün kaba önyargıları pratik yalanlamıştır. Sorun emekçi popülizminde değildir. Zaten işçi sınıfının kendisi de, henüz üstesinden gelemeyeceği yönetim ve idari sorunların içine biraz da kaba bir yaklaşımla itilince, bu görevlere **kayıtsız kalarak** cevap ver-

miştir.

Yönetici "öncü"ler, aynı zamanda "emekçi" olamaz. Onların emekçi, aydın ya da köylü kökenli olması ise belirleyici bir öneme sahip değildir. Sosyalist ülkelerdeki yöneticilerin büyük bir bölümü, "emekçi" kökenli olmasına rağmen, bürokratik yozlaşmalar ve çöküşler engellenememiştir. Bu noktada, yine eski bir tekerleme "emekçi denetimi" ileriye sürülecektir. Ancak deneyler, böyle bir denetimin pratik yaşamda çok cılız kaldığını kanıtlamıştır.

Bu nedenle, böyle konularda eski sözlerin tekrarından öteye ancak sosyalist ülke deneylerinin detaylı bir irdelemesinden sonra geçilebilir. Denetleyebilmek için ilk elden iki temelin kurulması gerektiği ortaya çıkmıştır. İlki, düzenli ve gerçek bilgi akışı, diğeri **doğrudan denetleme organlarının** varlığıdır. Bunların yolu herhangi bir nedenle tıkandığında, denetleme sözde kalan bir iyi dileğe dönüşüyor.

Perinçek, "öncü-kitle çelişkisi"nin çözümünde "iktidarın yüzbinlerce birim ve düzlemden oluştuğu"na dikkati çeker. Fakat bunun ne anlama geldiğini açıklamaz. Ortada yüzbinlerce iktidar "birim ve düzlemi" olunca, işçi sınıfına da bunları "döne döne feth"etmek kalır.

Sosyalizmin yaşanan deneylerinden sonra "döne döne" aynı lafların tekrarı sorunlara çözüm getirmemekle kalmıyor, çözüm yollarını tıkıyor. "İktidarın yüzbinlerce birim ve düzlemi" ne demek? Tek tek fabrika yönetimleri, varolan belediyeler ve tüm yönetim kurulları mı kastediliyor? Böyle yüzbinlerce "iktidar birimi" sayılabilir. Ancak bu iktidar sorununu karmakarışık hale getirmekten başka bir sonuç doğurmaz. Bu iktidar birimlerini "döne döne feth" edebilmek için, merkezi iktidarın yürütümünde merkezi bir politika gerekir. Sosyalist ülkeler deneyinde, merkezi yapıların urlaşıp aşırı irileşmesi, böyle anlamsız "yüzbinlerce iktidar birim ve düzeyi" laflarını üretiyor olmalı. Kulağa hoş gelen bu laflar, eğer merkezi iktidara karşı bir alter-

natif olarak üretilmişse, "yüz bin iktidar birimi" **iktidarsızlık** demektir. İşçi sınıfının merkezi iktidarı aldıktan sonraki süreçte yürüteceği "sınıf mücadelesiyle", iktidarın diğer "yüzbin birimi"ni fethetmesi yozlaşmaya karşı ne ölçüde bir garanti olabilir?

Sosyalist ülkelerin pek çoğunda bu süreç zaten yaşanmıştır. "Öncü", yürüttüğü merkezi politikayla ülkenin her yanını ve her alanını, "yüzbinlerce birim ve düzlemi", on yıllar sonra da olsa fethedebilmiştir. Fakat felaket, bu noktadan sonra başlamıştır. Her alanın fethi, iktidarı cansızlaştırmış, içi gittikçe çürüyen kalın bir kabuğa dönüştürmüştür.

Özetlersek, aktardığımız eleştirilerin iki ana özelliği vardır; ya somut çözümlerden soyut geleceğe kaçmak ya da bizzat iktidar olayından kaçmak.

Çalışmanın zorunlu geçimden kopuştuğu ya da "kitlenin öncüye dönüştüğü" bir zaman sürecinde, devlet sorunu kalmayacaktır. Olmayan bir sorun da tartışılamaz. Fakat sosyalizmin gündeminde cevap bekleyen sorun, proletarya diktatörlüğü sürecidir. Bu konu üstünde yeterince deney birikmiştir. Bütün bu deneyler, yalnızca genel teorik tezlerle karşılaştırılıp "mahkum" edilerek değerlendirilemez. Bu, canlı pratikten teorinin satır aralarına kaçmak olur.

İktidarda kalmak için şiddeti reddeden bir anlayışa karşı fazla söylenecek bir şey yoktur. Böyle bir yaklaşım, sonunda sınıf iktidarını reddeden bir zemine kayar. Savunulan bu tezler iktidarsızlığın tezleri olur.

Sorunu nasıl ele almalıyız? Kapitalizmden komünizme geçişte zorunlu olan proletarya diktatörlüğü, burjuvazi ve artıkları için diktatörlük, geniş halk kesimleri için özgürlük ve demokrasi olacağı için, komünizme doğru atılacak her adımda aynı zamanda devlet olmaktan çıkacak, tarihsel süreç içinde sönümlenecektir. Teorinin bu öngörüşü, pratikte bambaşka bir biçimde gerçekleşmiştir. Ekonominin ve günlük yaşamın hemen her

alanında, halk tarafından denetlenmesi şöyle dursun, doğrudan denetleyici durumuna gelen proletarya iktidarı, sönümlenme yolunda hiç değilse kimi ipuçları ortaya koymak yerine, gittikçe irileşen, urlaşan ve aynı ölçüde yozlaşan bir yapıya dönüşmüş, kimi ülkelerde "kadife devrimler"le, kimilerinde zorlu mücadelelerle tasfiye edilmiştir.

Bu açık gerçeklikler karşısında pratik uygulamalara yıldırımlar yağdırarak teoriyi aklayamayız. Tam tersine, pratik deneylerden teoriyi yargılamalıyız.

Soruna genellikle yapıldığı gibi sırf bürokratik kemikleşme ve imtiyazlarla yozlaşma yönünden yaklaşmak, görünüşe aldanmak olur. Bu konudaki bütün tartışmalar, en sonunda devrimci hareketlerin "biz aynı hataları tekrarlamayacağız" şeklindeki iman tazelemesiyle son bulur. Ancak bu bilinçlenme yönünde bir adım değil, en iyi haliyle yerinde saymadır. Bürokrasinin imtiyazları kaldırılabilir ya da kısıtlanabilir, fakat siyasi ve ekonomik sistemdeki fonksiyonu değişmediği müddetçe, aynı yapı yeni başka imtiyazlar üretir. Öte yandan, sosyalist ahlak açısından kabul edilemez görünen imtiyazlar, proletarya iktidarlarının yargılanmasında baş konu olamaz. Esas sorun bu değildir. Daçaların, imtiyazlı mağazaların sosyalizmin sorunlarında en öne çıkartılması, sosyalizmi bir ekonomik sistem olmaktan çıkarıp, sırf ahlaki bir inanca indirgemek olur. Zaten geniş yığınlardaki böyle bir bilinç yanılması, "kadife devrimler" sırasında kitleleri ellerinde mumlar kiliselere akıtmıştır. Fakat imtiyazlılara lanet okuyarak sorunlar çözülmemiştir ve bu sorunlar hala en sancılı biçimde ortada durmaktadır.

Sorun, devletin, üretim ilişkilerini şekillendirişinde ve giderek üretim ilişkilerinin proletarya devletinin davranış çerçevesini belirlemesinde yatmaktadır. Sosyalizmin kuruluş deneyinde, devlet doğrudan üretim ve dolaşım sürecinin içinde olmuştur. Bu demektir ki üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki bütün ilişki devlet tarafından dolaylanmıştır. Bu alandaki bütün

ilişkiler, devlet mekanizmalarından geçmiştir. Devlet mülkiyeti ve merkezi planlama, devletin sürekli kendini üretmesini kaçınılmazlaştırmıştır. Sosyalizmde mülkiyet ilişkileri, planlama ve üretim ikinci bölümde irdeleneceği için bu belirlemeden sonra, devletin bu temelde şekillenmesinin siyasi sonuçlarına geçelim. Teori, burjuvazinin tasfiyesi ve üretim araçlarının toplumsallaştırılmasından sonraki süreçte, proletarya diktatörlüğü ile geniş çalışan yığınlar arasındaki ilişkiyi oldukça sorunsuz olarak tasarlamıştır. Gelişmiş bir ekonomi temelinde böyle de olabilirdi, ancak, canlı pratik böyle gelişmedi.

Geniş köylü yığınlarının varolduğu, sanayi temeli ve iş disiplininin oldukça yetersiz olduğu ülkelerde, bir bakıma kapitalizmin yapması gerekenlerin önemli bir bölümünü de proletarya iktidarı yapmakla yüzyüze kalınca, ortaya bambaşka sonuçlar çıkmıştır. Sanayi temelinin yaratılması ya da geliştirilmesi ve kırda eski ilişkilerin tasfiyesi, proletarya iktidarı ile yığınlar arasındaki ilişkiye sosyalist olmaktan çok, burjuva bir özellik vermiştir. Bugüne kadar en geri bir ülkede bile proletaryanın iktidara gelmesini, toplumun sosyalist olması için yeterli gören görüşümüzü değiştirmeliyiz. Sosyalizme giden yolun zikzaklı ve geri dönüşlü olabileceğini pratik göstermiştir. Proletaryanın iktidar olması ve hatta üretim araçlarını devletleştirmesi, eğer gündemde hala burjuva devriminin görevleri duruyorsa, sosyalizmin kuruluşu için teminat değildir.

Yıkılan sosyalist iktidarlar, hem kendi ülkelerinde hem yaptıkları yardımlarla Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde, kapitalizmin geliştirme gücünü gösteremediği, fakat aynı zamanda henüz onun maddi temeli olan üretici güçleri geliştirmenin bedelini ödüyorlar. Böyle bir tarihsel görevden kaçınılamazdı. Ancak bu ölçüde bir bedelle yüzyüze gelineceği, yolun başındayken hiç de belli değildi.

Bağlarsak, demokratik ve sosyalist devrimlerin içiçe girdiği ülkelerde, geri üretim ilişkilerinin tasfiyesi ve sosyalizme mad-

di temel olabilecek bir ekonomik yapının inşası sürecinde, devletin sönümlenmesiyle ilgili adımlar atılabilmesi imkansızdır.

Bunu söylemekle, bürokratik yozlaşmaya uğramanın ve bir çöküşle tasfiye olmanın alın yazısı olduğunu söylemiyoruz. Ancak devrimci inşanın bu döneminde, sosyalizme maddi ve moral temel olabilecek bir üretim ve bilinç seviyesine kadar, proletarya iktidarının güçlü merkezi yapısının kaçınılmazlığını öne çıkartmak istiyoruz. Bu dönemde, devlet ve geniş halk yığınları arasındaki ilişkide fazla hayale kapılmak, politikada kaçınılmaz bir şekilde ikiyüzlülüklere yol açıyor. "İkiyüzlü" kelimesini kaba bir aşağılama olarak kullanmıyoruz. Bugüne kadarki süreçte bayraklarda, kitaplarda, günlük yayınlarda ve hatta kanunlarda sosyalizmin üstün nitelikleri yer almış, fakat hergünkü pratik, bambaşka gelişmiştir. Bu ikiz görüntü, yığınlarda önce beklenti, sonra tepki, en sonunda da kayıtsızlık yaratmıştır. En önemli üretici güç insan, bilinç yozlaşmasına uğratılmıştır.

Sosyalizmin mevcut deneyleri, karşı devrimin tasfiyesi ve ekonomik temellerin inşa yıllarında merkezileşen uygulamalarla ilgili pek çok örnek bırakmış, ancak devlet işlerinin yığınlarca yerine getirilmesiyle ilgili kalıcı örnekler bırakmamıştır. Bu, yalnızca partilerin hatalı uygulamalarıyla açıklanamaz. Kapitalizmin tasfiyesi, geri üretim ve sosyal yapı üzerine sosyalist üretim ilişkilerinin inşa sürecinin doğası, yığın katılımıyla ilgili kaba yanılgıları dışlamıştır.

Geri üretim ilişkileri ve geri sosyal bilinç, proletarya iktidarlarının yığınlar tarafından denetlenememesini açıklayabilir. Yığından yeterli ve zamanında tepki alamayan iktidarların bir ölçüde keyfileşmesi de anlaşılabilir. Fakat bütün bunlar, günümüzde yaşanan devasa çöküşü açıklayamaz.

Ekonomideki yeri nedeniyle sürekli büyüyen devlet aparatı, başlıca bu yolla sosyal yaşamın her alanına yayılıp urlaşınca, ancak böyle bir çöküşle, "sönümlenme" sürecine itilmiş olur.

Yaşanan yıkılışlar, proletarya iktidarlarının merkezileşmesinin **sınırlarını** gösteriyor. Henüz şaşkın, hedefsiz, hatta genellikle yanlış yönelişler içinde de olsa, inisiyatif zirveden tabana yayılmaktadır. Henüz bu konuda hiçbir hayale kapılmanın zamanı değil. Üretimi ve toplumsal yaşamı kireçlendiren yapının parçalanmasının yeni enerjileri ortaya çıkartacağı beklenmelidir.

Bugüne dek, proletarya iktidarının kaçınılmaz merkezi yapısından devletin sönümlenme sürecine geçişini adım adım işleyecek, inişli çıkışlı olsa da, aynı yönde ilerlemesi gereken bir süreç olarak tasarladık. Fakat olaylar böyle gelişmedi. Proletarya diktatörlüğü, önce gücünün **en sonuna** kadar yükselip, sonra bir çöküşe geçti. Hiç şüphesiz ki, bu atlamalı gidiş, **mutlak** bir yol değildir. Tam tersine, sosyalist ülke deneylerinden çıkartılması gereken en önemli ders, zorunlu koşullarda gittikçe sivrilen ve yoğunlaşan proletarya diktatörlüğünün, koşullardaki değişime hızla, cesaretle, yeni biçimlere girerek uyum yapabilmesidir. Bu konularda, hiçbir hazır biçim ve tabu formül olamaz. Proletarya iktidarları, kaçınılmaz merkezi uygulamalarından dolayı değil, koşullar yeni uygulamaları dayatmasına rağmen, eski biçimlerde katılaşıp kaldıklarından yıkıldılar.

Bu noktada, komünist partilerin, üstelik diyalektik materyalizmle silahlanmış olan bu partilerin, nasıl olup da dönüş momentlerini kaçırdıkları sorusu akla gelir. Bilinç, hele **toplumsal ölçüde** bilinçlenme, yaşamdan sonra geliyor. İnsanlığın olaylara daha dakik müdahalesi, ancak hergün yükselen sosyal bilinçlenmeyle mümkün olabilecektir. Fakat sorun, yalnızca bu genel sözlerde yatmıyor. Sosyalist ülkelerdeki partiler, uzun yıllar kendilerini kaçınılmaz bir ölüme mahkum eden bir işleyiş kurmuşlardır. Parti içi yaşamın cansızlaştırılması, partinin toplumla bağlarını yapmacık bir hale getirmiştir. En yüksek merkezileşmenin bile haklı çıkaramayacağı bu durum, bugünkü çöküşlerin sinsi birikimini yaratmıştır.

Sonuç olarak, devletin sönümlenmesi yolunda kanıtları,

bugüne kadarki sosyalizm deneyi ortaya çıkartamadı. Böyle bir gelişmenin, ancak maddi ve sosyal temelin gelişkin bir döneminde kendini ortaya koyabileceği öne sürülmelidir. Özellikle, demokratik ve sosyalist devrimlerin içiçe yürüdüğü süreçlerde, böyle beklentiler, boşuna hayal kırıklıklarına ve bilinç bozukluklarına neden oluyor. Parti, herhangi bir önyargıya kapılmaksızın, kuruluş sürecinde yığından gelen tepkileri algılayabilmeli ve yığınlara süreçle ilgili doğru ve dakik bilgiler aktarmalıdır.

Yığın inisiyatifini arttırma adına hantal mekanizmalar yaratmakta, işleri hızlı ve kolay yürütmek adına yığınlardan kopuşmakta tercih edilemez. Ancak devrimden sonraki kuruluş yıllarında merkeziyetçiliğin ağır basmasına alerji duymak, yaşanan deneylerden doğru ders çıkartmak değil, diğer uca savrulmak olur. Bilinç geriliğinden uygulanamayan "geri çağırma hakkı" ya da üretim ve idari işlerde kaçınılmaz uzmanlaşmalara yüksek ücret verilmesi gibi pek çok konuda cansız formüllere takılı kalmak, bütün yaşananlardan sonra affedilmez hatalar olur. Pratiğin yalanladığı konularda prensip adına kazıklaşmak değil, derhal yeni çözümler üretmek yaşamın canlı diyalektiğine denk düşer.

Sosyalist ülkelerdeki yaşanan deneylerden sonra partilerin kendilerini de öldüren merkezi kemikleşmeler karşısında yerli yersiz yığın inisiyatifine vurgu yapılıyor. Fakat yapılan bu övgüleri yığınlar pek de hak etmiyorlar. Bir illüzyondan diğerine kapılmak neticede yine aldanmalar içinde yüzmek olur. Walesa'yı, Haveller'i, Yeltsinler'i yaratan, Doğu Almanya'yı bir haftada yok eden yığınlar, şimdi acı acı bedel ödeyecekler. Kendi tarihlerine böylesine histeriyle karşı çıkışlarının kaçınılmaz bedellerini ödeyeceklerdir. Zaten bu devasa deneyler, yeni ve daha yüksek sosyal bilinçlenmelere yol açacak, gerçekten yığınlar kaderlerini daha güçlü bir şekilde ellerine alacaklardır.

II. BÖLÜM

SOSYALİST ÜRETİM VE MÜLKİYET İLİŞKİLERİ AÇISINDAN TEORİ VE PRATİK

Sosyalist ülkelerde bugüne kadar sosyalizmin maddi temelleri olarak kabul edilen en esaslı kategorilerde köklü değişiklikler yaşanıyor. Bu apaçık olaylar eski yapıların ne ölçüde sosyalizme maddi temel olabildiği ve bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerine yeni ipuçları veriyor. Bu ipuçlarını mülkiyet ilişkileri, planlama ve üretimde işçi yönetimi açılarından irdelemeye çalışalım.

Sosyalist Mülkiyet İlişkileri Sorunu: Teoride, üretimin toplumsallaşmasının mantık sonucu olarak, üretim araçlarının da toplumsallaşmasına varılacağı öngörülmüştür. Proletarya iktidarı, "mülksüzleştirenleri mülksüzleştirerek" sosyalizmin yolunu açacaktı. Engels, küçük köylü üretiminin proletarya iktidarı koşullarında bir anda tasfiyesini değil de bunun bir süreç içinde başarılmasını savunarak, mülksüzleştirme eyleminin koşullara göre belirlenmesi gerektiğini ilk defa vurgulamıştır.

Bütün bu söylenenlerde, üretim araçlarının toplumsallaştırılması, kendi başına bir hedef değil, önceki özel mülkiyet ilişkisinin üretici güçlerin önünde engel olmaya başlamasından çıkan bir sonuçtur. Bu nedenle, teoride, toplumsallaştırma eyleminin üretkenliğe yeni bir ivme vereceği, daha yüksek bir üretim biçimine geçileceği öngörülmüştür. Toplumsallaştırma, soyut planda bir hedef değil, koşullardan çıkması gereken bir adımdır. Kapitalizmin sınırları içinde bile mülkiyet ilişkilerinde önemli değişiklikler olmuştur. Doğuşunda devlet mülkiyeti tanımayan kapitalizm, şimdi pek çok devlet işletmesine sahiptir. Öte yandan, tekelleşme, aynı zamanda hisse senetli anonim ortaklıkları yaratmıştır. Böylece kapitalizm koşullarında işletmenin mülkiyeti ve yürütümü arasında eskiden varolan doğru-

dan bağ kopmuştur. Yine kapitalizm sınırları içinde, bir zamanlar Sovyetler'in bile örnek aldığı ünlü Hollanda ve Danimarka tarım kooperatifleri vardır.

Sosyalizm, bu gelişmelerin ötesinde neler yapabilmiştir? Ve bugünkü çöküşte hangi mülkiyet biçimleri öne çıkmaktadır?

Sosyalizmin kuruluş deneyinde ağırlıklı olarak ortaya çıkan mülkiyet biçimi, devlet mülkiyetidir. Bunun yanında, kooperatif mülkiyet ve doğrudan özel mülkiyet biçimleri de varolmuştur. Sovyetler'i dikkate alırsak, özel mülkiyet hemen hemen tümüyle tasfiye edilmiştir. Fakat özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde kırda ve şehirde küçük işletmeler varlıklarını sürdürebilmiştir.

Bu çeşitli biçimlerin içiçe varolması ya da Sovyetler'deki gibi hemen hemen tümüyle devlet ve kooperatif mülkiyet biçiminin üretimi şekillendirmesi, günümüz sorunlarının patlak vermesini engelleyememiştir.

Bunun nedenlerini irdelemeye çalışalım.

"Temel anlaşmazlıkların sadece üretim araçlarında özel mülkiyet yüzünden görüldüğünü iddia etmek saçmalıktır. Göreli kıtlık ve ona bağlı olarak fırsat-maliyeti varsayımı, kesinlikle bir çatışma çıkarmaya yeter." [17] A. Nove üretim araçlarında özel mülkiyete belirgin bir anlam vermiyor. "Temel anlaşmazlıkların" (bunu sınıf çatışmaları diye okumalıyız) üretim araçlarında özel mülkiyetten değil, "göreli kıtlık"tan kaynaklandığını iddia eden yazar, ilkel komünal toplumda neden sınıfların varolmadığını açıklayamaz. Çünkü "göreli kıtlık", insanlığın o dönemi için fazlasıyla geçerli olan bir koşuldu. "Devlet, devletin demokratik kurumları tartışmaları çözüme bağlayacak kaynaklar üstünde birbiriyle çatışan iddiaları halledecektir." [18] "Sosyalizmin uygulanabilir iktisadı" üzerine yazan birisinin onun hiç değilse temel tespitleri üzerine sağlam bir bilgisi olmalıdır. "Üretim araçlarının özel mülkiyeti" koşullarında devlet bunları elinde tutanların bir egemenlik aracıdır. Dolayısıyla, böyle koşullarda "kaynaklar üstünde birbiriyle

çatışan iddiaları" çözümlerken devlet, esas olarak üretim araçları sahiplerini kollar. Günümüzde ise, üretim araçları sahiplerinin sadece azınlık bir kesimini, tekelleri kollamaktadır. O nedenle, üretim araçlarında özel mülkiyeti önemsememek, "temel anlaşmazlıkların" nedeni olarak "göreli kıtlığı" ve ona bağlı olarak "fırsat maliyeti"ni görmek, farklı seviyedeki olguları birbirine karıştırmak olur. "Göreli kıtlığın" sebep olacağı "anlaşmazlıklar", üretim araçlarının özel mülkiyetinin varlığı koşullarında veya toplumsal mülkiyet koşullarında farklı farklı sonuçlar doğuracaktır.

Yazar, toplumsal mülkiyet koşullarında da "göreli kıtlık" nedeniyle anlaşmazlıkların ortadan kalkmayacağını söylediğinde haklıdır. Ancak anlaşmazlıkların **çözüm yolu ve tarzı** kesinlikle başka olacaktır. Özel mülkiyet koşullarında **kaynaklar**, öncelikle egemen sınıflara, hatta onların da en irilerine aktarılırken, toplumsal mülkiyet koşullarında genel çıkarlar kollanarak çözümler aranacaktır. "Göreli kıtlığı" sorunların esas kaynağı olarak görmek, aslında hiçbirşey söylememektir. Çünkü insanlık tarihi, henüz **bolluk** yaşamamış, "göreli kıtlık" koşullarında tarihsel olarak **farklı üretim ve dağıtım biçimleriyle** kaynakları değerlendirmiştir. İnsanlık, komünizmin tasarladığı bolluğa ulaşabilirse, mülkiyet biçimleri anlamını yitirecektir. "Göreli kıtlık" varolduğu müddetçe, mülkiyet biçimleri kaynakların ve imkanların dağıtımında **esas belirleyici** olarak kalacaktır.

Sosyalizmdeki mülkiyet biçimlerinin de sorunları çözememiş olmasından hareketle A. Nove, toplumsal yapıda mülkiyet ilişkilerini dikkate almayan bir düşünceye varmış, "demokratik kurumlarıyla tartışmaları çözüme bağlayacak" bir "**devleti**", "**uygulanabilir**" çözüm olarak ileri sürmüştür. "Göreli kıtlık" ve kaynakları "demokratik bir şekilde dağıtan devlet", yazarın varsayımlarının mantık sonucudur. Böyle bir çözümü "uygulanabilir" görmek bir yana, tartışmak bile gereksizdir.

Sosyalist ülkelerde pratikte yaşanan mülkiyet biçimlerinin gözle görülür, açık, net çözümler üretememesinden hareketle A. Nove, üretim araçlarında özel mülkiyeti önemsemeyen bir sonuca varmıştır. Sosyalizmin pratiğinden çıkartılabilecek en uç sonuç budur. Abartılmış uygulamalar, özel mülkiyetin tümüyle olumsuzlanması, üretim sürecine zarar veren sonuçlar yaratmıştır. Fakat bunlardan hareketle, mülkiyet biçimlerini önemsemeyen, "göreli kıtlığı" öne çıkartan bir sonuç üretmek, gerçek sorunlardan tümüyle uzaklaşmak olur.

Sosyalizmdeki mülkiyet sorununa diğer bir genel yaklaşım, onun **hukuki ve fiili** durumu arasındaki uyumsuzluğu öne çıkartır.

"Dünyamızın somutunda bugüne kadar gerçekleşmiş sosyalist toplumların **temel çelişkisi** -ki bunların hepsi görece geri ülkelerdir- **mülkiyetin hukuki biçimleriyle üretim ilişkilerinin esasını meydana getiren gerçek temellük arasındaki çelişmedir**", "Yani toplumun temel çelişmesi, hukuki biçimle gerçek temellük, sınıfsal planda proletarya ile bürokratik eğilimler arasında olmaya devam eder." [19]

Bu "temel çelişkiyi" çözmede "sorunun anahtarı", "üretici güçlerin geliştirilmesi için üretim ilişkilerini geliştirmeye ağırlık vermek"tir.

Sosyalizmin tarihinde hukuki biçimlerle fiili gerçeklik arasında bir "çelişki" sürekli olagelmiştir. Hukuki biçimler daha çok ulaşılacak geleceğe işaret etmiş, günlük uygulamalar ise, hukuki çerçeveyi sürekli sınırlamıştır. Mülkiyet ilişkilerinde de toplum mülkiyeti, günlük pratikte bürokrasinin tasarrufunda kalmıştır. Yazara göre çözüm, "üretim ilişkilerini geliştirmekten" yani "mülkiyet biçiminin yozlaşmasına karşı mücadele" ederek hukuki biçimle arasındaki çelişkiyi kapatmaktan geçmektedir.

Sosyalizmin günlük pratiği böyle akmıyor. Mülkiyet ilişkilerindeki değişimler, hukuki ilişkilerdeki değişimi de ardından getirmiştir. Polonya kooperatifleri 1956'da dağıtılırken de

Çin'de tarım komünlerinden küçük üretim biçimlerine geçerken de bu hep böyle olmuştur. Soruna böyle bakmak, üretim ilişkilerindeki sorunun, bir bakıma, hukuki biçimlerin pratiğe geçirilişte bürokrasi tarafından yozlaştırılması olarak görülmesine yol açar.

Sosyalizmin pratiğinde bir **bürokrasi sorunu** vardır. Ancak sosyalizmin sorununu **bürokratik yozlaşma** görmek, yüzeyde kalmak, onu yaratan temelleri **gölgelemek** olur. Bürokrasi sorununun altında, sosyalizmin pratiğinde **uygulanan devlet mülkiyeti** ve **merkezi planlama** yatmaktadır. Konumuz, üretim araçlarının mülkiyetidir. Sosyalizmin pratiğinde, sınırlı özel mülkiyeti bir kenara bırakırsak, toplumsal mülkiyet kendini başlıca üç biçimde ortaya koymuştur: Devlet mülkiyeti, kooperatif mülkiyeti ve grup mülkiyeti. Devlet mülkiyeti doğrudan bürokrasinin yürütümünde, kooperatif ve grup mülkiyeti ise merkezi planlama aracılığıyla dolaylı yoldan bürokrasinin denetiminde olmuştur. Bürokrasi, her temsili sistemde varolmak zorundadır. Sosyalist üretim biçiminde bürokrasi, devlet mülkiyeti ve merkezi planlama nedeniyle daha belirgin bir yere sahiptir. Fakat sosyalist sistemdeki tıkanmayı **yaratan**, imtiyazlı bürokrasi değil, şekillenen üretim ilişkileridir. O nedenle, şimdi yaşanan süreç, M. Gündüz'ün beklediği gibi fiili durumun hukuki biçime yaklaşması değil, tüm hukuki temellerin değiştirilmesi yönündedir. Yazar, "üretici güçleri geliştirmek için üretim ilişkilerinin geliştirilmesini" sorunun anahtarı olarak ileri sürerken, bunun nasıl yapılacağını açık bırakmıştır ya da bununla gerçek "toplumsal mülkiyeti" kastediyor olmalıdır. Fakat gerçek toplumsal mülkiyete nasıl varılacaktır?

"Devlet, yalnızca zam ve hukuksal biçimi sağlar, ama gerçek sosyalist ilişkileri kuracak olan toplumdur, kitlelerdir". Yine geldik kitlelere!

"Sosyalizmin hakim mülkiyet biçimi olan toplumsal mülkiyet, devlet mülkiyeti değildir. Toplumsal mülkiyet, insan

etkeninden soyutlanmış bir biçim de değildir, ancak paylaşma yeteneği olan ve paylaşmaktan başka çaresi olmayan mülksüz emekçiler, işçiler tarafından gerçekleştirilir... Paylaşıcılar, yani emekçiler, üretim üzerindeki denetimlerini kaybettikleri zaman, üretime de ürettiklerine de yöneticilerine de yabancılaşırlar." [20]

Kagarlitski'den benzer bir cümle: "Devlet mülkiyetinin gerçekten 'bütün halkın mülkiyeti' olması için, anayasaya güzel sözler yazmak yetmez. Gerekli olan, kitlelerin kararların tartışılıp uygulamasına geniş katılımlarıyla birlikte üretim araçları üzerindeki ve kamu idaresindeki demokratik toplumsal denetimdir." [21]

"Kitleler", "emekçi denetimi", "demokratik toplumsal denetim", bürokrasiye karşı ileri sürülen silahlardır. Fakat artık birinin çıkıp bu denetimin **nasıl** yapılması gerektiğini söylemesi gerekmiyor mu? Sosyalizmin her sorununun kitlelerle çözüleceğini söylemek, bu kadar deneyden sonra hiçbir şey söylememektir.

Hele D. Perinçek'in "paylaşıcıları", tam bir yeni keşiftir. Toplumsal mülkiyet, "ancak paylaşma yeteneği olan ve paylaşmaktan başka çaresi olmayan mülksüz emekçiler" tarafından **nasıl** gerçekleştirilecektir? "Paylaşıcılar", ürettiklerini doğrudan paylaşarak mı bunu yapacaklardır? Bu, tam bir saçmalık olur. Üretenler, "paylarını" mutlaka **dolayımlı** olarak alacaklardır. Bu ilişki, kaçınılmaz bir şekilde sosyalist devletten geçer. Yugoslav grup mülkiyetinde bile paylaşımın arasına devlet girer. Fakat bu deneyde görüldüğü gibi, devlete belli bir fon aktardıktan sonra diğer artığı istediği gibi kullanmakta özgür olan "öz yönetim işçileri", genellikle ücretlerine zam yapmışlardır. Kuru ve kaba popülizm ile sosyalizm inşa edilemiyor.

Toplumsal mülkiyetin ancak "paylaşmaya mecbur emekçiler tarafından gerçekleştirilebileceğini" öğrendik, ancak Perinçek bize, emekçilerin bunu **nasıl** yapacağını açıklamıyor.

"Devlet mülkiyeti", çok sıkı bir top ateşi altındadır. **Teorik** olarak değil, **pratik** olarak da! Sosyalist ülkelerde devlet mülkiyeti, şimdi eski koruyucusu bürokrasi tarafından özelleştirilmeye çalışılıyor. Bu süreç, henüz küçük işletmelerden yukarıya tırmanamadı. Gelişimin küçüklerden büyüklere doğru ağır, sancılı bir yol izlemesi akla uygun görünüyor. Fakat pratikte olaylar böyle akmayabilir. Sosyalizm deneyi, "devlet mülkiyeti"nin -bu isim altında sosyalist mülkiyetin- sosyal değerini aşırıca yıprattı. Aynı şekilde restorasyon süreci de çok daha hızlı bir şekilde üretim araçlarında özel mülkiyetin sosyal değerini sıfıra indirebilir.

Pratik nasıl yeni biçimler yaratacaktır? Bu konuda yeni ipuçları, hiç şüphesiz ki geleceğe ışık tutacaktır. Ancak henüz bu konuda belirgin ipuçları olmadığı için, soruna sosyalizmin bugüne kadarki deneyinden hareketle bakmalıyız.

Mülkiyet ilişkileri konusunda en ilginç tez, "komün mülkiyeti"dir.

"İlkel komünal toplumda özel olarak da ilkel sosyalizmde üretim araçlarının mülkiyeti devlete değil, gense aittir. Ve gens (klan) günümüzde üretim biçimi olan işletmeye denk düşmektedir.

"İnsanlar ancak ve ancak elleriyle temas edebildiği, onunla üretim yapabildiği, üzerinde yenilik veya başka değişimleri gerçekleştirebildiği, onun üzerinde hiçbir kısıtlama olmadan kullanım hakkının olduğu nesne ve aletlere kendi mülkiyeti olarak yaklaşabilir ve onları kendi bedeninin bir parçası gibi koruyup ona kendi benliğinden bir şeyler katarak onu geliştirebilir, onu mülksünebilirler... Bunun da bir tek olanağı üretim birimlerinin doğrudan o üretim biriminin bütün cefasını çeken... işçilere devredilmesi ile mümkün olabilecektir." [22]

Bugüne kadar yaşanan deneylerde işçi sınıfı "devlet mülkiyeti"ne yabancılaşınca, ona özel mülkiyet dışında yeni bir mülkiyet biçimi, "gens" ya da "üretim birimi mülkiyeti" sunul-

maktadır. Mutlaklaştırılmadığı ölçüde, yani komünizme geçişte tek biçim olarak görülmediği müddetçe, tümüyle reddedilecek bir öneri değildir. Ancak tez öyle gerekçelendiriliyor ki sonuç işçi sınıfını esnaflaştırmaktan başka bir noktaya varmıyor. "İnsanlar ancak elleriyle tutabildikleri", "üzerinde hiçbir kısıtlama olmadan kullanım hakkının olduğu nesneleri sahiplenebilirler" diyen yazar, buradan hareketle, "gens" mülkiyetine varıyor. İnsanlık tarihinin belli bir döneminde, antik ve feodal dönemlerde **küçük köylü ve esnaf**, eliyle tutabildiğine mülkü olarak bakmıştır. Ancak günümüzde dev holding sahipleri, mülklerini, elleriyle tutabilmek şöyle dursun, sadece kayıtlı evrak olarak biliyor. Bu durum, onların bu "nesneleri" muazzam bir hırsla sahiplenmelerini engellemiyor. Öte yandan, "hiçbir kısıtlama olmadan kullanım hakkına" insanlar kapitalizmde **bile** sahip değildirler. Mülklerini kullanmalarının kural ve sınırları vardır. Kamu ve ticaret hukuku bunları belirler.

Eğer işçi sınıfı yalnızca eliyle tutabildiği, istediği gibi kullanabildiği nesnelerle üretim yapacaksa, bu durum sınıfı daha modernleştirmek şöyle dursun, ünlü "küçük olsun benim olsun" küçük burjuva mantığıyla esnaflaştırır. Sınıfa, sürekli olarak binbir bağla birbirine girift olan üretim sürecinin **genel yapısını** kavratmak yerine, sevip okşadığı kendi biriminde ibadet etmesini öğütlemek, modern sosyalizm değil, ortaçağ esnaflığının ruh halidir.

"Yapılan üretim doğrudan emeğin sahibini bulduğu zaman o emek... o üretim dalında daha az emek harcayarak daha fazla üretim yapmanın yollarını ortaya çıkartacaktır."[23] Üretimin doğrudan emeğin sahibini bulması ne demektir? Ortaçağ küçük esnafı, ürettiğinin doğrudan sahibi durumundaydı. Bu mu özleniyor? Fakat modern üretim koşullarınca bu imkansız ve anlamsızdır. İşçi, ihtiyacı olmadığı bir nesneden binlercesine sahip olduğunda, bunları kaçınılmazca ihtiyacı olan nesnelerle değiştirecektir. O zaman da fazla üretmekle fazla paylaşmanın

birbirine doğru orantıyla bağlı olmadığı görülür. Üretilenin dolaşım sürecinde gerçekleşmesi şarttır. H. Ersöz'ün "üretim birimleri" bunu nasıl yapacaktır? Bu noktada, Ersöz tarafından neredeyse tapınak seviyesinde kutsallaştırılan üretim birimi, binbir bağla üretimin diğer alanlarına bağlı olduğunu kavrar.

"Üretimin doğrudan emeğin sahibini bulması" özlemi, tipik bir küçük burjuva kavrayışıdır. Üretim, **doğrudan** emeğin sahibini bulamaz, kapitalizmde oraya **pazar**, sosyalizmde ise kısmen pazar, kısmen de merkezi dağıtım girer. Üretim, ancak **dolaylı** olarak "emeğin sahibini" bulur. Üretilenin **tümü** emeğin sahibini bulamaz, kapitalizmde de sırf ücretle yetinmek zorundadır; sosyalizmde ücret artı sosyal hizmetlerle dönen kesim, ancak üretilenin bir kısmını meydana getirir. Makina yenileme fonuna, vb. kesinti yapılır. Geriye bir küçükburjuva ajitasyonu kalır.

H. Ersöz'ün komün üretim birimleri, tümüyle bir küçükburjuva özlemidir, modern büyük üretimle hiçbir ilgisi yoktur.

Tezin küçükburjuva özlemlerini bir yana bırakalım. Üretim birimleri, komünler olarak işçi sınıfına devredilince nasıl bir sonuç çıkar? Üretim araçlarına -komünler biçiminde de olsasırf işçi sınıfı sahip olduğu için, toplumda imtiyazlı bir sınıf konumuna yükselir. Komünizme işçi sınıfı egemenliğinden gidilecektir, fakat imtiyazlı sınıf egemenliğinden değil!

Öte yandan, Yugoslavya'daki işletmelerin bir kaç kişinin kontrolüne geçmesi gibi bozulmalar olmayacağını bir an kabul etsek bile, komün üretim birimleri, **sınıf arasında da** büyük dengesizliklere yol açacaktır. Verimli alanlarda çalışanlar, diğerleri aleyhine "zenginleşecektir".

Bunları açıkça gören yazar, komün sistemine şu sınırlamaları getirmiştir.

"Komün sisteminde sermaye birikiminin işletmelere hak olarak tanınması, komün sisteminin yok edilmesi demektir...

Sermaye birikimi ulusal çapta yapılır.

"Komün işletmelerinin yeni yatırım" yapması yasaktır. "Yeni yatırım hakkı sadece ve sadece devletin kontrolünde olmalıdır." [24]

Böylece H. Ersöz'ün "komün sistemi"nden geriye "sadece ve sadece" bir isim kalır. Tanımlanan sistem esas olarak, Sovyetler'deki ekonomik yapının aynısıdır. Evet, işletmeler çalışanların mülkü değildir, ancak sermaye birikimi yapamayan, "halk kasası" (yeni bir laf daha) tarafından finanse edilen, yeni yatırım hakkı olmayan bir işletmenin mülkünün, çalışanlara ya da devlete ait olması çok farketmez.

Sosyalizmde, devlet mülkiyeti biçiminin iki yönden deforme olması yukarıda bürokratik imtiyazlar, aşağıda işçinin devlet mülkiyeti biçimine ve üretime kayıtsızlığı gerçekliği, sorunun çözümü için yanlış iki hareket noktası yaratmaktadır. Bürokratik imtiyazlara karşı "işçi denetimi"; işçinin mülkiyet ve üretime kayıtsızlığına karşı da yeni mülkiyet biçimleri gündeme getirilmektedir. Birinci çözüm, "işçi denetimi", tekrarlanmaktan aşınmış, yalama olmuş bir "çözüm"dür. Öte yandan, "yabancılaşma" sorunundan hareketle mülkiyet ilişkilerine bakmak, insanı kaçınılmaz bir şekilde yanlış noktalara vardırmaktadır. Sanki yabancılaşmadan kurtulmak için, işçi sınıfı "ne olduğu belirsiz devlet mülkiyeti" yerine, "ürettiğini doğrudan sahiplenebileceği" daha somut mülkiyet biçimlerine yönelmektedir. Olayı böyle koymak, kesinlikle yanlıştır. Çözümlenecek sorun yabancılaşma değildir. Çünkü yabancılaşma sorununun çözümü, yalnızca mülkiyet biçimine bağlı değil, tek düze modern fabrika üretiminde fizik olarak harcanan zamana bağlıdır. Üretim zamanı ile geçim zorunluluğunun bağlantısı gevşemedikçe, yabancılaşma son bulmayacaktır. Üretim tekniği olarak çok gelişkin bir ülkede sosyalizme geçilirse, mülkiyetin toplumsallaştırılması ile üretime yabancılaşmanın son bulması belki eşzamanlı olabilir. Ancak geri ülkelerdeki bir geçiş için

kesinlikle böyle bir sonuç mümkün değildir.

Sosyalist ülkelerde üretime yabancılaşma ise, bambaşka bir karaktere sahiptir. Kapitalizmden devralınan 8 saatlik monoton çalışma zorunluluğunun yanında, bir türlü aşılamayan **mal kıtlığı**, ücretlerin pratik yaşamda **gerçekleşmesini** engellemiş, bu sorun, müzminleştikçe, ücret karşılığı çalışma, anlamını yitirmiştir. Ücretini, ihtiyaçlarını karşılayarak değerlendiremeyen işçi çalışmaya karşı kayıtsızlaşmıştır. Bu anlamda, sosyalist sistemdeki yabancılaşma, sadece devlet mülkiyeti biçiminden değil, sürekli mal kıtlığından kaynaklanmaktadır.

Mülkiyet biçiminin bu sorun üzerindeki etkisi nedir? Üretim ya da hizmetin henüz kişicil özelliğini yitirmediği alanlarda devlet mülkiyeti biçim olarak bir hantallık, üretici güçlerde bir durgunlaşma yaratmıştır. Kırda bazı tarımsal üretim alanları, şehirlerde küçük üretim ve bazı hizmet alanlarında devlet mülkiyeti gereksiz zorlama olmuştur. Nitekim, bu alanlarda kimi ülkelerde millileştirme ya hiç olmamış ya da kısa bir uygulamadan sonra vazgeçilmiştir. Sovyetler'de ise Perestroyka'yla birlikte toplumsal mülkiyet bu alanlardan çözülmeye başlamıştır. Aile işletmelerine, onarım vb. alanlarda özel işletmelere izin verilmesiyle başlayan süreç tüm sistemi sarmış görünüyor.

İki soruya cevap bulmalıyız? Kapitalizmden komünizme geçerken yaşanması zorunlu olan sosyalizm sürecinde mülkiyet ilişkileri hangi biçimleri alabilir? İkinci önemli soru, yaşanan sosyalizm deneyinde üretici güçlerin gelişmesini engelleyen "sosyalist" üretim ilişkileri hangileridir?

İlk sorudan başlarsak, sosyalizmin pratiğinde özel mülkiyetin tasfiyesi, doğal olarak hep ulaşılması gereken hedef olarak kalmıştır. Bu hedefe doğru bugüne kadar atılan adımlar kaçınılmaz kabalıklarla birlikte yürümüştür. Özel mülkiyetin tasfiyesi, üretici güçlerin seviyesi, üretkenlik dikkate alınmaksızın uygulanan bir pratik haline gelmiştir. Ve bunun bedelleri sürekli üretimde düşüşlerle ödenmiştir. Devlet mülkiyeti, top-

lumsal mülkiyetin "en üst biçimi " olarak kabul edilmiş, hukuki plandaki bu varsayımı **üretimdeki verimlilik seviyesi** genellikle doğrulamamıştır.

Sosyalizm, yola **büyük işletmelerde** devlet mülkiyetinden çıkabilir, çıkmalıdır. Büyük işletmelerde, "grup mülkiyeti" ya da "komün mülkiyeti" uygulanamaz. Bunların üretim ölçeği, yapısı, böyle esnaf ütopyalarına yer bırakmaz. Ancak diğer alanlarda kooperatif, grup, hatta özel mülkiyet varolabilir. Devlet mülkiyeti, verimlilikte öncü olabildiği oranda diğer mülkiyet biçimleri, belli bir süreç içinde anlamlarını yitirecektir ya da sosyal mülkiyetçe kuşatılmış olarak yaşayabilecektir.

Sosyalizmin deneylerinden çıktığı kadarıyla, toplumsal mülkiyetin esas biçimi, **devlet mülkiyeti** olmak zorundadır. Ancak üretimin **her** alanına yayılmadan, yalnızca devlet **zoruna** dayanarak değil, **üretkenliğiyle** varolabilmelidir. Özellikle demokratik ve sosyalist devrimlerin içiçe girdiği ülkelerde maddi temellerin inşa sürecinde, kaynakların uygun dağıtımı, ihtiyaç öncelikleri için ekonominin maddi temellerini, elinde tutan merkezi bir uygulama kaçınılmazdır. Ancak bu günlerde bile merkezi uygulama dışında kalan alanlar olabilecektir. Sosyalizm, NEP gibi **kısmi restorasyonlardan** hız alamadan giderse, topyekün bir restorasyonla yüzyüze gelmek kaçınılmaz oluyor. İkinci soruya gelirsek, sosyalist ülkelerde üretici güçlerin gelişmesini hangi üretim ilişkileri engellemiştir? Cevaba tersinden başlayalım. Kapitalizmde üretici güçlerin gelişmesine yol açan üretim ilişkileri nelerdir? Kapitalistler arası rekabet ve işçi sınıfının baskısıdır. Sosyalizmin yaşadığı günlerde kapitalist ülkelerde işçi sınıfının baskısı olduğundan öteye bir güce sahipti. Tekellerin, gelişimi çürüten yanına rağmen, rekabet ulusal ve uluslararası planda sürmektedir. Son yılların bilimsel teknik gelişmeleri ise, bu rekabeti hızlandırıcı bir rol oynamıştır. Gelişmenin gerektirdiği sermaye birikiminin önemli bir kısmı, emperyalist ilişkiler yoluyla geri ülkelerden

aktarılmaktadır. O nedenle, dünya kapitalizminin sadece **bir yanı**, bünyenin diğer kısımlarını zayıflatarak gelişmektedir.

Sosyalizmde her iki rekabet de kalkmıştır. Kapitalizmde varolan işçi sınıfının baskısı, sosyalizmde bilinçli olarak üretime katılıma dönüşecektir. Rekabetin yerini ise merkezi planlama almıştır. Böylece kapitalist rekabetin aynı zamanda yol açtığı yıkımlara uğramadan, üretim en uygun biçimde planlanacaktı.

Öyleyse, sosyalizmde **itici güç** olarak yalnızca **sosyal bilinç** kalmıştır. Bunun sosyal pratikteki karşılığı ise, **devlet mülkiyeti** ve **merkezi planlama** olmuştur. Ve insanlık tarihinde **ilk kez** bir toplum kör güçlerle değil, kendi **planladığı güçlerle** gelişme yoluna çıkmış, ancak tasarladığından çok farklı noktalara varmıştır. Bu sosyal bilincin inşa ettiği toplumun harekete geçirdiği güçler, şimdi kaynağına yönelerek, kendisini yaratan sosyalist bilinci imha ediyorlar.

Bunun iki nedeni vardır. Genel olarak yığınlardaki sosyal bilinç geri olduğu yeni üretim biçiminin gerektirdiği bilinçlenmeye bir anda ulaşamadığı için gelişmeyi devindiren güç, "yığınların bilinçli öncüsü" parti ve devlet olmuştur. Bu gelişimi aktif davranışıyla katılabildiği ölçüde benimseyen yığınlar, aksi durumda kendilerini temsil eden "sosyal bilinçten" -öncüden- kopuşmuştur. Öte yandan, bilinç kendi kendisinin iticisi olamaz. Bu yolla mükemmel tasarımlar yapılabilir, fakat bilinç yalnızca sosyal pratikle beslendiği ölçüde gelişebilir. Oysa, sosyalist ülkelerde pratik, sosyalist ideallerle çeliştikçe, "sapma" olarak dışlanmış ve on yıllardır her "sapmaya" karşı bir tepki üreten devlet, üretimin ve sosyal yaşamın **her alanına** yayılmıştır.

Netici olarak, sosyalizm, üretici güçlerin gelişimi için yığınların bilinçli davranışını günlük pratiğe sokamadığı müddetçe ve sokuncaya kadar, kapitalizmden **devir aldıklarını** kendi süzgecinden geçirerek kullanmak zorundadır. Soyut mülkiyet

biçimleri aramak, hele modern büyük ve kompleks üretimin içinde şekillenen işçi sınıfını, "ürettiğine doğrudan sahip çıkma" hayalleriyle tam bir küçükburjuva dar görüşlülüğü içinde grup mülkiyetine yönlendirmek, sosyalizmden kapitalizme değil, ortaçağ esnaflığına dönüşü özlemek anlamına gelir.

Söylediklerimizle **grev** ve **rekabet** mi öneriyoruz? Proletarya iktidarı koşullarının getirdiği yeni bir özle evet!

İşçi sınıfı ve halk örgütlenmeleri, proletarya iktidarında hemen ve etkili bir şekilde üretimin denetim ve planlanmasına katılamıyor. Katılmasını özlemek, binlerce kere bunu tekrarlamak, sadece bu aracın değerini düşürüyor. O nedenle, proletarya iktidarı, kendi uygulamalarını hayata geçirirken, işçi sınıfı ve halk örgütlenmelerinin bağımsız tepkilerine her zaman ortam ve alan bırakmalıdır. Onların "sapma"larından öğrenmeli ve yığınları bu temelde eğitmelidir. Bu tepkiler, kendini grev biçiminde gösterir ya da kampanya şeklinde ortaya koyabilir. Şeklinden çok kendini ortaya koyma imkanına sahip olması önemlidir.

Öte yandan, işletmelerin birbirleriyle ve tüketiciyle bağının tümüyle merkezi planlamanın aracılığıyla yürütülmesi, üretimin tüketimle bağını bir noktadan sonra hantallaştırmakta, hatta koparmaktadır. Sorun yalnızca devlet mülkiyetinde değildir. Bu mülkiyet biçiminin her alana yayılmasında ve planlama aracılığıyla imtiyazlı hale getirilmesindedir. Planlamayla ilgili sorunları gelecek bölümde irdeleyeceğiz. Mülkiyet ilişkilerini şöyle bağlayabiliriz: Devlet mülkiyeti, toplumsal mülkiyetin en önemli biçimi olarak kalmaya devam edecektir. Haberleşmenin ve bilgi aktarımının geliştiği, teknik ve yönetim bilgilerinin sıradanlaştığı uzak gelecekte, kendi bencilliğini öne çıkartmayan grup mülkiyetleri de olabilir. Daha doğrusu, ancak böyle koşullarda toplumsal mülkiyet biçimleri daha zengin bileşimler içerebilir.

Ancak mevcut deneyler, devlet mülkiyeti başat kalmak ko-

şuluyla mülkiyet biçimlerinin gerektiğinde değişebileceğini gösteriyor. Koşulların zorlamasıyla aşırı yaygınlaşan devlet mülkiyetinin bir kesiminin gerektiğinde "özelleştirilmesi" gibi adımlar atılabilir. Soyut tarih açısından bu geriye doğru bir adım olur, ancak somut tarih böyle **ilerliyor.** Sosyalizm, NEP'i daima **bir kere** uygulanabilir olarak gördü. Fakat, sosyal pratik sosyalizmin inşasında NEP'li zikzakların olabileceğini gösteriyor. Momentler iyi yakalanabilirse, zikzaklar esas yapıyı tahrip etmeden aşılabilir. Aksi durumda sancılı altüstlükler kaçınılmaz oluyor.

Planlama, Pazar ve Değer Yasası: Sosyalizmin kuruluşu, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti kadar planlı ekonomiyi gerektirir. Kapitalizmin bir yönüyle üretici güçlerin israfına yol açan rekabetine karşılık, planlı ekonomi, 1930 sonrası dünyasında sadece sosyalist ülkelerde değil, kapitalist ülkelerde de uygulandı. Elbette planlama yolları farklıydı, fakat planı kendi ölümüyle eş gören kapitalizm, rekabette yıkım noktasına gelince plana sarılmadan edemedi. 1929 krizini yaşayan kapitalist dünya aydınları, o yıllarda sosyalizmin planlama deneylerini görmek için Sovyetler'e aktılar. Ve planlı ekonomisiyle Sovyetler, dev atılımlar yaptı.

Sosyalizmin kriziyle birlikte, şimdi sosyalist ülke ekonomistleri hep bir ağızdan "pazar" çığlıkları atıyorlar, planlama yerin yedi kat dibine gömülmeye hazırlanıyor. Sovyet ekonomisini iki büyük savaş yıkımından çıkarıp gelişkin bir noktaya getiren planlama neden terkediliyor?

Konumuz planlama teknik ve yöntemleri değil, planlamanın sosyalizmin kuruluşundaki yeri ve uygulanma **sınırlarıdır.** Planlamanın bazı önemli sorunları olduğunu sosyalizmin krizi gösteriyor. Bunları bulmaya çalışalım.

Önce, kapitalizmin hakimiyetindeki bir dünyada merkezi planlamanın köklü sorunlarla, giderek tıkanıklıklarla karşılaşmasının kaçınılmaz olduğunu" [25] ileri süren teze değinelim.

S. Savran, "dünya ekonomisindeki değişikliklerin, denetlenmek bir yana, planlamanın gereklerine uygun bir kesinlik derecesiyle öngörülmesi bile olanaklı olmadığına göre ülkenin dünya ekonomisiyle bağlantılarının yoğunluğu ölçüsünde **planlama kapasitesi sınırlanır;** ikincisi, üretici güçlerin gelişmesine paralel olarak dünya ekonomisiyle ilişkiler giriftleşeceği için **sınırlılık artar"** [26] diyor. Bu tez, yazarın "tek ülkede sosyalizm" kurulamayacağı görüşüyle sıkı bir paralellik içeriyor. Ancak biz konumuz açısından planlama ile sınırlı kalacağız. S. Savran, görüşlerine en iyi kanıt olarak Polonya'yı vermektedir. Bunun çok talihsiz bir örnek olduğu açıktır. Polonya, 1970'lerde Batı kredilerine fazla bağlanmıştır, ancak ülkenin çöküşünün **esas** nedeni bunlar değil, bizzat yönetimin insana inanılmaz gelen yanılgılarıdır. Zaten yazarın tezi, Sovyetler'deki çöküşü hiç açıklayamaz. Sovyetler, kapitalist dünya ile giriftleşmekten değil, belki de aşırı kopuk kaldığı için "tıkanıklık" yaşıyor.

Sosyalist ekonomilerin, kapitalist dünyadaki çalkantılardan etkilenmeleri mümkündür. Fakat bu, planlamada tıkanıklıkların kaçınılmazlığını göstermez. "Planlamanın gereklerine uygun bir kesinlik"le kapitalist dünyadaki gelişmeleri öngörememek, çözülemeyecek bir sorun değildir. Fakat planlamanın kesinliği hiçbir zaman mutlak olamaz. Planlama aynı zamanda muhtemel değişimlere uyum yapma yeteneği değilse, böyle gelişmelere karşı da gerekli çözümlemeleri elde bulunduramayacaksa, basit bir matematik hesaba indirgenmiş olur. Planlama, aynı zamanda bir **stratejidir.** Plancılar **sadece** kesin verilerden yola çıkamazlar. Her koşulda, ülke içinde bile "kesinlik" mümkün değildir. Bırakalım kapitalizmle içiçe girmekten çıkacak hesap dışılıkları, dünyanın çeşitli köşelerinde meydana gelebilecek devrimler ve bunlara yapılacak yardımlar da hiçbir zaman **kesinlikle** hesaplanamaz. Bunların plan açısından anlamı, madde ve teknik aktarımıdır. Böyle gelişmelere karşı da planlı ekonomi uyum

yapabilmeli, çözüm üretebilmelidir. Ancak yazar, sorunları dünya devrimi sonrasına ertelediği için, o koşullarda planlamanın daha rahat ve adeta sırf matematiksel bir hesaplamaya indirgenebileceğini düşünüyor olmalıdır.

Yazarın kendi tezine ikinci gerekçesi; "uluslararası alanda değer yasasının hakimiyetinin planın hedefleri, oranları, akımları üzerinde yaptığı tahribattır." [27] Emperyalizm, sosyalist planlamanın kaynaklarını, dünyada egemen değer yasasının kanallarından çok, **silahlanma yarışı** ile sınırladı. Değer yasasıyla kurulacak ilişkilerin yaratacağı tahribat, silahlanmanın yanında hiç kalır. Yazar, yine burada pratik bir süreci ve karşılıklı ilişkiyi öngörmek yerine, değer yasasını bünyesinden atmak için "mücadele eden" sosyalist ülke ile dünyanın onu değer yasasıyla kuşatmasını tasarlıyor. Sorunu fazla soyut ve kategorik bir ele alış!

Sosyalist dünyaya baktığımızda, planlamanın tıkanma noktalarının **esas** olarak ekonominin kendi iç yapısından geldiğini görürüz. Kapitalizmin yarattığı sınırlamalar, "tıkanmalar" için yeterli görünmüyor.

Sovyetler, NEP dönemini kapattıktan sonra, üretimin her alanına uzanan merkezi planlamayla "değer yasasını" tasfiye ettiğini ilan etti. [28] Gerçekten, üretim araçlarının üretimi alanında, tüm sosyal hizmetlerde, işgücü için, hatta ana tüketim mallarında pazar etkisi planlamayla sona erdirildi. "Bu yaklaşım değer yasasının fiyat yasasıymış gibi kabul edilmesine yol açtı... Bilimsel literatür, el kitapları, ekonomideki yöneticilerin davranış ve düşünce tarzına tümüyle bu yaklaşım egemen oldu... Gerçekte fiyatlar sosyal olarak gerekli emek harcamasından kopuştu." [29]

Kapitalist ekonomide, pazar koşullarında, fiyatlar değişim değerinin civarında oynar, arz-talep dengesine göre şekillenir. Öte yandan, değişim değeri, metaya doğrudan bireysel olarak katılan emek miktarıyla ölçülmez, sosyal olarak gerekli ortalama emek miktarıyla belirlenir. Bu ise, ekonomideki ortalama

emek miktarıyla belirlenir. Bunu da ekonomideki ortalama verimlilik seviyesi belirler. Ve kapitalizm koşullarında ortalama verimlilik, rekabetle sürekli yukarıya çekilmektedir.

Pazar koşullarının kaldırıldığı planlı ekonomide, emek-zamana göre hesaplanan değişim değeri, aynı zamanda tüketim fiyatı olur. Fiyatlar rekabetle gerçekleşmediği için, ortalama verimliliğin ekonomideki itici gücü ortadan kalkar.

Bu durumda iki olasılığı gözden geçirmeliyiz. Planlı olarak üretilen **tüm malların** belirlenen tüketim fiyatından satın alındığını varsayalım. Tüketim fiyatı, ortalama verimliliğe göre hesaplandığı için, yüksek üretkenlikteki işletmeler mallarını değerinin üstünde, buna karşılık düşük üretkenlikteki işletmeler değerin altında satış yapmış olurlar. Kapitalizm koşullarında pazar, yüksek üretken firmaların baskısıyla ortalama üretkenliği yukarıya çekerek, düşük üretkenlikte çalışanları tasfiyeye zorlar. Planlı ekonomi koşullarında ne olmuştur?

"Karsız ya da çok az karlı işletmeler problemi sosyalist ülkeler için en acil problemlerden birisi haline gelmiştir. Örneğin Sovyet ekonomisinde 1980'lerin ortalarında bunların payı yüzde 40'tır. Bu işletmelerin on yıllardır nasıl yaşayabildiği sorusu ortaya çıkar. Cevap yeterince açıktır: Devlet verimli çalışma kolektiflerinin karını alıp kötü durumdakilere aktarmıştır. Böyle koşullar altında verimli çalışmanın bir anlamı kalmamıştır." [30] Planlı ekonomi koşullarında ortalama verimliliğin altında çalışan işletmeler, verimli alanlardan aktarılacak kaynak, deney ve kadrolarla geliştirilmiş ve süreç içinde böyle işletmeler sürekli sübvanse edilmiş, dolayısıyla, bir bakıma verimsizlik ebedileştirilmiştir. Hele verimsizliğin sırf teknik bileşimden kaynaklanmadığı, "gevşek" iş disiplininden kaynaklandığı düşünülürse, bu yolla çalışma ortamı zehirlenmiş, "asalak davranışlara" maddi bir ortam hazırlanmıştır. Çalışmaya karşı yabancılaşmayı ortadan kaldırmayı hedefleyen sosyalizm, bunu, çalışmayı anlamlı hale getirerek değil, tersine anlamsız-

laştırarak yapmıştır. (!)

İkinci varsayıma geçelim. Planlanan tüketim fiyatları üzerinden arz-talep dengesinin kurulmadığını düşünelim. Tüketime sunulan mallar tümüyle satılmazsa belirlenen tüketim fiyatı gerçekleşmemiş olur. Pazar koşullarında fiyatlardaki bir düşüşle işletmeler, üretim maliyetlerini düşürmeye zorlanırlar. Planlı ekonomide işletme, kendine düşen kotayı devlete teslim ettiği an, tüketim fiyatı "sosyal olarak gerekli emek miktarından" **kopar.** Planlı ekonomi bu duruma gerekli tepkiyi göstermediği müddetçe, **değersiz** bir üretim stoku olur.

"Ekonomimizin, nihai tüketimi tatmin etmeksizin, fakat dolaşımdaki sermayede tamamlanmamış ve yarı tamamlanmış mal stoklarındaki bir artışla birlikte çalıştığı çok yıllar oldu... Karar mekanizmalarındaki katılık ulusal gelirde devasa kayıplara yol açtı. Bazı tahminlere göre bu kayıplar yılda 240 milyar ruble-ulusal gelirin yaklaşık yüzde 40'ı kadardır." [31]

Arz-talep dengesizliği, kendini diğer yönden de gösterebilir. Planlanan tüketim fiyatlarıyla sunulan malların talebi karşılamadığını düşünelim. Pazar koşullarında piyasa fiyatı yükselir ve bu alana sermaye akışı başlar. Planlı ekonomi koşullarında tüketim fiyatlarında yükselme olmayacağı için, bu sefer tersi bir etkiyle, fiyatlar yine "sosyal olarak gerekli emek miktarından" kopar. Nasıl ki, satılmayan mal üretiminde plan merkezinden bir direktif gelmedikçe bu değersiz üretim devam ediyorsa, yetersiz üretim koşullarında da plan merkezinden bir direktif (tabii bu durumda sırf direktif yetmez, kaynak da gereklidir) gelişmedikçe üretim artırılmayacaktır.

Böyle koşullarda, fiyat rakamının ve ücretin parayla ödenmesinin hiçbir anlamı kalmaz. Kıtlık, karne sistemini doğurur, fakat öte yandan, paranın varlığı karaborsa ve çarpık tüketimi yaratır. Talep edilen mallar, kara piyasadan da bulunamazsa, para ihtiyaç-dışı tüketime kayar ve anlamını yitirir.

Planlı ekonomilerdeki "mal kıtlığı" olgusuna biraz daha

değinelim.

"Bu kısa tahlil bize piyasa kategorilerinin dizgin altına alınmış olunduğu planlanmış bir ekonominin temel bir **yasasını** verir: Periyodik bir biçimde aşırı-üretim (eksik talep) bunalımları ile karşılaşan kapitalist ekonomiye karşıt olarak, **planlı bir geçiş ekonomisinde sürekli olarak bir aşırı talep eğilimi varolacaktır**... Aşırı-yatırım ve aşırı-talep eğilimi, mübadele değerinin kullanım değeri üzerindeki boyunduruğunun kırıldığı, piyasanın ihtiyaçlar üzerindeki cenderesinin parçalandığı her durumda **bir eğilim olarak ortaya çıkacaktır.**" [32]

S. Savran, "planlı bir geçiş ekonomisi"nde "sürekli olarak aşırı-eğilimi"nin varolacağını iddia ediyor. Bu iddiasını ise, planlı ekonomide "mübadele değerinin kullanım değeri üzerindeki boyunduruğunun kırılması"na bağlıyor. Değişim değerinin kullanım değeri üzerindeki boyunduruğunun kırılması ne demektir? Malların değişiminde "emek zamanı" ortak kriterinin kalkmasıdır. Ancak planlı ekonomiler, henüz bunu tümüyle yapabilecek üretim zenginliğine ulaşamamışlardır. Değer yasasının halen hükmünü sürdürdüğü bir ortamda onu **baskı altına** almak, ekonominin ve giderek sosyal yapının deforme olmasına neden olmuştur.

Verimsiz alanlara, devlet -planlama- aracılığıyla sürekli **kaynak aktarılması,** planlı ekonomilerdeki mal kıtlığının esas temelidir. Bu, sistemi, üretimi etkinleştirecek kaynaklardan yoksun bırakmıştır. Planlama, aynı zamanda üretimi sonuçlarından kopardığı için, bir yanda mal darlığı yaşanırken, diğer bir alanda **değersiz üretim** yapılabilmektedir.

Yazar, sosyalist ülkelerdeki planlamayı "bürokratik planlama" olarak niteleyerek, buralarda planlamanın, bakanlıklar, işletme birlikleri, yerel yönetimler gibi pek çok kurum arasındaki "pazarlık"larla yapıldığını söyleyerek, planlamadaki işlemeyişi bu "parçalanmışlığa" bağlamaktadır. Kendisi, "büyük kitlelere söz hakkı tanıyan" "demokratik bir planlama" önermek-

tedir. Ve görüşünü şöyle sonuçlandırır: "Merkezi planlama yaklaşımı, özellikle tüketim malları alanında piyasanın varlığını yadsımaz, ama ekonomi çapında piyasanın planlamaya **tabi** olmasını savunur." [33]

"Demokratik planlama", E. Mandel'in "üçüncü yol"una benziyor. [34] İşletmeler seviyesinden yukarıya doğru demokratik işçi konseyleriyle yapılan bir planlama, ne ölçüde bölgeler, çeşitli kurumlar arasındaki pazarlıkları engelleyebilecektir ya da böyle pazarlıklar **olmaksızın** planlama yapılabilir mi? Bürokrasinin yanıltıcı rakamlarını, bencilliğini öne süren S. Savran, böyle kötülüklerden "çalışanların temsilcilerini" nasıl uzak tutabilecektir?

Hepsinden öteye, tüketim malları alanında piyasanın varlığı yadsınamazsa, **üretim araçları üretiminin** planlanması için uzun "demokratik" törenlere gerek kalır mı? Ayrıca özellikle tüketim malları alanında piyasa varolursa, "mübadele değerinin kullanım değeri üzerindeki boyunduruğu" nasıl kırılabilecektir? Böyle koşullarda "aşırı-talep eğilimi", piyasa mekanizmalarıyla dengelenmek zorunda değil midir?

· Planlama konusunda Alec Nove'un Marx'ı eleştirisine geçelim.

"Marx'ın kendisi, benim görüşümce, **kullanım değerlerini birbirleriyle kıyaslanamayacak kadar önemsiz olarak** değerlendirmekle ve herşey bir yana değer ile kullanım değeri arasında yapay ve geçersiz bir ayrıma giderek, pek çok karışıklığa neden olmuştur... Marx'ın gözünde kullanım-değerinin varlığı değerin ön koşullarından biridir, ama bu bağlamda **bir takım şeylerin kullanım-değerinin başka şeylerinkinden daha fazla olduğu** kabul edilmez." [35]

Yazar, çok eski bir yanılgıyı yeniden gündeme getirir. Marx'ın kullanım değerini önemsizleştirdiğini iddia eden A. Nove, "aynı şeye malolmasına" ve "aynı gereksinimi karşılamasına rağmen kullanıcı A ve B'den A'ya daha fazla değer

verebilir" diyerek, Marx'ın değer yasasını anlamsızlaştırmaya çalışır. Böylece A. Nove, Marx'a kadar burjuva iktisatçıların tekrarladığı, malların değerini **taleple açıklama** hatasını bir kere daha yineler.

Eğer A. Nove'un dediği gibi, değer ve kullanım değeri ayrımı, "yapay ve geçersiz bir ayrım" ise, kapitalist ekonominin tüm meta üretimi sistemi saçmalık olur çıkar. Yazar, çok ilkel bir örnekle yetindiği için, kıyaslanabilir iki kullanım değerini ele alarak -diyelim iki kazak- birini tercih edip diğerini değersizleştirir. Ancak her iki metanın etiketinde yazılı olan fiyat rakamının, henüz kullanıcıya sunulmadan önce neye dayanarak yazıldığını, neden bin değil de on olduğunu açıklamaz. Hele yazar, bir ayakkabı ile bir şapkanın kullanım değerlerini kıyaslamaya kalkışırsa, işin içinden çıkamayacaktır. Kullanım değeri, değişim değerinin taşıyıcısıdır. Üstünde çok emek harcanmış olsa da kimse tarafından talep edilmeyen bir mal değersizdir. Ancak eğer talep edilirse, alım değeri, kullanıma yararlı fiziksel özelliklerinden değil, harcanan emek miktarından gelir. "Piyasanın yokluğu, çabayla sonuç, yararlanılan emek-gücü niceliğiyle üretilen kullanım-değeri arasındaki bağlantıyı -kusursuz değil tabii, ama ne de olsa bir bağlantı- koparır... Bütün Sovyet tarihi boyunca hem kuram hem de uygulama, değer (ya da maliyete dayalı fiyat) ile kullanım-değerinin ayrılmasından zarar görmüştür." [36]

A. Nove, değer yasası teorisiyle, Marx'ın "zihinlere karışık tohumlar ektiği" kanısındadır. Sorun A. Nove'un iddia ettiği gibi değer ve kullanım değeri arasındaki ayrımdan değil, Sovyetler'de 1930'lardan sonra değer yasasının varlığının inkarından çıkmaktadır. Eğer soruna A. Nove'un açısından bakarsak, Sovyetler'de sorunun yalnızca kullanım değeri taşımayan malların üretimiyle sınırlı kaldığı sanılır. Sovyetler'deki uygulanışıyla, planlamanın üretimi sonuçlarından kopardığı doğrudur. Böylece, planlamanın hesaplamalarında görünen fiyatlar, gerçekliği

ifade etmez. Örneğin, Sovyetler'de özellikle yiyecek maddelerinde fiyatlar yıllardır neredeyse artmamıştır. Buna karşılık, Sovyet tarımına önemli yatırımlar yapılmıştır. Fiyatların artmayışından, en azından tarımda önemli verimlilik artışlarının olduğu sanılabilir. Oysa verimlilikte gözle görülür artışlar yaşanmamıştır. Sovyetler'de yaşanan yiyecek maddeleri kıtlığının bir nedeni de **aşırı ucuzluklardır.** Bu ucuzluk, bir yandan tarım için kaynak yetersizliğine sebep olurken, öte yandan aşırı talep israfa neden olmaktadır. Düzensiz mal arzı ile bireysel stoklama, sürekli birbirini kışkırtmaktadır.

Netice olarak, planlama mekanizmaları, işletmelerle yani üretimle, dolaşım ve tüketimin bağlarını koparmış, dolaylı hale getirmiştir. Üretici, kendi plan kotasıyla ilgilenmekte, ürettiklerinin gerçekleşmesiyle ilgili olarak ancak planlama kanalıyla bir tepki geldiği ölçüde harekete geçmektedir. Hele plan-dışı talepler olursa, bu tam bir sorun olmaktadır. Bunlar, genellikle yeni tip bir alet ya da ara malı talebi olmaktadır. Planlama ağıyla ilişkileri düzenlenen Sovyet üretim sistemi, böyle taleplere ortalama "18-24 ayda" tepki gösterebilmektedir. [37]

Sovyet sistemi, uygulanan planlamanın sınırlarını göstermiştir.

İlk olarak, temel sanayinin kuruluş yıllarında kaynakların aktarımı, en gerekli olanlardan başlanıp öncelik sırasına göre devam etmiştir. Böyle bir aşamada, henüz sanayi temelleri inşa edildiği için verimlilik öne çıkan bir kriter olmayabilir. Ancak bu dönem geçildikten sonra, işletmelerin üretkenliği aşırı önem kazanır. Sosyalizmde iflasın olmaması, popülist bir bakışla kulağa hoş gelebiliyor. Fakat iflas halinde bir işletmenin finansmanının toplumsal artı-değerden sağlandığı düşünüldüğünde, olayın hoşgörülebilecek bir yanı kalmaz. Bugün Sovyetler'de işletmelerin -sosyal tesislerin değil, onlar zaten toplumsal artı-değerden finanse edilmektedir- yüzde 40'ı toplumsal artı-değer yaratmadığı halde üretime devam etmektedir. Dolayısıyla ve-

rimli çalışan yüzde 60 tarafından beslenmektedir. Bu durum, gelgeç aksamalardan öteye, sistemin yapısına **yerleşince** felaket başlamaktadır. Gelişme için gerekli kaynaklar, böyle çatlaklardan sızıp kaybolunca, Sovyet sanayii, **ortalama olarak** 1965'lerdeki teknik seviyesinde kalmıştır. Verimsizlik, bedelini ödemelidir. Aksi taktirde tüm sisteme yayılıp, bütün yapıyı işlemez hale getirmektedir. O nedenle, sistemin tümünün iflası istenemeyeceğine göre, verimsiz işletmelerin iflası, sosyalizm içinde de mümkün olmalıdır.

İkinci olarak, Sovyet planlaması tek bir merkezi yapının ekonomiyi yönetmesi nedeniyle kendine uygun işletme tipleri yaratmıştır. Bunlar **dev devlet tekelleridir.** Bırakalım üretim araçlarının üretimini, dayanıklı tüketim malları, örneğin çamaşır makinesi bile Kirov'daki bir tek fabrikadan bütün Sovyetler'de dağıtılır. Dikiş makinası için yine bir tek işletme (Podolsk'da) vardır. Mutfak teçhizatları ve buzdolabında da yine birer işletme, tüm Sovyet pazarına üretim yapmaktadır. [38] Planlamanın kendi mantığı, böyle işletme tiplerini yaratmaktadır. Fakat, her büyük işletme rasyonel çalışmıyor, üstelik bütün tüketim malları üreten işletmeler, çok sık dizayn ve teknik değişiklik yapmak zorundadırlar. Ancak bu dev işletmeler, bir dinazorun ağız hareketleriyle davranmaktadırlar.

Sovyet planlaması, kendi iç işleyiş refleksleriyle devler yaratmıştır, fakat şimdi yarattığı devleri, yenilenmenin gerekleri doğrultusunda harekete geçirememektedir. Deneyler, her üretim tipine göre rasyonel çalışabilen işletme büyüklüklerini ortaya çıkarır. Son bilimsel teknik gelişmeler ise, üretim araçlarını çok daha hızlı eskitmektedir. Dolayısıyla, yeni teknik, kendi üretim biçimini yaratmaktadır. Dev Sovyet işletmeleri, bu yeni fırtınalı teknik gelişimin ortasında heybetli ortaçağ şatoları gibi durmaktadır.

Üçüncü olarak, Sovyet planlaması, üretime giren her parçanın planlanmasının mümkün olmadığını ortaya çıkart-

mıştır. Bu, bir teknik zorluktan dolayı böyle değildir. A. Nove, bir iki üretim düzeyi planlaması için bir kaç on milyonluk işlem yapılması gerektiğini ileri sürerek, konuya teknik hesaplamanın inanılmaz boyutlara varması yönünden yaklaşmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelinebilir, hele bilgisayar çağında bu çok daha kolay olur. Hem nitelik ve hem de nicelik olarak hızla çeşitlenen tüketim malları üretiminin bu yapısına merkezi planlama engel olmaktadır. Hammadde, ara madde tahsisi, merkezi planlama kanalından geçtiği için, yeni bir durum her zaman bürokrasinin dehlizlerinde bekletilmiştir. Bu nedenle, planlama hazırlıkları sırasında Sovyetler'de işletmeler, ihtiyaçlarını daima olduğundan yukarı gösterme eğiliminde olmuşlardır. Bu ise, kaynak israfının başka bir biçimi olmuştur.

Eğer planlama, insan beyninin mükemmelliğinde tepki gösterebilirse, tüketim malları planlaması da bir merkezden yönetilebilir. Ancak insanın yüzbinlerce yıllık **pratik yaşamı,** onun beyninin mükemmelleşmesinin nedenidir. Tüketim mallarında planlama, biraz olayların arkasından **koşarak** kendini mükemmelleştirebilir, yoksa "mükemmel taslaklarla" canlı pratiğin akışını donuklaştırmak kaçınılmaz oluyor.

Merkezi proletarya devleti, üretim araçlarının üretimini, önemli besin maddelerini, finans kaynaklarını planlayarak, ekonominin tümüne bir biçim verebilir. Bu durumda, kapitalizmdeki tüketim çılgınlığı patlak vermez mi? Genel kaynak dağılımı merkezi planlamanın elinde olacağı için, böyle bir israf önemli ölçüde engellenebilir. Esas olan şudur: Sovyet planlaması, üretici ile tüketicinin ilişkisini, yani üretilen malların pratikte gerçekleşmesini bir **merkez** aracılığıyla dolaylı hale getirmiş, birbirinden koparmıştır. Tüketim malları alanında işletmeler, mallarının pratikte gerçekleşmesinden kendi kuracakları mekanizmalarla **doğrudan etkilenmelidirler.** Tüketicinin tepkisi, hemen üretici işletmeye ulaşabilmeli, yoksa merkezi planlamanın bürokratik kanallarında sönüm-

lendirilmemelidir.

Tarih, kapitalizmin bilinçsiz rekabetinden onun yıkımını üretti, sosyalizm kuruldu. Ekonominin ve sosyal yaşamın her girintisine sızan sosyalizmin merkezi planlaması ise, kendi hareket yeteneğini ortadan kaldırdı, merkezin dağılmasını, inkarını getirdi. Sosyal pratikte, merkezi planlama kısmi pazarla, pazar da planlamanın sınırlamalarıyla yaşamaya zorlanıyor.

Tüketim mallarındaki pazar ilişkileri yukarı doğru tırmanarak, finans kaynaklarına ve üretim araçları sanayine baskı yapmayacak mıdır? Kesinlikle yapacaktır. Ancak gelişme de bu karşılıklı tepkilerden üreyecektir.

Dördüncü olarak, sosyalist ülkelerde özel mülkiyete geçmede işletmelerin kendi kendilerini finanse etmesi uygulaması yürümeyip, topyekün özelleşmeye gidildiğine göre, pazar ve mülkiyet ilişkisi nedir? Pazar, özel mülkiyeti kaçınılmaz mı kılar?

Sosyalist ülkelerde halen özelleşme bellı alanlarda sınırlıdır. Dev işletmelerin özelleştirilmesi, hala cevap bulunamayan bir sorundur. Gorbaçov'un ilk yola çıkışta önerdiği "işletmelerin kendi kendini finansmanının" yürümeyişinin iki nedeni; bu işletmelerin hemen yeni koşullara uyum yapamayacak kadar dev ve eski teknikli olması, öte yandan yılların alışkanlıklarını bir çırpıda bırakamayışlarıdır.

Sosyalist ülkelerde özelleşmeyi zorlayan, kısmi pazar koşullarına geçiş değildir; üretim tekniklerinin yenilenmesi için gerekli kaynak yokluğudur. Siyasi iktidarın, kaynak yaratmak için halktan fedakarlık isteyecek gücü ve itibarı kalmadığı için, özelleştirme, iflaslar ve dış yardım gündeme gelmiştir.

Sovyetler'de ve sosyalist ülkelerde kriz koşullarının yarattığı şaşkınlıkla devlet mülkiyeti ve planlama lanetlenirken, özel mülkiyet ve pazar kutsanıyor. Ancak bu sevdalanmaların düş

kırıklığına dönüşmesi kaçınılmazdır. Kapitalist ana yurtlarda bile, pazarın tekel sınırlarıyla kuşatılması, özel mülkiyetin -küçük işletmeler ayrı tutulursa- hisse senedi spekülasyonlarıyla borsalarda kumara dönüştürülmesi gerçeğini eski sosyalist ülke insanları bir kere de kendi elleriyle tutmak isterlerse, bu, insanlık için bile bile israf olur. Eğer, böyle aşırı uçlara savrulmadan yeni sentezler yaratılabilirse bu, insanlık için kazanç olur.

Üretime İşçi Katılımı ve Yabancılaşma Sorunu: Sosyalizmin bu konudaki pratiği olumlu, kalıcı örnekler bırakmıştır. Proletarya iktidarı koşullarında üretim birimlerinde yönetim, çok kısa sürelerde atamalarla şekillenen bir yapıya kavuşmuştur. İşçinin üretime yönlendirme anlamında katılımı, insanlığın bilincine yerleşecek ölçüde, olumlu miraslar bırakmamıştır.

Stahanov Hareketi'ni unutmuyoruz. Ancak bu deneye daha yakından bakılınca, üretim temposunu yükselten bu yetenekli işçi önderlerinin, sınıfın **genel ataletini** bozamadıkları ortaya çıkar. Hatta Stahanov Hareketi sırasında sınıfın saflarından geri tepkiler bile gelmiş. Stahanovist işçiler dayakla sindirilmiştir. Geriye bir **hareket** değil, bol madalyalı tek tek "iş kahramanları" kalmıştır.

Sosyalizmin pratiği ve elbette üretimin kompleks yapısı, "üretimde işçi yönetim ve denetimi" kavramını bir kenara itmiştir. Buna sebep, yozlaşmış bürokratlar değildir. Olayı yalnızca bürokrasiye yüklemek, gerçekliği tek yanından görmek olur.

Üretim tekniği açısından 8 saat çalışmak zorunda olan işçinin, işyerinde üretilen malın ülke ekonomisinde ve hatta dünyadaki yeriyle, üretimin teknik yönüyle ve bu konudaki gelişmelerle ve sonunda malların pazardaki durumuyla ilgili yeterli bir bilgi edinebilmesi için, sekiz saat dışında **ayrıca** zaman ve enerji harcaması gerekir. İlk coşkulu günlerde böyle şeyler de olabilir. Ancak fazla uzun sürmez. Yeterli bilgiye sahip olmayan birisinin ise, konuyla ilgili organlarda aktif davran-

abilmesi çok zordur.

"Hatalar yapılarak öğrenilecektir" denirse, bunun üretim sürecindeki anlamı, yanlış tekniğin kullanımı vb. demektir ki bütün ekonomi ölçüsünde böyle bir şey tam bir israf anlamına gelir.

Ancak tekdüze çalışma süresi azaldıkça, işçi yeni bilgiler edinebilmek için zaman ve teknik gereçlere sahip olacaktır. Dolayısıyla, olay uzun bir sürecin işidir.

Proletarya iktidarları nereden başlamalıdır? İşçiler, işletmelerde çalışma koşullarının iyileştirilmesi alanında bilinçli ve aktif davranabilirler. Bu, kapitalizmde bırakılan yerden başlamaktır. Fakat, ondan çok ileriye gidilebilir; işyeri ve oturma alanlarının sosyal, kültürel, sağlık, eğitim yönünden iyileştirilmesi, işçilerin kayıtsız kalmayıp **ilk elden** insiyatiflice ele alabilecekleri konular olur.

Öte yandan, Stahanov Hareketi'nden hiçbir şey kalmamış değildir. İşçi sınıfının ilk anda ele alabileceği ikinci önemli iş, işyerinde insan fiziğine ve mevcut tekniğe en uygun çalışma düzeninin kurulmasıdır. Her gün tekrarlanan hareketlerden en rafine çalışma sistemi üretilebilir; ayrıca kullanılan üretim araçlarının verimliliğinin artırılabilmesi yolunda kullanım pratiğinden üreyen detay yeniliklerle üretim araçlarının geliştirilmesi sağlanabilir.

Bu süreçlerin birikiminden, sınıfın üretimdeki etkinliği, giderek yükselen bir çizgi izleyebilir. Ancak bu, uzun ve inişli çıkışlı bir süreçtir.

Unutulmaması gereken, yabancılaşmanın, üretim araçlarının kolektif mülkiyetiyle birlikte kalkmadığıdır. Yaşamak için zorunlu günlük çalışma süresinin azalmasıyla birlikte, kişinin kendi yaratıcılığını geliştiren çalışma, yaygınlaşmaya başlayacaktır. Böyle bir maddi ortamın inşasının mümkün olduğuna yığınlar inanmadıkça ve bu yolda çok somut kanıtlar ortaya

çıkmadıkça, en ustaca propaganda ve ajitasyonlar bile yığınların günlük monoton işe ilgisini artıramaz. Başka bir deyişle, sırf ahlaki çağrılar, maddi temelleriyle taçlandırılmadıkça, toplumda ikiyüzlülükler yaratıyor ve bizzat ulaşılmak istenen hedefi gözden düşürüyor.

III. BÖLÜM

Sosyalizmin pratiğinden bazı sonuçlar çıkartabilmek, bu ülkelerde yaşananları olduğu gibi görebilmekten geçiyor. Bu nedenle, yaşananlardan sosyalizm için ders çıkartabilmek, bu toplumların nasıl nitelendiğine doğrudan bağlıdır. Bilindiği gibi, dünya ve Türkiye solunda yıllardır bu konuda farklı görüşler savunulmuştur. Ancak son yıkılışlarla birlikte, bu görüşlerin yeniden değerlendirilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

"Bugün Sovyetler'de açığa çıkan sistemin krizi, **özel bir toplumun özel bir krizidir**: Kendini yürütme ve artan bir üretimi gerçekleştirme yeteneğinde olmayan, bir yanda dünya sosyalist devriminin gecikmesi ve diğer yanda imtiyazlı ve asalak bürokrasinin toplum ve devletteki egemenliği nedeniyle, gelişmesi bir geçiş sürecinde donmuş olan kapitalizm ve sosyalizm arasında geçiş sürecinde bir toplumun krizidir." [39]

Bu tanımlama, tek ülkede sosyalizm kurulamayacağı görüşünün doğal bir mantık sonucudur. Ancak IV. Enternasyonal çevresindekilerin sosyalizm tanımlaması -sınıfsız, meta üretiminin olmadığı bir toplum- Marx'ın "komünizmin üst aşaması" olarak nitelediği topluma daha yakındır.

Marksizm'in kurucuları, "kapitalizmden komünizme geçişi" tanımladılar. Ve bu geçiş toplumuna genellikle sosyalizm denildi. Skolastik tartışmalara girmemek için isim üzerindeki çekişmeleri bir yana bırakıp, bu "geçiş toplumunun" ana özelliklerini hatırlayalım. Bunlar siyasi planda **proletarya diktatörlüğü**,

ekonomik planda ise **üretim araçlarında özel mülkiyetin tasfiyesi** ve **planlı ekonomiye geçiştir**. Bu üç temel manivela, bir toplumu kapitalizmden koparıp komünizme taşıyacaktır.

Canlı tarih, formülasyonlara somut cevaplar verdi, veriyor. Dünya devrimci süreci, proletaryanın önüne Rusya gibi ülkelerde demokratik devrim görevini de çıkarttı. Yani henüz kapitalizmin tasfiye edemediği oldukça güçlü olarak yaşayan kapitalizm-öncesi ekonomik ve sosyal ilişkilerin tasfiye edilmesi ile kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiye süreçleri içiçe girdiler. Dolayısıyla bu yeni olgu geçiş sürecine yepyeni özellikler kattı.

Sonuçta, insanlığın önünde, komünizme geçişi hedeflemiş 70 yıllık yaşanmış sosyalizm deneyi vardır. Sosyalizm, kendisi komünizme göre bir geçiş toplumu olsa da kendi özellikleri olan bir toplum yapısıdır. E. Mandel'in "geçiş toplumu" ise, kapitalizm ve sosyalizm arasında "**özel bir toplumdur**". Ancak bu "özel toplum", kendi iç işleyiş mekanizmalarından çok, varılacak hedef komünizmin özellikleri açısından ve kapitalizme benzerlikleri yönünden kritik edilir. Mantık böyle olunca, kapitalizm ve sosyalizm arasında "gelişmesi donmuş" olan bu toplumun krizine temel neden olarak "geciken dünya sosyalist devrimi" ve her nasılsa iktidarda sürekli kalmayı başarmış "imtiyazlı ve asalak bürokrasi" görülür. Böyle yapılarak, belki sosyalizm yaşanan çirkinliklerden kurtarılmış oluyor, ancak onun yetmiş yıllık deneyinden hareketle **kendi iç işleyişinin sorunları** arka plana itilerek, sosyalizmin **gerçek geleceği** karartılmış olmaktadır.

"Dünya sosyalist devriminin" gecikmesiyle bu toplumların gelişmesinin durduğunu söylemek, onların kendilerinin bir iç gelişim potansiyeli taşımadığını söylemekle eş anlamlıdır. O zaman da, dünya sosyalist devrimi öncesi girişimler insanlarda heyecan uyandırsa da boşa harcanan çabalar olup çıkarlar. Bu tezler, sosyalizmin canlı pratiğinden dünya devrimine doğru kopuştuğu için ne bu pratikten gerekli dersleri çıkartabilir, ne

de canlı pratikte var olabilirler.

Sosyalist toplumların bir diğer tanımlanması, o topraklarda halen yaşayan bir genç aydın tarafından şöyle yapılmaktadır: "Statokratik toplum, sosyalizmin ve devlet kapitalizminin dışsal göstergelerinden bir kısmını barındırır, ama gerçekliğe bakılırsa oldukça ayrı bir ilişkiler sistemidir. Toplum burada iki temel gruba bölünür: "Kolektif üretici" (proletarya: işçiler, mühendisler, bilim adamları, düşünürler ve sömürülen tüm emekçi insanlar) ve "kolektif sömürücü", yani statokrasi. Ek olarak, konumları son derece çelişkili olan ara bir orta katman vardır... Statokrat toplumda ekonomik ve politik iktidar özdeştir. Biri ötekine yol açmaz, çünkü biri zaten ötekidir. Burada iktidar, yalnızca topyekün politik ve ekonomik iktidar olarak varolur; başka türlü varolamaz." [40]

Statüko ve otokrasi kelimelerinden türetilen bu yeni toplumdaki "kolektif sömürücüler"in yıllardır biriktirmiş olmaları gereken "kolektif servetleri" neredediir? Yazar, toplum biçimlerine üretim ve üretim ilişkileri temelinden bakamayınca, garip bir "kolektif" statokrat toplum yaratmak zorunda kalıyor. Dünyadaki kapitalist ülkelere bakarsak, hepsi önemli farklılıklara sahiptir. Ancak üretim ve mülkiyet ilişkilerinde bir ortak temel olduğu için, hepsi kapitalist toplumlar olarak tanımlanır. Sosyalist toplumların da farklı bazı özelliklerine rağmen, ortak bir üretim ve mülkiyet ilişkileri temeli vardır. Bunları eleştirmek, gerçekten insanlık gelişimine engel konumdaki bazı ilişkilerin değiştirilmesi için mücadele etmek başkadır, bilimsel kriterleri dikkate almayan, öne çıkan görüntülerden hareketle yeni toplumlar yaratmak başkadır. "Sosyalizm bu değildir" demekle sosyalizme varılamaz. Sosyalizm teorisinin pratiğe uygulanışından, üretim, üretim ilişkileri, siyasi iktidar konumlarından somut dersler çıkartarak geleceğe daha sağlam adımlar atılabilir. Yazar, Sovyetler Birliği'ne kapitalist bir toplum diyemediği ölçüde, soruna sosyalizmin maddi ve siyasi temel-

leri açısından bakmak zorundadır.

Son olarak, Sovyetler'de uzun yıllardır kapitalizmin egemen olduğunu iddia eden "sosyal-emperyalizm" tezlerine bakalım.

"Sosyalizm ile kapitalizm, burjuvazi ile proletarya ekonomide ve devlette birbirleriyle mücadele eden çelişmeli iki kutbu oluşturdular. Ülkede kapitalizme geri dönüş süreci, bürokratik burjuvazinin iktidarda kesin hakimiyetini gerçekleştirdiği ve iktidarını pekiştirdiği 1950 ve 60'lı yıllarda başladı. Sürecin ilk döneminde kamu mülkiyeti **biçim olarak** korundu, ancak hakim sınıfın kolektif denetimine geçmişti. Azınlığın özel çıkarını güvence altına alan bu sistem, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin daha açık biçimlerine ilerlemek zorundaydı." [41]

D. Perinçek'in bu hikayesi bir tek temele dayanır; Mao'nun ünlü "iki çizgi mücadelesi" tezine. (!) Proletarya iktidarı koşullarında da burjuvazi ve proletarya mücadele içindedir, bazen biri, bazen diğeri egemen duruma girebilir. Ve 1950'lerde Sovyetler'de "bürokrat burjuvazi" egemen konuma gelmiştir!

Perinçek'in sosyalizminde herşey bir **giz perdesi arkasındadır**. Çıkarlar hiçbir zaman gerçek yönleriyle dile getirilmez, ama yine de kapitalizm ve sosyalizm boğuşup durur. Stalin dönemi ölçüsünde katı proletarya diktatörlüğü koşullarında, kapitalizm, "bürokrat burjuvazi" kılığında iktidarın önemli noktalarına nasıl tırmanabilmiştir? Hangi mücadele yöntemlerini, parolalarını kullanmıştır? Üstelik faşizme ve emperyalizme karşı devasa bir savaştan yeni çıkmışken, hangi açık bırakılan yollardan kapitalistler, iktidara tırmanabilmişlerdir? Ayrıca bu sosyalizm-kapitalizm boğuşmasında NEP yıllarında iktidara gelemeyen burjuvazi, nasıl olup da "1950 ve 1960'lı yıllarda", sosyalizm bir zafer sonrası dünyada yaygınlaşmaya başladığı zaman "iktidarda kesin hakimiyetini gerçekleştir"miştir?

Bu sorulara Perinçek'ten bir tek cevap gelebilir: "Emeğe

göre bölüşüm ilkesi her an kapitalizme geri dönüşün ekonomik temelini korur."[42] Oysa bizim sorumuz "her an geri dönüş" ihtimali üzerine değil, dünyada sosyalizmin güç ve itibarının **en yüksek noktada** olduğu 1950 ve 1960'lı yıllarda **nasıl** olup da "bürokrat burjuvazinin" iktidar olduğu üzerinedir.

Perinçek'in görüşleri Mao'ya dayanır. Mao'nun 1960'larda Sovyetler'i "emperyalist" ilan etmesinin ardında "üç dünya teorisi", yani **Üçüncü Dünya Şovenizmi** yatıyordu. Neden Sovyetler, gücüyle bir çırpıda "kağıttan kaplan" emperyalizmi yere serip Üçüncü Dünya'ya yolu açmıyordu? Ancak bu çok keskin çığlığın altında **tam tersi** bir sosyal içgüdü yatıyordu: Sovyetler'in (yani sosyalizmin) dünya hegemonyası tehlikesi! Üçüncü Dünya burjuvalarının bir kesimi emperyalizme karşıydılar, öte yandan sosyalizme ancak sözde katlanabilirlerdi, gerçek uygulamada değil. Bu noktada "Sovyet emperyalizmi" çığlıkları yükselmiştir. O nedenle, Sovyetler'de nasıl olup da "bürokrat burjuvazinin" 1960'larda iktidara geldiğine bilimsel sosyalizmin temel öngörülerinden hareketle cevap aranmadı. Emperyalizmi, hırpaladığı ölçüde sosyalizme "dost" olan sosyal güçler (kurtuluş mücadelesindeki geri ülke burjuvaları, orta tabakaları ve kimi koşullarda küçük burjuva tabakalar) sosyalizmin gücünün bundan öteye gidebileceğini sezdiklerinde, Sovyetler'i emperyalist ilan ederek, aslında kendi **arafattaki konumlarını** mükemmel bir şekilde açığa vurmuş oluyorlardı. D. Perinçek de böyle sosyal eğilimlerden birinin temsilcisidir.

O nedenle, Perinçek'ten 1950'lerde Sovyetler'de "bürokrat burjuvazinin" iktidar oluşunun bilimsel bir açıklamasını beklemek hata olur. Ancak böyle bir şeyi varsaymasıyla D. Perinçek, kendi sosyal konumunun ve mantık yapısının güzel bir açıklamasını yapmış olmaktadır.

Devam edelim. İktidarı her nasılsa alan "bürokrat burjuvazi", otuz yılı aşkın bir süre "biçimsel olarak" kamu mülkiyetini korumuştur. Neden? Diyelim ki, konumunu güçlendirmek

için. Ancak üretim araçlarında özel mülkiyetin olmadığı bir toplumda "bürokrat burjuvazi", kendi konumunu nasıl güçlendirebilirdi? Bürokrasiye kendini temsil edenleri yerleştirip, diğerlerini tasfiye ederek. 1950'lerden günümüze böyle bir süreç işlemiş olmalıdır. Fakat son gelişmelerle ne görüyoruz? Otuz yıldır iktidarda olan, biçimsel olarak kamu mülkiyetini koruyan, son olarak başına Gorbaçov'u getiren "bürokrat burjuvazi", tam özel mülkiyet meyvesine uzanırken **tasfiye ediliyor**. Hele başarısız askeri darbeden sonra bu tasfiye, iyice hızlanmıştır.

Doğu Avrupa ve Sovyetler'de otuz yıldır iktidarda olan "bürokrat burjuvazi"yi tasfiye eden Walesa, Havel, Yeltsin'ler neyin temsilcileridir? Eğer Perinçek, bürokrat burjuvazinin iki kanadı, artık açıkça özelleştirmeyi savunanlarla diğerleri çatışıyor derse, yine "iki çizgi mücadelesi", yeniden aynı kısır çember...

Sosyalist toplumlardaki olaylar neden çözümlenemez bilmecelere dönüşüyor?

"Elimizdeki kimyasal analizdeki turnusol kağıdı gibi, sosyalist topluma batırıp çıkardığımız zaman iktidarın sınıfsal rengini verecek bir araç yok" diyor D. Perinçek. Oysa olmalı!

"Sosyalist toplumun çelişmeleri, iktidarın yapısında da kendini gösterir. Herhangi bir toplumda merkezi iktidarın ötesinde binlerce, yüzbinlere iktidar odağı bulunduğunu hatırlamalıyız. Bütün bu iktidar odakları eski ve yeni, geçmiş ve gelecek arasında bölünmüştür. Sosyalist bir toplumun siyasal hayatında, bu çelişmeler her gün her saat kendini gösterecek, çözümler de çelişmeli olmaya devam edecektir." [43] Çok konuşup hiç birşey söylememek, sanırız budur. Sosyalist toplumlardaki iktidarların sınıfsal yapısını belirlemeye çalıştığımızda, karşımıza "binlerce, yüzbinlerce iktidar odağı" çıkıyor, hangi birinden çözümlemeye başlayacağız? Kapitalizmde böyle olmuyor, iktidarın sınıfsal niteliği sorunu, neden sosyalizmde dallanıp

budaklanıp binlerce parçaya bölünüyor? Bunun bir bilimsel açıklaması var mıdır?

Perinçek, devrimlerin odak noktası olan iktidar sorununu, bu yaklaşımıyla yüzbinlerce parçaya bölerek ortadan kaldırıyor. **Merkezi** iktidar sorununu önemsizleştiriyor. Sosyalist ülkelerdeki iktidarların sınıf niteliği bilmece değildir. Ve elimizdeki "tumusol kağıdı", üretim ve mülkiyet ilişkileridir. Ancak Perinçek kendi tarih anlayışıyla her türlü kriteri bozduğu için, yüzbinlerce iktidar odağının ortasında çaresiz kalıyor.

1950'lerde iktidara "bürokrat burjuvaları" getiren Perinçek'tir. Böylece, Sovyetler emperyalist bir ülke olmuştur. Ancak Perinçek'in bürokrat burjuvaları, hiç değilse biçimsel olarak "kamu mülkiyetini" korumuşlardır. Ardından gelenler, bu kamu burjuvalarını tasfiye edip özel mülkiyete bayrak açmışlardır. Böyle bir tarih anlayışıyla hangi iktidarın sınıf karakteri çözümlenebilir!

D. Perinçek, sonunda yepyeni bir kriter yaratır: "Sosyalizmin varlığı açısından kritik soru, o toplumun **yeni bir devrime gerek olmaksızın** sınıfsız toplum yönünde ilerleme olanaklarını elinde tutup tutmadığıdır. Bir toplum, iktidar düzlemindeki barışçı değişikliklerle yeniden sosyalizmin kuruluş rayına oturma şansına sahipse, sosyalist rengini koruyor demektir." [44]

Eğer kriter buysa, bu kriteri tersinden işletirsek, 1950'lerde Sovyetler **sessiz sedasız** kapitalist olabildiğine göre, 1950 öncesi toplumun da ana özellikleriyle kapitalist olması gerekmez mi? Ya Sovyetler 1950'lerde kapitalizme geçmemiştir ya da Perinçek'in bu yeni kriteri bir saçmalıktır.

"**Devrime gerek olmaksızın**" sınıfsız toplum yönünde ilerleme olanaklarına sahip olmak, maddi üretim temeli ve üretim ilişkileri açısından radikal bir geriye dönüşe uğramamış olmak demektir. Böyle bir durumda "devrimsiz" ileriye doğru gidilebilir. Ancak son gelişmeler, tarihin sosyalizm yolunda doğru

adımlarla ilerlemediğini gösterdi. Bir toplumun sosyalist üretim ilişkilerinden daha ileriye giderken devrime gerek duymaması nasıl mutlaklaştırılabilir? Teori sosyalist toplumda, üretici güçlerle üretim ilişkilerinin uyumlu gelişeceğini öngörmesine rağmen, pratikte bu teoride bazı "sapmalar" yaşanmıştır. Eğer ortaçağ katolik papazları değilsek, bu gerçeklikler ışığında teoriyi yetkinleştirmekle yüzyüze kalırız. Bunu hakkıyla yapıp yapamayacağımız ayrı bir sorundur; önemli olan, pratiğin yakıcılaştırdığı teorik sorunlara yaratıcı yaklaşımlardır.

Marx'ın üretici güçler teorisini Ekim Devrimi'yle bir çırpıda çürüten D. Perinçek, sosyalist ülkelerin pratiğini bir türlü teoriye yakıştıramıyor. Onun mantığına göre, bugüne kadar yaşananlardan ülkelerin toplumsal yapısının niteliğiyle ilgili bir yargıya varmak mümkün değildir. Buna gelecek karar verecektir. Eğer bu ülkelerin bazılarından devrimsiz sınıfsız topluma adımlar atılabilirse, o zaman bunların bir zamanlar sosyalist toplum olduğuna tarih karar verecektir.

Bağlarsak, teoriye ya bir katolik papazı mantığıyla ya da tam zıddı bir keyfilikle yaklaşarak, ama her iki durumda da yanılgılı idealizasyonlarla sosyalizmin yetmiş yıllık deneyine kayıtsız kalmak, hatta yalnızca hafife almak bile bilimsel sosyalizme ihanettir. Sosyalizmin kalitesini yükseltmek, ancak geçmiş deneyi olduğu gibi görebilmek ve yeni dersler çıkartmakla mümkündür. Bu noktada, geçmişte sosyalizm göremeyenler, onu Troçki'nin Sovyetler'den sürülüşü ya da Stalin'in ölümüyle sona erdirenler veya yakın geçmişe kadar Arnavutluk'u biricik sosyalist ülke görenler, geçmiş deneylere körce baktıkları için geleceğe hazırlanamazlar.

IV. BÖLÜM

KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ SORUNLARI

Sosyalizmin yıkılışı gerçekliğiyle yüzyüze gelmeden önce, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecini, ana hatlarıyla sürekli ileriye akan bir "çağ" olarak algılamıştık. 1917 Ekim Devrimi ve Bolşevik iktidarıyla başlayan "çağ", ardından gelen yeni zaferlerle sürekli beslenmişti. Kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci, beraberinde "doğu uluslarının uyanışını" da yaratmıştı. Ulusal kurtuluş savaşlarının yükselişi, sömürgeciliğin çöküşü olmuş, insanlık tarihinde kara bir dönem kapanmıştı.

Ulusal kurtuluş savaşlarının hemen hepsinin sosyalizm bayrağını taşımaları, tesadüf ya da ikiyüzlülük değildi. Dönemin ağır basan sosyal eğilimi, gelişmelere damgasını vuran güç sosyalizmdi. Sosyalizme yönelme çabası gösteren geri ülkelerin bazılarında yaşanan geriye dönüşleri, o dönemlerde sosyalizmin yıkılışı yönünde bir kıyamet belirtisi olarak görmedik. Son derece geri sosyal yapı ortamından sosyalizme geçiş, sosyalist sistemin varlığı koşullarında bile kolay bir adım değildi. Üretim temelindeki gerilik, proletaryanın son derece zayıf olması ya da hiç olmaması, geriye dönüşlerin sosyal zemini olabiliyordu. Fakat 1985'lerde su yüzüne çıkan süreçte, sosyalizmin maddi temellerinin en azından 1930'lardan beri varolduğu "sosyalizmin anavatanında" geriye dönüş yaşanmaya başlanınca, bugüne kadar şekillenen pek çok kavram yerlerinden oynadı, anlamını yitirdi. Yepyeni olaylar, yeni bakış açılarını gerektirdi.

Bugün sosyalizmin çöküşü, acı da olsa çıplak bir gerçekliktir. Bu durumdan iki sonuç çıkar; ya sosyalizm, yani işçi sınıfı iktidarları, tarihte Roma İmparatorluğu günlerindeki Spartaküs İsyanı veya Brezilya'daki Los Palmores köle iktidarları gibi bir

"istisna" olarak kabul edilip tarih sayfalarına terkedilecektir ya da günümüzde yaşanan geriye dönüşlerin, tarihin çarkını geriye döndüremeyeceği kabul edilerek, bugünkü çöküşlerin içinden, gelecek daha güçlü olarak inşa edilecektir.

"Tarihsel gelişim, bir yapıdan diğerine radikal zor yoluyla bir değişim olarak açıklanırken, tarihsel süreç, farklı sosyo-ekonomik yapılar arasındaki uzlaşmaz zıtlık olarak yorumlandı. Oysa gerçek tarihsel gelişim asla dosdoğru olmadı ve böyle bir kapsamla sınırlandırılmadı. Tarih, yalnızca çelişkiyi kapsamaz, aynı zamanda yapıların karşılıklı zenginleşmesi ve uzun süre varolması temelinde işbirliğini ve birbirinin içine girişini de kapsar. Tarihçiler, kölecilik ve feodalizm, feodalizm ve burjuva toplumu arasında olduğu gibi günümüzdeki burjuva ve sosyalist toplumların işbirliği konusunda da pek çok örnek verebilirler." [45]

Bu iki Sovyet tarihçisinin söylediklerinden "tarihsel gelişimin asla dosdoğru olmadığı" tesbitini çıkarın, geriye zavallı bir düşünce yığını kalır. Tarihte bir üretim temelinden diğerine geçerken, geçişlerin kilometre taşlarının dizilişi gibi kesinlik taşımadığı, ileri geri gidişlerin yaşandığı bir gerçekliktir. Ancak bu içiçe girişlerin herbirisi, kendi özgül koşullarında incelenmesi gereken olgulardır. Bunların "işbirliği"nden, birbirini "karşılıklı zenginleştirmesi"nden sözetmek, böyle süreçleri yalnızca olumlamak olur ki, böyle bir mantık gericilikle kucaklaşmadan edemez. Bırakalım geçmişi, günümüzde Asya, Afrika ve Latin Amerika'da hala kapitalizm ile ondan önceki toplum yapıları içiçe yaşamalarına rağmen, birbirlerini "karşılıklı zenginleştirmedikleri" gibi, üretici güçleri korkunç bir şekilde çürütmektedirler.

Sovyet ideologları, her zaman yaptıkları gibi, bilimsel gerçeklikleri pragmatik politikaya feda ediyorlar. "Barış içinde birlikte yaşama"dan sistemlerin "işbirliği ve birbirinin içine girmesi" tezlerine evrimleşen Sovyet politikası, bu pragmatik

yolculuğuna en sonunda Gorbaçov'un ağzından son verdi. "Komünizmin iflası"yla, sistemlerin içiçe girme tezleri de iflas etmiş olmalıdır.

Tarihte, toplum biçimlerinin evrimi sırasında, farklı üretim biçimlerinin ve sosyal kurumların içiçe yaşadığı süreçler olmuştur. Ancak bunların "işbirliği", hele "birbirlerini karşılıklı zenginleştirmeleri", somut olgular üzerinde değil de genel soyutlama olarak dile getirilirse, bir yanlıştan diğerine sıçranmış olur. Feodalizmin kapitalizmle "işbirliği"nden, insanlık gelişimi açısından genellikle gerici sonuçlar türemiştir. Ancak koşullara göre burjuvazi, feodalizmle bazen devrimle hesaplaşmış, bazen de sancılı bir evrimleşme içinde uzlaşmıştır. Bunlar tarihsel gerçekliklerdir. Bu gerçeklikleri yok sayamayız, fakat bütün bunlardan feodalizmle kapitalizmin uzlaşması gerektiği gibi bir teorik sonuç çıkartılamaz.

Bu nedenle, sosyalist ülkelerde kapitalizmin restorasyonunu irdelerken, gerçekliği olduğu gibi görmek gerektiği öne sürülerek, kapitalizmle sosyalizmin "birbirinin içine" girmesi teorileştirilemez.

Sosyalizmdeki çöküş, kapitalizmden sosyalizme geçişin kendini sürekli ilerleten, bir bakıma kesintisiz bir süreç olmadığını gösterdi. Kaba bir analojiyle bundan sonra yaşanacak bütün geçişlerde de böyle geriye dönüşler yaşanacağı sonucunu çıkartmak hatalı olur.

Tam tersine, yaşananlardan ders alınarak, böyle çöküşler, alınyazısı olmaktan çıkartılabilir.

Sosyalizmde yaşanan restorasyon sorununa geçmeden, kapitalizme geçiş yıllarında yaşanmış deneylere göz atmalıyız.

Kapitalizme Farklı Geçişler ve Restorasyon: Kapitalizme geçişler ülkelere göre çok farklı yollar izlemiştir. Yazımızın amacı açısından bunları, bir kaç ana başlık altında toplayıp gözden geçireceğiz.

İlki, Avrupa ortaçağından kapitalizme geçiştir. Bu geçişlerde İngiltere ve Fransa bir yanda, Almanya kendi özellikleriyle farklı bir yanda durur.

İkinci orijinal geçiş, Amerika'dadır.

Üçüncüsü, Almanya ile keskin benzerlikler taşıyan Japonya'dadır.

Bu ülkeler dışında kalan eski sömürge ve yarı sömürge ülkelerin kapitalizme geçişiyse, bambaşka özellikler taşır. Bunlara ancak kıtasal seviyede (Latin Amerika, Asya ve Afrika) değinmekle yetinmek zorundayız.

Avrupa ortaçağından **kapitalizme iki önemli geçiş**, hiç şüphesiz ki İngiltere ve Fransa'dır. İlk burjuva devrimi İngiltere'de yaşanmasına rağmen, 1789 Fransız Devrimi çok daha "büyük" bir üne sahiptir. İngiliz Devrimi, gerek monarşinin merkezi yapısının güçlü olmayışından ve gerekse devrim öncesi yaşanan Güller Savaşı'yla (1455-1485) toprak aristokrasisinin iyice zayıflamasından dolayı yeterince radikal olmadı. Aynı zamanda, devrimdeki tarafların elindeki siyasi poralalar henüz büyük ölçüde din kisvesi altındaydı.

Fransız Devrimi, güçlü merkezi krallığa karşı tarihin o güne kadar gördüğü en radikal vuruşu yaparken, kendi siyasi parolalarını yarattı ve bu parolalar hızla evrenselleşerek, haklı olarak Fransız Devrimi'ni "büyük" kıldı.

İngiltere'de 14. yy'da yün ticareti gelişmeye başlamıştır. Uzun yıllar Hollanda'ya yün ihraç eden İngiltere adasında, bu gelişim, toprağa dayalı düzene ilk darbeleri vurmaya başladı. 15. yy'ın ikinci yarısında patlak veren Güller Savaşı'nda, toprak sahibi aristokrasi, ticaretle uğraşmaya başlayan toprak sahipleri ve tüccarlar tarafından hırpalandı ve zayıflatıldı. Burjuva devrimine giden yollar döşeniyordu. İngiliz burjuva devriminin bir özelliği, toprak aristokrasisinin önemli bir bölümünün tarımdaki ticarileşmeye ayak uydurmasındadır. Bu,

ünlü "çitleme hareketini" başlatmış, küçük köylüler topraklarından kovulmuştur. 15. yy'ın son yarısında başlayan bu hareket, 18. yy'ın ortasında en yüksek noktasına varmış ve 1832 reformuyla birlikte son bulmuştur. Böylece, İngiltere adasında **"toprağın ticarileşmesi"**nin, ortaçağ asaletinden tümüyle kopuşması, yaklaşık dört yüzyıl almıştır.

Gelişmelere karşı direnen krallıkla, parlamento arasındaki mücadele, her geçen gün şiddetlenmiş, 1640'lardaki ekonomik buhran da bu çatışmayı tepe noktasına çıkartmıştır. Parlamento kralın aristokrasiyi besleyecek yeni vergi taleplerine karşı direnmiştir. 1642'de iç savaş patlamıştır. Sanayi ve ticaretin gelişkin olduğu İngiltere adasının doğu ve güneyini parlamentonun tutmasına karşılık, kral, toprak düzeninin henüz fazla bozulmadığı kuzey ve batıyı tutmuştur. 1950'de devrim zafer kazanmış, monarşi tasfiye edilmiş ve kral asılmıştır.

İç savaş yeni başladığında, "kralı, doksan dokuz defa da yensek, gene de o kraldır" diyen parlamentodaki burjuvalar, devrimin kralın başını almadan zafere ulaşamayacağını anlayınca, böyle bir adımı atmaktan kaçınmamışlardır.

İngiliz Devrimi, Fransız Devrimi ölçüsünde Jakobenler'ini yaratmasa da, o da devrimin tutunma yıllarında kaçınılmaz bir şekilde "Düzleyiciler"i yaratmıştır. Devrimin küçük köylülere ve halka yayılmasını zorlayan ve "bütün erkeklere oy hakkını" savunan Düzleyiciler, iç savaşın yarattığı orduda önemli bir etkinliğe sahiptiler. Parlamentodan "uzlaşmacılar"ı tasfiye ettikten sonra, Düzleyiciler de Cromwell tarafından kurşuna dizilerek tasfiye edildi. İç savaştaki liderliğiyle burjuva devriminin zaferi için yol açan Cromwell, "Düzleyiciler"i tasfiyesiyle, restorasyona davetiye çıkartmış oluyordu.

"1660'da bütün kürsülerde pasif boyun eğiş vaaz ediliyordu; bir kral 'vücuduna bol bol kutsal yağ sürülerek' geri getirildi." [46] Devrimin başını aldığı kralın oğlu Charles II ile İngiliz Devrimi'nin **restorasyon dönemi** açılmış oluyordu.

Fransız Devrimi, İngiliz Burjuva Devrimi'nden ancak 147 yıl sonra patlak verdi. Devrim kıvılcımlarının kıtaya atlaması için bir yüzyıldan fazla zaman gerekmiştir. Bu kadar uzun gecikmeye rağmen devrim yıllarında ekonomik yapı daha gelişkin değildi. "1789'da Fransız dokuma sanayiinde 900 Jenny (dokuma makinesi) vardı; oysa aynı dönemde İngiltere'de 20.000'di bunun sayısı." [47]

1730'lardan itibaren, Fransa üzerinden yapılan ticarette bir yoğunlaşma olur. Bu gelişim, feodal yapıyı aşındırıp çözmektedir. Fakat buna rağmen devrim öncesi Turgot'un burjuvaziden yana reformlarını yürürlükten kaldırıp, "ticaret özgürlüğünün can düşmanı Necker"i maliye bakanlığına atayan XVI. Louis, böylece devrimi çabuklaştırmış oluyordu.

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine karşı Fransız aristokrasisi, yıkılmadan önce en yüksek direncini gösterdi. Bu nedenle, "birçok tarihçi, 1750-1789 yıllarını, yani yüzyılın ikinci yarısını Fransa'da 'feodal tepki dönemi' olarak nitelerler." [48]

Feodalizmin direnci yükseldiği ölçüde devrim, vuruşunu şiddetlendirdi. 1789 Temmuzu'nda devrim patladıktan sonra, Ağustos sonunda kırlarda eski düzenin bütün yöneticileri tasfiye olmuştu. Her tarafta yeni "komünler" (belediyeler) şekillendi. Ancak devrimin bu ilk yılları, 1789-1792, "uzlaşma" yıllarıdır. Toprak sahibi aristokrasi ile burjuvazinin toprak sahiplerini fazla incitmeyen, öte yandan burjuvaziyi fazla tatmin etmeyen çözüm yollarında gidip gelinir.

1792 Ağustosu'nda "ikinci devrim"le, Fransız Devrimi'nin "düzleyicileri" Jakobenler, uzlaşıcı Jirondenler'i tasfiye ederler. Genel oy hakkı tanınır, feodal hakların tümü tasfiye edilir. Hatta Hristiyanlığın tasfiye rüzgarları eser. Dini törenler kaldırılır. Devrim, kendini milad sayıp takvimi kendisiyle başlatır, yeni takvim uygulaması başlar.

Jakoben diktatörlüğünün kısa yıllarında Fransa, Avrupa gericiliğine karşı savaşır. İngiliz saldırısı püskürtülür. İtalya,

İspanya ve Avusturya'ya Fransız devrim orduları girer. Jakobenler, içeride ve dışarıda devrime karşı yükselen tehlikeleri safdışı ettikten sonra, 1794 Temmuzu'nda kendileri tasfiye olur. Thermidor, gericilik yılları başlar. Çok geçmeden, Napolyon'la birlikte imparatorluk geri gelir. Ancak 1800-1812 Napolyon yılları, yine de devrimin Napolyon eliyle Avrupa'ya yayıldığı yıllardır: Waterloo yenilgisiyle bu dönem kapanır.

1815'de yeniden Bourbon hanedanının egemenliğiyle, 1830'lara kadar süren **restorasyon yılları** başlar.

Restorasyon neydi? Eski rejimin yeniden inşa edilmesi özlemi, ancak pratikte yeni düzenin eski biçimler altında duraksayarak da olsa gelişmesiydi.

İngiliz Devrimi'nden yaklaşık yirmi yıl sonra restorasyon dönemi başlamıştır. Tarihçiler, 1660-1688 arasını restorasyon yılları olarak kabul ederler. Fransız Devrimi'nde de yirmibeş yıl sonra restorasyon yılları başlar, onbeş yıl sürer (1815-1830).

Restorasyon yıllarının başlıca özellikleri nelerdir? Sınıflar planında, ortaçağ toprak sahipliği, hem İngiltere'de hem de Fransa'da kralların başının toprağa düşmesi gibi iktidarlardan tekerlenmediler. Devrimin şiddetiyle geri çekildiler, ancak yok olmadılar. Eski aristokrasiye karşı yükselen devrim, ilk sıcak yıllarında, Fransız Devrimi'nde olduğu gibi aristokrasinin önde gelenlerini giyotinden geçirdi. Eskinin tüm kutsallığı yerle bir edildi. İngiliz Prüten Devrimi, krala karşı parlamentoyu destekleyen "yuvarlak kafalılar"ı, Fransız Devrimi'de Jakoben kulüplerinin liderliğinde "donsuzlar"ı öne çıkarttı. Ancak bu devrimlerin motor gücü olan burjuvazi, küçükburjuva halk tabakalarının devrimin şiddetiyle fazla öne çıktığı, aristokrasiye karşı atılan "eşitlik" parolalarının bu yığınlarca ekmek-su gibi benimsendiği noktadan itibaren, devrimden dönmeye başlamıştır. Bu duraksayış, kaçınılmaz bir şekilde yeniden eski toprak sahipleri sınıfını iktidar basamaklarına itmiştir.

Tarih, daha sonradan yorumlanırken yapıldığı gibi, hep he-

saplı adımlarla ilerlememiştir. Cromwell, devrimin ortaya çıkarttığı eşitlikçi eğilimlere sıkı sıkıya sarılan ve iç savaş ordusu içinde önemli bir güç olan "düzleyicileri" tasfiye ederken, eski sınıflara kapıyı ister istemez aralamış oluyordu. Kendini anayasal olarak devrimin "koruyucusu" ilan ettirmesi, sonradan başına gelecekleri engelleyemedi. Ölümünden sonra cumhuriyet ilan edilip, krallık yeniden restore edildi.

"İngilizler'in 'Büyük Ayaklanma' konusundaki düşüncelerinin değişmesi ve ondan daha saygılı bir dille, bir 'devrim' olarak sözedebilmeleri için aradan iki yüz yılın geçmesi gerekiyordu; Avam Kamarası'nın önünde Cromwell'in heykelinin dikilebilmesi içinse, bundan da uzun bir sürenin girmesi gerekiyordu araya." [49]

Restorasyon yıllarında İngiltere'yi "çoktan Cromwell ve azizlerin temsil ettiği herşeye karşı derin bir nefret duygusu" [50] kaplamıştı.

İngiltere'ye modern çağın kapısını açanlar, uzun yıllar toplum bilincinde lanetli olarak kalmış, hatta 1640 İç Savaşı'nın aşağılanmadan kurtulup "devrim" olarak kabul edilmesi için üzerinden iki yüzyıl geçmesi gerekmiştir.

Hiç şüphesiz ki, 1660'larda monarşi restore edilse de bu artık eski günlerin iktidarı olamamıştır. Ancak toprak beyleri eski ruhlarını yitirirken, burjuva devriminin sosyal bilincini uzun yıllar karartmaktan geri durmamışlardır.

Siyasi planda, restorasyonla birlikte yeni gelişimin üstüne eski siyasi kurumlar yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu ne bir aldatmaca ne de tarihin bir yanılgısıdır. Devrimin şiddeti geri çekilmeye başladığı anda, eski kurum ve alışkanlıklar dirilmeye başlamaktadır.

Fransız devriminde Jakobenler'in başına gelenler farklı değildir: "1789'dan sonra Fransa'da iş başına geçenler, herhalde kendilerini Marat ya da Robespierre'in varisleri olarak

tanıtmayı düşünmezlerdi. Fransa, Jakobenizm'in kendi hayatında oynadığı büyük yaratıcı rolü neredeyse unutmuştu: Jakobenizm'i, Terör günlerinde giyotinin arkasında dikilen bir canavar olarak hatırlıyordu sadece." [51]

Restorasyon yılları, siyasi olarak, burjuvazi ile eski toprak aristokrasisinin, burjuvazinin perde arkasına çekilerek, iktidarla uzlaştığı yıllar oldu. Ancak bu uzlaşma, eski düzeni en derin noktalarına kadar sarsan bir devrim sonrasında gerçekleştiği için, onun meyvelerinin histerikçe lanetlendiği bir dönem olmuştur. Öte yandan, bütün bu devrim korkusuna rağmen, onun açtığı yolu tümüyle tersine çevirmek mümkün olmadığı için, gelişim eski biçimlerin kanallarında yol almaya devam etmiştir.

İngiliz ve Fransız Devrimleri'nde restorasyonun sınıfsal gücü, toprak aristokrasisidir. Fakat öte yandan, restorasyona sosyal zemin hazırlayan, imtiyazlı aristokrasinin devrimle darbe yemesi sonucu ortaya çıkan köylü ve esnaf yığınlarındaki **eşitlikçi özlemlerin** burjuvazi tarafından hayal kırıklığına uğratılmasıdır. İngiltere'de devrimden toprak bekleyen köylülük, çitleme hareketiyle topraklarından sürüldü. Böylece aristokrasi ile burjuvazi arasındaki dengede bir misyona sahip olabilecek köylülük, İngiliz Devrimi'nden sonra hızla tasfiye oldu. Bu, yarattığı bütün acılara rağmen, İngiliz Devrimi'nin üstün yanını meydana getirir. Burjuvalaşan lordlarla burjuvazi, bu gelişime ayak uyduramayan kralcı aristokrasiyi, onun siyasi kurumlarını yeniden inşa ederken, aynı zamanda onların ekonomik ve sosyal temellerini eritip yok ediyordu.

Fransa'da, devrimi şehirli halk başlattı, ancak geniş köylü yığınları ayakta tuttu. Jakobenler, devrimi Avrupa gericiliğine ve Bourbon hanedanına karşı korumak için kırlara ikide bir "daha çok tahıl toplamak için devrim ordularını" yolladıkça, köylülük Jakobenler'den soğumuştur.

Thermidorcu Konvansiyon 1794'de, Jakobenler'in dış

ticaretin millileştirilmesi, emlak satışında küçük mülklülerin korunması, ilerleyen vergi, buğday fiyatlarında tavan uygulanması gibi tedbirlerini kaldırınca herşey şehirli halk aleyhinde hızla kötüleşti. Thermidor gericiliğine karşı çok geçmeden Parisli yoksullar ayaklandı. Konvansiyon basıldı, üyelerinden biri öldürüldü. Ancak Fransa kırlarında hiçbir kıpırdanma olmadı. Buğday ticaretinde özgürlük ile ürürüne el konulmasından kurtulan köylü, restorasyon için gericiliğe kırlarda dolaylı bir destek oldu. Kısa görüşlülüğüyle restorasyona sosyal bir zemin yaratan geniş küçük köylülük nedeniyle Fransız Devrimi, İngiliz Devrimi'ne göre çok daha inişli çıkışlı ilerlemiştir. Monarşi dört kez yeniden inşa edilmiş, ancak "Beşinci Cumhuriyet" günümüze gelebilmiştir.

Fransız Devrimi, İngiliz Devrimi ölçüsünde radikal bir şekilde kırları süpüremediği için, en keskin iniş çıkışları yaşamak zorunda kalmış, burjuva gelişim daima geniş köylü yığınlarının frenlemesiyle boğuşmuştur. Elbette, İngiltere ilk olmanın muazzam avantajını kullanarak, dünyanın atölyesi durumuna gelebildiği ölçüde, köylülüğü fırtınalı bir şekilde kırlardan sürüp çıkartabilmiştir. Fransız Devrimi yeni patlak verdiği yılda, İngiltere Fransa'dan **yirmi kat fazla** üretim gücüne sahipti. Köylülük, Fransa'da aristokrasiye karşı devrimin yayını gerginleştirmiş, fakat ok yaydan fırladıktan sonra okun ardında salınarak onu yavaşlatan bir ağırlık olmuştur.

Üretim ve mülkiyet ilişkileri açısından restorasyon ne anlama geliyordu? Restorasyon yıllarında, başlıca iki yönde geriye dönüşler yaşanmıştır. İlki, devrimin "güzel günlerinin" yarattığı, Düzleyiciler ve Jakobenler'in damgasını taşıyan, şehirli halk tabakalarını ve küçük köylüleri kollayan eşitlikçi önlemler kaldırılmıştır. İkincisi, devrimin ilk doğal eylemi olan, toprak aristokrasisinin topraklarına el konulmasının sonuçları, yavaş yavaş geriye alınmıştır.

"Bir çalışma, Cromwell'in Cumhuriyet Rejimi sırasında

satılan mülklerin dörtte üçünden çoğunun restorasyon döneminde yeniden eski sahiplerinin eline geçtiğini ortaya çıkarmıştır." [52]

Fransa'da da başka türlü olmadı. "Restorasyon döneminde, Bourbonlar'ın yeniden iktidara gelip, bir Bourbon kralının, 1815'den 1830'a kadar onbeş yıl süreyle yeniden tahtta kaldığı ve eski toprak sahibi aristokrasinin yitirdiklerinin büyük bölümünü geçici olarak geri aldığı doğrudur. Bazı araştırmacıların tahmini, aristokrasinin, devrim sırasında yitirdiği toprak biçimindeki mülklerinin yarısına yakınını yeniden ele geçirdiği yolundadır." [53] Ayrıca X. Charles, mülkünden edilenlere 1824-1830 yılları arasında bir milyar frank tazminat ödemiştir.

Kaçınılmaz bir şekilde, tüm burjuva devrimlerinin **esas sorunu**: Kırlarda eski mülkiyet ve üretim biçimlerinin tasfiye edilmesi olmuştur. İngiliz ve Fransız Devrimleri (elbette Amerikan Devrimi de) bu ilişkilerin tasfiyesinde, tarihin gördüğü en radikal burjuva devrimleridir. Ancak onların radikalliği bile, yücelttiği "aklın yolundan" gidememiştir. Kapitalizmin gelişim mantığı, topraktaki derebey rantını, kırlara sermaye akışında bir engel olarak görüp tasfiye etmeyi özlemiştir. Ancak onun bu özlemi, kapitalist özel mülkiyetin kutsallığını zedelediği için burjuva devrimleri özel mülkiyeti dokunulmaz kılabilmek uğruna, kaçınılmaz bir şekilde derebeyliğe şöyle ya da böyle haraç ödemek zorunda kalmıştır. Restorasyon yılları, bu haracın ödenme yıllarıdır. Toprakların doğrudan geri verilmesi ya da tazminat ödenmesi biçimlerini alan, ortaçağ ile kapitalizm arasında yapılan bu alışveriş, üretici güçlerin gelişme imkanlarını belli bir ölçüde daraltıyordu. Bu, açık bir gerçeklik olmasına rağmen en az onun kadar açık olan bir diğer gerçeklik, devrimin yolunu açtığı kapitalist gelişimin sürmüş olmasıdır.

Restorasyon yılları, mutlak duraklama yılları değildir. Toprak sahipleri ve burjuvazinin uzlaşmasıyla, devrimci günlerin öne çıkarttığı halk kesimlerinin sahneden uzaklaştırılması

ve "düzenin" kurulması yıllarıdır. Böylece, halk yığınları üzerinden yeni düzenin gerektirdiği biçimde sermaye birikimi garantiye alınmış olmaktadır.

Ancak gerek İngiltere'de gerekse Fransa'da restorasyonu **yeni devrimler** izlemiştir. Bu noktada, yine Fransız Devrimi bütün radikalizmini sergilerken, İngiltere gürültüsüz, "ağır başlı" bir devrim yapmıştır.

"Ama 1660'da kurulu otoriteye pasif bir boyun eğiş vaaz eden aynı rahipler ve eşraf, 1688'de II. James bu kurumları olduğu gibi alıp eski mutlakiyetçi monarşiyi geri getirme tehdidinde bulunduğunda" onu tahttan indirmek için birleşti. James, 1688 'Şanlı Devrimi' ile ülkeden çıkarıldı. Bu devrim 'şanlı' idi, çünkü kan dökülmemişti, toplumsal bir kargaşa olmamıştı, 'anarşi' olmamıştı; devrimci-demokratik taleplerin yeniden canlanması olanağı yoktu." [54]

Restorasyon yıllarında itibarı ve kısmen de malları iade edilen kilise ve toprak sahipliğinin aracılığıyla, geriye doğru gelişimin mantık sonucu olarak, kral, **tümüyle** eski düzeni inşa etmeye yeltenince ne kilisenin ne de toprak sahipliğinin artık eskisi gibi olmadığını, İngiltere'den kovularak anladı. Devrime karşı vaaz edilen "düzen", eski düzen değildi.

Böylece burjuvazi ve burjuvalaşan lordlar, restorasyon yıllarında "beyinsiz, öfkeli ve kanlı bir gürühun elinden" kralın ve kilisenin kutsallığını yücelterek kurtulurken, aynı zamanda da krala gücünün sınırlarını "şanlı devrim"le bildirerek restorasyon yıllarına son veriyordu.

İşler, Fransa'da bu kadar pürüzsüz gitmedi. Kralın 1830'lara gelirken eski toprak sahiplerine tazminat ödemesi, Bourbonlar'a karşı hoşnutsuzluğu, burjuvazi içinde de iyice yükseltti. 1830 Temmuzu'nda Paris'te halk ayaklandı. Anayasal monarşi kuruldu. İktidarın merkezi, aristokratlardan zengin burjuvalara geçti. Ekonomik kriz devam edince, 1848 Şubat Devrimi patlak verdi. Haziran'da ise Paris proletaryası ayaklandı, yenildi.

1850'lerle II. İmparatorluk başladı. 1870'e kadar geçen dönem, ekonomide atılım yılları oldu. Bununla birlikte, sendika ve grev hakkı geldi. İmparatorluğa muhalefet gittikçe yoğunlaştı. Mayıs 1870'de halkın büyük çoğunluğunun oylarıyla III. Cumhuriyet ilan edildi. Çok geçmeden yaşanan 1871 Paris Komünü, burjuva devrimine unutulmaz son uyarısını yaptı: Devrimin önündeki ortaçağdan kalan engeller cesaretle kaldırılmadığında bu görevi proletarya üstlenebilirdi. Bu uyarı, Fransız Burjuva Devrimi'nin uzun iniş çıkışlarının sonunu getirdi.

Özetle, Fransa'da 1815-30 arası restorasyon dönemi, İngiltere'dekinden daha gerici bir dönemdir. Bourbon Hanedanı, toprak sahipliğine eski imtiyazlarını verme çabası içindeyken, burjuva gelişimin yolunu iyice tıkamış oldu. Bu gidiş, 1830'da Paris Ayaklanması'na ve 1840 devrimlerine kapı açtı. 1852 ile başlayan II. İmparatorluk ya da ikinci restorasyon yıllarında, artık iktidarın merkezinde burjuvazi vardı ve Fransa, bu yıllarda ekonomik olarak önemli adımlar attı. Son kalıntılar ise 1870 Devrimi'yle tasfiye edildi.

İngiltere ve Fransa'nın Avrupa ortaçağından kapitalizme geçişi, hem devrimci atılımların hem de restorasyonların yaşandığı bir geçiş olmuştur. Devrim fırtınası, yeni güçleri henüz hazırlıksızken sosyal gelişimin önüne itmiş, bu durum, peşinden sahneye eski aktörlerin çıktığı restorasyonları getirmiştir.

İlk kapitalizme geçişte, merkezi krallığın güçlü olmayışı, toprak sahiplerinin önemli bir kesiminin daha devrim öncesi burjuvalaşması ve hepsinden önemlisi, kırda köylülüğün hemen hemen tümüyle tasfiyesi, İngiliz Devrimi'nin güçlüklerini azaltmıştır. Devrim ve restorasyonun karşılıklı tepkileri, 1640'dan 1688'e esas olarak durulmuştur.

Fransa'da merkezi krallığın güçlü olması, İngiliz ekonomisine muazzam bir hız veren yün ticareti ve tekstil üretimi gibi bir olgunun olmaması, daha doğrusu şarapçılığın küçük köylülüğü süreklileştirmesi, Fransız Devrimi'nin güçlükleri olmuştur. Bu

durum, devrim ve restorasyon biçiminde karşılıklı devinimi, 1789'dan 1870'lere kadar yaymıştır. İngiliz Devrimi'nin yaklaşık 40 yılda aştığı süreci, Fransız devrimi 80 yılda aşmıştır.

Restorasyonlar, siyasi olarak, krallıkların (eski biçimlerin) geriye dönüşüne, üretim ve mülkiyet ilişkileri açısından ise, toprak aristokrasisinin ekonomik imtiyazlarının yeniden tanınmasına denk düşmüş, ancak burjuva ekonomik ilişkileri, bir yeraltı suyu gibi restorasyon döneminin toprağını oyup onu çökertmiştir.

İngiltere'de lordların kapitalistleşmesi ve köylülüğün hızla tasfiyesi, restorasyonun zeminini hızla ortadan kaldırmış; Fransa'da ise, güçlü aristokrasi ve geniş köylülük, devrimin radikal adımlarını engellemiş, restorasyon için geniş bir zemin yaratmıştır. O nedenle, Fransa, burjuva devrim dalgaları duruluncaya kadar, ardarda üç dört devrim ve karşı devrim dönemi yaşamıştır.

Restorasyonun diğer önemli bir temeli, kapitalist üretimin o yıllardaki biçimi ve seviyesidir. Manüfaktür üretim, henüz üretici güçlerde ve üretim ilişkilerinde köklü değişimler yaratmamıştır, yaratamazdı da. Yalnızca eski lonca dönemi üretim araçlarının bir yere toplanması ya da evlere iş verilmesi, üretim biçiminde köklü değişimler getirmemiştir. Kapitalizmin manüfaktür dönemi, iki yüz yıldan fazla sürmüştür. 1800'lerin ortaları, artık fabrika dönemidir. İlk burjuva devrimleri, üretici güçlerin önünü açmış, onların gelişimi ise kapitalist üretimi geri dönülemez noktaya getirmiştir.

İşçi sınıfı hareketi de esas olarak fabrika dönemiyle birlikte başlamıştır. Böylece restorasyona karşı en önemli sosyal güç şekillenmiş oluyordu.

Kapitalizme **ikinci orijinal geçiş,** Amerika'dadır. Amerika Kıtası'nın Kuzeyi eski feodal ilişkileri tanımamıştır. Amerika'ya göçenlerin hemen hepsi, Avrupa'da kapitalizmin gelişmesinin açığa çıkarttığı "fazla nüfustur". Dolayısıyla, bunlar zaten

eski geleneksel ilişkilerinden kopuşarak Yeni Dünya'ya gitmişlerdir. Amerika'da üç gelişim birlikte yaşandı: Kuzey Doğu'da sanayi üretimi, Batı'da aile tarımı, Güney'de köleci plantasyonlar, Amerikan ekonomisinin sürekli birbirini etkileyen farklı yönleri olmuştur. Gelişen sanayiden hoşnutsuz kesimi Batı'nın boş toprakları çekmiş, böylece Amerikan sanayisi fazla işgücü lüksü yaşamamıştır. Güney'in plantasyonlarıysa, ekonomik olarak pamuk ticaretiyle İngiltere'ye bağlı, yapı olarak oldukça stabil, işgücü açığa çıkartmayan yapılardır.

Sonuç olarak, Batı, köleci ilişkilerin daha Kuzey'e yayılmaması için; Kuzeydoğu ise birlik, (daha geniş iç pazar) ve serbest işgücü için Güney'e karşı konumdaydılar. Amerikan İç Savaşı, hem Güney'in ayrılma eğilimlerine son verdi, hem de plantasyon tarımını tasfiye etti, ancak plantasyon sahiplerini değil!

El konmuş ve terkedilmiş plantasyon toprakları, 40 bin zenciye dağıtılmıştır. Fakat çok geçmeden, bunların büyük bir bölümü eski sahiplerine iade edilmiştir.

Amerikan İç Savaşı da tüm plantasyonların tasfiyesini savunan "radikaller"ini yaratmıştır. Ancak, bunlar İç Savaş sırasında ve sonrasında hiçbir belirleyici güce sahip değildiler, Cumhuriyetçi Parti'nin "radikal" fraksiyonu olmaktan öteye gidemediler.

Neticede, kölecilik tasfiye edildi, ancak, plantasyon sahipleri yerlerinde kaldılar. İç Savaş'ın bitimiyle "Batı'da radikal tarımcıların (çiftçilerin) ve Doğu'da radikal işçilerin yaylım ateşi altındaki Kuzey'in servet, mülkiyet ve ayrıcalık sahiplerinin partisi, mülksüz ve ezilen emekçi zenci sınıfın haklarını kolluyor gibi görünmekten de vazgeçmeye hazır bir konuma geldi." [55] Cumhuriyetçi Parti, gerçekten iç savaş öncesi köleci Güney'e karşı yürüttüğü politikayla Batı'nın çiftçilerinin, zencilerin ve Doğu'daki sanayi işçisinin özlemlerine cevap vermiş oluyordu. Ancak onların özlemlerini yerine getirmeye hiç de niyetli değildi.

"Güneyli **Junkerler**in köle sahibi olmaktan çıktıkları ve kentin iş dünyasının davranışlarının büyük bir bölümünü benimsedikleri, Kuzeyli kapitalistlerin ise radikal hoşnutsuzluk homurtularıyla yüz yüze geldikleri bir dönemde, tutucular arasında başvurulan klasik koalisyon olanakları doğdu. Böylece "İkinci Amerikan Devrimi"ni tasfiye eden Thermidor sökün etti." [56]

Amerikan Devrimi'nin Jakobenler'i hiç olmadığı için O'nun Thermidor'u da bir **özellik** taşımaz. Sonuçta, Güney'deki kölecilik tasfiye oldu, ancak, köle çalıştıran toprak sahipleri yerlerini korudular.

"Önceleri ücretli emek kullanma yolunda bazı girişimlerde bulunuldu; ama bunlar hiç değilse bir dereceye dek, zencilerin, ücretlerini işlerin durgun olduğu aylarda çekip, pamuğun toplanmasının gerektiği mevsimde ortalıktan kaybolmaları nedeniyle başarısız kaldı. Böylece, her yerde, plantasyoncuya işgücü üzerinde daha büyük bir denetim olanağı sağlayan ortakçılık sistemine geçildiği görüldü. Bu değişiklik çok anlamlıydı." [57] Amerika'nın Güneyi'nde Amerikan ortaçağından kapitalizme böyle geçildi. Ancak untulmaması gereken gerçeklik şudur: Güney'in köleci plantasyonları, ortaya çıktıkları günden itibaren, **ticari tarım** yaptılar. Onların, ortaçağ derebey toprak düzeniyle hiçbir benzerlikleri yoktur. Bu nedenle, Güney'deki ortakçılık düzeni, derebey düzeninden kapitalizme geçişte yaşanan sancılı dönemleri yaşamadı. Gelişkin Kuzeydoğu sanayi, birlik sonrası Güney'e makina ve metalarıyla akınca, ortakçı düzeni hızla modern kapitalist tarım işletmelerine evrimleşti.

Amerikan Devrimi, köklü aristokratik gelenek ve ekonomik ayrıcalıklarla dövüşmek zorunda kalmadığı için, Güney'in eski köle sahiplerinin gücü, bir restorasyon dönemi yaratmamıştır. Ayrıca devrim radikal bir çözümle, Batı'yı örnek alıp, tüm plantasyonları işleyenler -yani kölelere- dağıtmak gibi bir yol hiçbir zaman seçmediği için, Devrim sonrası Güney'de büyük

gitgeller yaşanmamıştır. Sonuçta, Amerikan Devrimi, bir restorasyon yaşamamıştır.

Kapitalizme üçüncü orijinal geçiş, biri Avrupa'dan Almanya, diğeri Uzakdoğu'dan Japonya'dır. Ayrı yanları unutulmamak kaydıyla her ikisinin ortak özelliği; eski egemen sınıfların iktidarında, toprak sahipliğiyle cılız burjuvazinin uzlaşmasıyla, uzun sancılı bir dönemden kapitalizme geçiştir.

Almanya'da Stein ve Hardenberg reformlarıyla (1806-1813) serflik ilga edilmiştir. Ancak serfliğin kaldırılması, Elbe'nin doğusunda (Prusya'da) Junkerler'in topraklarını genişletmeleri sorununu doğurmuştur. Elbe'nin batısında ise, borçlu köylüler yığınını yarattı ve "Yeni Dünya"ya kaçışı hızlandırdı. 1830'larda Orta Avrupa'da tekstil sanayi ve madencilik gelişmişti. Bankacılık, ilk adımlarını atıyordu.

Almanya'da radikal gelişme eğilimleri, ilk rüzgarı 1830 Paris Ayaklanması'yla Bourbon Hanedanı'nın yıkılmasından aldı. Liberal ve demokrat akımlar, filizlenip yayıldı. Liberaller anayasal monarşi isterken, demokratlar bir Jakoben Devrimi özlüyorlardı. Rüzgar kısa sürdü, Metternich, Alman Konfederasyonu'nu yeniden sağlamlaştırdı. Ancak kapitalizmin çıkarları doğrultusunda adım atmaktan da geri durmadı. İlk kez federal prenslikler arasında "gümrük birliği" sağlandı. (1834)

Alman Burjuva Devrimi, ikinci ivmeyi de Fransa'dan almıştır. 1848 Şubatı'nda Paris'te patlayan devrim, Mart'ta Almanya'ya ulaşmıştır. Mayıs'ta yapılan seçimlerle, laftan başka hiçbir şey üretememekle ünlü Frankfurt Ulusal Meclisi toplanmıştır. Gericilik, Avusturya ve Prusya'da Alman Federasyonu'na karşı hazırlık yaparken, parlamento, devrimi koruyacak hiçbir pratik önlem almıyor, tartışmalarla hayati önemdeki zamanı tüketiyordu. Liberallerin, pısırık Alman burjuvazisinin, devrimi ilerletmek şöyle dursun, korumaya bile yetenekli olmadığı ortaya çıkarken, demokratların da tek yeteneğinin gevezelik olduğu açığa çıkıyordu.

1848 yazında, Avusturya İmparatoru, Bohemya'da devrimi bastırdı, İtalya'da kontrol altına aldı. Prusya'da ise, William IV gittikçe güçleniyordu; Aralık'ta Berlin Anayasal Meclisi'ni dağıttı. 1849 baharında Frankfurt Parlamentosu, nihayet bir anayasa kararlaştırdığında, devrim heryerde **sona** ermişti.

1850 ile Alman Thermidor'u -gericilik yılları- başlar. Ancak ekonomide 1857 çöküşüne kadar belirgin bir gelişme olur.

1860'larda Avusturya'da mutlakiyet yenilir. İtalya ve Almanya'da yeniden mutlakiyet karşıtı hareketler canlanır. Gerici bakanlar federasyonlarda tek tek istifa eder. Ancak bütün bu gelişmeler yeni bir devrimci patlamayı getirmez: Junkerler ile burjuvaziyi şahsında -daha doğrusu hükümetinde- uzlaştıran **Bismark Dönemi**'ni başlatır. Otuz yıl süren bu dönemde, kapitalizmin gelişimi, Prusya toprak aristokrasisi Junkerler'le tam bir uzlaşma içinde yürütülür. Bu dönem, Bismark'tan sonra da 1918 Devrimi'ne dek sürmüştür. Nasıl Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'e son uyarıyı Paris Komünü yaptıysa, Almanya'da cumhuriyetin yolunu çok kısa süre Berlin'e egemen olan 1918 Proleter Devrimi açmıştır.

Alman Devrimi'nde, İngiliz ve Fransız Devrimleri'nde henüz olgunlaşmamış olan proletaryanın sınıf olarak eylemliliği yaşanmıştır. Frankfurt Parlamentosu'nu yaratan 1848 Devrimi'nde, hem Fransa'da hem de Almanya'da proletarya **ilk kez** silahı bir omuzundan diğerine aktarmıştır. Bu gerçeklik, Alman devriminin kaderini çizmiştir.

İngiliz ve Fransız Devrimleri'nde, üretim henüz **manüfaktür temelinde** olduğu için, önemli işçi hareketleri görülmez. Sanayi Devrimi'yle 1800'de fabrika üretimine geçen kapitalizm, ilk kez İngiltere'de Çartist işçi hareketini doğurmuştur.

Almanya'da kapitalizm, İngiltere'deki gibi iki yüz yıl manüfaktür dönemi yaşamak zorunda kalmamıştır. Kapitalizm, daha baştan fabrika üretimiyle başlamıştır. O nedenle, 1848 Devrimi, daha ilk adımda Alman burjuvazisini proletarya ve

Junkerler arasında kişiliksizleştirmiştir. Ona güç kazandıran, devrimin yukardan yürütüldüğü Bismark yılları olmuştur.

Sonuçta, Almanya'da kapitalizmin gelişmesi, Fransa'dan esen devrimin Frankfurt Parlamentosu'nda **lafa boğulmasından** sonra, adeta bitmez bir restorasyon dönemine girer. Radikal kopuşmalar ve uzlaşmalar biçiminde gelişme yerine, Almanya'da burjuva "devrimi", bir kopuşma **denemesinden** sonra sürekli uzlaşmayla gelişmiştir.

Japonya, Uzakdoğu'nun bu adası, Avrupa'daki gibi devrim rüzgarlarından etkilenmeden bütünüyle kendi iç evrimini yaşamıştır. Japonya ile Almanya'nın kapitalizm öncesi sosyal yapısında en küçük bir benzerlik yoktur. Üstelik, palazlanan Japon burjuvazisini toprak sahipliğiyle uzlaşmaya itecek hiçbir işçi eylemliliği yaşanmamıştır. Buna rağmen, Japonya'da kapitalizm, bütünüyle merkezi aristokrasinin güdümünde gelişmiştir.

Japonya'da kapitalizmin yolunu açan, Meici Hanedanı'dır. (1868-1912)

Sosyal yapı, hanedanın altında Daymyo (beyler), onun altında Samuraylar -Osmanlılık'taki Dirlikçiler- ve köylülükten ibarettir. Meici Hanedanı'nın başlarında, 266 Daymyo'nun, 2 milyona yakın da Samuray'ın olduğu bilinmektedir. [58]

Bu yapı, 1800'lerin ikinci yarısına gelindiğinde orijinal, tarihten gelen özelliklerini artık yitirmiştir. Tarım ticarileşmiş, Samuraylar'ın askercil fonksiyonu giderek ortadan kalkmıştır. 1877 Satsuma Ayaklanması, Samuraylar'ın bu gidişe karşı son direnişi olmuştur.

Öte yandan, eski toprak düzeninin değişmesine karşı, Meici Hanedanı'nın ilk on yılında 200'ü aşkın köylü ayaklanması yaşanmıştır. Bu ayaklanmaların pek çoğunda Samuraylar'ın köylülerle davrandığı açıktır.

1889'da ayaklanmalar son bulur. Mülk sahiplerine oy verme hakkı tanınır. 50 milyon nüfustan 460 bin kişi bu hakkı elde

eder.

1900'lere gelindiğinde "tahtı kuşatan çevre, feodal ayrıcalıklarından vazgeçmeleri karşılığında kapitalistlere dönüştürülen eski feodal beylerden, az sayıda eski tacir aileden ve alt tabakalardan yükselmiş bir kaç karun gibi yeni zengin tacir aileden oluşuyordu." Daha "1880'de ulusal bankalardaki hisse senetlerinin yüzde 44'ünden biraz fazlası, çoğu eski Daymyo ve imparatorluk sarayının üyeleri olan bu yeni soylulara aitti." [59]

Meici Hanedanı, beylerden imtiyazlarını satın alıp, onları saray çevresinde yeni zenginler olarak tutarken, geniş Samuraylar kitlesini de süreç içinde tasfiye etmiştir. "Samuray kitlesinin küçük bir bölümünün iş ve politika dünyasında zengin ve güçlü duruma geldikleri kuşkusuz. Ama birçoğu toplumsal yapıda tutunabilecekleri bir dala sarılıp, ellerinden ne geliyorsa onu yaptılar ve bu arada polis, komiser, subay, öğretmen, avukat, gazeteci, hatta çek-çek çekicisi ve adi hırsız oldular." [60]

Kırda ise tarımın ticarileşmesi, eski geleneksel bağları radikal bir şekilde koparmadan, büyük toprak sahibi-kiracı çiftçi ilişkisine evrimleşmiştir. 1900'lerde, toprakların yarısı kiracı çiftçilerce işlenmektedir. 1938'de bu durum hemen hiç değişmemiştir.

Japonya'da kapitalizm, neredeyse imparatorluğun sosyal yapı iskeletini hiç değiştirmeden, onun kanallarında gelişip, bu kabuğa yeni bir öz kazandırmıştır. Bu nasıl olmuştur?

1860'lar dünyası, Kıta Avrupası'nda ve Amerika'da kapitalizmin kesin egemen olduğu bir dünyadır. Japon egemenleri, bu gelişimi uzaktan da olsa izliyorlardı. Adanın bu gelişmelerle doğrudan teması sınırlı kalsa da dolaylı olarak bu genel gidişin etkisi altındaydı. Öte yandan, Japon toplumunda, Tokugova Hanedanlığı ile birlikte, 1600'lerde derebeyi savaşları son bulmuş; imparator, beyleri saraya çağırarak, genellikle onları sarayda tutarak düzeni sağlarken, bu "barış" ortamında **güvenli ticaretin** yollarını açmış oluyordu.

Benzeri bir yoldan, Osmanlılık, yarı-sömürgeliğe sıçrayabilmiştir! Oysa Japonya artık ekonomik bir devdir.

Bu gelişimde önemli sebeplerden ilki, Japonya'nın emperyalizmin sömürücü alanına girmemiş olmasıdır. Adada emperyalizmi çekecek bir zenginlik yoktu. Bu, sermaye birikiminin dışarıya kaçışını engellemiştir. Esas önemlisi, antik medeniyetlerin kanını emen bir tefeci sermaye mirasına sahip olmamasıdır. Yukarı barbarlık geleneklerinin henüz güçlü olduğu, Samuray (Dirlikçi) gözetimindeki kolektif köy yapısının yaygın olduğu bir yapıdan kapitalizme geçiş başlamıştır.

"Meici yönetiminin erken dönemlerinde, ekonomik gelişme yönünde baş dürtü, hiç değilse resmen, o sıralarda tarım soyluluğunun yeni bir kanadının elinde bulunan hükümetten ve Tokugova döneminde pek çok şeyini yitirmenin acısını çekmiş, oraya buraya dağılmış Samuray kökenli, yetenekli ve enerjik kimselerden geldi." [61]

Ticari tarımın gelişmesiyle, bir yandan dağılan geleneksel yapı, öte yandan ruhunu henüz kapitalizme teslim etmediği için, merkezi yapının yöndendirmesini tabana kadar ileten bir mekanizma işlevi görüyordu.

Ancak Batı'da değişimin açık öncüsü olan burjuvazinin bu konumu, onu açıkça derebeylikle hesaplaşmaya itmiştir. Japonya'da ise henüz "Samuray geleneklerinin" güçlü olduğu bir sosyal yapıda, kapitalizmin gelişmesi bambaşka sonuçlar doğurmuştur.

"Meici yönetiminin daha ileriki yıllarında bile, işadamları sınfının konumu, toplumsal ve siyasal bakımdan hala Japonya'yı yöneten elitin, ekonomik kökleri çağdaş endüstri dünyası içine kadar ulaşabilmiş olsa bile, kültürel kökleri tarımcı bir geçmişe dayanan elitin altındaydı. Toplumda işadamlarını aşağı gören tutum sürmekteydi. İşadamları, kamu görevlileri karşısında saygılı, bir kusur işlemişcesine bir tutum takınmayı sürdürdüler. Kamu önünde açıktan politikayla uğraşmaktan

kaçınarak, etkili bir özel siyasal ilişkiler ağı kurdular. Işadamları dünyasıyla politika dünyasının gereksinimlerini uzlaştıran başlıca düzenek rüşvet idi." [62]

Anlatılanlar, bize hiç de yabancı değil, Osmanlı devlet sınıfları katında, "tüccar takımı" hep aşağılanmıştır. Ancak Osmanlılık'ta tefeci bezirgan sermaye üretime akmazken, Japonya'da merkezi yönetimin denetiminden çıkamayan sermaye üretimde yeni birikimler yaratmştır.

Japonya'da kapitalizmin gelişimi, henüz güçlü olarak yaşayan yukarı barbar gelenekleriyle içiçe girince, toprakta kiracı çiftçiye dönüşen köylünün toprak sahibiyle, fabrikadaki işçinin işverenle ilişkisi ataerkil niteliğini korumuştur.

1870'lerde parlayıp sönen köylü ayaklanmaları dışında, yapının iç düzenini sarsan bir gelişme olmamıştır.

Neticede, Japon kapitalizmi, Samuray düzeninin kabuğu içinde gelişirken, adeta sürekli bir restorasyon yaşamıştır. İktidar ve siyasi yapı, çok tedrici olarak değişmiş; topraktaki yapı ise korunmuş, toprak sahipliği gücünü yitirmeden, II. Dünya Savaşı yıllarına kadar gelmiştir.

Sosyal tepkileri geleneksel yapı içinde sönümlendiren ya da sindiren düzen, en son 1915'lerde patlak veren köylü ve işçi hareketlerini milliyetçi örgütlenmelerle bastırmıştır.

Ancak, bu sosyal yapı, tam da kendine özgü başka bir tepki üretmiştir. "1932 yılında, bir Budist rahibin önderliğini yaptığı küçük bir genç köylüler grubu, Japonya'nın tarımsal sefaletinden sorumlu olan "yönetici zümre" üyelerini öldürmek için and içmiştir. Köylüler, bazı önemli yöneticileri öldürmüş, ardından genç bahriye ve harbiye öğrencileri arasında, bu görevi sürdürmeye hazır takımlar çıkmıştır." [63]

Samuray geleneğiyle içiçe gelişen kapitalizm, Japonya'ya önemli adımlar attırsa da, kapitalizmin sermaye birikimine hizmet eden **ataerkil kolektivizm,** yığınların tepkisini sürekli

sönümlendiren, geciktiren bir rol oynamıştır. Kır ilişkilerindeki düğüm, büyük toprak sahipliğini tümüyle tasfiye eden reformla, ancak II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan işgal komutanlığınca çözülmüştür. En az 150 yıllık sancı olan kır ilişkilerini, Japonya'nın kendi **iç dinamiği** çözememiştir. Ataerkil ilişkilerinin koruyucu çeperi içinde gelişen kapitalizm, böyle bir dinamizme 150 yılda varamamıştır. Amerika'nın yaptığı toprak reformu ise, Japonya ekonomisine yepyeni bir ivme vermiştir.

Almanya ile Japonya karşılaştırılırsa, her iki ülkede de kapitalizmin eski egemenlerin ikidarında yukarıdan inşası bir benzerlik göstermektedir. Ancak benzerlik yalnızca bu kadardır. Almanya, Fransız devrim rüzgarlarıyla beslenmiş, merkezi aristokrasiden çok, bölgesel prensliklerin egemenlik çatışmasının yaşandığı dönemlerden kapitalist üretim ilişkilerine geçmiştir. Bu ülkede, Junkerler ile burjuvazinin uzlaşması yukarıdan devrimin ivmesi ve teminatı olmuştur. Japonya'da ise, bir uzlaşmadan çok, imparatorluk aristokrasisinin **vesayetinde** kapitalist üretim şekillenmiştir. Bu vesayet ve eski ataerkil geleneklerin canlı tutulması, kapitalist üretim ilişkilerinin gözeneklerine sinmiştir. Bu özellik, ancak 1970'lerden sonra hızla erozyona uğramıştır. O nedenle, Japon toplumu, artık eskiden tanımadığı yepyeni sorunlarla yüzyüzedir.

Kapitalizme bu tarz geçiş, bir bakıma, sürekli restorasyonla birlikte yaşamak oluyor. Eski sosyal yapı radikal vuruşlarla tasfiye edilmediği için, onun özellikleri kapitalist üretim ilişkilerine yapışıyor, kaynaşıyor. 1870'lerdeki köylü ayaklanmalarından başka hiçbir sosyal devrim durumu yaşamayan Japonya'da, halk yığınlarından sorunlara karşı radikal tepkiler üretmek yerine, "kolektif uyum" genellikle egemen ruh hali olmuştur.

Ayrıca Alman kapitalizmi nasıl manüfaktür döneminden geçmeden büyük bir hızla fabrika üretimine geçtiyse, Japon kapitalizmi de hem kendi gelişim özelliğinden -imparatorluk aristokrasisinin vesayetinde geliştiğinden- hem de dünyada

kapitalizmin tekelcileşmeye başladığı bir dönemde kapitalist gelişmeye girmesinden dolayı, neredeyse doğrudan tekelci devlet kapitalizmi özelliği kazanmıştır. Gelişme yıllarında avantaj sağlayan bu özellikler, artık dezavantaja dönmeye başlamıştır.

Özetlersek, gelişmiş ülkelerde kapitalizme başlıca üç yoldan yaşanan geçişler, varılan sonuçlardan bakıldığında önem taşımıyor gibi görünebilir. Ancak her yol, kendi özelliklerini adeta silinmez bir şekilde toplum yapısına kazımıştır.

Geçiş yolları, üretici güçler ve üretim ilişkileri üzerinde keskin izler bırakmıştır. İngiltere ve Fransa'da devrim, restorasyon, yeniden devrim gidişi, topluma sosyal olayların gidişine karşı canlı refleks gösterme yeteneği kazandırmıştır. Bu iki ülke, restorasyon dönemlerine yine birer devrimle son verebilmişlerdir.

Amerika, belirgin geriye dönüşler -restorasyonlar- yaşamadan ve kapitalizm öncesi ilişkilerle boğuşmadan gelişmiştir. Bu gidiş, Amerikan toplumuna tükenmez bir "geleceğe iyimser bakış" özelliği kazandırmıştır.

Alman ve özellikle Japon gelişimi, sürekli restorasyon ya da kapitalizm öncesi özellikleri yeni üretim ilişkilerine sindirme, bu toplumların restorasyonun çürütücü etkilerinden kendi iç dinamikleriyle kurtulma yeteneklerini azaltmıştır. Almanya, I. Dünya Savaşı yıllarında, tümüyle savaş ortamının ve Rus Devrimi'nin etkisiyle patlak veren 1918 Devrimi'yle radikal bir kopuşmayı denemiş, bunu yeterince yapamayınca, faşizm yaşamak zorunda kalmıştır. Japonya, yaşadığı **sürekli** restorasyonla özellikle kırlarda yüzyıllardır biriktirdiği sorunu, ancak Amerikan işgal kuvvetlerinin zoruyla çözebilmiştir.

Bir üretim biçiminden diğerine bir sıçrayışta geçilemiyor. Ancak eski ve yeninin müzmin içiçeliği, çok daha korkunç sonuçlar doğuruyor. Alman, Japon ve hatta İtalyan faşizminin kaynağında, bir de bu yön vardır. Köklü devrimlerle yaşanan ilk ko-

puşmalar, eğer topluma değişim için gerekli ivmeyi kazandırabilmişse, ardından gelen restorasyon dönemleri, yeni kazançlarla aşılabiliyor. Böyle köklü bir kopuşma yaşanmamışsa, eskinin ve yeninin içiçeliği, üretici güçleri geliştirse de aynı zamanda onlarda hep çürük, eskiye ait bir yan bırakıyor.

Bu, en açık biçimde, Üçüncü Dünya'da kapitalizme geçişte görülür. Üçüncü Dünya'da emperyalizmin eli değmeden kapitalizme geçen hemen hemen hiçbir ülke yoktur. Ana özellikleriyle bu geçişleri ayrımlandırırsak, önümüze başlıca üç farklı gelişim biçimi çıkar.

Latin Amerika kıtasından, genellikle kent medeniyetlerinden (İnka, Maya, Aztek) ya da **yukarı barbarlık** konağından emperyalizmin talanıyla kapitalizme geçiş; Afrika'nın Orta ve Güneyi'nde aşağı ve orta barbarlıktan, yani **ilkel komün kabile yaşamından** kapitalizme geçiş; Asya Kıtası'nda ve Afrika'nın kuzeyinde **antik medeniyetlerden** (İslam, Hint, Çin) ya da **"doğu feodalizmi"**nden kapitalizme geçiş yaşamıştır.

Bu geçişlerin hepsi farklı özellikler taşır. Dünyadaki son gelişmeler ışığında yeniden incelenmeleri gerektiğine inanıyoruz. Konumuz açısından, yalnızca bazı esas özelliklerle yetinmek zorundayız.

Emperyalizm, orta ve yukarı barbarlık konağındaki toplum yapılarını tümüyle altüst etmiştir. Afrika kabileleri, köle kaynağı haline geldikleri için, kabile savaşları hızlanmış, birbirlerini köleleştirmek için delice bir savaş başlatmışlardır. Kapitalizm, bu geri toplumlarla karşılaşınca, antik çağın köleciliği, bir kere daha "özgür ticaret" bayrağı altında, o günleri aratmayacak şekilde canlanmıştır. Avrupa'ya daha çok da Amerika'ya milyonlarca köle pazarlanmıştır. **Kölecilik,** kapitalizmin kendinden önceki toplum yapılarından alıp canlandırdığı **ilk kurum** olmuştur. **İkincisi,** ise latifundia **tarımıdır.** Bütün Orta ve Latin Amerika kent medeniyetleri tam anlamıyla yağma edilmiş, yerliler ve Afrika köleleriyle, dev köle plantasyon-

ları işletmeye açılmıştır.

Kapitalizm, Latin Amerika'da adeta **ortaçağı** yeniden inşa etmiştir. Köleler, uçsuz bucaksız topraklarıyla latifundialar, modern kapitalizmin Latin Amerika toplumlarına verdiği yeni biçim olmuştur.

Kapitalizm, henüz ticareti bile çok az tanıyan bu toplum yapılarını, kelimenin gerçek anlamıyla cin gibi çarpmıştır.

Öte yandan, daha ileri aşamada olan antik medeniyetlerle -Çin, Hint, İslam- karşılaştığında bunların oturmuş egemen yapılarına fazla dokunmadan, kapitalizmin meta ekonomisini bu ülkelerin kendi üretimlerinin aleyhine geliştirmiştir. Saray, tefeci-bezirgan sermaye ve toprak beyliğiyle kenetlenen kapitalizm, bu toplum yapılarında ancak çok ağır, sancılı bir değişime yol açabilmiştir.

Netice olarak, Üçüncü Dünya, kapitalizmin gerçek yüzünü yansıtan bir ayna gibidir. Nasıl İngiltere, Fransız Devrimi'ne düşmanca davrandıysa, Amerikan İç Savaşı'nda Güney'in yanında yer aldıysa, Üçüncü Dünya'da da modern üretimi geliştirmek kaygısını taşımamıştır. Modern teknik gelişim, daima **kar tanrısına** tabi olmuştur.

Günümüze kadar, geri ülkelerde kapitalist üretim ilişkileriyle, önceki üretim ilişkileri içiçe yaşamış ya da "eklemlenmiştir." Siyasi olarak, diktatörlükler, ortaçağ mutlakiyetinin bir devamı olmuştur. Pinochetler, Markoslar, modern çağda geri ülke kralcıklarıdır. Restorasyonlar, Üçüncü Dünya'nın neredeyse alınyazısıdır. Bu durum, üretici güçleri geriletmek bir yana, artık açıkça çürütmektedir. Geri ülkelerde, hem vurguncu egemenler, hem de yoksul ve işsiz kitleler farklı derinliklere doğru çürümektedirler.

Dünya ölçüsündeki konumu düşünüldüğünde, kapitalizm henüz yerkürenin büyük bir kesiminden, kendinden önceki üretim biçimlerini tasfiye edememiştir. Elbette, eski toplum biçimlerine dönüşler başlamayacak, ancak ileriye sağlıklı gelişimler

olmayınca içiçe giren yapılarda çürümeler kaçınılmazdır. Toplumu geliştirme yeteneğini yitiren bir üretim biçimiyse, kaçınılmaz bir şekilde tasfiye olur.

Kapitalizme genel olarak baktığımızda; "büyük" burjuva devrimlerinden sonra, emperyalizm ve sömürgecilik yıllarıyla dünya ölçüsünde bir restorasyon dönemine girilmiştir. Bu restorasyon dönemi, Rus Devrimi, ardından Doğu Avrupa Devrimleri ve ulusal kurtuluş savaşlarıyla sona erdirilmiştir. Daha sonra, yeni sömürgecilikle başka bir restorasyon dönemi başlamıştır. Eski üretim ilişkilerinin sömürge valilikleriyle tasasızca korunduğu yıllar bitmiş, dünya modern derebeyliği -uluslararası finans kapital-, gelişmekte olan ülke burjuvazileri, yeni bir uzlaşmaya girmiştir. Dünya ölçüsünde üretim ilişkileri **bu şekilde** evrimleştiriliyor. Böyle bir yoldan, uzun ve sancılı yıllardan sonra Almanya ya da Japonya'nınkine benzer bir gelişim dünya ölçüsünde yaşanabilir mi? Buna gelecek cevap verecek.

Ancak insanlık ne Almanya'nın ne de Japonya'nın sırf böyle bir evrimleşmeyle modernleşmediğini, her ikisinin de radikal müdahaleleri **çağırmadan edemediğini biliyor. Kapitalizmin dünya ölçüsünde süren bu restorasyonuna ancak yeni devrimler son verebilir. Herşey, yeni sermaye birikimleri için dünya kırlarının -gerçek anlamda geri ülkeler tarımının- radikal değişimlere uğratılmasını zorluyor. Kapitalizm, gelişmesiyle kaçınılmaz bir şekilde yeni devrimleri çağırıyor.**

Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş ve Restorasyon: Kapitalizmden sosyalizme geçiş, ilk kez Rusya'da yaşandı. İster istemez bu geçiş, Rusya'nın bütün özgül koşullarını içinde taşıdı. Fakat aynı zamanda, ardından gelecek devrimlere bıraktığı önemli genel dersler oldu. Hepsinden öteye, yakın zamana kadar, sosyalizme geçişin sürekli ileriye akan bir süreç biçiminde gelişeceği düşüncesi yaygındı. Bazı sosyalist ülkelerde patlak veren hoşnutsuzlukları, aşılması gerekli gerici tepkiler olarak gördük. Akan olaylarla bugüne kadar gelen birikimin

patlamasıyla, sürecin bambaşka bir yüzü daha olduğu açığa çıktı. Sosyalizmin gelişiyor göründüğü günlerde, geçmişte kalan kesintili, zorlu, hatta geriye dönüşlü zaman aralıkları gözlerden doğal olarak silinmişti; şimdi yaşanan çöküşle gözler ister istemez o dönemlere çevrilmektedir.

Kapitalizmdeki restorasyonla sosyalizmde yaşanan arasında kaba benzetmeler yapmak soruna açıklık getirmemekle kalmaz, önemli yanılgılar da yaratabilir. Daha gerçekçi bir karşılaştırma yapabilmek için bilinen tarihi döneme, bazı başka yönleri öne çıkartarak yeniden bakalım.

"1917'de Rusya, Avrupa tarihindeki büyük burjuva devrimlerinin sonuncusu ile proleter devrimlerinin ilkini yaşadı. İki devrim birleşerek tek bir devrim halini aldı. Bu eşi görülmedik birleşme, yeni rejime olağanüstü bir canlılık ve enerji kazandırdı; ama aynı zamanda şiddetli gerilim ve zorlamaların ve yıkıcı sarsıntıların da kaynağı oldu." [44]

Çarlığın ve burjuvazinin tasfiyesinin çok yakın zaman dilimlerinde olması, devrimin oluşuna büyük bir ivme verdi. Fabrika üretimiyle proletaryanın sahneye çıkması ve güçlü Junker egemenliği, Alman burjuvazisini nasıl ürkekleştirdiyse, bu gerçeklik Rusya için on kat daha geçerliydi. Proletarya, çok kısa bir zaman aralığında, Rusya'nın iki merkezine yığıldı. Rus burjuvazisi, proletarya ve Çarlık arasında kişiliksizleşti; burjuva anlamda bile hiçbir reformu gerçekleştirme yeteneğinde olmadığını olağanüstü koşullarda sergileyince, proletarya ilk kez tarih sahnesine **egemen sınıf** olarak çıktı.

Ancak iki devrimin içiçe sürmesi, proletarya devriminin tutunması açısından muazzam sorunlarla yüklüydü. Sovyet deneyi, bunun yarattığı "gerilimi" aralıksız yaşamıştır.

Savaş komünizmi yıllarını Fransız Devrimi'nin Jakoben yıllarına benzetirsek, ardından gelen NEP dönemi, Thermidor -gericilik- dönemine denk düşer. Fakat böyle bir benzetme, kaba bir analojiden öteye gitmez. Daha yakından baktığımızda, NEP

yılları bir geri çekilme ve bu anlamda restorasyon yıllarıdır. Burjuva devrimlerinden farklı olarak, siyasi iktidar değişmemiş, ancak Çarlık'ın eski bürokratları kaçınılmaz zorunluluklardan dolayı devlet aparatına geri çağrılmış; ekonomide, şehir ve kır arasında özgür ticaret imkanı tanınmıştır.

NEP dönemi, içiçe giren iki devrimin kopuşmasını hazırlamış, NEP'in bitişiyle proletarya devrimine burjuva Rusya'sından miras kalan görevler esas olarak geride kalmıştır. Bu, kapitalizmin bazı araç ve yöntemlerini kullanarak sosyalizmin kuruluşuna yol açma anlamında böyledir. Oysa NEP sonrası, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerde kapitalizmin yaptıkları, sanayileşme ve tarımda modernleşme gerçekleştirilirken, bu sefer sosyalizmin araç ve yöntemleriyle kapitalizmin yapamadıkları tamamlanmıştır. Elbette hiçbir zaman kapitalizmin yaşamadığı boyutlarda. "1926'da kentlerde yaşayanların sayısı ancak 26 milyondu. 1966'da ise bu sayı 125 milyona çıkmıştır. Sadece son onbeş yıl içinde kent nüfusu 53-54 milyonluk, yani Britanya Adaları'nın toplum nüfusu kadar bir artış gösterdi... Amerika'da ise kentli nüfusun yüzde 60'a çıkabilmesi için tam bir yüzyıl geçmesi gerekmiştir.

"Sovyet kentleşmesinin hem hız, hem de ölçek açısından, tarihte bir benzeri daha yoktur." [65]

Amerika'nın savaş görmemiş verimli topraklarında yüzyılda katettiği yolu Sovyetler, savaş yıllarını ve yıkımını hesaba katarsak, otuz-otuzbeş yılda katetmiştir. Bu, toplum yapısının değişiminde tarihin gördüğü en muazzam hızdır. Fakat bugün böylesine fırtınalı atılımın yalnızca avantajlar yaratmayıp, önemli zaafları da bünyeye kazıdığını daha rahatlıkla görebiliyoruz.

Tarihte, toplumların bir yapıdan diğerine böyle hızlı sürüklenişleri ardından tepkileri, restorasyon yıllarını getirmiştir. Aynı tepki, Sovyetler'de de 1966'larda Kruşçev döneminde açığa çıkmayı denemiş, fakat bastırılmıştır. Bastırılan bu tepki, Brejnev döneminde kılcal damarlardan tüm topluma yayılmış-

tır. Bir bakıma uykuya yatırılan, dondurulan restorasyon güçleri, çok daha birikmiş olarak, 1985'lerde tüm kuralları ve sınırlamaları bir kenara iterek açığa vurmuştur.

Sosyalist ülkelerde, özellikle Sovyetler Birliği'nde yaşanan restorasyonun nedenlerine ve muhtemel gelişmelerin irdelenmesine gelmeden, kapitalizmde yaşanan restorasyonlarla benzerlik ve farklılıklarını tesbit edelim.

Sınıfsal planda, kapitalizmde yaşanan restorasyonlarda, eski düzenin egemen sınıfları uzlaşmayla ya da doğrudan yeniden iktidar gücünü ellerine aldılar. Bu geriye dönüş sırasında, halk yığınlarında genel bir ruh hali değişikliği, devrimin **erken sonuçlarından** duyulan düş kırıklığıyla, eski değerlere bir dönüş yaşanmıştır. Bu düş kırıklığı, İngiltere ve Fransa'da bir histeriye dönüşmüş, Prüten ve Jakoben "çılgınlıklar", lanet yağmuruna tutulmuştur.

Sosyalizmde, yetmiş yıl sonra yaşanan restorasyonda eski egemen sınıflar yoktur. Hem toprak aristokrasisi, hem de burjuvazi köklü bir şekilde tasfiye edilmiştir. Aydınlar, bürokrasi ve hatta işçi sınıfı içinden çıkan kesimler restorasyona "öncülük" etmektedir. Ancak bunların eski egemenlerle ne soy, ne de doğrudan bir düşünce mirası anlamında bağlantıları yoktur. Restorasyon süreci, kedini savunan "sınıfları" da yine bu gidişin içinde yaratmaktadır. Bu nedenle kapitalist restorasyondaki eski egemenlerin yönetme alışkanlığından gelen "istikrar" görüntüsü, sosyalist restorasyonda yoktur. Öne çıkan güçler, dağınık, programsız cesaretsizdir. O nedenle, kendi ülkelerinde sağlam bir dayanak noktasından yoksun olduklarından, yeryüzü egemeni finans-kapitalin buyruğu altına girmek için iğrenç bir yarış içindeler. Halk yığınlarında ise, ruh hali olarak komünizme karşı histerik bir dönüş yaşanmaktadır. Heykellere saldırarak geçmiş bilincini inkar eden yığınlar, henüz yerine yenisini koyamamışlardır.

Siyasal planda, kapitalist restorasyonda tam bir gericilik

yaşanmış, zaten restorasyon, esas olarak, devrimin ön plana çıkarttığı "baldırı çıplaklar"a haddini bildirmiştir. Sosyalist restorasyonda ise tersine, geçmiş dönemin ağır ve durgun siyasi havasının yerini, canlı, her kafadan bir sesin çıktığı tipik bir **geçiş dönemi** "özgürlüğü" almıştır. Bu çarpıcı farklılığın temelinde, kapitalizm ve sosyalizmin karşıt özellikleri yatmaktadır. Feodalizm de, kapitalizm de azınlık iktidarlarıydılar. Sosyalizm en deforme edilmiş haliyle bile, işçi sınıfı ve halk yığınlarının düzen içindeki fonksiyonunu sıfıra indirememiştir. Zaten restorasyon da "daha fazla sosyalizm" parolalarıyla başladı. Ancak sosyalizmin kalitesi yükseltilemedikçe, bu "özgür günlerin" uzun ömürlü olmadığını milliyetçi hortlamalar göstermektedir.

Mülkiyet ilişkileri açısından, kapitalist restorasyonda eski toprak sahipleri ya mülklerine kavuştular ya da büyük tazminatlar aldılar. Ancak eski sosyal imtiyazlarını geriye alamadılar. Bunların yerine kendilerine para ödendi. Sosyalist restorasyonda ise mülklerin iade edileceği **eski sahipler** yoktur. Bu sorun hala çözülememiştir. Ve sosyalist restorasyona tam bir **kaos** görüntüsü kazandıran gerçeklik budur. Devlet mülkiyetinin, halk yığınlarının aleyhine yağma edilmesi, yakın gelecekte derin komplikasyonlar yaratacaktır.

Genel ekonomik gidiş açısından, restorasyon dönemlerinde kapitalist ekonomi gelişmiştir. Yeni üretim ilişkileri ağır ve sancılı yollardan da olsa yerleşikleşmiştir. Sosyalist restorasyonda bu konuda henüz açık belirtiler yoktur. Egemen görüntü tam bir kaostur.

Restorasyonun genel nedenine gelince; kapitalizmde, devrimin zoruyla yeni üretici güçler eski ilişkiler ağı içinde ilerleme ivmesini yitirince, gerileme başlamıştır. Sosyalizmde ise eski, radikal bir şekilde tasfiye edilmesine rağmen, uzun yıllar sonra restorasyon patlak verebilmiştir. Nedenlerini irdelemeye çalışalım.

"Eğer restorasyona karşı tümüyle etkili gerçek bir ekonomik garantiden, yani restorasyonu engelleyecek ekonomik koşulları yaratacak bir garantiden bahsediyorsak, o zaman şunu söylemek zorunda kalırız: Restorasyona karşı tek garanti, Batı'da bir sosyalist devrimdir. Gerçek ve kelimenin tam anlamında başka bir garanti olamaz. Bu koşul olmaksızın sorunun herhangi bir yoldan (belediyeleştirme, toprak dağıtımı, vb.) çözümünde restorasyon yalnızca mümkün olmakla kalmaz, kesinlikle kaçınılmazdır da.

"Mülkiyet ve tasarrufun tüm biçimleri altında, küçük mülk sahipliği daima restorasyonun sığınağı olacaktır." [66]

Tarım sorunu tartışılırken, 1906 Stockholm Kongresi'nde, Lenin böyle diyordu. Bugünkü restorasyonu Lenin'in bu tezleriyle açıklamaya çalışmak, sosyalizmin yetmiş yıllık deneyini hiç dikkate almamak, hatta restorasyonu, Batı'da bir sosyalist devrim olmadığı için **alınyazısı** olarak görmek olur.

Ancak bu tesbit bize, Bolşevik iktidarının küçük mülk sahipliğine karşı bütün bir kuruluş döneminde aldığı tavrı açıklar. Köylü, bir yandan kolhoz hareketiyle, öte yandan şehre göçle, oldukça kısa bir sürede tasfiye edilmiş, fakat onun alışkanlıkları, aynı çabuklukla yok olmayıp, Sovyet politik sisteminin ve toplum yaşamının bütün gözeneklerine sinmiştir. Küçük mülk sahipliğinin restorasyondaki payından söz edilecekse, artık bu, onun maddi varlığından çok, hala yaşayan **ruhundan** dolayı mümkündür.

Ancak Çelik Bilgin aynı kanıda değildir: "Kapitalist restorasyon ise emperyalizmin kuşatma ve desteğinde, sosyalist ülkelerde kapitalizmi yeniden kurmak için başlatılan ve sürdürülen bir sınıf mücadelesidir. Bu mücadelenin liderliği, sosyalizmden soğumuş ve çok büyük bölümü sosyalist olmak yerine proletaryanın şiddeti karşısında sönmüş aydınlar tarafından üstleniliyor; dayanağı ise sosyalist toplumlarda kazınamayan küçük meta üreticileri ve küçük meta üreticisi sayıla-

bilecek olan "kazanılmamış gelir sahipleri" oluyor." [67]

Küçük meta üreticileri belki "kazanama"mıştı, ama üretimdeki yerleri çok daraltılmıştır. Polonya dışında diğer ülkelerde, kırda ve şehirdeki varlıkları yüzde 5'i geçmemiştir. Bugün hala ayakta duran Küba'da tarımın yüzde 23.4'ü özel işletmedir ve Polonya'dan sonraki en yüksek orandır. Eğer restorasyona maddi temel olarak **yetmiş yıl sonra** küçük üretim alınırsa, soruna sosyalizm-dışı, kapitalizmden **gelen kalıntılar** yönünden bakılmış olur ki, esas sorun; sosyalizmin kendi işleyişinin kusurları ve yetersizlikleri görülmemiş olur.

"Kazanılmamış gelir sahipleri"nin ekonomideki yeri, kaba tahminlere göre Sovyet ekonomisinin yüzde 25'i kadardır. Eğer restorasyona hareket noktası olarak bunlar ele alınırsa, bu sefer de **sonuçtan** yola çıkılmış olur. "Kara ekonomi", sistemdeki aksamaların, bozulmaların bir **sonucudur**.

Ç.Bilgin'in mantığıyla davranıldığında ya "kazınamayan küçük üretim" abartılmak zorundadır ya da sosyalizmin, ekonomide çok küçük bir yere sahip olan küçük üretim karşısında bile kendini sürdürme yeteneğinde olmadığı kabul edilmelidir.

Restorasyonun nedenleri konusunda bir diğer görüş, Troçkizm geleneğinden gelen, sorunu bürokraside odaklaştıran yaklaşımdır.

"**Başlangıçta** ve uzun bir süre bürokrasi hücrelerinde hayat bulduğu işçi devletinin temellerine hiç dokunmaksızın kendi maddi ayrıcalıklarını var olan yapı içinde sistemleştirmekle ve kodlaştırmakla yetinir." Giderek, "kendini yeniden üreten bir kast niteliği kazanır... Ama bürokrasi hala bir hakim sınıfın, mülkiyete dayalı, sağlam temellere yaslanan konumuna ulaşamamıştı... İşte burjuva bölüşüm ilişkileriyle üretimin (mülkiyetin) sosyalizme yönelik örgütlenmesi arasındaki çelişki burada doruğuna ulaşır. **Sonuçta**, bürokrasi toplumda ayrıcalıklarını özel mülkiyet temelinde sağlamlaştırma eğilimi içine girer." Ancak bu eğilimini "açık bir restorasyon çabası olarak ortaya

koyamaz. Çünkü işçi sınıfı, korkulu bir toplumsal güçtür." Bulmacanın çözümünün tamamlanması için bir eksik nokta kalmıştır. Sungur Savran, oraya da "**bunalım**" kelimesini yazarak çözüme ulaşır: "Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki bunalım restorasyonist eğilimlerin belirtili bir biçimde ifade edilmesi"ne imkan yaratmıştır." [68]

Yazar, **"sonunda"** özel mülkiyeti bayraklaştıracak bir bürokrasiyi **baştan** varsayarak, "mantıklı" bir akıl yürütmeyle baştaki varsayımını kanıtlar: Restorasyonun sosyal gücü, imtiyazlarını özel mülkiyet hakkıyla perçinlemek isteyen bürokrasidir!

Bürokrasinin bu yağmadan birşeyler kapacağı açıktır. Ancak **bir bütün olarak** bürokrasiye imtiyazlı bir konum veren, devlet mülkiyetini yönetme hakkıdır. Bu mülkiyet biçimi kalktığı an, bürokrasi de eski haliyle varolmaktan çıkar. "Bir kast olarak" bürokrasi böyle bir adım atarak neden intihar etsin?

Pratik süreçte, adeta bürokrasinin siyasi ruhu haline gelmiş komünist partiler iktidardan tasfiye oldular. Walesa, Havel ve Yeltsinler, bürokrasinin mabedinden çoktan kovulmuşlardı, şimdi hangi bürokrasiye yağmalaması için devlet pastasını sunuyorlar? Sovyetler'de, Gorbaçov'un özelleştirme reformlarını "sabotajlarıyla felce uğratan" bürokrasi, neden S. Savran'ın varsayımı doğrultusunda davranmamaktadır? Eninde sonunda devlet mülkünü yağmalayacak bir bürokrasi tablosu, restorasyon sorununun temeline inmiyor.

Zaten yazar, bürokrasinin yağmaya başlaması için iki koşuldan söz eder. Birisi, "burjuva bölüşüm ilişkileriyle üretimin (mülkiyetin) sosyalizme yönelik örgütlenmesi arasındaki çelişki"dir. İkincisi, bürokrasiye, restorasyon talebini öne sürmesinde imkan sağlayan "bunalım"dır.

Sosyalizmde, yazarın sözünü ettiği "çelişki" neden **geriye doğru,** yani bölüşüm ilişkilerindeki burjuva özelliğe bir de üre-

tim ilişkilerinde özel mülkiyetin katılması yönünde çözülmüştür, fakat tersi yönde bir gelişim olmamıştır? S. Savran bunu açıklamıyor. Öte yandan, sosyalist ülkelerdeki bunalım nereden kaynaklanmaktadır? Eğer bütün bu sorulara her zamanki kolaylıkla, **tek ülkede** sosyalizm kurulamayacağı cevabı verilirse ve sorunların temeline bu yaklaşım konursa, bütün tartışmalar boşunadır.

Bir "bunalım" patlak vermedikçe, restorasyon talebini gündeme getiremeyecek olan bürokrasi, nasıl restorasyonun sosyal gücü olarak görülebilir?

Son olarak, D. Perinçek'in "geriye dönüşün ekonomik zemini"ne değinelim: "Üretim araçlarının esas olarak kolektifleşmesinden sonra bile, **burjuva hukuku** değişim ve bölüşüm alanında varlığını sürdürür... Tıpkı kapitalist toplumdaki gibi, emekçiler üretimden 'emeklerine göre' pay almaktadırlar... Değişim ve bölüşüm düzleminde eski toplumun temelini henüz ortadan kaldıramamış olan sosyalizm kapitalizme geri dönüşün ekonomik mevzilerini bağrında taşımaya devam eder." [69]

D. Perinçek totoloji yapıyor. Söylediklerine göre, sosyalizmin temel prensibi: "Emeğe göre paylaşım", aynı zamanda sosyalizmden geri dönüşün de temel zeminidir. Bu müthiş diyalektik, restorasyonu **alın yazısı** haline getirir. Çünkü proletarya diktatörlüğü oldukça kısa dönemlerde küçük üretimi tasfiye edebilir, oysa "emeğe göre" ilkesinin tasfiyesi, ancak **emeğin karşılığını** anlamsız hale getirecek bir **üretim bolluğunda** mümkündür.

O zaman da D. Perinçek'in tezi garip bir demogojiye dönüşür. Söylenenler, "komünizme henüz geçilemediği için kapitalizme geriye dönüş zemini vardır" demeye gelir ki bu mantıkla, yaşanan olayları aydınlatmak şöyle dursun, sosyalizmin tüm geleceği karartılmış olur.

Perinçek, "emeğe göre ilkesinin"henüz "burjuva hukuku" çerçevesinde kaldığını bir yerden okumuş, düz mantıkla **bura-**

da geriye dönüşün temel zeminini bulmuştur. Oysa yaşanan sosyalizm pratiği, emeğe göre dağıtımın bozulduğu noktalarda, sosyalizmde üretime yabancılaşmanın başladığını göstermiştir. Kaba eşitçilik ya da genel üretim düzeyinde verimsizliğin sürekli sübvanse edilmesi, **emek harcamayı** anlamsızlaştırmıştır.

D. Perinçek, ileri sürdüğü geriye dönüş zeminiyle, 1950'lerde birden nasıl bürokratik kapitalizme geçildiğini açıklamıyor. Emeğe göre ilkesi uygulandığı için mi "bürokrat kapitalistler" iktidarı ele geçirmiştir? Sosyalizmin en önemli hatası, kendi ekonomik işleyişinde **henüz** ücretli emek varolmasına rağmen, onu **koşullandıran** değer yasasının yok sayılması olmuştur. O zaman, ödenen ücretle, onun günlük yaşamdaki gerçekleştirilmesi arasında bağ kopmuştur.

Emeğe göre ilkesi, geniş yığınların oldukça uzun zaman alacağı anlaşılan üretimde yaratıcı yer alışına kadar, en önemli ivme verici güç olarak kalacaktır. Bu ilkenin manivela gücüyle verimlilik arttıkça, artık kendisi itici güç olmaktan çıkacaktır. Evet, sosyalizm, bu "bölüşüm" tarzını kapitalizmden almaktadır, ama kapitalistler olmaksızın. Dolayısıyla toplumsal artı-değerin paylaşımında kar, faiz ve rant kriteri ortadan kalkınca, geriye "emeğe göre paylaşım" yolu kalmaktadır. Toplumsal artı-değerin böyle paylaşımı, tek paylaştırıcı kriterin emek haline gelmesi, aynı zamanda onun ölçü olmaktan çıkmasının ilk adımıdır da.

Bütün üretim birimlerinin kendi bölgesel, grupcul, kişicil bencilliklerinden kurtulamadıkları, üretkenlikte önemli farklılıkların henüz giderilemediği, işçi sınıfının üretimle ilgili kendi fabrikası dışındaki genel durumu rahatlıkla algılayamadığı ve çıkarların uzlaştırılıp ortaklaştırılmasında hala merkezi siyasi zora gerek olduğu müddetçe, değer yasası hükmünü sürdürecektir.

Restorasyonun sonuna D. Perinçek gibi çok genel bir zemin koymak, konuyla ilgili hiçbir şey söylememek demektir. Yazar,

"emeğe göre paylaşım" ilkesini restorasyonun zemini olarak görmekle, sorunu sosyalizme **sürekli** içkin hale getirmiştir. Restorasyon, neredeyse alınyazısıdır. Geriye bir tek ne zaman gerçekleşeceği kalmaktadır. Bu durumda, restorasyonun olması değil, olmaması yadırganabilir. O nedenle Perinçek, 1950'lerde zahmetsizce "bürokratik kapitalizmi" restore edebilmiştir.

Restorasyonda, küçük mülklülerin, "kara piyasa" kapitalistlerinin, bürokrasinin belli ölçülerde rolü olmuştur. Ancak bunlar sistemin işleyişindeki başka daha temel bozulmaların bir **sonucudur.** Ya da başka bir yaklaşımla, restorasyona neden olarak "emeğe göre paylaşım" ilkesinin **sürmesi** gösterilirse, bu kısır bir düşünce çemberinde kalmak, birşey söylememek olur.

Kapitalizmdeki restorasyonlar, henüz eski üretim ilişkileri canlı ve eski egemen sınıfın belli ölçüde gücünü koruduğu ortamlarda sökün etmiştir. O nedenle, restorasyonların nedeni olarak, eski düzenden kalanlara bakmak, haklı ve anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Sovyet iktidarı ise henüz ilk dönemlerinde tehlikeyi küçük köylü üretiminde görmekte haklıydı. Aradan önemli yılların geçmesinden ve eski sınıfların ve küçük üretimin tasfiyesinden sonra, sorunun cevabını hala kapitalizmin günahlarında aramak, sosyalizmin **kendi** hatalarına gözleri kapamak olur.

Sosyalizmin gelişim sürecine baktığımızda; başlangıçta üretici güçlere devasa bir ivme veren planlama ve devlet mülkiyetinin, üretimin bir aşamasında -yaygın üretimden yoğun üretime geçişte- eski biçim ve yöntemleriyle, gelişmeye engel olmaya başladığı görülür. Planlama ve devlet tekeli çeşitlenen, zenginleşen ve daha hızlı yenilenmesi gereken üretime, sosyalist sistem ayak uyduramamıştır. Üretici güçlere, önceleri, kapitalizmin hiçbir zaman yapamadığı boyutlarda, **topyekün** ivme veren planlama ve devlet tekeli, zamanla üretim alanları arasındaki verimlilik farklarını azaltmayıp, hatta tam tersine, bu farkları bir bakıma sabitleştirerek, zıttına bir etkiyle, üretici güçleri

motive etme gücünü yitirmiş, gelişime engel hale gelmiştir.

Bu sürecin detaylı bir çözümlemesi, sosyalizmdeki restorasyona daha dakik çözümler getirebilir. Sosyalist sistem bir bakıma, Lenin'in Kronştad ayaklanmasıyla NEP'e geçişi gibi, sonraki yıllarda, gerekli momentlerde kısmi restorasyonlarla, kimi tıkanan kanalları temizleyebilseydi, bugünün köklü çöküşüyle yüzyüze gelmeyebilirdi. Tıkanma noktalarında, planlama ve devlet mülkiyeti bazı "özgür" alanlar bırakarak, bu çatışmalı süreçten yeni bir kaliteye tırmanabilirdi. Oysa, kartopu gibi sürekli büyüyen planlama ve devlet mülkiyeti, sonuçta kendi hareket alanını tüketmiştir. Pratik, gelişimin, sosyalist üretim ilişkilerinin inşasının, planlama ve devlet mülkiyeti biçiminde sürekli kendini üretmesi yolundan akmadığını göstermiştir. Koşulların zorladığı dev öne atılışların ardından kaçınılmaz kısmi geri çekilmelerin yaşanması, tarihsel gidişin kanunu olarak görünüyor. Bu nabzı elinde tutamayan siyasi öncüler ve toplum yapıları, çok daha zorlu birikimlerle boğuşmak zorunda kalıyor.

"Sistemimizin köklü yanlışı, özelin üzerinde genelin tam ve devasa egemenliğidir. Burada bütün mantıklı ölçüler altüst edilmiştir. Belki de, bizim ve tüm insanlığın sosyalizm deneyimizden çıkartacağı en eğitici ders budur. Bu ders, toplumun 'sosyalizasyonunun' kesin ölçüsünün gözlemlenmesi gerektiğine dayanır. Bugün bizler için çok açıktır, aşırı sosyalizasyon yalnızca kapitalizmin yapısındaki olumsuz unsurları silip süpürmedi, aynı zamanda insanca ilişkilerin dayanak noktalarını tehlikeye düşürdü, zayıflattı. Onun başarısızlığına neden olan tamamen budur." [70]

Kapitalizmin insanı çürüten bireyciliğinden kişiyi neredeyse yoka çeviren bir "aşırı sosyalizasyona" sıçrayışı, insanlık yaşamadan edememiştir. Kimsenin gözünden kaçmayacağı gibi, sosyalist ülkelerde şimdi sarkacın topu yeniden bireyciliğe salınmaktadır. Bu sosyal salınımlar yaşanmaksızın, insanlık ge-

lişemez miydi sorusunu sormak anlamsız değildir. Üstelik, bu salınımların anaforunda yitip gitmemek, olaylar karşısında ağırbaşlı bir teslimiyet göstermemek için, bu soruyu sormak gerekir. Olanları "düzelterek" yeniden yaşamak imkansızdır, ama insanlığın gelecek adımlarında böyle uçtan uca salınımları alınyazısı olmaktan çıkarmak mümkündür.

Sosyalist ülkelerdeki restorasyon hangi noktalara varabilir?

"Bugünkü uyumsuz bileşim, derin bir hayal kırıklığı yaratmaktadır; ama işte bu yüzden de devrimin sefaleti, insanların gözünde, onun ihtişamını gölgeleyebilir. Geçmiş devrimlerde bu, her zaman eski düzenin geri getirilmesiyle sonuçlanmıştır. Ama böyle bir restorasyon, ona boyun eğen ulus için büyük bir gerileme, hatta bir trajedi demek olsa da belirli bir yarar sağlamamış da değildir: Devrimde hayal kırıklığına uğrayan bir halka, geri kalmışlığın nasıl katlanılmaz birşey olduğunu göstermiştir. Geri dönen Bourbonlar ve Stuartlar halka, geçmişe dönüş olmadığını, devrimin temel eserinin geri çevrilemeyeceğini ve geleceğe saklanmak zorunda olduğunu, Püritenler'den, Jakobenler'den ya da Bonapartistler'den çok daha iyi öğretmişlerdir. Böylece, restorasyon, hiç farkında olmadan, devrimi ya da en azından devrimin temel ve akılcı kazanımlarını canlandırmış, yeniden ortaya çıkarmıştır." [71]

Böyle diyor I. Deutscher, Ekim Devrimi'nin 50. yıldönümünde kaleme aldığı "Bitmemiş Devrim"de.

Günümüzün Bourbonları'nın, Stuartları'nın, halka, devrimin kazançlarına sahip çıkma yolunda çok şeyler öğreteceği açıktır. Hatta bu sürecin çoktan başladığını söyleyebiliriz. Ancak gelişmeler, "devrimin temel ve akılcı kazanımlarını canlandırıp, "yeniden ortaya çıkar"tabilecek midir?

Kapitalizmde restorasyon feodalizme geri dönüşe varmamıştır. Ancak tarih yine göstermiştir ki bu geriye dönmeyişin kendiliğinden bir garantisi yoktur. Almanya ve Japonya'da yaşandığı gibi, restorasyonla birlikte ilerleme diyebileceğimiz

bir durumda, insan üretici gücünün körce otomatlaşması, boyun eğmeyi özellik edinmesi, bu tarz ilerlemenin bedeli olmuştur. Öte yandan, kapitalizm, geri ülkeler alanında, kendinden önceki üretim ilişkilerini tasfiye etme **güç** ve **yeteneğinde** olmadığını göstermiştir. Dünyanın bu alanındaki müzmin restorasyon süreci, bir yandan üretici güçlerde inanılmaz boyutlarda israflara yol açarken, öte yandan, insanlığın çürümesi sonucuna varan bu gidişi havaya uçurabilecek patlayıcı maddeleri biriktirmektedir.

Sonuçta, sosyalizmde yaşanan restorasyonun, sırf tarihsel bir analojiyle, devrimin temel kazançlarını canlandıracağını söyleyemeyiz. Bu kazanımlara sahip çıkacak, yalnızca bu yetmez, onları geliştirme ufkuna sahip sosyal güçler, örgütlü olarak tarih sahnesine çıkmadıkça, hangi sancılı süreçlerin yaşanacağını kimse bilemez.

Tablo 1
Sovyetler'de Halkın toprak ve İşyeri Sahipliğine Karşı Tavrı (%)

Özel Mülk Alanı	Gerekli Diyenler	Mümkün Diyenler	İzin Verilemez	Cevapsız
Küçük dükkan, atölye	28	45	17	10
Büyük toprak ve fabrika	6	16	58	20
Küçük toprak parçası	53	34	7	6

Kaynak: Problems of Economics, Mart 1991

Bu konuda, yakın geleceğe bakınca, belirsizlik, yığınlarda ise kararsızlık egemendir. Ancak bazı belirginleşen noktalar yok değildir. Sovyetler'de yapılan bir araştırmadan hareketle kimi önemli sonuçlara varılabilir. (Tablo1)

Mülkiyet restorasyonunda belirgin eğilim, hizmet sektöründe ve toprakta küçük mülkiyete büyük bir ağırlıkla olumlu yak-

laşılmasıdır. Hizmet sektöründe özel işletmeyi olumlayanlar (gerekli ve mümkün diyenler) yüzde 73, tarım kesiminde küçük toprak sahipliğini olumlayanlar ise yüzde 87 oranındadır. Buna karşılık, büyük toprak ve fabrikada diyenler) yüzde 73, tarım kesiminde küçük toprak sahipliğini olumlayanlar ise yüzde 87 oranındadır. Buna karşılık, büyük toprak ve fabrikada özel mülkiyete karşı olanların oranı yüzde 58, olumlayanlarsa yüzde 22'dir. Yüzde 20 gibi küçüksenmeyecek bir oranda da kararsız vardır. Restorasyonun bu ilk yıllarında halk içinde küçük mülke olumlu yaklaşırken, büyük işletmelerde özel mülkiyet şimdilik benimsenmemektedir. Ancak şu kadarı çok açıktır; bu eğilim, şimdiye kadar kararlı bir davranış olarak politik mücadele alanına çıkmamıştır. Tam tersine, sahnede gürültü yapanların hepsi, sınırsız özel mülkiyetten yanadır ve olaylar bu yönde akmaktadır.

Diğer önemli konu, pazar ekonomisine geçiştir. Bu konuda halktaki eğilimler oldukça ilginç bir dağılım vermektedir. (Tablo 2)

İşletme yöneticileri ve uzmanlar arasında pazar ekonomisine geçişi savunanlar yüksek orandadır. Bir de öğrenciler, yani bu ülkelerin gelecek nesli, ağırlıkla pazardan yanadır. Beyaz yakalı işçiler ise, iki kutba savrulmuş görünüyor. İşletmelerin

Tablo II
Pazar Ekonomisine Geçişe Tavır (%)

Nüfus Grubu	Geçişi Savunanlar	Karşı Olanlar	Kararsız
İşletme yöneticileri, yönetici aparattaki işçiler	71	19	10
Yüksek eğitimli uzmanlar	68	28	9
Beyaz yakalı işçiler	46	42	12
Vasıfsız işçiler	30	6	64
Öğrenciler	74	11	15
Genel ortalama	52	28	20

Kaynak: Problems of Economics, Nisan 1991

tepesinde bulunmasa da ekonominin gidişinden haberdar olabilen bu kesimin, neredeyse eşit ölçüde lehte ve aleyhte saflaşması, durumun genel belirsizliğinin en güzel ifadesi olsa gerektir. Öte yandan özelliksiz işçilerden pazara geçişe karşı olanlar çok az iken (yüzde 6) büyük bir kitle (yüzde 64) kararsızdır. İşçilerdeki bu dağılım, eskisi gibi gidilemeyeceğinin, fakat buna karşılık, çıkılan yeni yola karşı da büyük bir güvensizliğin kanıtıdır.

Son olarak, bu gidişten beklenenlere bakalım (Tablo 3)

"Modern sosyalizm"e gidileceğini düşünenler genel ortalamada yüzde 11 gibi düşük bir orandadır. Buna karşılık, işletme yöneticileri arasında bu düşünce ortalamanın üstündedir (yüzde 26), kapitalizme gidileceğini düşünenler ise yüzde 2 gibi çok küçük bir azınlıktır. Umutlar başka bir alternatifte toplanmıştır: Sosyalizm ve kapitalizmin en iyi yanlarını alan bir toplum yapısına geçileceği umulmaktadır. Fakat bu konuda en yüksek oran öğrenciler arasındadır. İki sistemin "en iyi" yanlarının birleştirilmesini bekleyen gençlik oranı yüzde 42'dir. Ne kapitalizme ne de sosyalizme olumlu bakmayan gençler arasında kararsız kitle ise, oldukça yüksektir (yüzde 39). Vasıfsız işçilerin büyük bir çoğunluğunun (yüzde 67) kararsız olması, dönemin bütün özelliğini açıklamaktadır. "Modern sosyalizme" ya da kapitalizme eğilim duymayan işçiler, iki sistemin "en iyi" yan-

Tablo III

Ülkenin Pazar Ekonomisi Temelinde Gelişimi Üzerine Düşünceler

Nüfus Grubu	Modern Sosyalizme	Kapitalizme	İki sistemin en iyi özelliklerini alan bir topluma	İki sistemin en kötü özelliklerini alan bir topluma	Kararsız
İşletme yöneticileri ve yön. aparattaki işçiler	26	2	38	11	23
Yüksek eğ. uzman	10	10	32	18	30
Beyaz yakalı işçiler	6	11	27	13	43
Vasıfsız işçiler	8	4	15	6	67
Öğrenciler	6	10	41	4	39
Genel ortalama	11	11	26	12	40

Kaynak: Problems of Economics, Nisan 1991

larının birleştirilmesini biraz daha fazla (yüzde 15) ummaktadırlar, fakat kararsızlık en baskın eğilimdir.

Öte yandan toplumun daha yüksek bilinçli kesimlerinde de (işletme yöneticileri, uzmanlar, beyaz yakalılar) kararsızlık oranının yüksek olması, yaşanan restorasyonun nasıl pek çok bilinmezle yüklü olduğunu göstermektedir.

Diğer dikkat çeken bir özellik, genel ortalamada kararsızlıktan sonraki en öne çıkan eğilimin, iki sistemin "en iyi" yanlarını alan bir toplum beklentisi olmasıdır. Bu sonuç, hiç de anlamsız değildir. Halkın bilincinde sosyalizm itibar yitirmesine rağmen, kapitalizm de itibar kazanamamıştır. Genel olarak, ne modern sosyalizme gidiş ne de kapitalizme geri dönüş isteniyor, her iki eğilim de yüzde 11'le sınırlıdır. Ancak buna denk güçte bir **karamsarlığın** varlığı da gözden kaçırılmamalıdır. İki sistemin "en kötü" bileşimini bekleyenler yüzde 12 oranındadır.

Bu yoklamalardan **bir tek kesin** sonuç çıkartılabilir: Eski tarzda gidilemeyeceği, ancak yakın gelecekle ilgili aydınlık bir düşüncenin olmayışı.

Sonuç olarak, yaşanan restorasyonda **hangi noktalardan** geriye dönülemeyeceğini belirlemeye çalışalım.

Siyasi olarak; sosyalizmin dünyaya yaydığı özlemlerde şovenizme bir dönüş, Yeltsinler'in denediği gibi milliyetçiliği öne çıkartma çabalarının kalıcılaşma şansı çok zayıftır. Yaşanan olağanüstü değişken günlerde bu eğilimlerin geçici olarak güçlenmesi mümkündür, ancak sosyalizme alternatif olarak yaşama şansları yoktur. Öte yandan, demokrasi histerisi yavaş yavaş duruluyor. Batı'dan ödünç alınan parlamentolar, oylamalar hızla anlamını yitirirken, yerini bunlara karşı düş kırıklığına bırakıyor. Hiç şüphesiz ki yığınların eski donuk, madalyalıların resmi geçiti haline gelen toplantıları da özlemediği açıktır. Geriye, şimdilik düzensiz ve örgütsüz de olsa, yığınların doğrudan eylemliliği kalmaktadır. Yapılan pek çok hatalara rağmen, politik yaşamda halk yığınlarının **doğrudan davranışı ve**

inisiyatifi öne çıkmaktadır.

Sınıfsal olarak; restorasyonun açıkça bir kapitalistler sınıfı yarattığı ortadadır. Ancak bu burjuvazinin iki temel özelliği, onun siyasi öncü bir sınıf konumuna tırmanmasını engelleyebilir. İlki, kapitalizmin doğuş yıllarındaki gibi bileğinin hakkına kendine yol açan bir sınıf olarak değil, devlet mülkiyetinin yağmasından palazlanan kişiliksiz, parazit bir sınıf şekillenmesidir. İkinci olarak, restorasyon burjuvazisi, aşırıca sinik ve daha doğuşunda emperyalizmin çanak yalayıcısı olarak şekillenmektedir. Restorasyon burjuvazisinin **tüm umutları** emperyalizme bağlanmıştır. Böyle bir sınıfın eski sosyalist ülkelerde rahatça egemenlik kurabileceğini düşünmek yanlış olur. Bu konuda sonucu şimdiden kestirmenin zor olduğu keskin bir sınıf savaşı sürecektir. Dolayısıyla yaşanan restorasyonda **iki süreç** içiçe gelişecektir: Sınıfların (burjuva anlamda) şekillenmesi ve egemenlik savaşı. Bu sonuçlanmış bir süreç değil, tam tersine, önümüzdeki günlerde iyice yoğunlaşacak bir mücadeledir. İşçi sınıfı, yaşadığı düş kırıklığıyla, mevzilerini kolayca teslim edecek midir; yoksa gelişmelere yalnızca arada tepki gösteren, ama insiyatif alamayan bir konumda mı kalacaktır? Belirtilerin büyük çoğunluğu, eski sosyalist ülkelerde, kapitalist ülkelerdekilerin benzeri bir egemenlik ilişkisinin kurulamayacağını gösteriyor. Nasıl ki, kapitalizmdeki restorasyonda, toprak sahipleri herşeye rağmen burjuvaziyle uzlaşık davranmak zorunda kaldılarsa, eski sosyalist ülkelerde de işçi sınıfı, iktidarın ortağı olduğunu zaman zaman duyuracaktır. Batı'daki gibi kesin ve tartışmasız bir burjuva egemenliğinin şekillenmesi mümkün görünmüyor.

Mülkiyet yönünden; ekonominin bel kemiği olan büyük sanayide ve finans sisteminde özel mülkiyetin yeniden inşası, Macaristan'da bile hala aşılamamış büyük sorunlar yarattığına göre, mülkiyet sorununda tekelci finans-kapitalin inşası çok zor, hatta imkansız bir süreç olacaktır. Kapitalist ekonominin bel

kemiği olan sürükleyici gücü dev tekeller, sosyalizmdeki restorasyonda en zayıf nokta, **sürekli kanayan** bir yara olacaktır.

Sonuç olarak, restorasyonun geriye doğru bazı **sınırları** vardır. Önümüzdeki günlerin pratiği, bu sınırları daha belirginleştirecektir. Ancak şu kadarı kesindir, işçi sınıfı ve halk yığınları ayağa kalkamayacak biçimde yenilgiye uğratılmadıkça, bu ülkelerin hiç değilse bir kesiminde, restorasyon tamamıyla kapitalizme varamaz. İktidarların üstünde daima işçi sınfının gölgesi olacaktır.

Restorasyonunun İlk Teorik ve Siyasi Sonuçları: Yaşanan olayların yol açtığı siyasi ve teorik yeni yaklaşımlar, henüz şekillenmektedir. Öne çıkan bazılarını, değerlendirerek yazımızı sonuçlandıralım.

İlki, iki sistemin karşıtlığının yanlışlığı üzerinedir.

"Eski geleneksel biçimlerin altında, sosyalizm ve kapitalizmin topyekün karşıtlığının, yalnızca yıkıma yol açabileceğini yaşamın kendisi göstermiştir." [72] Bugüne dek iki sistemin karşıtlığı yaşanmıştı; ancak şimdi yaşanmakta olan, iki sistemin "dayanışması" değil, birinin yenilip yok olmasıdır. Kapitalizm ve sosyalizmin kıyamet dengesinin dünyayı, sürekli bir gerilim altında tuttuğu doğrudur. Ancak aynı denge, insanlığın gelişimine zemin de hazırlamıştır. Bu gerilimin topyekün savaşla çözümü, insanlık için tam bir felaket olurdu. Fakat gerilimin sosyalizmin çöküşüyle çözülmesi, insanlık için daha az mı felaket olacaktır? Tüm insanlık, bunun böyle olmayacağını acı acı yaşamaya başlamıştır bile. Elbette, hiçbir durum sonsuza dek devam edemez, iki sistem arasındaki "denge" de edemezdi. Buradan hareketle, iki sistemin zıt karakterinin inkarına varılamaz. Oysa A. Yakovlev'in mantığı, kaçınılmazca o noktaya gitmektedir. İki sistem arasındaki zıtlık, biri diğerine dönüşmedikçe kalkamazdı. Şimdi olan budur. Netice olarak, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki gerilim, iki sistem yaşadıkça sürer. Ancak bunun insanlık açısından bir felaketle sonuçlanmaması

için taktik adımlar atmak birşeydir, gerilimi kaldırmak adına sistemlerden birini yok etmek başka bir şeydir. Sosyalist olarak, iki sistemin karşıtlığından yakınmak, son tahlilde, kapitalizme karşı havlu atmaya varır. Restorasyonun ilk önemli siyasi sonucu budur.

İkinci öne çıkan olgu, sınıf çatışmalarının **üstüne** çıkarılan "insanlık değerleri"dir. Perestroyka'nın başlarında "insanlık değerleri" kavramı, sınıf gerçekliğinin temel tesbitlerinden **kopuş için** örtü oldu. Sonra aynı kavram, insanlık için yeni bir trajedinin yolunu açtı. Sosyalist ülkelerde çöküşler, milliyetçi çatışmalarda onbinlerce insanın yıkıma uğraması, hep "insanlık değerleri" adına yapıldı. Son olarak, eski sosyalist ülkelerdeki **sınıflaşma, yeni burjuvazinin** doğuşu ve proletaryanın işsizliğe mahkum edilişi, yine sınıflar kavramından üstün "insanlık değerleri" adına gerçekleşiyor. Bu kavramı ve yaratıcılarını, olaylar daha şimdiden **paçavra** etmiştir. "İnsanlık değerlerine" (bu deyimi demogojiden uzak insanlığın tüm olumlu mirası olarak ele alıyoruz) kimsenin itirazı olamaz. Ancak insanlığı, kültürüyle, siyasetiyle sistemden sisteme **sınıflar taşımıştır.** Burjuvazinin insanlığa verdiklerini inkar etmek kimsenin aklından geçmez, fakat artık burjuvazi tarihsel olarak bu misyonu yitirmiştir. İşçi sınıfı, tarih sahnesine çıkarak insanlığın mirasını taşımıştır. Günümüzde insanlığı hangi sınıf ve tabakalar geleceğe taşıyabilir? Sorun budur. Sosyalizmin yaşanan krizine rağmen, insanlığı emperyalizm değil, işçi sınıfı ve geniş halk yığınları geleceğe taşıyacaktır. Böyle bir taşıyıcı olmaksızın, genel insanlık edebiyatı boş söze dönüşür.

Üçüncü sorun, sosyalizmin bir üretim sistemi olmaktan çok bir **ahlaki davranışa** indirgenmesidir. "Sosyalizmi dünya çapında böyle görmek yerine, bireye indirgemek, bireyin ne kadar sosyalistleştiğine bakmak ve bunu da öyle sayılarla ifade etmek değil, daha çok da ahlak bakımından bireyin sosyalizmi yaşayıp yaşamadığına önem vermek gerekiyor." [73]

Sosyalist sistemdeki restorasyondan ve özellikle sosyalist ülke insanlarının açıkça sosyalist değerlere saldırmasından sonra, böyle bir yaklaşıma yönelmek yadırganmayabilir. Ancak sosyalizm, **önce,** bir siyasi-ekonomik sistemdir, bu sistem kendi ahlakını yaratabilir. Nitekim, yapılan bütün propagandalara, düzenin bütün eğitim sisteminin sosyalizm değerlerine dayanmasına rağmen, bugüne kadar işleyişindeki bozulmalar, **başka** bir ahlak yaratmıştır. Kapitalizmin çürümüşlükleri, sosyalist akımları doğuruyor; ancak, sosyalizm **iktidara** geldikten sonra programında vaadettiği maddi temeli kurup işletemezse, bir sosyalist ahlak da yaratamaz. Öncünün sosyalist bilinç ve ahlakı, geniş kitlelere ancak hergün işleyen bir maddi sistemle aktarılabilir.

Sosyalizmin maddi temellerinin yıkılması, soruna ahlaki açıdan yaklaşımı öne çıkartıyor. Ancak bu tipik bir yanılgıdır. İnsanlığa "iyilik" vaadeden ahlakçı yaklaşımlardan öteye gidilmelidir. Bu da ancak sosyalizmin bir toplumsal sistem olarak insanlığın önünde bir adım olduğunun kavranmasından geçer. Son yıkılışlar, bunun tersini ispatlamadı, yeniden yıkılışa uğramamak için önümüze sağlam deneyler bıraktı. Bu ders, "sosyalizmi bireye indirgemek" ve "ahlak bakımından bireyin sosyalizmi" yaşamasını sağlamak değildir. Sosyalizmin insanlığa vaadettikleriyle, günlük pratik arasındaki tutarsızlığı kaldırmaktır. Günlük pratikteki aksamaları, sosyalist fedakarlığa vurgu yaparak aşmak, ancak bir noktaya kadar mümkündür. Geleceğe atılan beklentiler cisimleşmedikçe, o güne kadar şekillendirilmiş ahlak da çürümeye başlar. Sovyet insanının büyük sosyalist kolektivitesi, döneminin seviyesine göre yüksek sosyalist ahlakı, daha sonraki süreçte erozyona uğramıştır.

SONUÇ

Ülkesinde Lenin'in heykelleri yıkılırken, insanlık yeni bir döneme giriyor. Rus Devrimi, yoksul halkların umudu olmuştu. Şimdiki restorasyon ya da "kadife devrimler", insanlığa bir umut vermek şöyle dursun, emperyalizmi kutsayarak insanlığı aşağılıyor.

Sosyalizmin veremediklerini Batı'dan hemen alabileceğini umanlar, önlerine sunulan yüksek faturalarla yeni bir düş kırıklığına yuvarlandılar. Lenin'in heykelini yıkanlar, yerine Bush'unkini dikemiyorlar. Geleceğe yönelik hiçbir açık düşünceye sahip olamadıkları için geçmişe o ölçüde hırsla ve kinle saldırıyorlar. Bu bilinç kopukluğunun çatlaklarına, **şimdilik** kapitalizmin değer yargıları en ham, en soysuz biçimde yerleşiyor. Ancak günlük yaşamdaki her sarsıntı, bu bilinç altüstlüğünü zamanla yerleştirecektir.

Yakın gelecek, sosyalizm tehdidinden kurtulan emperyalizmin insanlığa kendi iç yüzünü bir kere daha, ama çok daha yaygın biçimde sergileyeceği yıllar olacaktır. O zaman, yeni acılarla öfkesini bileyen insanlığın üzerinde Ekim Devrimi'nin ruhu yeniden canlanacaktır.

DİPNOTLAR

1) Zbigniew Brezezinski, Büyük Çöküş
2) Leonid Vasilyev, New Times, 1990-45
3) a.g.e.
4) Doğu Perinçek, Stalin'den Gorbaçov'a
5) a.g.e.
6) Engin Erkiner, Emek, Ekim 1990
7) a.g.e.
8) Mehmet Gündüz, Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi
9) Ali Fırat, Özgür Halk, Nisan 1991
10) a.g.e.
11) İstvan Meszaros, Doğu Avrupa Dosyası
12) a.g.e.
13) Boris Kagarlitski, Düşünen Sazlık
14) Doğu Perinçek, a.g.e.
15) a.g.e.
16) a.g.e.
17) Alec Nove, Uygulanabilir Bir Sosyalizm İktisadı
18) a.g.e.
19) Mehmet Gündüz, a.g.e.
20) Doğu Perinçek, a.g.e.
21) Boris Kagarlitski, a.g.e.
22) Haydar Ersöz, Mülkiyet, Devlet, Parti
23) a.g.e.
24) a.g.e.
25) Sungur Savran, 11. Tez-11
26) a.g.e.
27) a.g.e.
28) Stalin, Sosyalist Ekonominin Meseleleri
29) Vsevolod Kulikov, Social Sciences, 1990-4
30) Vsevolod Kulikov, Economic Laws of Socialism, Soc. Sci., 1990-4
31) Victor Kuznetsov, Soviet Reforms and Western Experience
32) Sungur Savran, a.g.e.
33) a.g.e.

34) Ernest Mandel, Der dritte Weg
35) Alec Nove, a.g.e.
36) a.g.e.
37) Victor Kuznetsov, a.g.e.
38) The Economist, 11 Ağustos 1990
39) Ernest Mandel, Beyond Perestroika
40) Boris Kagarlitski, a.g.e.
41) Doğu Perinçek, a.g.e.
42) a.g.e.
43) a.g.e.
44) a.g.e.
45) Vladimir Sagrin, Alexander Chubaryan, Highlighting Some Problems of World History, Soc. Sci., 1990-2
46) Christopher Hill, 1640 İngiliz Devrimi
47) Server Tanilli, Dünyayı Değiştiren On Yıl
48) a.g.e.
49) İsaac Deutscher, Bitmemiş Devrim
50) a.g.e.
51) a.g.e.
52) Barrington Moore Jr., Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri
53) a.g.e.
54) Christopher Hill, a.g.e.
55) Barrington Moore Jr., a.g.e.
56) a.g.e.
57) a.g.e.
58) a.g.e.
59) a.g.e.
60) a.g.e.
61) a.g.e.
62) a.g.e.
63) a.g.e.
64) İsaac Deutscher, a.g.e.
65) a.g.e.
66) Lenin, Cilt 10

67) Ç. Bilgin, Toplumsal Kurtuluş, Mayıs 1990
68) Sungur Savran, 11. Tez-10
69) Doğu Perinçek, a.g.e.
70) Georgi Shakhnazorou, Renewal, Sos. Sci., 1991-2
71) İsaac Deutscher, a.g.e.
72) Alexander Yakovlev, New Sociality, Born, New Times, 1990 Kasım
73) Ali Fırat, Özgür Halk, Kasım 1990

KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ ÇAĞINA NE OLDU? *

GİRİŞ YA DA TARİHİ YENİDEN YAZMAK...

Yaşanmış, ölü tarih sosyalizmin çöküşü ile canlandı, yeniden yazılıyor. Gelişimin her büyük dönüş noktasında, insanlık, yeni bir geleceğe hazırlanırken, tarih öne çıkar ve yeniden yazılır.

Tarih, uygarlıkla birlikte, insanlığın yerleşik tarım toplumu basamağına tırmanmasıyla başlar. Bu sıfır noktasından gerisi "yazısız" tarih ya da "tarih öncesi"dir. İnsanlık kendi tarihini **yazabilmek** için göçerlikten **yerleşikliğe** ulaşmayı bekledi. O tarihten bugüne insanlığın toplumsal gelişimi her önemli altüstlük konağında, **yeniden** yazıldı. Yaşanan günden geleceğe tarihle hesaplaşılmadan sıçranamadığı için, insanlığın gelişimi boyunca tarih de her seferinde yeni bir yaklaşımla defalarca

* Yol 4, Ocak '93

yazılacaktır.

Kent medeniyetlerinin kendi kısa ömürleriyle ilgili yazılı tarihi, her seferinde barbar akınlarıyla kesintiye uğradı. Tarih bir dönem için durdu, hatta geriledi; sonra yeniden geleceğe doğru hız aldı. Avrupa ortaçağı, insanlığın yeni bir gelişim konağı oldu. Tarih, tek tanrılı dinlerin merceğinden, saray kültürünün süzgecinden geçerek yeniden yazıldı.

Aydınlanma Çağı, insan bilincinde öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde bir sıçramaydı. Tarihin aktörleri arasına, geri dönülmez biçimde "toplumu" yerleştirdi. Çok geçmeden "toplumun" içinden burjuvazinin önüne, tarih sahnesine işçi sınıfı çıkıp ve 1917 Rus Devrimi'yle birlikte devlet olarak tarihe giriş yapınca; o güne kadar yazılmış tüm tarihler altüst oldu, yeniden *"kapitalizmden sosyalizme geçiş çağı"* olarak yazılmaya başlandı.

Günümüzde bu "çağ", sosyalizmin çöküşüyle kapanmış görünüyor. Öyleyse tarih bir kere daha yazılacak! Yaşanmış, olup bitmiş olayların değiştirilmesi söz konusu olmayacağına göre tarihin yeniden yazılması olayların çarpıtılması değil, ulaşılan yeni bilinç birikiminden, adeta gelişmiş teknikli yeni bir araçla laboratuara girer gibi, insanlığın geçmişine bir kere daha bakmak olacaktır. Bulunulan noktanın **yüksekliği** değişmiştir, eldeki araçlar daha gelişkindir, dolayısıyla dün bulanık görünen kimi noktalar netleşecek, buna rağmen bazı alanlar hala karanlık kalmaya devam edecektir.

İnsanlık, tarihini üç ayrı yönden yeniden yazmaya başladı bile... Sosyalist ülkelerde Lenin heykelleri idam edilirken; Latin Amerika'da *"uygarlık taşıyıcısı"* Kolomb'un kişiliğinde beşyüz yıllık talan ve sömürü lanetleniyor, Panço Villa'nın, Zapata'nın resimlerini taşıyan yığınlar Kolomb heykellerini yıkamasalar bile taşa tutuyor. Bu birbirine taban tabana zıt iki dev akıntının ortasında, kapitalist anayurtlarda "liberal demokrasiler"in zaferi için şenlikler yapılıyor. Tarihin

yaşadığımız momenti, sanki geçmişiyle alay etmektedir. İnsanlık yaşamından sömürünün kaldırılması için, kanteri dökülerek kurulan sosyalist ülkeler, adeta bilinç körlüğüne uğramışçasına, histerik bir coşkuyla sömürünün pençesine koşuyorlar.

1848 devrimleri yenildiğinde Herzen, Avrupa'yı gerileme dönemi Roma'sına benzetmişti. "Avrupa sosyalistlerini, Romalılar'ın koğuşturduğu ilk hristiyanlara ve Slavlar'ı Roma İmparatorluğu'nu yıkacak ve tarihe kendi katkılarını yaparlarken aynı zamanda Roma'dan devralınmış hristiyanlığın bayraktarlığını üstlenecek barbar kabilelerle karşılaştırıyordu." [1]

Slavlar, Roma'yı (Avrupa'da kapitalizmi) yıkamadılar, ancak insanlığın önünde sosyalizmin bayrağını taşıdılar. Yetmiş yıl sonra ise, ellerinde kapitalizm bayrağı, barbar akınları gibi değil, aç gözlü dağınık çeteler gibi Avrupa'nın vitrinlerine koştular.

Avrupa'nın vitrinlerine koşarak Slav halklarının kendilerini **aşağılamalarına** karşılık; Latin Amerika insanı yüzyıllardır kendini aşağılayan Batı sömürgeciliğini **lanetliyor**. Eğer Latin halklarının bu tepkisi 500. yıl öfkesi olarak kalmazsa; sosyalist ülke insanlarının saptıkları çıkmaz yoldan ayrılmaları için çok uzun yıllar gerekmezse, birbirine zıt iki anaforun etkisiyle, dünyada her türlü eski kalıp sorgulanıp, yıkılacaktır.

Sosyalist ülkelerdeki restorasyon, halkların itildiği bu büyük yanılgı, acılı pratiğiyle bu ülkelerde şimdiye kadar düşülen yanılgıları en iyi biçimde sergileyecek, böylece, bu ülkelerin tarihi yeniden yazılacaktır.

Tarih, "mantıklı" yollar izlemiyor. Sovyetler'de Stalin'in tanrılaştırılması da; kırk yıl sonra histerik bir biçimde aşağılanması da soğuk mantık açısından "akıldışı" kalır. Tarih yapan geniş insan topluluklarının **kolektif bilinci** böyle "akıldışı" zikzaklı yollar izliyor.

Dünyamızda kırk yıldır geçerli olan dengelerin yarattığı bilinçlenme günümüzde köklü bir altüstlüğe uğruyor. Yaşanan bu

zikzak, insanlığın geleceğini yeni koşullara taşıyacak bilinç yükselmesini yaratacaktır. Sadece aydınların düşüncesinde değil, geniş insan kitleleri için bir yükseliştir söz konusu olan.

Yeni koşullarda tarihi nasıl yazacağız?

Bu konuda, son yılların en gözde tezi "Avrupa merkezli tarih anlayışından kurtulmak"tır. [2] Emperyalizmin egemenliğine düşünce planında bu karşı çıkışı bir devrimci tepki olarak anlayabiliriz. Ancak insanlık tarihi sırf tepkilerle yazılamıyor. "Kuzeyli bakış açılarından kopan devrimci bir tarih bilincinin yaratılması" ne demektir?

Tarihi, insanlığı **ileriye** götüren toplumlar, sınıflar, ülkeler yazıyor.

Mezopotamya'da Irak, Mısır'da Nil Uygarlığı, ardından Hint ve Çin medeniyetleri insanlık tarihinin hareket noktaları iken İngiltere adasında barbarlar daha tarih yazıcısıydı. Antik Tarih'te Batı'nın barbarları Doğu'nun masalsı zenginliği ile büyülü iken kapitalizm yıllarında Doğu halkları, Batı'nın fırtınalı gelişiminin içine çekildiler.

1917'de Sovyetler, insanlık tarihine parlak bir ivme verince, tarih yazımında "Batı"nın tekeli kırıldı.

Sosyalizmin çöküşüyle birlikte ise Batı tekeline geri mi dönülüyor? Şüphesiz böyle bir eğilim var. Fakat daha önemlisi tarih anlayışında ortaya çıkan köklü değişimlerdir. Tarihin bir **yönü** var mıdır? İnsanlık hep **ileriye** mi gidiyor? Eğer bugün Amerikan yerlileri ve Üçüncü Dünya Halkları kapitalizme bayrak açıyorsa, ileriyi kim temsil etmektedir? Daha da öteye gidilirse, teknik yenilikler doğayı öldürüyorsa bir gelişme sayılabilir mi?

Çok daha gerilere gitmeyelim, 19. yy'da kapitalist ülkeler tarafından geri ülkelerin talanı tepki görmek şöyle dursun, ilerleme olarak kabul ediliyor, "tanrısız vahşilere" İsa ile birlikte kapitalizmin metalarını da götürmek gidilebilecek tek doğru

yol olarak kabul ediliyordu. Sosyalist düşüncelerin şekillenmesi ve yükselen mücadeleyle bu yaklaşımlar kendini yeni koşullara uydurmak zorunda kaldı. Artık kapitalizm öncesi toplum biçimlerinin ve halkların kendi gelenekçil yapılarının ilerleme adına zorlanması reddediliyor. Avrupa, yani kapitalizmin değerleri, model olmaktan çıkıyor.

Aslında sorun dünyadaki eşitsiz gelişmede, buradan kaynaklanan ileri ve geri ülkeler ya da halklar arası ilişkinin nasıl olması gerektiğinde düğümlenmektedir. Bu noktada soruyu biraz daha açık soralım: Geri halklar ve ülkeler açısından **gelecek,** ileri olan nedir ve hangi yollarla bu geleceği yakalayabilirler?

19. yy'da bu sorunun cevabı çok açıktı. Kapitalist Batı varılması gereken hedefti. 20. yy'la birlikte yollar çatallandı. Hedeflerin arasına güçlü bir şekilde sosyalizm de girdi. Günümüzde ise hedefler ve seçilecek yol **bulanıktır**. Yaşanan deneyler, **eski yolları yıpratmış**, çekiciliğini azaltmıştır. Tam bu noktada, "Avrupa merkezli tarih anlayışından kopuşma" tezleri öne sürülürken, aynı zamanda doğrudan "**ilerleme**" kavramı sorguya çekilmeye başlanmıştır.

Dünün "tartışılmaz" kavramları bugün sorguya çekiliyorsa, kapsadıkları alanlarda köklü değişimler olmalıdır. Bu değişiklikleri başlıca iki ana noktada toplayabiliriz. **İlki**, insanlığın son birkaç yüzyılda yaşadığı gelişimin hızı öylesine baş döndürücüdür ki, bu hıza karşı epeydir bir **direnç** oluşmaktadır. **İkincisi**, bugüne kadar izlenen yollardan sosyalizm çökmüş görünüyor, kapitalizm ise tüm dünya ölçüsünde ele alındığında önemli tıkanmalarla yüzyüzedir. İnsanlığın yürüdüğü iki büyük yolun erozyona uğraması, gelişimin kaynaklarını ve yönünü sorgulamaya götürmüştür.

Son yüzyılda, insanlığın doğadan mal edinme **imkanlarını** yükselten teknik gelişim ve buna uygun sosyal örgütlenme ilerlemenin en temel kriteri olmuştur.

Tarihin yeniden yazılmak zorunda olduğu günümüzde, gelişim **kriterinin** değişme sancıları mı yaşanıyor?

Bu soruya cevap verebilmek için önce **hangi** tarihsel dönemin kapandığını tespit etmeliyiz.

Sosyalizmin çökmesiyle hangi dönem kapanmıştır? Ve bu çöküşle sosyalizm, insanlık tarihinin yaşanmış sayfalarında mı kalacaktır?

Dönemi, sosyalist ülkelerdeki "kadife devrimler" kapattı. O nedenle, bu sözde devrimlerin düşünce yapısı kapanan dönemle ilgili ipuçları vermelidir.

"1989 Devrimi'nin en karakteristik özelliği geleceğe yönelik bir tek düşünce ortaya koymamasındadır." [3]

1989 olaylarına bakışta hemen tüm Avrupa solu yaşananları geçmiş büyük devrimlerle -1789, 1848, 1917- gibi karşılaştırınca, onda, geleceğe yönelik üretilmiş hiç bir değer bulamadıkları için hayal kırıklığına uğradılar. Oysa yaşananlara devrim olarak değil, bir karşı devrim ya da daha uygunu restorasyon olarak bakılırsa, ortada geleceğe yönelik yeni bir düşüncenin olmaması hiç şaşırtıcı değildir.

Doğu Avrupa'da, şu anda yürütülen politikalara karşı ağır basan davranış umutsuzluk, kayıtsızlık ve teslimiyettir. [4] Geleceğe köprü atan hiçbir devrim sonrasında yığınların ruh hali böyle olamaz. Oysa restorasyon dönemleri yeni düşünceler üretmezler. Tersine, o güne kadar üretilenleri eskinin kalıplarına yerleştirmeye çalışırlar. Böyle bir mutlak geriye dönüş tarihsel olarak mümkün olamayacağı için ortaya eskiyle yeninin garip sentezleri çıkabilir.

Doğu Avrupa'da öfkeyle "tek parti" iktidarlarına saldıran yığınların sözcüleri "yaşamımızı depolitize edelim", "her köşe ve çatlağa sel gibi akıp dolan politikadan kurtulalım" sloganlarını yükseltmişlerdir. V. Havel "anti-politikayı" savunmuş, bunu "yalanla değil, gerçeklikle birlikte yaşamak" [5] olarak tanım-

lamıştır. Politikayı "yalan" saymakla ondan kurtulunamayacağı için, V. Havel gibi "politikacılar" çok kısa sürede olayların akışına teslim olmuşlardır.

Politika düşmanlığı ile yapılan "kadife devrimler"den sonra, geniş yığınların yürütülen politikalara karşı kayıtsızlığı ve gelecekten umutsuzluğu yaşananların doğasına çok uygun düşmektedir.

Politika düşmanlığının köklerinin sosyalist iktidarlar döneminde atıldığı bir gerçekliktir. Doğruların yavan ve hatta iki yüzlüce tekrarı, düşünce esnekliğinden korku, kaba kalıplara sarılış, yığınlarda politikaya karşı yaratılmak istenen ilginin tam tersini yaratmıştır. Toplum bilincinde birbirinden kopuk iki düzey oluşmuştur: Birisi, parti ve devletin güdümündeki politik literatür; diğeri ise, halkın günlük yaşam gerçekliğinden doğan **sözlü** "anti politik" literatürdür. "Batı demokrasileri" bu iki düzeyi usta ve incelikli yöntemlerle, basın-yayın ve başka pek çok çeşitli yollarla birleştirebildikleri için düzen açısından tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir kopuşmayı şimdiye kadar engelleyebilmişlerdir.

Doğu Avrupa'da politika düşmanlığıyla yürütülen büyük politik hareketler çok kısa sürelerde ilk yürütücülerinin ellerinden kaymış, gerçek gerici politikacıların ellerine geçmiştir. "Anti-politika", eski sosyalist rejimlerin ağır hatalarına bir tepki olsa da geniş yığınların bilinçlerini körleştirmekten, onları kararsız kalabalıklar haline getirmekten başka bir sonuca varmamıştır.

1989 devrilişinin en karakteristik yanı, büyük altüstlükler yaratmasına rağmen geleceğe yönelik hiçbir **yeni değer ve düşünce** üretememiş olmasıdır. Aslında tek başına bu olgu, olayların derinliklerindeki anlamı açıklamaya yetmektedir. Eğer 1989 olayları bir düşünce ortaya atmışsa, o da, "günümüz gerçekliğinin tarihi ve toplumsal herhangi bir kapsamlı şemaya göre kavramlaştırılmasının imkansız olduğu postmodern anlayış"tır. [6]

Postmodernizm ayrı bir yazı konusu olabilir. Küçümsendiğinden çok fazla etkili olduğu açıktır. Garip gelebilecek yan, batı modernizmini yaşamayan sosyalist ülkelerin 1989 yıkılışında, postmodernizmin ortaya çıkmasıdır. Postmodernizmin en temel itirazı, "evrensel kurtuluş ideolojileri"ne karşıdır. İnsanlığı evrensel olarak geleceğe taşıyacak hiçbir "mega" düşüncenin olamayacağını savunan postmodernizmin, Doğu Avrupa'daki olaylarda da kendini ortaya koyması hiç de rastlantı değildir.

Yakın geçmişin iki büyük "kurtuluş ideolojisi": Kapitalizm ve sosyalizmin başarısızlıklarının yarattığı düş kırıklığı zemininde filiz veren bu bataklık çiçeği, tıpkı bataklıklar kadar **durgunlaşmış ve yorulmuş** kafalarda yankı bulabilmektedir. Günümüz dünyasını değerlendirirken kafaların en kolay saptığı çıkmaz yol, kapitalizm ve sosyalizmin yaşanan sonuçlarından kalkarak, kendini ve toplumu geleceğe yükseltme idealinden vazgeçmek, **güne teslim olmaktır.** Sosyalizmi yıkılışa götüren olaylar dünyanın önüne yeni bir ufuk açacak **ivme** yaratmamış, olayların bütün dalgaları **şimdilik** dünyadaki egemen düzen tarafından emilmiş, yok edilmiştir. Bu dalgaların, egemen dünya düzeninin derinliklerinde kaçınılmaz **etkiler** yarattığı çok açıktır, fakat bu etkileri derinliklerden yüzeye, canlı döğüş alanlarına, Doğu Avrupa olaylarının parolaları hiçbir zaman çekemez.

1989 restorasyonunun ortaya koyduğu düşüncelerden, hangi tarihsel dönemin kapandığına dair açık ipuçları yakalamak zordur. Yeni değerler yaratmayan, yaratılmış değerlerin sinik bir inkarıyla yetinen "kadife devrimler", kendileri ancak bir dönemi kapatan, yeni bir başlangıca çıkış noktası olamayan yıkılışlar olarak kaldılar. Yeni bir dönemi başlatmaya ne ufukları ne de enerjileri yetmedi. Olayları başlatan lider ve örgütlenmelerin çoğu hızla dağıldı ve tarih sahnesinden silindi. 1989 sadece yıktı, yeniyi inşa edemedi. Aslında böyle bir yönelişi de yoktu.

Bütün bunlar insanlığın gelişim süreci açısından ne anlama

gelebilir? Tüm "evrensel kurtuluş ideolojileri"nin reddi; bu inkarın girdiği kılıklar önemli değildir, hatta kendini "devrim hemen şimdi" gibi parlak sloganlarla bile örtebilir; güne, yaşanan ana teslim olmanın bu göz boyayıcı parlak çığlıkları özünde önemli bir gerçekliği açığa vurmaktadır.

İnsanlık, kapitalizm ve sosyalizmin **fırtınalı yarışından** yorgun düşmüştür. Bu yorgunluk kendini daha çok kapitalist anayurtlar ve sosyalist ülkeler aydınlarında ortaya koymakta ve dalga dalga Üçüncü Dünya'ya yayılmaktadır. Eğer olaylara, yalnızca 1989 olaylarının öne çıkan düşüncelerinden yaklaşırsak kaçınılmaz şekilde bir tek sonuca varılır: Sosyalizm yere düştüğüne göre, güne teslim olmak kapitalizme teslim olmak demektir.

Dolayısıyla sosyalizmin yıkılışıyla hangi tarihsel dönemin kapandığı sorusuna sırf 1989 olaylarının kendi parolalarından hareketle aydınlık bir cevap verebilmek mümkün değildir. Çünkü olayların kendisi çürümüş eskiye mistik bir dokunuş, V. Havel'in deyimiyle "güçsüzlüğün gücü"nün açığa çıkmasıdır.

Bu Slav nihilizminin ardından, yıkılış sonrası, yeni döneme yön vermeye çalışan **gerçek güçler saflaşmaya başlamıştır**. Gerek kapitalist dünyada, gerekse eski sosyalist ülkelerde yeni güçler dizilişi süreci yaşanıyor. Tüm dünya topyekün bir değişim içinde! Dağılmış demir tozlarının mıknatıs yaklaştırıldıkça uğradığı diziliş gibi, bütün dünyada, temel gelişim doğrultuları, güçleri yeniden bir sıralanışa uğratıyor. Bu yeni sıralanışın özelliklerine gelmeden kapanan dönemin karakterini tanımlamaya çalışalım.

Kapanan dönemi "1945-1989 savaş sonrası dönemin sonu olarak mı ya da 1917-1989 komünist dönemin sonu" ya da tamamen ayrı bir bakış açısından hareketle "1789-1989 Fransız Devrim çağının bir kapanışı olarak mı" [7] değerlendireceğiz?

Olaylara, 1945-1989 "soğuk savaş döneminin sonu" olarak yaklaşmak yaşananların **özüne** inememek olurdu. Soğuk sava-

şın kendisi daha temelde varolan yapısal çatışmaların üzerinde şekillenen bir mücadele biçimiydi. Soğuk savaşın sona erdiğini tesbit etmek yetmez, konuyu mantık sonuçlarına vardırmak gerekecektir. Soğuk savaşın nedeni olan sistemlerin 1989 sonrası durumuna baktığımızda sosyalist sistemde **açık** bir çöküş, restorasyon yaşanmaktadır. Olaya bu noktadan yaklaşıldığında "en mantıklı" olan "1917-1989 komünist döneminin" kapandığı sonucuna varmaktır. Bu noktada iki soru çatallanır: Komünizm tümüyle tarih mi olmuştur; yoksa komünizmin yaşanan bir dönemi, kendisini yeni bir komünist gelişmeye bırakarak mı kapanmaktadır?

Sorunun ilk bölümüne evet demek, kapitalizmi ebedileştirmek olurdu. Yaşanan sosyalizm deneyinin tüm olumsuzluklarına rağmen bugün insanlık, kapitalizmin karşısında sosyalizmin parolalarına sarılmaktan başka yol bulamıyor. Bu bir kısır döngü değil, sarmal yükseliştir. Sosyalizmin parolalarının bir bölümünü kapitalizmin üstlenmesi bunun en açık kanıtıdır. Batı'nın "refah devletleri" bunu yaptılar. Şimdi ise, Batı'nın Üçüncü Dünya karşısındaki **konumu** ne klasik sömürgecilik ne de yakın geçmişin yeni sömürgecilik dönemlerindeki gibi olamaz. Eskinin bu anlamda bir **tekrarı** kapitalizmin **kısa yoldan** sonu olabilir. **Başka** yollara sapılmak zorundadır. Kapitalizm, böyle her yeni yola çıkışında karşısında da sosyalizmin daha gelişkin mücadele ve parolalarını ortaya çıkarmadan edemeyecektir.

Kapananın, sosyalizmin bir dönemi olduğunu ileri sürmek geriye kalan "en akılcı" sonuçtur. Fakat onun temel özelliklerini ortaya koymadan ve yaklaşan yeni dönem için bazı ipuçları belirlemeden böyle bir tespit yapmanın da pek bir anlamı yoktur. Tespitler, sosyalizme **inancın** verdiği bir **inada** dönüşürse, kısır inatla sadece geçmiş kabaca tekrarlanır durulur, yeni yakalanamaz.

Soruna yaklaşırken, sosyalizmin bir döneminin yıkılışının hangi özlem ve istekleri canlandırdığına cevap vermek zorun-

dayız.

"Bolşevikler 1917 ile 1789'u gömdüklerini düşündüler. Şimdi çağımızın sonunda tam tersinin gerçekleştiğini görüyoruz. 1789'un uğruna gömülen 1917'dir." [8]

1989 sözde "devrimleri", gerçekten, tamamıyla aynısı olmasa da parola ve özlemleriyle 1789'un sanki yeniden dile gelişi olmuştur. Mezarlıktan gelen bu çağrılar, eski sosyalist ülke insanlarını geleceğe taşıyabilir miydi? 1789'un **ruhunun** hala böyle bir gücü olabilir miydi?

Çok geçmeden böyle bir geriye dönüşün imkansız olduğu ortaya çıkmış; 1789'a çağrı yapan yığınlarda tam bir hayal kırıklığı egemen olmuştur.

Bu sonuçlara rağmen iki yüzyıl sonra, sosyalizm çökerken, Avrupa'nın doğusunun üzerinde 1789'un ruhunun gezinmesi önemlidir. Başı kesildikçe yerine yenileri çıkıp yeniden saldırganlaşan bir canavarla mı yüzyüzeyiz?

"Komünizmin çöküşünün gerçek anlamı egemen ideoloji olarak liberalizmin nihai çöküşünde yatmaktadır." [9] Wallerstein, komünizmin çöküşüyle liberalizmin çöküşünü özdeşleştirmektedir. Çünkü Fransız Devrimi sonrasında, liberalizmin egemen ideoloji haline geldiği ve hem muhafazakarların hem de sosyalistlerin liberalleştiği iddiasındadır. [10]

Böyle bir belirleme 70 yıldır yaşanan süreçte, Bolşevizm'in (1917'nin) zamanla liberalizm içinde eridiği anlamına gelir. Bu mantığıyla Wallerstein'in, 1989 restorasyonunun "ideolojik" zemininden pek farkı kalmamaktadır. Onlar pratik eylemleriyle 1789'a çağrı yaptılar. Wallerstein, bunu teorik eylemiyle yıllardır yapagelmektedir.

1989'un, 1789'la başlayan "liberalizm" damgalı "Aydınlanma Çağı"nın sonunu getirdiğini iddia etmek ne anlama gelebilir? 1989, birbirine zıt iki şeyi "başarmıştır": Hem 1789'un (liberalizm) ruhunu canlandırmış, aynı zamanda liberalizmin

kendisini değil ama hayalini öldürmüştür.

Devlet ve parti tekeline karşı yükseltilen sloganlarla, 1789'da feodal tekele karşı yükseltilen sloganların benzerliği ve bu seviyede 1789'un ruhunun yeniden canlanması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte 1989, çıkışından sonra 1789'un yolunu izleyemezdi. Özgürlüğün, "bırakın yapsınlar"la eş anlamda olduğu dünya ile günümüz dünyasının benzer neredeyse hiçbir yanı yoktu. İlk şamatalı günlerin bitiminde, "1789 uğruna" "1917'yi gömen" 1989 restorasyonlarının, 1789 ruhunu da daha filizlenmeden gömdüğü anlaşıldı.

Bu ilk göze çarpan gerçekliklerden biraz daha derine inilirse, 1989'la kapanan dönemi 1789'dan ya da 1917'den başlatmanın yeterince açıklayıcı olamadığı görülecektir.

1789 modern kapitalist gelişmenin önemli bir hız alma noktasıdır. Bu başlangıç noktası kapitalizmin çöktüğü bir bitiş noktasıyla birlikte anılabilir. Bu tarih, uzun yıllar 1917 olarak kabul edilmişti. Fakat 1989'un 1789 devrimiyle, bir kapanış noktası olması anlamında bir bağlantısı olamaz. Kapitalizmin ideolojilerinden biri olarak liberalizm ise, tekelci kapitalizmin başlamasıyla birlikte ölmüştür. Bu gerçeklikten dolayı, 1989 restorasyonları liberalizmin ruhunu başlarının üzerinde görür görmez, onu hemen gözden yitiriverdiler. 1989, olsa olsa liberalizmin bir kere daha canlanamayacağının kanıtı olmuştur.

1989 yıkılışını, 1917 ile bağlamak sosyalizmi, onun **iktidar** olduğu yıllarla sınırlamak olur. Hiç şüphesiz **iktidarsız** bir sosyalizmle avunmak işimiz değildir. Büyük yıkılıştan sonra, sosyalizmin, insanlığın önünde bir adım olduğu gerçekliğinden hızla uzaklaşılıp, onu bir "ütopya"ya "yükseltmek" moda oldu. Ulaşılabilecek bir **hedef** olmaktan çıkarıldı, düşlenebilecek bir **hayale** dönüştürüldü.

Yaşadığımız günler, her belirtinin kanıtladığı gibi insanlık tarihinde çok önemli bir dönüş, belki de yeni bir çağ dönümü anlamında kapsamlı bir değişimdir.

Toplumsal devrimler tarihi **yeni bir döneme** giriyor. 1848'lerle başlayan, ilk kez 1871'de açık iktidar denemesine girişen, işçi sınıfının çağrılı olduğu devrimlerin **birinci dönemi** 1989'da kapanmıştır.

PROLETARYA DEVRİMLERİNİN KAPANAN İLK DÖNEMİNİN ÖZELLİKLERİ

İçine girilen yeni dönemin özelliklerini hiç değilse en kaba hatlarıyla ortaya çıkarabilmek için kapanan dönemin özelliklerine, yaşanan son olayların seviyesinden **bir kere daha** bakmak gereklidir.

1848'li yıllar, işçi sınıfının **bağımsız** siyasi eylemleriyle tarih sahnesine çıktığı ilk yıllardır. Önceleri de patronlara karşı işçilerin mücadelesi olmuştur. Hatta mücadelesinin bu ilk döneminde işçi sınıfı, oldukça sekterdir; bir grev kırıcısı o dönemlerde kolaylıkla öldürülebiliyordu.

Sınıf olarak bağımsız siyasi taleplerle mücadeleye girmek, sınıflar savaşında yeni bir döneme denk düşüyor; savaşın seviyesinde bir **yükseliş** anlamına geliyordu. Dağınık, hatta bazen kişisel seviyelerde kalan ekonomik mücadelelerden, sınıf güçlerinin biraraya getirildiği ekonomik olmaktan çok **siyasi hedeflere** yöneldiği yeni bir savaş başlıyordu. İşçi sınıfının tarihinde bu dönem, mücadelenin bağımsız siyasi hedeflere yükselmesi, hemen hemen **üçyüz yılı** almıştır. Özellik olarak kapitalizmin manüfaktür dönemini kapsar. Fabrikalar dönemiyle birlikte işçi sınıfının mücadelesinde kesin ve açık bir karakter değişikliği olmuştur.

İşçi sınıfının, bağımsız siyasi hedefleriyle kendini öne çıkarmasıyla birlikte, sınıflar mücadelesi tarihinde diğer önemli bir değişim yaşanmış, burjuvazi kendi devrimini mantık sonuçlarına vardırmada ürkekleşmiş, radikalliğini yitirmiştir. Alman burjuva devriminde, daha sonra Rusya'da kapitalizmin

gelişimi sırasında bu gerçeklik kendini ilk kez en açık biçimiyle kanıtlamıştır. Bu tarihlerden sonra, dünyadaki hemen hiçbir ülkede, kapitalizmin gelişimi, burjuvazinin kararlı ve radikal öncülüğünde olmamıştır.

Bu tespitlerden sonra, ilk proleter devrimlerinin temel, ortak özelliklerine gelebiliriz. 1871 Paris Komünü, 1905-1917 Rus Devrimi, 1918 Alman, 1930 İtalyan, 1936 İspanya devrimlerindeki temel özellikler nelerdir?

Proletarya devrimleri kapitalizmin son gelişim noktasına varmasından değil, tam tersine kendinden önceki üretim biçimleriyle **henüz** yoğun boğuşmanın sürdüğü süreçlerde patlamıştır. 1917 Ekim dışındakiler başarılı olamamıştır.

İkinci, benzer ya da ortak özellik proletarya devrimleri genellikle bir **restorasyon dönemi sonunda** patlak vermiştir. Başka türlü söylersek proletaryanın öne çıktığı devrimler, restorasyonların geri gitme **sınırını** belirlemiştir. Restorasyon yıllarında eskiye doğru kayan düzene, yeniden ileriye doğru bir hız vermişlerdir. 1848, 1871 Fransız Devrimleri, Bourbon ve II. İmparatorluk yıllarından sonra patlamıştır. 1917 Şubat Devrimi, 1906'dan sonra Stolipin'in Çarlık'ı restore etme çabalarıyla hazırlanmıştır; 1918 Alman Devrimi'ni, uzun Bismark yılları biriktirmiştir. Burjuvazinin, kapitalizm öncesi güçlerle uzlaştığı ve onların kayıplarının giderilmeye çalışıldığı yıllar olan restorasyonlar, Kıta Avrupası'nda proletaryanın öne çıktığı devrimleri hazırlamıştır.

Üçüncü özellik, devrimlerin yaşandığı yıllarda kırlar henüz **temizlenmemiştir.** Bunu en iyi yapan İngiltere ve Amerika, proletaryanın atılım yaptığı devrimlerle yüzyüze gelmemiştir.

Dördüncü özellik, tüm söylenenlerin bir mantık sonucudur. Söz konusu süreçlerde burjuvazi henüz yeterince **iktidar** değildir.

Son olarak yaşanan süreçlerde, henüz **sınıflar kopuşması**

tamamlanmamıştır. Eski sınıflar (büyük toprak sahipleri ve geniş köylülük) kendilerini yeni düzene yadırgı bulurken; yeni sınıflar (burjuvazi ve proletarya) eskiler üzerinde sosyal düzen anlamında açık ve kesin üstünlük kurabilmiş değillerdir.

Sınıflar kopuşmasından kastımız, eski düzen içinde gelişirken, devrimler ve restorasyonlar biçimindeki iniş çıkışlarıyla, kapitalist üretim biçiminin önceki bağlarından koparark, yeni modern sınıfları şekillendirmesidir. Bu şekilleniş, söz konusu ülkede kapitalizmin gelişim **hızına, gücüne** ve ülkeye özgü **orijinalliğine** bağlıdır.

Sınıflar kopuşması sürecinin iki ana özelliğine değinmeliyiz. İlki, bu dönemde hem şekillenen hem de tarih sahnesinden silinen sınıflar genellikle **radikal** davranışlar içindedirler. Bu geçiş sürecine damgasını vuran özellik radikalizmdir. Bu özellik, genellikle tarihsel geçiş süreçlerine özgüdür. Yapılanmalar, dengeler, sınıf ve tabakaların birbiriyle ilişkileri ve konumları değişim içindedir. Radikalizmi yaratan zemin, henüz yeni dengeler oluşmadığı için sınıfların birbirlerinin **gücünü** yeterince kavramamış olması; taleplerini ilk kez dile getirdikleri için bunlara büyük bir coşku ile sarılmaları; eskinin yıkıldığı bir dönemde geleceğe doğru kaçınılmaz bir tutkunun genel ruh hali olmaktadır. Diğer temel özellik, kopuşma sürecinde sınıfların siyasi taleplerinin henüz birbirinden aydınlık biçimde farklılaşmamış olmasıdır. Eskiyi temsil edenler ile yeniyi yakalamaya adaylar arasında oldukça kalın çizgiler olmasına rağmen, konumuz olan yeni modern sınıfların taleplerinde henüz bir iç içelik, kesişme alanları vardır. Proletaryanın siyasi programında Demokratik Devrim olarak yer alan talepler, özünde küçük burjuvazi ve hatta orta burjuvazinin bazı bölüklerinin talepleriyle üst üste düşmektedir. Sınıflar kopuşması sürecinin radikalizmi proletaryanın öne çıkmasında bir **kolaylık** olurken; siyasi taleplerdeki kesişme alanları, onun bağımsız politikasının inşasında ve erozyona uğramayan

sağlam bir mücadele hattı oluşturulmasında **zorluk** yaratmaktadır.

Proletarya devrimlerinin kapanan birinci döneminin özelliklerini bu söylenenlerden sonra iki başlık altında toplayabiliriz.

Bu devrimler, **kapitalizmin önceki üretim biçimlerini tasfiye süreçlerinde; sınıflar kopuşmasının yaşandığı ortamlarda patlak vermiştir.**

Bu tespitten çıkan mantık sonuçlarının irdelenmesine geçmeden, belirlemenin 1917 sonrası yaşanan devrimler karşısındaki durumuna değinmeliyiz.

1917'de Bolşevikler'in iktidara gelişiyle ilk başarılı örneğini dünyanın gözü önüne sergileyen proletarya devrimleri, aynı zamanda kendi tarihsel süreci içinde bir dönemi de kapatmıştır. Daha sonraki devrimler, "halk devrimleri" ve "ulusal kurtuluş savaşları" olarak nitelenmişlerdir. Sorun basit bir isim değişikliği değildir. Bu devrimlerden "halk devrimlerinin" tümü Doğu Avrupa'da yaşanır, proletarya daha geri konumdadır. "Ulusal kurtuluş savaşlarının" büyük bir bölümünde ise köylülük **fiilen** öndedir. Bu devrimlerin de o ülkelerde kapitalizmin, önceki üretim biçimlerini tasfiye sürecinde patladığı çok açıktır. Daha da öteye, özellikle ulusal kurtuluş savaşı verilen ülkelerde sınıflar kopuşması diğerlerine göre çok daha geri seviyelerdedir.

Kapitalizmin **ilk gelişme sürecinde patlak veren devrimler dönemi kapanmıştır.**

Bu dönem Kıta Avrupası'nda 1940'lara kadar uzanmış, dünyanın diğer geri alanlarında ise 1970'lerin ortalarına kadar sürmüştür.

Kapitalist anayurtlarda 1900'lerde başlayan, işçi sınıfını aristokratlaştırma ve sınıflar kopuşmasından düzenden kopuşmaya varışını engelleme uygulamaları 1940'lar sonrası **kalıcı** görünen sonuçlar vermeye başlamıştır. Aslında ilk uygulamaların önemli sonucu II. Enternasyonal'in çöküşü olmuş, fakat

Rus devriminin dalgası Avrupa'da geride kalan tüm enerjiyi ayağa kaldırabilmiştir. Bu büyük devrimci dalga **faşizmle** ezilebilmiştir. Faşizmle hem ezilen hem de ufku sosyalizmden burjuva demokrasisine **daraltılan** işçi sınıfı daha sonra "refah devletleri" ile düzene köklü bir biçimde kazanılmıştır.

Bu dönem kapitalist anayurtlarda günümüze kadar gelmiştir.

Geri ülkelerde, kapitalizmin gelişim seviyesine bağlı olarak devrimler patlak vermiş; bazılarında kaçınılmazca **köylü ağırlıklı** devrimler başarıya uluşmıştır. Diğerlerinde, sınıflar kopuşması yıllarında devrimci gelişmeler yaşanmış, bu dönem kapanınca devrimci atılımlar yavaşlamış ve yeni arayışlara yönelmişlerdir. 50'li-60'lı yıllar ulusal kurtuluş ve halk savaşları yıllarıdır; özellikle 1960'lı yıllar Latin Amerika'da devrimci kabarış yılları olmuştur. Bu gelişim dalgası 1975'lerde yavaşlamış, 1970'lerin sonlarında iyice durulmuştur.

Bu tespitlerden sonra bazı sorular kaçınılmazca mantık sınırlarını zorlamaktadır.

Sosyalizm, Marksizm'in temel tezlerine göre kapitalist üretimin kendini tüketmesinden **sonraki** bir gelişim basamağı olması gerekirken, **neden** kapitalizmin henüz kendinden önceki üretim biçimleriyle boğuştuğu bir **tarihsel süreçte** insanlık gelişiminin gündemine girmiştir?

Marksizm mi öngörüsünde yanılmıştır? Ya da insanlığın gelişim tarihine bu "erken" giren toplum biçimi sosyalizm değil midir?

Emperyalizm savunucuları ve Marksizm'in dönekleri bu sorulara büyük bir iştahla sosyalizmin öldüğü yollu cevaplar vereceklerdir. Onların bu cevapları, hiç değilse kapitalizmin krizine pembe bir örtü olabilirse, bu histerik propagandalarının amacına ulaştığı söylenebilir. "Sosyalizmi öldürmek" tek başına kapitalizmi ayakta tutmaya yetmiyor.

Soruya nasıl yaklaşmalıyız? **Kapitalizm yönünden** baktığımızda hangi ülkede burjuvazi, eski üretim biçimlerinin tasfiye edilmesinde yeterince güçlü değilse veya gücünü ortaya koyamadıysa hemen proletarya ve halk yığınları "sosyalizm" parolalarıyla tarihin akışının önüne sıçramışlardır. Pek çok ülkede de burjuvazinin yapamadığı "temizliği" sosyalist veya sosyalizme yönelmiş iktidarlar yapmıştır. Ülkeyi **büyük bir hızla**, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinden temizlemişlerdir. Burada, kapitalist üretim biçiminin kendinden önceki üretim biçimleri karşısındaki gücü ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin yüzyılların alışkanlık ve katılığını taşıdığı ülkelerde, kapitalist üretim güçleri **"erken"** bir **tükenişe** uğradığı için, bu parodoks, gelişimin önüne sosyalizm güçlerini çekmiştir. Böyle bir tarihsel momentte, sosyalizm güçleri yeterince örgütlü ise, kapitalist iktidarlar "erken" devrilişe uğramış, güçlü değillerse, kendi vuruşlarıyla kapitalizmin yolunu açmışlardır.

Kapitalist üretim biçimi kendinden önceki üretim biçimini tasfiye etmekte zorlandığı zaman, gelişim devresine sosyalist güçlerin girmesi, tarihin kapitalizmden sosyalizme doğru aktığının en güzel kanıtıdır. Ancak yine tarih göstermiştir ki kapitalist üretim kendi gücünü tüketmediyse, sosyalizm iktidara gelse bile kapitalizmin üretim, dağıtım, paylaşım yöntemlerinden **tümüyle** kopuşmamakta, onları bir çırpıda aşamamaktadır.

Sosyalizmin "erken" gelmesinden çok, göreli bir bakış açısından bazı ülkelerde kapitalizmin **erken** tükenişe girmesinden söz etmek mümkündür. Kapitalizm öncesi yapıların **daha katı** olduğu ve tarihi özgül koşullardan dolayı kapitalist gelişmenin **daha hızlı** akışa zorlandığı ülkelerde, sosyalizm, bu iki üretim biçiminin çatışma kıvılcımlarının arasından öne çıkmıştır. Kapitalizme her geç giren ülke hızlı koşmak zorunda kalmış, böyle hızlı adımlar bazı ülkelerde kapitalist üretim güçle-

rinin erken tükenişini, erken tüketmiş ise sosyalizm güçlerinin mücadele ortamına "erken" çıkışına sebep olmuştur.

19. yy'daki Marksizm'den bugünleri öngörmesi beklenemezdi. Sosyalizmin "erken" gelişimine üç yönden cevap verilebilir. Marx-Engels kendi çağlarında kapitalizmin ölümünü umdular, dolayısıyla sosyalizme yönelen hiçbir devrimi "erken" bulmadılar. Sosyalizm sorununa **bugünden** bakınca, kapitalizmin 1800'lerdeki gelişimiyle 1970'lerdeki gelişiminin kıyaslanmasından hareketle, 19. yy kapitalizmine onun **ilk gelişim** dönemi diyebiliyoruz. Oysa Marx-Engels, 1910'lar sonrası Lenin ve Komintern, kapitalizmin sonunu göreceklerine inandılar. Bu anlamda, Marksizm **yanılmıştır.** Ancak böyle yanılgılara düşmeden sınıflar savaşı yürütülemez. Bu hatalarını hem Marx-Engels, hem de Lenin, koşulların ilk değişim işaretleriyle birlikte aşmışlardı. İkinci yaklaşım, sınıflar savaşı ile ekonomik gidişi gelişim ile sınıflar savaşının şiddeti her zaman doğru orantılı değildir. Sınıflar savaşında taktikler ve ileriye yönelik fırsatların değerlendirilmesi doğrudan ekonomi barometresinden hareketle yapılmaz. Bu yaklaşım siyasi mücadeleyi ekonomik gidişin kar-zarar bilançosu gibi basit bir uzantısı olarak görmeye varır. Ekonomik gelişim açısından "erken" olan, siyasi mücadele açısından yeterince **olgun** olabilir. Siyaset, ekonomik gelişimin koşullarını **ele geçirebilir.** Bismark Almanyası, Kemalizm koşullarında kapitalizmin gelişmesi böyle tanımlanabileceği gibi; 1917 Bolşevik iktidarı da sosyalizmin geliştirilmesi açısından böyledir. "Erken" olmayı yaratan derinlerdeki etken, üretici güçlerin gelişmesinin önünün tıkanmasıdır. Tıkanmanın yaşandığı bir momentte onun "erken" olduğundan söz etmenin bir anlamı da yoktur. O anda sorun gelişimin tıkanışının nasıl açılacağında toplanır. Bu yaklaşım açısından baktığımızda, sosyalizmin 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren insanlığın gündemine girmesini "erken" olarak görmek mümkün değildir. **Bugünden** geçmişe bakınca ise görüş açıları

ister istemez değişmektedir. Olayları akışkan süreçler ve kendi koşullarında gerçekleşen olgular olarak kavramayınca, önümüze bir açmaz çıkar ya Marksizm yanılmıştır ya da "erken" yıllarda ortaya çıkan toplum biçimi sosyalizm değildir, demek zorunda kalırız. Oysa, onlar, **"erken"** tıkanan kapitalizmin tarih sahnesine çektiği, kendi koşullarına denk düşen sosyalist toplumlardır. Üçüncü yaklaşım, bugünün gelişmelerini de kavramlaştırarak tüm sürece baktığımızda; kapitalizmden sosyalizme geçişin, yollardaki kilometre rakamlarının değişimi gibi **sürekli ve tek gidişli** olmadığı; daha çok dalgalı ve akıntılı bir denizde ilerleyiş gibi inip çıkan, sağa ve sola savrulan bir gidiş olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu noktada, tarihe bakmak gereklidir. Antik Çağ'dan Avrupa ortaçağına geçişte pek çok ortaçağlar yaşanmıştır.

"Roma Uygarlığı ile modern uygarlık arasındaki ORTAÇAĞ'a tıpkı tıpkısına pek benzer örnekler bütün kadim medeniyetler arasında görülmüştür. Sümer Uygarlığı ile Akad Uygarlığı arasında, Babil Uygarlığı ile AsurUygarlığı arasında, Asurlar'la Etiler, Medler'le Persler, Persler'le Grekler, Grekler'le Romalılar, vb. arasında hep öyle bir sıra pek çok başka ORTAÇAĞ'lar patlak vermiştir.

"Demek Antika Tarih'te 'şehirlerin köylere üstün' geldiği iki medeniyet arasında boyuna 'köylerin şehirlere üstün geldiği' zamanlar, ortaçağlar girmiştir. Onun için, klasik ortaçağ terimi yerine özellikle 'Avrupa ortaçağı' deyimini geçirmek yerinde olur... Modern ortaçağın eski ortaçağlardan tek farkı, derebeylikten tekrar geriye dönüp yeniden köle efendi medeniyeti yerine, ileriye gidip **işçi sermaye** medeniyetine kapı açmasından ibarettir." [11]

Tarih sahnesine, kent medeniyetlerini yıkarak girecek barbar kalmayınca, Roma'yı yıkan Cermenler'le Avrupa ortaçağı, son modern ortaçağ başlamış, insanlık bu noktadan sonra, dörtbin yıldır tekrarlandığı gibi yeniden kent medeniyetlerine

dönmemiş, kapitalizme geçmiştir. Antik Tarih'ten insanlığın çıkışı adeta sonsuz git-gellerle mümkün olmuştur.

Avrupa ortaçağından kapitalizme geçişte de düz bir yol izlenmemiş, ticaretin ve para dolaşımının artışı kendiliğinden kapitalizmi getirmemiştir. Hatta 15. yy'ın sonunda Elbin'in doğusunda "ikinci serflik" dönemi yaşanmıştır. Nüfusun nisbeten yoğun, toprağın kıt olduğu alanlarda feodal yapı aşınırken toprağın bol, nüfusun kıt olduğu alanlarda ise ticaretin yoğunlaşmasıyla birlikte **serflik** yeniden canlanmış, Danimarka, Balkanlar, Baltık, Rusya, Bolonya, Macaristan ve Bohemya'da adeta ortaçağ **dirilişe** uğramıştır. [12]

Bu tersine dönüşlere belki en çarpıcı örnek kapitalist Amerika'nın güneyinde köleciliğin yeniden yaşanmasıdır. Tarımda tekniğin henüz geri, insanın kıt ve ticari tarımın gelişkin olduğu koşullarda Kuzey Amerika'nın güneyinde yoğun bir kölecilik yaşanmıştır. Latin Amerika'da 1900'lerden günümüze kadar aynı olgu defalarca yaşanmıştır.

Bu hatırlatmalar basit analojilerle tarih açıklaması yapmak için değildir. 1917 sonrası gelişimler, özellikle 1945 sonrası dengeler, insanlığa bilinen bazı gerçekleri unutturdu. Tarihin sarmal gidişine, NEP uygulamaları, 1950 Doğu Alman, 1956 Macaristan, 1968'de Çekoslovak, Sovyetler'de Kruşçev olayı, vb. örnekler olmasına rağmen emperyalizm-sosyalizm dengesiyle sınırlandırılmış düşünceler, bu geriye dönüşlere derin, hak ettikleri anlamı veremedi. Dünün olaylara yaklaşımdaki sınırlılığı, bugün kendini sınırsız spekülasyonlara kaçarak "aşmaya" çalışıyor.

Bir başka soruya geçelim: Kapitalizmin ilk gelişim dönemi devrimleri esas olarak 1975'lerde kapandığına göre 1989 çöküşünün bu kapanışta yeri nedir?

1989'a kadar genel olarak sosyalizm iki türlü gelişim yolu izledi. Biri kapitalizmin **sınırları içinde** kaldı; diğeri bu sınırları aştı, kendi gelişim yolunu yarattı. İlkine örnekler, başarıya

ulaşmamış işçi ve halk devrimleridir. 19. ve 20. yy Avrupası'ndaki devrimlerde 1950'ler sonrası Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki devrimlere kadar uzanan bu süreçte yaşanan ayaklanmalar, devrimler **son tahlilde** kapitalizmin gelişim yollarını açmışlardır. İkincisi, iktidar olan sosyalizmdir. Bu ülkelerde sosyalizm, kendi gelişim yollarını yaratmıştır. Bu yoldaki deneyler, o günlerin dünyasında bilinmedik, yepyeni yönelişlerdi.

"1930'larda kapitalizm çökerken Sovyetler gelişiyordu. Geçmişe bakıldığında liberal ve tutucu politikacıların Moskova'ya öğrenmeye gitmeleri şaşırtıcı görünür. O zamanlar 'plan' gürültü kopartan bir kelimeydi." [13]

Sosyalizm, birinci devrimler dönemi kapanırken kapitalist üretim biçiminin sınırlarını önemli ölçülerde aşmasına rağmen, mevcut dengede kapitalizme bir üstünlük kuramayınca çöktü. Sosyalizm çökmeseydi, ikinci devrimler dönemini **başlatabilirdi.** Ya da ikinci devrimler dönemi herhangi bir biçimde açılsaydı sosyalizm çökmeyebilirdi. Bu nedenle, 1975'ler sonrası sosyalizm açısından, öncesinden farklı özellikler taşıyan bir **sınav** dönemiydi.

1975'lere kadar gelen dönem esas olarak bir gelişme dönemiydi. Sosyalizm bu dönemde kapitalizmin "eşitlik, özgürlük" gibi parolalarının sahteliğini ortaya koydu. Krizlerle ve faşizmle lanetli kapitalizm, kısmen savunmaya çekilirken, sosyalizm halk devrimlerini ve ulusal kurtuluş savaşları bayraklarını taşıyarak **yaygınlaştı.** Yaygınlaşma teoride ve uygulamada **sığlıklar** getirdi. Dünya devrimi parolasını ikide bir öne sürenler Sovyetler'i kendi ulusal sınırları içine kapanmakla suçlamayı pek severler. Gerçeklik tersinden vuruyor. Sovyetler, dünya devriminin yayılma kanallarından kendi gücü yettiği oranda akarak, devrime kalkışan ülkelerle buluşmuştur. Sorun devrimlerin tutundurulmasında ve **derinleştirilmesinde** başlamıştır. Kaba kalan, kaba olduğu için toplumun günlük yaşam davranışları içinde henüz sindirilememiş sosyalizm uygula-

maları, derinleşme sorunuyla yüzyüze geldiğinde çöküş yaşandı.

Sosyalizm gelişim yıllarından bir tıkanma noktasına doğru yaklaşırken aslında pek çok belirti vermişti. Batı proletaryası "barışçıl geçiş" tezleriyle kapitalist düzenle kaynaşınca, geleneksel komünist partiler toplantısını bile 1975 sonrası yapmak imkansızlaştı. Üçüncü Dünya Ülkeleri için öne sürülen "kapitalist olmayan yol" görüşü ise bu ülkelerde devlet eliyle kapitalizmin geliştirilmesinden başka sonuca varmadı. Çin'in "üç dünya teorisi" ise Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni sosyalizmden kopartan, daha da öteye, emperyalizmin bir kanadıyla uzlaşmaya kadar götüren sonuçlar yarattı.

Gorbaçov'un Perostroykası'yla birlikte ise "iki sistemin birleşmesi" tezleriyle sosyalizm, pratikteki düşünce evriminin son durağı oldu. Bugünden baktığımızda "barışçıl geçişli" başlayıp "sistemlerin birleştirilmesi" tezine varan görüşlerin birbirini izlemesinin hiç de raslantı olmadığı açıkça görülmektedir. Bu kapitalizmle barışma adımlarının nedeni, 1960'lar sonrası emperyalizmin yavaş yavaş sosyalizme kaptırdığı mevzileri zorlamaya başlamısında yatar.

Sosyalizm, 1985'lerde kendi iç gelişiminin zorlanmasıyla bireysel **yaşamın tatmin edilmesine** yönelince, bu alanda çok üstün olan gelişmiş ülkeler kapitalizmi tarafından hızla alt edildi. Sosyalist ülke insanı yaşadığı yılların deneyiyle **toplumsal kurtuluştan** umudunu kesmiş, bunu bir **yalan** olduğuna inanmıştır. Böyle bir zeminle, kişisel yaşamın iyileştirilmesi politikası **birleşince ortaya çok güçlü bir bireysel kurtuluş** eğilimi çıkmıştır. Bu eğilim, sosyalist ülkelerin bir ucundan diğerine, "toplumsal" her türlü değeri yıkan bir fırtına gibi esmiştir.

1989 yıkılışı, toplumsal devrimlerin yeni dönemine eski kalitesiyle sosyalizmin yol gösteremeyeceğini kanıtladı. Daha da öteye giderek "toplumsal kurtuluş" ideolojisine büyük bir darbe vurarak bireyciliği öne çıkarttı. 1989, 1848'lerde

başlayan proleter devrimleri döneminin bir devamını değil, 1975'lerde başlayan durgunlaşmanın ardından gelen bir **geri çekilmeyi** temsil eder.

Sosyalizm, dünyada **egemen** bir düzen seviyesine yükselmeden restorasyona uğrayınca kapitalizmin gelişmesine yol açmaktan başka bir sonuca varmış görünmüyor. Elbetteki yaşanan olaylara sırf sonuçtan hareketle böyle tek yanlı bir yaklaşım sürecin birikmekte olan **diğer yanını** gözden yitirmeye yol açmaktadır.

1989 çöküşüyle birlikte, kapitalizmden sosyalizme giden yolun sürekli bir eğimle yükselen bir çizgi olmaktan çıkıp, kırılmalara uğramasıyla, yeni dönemin eşiğinde çok çelişkili yönelişlerin aynı dünya ortamında birbirini etkilemesiyle durum basit olmaktan çıkmış, karmaşık bir yapı kazanmıştır. Bu kompleksliği içinden yeni dönemin bazı özelliklerini göze batırmaya çalışalım.

İKİNCİ DÖNEM PROLETARYA DEVRİMLERİNE KAPI AÇACAK DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

Öyle bir dönemden geçiyoruz ki **tarih ilerliyor mu** sorusundan kaçınmak mümkün olmuyor. Tek tek ülkelerdeki bazı istisnalar hariç insanlık bir çözülme, gerileme sürecine girmiştir. Eskinin her türlü değeri günümüzün olaylarının akışında değersizleşmiştir, buna rağmen henüz yeni değerler inşa edilememiştir. Dönem her özelliğiyle bir **geçiş** özelliği taşımaktadır. **Çözülüş** ve **gerileme** içinden yeni bir geleceğe sıçranacaktır.

Ancak böyle dönemler kendine özgü umutsuz düşünceler üretmeden edemezler.

"İki bin yıl önce Yunan ve Çin politika felsefecileri benzer sonuçlara varmışlardı. İnançlarına göre insanlığın geleceği için bir çıkış noktası yoktu, fakat kaçınılmaz rezil sosyal koşullar altında kendini disipline etme (Stoics, Konfiçyüs) arayışı ile

kişicil mutluluk (Epikürcüler) sağlanabilirdi." [14]

Benzer düşünceler İngiltere'de restorasyon yıllarında (1660'lar) 17. yy büyük politika felsefecisi Hobbes ve Spinoza tarafından dile getirilmiştir. Aydınlanma Çağı bu "dogmatik şüpheci pesimizmi" sorguladı, insanlığa **aydınlık** bir kapı açtı. Fransız Devrimi sonrasında Bourbon restorasyon yıllarında benzer şüphecilik geri gelmeden edemedi. [15]

Günümüzde ise, son yılların gözde **postmodernizmi** "kurtuluş ideolojileri"nin **dogmatik** yönlerini sorgulamasıyla olumlu bir yan taşıyormuş gibi görünse de, kendisi dünyayı dönüştürme uğraşından **yorgun düşmenin** sözde felsefesidir. Postmodernizmde "bir zihinsel ve maddi dönüşüm süreci, birdenbire birbirine akmayan, birbirine dönüşmeyen, sadece yan yana duran öğeler halinde parçalar halinde çökeliyor." [16] Geleceği arayan, akan bir düşünce değildir, yorgun, "çöken" bir düşüncedir.

Herşeyi sorgulama adı altında **"şüphecilik"**, bilincin inanca, inancın eyleme geçmesini felce uğratan bir düşünce kanseri olarak günümüzde de felsefe akımlarının gözdesi olmuştur.

Yaşadığımız geçiş döneminin **genel** özelliğine değindikten sonra, bu genelin kendini **özelleştirdiği tipik yönlere** değinmeliyiz.

a. Gorbaçov'un son yıllarında ortaya attığı, "devletler arası ilişkilerin ideolojilerden arındırılması" görüşü, sosyalizmin çöküşünden sonra "ideolojilerin sonu" çığlıklarının yükselmesine neden olmuştur. Dönemin en tipik olgusu budur. Gelecek günler "ideolojilerin çarpışma tarihi" olmayacaktır. [17] Bu düşüncelerin, iki sistemin yarattığı dengenin aniden çöküşünün bir **yansıması** olduğu çok açıktır. Yaygınlık alanı da küçümsenmeyecek ölçüde geniştir. Kapitalist anayurtlar ve eski sosyalist ülkeler bu yansımanın ana merkezleri durumundadır; Üçüncü Dünya Ülkeleri için aynı şey geçerli olmasa da, bu ülkelerde yenilgi yılları uzadıkça benzer düşünceler şekillen-

mektedir.

"İdeolojilerin sonu" çığlıklarının maddi temelinin biraz daha derinlerine gidelim. İdeolojiler, kötü dogmalar olarak görülüp küçültülmeye çalışılıyor; oysa onlar insanlığın büyük dönüm momentlerinde ortaya çıkmışlardır. "Onların beyinlerinin ürünleri olan bu tasarımlar, ulaştıkları yüksekliklerden insanları egemenlikleri altına alacak kadar yücelmişlerdir. Yaratıcılar kendi öz yaratıklarının önünde korkuyla eğilmişlerdir." [18]

Çözülme ve yıkılışı yaşayan günümüz insanları, ideolojileri "ulaştıkları yüksekliklerden" yere indirmekle yetinmiyor, yerin yedi kat dibine gömmeyi özlüyor. Bugüne kadar başından böyle pek çok macera geçen ideoloji canavarı, bir başka kılıkta yeniden dirilivermektedir. Toplumsallaşmış insan bilinci olan ideolojiler de toplumlarla birlikte yaşar ve ölürler, ama yok olmazlar. Onların ömrü genellikle tekil insan topluluklarından daha uzundur. Kendisi daha sonra tutuculaşıp katılaşsa da her ideoloji doğasında bir toplumsal değişime denk düşer. İdeoloji, değişime hamile olan toplumun bilinci ve inanç bebeğidir.

Günümüzde ideolojilerin sonunu ilan etmek, **mevcut insanlık konumunu** ebedileştirmekten başka bir anlama gelmez. Günümüzde ideolojilerin sonunu savunanlar ya yaşadığı **konumdan hoşnut** ya da insanlığı yeni bir geleceğe taşıyacak bir değişimden tümüyle **umudunu kesmiş** olmalıdır.

Kendinden hoşnut olanlar kapitalist ana yurtlardaki orta tabakalardır. Umutsuzlar ise yenilgi şokuyla bilinç körleşmesine uğramış eski sosyalist ve geri kapitalist ülke insanlarının bir kesimidir.

Emperyalizm, sosyalizm çökmeden hemen önce "insan hakları" savunusuna soyunmuştur. Gorbaçov de ölmeden önce, sınıflar mücadelesinin yerine "insanlık çıkarlarını" geçirmişti. Öyle anlaşılıyor ki kapitalizm-sosyalizm çatışmasının sona ermesiyle bu iki ideoloji buharlaşıp giderken yerini "insan haklarına" bırakmıştır. Fransız Devrimi'nden iki yüz yıl sonra

parola yine aynıdır. "İnsanlık bildirgesi"ni gönderine çeken kapitalizm, iki yüz yıl sonra yeniden aynı parolaya dönüyorsa hiç kimse bu "insancıllığı" alkışlarla karşılamamalıdır.

İlk insanlık bildirgeleri, kapitalizmin ana yurtlarda gelişimin önünde engel olan eski feodal kuralların ve kısıtlamaların aşılması anlamına geldi; hiçbir zaman kapitalizmin insancıllığı anlamına gelmedi. Tam tersine en korkunç sömürge talanları bu bayrak taşınarak yapıldı. Bu **iki yüz yıllık ikiyüzlülükten** sonra yeniden aynı parola kime ve neye karşı yükseliyor?

İnsan hakları parolası, emperyalizmin geri ülkeleri, yeni sömürgecilik basamağından sonra ki sömürme biçiminin adıdır. İnsanlık adına bu ülkeler, Batı standartlarına uydurularak, kapitalizmin dünya ölçüsündeki bütünleşmesinde **yeni** bir adım atılacaktır. Demek "ideolojilerin sonu" geri kapitalist ülkelerin sömürüsünde yeni bir **başlangıç** olmaktadır.

b. Yaşadığımız geçiş döneminin diğer önemli özelliği, eski sosyalist ülkelerde patlak veren **milliyetçiliktir.** Sosyalizmin "yüce enternasyonalist" ruhunu bir çırpıda yok eden milliyetçi kabarış, bu tarihe geri dönüş nelerden kaynaklanmaktadır? İlk bayrağı açan ülkeler, ekonomik olarak diğerlerine göre iyi konumda olan ülkeler oldu. Baltık Cumhuriyetleri ve Yugoslavya Federasyonu'nda Sloven ve Hırvatlar böyledir. Batı ile erken buluşma umutları, bu çekim gücü milliyetçiliğin perdesini yeniden açtı. Daha geri olanlar açısından durum oldukça farklıdır. Sovyetler'in güneydoğusundaki ve kısmen Yugoslavya'nın güneyindeki ülkelerde uluslaşma süreci sosyalizmle birlikte başlamış ve olgunlaşmıştır. Bu gelişme yıllarında sosyalizm, canlanan ulus bilincini aşamamıştır. Bu gerçekliği bugün açıkça görebiliyoruz. Sosyalizmle birlikte aşiret topluluklarından ulusa dönüşen toplumlar ayrılık bayrağını açmakta fazla istekli olmadılar. "Ortak kurtuluş" ideali çökünce kaçınılmazca **kendini kurtarma** güdüsü öne çıkmıştır.

İdeolojilerin çöküşünün altından milliyetçilik mi dirilmiş-

tir? Buna geçici bir süre için evet demek zorunludur. Sosyalist ülkelerde yaşanan bu olgu, aynı şiddetle olmasa da, gelişmiş kapitalist ülkelerde de yaşanmaktadır. İtalya'nın güneyi ile kuzeyi arasındaki gerilim gittikçe artmaktadır. Kanada'da Quebeck "bağımsızlık" istemektedir. Amerika'da farklı ulus köklerinden gelen topluluklar arası gerilim, tarihinde görülmemiş noktalara yükselmektedir. Tüm bu ülkelerde ortaya çıkan ulusal gerilimlerin kendi özgül, tarihi nedenleri olmakla birlikte **bugünkü** özgül nedeni, kapitalizmin genel bunalımının derinleşmesinde yatmaktadır.

İnsanlığı ne bugünkü bunalımdan çıkaracak ne de daha gelişkin toplum biçimlerine yükseltecek ideoloji milliyetçilik olamaz. Milliyetçiliğin tarih müzesinden çıkıp, insanlığın gündemine girmesi onun gücünden değil, mevcut düzenlerin zayıflamasındandır.

c. Geçiş döneminin diğer önemli özelliği, dünya seviyesinde işçi hareketinin durumunda kendini göstermektedir. Kapitalist merkezlerde, 1960'lardan başlayarak işçi hareketi düzenin sınırları içine **çekilmiştir.** Üçüncü Dünya'da, düzenin sınırları içine tam bir çekilme değilse bile, radikalizmden uzaklaşma, 1970'lerin sonlarına doğru bir gerçeklik haline gelmiştir.

Bu iki gerçekliğin benzerliği tümüyle görünüşte kalmaktadır. Altta yatan temel, taban tabana zıtlık taşımaktadır. Batı'da, işçi hareketini düzen içine çeken "refah toplumları" gerçekliğidir. Üçüncü Dünya'da ise, kısmi bir ekonomik gelişimin yanında, uzun yılları kapsayan faşist zor ve katliamlardır.

"Kökleri sanayileşme döneminde kalan işçi hareketinin tükendiği" artık çelişkilerin "sınıfsal değil toplumla birey arasında olduğu, bu nedenle kişisel özgürlüklerin daha yüksek seviyelere varmasının mümkün" olduğu iddia edilmektedir. [19] Batı dünyasına "özgürce" açılan Sovyet yazarları, düşüncelerinde Batılı meslektaşlarını geride bırakan hızlarla ilerlemektedirler. "Klasik işçi hareketlerinin" sanayileşme yıllarında kaldığı bir

gerçekliktir. Sosyalizme varamayan bu mücadeleler işçi sınıfı açısından önemli kazanımlarla sonuçlandığı için "klasik işçi hareketleri" kapitalist merkezlerde, tükenmese bile, azalmıştır. Ancak sınıfsal çelişkilerin kalktığını iddia etmek tam bir saçmalıktır. Sınıfların konumlarında, kazandıkları mevzilerde, mücadele araçlarında önemli değişimler olmuştur. Cephelerdeki kısmi sessizlik kimseyi sınıflaşmanın kalktığı düşüncesine vardırmamalıdır.

Gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörünün büyümesiyle sınıfın yapısındaki değişim, çelişkilerin maddi doyumlarla sindirilmesi, sınıflar savaşına yeni bir çehre kazandıracak. Ayrıca sınıflar savaşı kapitalizmin krizleri zemininden hız almaktadır. Son kırk yılın krizleri, kapitalist merkezlerdeki mücadelede bir nitelik değişimine yol açacak ölçüde derinleşmemiştir. Günümüzde, sosyalizmin yenilgisi için yapılan zafer şenlikleri tamamlanmadan kapitalist ekonomilerin bütün zaafları daha belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. Tükendiği sanılan işçi hareketine belki bugünler yeni bir nitelik kazandırabilecektir.

Geri ülkelerde de işçi hareketleri, faşizm yıllarının baskısından çıkma sürecindedir. Tüm geri ülkeler proletaryası yeni hareketlere gebedir. Sorun, hareketlerin hedeflerinde ve ulaşabilecekleri seviyelerde düğümlenmektedir.

d. Geçiş döneminin en tipik tepkisine gelelim. **Liberal demokrasinin nihai zaferini** ve **"tarihin sonunu"** ilan eden bu yaklaşım, günümüz kapitalizminin moral durumunu yansıtması açısından önemlidir. Her türlü dengenin kayıp değişebileceği bir dönemin, "tarihin sonu" olarak ilan edilmesinin şüphesiz kendine özgü bir mantığı vardır. Yazımız açısından bizi ilgilendiren yönü, kapitalizmin, geleceğe hazırlanırken yakalamaya çalıştığı halkalardır. Bunlar, gelecek günler açısından bazı ipuçları vermektedir.

"Kendileri üzerinde daha az düşünebilenler başka çağlarda

kendilerinin en iyisi olduğunu varsaymışlardır, ama biz bu sonuca, sözde liberal demokrasiden daha iyi olması **gereken** seçimleri izleyip durmaktan iyice yorgun düştükten sonra varmış bulunuyoruz." [20] Fukuyama, insanlığın çeşitli denemelerden sonra karar kıldığı tercihin liberal demokrasi olduğunu, bunun da "tarihin sonu" olduğunu ileri sürmektedir. Bu mantıkla dünyayı iki farklı sürece bölmekte, Kuzey'i "tarih sonrası dünya", Güney'i, gelişmekte olan ülkeleri "tarihsel dünya" olarak tanımlamaktadır. "Tarihsel dünya"nın varacağı konak, "tarih sonrası dünya"dır. Tüm dünya, tarihin son konağı olan liberal demokrasiye varacaktır.

Kapitalist merkezlerin, günümüz dünyasında böyle bir hayal kurması çok doğaldır. Dünyadan, sosyalizm dikeni sökülüp atıldıktan sonra geriye tek **amaç;** liberal demokrasi kalmaktadır.

Bu son durağa varıldığında ise yepyeni bir problem ortaya çıkmaktadır. "Tarihin başındaki uşak, içgüdüsel olarak korktuğu için kanlı kavgada ölümü göze almak istemiyordu. Tarihin sonundaki son insan ise, bir dava uğruna hayatını tehlikeye atmayacak kadar akıllı." [21]

Hiçbir dava uğruna hayatını tehlikeye atmayan "akıllı insan", insanlık gelişiminin son konağı mı olacaktır? Buna Fukuyama bile inanmaz. "Liberal demokrasiler kendi kendilerini taşımaz, bağımlı oldukları topluluk yaşamı liberalizmden farklı bir kaynağa sahip olmak zorundadır." [22] Liberalizmin tek ve esas ilkesi "iyi hesaplanmış özçıkar"dır, sırf bu ilkeyle liberal demokrasiler "kendi kendilerini taşımaz"

Bu noktada toplumu taşıyacak başka ilkeler ve farklı insan yapısı gereklidir.

"Hegel'in salt saygınlık uğruna mücadelede hayatını ortaya koymaya hazır olmasını insanın belirleyici özelliği olarak kabul etmesi modern kulaklara oldukça tuhaf gelebilir." [23] Liberal demokrasiyi son durak olarak gören Fukuyama, bu toplumu

sırf "özçıkar" düşünen aklın yaşatamayacağını sezmiş, "bir dava uğruna ölmeyi bilen" insan arayışı içine girmiştir.

Bu paradoksu insanlık, gelişim tarihi içinde sürekli yaşamıştır. Bolluğun "gönül körlüğü ve aymazlık" [24] yarattığını İbni Haldun göçebe ve yerleşik Araplar'ı incelerken farketmiştir. İslamlığın ilk yıllarında "göç" farz kılınmıştı. Bu gelenek sonraları kalkmıştır. Hatta Muhammed'in saban demirini gösterip: "Bu araç hangi topluma girmişse, onunla birlikte aşağılanmaya boyun eğme de girmiştir" dediği söylenir. [25] Tarım toplumu artık sınıflı toplumdur. Ve kabilenin ortak çıkarından öne kişinin "özçıkarı" geçmeye başlar.

İnsanlığın gelişimi, sadece olumlu sonuçlar yaratmıyor. İnsanlık yarattığı bolluğun ve imkanların içinde çürüyebiliyor. Modern çağda çürüme ve yozlaşmayı engellemek, insanları göçe teşvik etmekle mümkün değil. Çürüme ancak "bir dava uğruna" mücadeleyi göze almakla engellenir. Hiç şüphesiz burada **hangi dava uğruna** sorusu sorulacaktır. Fukuyama'nın liberal "son insanı"nın "**herhangi** bir öğretiye inanma yeteneği ortadan kaybolmuştur." [26] O nedenle "özçıkarına" düşkün "akıllı" son insanla sırf "saygınlık uğruna mücadelede hayatını ortaya koymaya hazır" insanı "liberal demokrasi" çerçevesinde birleştirmek mümkün değildir.

İnsan ancak kendi "özçıkarı"ndan **öteye** düşünebildiği zaman bir dava adamı olabilir. Kapitalizm, bugüne kadar insanlara kendilerini kurtarmalarını öğütledi, ama şimdi bu insanlarla, düzenin devasa problemlerini aşmak mümkün değildir. Kendi özel dünyasının esiri olan bu insanlar açısından, içinde yaşadıkları "düzen"in sorunları bile onlara yabancı kalmaktadır.

Emperyalizmin çok usta savunucusu Fukuyama'nın liberal demokrasinin standart insanından memnun olmaması anlamlıdır. Onun sosyalizm davasına inanan insan aramadığı çok açık... Ona "herhangi bir öğretiye" inanan insan gerekli. Bu inanma yeteneği düzeni korumak için **faşizm yolunda** neden kullanılmasın.

Liberal "özçıkarın" toplumsal davaya dönüşmesi, ancak liberal demokrasinin faşizme dönüşmesiyle mümkündür.

Tarihin sonunu liberal demokrasiyle noktalayan Fukuyama, şüphesiz açıkça faşizmi savunmuyor, günümüz dünyasında "akıllı" bir emperyalizm ideologu olarak savunamaz da. O zaman tarihin son durağında liberal "özçıkar" düşkünlüğünden dava adamlığına doğru bir özeniş neden?

"Bu anlamda, bizim en büyük çağrımız Amerikan başarısını bütün vatandaşlarımızla paylaşmak olmalıdır. Alt sınıfların, evsizlerin, fakirlerin, yoksulların problemlerini çözmeliyiz. Batı, eğer ona yol gösteren felsefesi evrensel bir bencilliğe dejenere olursa, bunaklaşacaktır." [27] Eski ABD Başkanları'ndan Nixon, liberal "özçıkar"ın nelere yol açabileceğini Fukuyama'dan daha çıplak olarak sergileyivermiştir.

"Bu problemlerin kaynakları yalnızca ekonomik olsaydı, korkulacak fazla bir şey olmazdı. Fakat bu problemlerin kökleri daha derinlere iniyor; Amerikan toplumunun ve iç politikalarının tam yüreğine dayanıyor. Üç faktörün birbirine karışmasından kaynaklanıyor: Kendi geniş insan kaynaklarını tam anlamıyla üretici olarak mobilize etme ve eğitmede Amerika'nın görünen yeteneksizliği, özel olarak kendi geniş ırksal azınlıklarının önemli bir kısmını başarılı bir şekilde istihdam etme ve asimile etmede başarısızlık; uzun dönemli ulusal çıkarların zararına kısa dönemli dar çıkarların ulusta baskın çıkmasıyla kendini gösteren nesiller arası varolan sosyal anlaşmanın çökmesi; süreci değiştirmek için gereken çelişkili kararların alımında kişisel ve kolektif sorumluluktan kaçınma." [28]

Bu uzun alıntıyı özellikle seçtik. Amerika'daki ekonomik problem, özünde **insan** problemidir. Dünün tek yanlı uzman eğitimi bugün işe yaramıyor; Amerika'nın girişimci potansiyelinin kaynağı kabul edilen ırklar mozaiği şimdi sosyal gerilimlerin kaynağıdır; dar çıkarlarla gününü düşünen nesiller Amerika'nın geleceğiyle ilgili değillerdir; ve süreci kimse ce-

saretle değiştirmeye girişemiyor. Tüm bunlar Fukuyama'nın "son insan"ının **marifetleridir.** Bireyciliğin kutbuna varan Amerika, krizden çıkış için "kişisel ve kolektif sorumluluk"tan dem vurmak zorunda kalmaktadır.

İşte Fukuyama'nın özendiği "dava adamı" burada gereklidir. Krizden çıkış için toplumsal bir fedakarlık ve sorumluluk gereklidir. Bugüne kadar krizlerini kendi **dışına** ihraç edebilen Amerika, şimdi kendi içine dönmek, sorunu orada, işin **kalbinde** çözmek zorundadır.

Yalnızca Amerika için değil, kapitalist merkezlerin pek çoğu için aynı şey geçerlidir. Fukuyama'nın dava adamlığına özenmesi aslında liberal demokrasinin bel kemiği olan kişicil bencilliğe bir eleştiridir. Kapitalizm, tümüyle kendi yaratığı olan bu insanı, şimdi eleştirmek zorunda kalıyorsa, Fukuyama'nın sandığının tersine tarihin sonuna varmak şöyle dursun insanlık yeni tarihi bir basamağı çıkmaya hazırlanıyor demektir.

Burada bir noktaya özellikle vurgu yapmak gereklidir. Kapitalizmin kendi öz değerlerine bu saldırısı ilk değildir. Kapitalizm, kapitalizm olarak **kalmaya** devam edip "özçıkarcı" insanı eleştirerek yalnızca **faşizme** varmıştır. Bu konuda en küçük yanılgıya yer yoktur. Fukuyama'nın böyle bir sonuca varıp varmaması önemli değildir. Hatta onun Japon toplumuna bu anlamda sempati duyması sonucu değiştirmez. Geleneksel özellikleriyle Japon kapitalizmi kendine özgü bir yol izlemiştir. Anglosakson gelenekli ülkeleri, Japon toplumuna benzetme çabaları da faşizme yönelişten başka bir sonuç doğurmaz.

Kapitalist anayurtların kalbinde, "özçıkar"ın eleştirisi hiçbir sosyalistte ham umutlar yaratmamalıdır. Geçiş döneminin bu dikkatle gözlenmesi gereken olgusu, hem sistemin yüreğinden bir sarsıntı yaşadığının işaretidir hem de insanlık açısından yeni bir tehlikenin dikenli filizleridir.

YENİ DÖNEME HAZIRLANIRKEN HANGİ MİRASI REDDETMELİYİZ

"İdeolojilerin sonu" çığlıkları, patlayan **milliyetçilik** ve **liberal demokrasinin** sonsuza dek zafer kazandığı hayalleri, 1989'la koyulaşan, dünya ölçüsünde devrimin geri çekildiği restorasyon ve gericilik yıllarının öne çıkan belirtileridir.

Nasıl Kruşçev 1960'ların sonunda "yakında kapitalizmi gömeceğiz", "1980'lerde Sovyetler'de komünizme geçilmiş olacak" dediğinde ileri gittiyse, bugünlerde kapitalizmin zaferiyle ilgili atılan her çığlık gelgeç koşulların abartılmasından öteye bir anlama sahip değildir.

Marksizm tüm gelişim tarihi içinde **ikinci büyük** çöküşü yaşamaktadır. İlk büyük çöküş, uzun barışçıl yıllardan **sonra** ve ilk paylaşım savaşından hemen **önce**, "II. Enternasyonal'in iflası"yla yaşanmıştır. İkinci büyük çöküş, uzun barışçıl dengeden sonra ve yeni bir paylaşım savaşı değilse bile, tek emperyalist merkezin dağılıp yeni bir paylaşım döneminin açılmasıyla birlikte sosyalist ülke iktidarlarının yıkılmasıyla yaşandı. Birinci büyük çöküşün hemen ardından 1917 Ekim Devrimi geldi, işçi aristokrasisinin yerlerde süründüğü Marksizm bayrağını, Rus Proletaryası, Avrupa kapitalizminin doğu sınırına dikti.

Günümüzde bir 1917'nin kopup geleceğine dair açık işaretler yoktur. Avrupa işçi aristokrasisinin ve küçük burjuva dar kafalılıklarıyla inmeli "sosyalist" bürokrasisinin yerlerde süründürdüğü Marksizm bayrağı henüz ayağa kaldırılamamıştır.

Komünist hareketin ilk çöküşünden ayağa kalkışı, pratikte bir devrimle birlikte yaşanmıştır. Böyle bir gelişim hareketinin yeniden ayağa kalkması için muazzam bir avantajdı. Fakat devrimden önce atılan adım unutulduğunda olay eksik kavranmış olur. 1910'larda başlayan bir kopuşma savaşı, en sancılı biçimde yıllarca yaşandıktan sonra, II. Enternasyonal'in geniş

bataklığından dar ama sağlam bir komünist çekirdek çıkmıştır. Batı'da çöken Marksizm, doğuda yeniden doğmuştur.

Kopuşmanın kapsamı neydi? III. Enternasyonal, sınıf içindeki bölünmeyi keskinleştirdi. Proletaryanın devrimci çekirdeği işçi aristokrasisinden kopuştu. Siyasi olarak ise, "amaç hiç bir şey, günlük eylem herşeydir" (yüzyıl öncesinin bu parolası günümüzdeki 'devrim hemen şimdi' parolasıyla tıpatıp aynıdır) diyen Bernstein revizyonizminden ve "süper emperyalizm" tezleriyle emperyalizme sonsuza dek barışçıl bir çehre giydirmeye çalışan Kautsky oportünizminden kesin bir kopuşmaydı.

Marksizm ikinci büyük çöküşünden nasıl çıkartılabilir?

Hazır formülasyonlar üretmek gibi sihirli bir çözüm olmadığına göre, Marksizmin ikinci çöküşüyle birlikte insanlığın girdiği yeni dönemin ipuçlarından başlamak zorundayız.

I. Marksizm bugüne kadar kapitalizmin ilk gelişme sancılarını izlemiş, bu dönemler güçlenme yılları olmuştur. Batı'da ilk gelişme dönemi, II. Enternasyonal'le birlikte çökerken, Doğu'da kapitalizmin yeni geliştiği alanlara yayılması süreci yaşadığımız günlerde en genel ölçülerde tamamlanmıştır.

Sosyalizm, bugüne kadar geç gelen ve gelişme yeteneği sınırlı kapitalizme üstünlük kurabildi. Ancak varlığıyla kendi gelişim yolu ve hızıyla dünyada kapitalizmin gelişmesine ve hatta "sosyalleşmesine" neden oldu. Bu konuda tek itici güç olmasa da en başta gelenlerden biriydi. Bu dönem kapanmıştır.

Sosyalizm dengesinin örttüğü kapitalizmin kendi yapısından kaynaklanan çelişkileri, önümüzdeki dönem daha **saf** biçimleriyle sergilenecektir.

Kapitalist merkezler, onun kendi çelişkilerinden kaynaklanan akımları alternatif yaşam grupları, çevreciler, kadın hareketi, vb. bugüne kadar yapısı içine **sindirebilmişti.** Grupların dar ufku, öte yandan düzenin esneme gücü bu sonucu yaratmıştır. Her gelişimin bir birikim olduğunu unutmazsak,

düzenin şimdilik kendi içine sindirebildiği bu akımlar, aynı zamanda kapitalizmin kendi pervasız davranış zeminini **sınırlamaktadır**. Olaylar bu yönde birikiyor, günümüz krizi kapitalizmin esneme gücünü önemli ölçüde zaafa uğratıyor. Los Angeles ayaklanması ve Avrupa'da faşizm dalgasının kıpırdanması bu yönde kanıtlardır. Ancak henüz olayın derinliğinden yeterince haberdar değiliz.

Üçüncü Dünya kapitalizmi ise, henüz "klasik işçi hareketlerinin" zeminindedir. Bugüne kadar hedefleri anti-emperyalizmle sınırlı olan hareketler artık bu hiçbir esneklik taşımayan düzenlerin gerçek hedeflerine yöneleceklerdir.

II. Gelişmelerin açıkça gösterdiği gibi dünya ölçüsünde demokratik devrimlerin alanı **daralıyor**; ilk dönemin bitişinde bir diğer göze batan yön de mücadelelerde radikalizmin **zayıflıyor** olmasıdır.

Bunun anlamı dünya ölçüsünde yeni bir güçler dizilişinin yaşanıyor olmasıdır.

İlk büyük savaşlar verildi. Güçler birbirini daha iyi tanıdı, şimdi gündemde olan, yeni güçlerle yeni mevzilenmeler yapılmasıdır. Radikalizm ilk ve yeni olmaktan kaynak alır. "Alışılmış" mücadelelerde, değişmeyen dengelerle yürütülen savaşlarda radikal dönüşler yaşanmış dünyada devrim güçleri baştan aşağıya yeniden şekillendiği için, bu birikim sürecinin sönük görüntüsü hiçbir şekilde mutlaklaştırılmamalıdır. Öte yandan, eskinin kaba tekrarını ummak da aynı ölçüde hatalı olur.

Yeni dönemde hedeflere göre eskiden olmayan mücadele biçimleri ortaya çıkacaktır. Batı'da henüz yeni örnekler daha çok barışçıldır. Ülkelerin koşulları açısından böyle olması doğaldır. Ancak böyle günlerin sınırına yaklaşıldığı unutulmamalıdır.

Üçüncü Dünya'da 1970'lere kadar gelen kır ağırlıklı gerilla savaşları, örneğin nüfusunun yüzde 80'i artık şehirlere yığılmış

Latin Amerika ülkeleri için tekrarlanamaz. Bu ülkelerde, tam bir felakete dönüşen şehirleşmenin yarattığı yığılım, büyük ölçüde tortu-lümpen çetelerin denetiminde bir yaşam sürmektedir. Bu alanlar devrimci hareket tarafından ele geçirilmelidir. Çarpık gelişimin kalbinde devrimci alanlar, sınıf hareketine yepyeni imkanlar yaratabilr.

III. Sosyalizm, Batı'da aristokrat işçilerce deforme edilmiştir. Doğu'ya genişlediğinde köylülük tarafından bozuldu. Sosyalist ülkelerde yapılan pek çok hata bir yana, konumuz açısından öne çıkartılması gereken, yaratıcılığın **kaba eşitçilik** ve **kolektivizmle** öldürülmesidir. Uygulanan kollektivizme, modern kapitalizmin inkarından varılmamış, eski geleneklerin sosyalizme taşınmasından ortaya çıkan bir eklektizm olmuştur.

Sanki mücadelenin ön yıllarındaki "önce herkes eşitlensin" Narodnik parolası sosyalizmin ana uygulaması olmuş, bu kabalık aşılamayınca düzenin tıkandığı noktada herkese kapitalizme doğru "**start**" verilmiştir. Çok kabalaştırdığımız bu olgu, serfliğin çözülme yıllarındaki köylü ufkunun ta kendisidir. Ve sosyalizmi derin bir şekilde etkilemiştir.

Reddedilecek mirasın üç ana yönü böylece şekillenmiş oldu:

a. Hala iş saati ve sosyal haklar mücadelesi ufkunda tıkanan Batı proletaryasının sınıf bencilliğinden, alternatif grupların ufuksuzluğundan koparak; Üçüncü Dünya'daki sosyal gerçekliği kucaklayabilen bir bilinçle mücadeleye yönelen sınıf hareketi yaratılmalıdır. Bu, bilinçlerde önemli bir **yükselmeye** denk düşer. Batı'nın düzen içi reformlarıyla **yetinen** hiçbir hareket gelecek vadedemez. Öte yandan, sınıf bencilliği ve Üçüncü Dünya'nın soygunuyla "körleşmiş ve aymazlaşmış" Batı proletaryasının "gönülleri", hiç şüphesiz sırf propagandayla çelinemez. Fakat durum umutsuz değildir. Dünya öyle küçüldü ki, Körfez Savaşı, Kürtler'in büyük göçü, Yugoslav dramı, son olarak Somali gösterisi gibi açık pratik gerçekler Batı

insanını kaçınılmazca bilinçlendiriyor. Bu gerçekliklere bir de **Batı'ya göç** dalgasını eklersek, insanlığın henüz taşan bir sel gibi olmasa da derin ve yoğun bir kımıltı içinde olduğu anlaşılır.

b. İkinci yön; sosyalizm deneyinden gelen kaba kolektivizm reddidir. Kişi yaratıcılığını öldüren, daha çok küçük burjuva dar kafalı anlayışlar sosyalizmin **esneme gücünü** giderek sıfıra yaklaştırmıştır. Kapitalizm, bugün "bir dava uğruna ölecek" adamlar arıyor. Sosyalizmde, böyle milyonlarca insan vardı. Kapitalizm bencilliğiyle insanları topluma karşı kayıtsızlaştırırken, sosyalizm kaba kolektivizm ve eşitlik anlayışıyla kişilikleri ezmiş, silikleştirmiştir. İlkel komünal dönem aynen tekrarlanamayacağı için sonuçta kişinin silikleşmesiyle birlikte toplum da atomize olmuşutr.

c. Üçüncü yön, geri ülke devrimlerinden sosyalizme sızan deformasyonlardır. Ulusal burjuva çıkarların, sosyalizm lafzıyla örtülmesi Asya'da, Ortadoğu'da, Afrika'da yaşandı. Bu konuda açık sınırlar çizilmezse, sosyalizm hem kendi gücüyle ilgili yanılgılara düşebiliyor, hem de sosyalizm adına kapitalizm inşa edildiğinden geri ülke insanlarının gözünde iki düzen arasındaki kalın çizgi silikleşiyor.

Dünyada tarihsel dönem olarak, ulusal kurtuluş savaşları kapanmıştır. O nedenle, sosyalizme bu yönden gelecek bozulmalar eskiye oranla zayıflamıştır. Buna rağmen, dünyanın bazı geri alanlarında hala böyle gelişmeler yaşanabilir. Marksist hareketle buralardaki hareketlerin arasındaki sınır çizgisi daima net olmalıdır. Bu, ittifakları dışlamadığı gibi daha doğru zeminlerde işbirlikleri sağlayabilir.

Son olarak, toplumsal devrimlerin ikinci dönemine girilirken olaylara izini vuracak sürükleyici çelişkiye değinmeliyiz.

Kapitalizm sonrası toplumsal devrimlerin birinci döneminde, harekete geçirici güç sırf kapitalizmin çelişkileri olmaktan uzaktı. Kapitalizm öncesinin engelleri devrimleri harekete geçirici güç olarak önemli bir rol oynadı.

Yeni dönemde, bizzat yaşanan gelişimden dolayı eskinin tekrarı mümkün değildir. Artık devrimlerde kapitalist üretimin kendi yapısından kaynaklanan -eski üretim biçimleriyle çatışmasından doğan değil- çelişkiler harekete geçirici olacaktır.

Bugüne kadar ki deneylerin gösterdiği gibi üretim araçlarının tekellerde toplanması devrimler için zemin yaratmaya yetmiyor. Aşağıda, yığınlar arasındaki **bencilleşmenin** her türlü toplumsal davranışı felce uğratacak seviyelere **derinleşmesi** gerekiyor. Ancak böyle bir toplumsal **çözülme,** üretici güçlerin gelişmesinde aşılmaz engeller oluşturur.

Yukarıda tekellerin, aşağıda milyonlarca **tek kişilerin** yarattığı iki kutuplu bencilleşme, **sosyal** üretim önünde gerçek bir engel haline gelir.

Bu tıkanma noktasında yığınların bilincinde bireycilikten toplumsallığa **bir atlama** olabilir.

Fukuyama'nın "özçıkarcı" "son insanı" liberal demokrasileri artık taşıyamamaktadır.

"Hiç kimse tek başına davranarak böyle bir yapı içinde uzun süre kendini kurtaramadığından dolayı, liberalizmin kahramanı, bireyin, dağılan yapı karşısında anlamlı bir rol oynaması imkansızdır... Bu nedenle, önceleri modern dünya sisteminde bilinmez olan grup kimliğinin belli bir derece öne çıkması rastlantı değildir." [29]

Liberalizmin kahramanı "birey", ömrünü doldururken yerini "grup"a bırakmaktadır. Konuya burada yalnızca bireyin olumsuzlanması açısından bakıyoruz. Yoksa Wallerstein'in "grup kimliği" görüşünün değerlendirilmesi konumuz içinde değildir.

Sosyal olarak kendini öne çıkaran "grup" olgusunun yanında, üretimde "kalite çemberleri"nin son zamanlarda Japonlar'a özgü olmaktan çıkıp, tüm kapitalist dünyada ayrı bir önem kazanması rastlantı değildir.

Üretim karşısında insanın konumu zanaatçı loncasından

günümüze tam bir sarmal çizmek üzeredir. Zanaatkar, genellikle işinin ustası ve aşığı idi. Kapitalizmle birlikte her yeni teknik gelişimde insan, üretim sürecinde basit hareketleri tekrarlayan alet haline geldi. Önceleri insan alete egemendi, sonra makina insanı kendi uzantısı haline getirdi. Kitlesel üretim bantında en son tekniğe rağmen üretim artışı **sağlanamayınca,** kapitalist üretimle birlikte unutulan insan yeniden hatırlanmak zorunda kalınmıştır.

Böylece, "kalite çemberi"yle birlikte kapitalist üretimde insan, yeni bir değişime uğramak üzeredir. Ürettiğiyle ilgilenen grubuyla üretim sürecini tartışıp değerlendiren yeni bir işçi sınıfı şekillenmektedir.

Bu uygulamanın kapitalist üretim içindeki sınırlılığı çok açıktır, hatta bu uygulama işçilerin sendikal örgütlenmesine karşı olarak kullanılmaktadır. Bütün bunlara rağmen, makinanın basit uzantısı olan işçi, çok sınırlı da olsa üretimde yaratıcılığı kullanmaya doğru gerçek bir adım atmaktadır.

Sınıf hareketi yeni dönemde bir kere daha tarih sahnesine girecektir. Bu sefer, **sadece** üretimde basit örgütlü bir kitle olarak değil; üretimi belli bir seviyede **örgütlemeye yetenekli** bir kitle olarak mücadele terihinde ayrı bir dönem açacaktır.

Yazımızın başında sorduğumuz soruya dönelim: Tarihi yeniden yazarken **ilerlemenin kriteri** değişiyor mu? Bugüne kadar, özellikle buharlı makinaların bulunuşundan günümüze tekniğin fırtınalı gelişiminde ilerlemenin tek kriteri teknik gelişim ve ona denk düşen sosyal örgütlenme seviyesiydi. Buna bağlı olarak insanın maddi tatmini en öne çıkan amaçtı.

Kriter artık yavaş yavaş maddi ve teknik gelişimden insanın **moral gelişmesine** ve **doyumuna** doğru ilerliyor. Hiç şüphesiz böyle bir dönüş ancak maddi olarak belli bir seviyeye varmış toplumlarda mümkündür. Ve henüz kat edeceği uzun ve sancılı bir yol vardır.

Toplumsal devrimler tarihinin bir dönemi kapanırken açılan yeni dönemde kapitalizmin çelişkileri daha saf, daha katışıksız olarak kendini ortaya koyacaktır. Kapitalizmi sanki sınırsız bir gelişme ömrüne sahipmiş gibi gösteren teknik gelişim, bencilliğin zirvesine çıkarak tek tek atomlaşmış insan üretici gücünün sinik direnişi karşısında pervasız gidişinin sınırlarına yaklaşmıştır.

İnsanlık tarihinin gelecek günleri, tüketimde değil, üretimde insanın yeniden hatırlanacağı günler olacaktır.

SONUÇ

Günümüz gelişmeleri I. ve II. Dünya Savaşı öncesine çok benziyor. Sadece kapitalizmin yaşanan krizi, Yugoslavya'da süren savaş açısından değil, aynı zamanda "dünya savaşının olmayacağı" yönlü yapılan öngörüler açısından da benziyor. Bernstein, 1900'lerde uzun barış yılları vadetmişti. Kautsky, 1910'larda "Ultra emperyalizm" tezleriyle, emperyalistler arası ilişkileri sırf ekonomik rekabetle dünyanın kalkındırılmasına indirgemişti. Savaştan sadece bir kaç ay önce, 1914'de dönemin ünlü ekonomisti Norman Angell, Avrupa'nın büyük ülkelerinin karşılıklı ekonomik bağımlılık derecesinin savaşı imkansız kıldığını ileri sürmüştü. [30]

Savaş öncesi, sanki savaş körlüğü yaratmaktadır. Sırf benzerliklerden kalkarak bir sonuca varmak imkansızdır. Ancak önemli üç gerçeklik göze batırılmalıdır.

Birincisi, Amerika'daki durgunluk II. Dünya Savaşı'ndan günümüze yaşananların en ciddisidir ve 1980'lerden beri devamlı olarak derinleşmiş ve şiddetlenmiştir. [31] **İkincisi**, "yeni sanayileşen ülkeler ve eski Doğu Bloku ülkeleri yardım, en azından pazar payı bekliyorlar. Batı bunu başaramadığı taktirde demokrasinin nimetleri üzerine nutuklar bir anlam taşımayacaktır". [32] **Üçüncüsü,** "eski ve yeni dünya düzenleri arasındaki temel fark, önceki dönemin anlaşmalarından zenginleşen-

lerin (Almanya ve Japonya kastediliyor, bn.) beklenildiği gibi, yeniden oluşumun maliyetlerini paylaşacak olmalarındadır." [33] Ya paylaşamazlarsa?

Toplumsal devrimlerin ikinci dönemine, yeni paylaşım mücadelelerinin yükselişiyle birlikte giriliyor. Büyük olayların öngününde, Kautsky gibi siyasi körlüğe düşmemek için bugüne kadar alışık olduğumuz tarzda düşünmekten kurtulmalıyız.

Dünya, alışılmadık günlere ilerliyor.

DİPNOTLAR

1) A. Walicki, Rus Düşünce Tarihi

2) Sosyalizm, "Yeni Dünya Düzeni", Türkiye

3) K. Kumar, The Revolutions of 1898, Theory and Society, 1992

4) a.g.e.

5) a.g.e.

6) a.g.e.

7) I. Wallerstein, The Collapse of Liberalism, Socialist Register, 92

8) K. Kumar, a.g.e.

9) I. Wallerstein, a.g.e.

10) I. Wallerstein, a.g.e.

11) Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Devrim Sosyalizm

12) M. Dobb, Kapitalizmin Gelişmesi

13) E. Hobsbawn, Goodbye to All That, Marxism Today, Jan. 1990

14) E. Mandel, The Marxism Case For Revolution Today, Soc. Reg., 1989

15) E. Mandel, a.g.e.

16) O. Koçak, Modernizm ve Postmodernizm, Defter, 1992

17) K. Kumar, a.g.e.

18) Marx-Engels, Alman İdeolojisi

19) L. Lisyutkina, Post-Industrialism and Post-Totali Ctarianism, Social Sciences, 1992-3

20) F. Fukuyama, Tarihin Sonu

21) a.g.e.

22) a.g.e.

23) a.g.e.

24) İ. Haldun, Mukaddime I

25) a.g.e.

26) F. Fukuyama, a.g.e.

27) R. Milliband, L. Panitch, The New World Order and The Socialist Agenda, Soc. Reg., 1992

28) R. D. Hormats, The Roots of American Power, Foreign Affairs, Sum. 1991

29) I. Wallerstein, a.g.e.

30) A. Glyn, Global but Leaderless, Soc. Reg., 92

31) R. Milliband, a.g.e.

32) S. R. Schwenniger, World Policy Journal, Sum. 92

33) J. W. Sanders, The Prospects for "Democratic Engagement"

ALAZ YAYINCILIK

THKP / CEPHE ELEŞTİRİSİ
Mehmet Yılmazer

DR. HİKMET KIVILCIMLI VE
DEVRİMCİ HAREKETİN GENEL OTOKRİTİĞİ

ÖZEL SAVAŞ GERÇEĞİ (Hazırlanıyor)
Cengiz Adalı

Kitap, yaşanan sosyalizm deneyimlerinin ışığında Marksist teoride devrim ve sosyalizmin inşaası konularını yeniden irdeleyen makalelerden oluşuyor. İlk bölümde Sovyetler Birliği'nin Stalin dönemi ve sonrasının toplumsal ve siyasi tarihi analiz ediliyor. Ardından Glasnost ve Perestroyka sürecinin barındırdığı olanaklar ve Gorbaçov'un burjuva tezlerinin eleştirisi yer alıyor. Sosyalizmin çözülüş sürecinin açıklaması bürokratizm, kişi tapıncı gibi öznel ve idealist kavramlar yerine Marksizm'in temel teorik araçlarıyla (üretici güçler ve üretim ilişkileri çelişkisi) yapılıyor. Bu çerçevede sosyalizmde devlet, parti ve halk ilişkisi; mülkiyet ilişkileri, planlama ve katılım gibi programatik sorunlar sistematik ve eleştirel bir tarzda ele alınıyor.

Yazar, sürecin nesnel bir analizinin yanısıra sosyalizmin çözülüşünün ardından türeyen umutsuzluk teorileriyle de hesaplaşıyor. "Tarihin sonu" tezlerinin eleştirisini yaparken liberal demokrasinin de çıkmazlarını ortaya koyuyor. Türkiye cephesinde ise Murat Belge ve Doğu Perinçek eleştirileri yer alıyor. Perinçek'in sınıf savaşını gölgeleyen tezlerinin burjuva milliyetçi karakteri ortaya konuluyor. Murat Belge'nin ise Marksizm eleştirisinin yüzeyselliği ve Türkiye Devrimci Hareketi'ne ilişkin ürettiği "umutsuzluk" tezleri sınıf savaşı ve devrim sorunu bağlamında tartışılıyor.

Kitap, sosyalizm idealinin ütopyalaştırıldığı bir dönemde mücadele tarihini yeniden okuyarak geleceğe uzanıyor.

